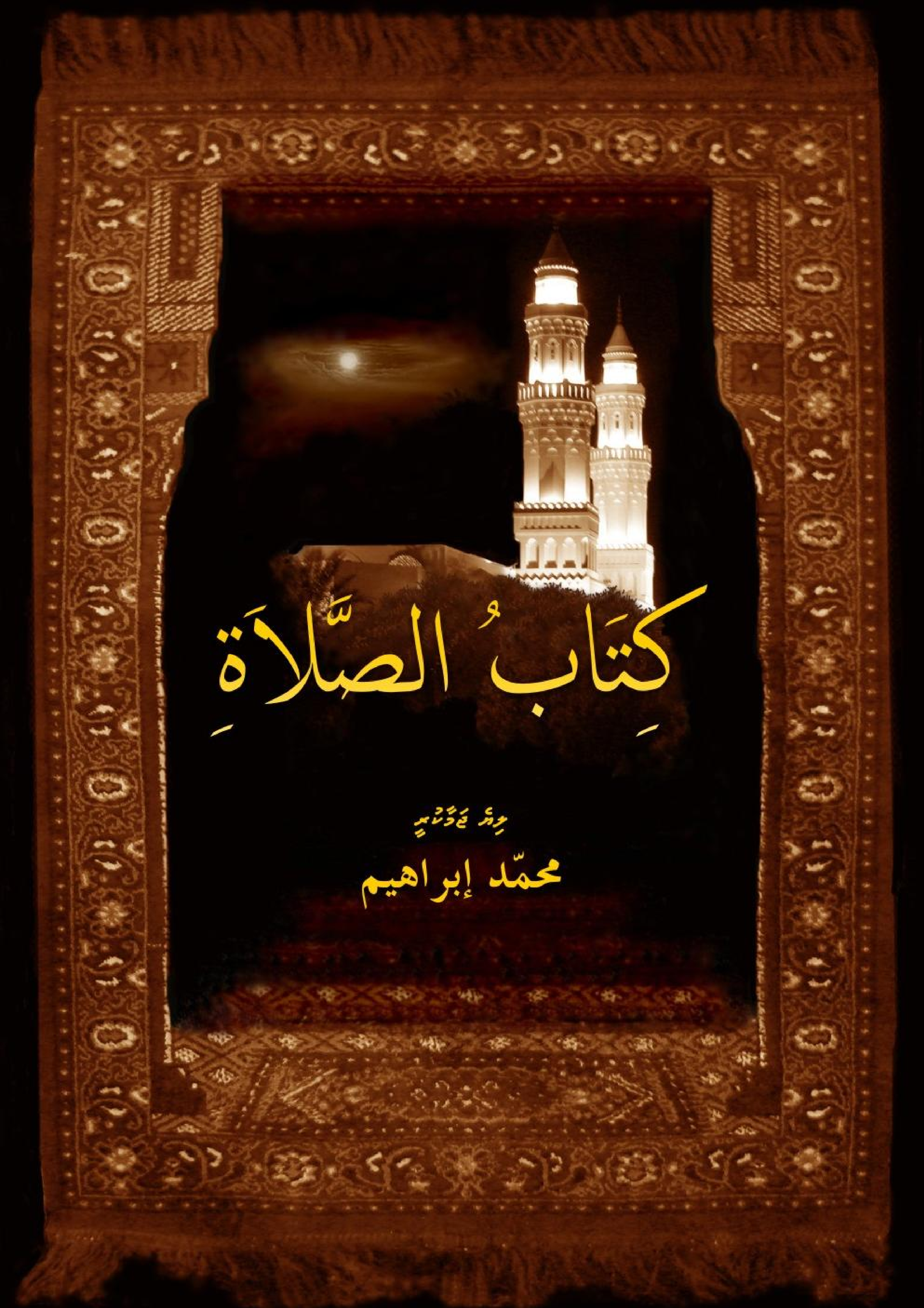

كِتَابُ الصَّلاَةِ
محمّد إبراهيم

كِتَابُ الصَّلَاةِ

ލިޔެ ޖަމާކުރީ
محمّد إبراهيم ސަރަދިގަދު

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدّمة

الحَمْدُ لله الَّذِي فَرَضَ الصَّلاَةَ عَلَى عِبَادِهِ، وَأَمَرَهُمْ بِإِقَامَتِهاَ وَحُسْنِ أَدَائِهاَ، وَعَلَّقَ النَّجاَحَ وَالفَلاَحَ بِالخُشُوعِ فِيهاَ، وَجَعَلَهاَ فُرْقَاناً بَيْنَ الإِيماَنِ وَالكُفْرِ، وَناَهِيَةً عَنِ الفَحْشاَءِ وَالمُنْكَرِ. وَالصَّلاَةُ والسَّلاَمُ عَلَى نَبِيِّناَ مُحَمَّدٍ القاَئِلِ: "صَلُّوْا كَماَ رَأَيْتُمُوْنِي أُصَلِّي"، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحاَبِهِ الأَتْقِياَءِ البَرَرَةِ الَّذِيْنَ قاَمُوْا بِأَمْرِهِ حَقَّ القِياَمِ، وَنَقَلُوْا إِلَيْناَ صَلاَتَهُ كَماَ رَأَوْهُ يُصَلِّي دُوْنَ إِفْرَاطٍ وَلاَ تَفرِيْطٍ، وَعَلَى مَنْ حَذَا حَذْوَهُمْ وَسَلَكَ سَبِيْلَهُمْ إِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ. أَماَّ بَعْدُ:

އެންމެހާ ހަމްދު ތަޢުރީފެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ މާތްالله އަށެވެ. އެކަލާނގެއީ އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންގެ މައްޗަށް ނަމާދު ފަރުޟުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެނަމާދު ޤާއިމުކުރުމަށާއި އެނަމާދު ރިވެތިގޮތުގައި އަދާކުރުމަށް އެއުރެންނަށް އަމުރުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުވެރިވުމުގެ މައްޗަށް ކާމިޔާބާއި ކާމިޔާބުވުން ބަރޯސާކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އީމާންކަމާއި ކާފިރުކަމާއި ދެމެދު ތަފާތުކުރާ އެއްޗެއް ކަމުގައި އެނަމާދު ލެއްވި އަދި ފާޙިޝްކަންތައްތަކާއި މުންކަރުކަންތައްތަކުން ނަހީކުރާ އެއްޗެއް ކަމުގައި އެނަމާދު ލެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި "ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާތީ ދުށްގޮތަށް ނަމާދުކުރާށެވެ." ވިދާޅުވިން ހަރުދަނާކުރެއްވި އަޅުގަނޑުމެންގެ ނަބިއްޔާ މުޙައްމަދުގެފާނަށާއި ޞަލަވާތާއި ސަލާމް އެކަލޭގެފާނުގެ އާލުންނާއި އަޞްޙާބުބޭކަލުން ތަޤުވާވެރިވި ޞާލިޙުވެރިވި އެބޭކަލުން ހައްޤުގޮތުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރު ޤާއިމުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާގޮތް ދެކެވަޑައިގެންނެވި ގޮތަށް އެއްވެސް އިތުރުކުރުމަކާ ނުލައި އަދި ކުޑަކުރުމަކާނުލާ ހަމައެކަނި އެނަމާދު ނަޤުލުކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި ތިޔަބޭކަލުންނާއި ހަމަހަމަ އެބޭކަލުން ދިޔަ މަގުގައި ޤިޔާމަތްދުވަހާ ހިނގާ ދަނޑިވަޅުގެ ހުރިހާ ބޭކަލުންނަށެވެ.

ނަމާދަކީ އިސްލާމްދީނުގެ އަސާސްތަކުން އަސާސްތަކެއްގެ ވަރަށް މުހިންމު އަރުކާނެއްވެ.

އިސްލާމްދީނުގެ އަސާސެވެ. އަދި އެދީނުގެ ތަނބެވެ. ފަހު އެނަމާދު އަދާކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ ގޮތުގައި އަދާކުރުމަށް ފަރުޟުވާނެއެވެ. ޒަކާތަކީ ނަމާދާއި ގުޅިފައިވާ ޢިބާދަތެކެވެ. އަދި ރޯދަ އަދާކުރުން ވާޖިބުވާފަދައިންނެވެ. އަދި ޙައްޖު ވާޖިބުވާގޮތަށެވެ. އަދި ދީނީ

އާޚިރަތް ދުވަހުން ބާއްޖަވެރިވާނެއެވެ. އަދި މާތްالله އާޔަތްތަކުގެ މައްޗަށް ޚުޝޫޢު ގެންނަވާފައެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ (المؤمنون: ١ – ٢) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މުއުމިނުން ކާމިޔާބުވެއްޖެއެވެ. އެއުރެންނަކީ އެއުރެންގެ ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުއްތެރިވާ މީހުންނެވެ." އަދިވެސް ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۝ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (المؤمنون: ٩ – ١١) މާނައީ: "އަދި އެބައިމީހުންނަކީ އެބައިމީހުންގެ ނަމާދުގެ މައްޗަށް ރައްކާތެރިވާ މީހުންނެވެ. ވާރުތަވާ ބަޔަކީ އެބައިމީހުންނެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ ފިރުދައުސް ވާރުތަވާނެއެވެ. އެތާނގައި އެބައިމީހުން ދެމިތިބޭނޭ ބާޤީވެއެވެ."

ދީނުގެ ނަމާދު ނުކުރާމީހުންނާއި ނަމާދު އަޅާނުލާމީހުން ދަންނައެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން އިސްލާމްދީން މުޅިން ގެއްލުވައިލިއެވެ. އަދި އެދީން ފުރަގަހަށް އެއްލާލައިލިއެވެ. އަދި ހަވާނަފްސަށް އަޅުކަންކޮށް މާތްاللهއާ ޝަރީކުކުރައްވާފިއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾ (مريم: ٥٩) މާނައީ: "އެއުރެންނަށް ފަހު (އިސްވެދިޔަ ހެޔޮލަފާ މީހުންނަށް ފަހު) ނުބައިބަޔަކު އައެވެ. އެބައިމީހުން ނަމާދު ނަގައިލިއެވެ. އަދި އަމިއްލަ ޝަހުވަތްތަކަށް ތަބާވިއެވެ. ފަހެ ގެއްލުމަކަށްގެންވާ ހަލާކާ ފަހެ އެބައިމީހުން ބައްދަލުވާނެއެވެ."

ފަހެ ދީނުގެ އަޞްލުތަކާއި މާތްاللهގެ ޝަރީޢަތުގައި ޤާއިމުކުރެވިފައި މެދުނުކެނޑި ހުރިކަންތައްތަކެވެ. އެއީ އިސްލާމްވުމާއި، އީމާންވުމާއި، رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެއްކެވި ގޮތަށް އަޅުކަންކުރުމެވެ. ފަހެ ނަމާދަކީ ދީނުގެ ތަނބެވެ. އަދި އެންމެމާތް އަޅުކަމެވެ. އަޅުކަމާ ނަމާދުގައި މިތިން ކަންތައް ހިމެނިފައިވާކަން ހުރިއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (آل عمران: ٨٥) މާނައީ: "އިސްލާމްދީން ފިޔަވައި އެހެންދީނެއް އިޚްތިޔާރުކުރާމީހާ ފަރާތުން ފަހެ އޭނާގެ ޢިބާދަތެއް އެކަން ގަބޫލުކުރެއްވުމެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އާޚިރަތުގައި އޭނާވާނީ ގެއްލުންވާ މީހުންގެ ތެރެއިންނެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ (البينة: ٥) މާނައީ: "އަދި އަޅުކަން اللهއަށް ޚާލިޞްކުރާ ބަޔަކު ގޮތުގައި اللهއަށް އަޅުކަންކުރުމަށް މެނުވީ އެއުރެންނަށް އަމުރުކުރެވިގެން ނުވެއެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ

أَللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ﴾ (الأحزاب: ٢١) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން اللّٰهގެ ރަސޫލާގެ ކިބައިގައި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ރިވެތި ނަމޫނާއެއް ވިއެވެ." ދެންފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިގޮތް އެމީހަކަށް އަސްޙާބުންނަށް ދައްކަވައި އެހެން ގޮތްތަކެއްގައި ހިފައިދިނަމަ އެނގޭ ޔަޤީން އެކަން މާތްالله ގަބޫލުކުރައްވާނެތޯއެވެ؟ ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވާފައިވެއެވެ. "صَلُّوْا كَمَا رَأَيْتُمُوْنِي أُصَلِّي" (رواه البخاري ومسلم) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާތީ ދުށްގޮތަށް ނަމާދުކުރާށެވެ." މިފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރައްވާފައިވަނިކޮށް އަހުރެން ނަމާދުކުރާނީ މިވެނި އެވެނި މަޛްހަބެއްގައިވާ ގޮތަށެވެ. މިހެންބުނުން އެއްވެސް މުސްލިމަކަށް ހުއްދަވާނެތޯއެވެ؟ ނޫން މިހެން ދެންނެވުމުން މިހެން ހިތަށް އަރައިފާނެއެވެ. އެހެންވިއްޔާ ހަމަ އިމާމުންނަށް އެނގިވަޑައިނުގަންނަވަނީ ބާއެވެ! ދަންނައެވެ. އަޅުކަމުތަކަކީ ޝަރުޢީ ކަނޑައެޅުންތަކެވެ. އެހެންނަމަވެސް މާތްالله އެއްވެސް މީހަކަށް ފުރިހަމަ އިލްމެއް ނުދެއްވައެވެ. އެކަކަށް ނޭނގޭ ކަންތައް އަނެކަކަށް އެނގެއެވެ. އަޅުކަމުން ޝަރީޢަތުގެ ކުރިއަށް އިލްމު އިޖުތިހާދު ކުރައްވާ އިމާމުންނަށް ހަމައެކަނި އަޅުކަމުން ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އަޅުކަމުންނަށް ސައްޙަ ނަޞްޞު ފެނިވަޑައިނުގަތުމަށް ގަސްތުގައި ނޫން އަޅުކަމުންގެ އިޖުތިހާދުގައި ކުށްވެރިވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އަދި އެއީ އަޅުކަމުންގެ ބަރުތަކެއްގައި ހުރިތަކެއްގެ ކަމެއް ނޫނެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ" (رواه الجماعة) މާނައީ: "ޙާކިމު ޙުކުމް އިޖުތިހާދުކޮށް ޙުކުމްކޮށް ހަމަޖެހިއްޖެނަމަ ފަހެ (ސައްޙަ ޙުކުމް ނިންމައިފިނަމަ) އިޖުތިހާދުގެ އަދި ޙަދީޘުގެ ބަރުތަކެއް ލިބޭނެއެވެ. (އެއީ ބަރުތަކެއް ދެމުމުގެ އަޖުރާއި އިޖުތިހާދުގެ އަޖުރެވެ.) އަދި އޭނާ ޙުކުމްކޮށް ހަމަނުޖެހޭނަމަ ފަހެ އިޖުތިހާދުގެ ބަރުތަކެއް ލިބޭނެއެވެ. (އެއީ ހަމައެކަނި އިޖުތިހާދުގެ އަޖުރެވެ.)" ފަހެ އަޅުކަމުންގެ އިޖުތިހާދު ވަރުގަދަ ތަފާތުވުމުގައި ހަމައެކަނި ފެންނަނީ ތަޤުލީދެވެ. އަދި ސައްޙަ ޙަދީޘަކާ ޚިލާފު ނުވާނޫނީ ކަމެއް ބަލައި ގަބޫލުކުރާ ނުހުއްދައެވެ. އެއީ ޙަޤީޤަތުގެ އިތުރުވެރިޔާ ޙުކުމްގެ ކުރިމަތީގައި ހިފާނުވާނެ ކަމެކެވެ. އިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "كُلُّ أَحَدٍ يُؤْخَذُ مِنْ قَوْلِهِ وَيُرَدُّ إِلاَّ صَاحِبَ هٰذَا الْقَبْرِ" (الموطأ) މާނައީ: "ކޮންމެ މީހެއްގެ ބަހުން ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ. ބަލައިނުގަނެވިދާނެއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް މި ގަބުރުގެ ވެރިޔާ (އެބަހީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم) ފިޔަވައެވެ." ފަހެ އިމާމު މާލިކު އެކަލޭގެފާނުގެ ގަބުރުގައި މަޤާމުގައި ހުންނެވި އެވެ. ދެއްވިއެވެ. އަޅުކަމުން ތިޔަބައިމީހުން ވިދާޅުވެފައެވެ. އެއްވެސް އިމާމެއްގެ ބަސްފުޅު ޙަދީޘުގެ މަތިން

އެބޭކަލުންނަށް ތަބާވުމަކީ އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އަދިއެއްކަލާ! އެބޭކަލުން ވަނީ އެހެނަ ކަސްތަކުން ބައްދަލުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ހަމަ މިމަސްއަލައާގުޅޭ ބަސްފުޅުތައް މިތާނގައި ނަގުލުކޮށްލަދޭ ގޮތުން ހުށަހަޅާލަމެވެ.

الإمام أَبُو حَنِيْفَة: (ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ ނުޢުމާން ބިން ޘާބިތެވެ. ހަނަފީމަޛްހަބު ނިސްބަތްވެގެންވަނީ މިކަލޭގެފާނަށެވެ. އުފަންވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 80 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 150 ވަނަ އަހަރުގައެވެ.) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "إِذَا صَحَّ الحَدِيْثُ فَهُوَ مَذْهَبِي" (ابن عابدين في " الحاشية " ١ / ٦٣) މާނައީ: "ޙަދީޘް ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ ފަހެ އެއީ އަޅުގަނޑުގެ މަޛްހަބެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "لاَ يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَأْخُذَ بِقَوْلِنَا ماَ لَمْ يَعْلَمْ مِنْ أَيْنَ أَخَذْنَاهُ" (ابن عابدين في " حاشيته على البحر الرائق " ٦ / ٢٩٣) މާނައީ: "އަޅުގަނޑުމެންގެ ބަހެއް، އެބަސް އަޅުގަނޑުމެން ހޯދީ ކޮންތާކުންކަން ނޭނގިނަމަ، ހިފުން ހަލާލުކަމެއްވެސް ހުއްދައެއް ނުވެއެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "إِذَا قُلْتُ قَوْلاً يُخالِفُ كِتابَ اللهِ تعالَى وَخَبَرَ الرَّسُوْلِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتْرُكُوْا قَوْلِي" (الفلاني في الإيقاظ ص ٥٠) މާނައީ: "اللهُ ތަޢާލާގެ ފޮތާއި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތާ (ޙަދީޘާ) ޚިލާފުވާ ބަހެއް އަޅުގަނޑު ބުނެފިނަމަ އަޅުގަނޑުގެ ބަސް ދޫކޮށްލާށެވެ."

الإمام مالِك: (ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ މާލިކް ބިން އަނަސް ބިން މާލިކް ބިން އަބޫޢާމިރު އަލްއަޞްބަޙީއެވެ. މާލިކީ މަޛްހަބު ނިސްބަތްވެގެންވަނީ މިކަލޭގެފާނަށެވެ. އުފަންވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 93 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 179 ވަނަ އަހަރުގައެވެ.) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "إِنَّماَ أَناَ بَشَرٌ أُخْطِئُ وَأُصِيْبُ، فَانْظُرُوْا فِي رَأْيِي فَكُلُّ ماَ وَافَقَ الْكِتَابَ وَالسُّـــنَّةَ فَخُذُوْهُ، وَكُلُّ ماَ لَمْ يُوَافِقِ الْكِتَابَ وَالسُّـــنَّةَ فَاتْرُكُوْهُ" (ابن عبد البرّ في الجامع ٢ / ٣٢) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑަކީ އިންސާނިއްޔެކެވެ. އަޅުގަނޑުނަށް ގޯސްކޮށްވެސް ވެދާނެއެވެ. އަދި ރަނގަޅުކޮށްވެސް ވެދާނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އަޅުގަނޑުގެ ރައުޔަށް ބައްލަވާށެވެ. ފަހެ ފޮތާއި ސުންނަތާ ދިމާވާގޮތް ކޮންމެ ރައުޔެއް ތިޔަބައިމީހުން ހިފާށެވެ. އަދި ފޮތާއި ސުންނަތާ ދިމާނުވާ ކޮންމެ ރައުޔެއް ތިޔަބައިމީހުން ދޫކޮށްލާށެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "لَيْسَ أَحَدٌ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلاَّ وَيُؤْخَذُ مِنْ قَوْلِهِ وَيُتْرَكُ إِلاَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" (ابن عبد البرّ في الجامع ٢ / ٩١) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށްފަހުގައި އުޅުނު ކޮންމެ މީހެއްގެ ބަހުން ބައެއް ހިފޭނެއެވެ. އަދި ބައެއް ދޫކޮށްލެވޭނެއެވެ. ހަމައެކަނި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފިޔަވައެވެ."

الإِمَامُ الشَّافِعِيّ: (ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ މުޙައްމަދު ބިން އިދްރީސް ބިން ޢައްބާސް ބިން ޢުޘްމާން ބިން ޝާފިޢު އަލްޤުރަޝީ އަލްމުއްޠަލިބީއެވެ. ޝާފިޢީ މަޛްހަބު ނިސްބަތްވެގެންވަނީ މިކަލޭގެފާނަށެވެ. އުފަންވެވަޑައިގަތީ އިމާމު އަބޫޙަނީފާ އަވަހާރަވެވަޑައިގެންނެވި އަހަރުގައެވެ. އެއީ ހިޖުރައިން 150 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 204 ވަނަ އަހަރުގައެވެ.) ވިދާޅުވިއެވެ. "أَجْمَعَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلَى أَنَّ مَنِ اسْتَبَانَ لَهُ سُنَّةٌ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَحِلَّ لَهُ أَنْ يَدَعَهاَ لِقَوْلِ أَحَدٍ" (الفلاني ص ٦٨) މާނައީ: "އުއްމަތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘުން ސުންނަތެއް (ބަޔާންވެއްޖެ) ފާޅުވެ ސާބިތުވެއްޖެ މީހާ އެއްވެސް މީހެއްގެ ބަހަކަށް އެސުންނަތް ދޫކޮށްލުން ހުއްދަނުވާނެ ކަމަށް ހުރިހާ މުސްލިމުން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ. "إِذَا وَجَدْتُمْ فِي كِتَابِي خِلاَفَ سُنَّةِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُوْلُوْا بِسُنَّةِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَعُوْا ماَ قُلْتُ" (النووي في المجموع ١ / ٦٣) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތާ (ޚިލާފަށް) ޚިލާފު ކަމެއް އަހުރެންގެ ފޮތުން ޚިލާފުވާކަމެއް ފެނިއްޖެނަމަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް ޚިލާފުވާކަމުން ބުނާށެވެ. އަދި އަހުރެން ބުނެފައިވާ ކަމެއް ދޫކޮށްލައްވާށެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ. "كُلُّ مَسْأَلَةٍ صَحَّ فِيْهاَ الْخَبَرُ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ أَهْلِ النَّقْلِ بِخِلاَفِ ماَ قُلْتُ، فَأَناَ رَاجِعٌ عَنْهاَ فِي حَياَتِي وَبَعْدَ مَوْتِي" (أبو نعيم في الحلية ٩ / ١٠٧) މާނައީ: "އަހުލުއްނަޤުލުވެރިން އަހުރެން ބުނެފައިވާ ކަމާ ޚިލާފަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘުން ޞައްޙަކަމުގައި ޢިލްމުވެރިން ބަޔާންކުރައްވާ ކޮންމެ މައްސަލައެއްގައި ދެއްކެވުމުން ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ، ފަހު އަހުރެންގެ ބަހަށްވުރެ އަދި މަރުވުމަށްފަހުގައިވެސް އަހުރެން އެމައްސަލައިން ދުރުހެލިވެފައިވާ ކަމެއް އަހުރެން އަނބުރައި ގެންނަވާނެ."

الإمَام أَحْمَدُ: (ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ އަޙްމަދު ބިން ޙަންބަލް ބިން ހިލާލު ބިން އަސަދު އައްޝައިބާނީ އަލްމަރްވަޒީއެވެ. ޙަންބަލީ މަޛްހަބު ނިސްބަތްވެގެންވަނީ މިކަލޭގެފާނަށެވެ. އުފަންވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 164 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 241 ވަނަ އަހަރުގައެވެ.) ވިދާޅުވިއެވެ. "لاَ تُقَلِّدْنِي وَلاَ تُقَلِّدْ ماَلِكاً وَلاَ الشَّافِعِي وَلاَ الأَوْزَاعِي وَلاَ الثَّوْرِي، وَخُذْ مِنْ حَيْثُ أَخَذُوْا" (ابن القيّم في إعلام الموقّعين ٢ / ٣٠٢) މާނައީ: "އަހުރެންނަށް ތަޤުލީދުނުކުރައްވާށެވެ. (ތަބާވުމަށް ނުވަތަ އަހުރެންގެ ބަހުގައި ނުހިފާށެވެ.) އަދި މާލިކާއި، ޝާފިޢީއާއި، އައުޒާޢީއާއި، ޘައުރީއަށްވެސް ތަޤުލީދުނުކުރައްވާށެވެ. އެބޭކަލުން ތަބާވި ނުސޫޞުތަކުން ތަބާވުރުނަގާށެވެ. (އެބައި ޤުރުއާނާ ސުންނަތުން ތަބާވުރުނަގާށެވެ.)" އަދިވެސް

ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "رَأْيُ الأَوْزَاعِي وَرَأْيُ مَالِكٍ وَرَأْيُ أَبِي حَنِيْفَةَ كُلُّهُ رَأْيٌ وَهُوَ عِنْدِي سَوَاءٌ وَإِنَّمَا الْحُجَّةُ فِي الآثَارِ" (ابن عبد البرّ في الجامع ٢ / ١٤٩) މާނައީ: "އައުޒާޢީގެ ރައުޔާއި، މާލިކުގެ ރައުޔާއި، އަބޫޙަނީފާގެ ރައުޔާއި، މިހުރިހާ ރައުޔަކީ ހަމަ ރައުޔުތަކެވެ. އަދި އަހަރެންގެ ގާތުގައި އެހުރިހާ ރައުޔެއް ހަމަހަމަވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ޙުއްޖަތްވަނީ ޙަދީޘްތަކުގައެވެ."

އަދިވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "مَنْ رَدَّ حَدِيْثَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهُوَ عَلَى شَفَا هَلَكَةٍ" (ابن الجوزي في المناقب ص ١٨٢) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘް ރައްދުކޮށްފިމީހާ ދަންނައެވެ. ފަހެ އޭނާ ވާހުރީ ހަލާކެއްގެ ތޮށްފަތްމަތީގައެވެ."

ފަހެ މިތާގެ ކުރިމަތީގައި އޮތީ އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކެވެ. ދީން ޤަބޫލުކުރުމަށްބަލާށެވެ. އެއްވެސް މިސާލަކަށް ސަބަބަކީ ދަލީލާ އިދިކޮޅަށް އެބޭކަލުންނަށް ތަބާވުން ސައްޙަވެގެންވާނެއްތޯ؟ އަދި އެގޮތަށް މިފަދަ އެބޭކަލުންނާ ތަބާވަނިކޮށްވެސް އެބޭކަލުން އޭނާގެ ކިބައިން ބަރީއަވެގެންވެއެވެ. އެހެންކަމުން ސުންނަތާޖަމާޢަތުގެ އަހުލުވެރިއެއްކަމަށް ދަޢުވާކުރާ ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވަނީ އެމީހަކު ދީނުގެ ނަމުގައި ކުރަމުންދާ ހުރިހާ ޢަމަލުތަކެއްގެ މައްސަލަ ބަލައި ދަލީލު ހޯދުމެވެ.

ފަހެ މިޒަމާނީ ނަމާދުކުރާބައެއްމީހުން އުޅެމުންދާގޮތަކީ ފުރިހަމަ ސުންނަތާ ޚިލާފުގޮތެވެ. ފަހެ ސުންނަތާ މުވާފިޤުކޮށް ހުރިހާ ސުންނަތްތަކާ ދޭތެރޭ ނަމާދުގައި ބަޔާންކޮށްދެވިފައިވާނެއެވެ. ބައެއް ދަލީލުތަކެއް ކިޔައިދެވިފައިވެއެވެ. އަދި ބައެއް މަސައްކަތްތެރިކަމުގައި އިލްމުވެރިންގެ އިޖުތިހާދާއި ބައެއް ރަޖީޙުގޮތް ބަޔާންކޮށްދެވިފައިވާނެއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު މިފޮތް އުފައްދަމުންދާއިރު މާތްاللهގެ ރަޙުމަތުން މަދަދަށް އެދިގެން ރުޖޫޢަވީ މިސްކިތެއްގެ ފޮތްތަކަށެވެ:

ފޮތް	މުއައްލިފު	ފޮތް	މުއައްލިފު
فِقْهُ السُّـــنَّة:	سَيِّدُ سابَق.	صِفَةُ الصَّلاَة:	الأَلبانِي.
نَيْلُ الأَوْطَار:	الشَّوْكانِي.	صَلاَةُ التَّرَاوِيح:	الأَلبانِي.
زَادُ المَعَاد:	اِبْنُ القَيِّم.	صِفَةُ الصَّلاَة:	العُثَيْمِين.
الصَّلاَةُ وَأَحْكَامُ تَارِكِهَا:	اِبْنُ القَيِّم.	مَجْمُوعُ الفَتَاوَى:	اِبْنُ تَيْمِيَة.
المَجْمُوع:	النَّوَوِي.	بِدَايَةُ المُجْتَهِد:	اِبْنُ رُشْد.
التَّرْغِيْبُ وَالتَّرْهِيب:	المُنْذِرِي.	المُغْنِي:	اِبْنُ قُدَامَة.

އަދި ރަދީފާތަކުގެ ތަރުތީބުތަކާއިބެހޭ ފަރާތްތަކާއި ޝަރަޠު އަލްބާނީ ޤަރާރުކުރެއްވި ތަރުތީބާ ތަފާތުން ވަރަށް ހުރިމެ. އަދި ޝައިޚު ރަދީފާ ގެނެސްފައިވާނަމަ އެގޮ ސައިޚުލް ބައެއްތަކަށް ފައިވާނެއެވެ. ވެސް މިފޮތް ކިޔުންތެރިން ތަރުތީބުތަކުގެ ފަރާތުން އިލްމުވެރިންނަށް ފާއިދާ ހުރިހާ ސިފަތަކެއް އަޅުގަނޑު ނަމާދުގެ ޙުކުމްތައް އެނގޭނެ ގޮތަށް ލިޔެވިފައިވާނެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ސުންނަތް ނަމާދުގެ ޙުކުމްތައް ކިޔުންތެރިން އެނގޭނެ ގޮތަށް ލިޔެވިފައިވާނެއެވެ.

ދުޢާއަކީ މާތްالله އަޅުގަނޑާއި ތިޔަބޭފުޅުން އެންމެހާ ދީނީ ތަޢުލީމު ލިބިގަތުމަށް ދިރިހުރި ތަކެތިން ފައިދާ ލިބޭނޭ ގޮތް ހަމަޖައްސަވައިދެއްވުމެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު ހިތްތަކާ ދީނީ ތަޢުލީމު ލިބުމަށް ފާއިދާ ލިބޭނޭ ގޮތް ހަމަޖައްސަވައިދެއްވުމެވެ. އަދި މިޢަމަލު ޤަބޫލުކުރެއްވުމާއި ބަރަކާތް ލެއްވުމަށް އެދެމެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުން ނަމާދު އަޅުގަނޑުމެން ދެމެހެއްޓޭނޭ ގޮތް ހަމަޖައްސަވައިދެއްވުމެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުން އެންމެހާ ޢަމަލުތައް ޤަބޫލުކުރެއްވުމަށް ހަމަ ދުޢާއަކީ ޖަމާޢަތް ޤާއިމުކުރެއްވުމަށް ހަމަޖައްސަވައިދެއްވުމެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެން ދަރިންނާއި އަހުލުވެރިން ނަމާދުކުރާ ބައެއްކަމުގައި ލައްވާ ދެއްވުމެވެ. إنّه سميع مجيب.

وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ نَبِيِّناَ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَمَنْ سارَ عَلَى نَهْجِهِ وَاسْتَنَّ بِسُنَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ.

كتبها الفقير إلى عفو ربّه عزّ وجلّ

محمّد إبراهيم

29 ރަބީޢުލްއައްވަލު 1430 ހ.

26 މާރިޗު 2009 މ.

"الصَّلاَة" ނަމާދު

الصّلاة ގެ ލުޣަވީ މާނައަކީ ދުޢާއެވެ. صلاة ގެ މިމާނާގައި اللهގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅުގައިވެއެވެ. ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۗ﴾ (التوبة: ١٠٣) މާނައީ: "އަދި ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް ދުޢާކުރެއްވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާ އެއުރެންނަށް ހިތްހަމަޖެހުމެއްކަމުގައި ވެއެވެ."

ދީނުގައި الصّلاة ގެ ޝަރުޢީ މާނައަކީ ޚާއްޞަ ބަސްތަކާއި ޢަމަލުތަކާއި، ދުޢާތަކާއި ޚާއްޞަ ބަސްތަކާއެކު، ޝަރުޢީ ގޮތަކާއި ޢިބާދަތްތަކުގެ ވަގުތަށް ބިނާވެގެންވާ ތަކްބީރުން ފެށި ސަލާމުން ނިމޭ ޢަމަލަކަށެވެ. އެއީ ނަމާދެވެ.

ނަމާދަކީ ހުރިހާ ޢަމަލުތަކުގެ އަސްލެވެ. އަދި اللهއަށް އަޅުކަމުގެ ޢިބާދަތްތެރިކަމުގެ އަސާސެވެ. އަދި ފާފަތައް ފޮހެލާ ޢަމަލެކެވެ. ނުބައިކަންތަކުން މަނާކުރާ ޢަމަލެއްކަމެވެ.

އިސްލާމްދީނުގައި ނަމާދުގެ މަޤާމު

އެއްވެސް ޢަމަލަކަށް ދީފައިނުވާ މަޤާމެއް އިސްލާމްދީނުގައި ނަމާދަށް ދީފައިވެއެވެ. ފަހެ ނަމާދަކީ އޭގެ ޢިބާރާތުން ދީން ޤާއިމުވާ ތަނބު ދީނުގެ ތަނބެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅެއްގައިވެއެވެ. "رَأْسُ الأَمْرِ الإِسْلاَمُ، وَعَمُوْدُهُ الصَّلاَةُ، وَذِرْوَةُ

سَنَامِهِ الجِهَادُ فِي سَبِيْلِ اللهِ"(1) މާނައީ: "ދީނުގެ އަސްލަކީ އިސްލާމެވެ. އަދި އޭގެ ތަނބުތަކަކީ ނަމާދެވެ. އަދި އޭގެ ކުރިބޮއްޓަކީ ﷲގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމެވެ." ނަމާދަކީ އަޅުކަންތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ފުރަތަމަ ﷲ ވާޖިބުކުރެއްވި އަޅުކަމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިޢުރާޖު އަރުވައިގެންނެވި ރޭގައި އުޑުމަތީގައި ވާސިޠާއެއް ނެތި އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް މާތްالله ނަމާދު ފަރުޟުކުރެއްވިއެވެ. މާތްالله ކުރުއާނުގައި އަމިއްލަގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިޢުރާޖު އަރުވައިގެންނެވި ރޭގައި އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ފަންސާސް ނަމާދު ފަރުޟުކުރެވުނެވެ. ދެން މަދުކުރައްވަމުންގޮސް ފަސްނަމާދަށް ހެދުނެވެ. ދެން ނިދާއެއްލެވުނެވެ. އޭ މުޙައްމަދެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންالله ގެ ބަސްބަދަލުވެގެނެއް ނުވެއެވެ. ހަމަވާނެއެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނަށް މިފަސްނަމާދު ފަންސާސްނަމާދު ފުދޭނެއެވެ. (އެބަހީ ފަސްނަމާދުން ފަންސާސްނަމާދުގެ ސަވާބު ލިބޭނެއެވެ.)"(2) އަދި ނަމާދަކީ ﷲ ގެ ޙައްޤުތަކުގެ ތެރެއިން ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި އެންމެ ފުރަތަމަ އަޅާ ހިސާބުބެއްލެވޭނެ ކަމެކެވެ. މާތްالله ކުރުއާނުގައި އަމިއްލަގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "أَوَّلُ مَا يُحاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيامَةِ الصَّلاَةُ، فَإِنْ صَلَحَتْ صَلَحَ سائِرُ عَمَلِهِ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَسَدَ سائِرُ عَمَلِهِ"(3) މާނައީ: "ޤިޔާމަތްދުވަހު އަޅަކާ އަޅާ ހިސާބުބެއްލެވޭނެ އެންމެ ފުރަތަމަ ހިސާބަކީ ނަމާދެވެ. ފަހެ ނަމާދު ރަނގަޅުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ހުރިހާ ޢަމަލެއް ރަނގަޅުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދު ފަސާދަވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ހުރިހާ ޢަމަލެއް ފަސާދަވާނެއެވެ." އަދި ނަމާދަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދުނިޔެ ދޫކޮށްލައްވައި ވަޑައިގަންނަވަމުން އުއްމަތަށް ވަސިއްޔަތްކުރެއްވި އެންމެ ފަހުގެ ވަސިއްޔަތެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އެންމެފަހު ނަސޭހަތުގައި حديث ކުރައްވާފައިވަނީއެވެ. "الصَّلاَةَ الصَّلاَةَ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ"(4) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް ބަލަހައްޓަވާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް ބަލަހައްޓަވާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޅުމީހުންނަށްވެސް ބަލަހައްޓަވާށެވެ."

(1) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح.

(2) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي وصحّحه، وصحّحه الألباني.

(3) رواه الطّبراني في الأوسط وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد وأبوداود.

ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ނަމާދުބާރުގޮތުން އަރިސްކުރައްވާ އާޔަތްތަކުން ބެލިކަމުގައިވިޔަސް ނަމާދުގެ މަޤާމާއި ނަމާދުގެ އަހަމިއްޔަތުކަން ވަރަށްސާފުކޮށް ބަޔާންވެގެންވާނެއެވެ. ބައެއްވަރަކު اللهގެ ޛިކުރާ ގުޅިގެން ނަމާދުގެ ވާހަކަ އަރިސްކުރައްވައެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿إِنَّ الصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ﴾ (العنكبوت: ٤٥) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދު، ފާޙިޝަކަންތަކާއި ގޯސްކަންތަކުން (އިންސާނާ) މަނާކޮށްދެއެވެ. އަދި އެންމެބޮޑުވެގެންވާ އެއްޗަކީ اللهގެ ޛިކުރުކަން ކަށަވަރެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِذِكْرِيٓ﴾ (طه: ١٤) މާނައީ: "އަދި ތިމަންالله ހަނދުމަކުރުމަށްޓަކައި ނަމާދު ޤާއިމުކުރާށެވެ." އަދި ބައެއްވަރަކު ޒަކާތާގުޅިގެން ނަމާދުގެ ވާހަކަ އަރިސްކުރައްވައެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ﴾ (البقرة: ١١٠) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުޤާއިމުކުރާށެވެ. އަދި ޒަކާތްދޭށެވެ." އަދި ބައެއްވަރަކު ކެތްތެރިކަމާގުޅިގެން ނަމާދުގެ ވާހަކަ އަރިސްކުރައްވައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَوٰةِ﴾ (البقرة: ٤٥) މާނައީ: "އަދި ކެތްތެރިކަމާއި ނަމާދުން ތިޔަބައިމީހުން މަދަދަށް އެދޭށެވެ." އަދި ބައެއްވަރަކު ޤުރުބާނީގެ ގުޅިގެން ނަމާދުގެ ވާހަކަ އަރިސްކުރައްވައެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (الأنعام: ١٦٢) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ނަމާދާއި، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޤުރުބާނީއާއި، ދިރިހުރުމާއި، މަރުވުން ވެސް ޢާލަމްތަކުގެ ވެރި اللهއަށެވެ."

އިސްލާމްދީނުގައި ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ އަޅުކަންތަކުން ބަލާއިރު އެހެން ނަމާދަކީ ދީނުގައިވާ އަހަމިއްޔަތުކަން އެންމެބޮޑު އަޅުކަމަކަށް ދީނުގައިވާ އަހަމިއްޔަތުކަމަށްވުރެ ބޮޑެވެ. ރުކުނުގައި ޤާއިމުވެހުންނަވާ ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. ދަތުރުވެރިޔާ ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. ގަދަބަލިވެހުންނަމީހާއި ބިރުވެރިވެހުންނަމީހާ ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. ކޮންމެހެން ނުކުޅެދިގެންވާމީހާ

އިށީނދެއިށީނދުގެން ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. އިށީނދެއިށީނދުމަށް ނުކުޅެދިގެންވާމީހާ އޮށޮވެއްޓިގެން ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. އަދިކިޔެއްތަ! އެންމެނުރައްކާތެރި ވަގުތުތަކުގައިވާ ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައިވެސް ނަމާދު ދޫކޮށްލުމުގެ ހުއްދައެއްނުވެއެވެ.

ނަމާދަށް ފަރުވާކުޑަކުރުމުގެ މައްޗަށް މާތްالله ވަޢީދުގެ ބަސްފުޅު ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا ﴾ (مريم: ٥٩) މާނައީ: "އެއުރެންނަށް ފަހު (އިސްވެދިޔަ ނަބީބޭކަލުން މީހުންނަށް ފަހު) ނުބައިބަޔަކު އައެވެ. އެބައިމީހުން ނަމާދު ނަގަލިއްޔެވެ. އަދި އަމިއްލަ ޝަހުވަތުތަކަށް ތަބާވިއެވެ. ފަހެ ގަދަފަދަވެގެންވާ ބަލާއާ ފަހުން އެބައިމީހުން ބައްދަލުކުރާނެތެވެ." އަދިވެސް އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ.

﴿ فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ ۝ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ ﴾ (الماعون: ٤ – ٥) މާނައީ: "ނަމާދުކުރާމީހުންނަށް ހަލާކުހުއްޓެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ އެބައިމީހުންގެ ނަމާދަށް ގާފިލުވާމީހުންނެވެ."

ނަމާދުއެޅުމުގެ ޙުކުމް

ނަމާދަކީ އިސްލާމުގެރުކުނުތަކުން ނަމާދުއެޅުމަކީ ދީނުގެބުރާ ކުޑުރެއްކަވަން ހުއްޓުމުގެ ހުރިހާ ނަބީބޭކަލުން އިއްމީތާޤުތަކުގައި ވެއެއްގޮތްވެއެވެ. ދަންނަވަނީ ނަމާދު ފަރުޟުވެގެންވާކަމަށް އިޖްމާޢުވެގެން އެކަމަކީ އިޖްމާޢުވެފައިވާ ކަންކަމުންނެވެ. ނުވަތަ ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކުން ފަރުޟުވެގެންވާކަން ނަމާދު ފަރުޟުވެގެންވާކަމަށް އަދި އިޖްމާޢު ސަބަބުން ޤަބޫލު ވާޖިބުވެގެންވާކަން އެބައިމީހުންނަށް ސާބިތުވެގެން އަދި އިސްލާމްވެވިއެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ

تَرْكُ الصَّلاَةِ"(1) މާނައީ: "މީހާއާ ޝިރުކާ އަދި ކުފުރާ ދެމެދުގައިވާ ހުރަހަކީ ނަމާދެވެ. (އެބަހީ ނަމާދު އެދުމުން އުފުރަސް ނެތިގެންދާނެއެވެ.)"

އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިއްވި ޞަޙާބީންގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުވިއެވެ. "الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلاَةُ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ"(2) މާނައީ: "އަހުރެމެންނާއި އެބައިމީހުންނާއި (މުނާފިޤުންނާއި) ދެމެދުގައިވާ ޙުޖަތަކީ ނަމާދެވެ. ފަހެ އެނަމާދުއަކައިދިޔާ ކާފިރުވެއްޖެކަން ކަށަވަރެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢަމްރުބުނުލްޢާޞްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުގެ ވާހަކަ ދެއްކެވުމުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. حديث ކުރެއްވުމުވިއެވެ. "مَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَتْ لَهُ نُوراً وَبُرْهَاناً وَنَجَاةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهَا لَمْ تَكُنْ لَهُ نُوراً وَلاَ بُرْهَاناً وَلاَ نَجَاةً، وَكَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ قَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَأُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ"(3) މާނައީ: "ނަމާދުގެ މައްޗަށް ޙިމާޔަތްތެރިވެއްޖެމީހާ ދަންނައެވެ. އެނަމާދު އޭނާއަށް ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި ނޫރެއްކަމުގައާއި، ބުރުހާނެއްކަމުގައާއި، (އަޒާބުން) ސަލާމަތްކަމުގައި ވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގެ މައްޗަށް ޙިމާޔަތްތެރިނުވެއްޖެމީހާ ދަންނައެވެ. އެނަމާދު އޭނާއަށް ނޫރެއްކަމުގައާއި، ބުރުހާނެއްކަމުގައާއި، (އަޒާބުން) ސަލާމަތްކަމުގައި ނުވާނެއެވެ. އަދި ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި އޭނާވާނީ ޤާރޫނާއި، ފިރުޢައުނާއި، ހާމާނާއި އަދި އުބައްޔު ބުނު ޚަލަފާއެކުގައެވެ." ފަހެ ނަމާދަށް ޙިމާޔަތްތެރިނުވާމީހާ ޤިޔާމަތްދުވަހު ކާފިރުންގެ އިމާމުންނާއެކު ވާނެކަން ދަލީލުކުރަނީ އޭނާ ކާފިރުވާކަމަށެވެ. ޢައްލާމާ އިބްނުލް ޤައްޔިމު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގެ މައްޗަށް ޙިމާޔަތްތެރިނުވާމީހާ ދޫކޮށްލާމީހާ ދަންނައެވެ. އޭނާ ނަމާދުން އެއްކިބާވެގެންނެއްވަނީ އޭނާގެ މުދަލެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ވެރިކަމެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ރިޔާސަތެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ވިޔަފާރިއެވެ. ފަހެ އޭނާގެ މުދާ އޭނާ ނަމާދުން އެއްކިބާކުރި ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާވާނީ ޤާރޫނާއެކުގައެވެ. އަދި އޭނާގެ ވެރިކަން އޭނާ ނަމާދުން އެއްކިބާކުރި ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާވާނީ ފިރުޢައުނާއެކުގައެވެ. އަދި އޭނާގެ ރިޔާސަތާއި

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

(2) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والطّبراني وابن حبّان وصحّحه الألباني.

އޭނާގެ ވުޒަރާވަނަކަން އޭނާ ނަމާދުން މަޝްޣޫލުކޮށްފި ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާވާނީ ހާމާނާއެކުގައެވެ. އަދި އޭނާގެ ވިޔަފާރި އޭނާ ނަމާދުން މަޝްޣޫލުކޮށްފި ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާވާނީ އުބައްޔު ބިން ޚަލަފާއެކުގައެވެ."(1)

އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން ޝަޤީޤު އަލްޢުޤައިލީ - رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން، ނަމާދުދޫކުރުން ފިޔަވައި އެއްވެސް ޢަމަލެއް ދޫކޮށްލުން އެއީ ކުފުރެއްކަމުގައި ދެކެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ."(2)

އަދި މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު އަލްމަރްވަޒީ - رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. އިމާމު އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހި - رحمه الله- ވިދާޅުވަނިކޮށް އަޑުއިވިމެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދު އަދާނުކުރާމީހާ ކާފިރެއްކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީވެސް ނަމާދުވަގުތު ހިނގައިދިޔުމާއި ހަމައަށް ޝަރުޢީ އުޒުރަކާނުލައި ގަސްދުގައި ނަމާދުނުކޮށް ހުރުމަކީ ކާފިރުކަމެކޭ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވުމެވެ."(3)

އަދި އިމާމު އިބްނު ޙަޒްމު - رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. "އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރެއިން عمر بن الخطّاب އާއި، عبد الرّحمٰن بن عوف އާއި، معاذ بن جبل އާއި، أبو هريرة -رضي الله عنهم- އާއި، އަދިވެސް އެހެން ބޭކަލުންގެ ފަރާތުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. "ފަރުޟު ނަމާދެއް އެނަމާދުގެ ވަގުތު ނިމެންދެން ގަސްދުގައި ނުކޮށް ހުރެއްޖެމީހާ ދީނުން ބޭރުވެފައިވާ ކާފިރެކެވެ."(4)

އަދި އިމާމު المنذريّ - رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދު އޭގެ ވަގުތު ހިނގައިދާންދެން ގަސްދުގައި ނުކޮށްހުރުމުން ކާފިރުވާނެކަމަށް ޞަޙާބީންގެ ޖަމާޢަތަކާއި އެބޭކަލުންނާއި އެބޭކަލުންނަށް ފަހުގެ ވަޑައިގެންނެވި ބައެއް ބޭކަލުންގެ ފަރާތުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން عمر بن الخطّاب އާއި، عبد الله بن مسعود އާއި، عبد الله بن عبّاس އާއި، معاذ بن جبل އާއި، جابر بن عبد الله އާއި، أبو الدّرداء -رضي الله عنهم- މިއެންމެ ބޭކަލުންގެ ފަރާތުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި މިބޭކަލުންނަށް ފަހުގެ ވަޑައިގެންނެވި ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން أحمد بن حنبل އާއި، إسحاق بن راهويه އާއި، عبد الله بن المبارك އާއި، إبراهيم النخعي އާއި، الحكم بن عتيبة އާއި، أبو أيّوب السختياني އާއި،

(1) الصّلاة وأحكام تاركها لابن القيّم.

(2) رواه الترمذي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

(3) تعظيم قدر الصلاة لمحمد بن نصر بن الحجاج المروزي.

(4) الصّلاة وأحكام تاركها لابن القيّم.

أبو داود الطّيالسي އާއި، أبو بكر بن أبي شيبة އާއި، زهير بن حرب – رحمهم الله– އާއި އަދިވެސް މިނޫން ބޭކަލުންގެ ރިވާއިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ."(1)

ދީންވެރި ނަމާދު ކަސްތޮކުރައި އަޅާފިލާ ޒުލުމުކުރުން ވާޖިބުވުމުގެ ނުވާކަމުގެ ދަލީލުތަކާ

حديث ތިރީގައި ދަންނަވަމެވެ. މާތްالله ރުޢުސަންތެރިވެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّى دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ"(2) މާނައީ: "މީސްތަކުންނާ ހަނގުރާމަކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވެއެވެ. އެއީ އެބައިމީހުން اللهމެނުވީ އަޅުކަނުލެވިގެންވާ އިލާހަކު ނުވާކަމަށާއި މުޙައްމަދަކީ اللهގެ ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވެ އަދި ނަމާދު ޤާއިމުކޮށް ޒަކާތްދިނުމަށްދާންދެނެވެ. ފަހެ އެގޮތަށް އެބައިމީހުން ކޮށްފިނަމަ އިސްލާމްދީނުގެ ޙައްޤުކުރުން ވާޖިބުވާ ބައެއްގެ ސަބަބުން ފިޔަވައި އެބައިމީހުންގެ ލޭއާއި މުދާ އެބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ރިޢާޔަތުން ސަލާމަތްކޮށްފިއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ޙިސާބުވަނީ اللهގެ މައްޗަށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުޢުސަންތެރިވެއްވި އުއްމުސަލަމާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّهُ يُسْتَعْمَلُ عَلَيْكُمْ أُمَرَاءُ فَتَعْرِفُونَ وَتُنْكِرُونَ فَمَنْ كَرِهَ فَقَدْ بَرِئَ وَمَنْ أَنْكَرَ فَقَدْ سَلِمَ وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ". قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ أَلاَ نُقَاتِلُهُمْ قَالَ: "لاَ مَا صَلَّوْا"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ވެރިންތަކެއް ވެރިކުރެވޭނެއެވެ. ފަހެ (އެބައިމީހުންކުރާ ނުބައިކަންތައްތައް) ތިޔަބައިމީހުން ދެނެގަންނާނެތެވެ. އަދި (އެކަންތައްތައް) ތިޔަބައިމީހުން އިންކާރުވެސްކުރާނެތެވެ. ފަހެ (އެކަންތައްތައް) ނުރުހިއްޖެމީހާ ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ބަރީއަވެއްޖެއެވެ. އަދި (އެކަންތައްތައް) އިންކާރުކޮށްފިމީހާ ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ސަލާމަތްވެއްޖެއެވެ. އެކަމަކު (އެކަންތައްތައް) ރުހި (އެބައިމީހުންނާ) ތަބާވެއްޖެމީހާ ބަރީއަވެސް ނުވާނެއެވެ. އަދި ސަލާމަތް ނުވެވޭނެއެވެ." އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ ރަސޫލުﷲ އެބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަކުރަންވީނޫންތޯއެވެ؟ حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ނޫނެކެވެ. އެބައިމީހުން ނަމާދުކުރާހައި ހިނދަކުއެވެ." ފަހެ އަނިޔާވެރި

(1) الترغيب والترهيب.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه مسلم.

ވެރިންނާ ހަނގުރާމަކުރުން މަނާވެގެންވާ ސަބަބަށްޓަކައި އެކަލޭގެފާނު އެހެއްދެވި ނަމާދެވެ. އެބަހީ ނަމާދުނަކުރާކަމުގެ ހަނގުރާމަކުރާ ވަގުތުތަކުގައި ހަމަޖެހިގެންވާ ކަލޭގެ ގާތުގައި ކުރާ ނަމާދުގެ ޒިކުރުކޮށްފައިވާ ކަމެވެ.

ނަމާދު އެޅުމުގެ ގުޅުމާބެހޭގޮތުން މަޒުހަބުތަކުގެ އިމާމުންގެ ރައުޔު

ކުރިންވެސް ބަޔާންވި ދިރިހުރިއިން އިންސާނުންކުރާފަދަ ނަމާދަށް އަޅުއަޅުވަނީ ކަބުރުތަކުގެ ދިމާލަށް ނަމާދުކުރުން ހުރިހާ ދީނުގައި މަނާކަމެވެ. އަދި އިންސާނުންކުރާ ފަދައިން ޤަބުރުތަކުގެ ގާތުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ މަނާކަމެއްކަމުގައި އެއްބަސްވެފައިވާ ކަމެކެވެ. އިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އިމާމު މާލިކު - رحمهم الله- ވިދާޅުވެފައިވަނީ ކަބުރުތަކާ ގުޅޭގޮތުން ކުރާކަންތައް މަކުރޫހު ކަމެވެ. އަދި އެހެން ބަޔަކު ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޙަރާމްކަމަށެވެ. ފިޤުހުގެ ކުތުބުތަކުގައި އެކަން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. މިގޮތުން ތިން އިމާމުން މާލިކާއި ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވެއްވެސް އެކަމަކީ ތަޢުޒީމް ކުރުމުގެ ގޮތުން ކުރާކަމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެކަމާ ބެހޭގޮތުން ޙަދީޘް ނަމާދުކުރާތަން ކުރާކަމުގައި ޤަބުރެއް ބަހައްޓައިގެން ނަމާދުކުރާ ކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިސާލަކަށް ނަމާދުއަދާކުރާ ކަބުރުތަކަށް ތަޢުޒީމްކުރުމާ حديث ވެސް ތިމާގެ ހަދީހެއް ބަޔާންކޮށްފައިވާތީ އެއީ އިންކާރުކުރާ ބައެއް އެކަން ހުއްޓުވައިދެއްވިއެވެ. އަދި ޝިރުކު ބައްލަވާ ނަމާދުކުރާ ތަނަށް ދިޔުމެއް ކުރުމުގެ ބަޔަކަށްވެއެވެ. އެކަމުގައި اللهގެ އަނގަބަހުން ވަޙީދު ބައްޓަނުވެ ހިފާނެއެވެ. ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُۚ ﴾ (النساء: ١١٦) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން الله އެކަލާނގެއާ ޝަރީކުކުރުން ފާފަފުއްސަވާ ނުވާނެއެވެ. އަދި އެނޫން ފާފައެއް އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުމާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ، فَتَعَجَّلَ كُلُّ نَبِيٍّ دَعْوَتَهُ، وَإِنِّي اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لِأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَهِيَ نَائِلَةٌ -إِنْ شَاءَ اللهُ- مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لاَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا"[1] މާނައީ: "ކޮންމެ ނަބިއްޔަކަށް ޤަބޫލުކުރައްވާ ދުޢާއެއް ވެއެވެ. ފަހެ ކޮންމެ ނަބިއްޔަކު އެ ދުޢާ އަވަސްކުރެއްވިއެވެ. ޤިޔާމަތްދުވަހު އަހުރެންގެ އުއްމަތަށް ޝަފާޢަތްތެރިވުމަށް އަހުރެންގެ ދުޢާ ރައްކާކުރީމެވެ. (އެބަހީ އޮޅުނުގޮތުގައި ދިނުމަށް.) އަދި

(1) رواه أحمد ومسلم.

ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާ، ޤިޔާމަތްދުވަހު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށް ޝަފާޢަތްތެރިވުމަށް ވަޤުތަށްޓަކައި ވަންހަނާކުރައްވާފައެވެ. ފަހެ، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުން اللهُ ޝަރީކުނުކުރާހާ މަރުވެއްޖެ ކޮންމެމީހަކަށް އެ (ޝަފާޢަތް) ލިބިވާނެއެވެ." އަދިވެސް ރަސޫލާގެފާނު حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ"[1] މާނައީ: "ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޝަފާޢަތުން އެންމެ ބާއްޖަވެރިވެގެންވާނީ ހިތުން އިޚްލާޞްތެރިވެގެން لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔައިދިނީމާއެވެ."

މިމަސްއަލައިގެ ތަފްޞީލު ބަޔާންކުރައްވަމުން އިމާމް ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހައްޤުތައް ރަޙުމަތްތެރިވެގެންވާ ޝަރުޢީ އުޒުރުއެއްނެތި ގަސްދުގައި ނަމާދުއަދާނުކުރާ ކާފިރުވެގެންވާނެއެވެ. އެކަމާ ދެކޮޅުހެދުމަށްވާނަމަ. އެހެނިހެން ކަނޑައަޅާ ކާފިރުވާކަމަށް ދަލީލުވާގޮތަށް އެބަހުރި حديث ކުރެއްވުން ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. ދިމާވާ ކާފިރުވާކަމަށް ދޮގުކަމާ ކުފުރަށް حديث ކުރެއްވި ނަމާދުކުރަން ނޭނގި ކުފުރު ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެހެންކަމުން ނަމާދުއަދާނުކުރާ ކުފުރު ހުކުމް ދަމަހައްޓާ ސާބިތުވެގެންވާނެއެވެ. މިމަސްއަލާގައި އިޚްތިލާފުވެ ބައެއްގެ ބަހާލުން ގޮސްނަމާ ވާގޮތަށް ތަރުތީބުކުރުން އެއްވެސް މިންވަރެއް ނުވަތަ އަދިގެން ނުރަނގަޅުވާ ކުފުރުކުރާނެއެވެ. އެހެނިހެން ކަނޑައަޅާ ކާފިރުވުން ބާރުވެއެވެ. ކުފުރުގެ ބާވަތްތަކުގެ ކުފުރު، ހަމަހުއްޓެވުމަށް ޝަފާޢަތް ބަރުދުވުން މަނާކުރެއްވުމަށެވެ. މިސާލަކަށް ފޮނުވައިގެ އަރުވެހިން (ޝަރުޢީގެ ދަލީލަ ކިޔައިގެން ތިބޭނުން) ޝަރުޢީކުރުވިޔަދާން ކުފުރުކަމަށް ކަނޑައަޅާވަރަށް ބައެއްޔަކު އެބައިމީހުން ކުރުކުރާތުރެވެ. ފަހެ މިފަދަ ބުނުއްވައި ބައިވެރިކުރަން އެއްވެސް ދަލީލެއްނެތެވެ."[2]

އެބަޔުގެ މައްޗަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވާނީ

މުސްލިމު ބާލިޣުވެ ޢަޤުލުވެރިވާ ކޮންމެ ފިރިހެނަކާއި އަންހެނެއްގެ މައްޗަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ކުރުއާނުގައި އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުން ރަނގަޅުވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثٍ عَنِ النَّائِمِ

(1) رواه البخاري.

(2) نيل الأوطار.

حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ"(1) މާނައީ: "ތިން ފަރާތެއްގެ ކިބައިން ގަލަންވަނީ އުފުލިގެންނެވެ. އެއީ ނިދައިފައިވާމީހާ، އޭނާ ހޭލައިފުމަށް ދާންދެންނެވެ. އަދި ކުޑަކުއްޖާ، އެކުއްޖާ ބާލިޣުވުމަށް ދާންދެންނެވެ. އަދި ބުއްދިޔަށް ޚަލަލުއައިމީހާ، އޭނާ ބުއްދިއަރައިސިލުމަށް ދާންދެންނެވެ."

ކުޑަކުއްޖާގެ ނަމާދު

ކުޑަކުއްޖާގެ މައްޗަކަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުނުވިނަމަވެސް އެކުއްޖާގެ އުމުރުން ހަތްއަހަރުވުމާއެކު އެކުއްޖާގެ ބެލެނިވެރިން އެކުއްޖާއަށް ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ދިހައަހަރުވުމުން ނަމާދުނުކުރުމުގެ މައްޗަށް އެކުއްޖާއަށް އަދަބުދޭން ޖެހޭނެއެވެ. އެއީ އެކަމުގެ މައްޗަށް އެކުއްޖާ ތަރުބިއްޔަތުކޮށް ބާލިޣުވާއިރަށް އެކަމަށް އެކުއްޖާ އާދަކުރުވުމަށްޓަކައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވާފައިވެއެވެ. "مُرُوا أَوْلاَدَكُمْ بِالصَّلاَةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِينَ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ދަރިންނަށް، އެދަރިންނަކީ ހަތްއަހަރުގެ ކުދިން ހިނދު ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރާށެވެ. އަދި ދިހައަހަރުގެ ކުދިން ހިނދު (ނަމާދުނުކޮށްފިނަމަ) އެކަމުގެމައްޗަށް އެދަރިންނަށް އަދަބުދޭށެވެ. އަދި (އެއުމުރުގައި) ތިޔަބައިމީހުންގެ ދަރިންގެ ދޮޅުދޮޅު ވަކިކުރާށެވެ. (އެބައި އެއްބައިމީހަކާއެއްކޮށްގައި ދޮށުގައި ނިދަންތިބިނުދޭށެވެ.)"

ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ ޢަދަދު

ރޭއަކާއި ދުވާލު މާތްﷲ ފަރުޟުކުރައްވާފައިވަނީ ފަސްނަމާދެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި طَلْحَة بن عُبَيْدِ الله ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު ނަޖްދުބައިންގެ މީހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް އައެވެ. އޭނާގެ ބޯވަނީ

(1) رواه أحمد وأصحاب السّنن والحاكم وقال: صحيح على شرط الشّيخين وحسّنه التّرمذي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم وحسّنه الألباني.

ޙާޟިރުވެއެވެ. ފަހެ އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! ނަމާދުތަކުން މާތްالله އަޅުގަނޑުގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކުރެއްވި ވަރު އަޅުގަނޑަށް ބުނެދެއްވާށެވެ! ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ފަސްނަމާދެވެ. އެކަމަކު ތިބާ ސުންނަތް ނަމާދެއްކޮށްފިއްޔާ ހަމަރަނގަޅެވެ." ފަހެ އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. ރޯދައަކުން މާތްالله އަޅުގަނޑުގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކުރެއްވި ވަރު އަޅުގަނޑަށް ބުނެދެއްވާށެވެ! ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދައެވެ. އެކަމަކު ތިބާ ސުންނަތް ރޯދައެއް ހިފައިފިނަމަ ހަމަރަނގަޅެވެ." ފަހެ އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. ޒަކާތުން މާތްالله އަޅުގަނޑުގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކުރެއްވި ވަރު އަޅުގަނޑަށް ބުނެދެއްވާށެވެ! މާތްالله ރުއްސުންފުއްވި طَلْحَة ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އޭނާއަށް ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމާ ކަމެއް އަންގަވައިދެއްވިއެވެ. ދެން އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. ކަލޭގެފާނު މާތްކުރެއްވި ފަރާތް ގަންދީބުނަމެވެ. މާތްالله އަޅުގަނޑު މައްޗަށް ފަރުޟުކުރެއްވި ކަންތައްތަކަށް އެއްވެސް މިންވަރެއް އަޅުގަނޑު އިތުރުއެއްނުކުރާނަމެވެ. އަދި އެއްވެސް މިންވަރެއް އުނިއެއް ނުކުރާނަމެވެ. ފަހެ (އޭނާ އެނބުރި ދިޔުމަށްފަހު) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އޭނާ އެބުނި ތެދެއްކަމުގައިވާނަމަ އޭނާ ކާމިޔާބުވެއްޖެއެވެ." ނުވަތަ " އޭނާ އެބުނި ތެދެއްކަމުގައިވާނަމަ އޭނާ ސުވަރުގެ ވަންނާނެއެވެ."(1)

ނަމާދުގެ ވަގުތުތައް

ނަމާދަކީ ވަގުތުތަކާއި ކަނޑައެޅިފައިވާ އަޅުކަމެކެވެ. އެއަޅުކަން އެވަގުތުތަކުގައި އަދާކުރުން ލާޒިމުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوۡقُوتًا﴾ (النساء: ١٠٣) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދަކީ މުއުމިނުންގެ މައްޗަށް ވަގުތު ކަނޑައެޅިގެންވާ ފަރުޟެކެވެ." އަދި އެވަގުތުތައް ޤުރުއާނުގައި އިޖުމާލީކޮށް ބަޔާންވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيۡلِۚ إِنَّ ٱلۡحَسَنَٰتِ يُذۡهِبۡنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ ذَٰلِكَ ذِكۡرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ﴾ (هود: ١١٤) މާނައީ: "އަދި ދުވާލުގެ ދެކޮޅުގައި

(1) رواه البخاري ومسلم.

ނަމާދު ޤާއިމުކުރާށެވެ. (1) އަދި ރޭގަނޑުގެ ވަގުތުތަކެއްގައިވެސް ދުއްވެ. (2) ހަމަކަށަވަރުން ހެޔޮކަންތައްތަކުން ނުބައިކަންތައްތައް ދުރުކޮށްދެއެވެ. (3) މިއީ ނަސޭހަތް ހަނދުމަކުރާމީހުންނަށް ނަސޭހަތެކެވެ." އަދިވެސް އުޅަގޮނޑު ވަޙީކުރައްވައިފައިވެއެވެ. ﴿ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ ٱلشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ ٱلَّيْلِ وَقُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴾ (الإسراء: ٧٨) މާނައީ: "އިރުގެދުރުން ފިލިއްސުމު ރޭގަނޑުގެ އަނދިރިކާވަންދެން ނަމާދު ޤާއިމުކުރާށެވެ. (4) އަދި ފަތިހުގެ ޤުރުއާން ކިޔެވުން ދިގުކުރާށެވެ. (5) ހަމަކަށަވަރުން ފަތިހުގެ ޤުރުއާން ކިޔެވުމަކީ މަލާއިކަތުން ޙާޟިރުވާކަމެއްކަމުގައިވެއެވެ." (6) ފަހެ މިއީ ކިރިޔާ ފުދޭގޮތަކަށް ނަމާދުވަގުތުތައް ބަޔާންވެގެންވާ އާޔަތެވެ. އަދި ނަމާދުވަގުތުތައް ތަފްސީލުކޮށް ބަޔާންވެފައިވަނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތުންނެވެ.

ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢަމްރުބުނު ޢާޞް ﷲ ބުނު ޢަމްރު ބުނު އަލްޢާޞްގެ ރިވާޔަތެއްގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الأَوْسَطِ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ، فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَأَمْسِكْ عَنِ الصَّلاَةِ، فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ"(7) މާނައީ: "ޒުހުރުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ އިރުގެދުރުން ފިލިއްސުމު މީހާގެ ހިޔަނި އޭނާގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވާންދެނެވެ. އެއީ ޢަޞްރު ނަމާދު ވަގުތު ޖެހެންދެނެވެ. އަދި ޢަޞްރުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ (މީހާގެ ހިޔަނި އޭނާގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވީއްސުރެ) އިރު ރަތްވެ ތަނބުލާންދެނެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ (އިރު އޮއްސުނީއްސުރެ) ރަތްކުލަ އޮއްސިގެންދާންދެނެވެ. އަދި ޢިޝާނަމާދުގެ ވަގުތަކީ (ރަތްކުލަ އޮއްސުނީއްސުރެ) ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ވޮއްސާލާންދެނެވެ. އެބަހީ ރޭގަނޑުގެ

---

(1) އެބަހީ ފަތިސްނަމާދާއި ޢަޞްރުނަމާދެވެ.

(2) އެބަހީ މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދެވެ.

(3) އެބަހީ ނަމާދުކުރުމުން ފާފަތައް ފޮހެވިގެންދެއެވެ.

(4) އިރުގެދުރުން ފިލުމަށްފަހު ކުރާ ދެނަމާދަކީ ޒުހުރުނަމާދާއި ޢަޞްރުނަމާދެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ އަނދިރިކަން ދެރާވަގުތު ކުރާ ދެނަމާދަކީ މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދެވެ.

(5) އެބަހީ ފަތިސްނަމާދު ކުރާށެވެ.

(6) އެބަހީ ފަތިސްނަމާދުވަގުތަކީ މަލާއިކަތުން ޙާޟިރުވާ ވަގުތެކެވެ.

(7) رواه مسلم.

މެދުރަހަށެވެ. އަދި ފަތިސްނަމާދު ވަގުތަކީ ފަޖުރު އަލިކަން ފާޅުވުމުން ފެށިގެން އިރުއަރައިފުމަށް ދާންދެނެވެ. ފަހެ އިރުއަރާ ހިނދު ނަމާދުކުރުމުން އެއްކިބާވާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އިރުއަރަނީ ޝައިޠާނާގެ ދެދަޅުގެ ދެމެދުންނެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި ޖާބިރު ބިން ޢަބްދުاللهގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ އިރުމެންދުރުފިލި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އަޞްރުނަމާދު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެއެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު އަޞްރުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން މަޣްރިބު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ އިރުއޮއްސުން ހިނދު އެކަލޭގެފާނު މަޣްރިބުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޢިޝާ ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ރަތްވިލާ ގެއްލުމުން ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޢިޝާނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ފަތިސް ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ފަޖުރު އަލިކަން ފާޅުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އަނެއްދުވަހު މެންދުރު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެއެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އަޞްރު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެއެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނުގެ ދެގުނައާ އެއްވަރުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު އަޞްރުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން މަޣްރިބު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގަތީ ދެދުވަހުވެސް އެއްވަގުތެއްގައެވެ. ދެން ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ނުވަތަ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު (އެވަގުތު) ޢިޝާނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ފަތިހު ވަރަށްބޮޑަށް އަލިވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު

ގަޑިޔަސް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޖިބްރީލުގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ކަލޭގެނަމާދުގެ ދެވަގުތުގެ ދެމެދުގައި އޮވެނީ އެނަމާދުގެ ވަގުތެވެ."(1)

މެންދުރުނަމާދު ވަގުތު

އިސްވެބަޔާންވެގެންދިޔަ ދެ حديث ފުރުން މެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތު ބަޔާންވެއްޖެއެވެ. ފަހެ މެންދުރުނަމާދު ވަގުތު ފެށެނީ އިރުމެދުން ފިލާވަގުތުގައެވެ. އަދި ކޮންމެއެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއްޗެއްގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވަންދެން މެންދުރުނަމާދު ވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. އެއީ އިރުމެދުން ފިލާވަގުތު އިންނަ ހިޔަނިކޮޅުނުލައެވެ. އެބަހީ ހިޔަނީގެ ދިގުމިން ބަލާނީ އިރުމެދުން ފިލާވަގުތު އިންނަ ހިޔަނިކޮޅު ނުލައެވެ. ދެންފަހެ ހޫނުގަދަވެގެންވާ ދުވަހެއްނަމަ މެންދުރުނަމާދު އެނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ވަގުތުން ފަސްކޮށްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހޫނު މަދުވުމަށްޓަކައެވެ. ހޫނު އަރައިގަދުނޫންނަމަ މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ވަގުތުގައި ކުރުމެވެ.

މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފިނިގަދަ ދުވަހެއްނަމަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މެންދުރުނަމާދު އަވަސްކުރައްވައެވެ. އަދި ހޫނުގަދަ ދުވަހެއްނަމަ އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދު ފަސްކުރައްވައެވެ."(2)

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ"(3) މާނައީ: " ހޫނުގަދަވާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން މެންދުރުނަމާދު ފިނިވަގުތެއްގައި (އެބަހީ ހޫނުމަދުވުމުން) ކުރާށެވެ. އެހެނީހަމަކަށަވަރުން ހޫނުގަދަވުންވަނީ ނަރަކައިގެ އާވިންނެވެ."

ދަންނައެވެ. މެންދުރުނަމާދު ފަސްކުރުމުގެ މުއްދަތު އަސްރުވަންދެން ފަސްކުރުމެއްނޫނެވެ. މުއްދަތަކީ ކޮންމެވެސް ވަރަކަށް އިރުމީރުވެލައި ހޫނުމަދުވެލަންދެން ފަސްކޮށްލުމެވެ.(4)

---

(1) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي.

(2) رواه البخاري.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) މަރިޔާއަދި ހޫނުމުސްލިމުގައި ވަރަށްހޫނުގަދަ ރަށްތަކެވެ. އަސްކަރީބަތްތަކުންގެ ބަޔާންގައި އެބޭބަތުން ނަމާދުކޮށް އުޅުއްވި =

ޢަޞްރުނަމާދު ވަގުތު

ޢަޞްރުނަމާދުވަގުތު ފެށޭނީ އިރުމެންދުރުން ފާއިތުވެގެން އިންނަ ހިޔަނިކޮޅު ނުލައި އެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އޭގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވާ ވަގުތުންނެވެ. އަދި އޭގެ ހިޔަނި އޭގެ ދެގުނައާ އެއްވަރުވަންދެން ނުވަތަ އިރު ރަތްވެއްޖައުމާހަމައަށް ޢަޞްރުނަމާދު ވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. ދެން އެވަގުތުން ފެށިގެން އިރުއޮއްސުމާ ދެމެދު އެއްކަހަލަ ވަގުތުކޮޅު ދަންނަމެވެ. އެއީ އެވަގުތުގައި ޢަޞްރުނަމާދުކުރުން މަކުރޫހުވާ ވަގުތެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ الله އަށް ޢިބާދަތްކުރަން ކަނޑައެޅިގެންވާ ވަގުތެވެ. ސަބަބުނެތިގެން ދިމާވެގެން ގެންގޮސް ޢަޞްރު ނަމާދު އިރުއޮއްސުމާހަމައަށް ފަސްކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ. އެފަދަ ގޮތަކަށް ދިމާވެއްޖެނަމަ އެވަގުތު ޢަޞްރުނަމާދުކުރުމަކީ ހާލަތު ކަޙީން ފުރިހަމައެވެ. މިސާލަކަށް ދަތުރުވެރިޔަކު ދަތުރުން އާދެވުނީ އެވަގުތުކޮޅުގައި ވާނަމަ އެއީ އާދާކަން ދިމާވީ އެފަދަ ގޮތަކަށެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘްތަކުން حديث ތަކުގެ ތެރޭގައި އެފަދަ ގޮތަކަށެވެ. އެކަމާގުޅޭ ޙަދީޘް حديث ފުރިހަމަކޮށް ގެނެސްދެއްވެއެވެ. "مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ"[(1)] މާނައީ: "އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރިން ޢަޞްރުނަމާދުން އެއްރަކުޢަތް ލިބިއްޖެމީހާ ދަންނާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ޢަޞްރުނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ." އަދި އެއްވެސް ޙުޖްޖަތެއް ނެތި އެވަގުތާ ހަމައަށް ޢަޞްރުނަމާދު ފަސްކުރުމަކީ މުނާފިޤުންގެ ޢަމަލެއްކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭ حديث ފުރިހަމަކޮށްލަމެވެ. "تِلْكَ صَلاَةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيْ الشَّيْطَانِ قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعًا لاَ يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلاَّ قَلِيلاً"[(2)] މާނައީ: "އެއީ މުނާފިޤުންގެ ނަމާދެވެ. އޭނާ އިށީނދެ ބަލަހައްޓައި އިނދެއެވެ. ޝައިޠާނާގެ ދެދޮޅީގެ ދެމެދަށް އިރުއައުމުން (އެބަހީ ހުޅަނގު ފަރާތުގެ އުފުލެނިގެން އިރުއޮއްސަން ހިނގުމުން) ތެދުވެ އަވަސްއަވަހަށް ހަތަރުރަކުޢަތް ކޮށްލައެވެ. އަދި އެހަތަރުރަކުޢަތުގައި ވަރަށްމަދުން މެނުވީ އޭނާ الله އަށް ޛިކުރުކޮށް ނުހަނދައެވެ."

= ބަންދަކުރާށެވެ. އެބާކަރުން ދެންދެކުނުވާދެނެމުން ތެދުވެލައްވަފަން ނަމާދުގެ އެއްޗެހިކުރެއްވޭން ގާތުގައި ... ހިނގާލެއްވުނެވެ. އެއީ އެވަގުތާ ޖީހާކުރެވެނެވެ. އަންނައުކަލާއަގެ ... އެވަގުތާ ޤުރުއާނާއަގޮތް ... އެވެ. ދީނީ ޢިލްމުވެރިއާ އެހާ ... ކުރުމަށް ނަމާދުގެ ފަރުދާމަ ވަގުތުގައި ނަމާދުކުރުމެވެ.

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه مسلم.

މަޣްރިބުނަމާދު ވަގުތު

މަޣްރިބުނަމާދު ވަގުތު ފެށෙނީ އިރުއޮއްސުނު ވަގުތުންނެވެ. އަދި ރަތްކުލާ އޮއްސިގެން ދާންދެން އެވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުޟުވާންވެރިވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "وَقْتُ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ مَا لَمْ يَسْقُطِ الشَّفَقُ"[1] މާނައީ: "މަޣްރިބުނަމާދު ވަގުތަކީ އިރު އޮއްސުނީއްސުރެ ރަތްކުލާ އޮއްސިދިއުމާ ދާންދެނެވެ." މިއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޙީގެން ނަމާދުތަކުގެ ވަގުތުތައް ބަޔާންކޮށްދިނުމުގެ حديث ކުރާއިރު ދެދުވަހުވެސް މަޣްރިބުނަމާދުކުރައްވާފައިވަނީ އެއްވަގުތެއްގައެވެ. އެއީ އިރުއޮއްސުނު ވަގުތެވެ. އެ حديث ފުދޭ ދަލީލުކުރަނީ މަޣްރިބުނަމާދު އަވަސްކޮށް ކުރުމަކީ ވަގުތުގައިކުރުން މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމަށެވެ.

ޢިޝާނަމާދު ވަގުތު

ޢިޝާނަމާދު ވަގުތު ފެށෙނީ ރަތްކުލާ އޮއްސުމުންނެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވާހާ ދަރަށް ނުވަތަ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވާހާ ދަރަށް އަވަސްކުރުމެވެ. ކަމަކު މާތްالله ރުޟުވާންވެރިވާ ޢާއިޝާމާގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަތްކުލާ އޮއްސުނީއްސުރެ ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވާންދެން އެއީ ވަގުތުގައި އަނބުކަލުން (ޢިޝާނަމާދު ކުރެއްވުން) ޢިޝާނަމާދުކުރައްވާ ވަގުތުގައިވިއެވެ."[2] އަދި މާތްالله ރުޟުވާންވެރިވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ أَنْ يُؤَخِّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِهِ"[3] މާނައީ: "މިއުންމަތަށް ދަތިވާނެކަމަށް ނުބެލެވުނު ނަމަ

---

(1) رواه مسلم.

(2) رواه البخاري.

(3) رواه أحمد والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައާ ހަމައަށް ނުވަތަ ދެބައިކުޅަ އެއްބައާ ހަމައަށް ޢިޝާނަމާދު ފަސްކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު އުއްމަތުންނަށް އަމުރުކުރެއްވީމުސެވެ." ފަހެ މިޙަދީޘްފުޅުގައި ޢިޝާނަމާދުގެ އިޚްތިޔާރީ ވަގުތެވެ. ދެން ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވުމުން ފަޖުރު ޢަރިއްޔުމަށް ދާންދެން އޭރުގެ ވަގުތަކީ ޟަރޫރީ ވަގުތެވެ. ސަބަބަކީ ޢުޛުރެއް ނެތި އިޚްތިޔާރީ ވަގުތުން ފަސްކުރުން ޙަރާމްވެއްޖެއެވެ. އެކަމަކު އެވަގުތުގައި ނަމާދު އަދާކުރެވިއްޖެނަމަ ފުދޭނެއެވެ. އަންނަނިވި حديث ފުޅުން އެކަން ސާބިތުވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الأُخْرَى"(1) މާނައީ: "ދަންނާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ނިދުމަކީ އެއްވެސް ފަރުވާކުޑަކަމެއް ނޫނެވެ. ހަމައެކަނި! ފަރުވާކުޑަކަމަކީ އަނެއްނަމާދުގެ ވަގުތު ޖެހި އައުމަށް ދާންދެން ނަމާދު ނުކުރާމީހާގެ މައްޗަށެވެ."

ޢިޝާނަމާދުގެ ޟަރޫރީ ވަގުތަކީ އިޚްތިޔާރީ ވަގުތު ނިމުމުން އެބަހީ ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައާ ހަމައަށް ނުވަތަ ދެބައިކުޅަ އެއްބައާ ހަމައަށް ފަސްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢާއިޝާދޮގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްރެއަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޢިޝާނަމާދު ފަސްކުރެއްވިއެވެ. އޭރު ރޭގަނޑުގެ ބޮޑުބައި ފާއިތުވެއްޖެއުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި ތިބި މީހުން ނިދިއްޖެއުމަށް ދާންދެނެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނިކުމެވަޑައިގެން ޢިޝާނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މިއަކީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށް އުނދަގޫނުވާނަމަ މިއީ މިނަމާދުގެ ވަގުތެވެ."(2)

އަދި ޢިޝާނަމާދުގެ ކުރިންނިދުމާއި ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން އެއްވެސް ވާހަކަދެއްކުމާ ވާހަކަދެއްކުމަކީ މަކްރޫހުކަމެކެވެ. ދަލީލަކީ އެހެނީ ނަމާދުގެ ކުރިން ނިދުމަކީ ޢިޝާނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ގެއްލިދާނެ ކަމެކެވެ. އަދި ބޮޑުބަޔަކު ނަމާދުގެ ވަގުތުވެސް ގެއްލިދާނެ ކަމެކެވެ. ދެން ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން އެއްވެސް ވާހަކަދެއްކުމަކީ މަކްރޫހުވީ ދަންނަމެވެ. އެއީ ފަޖުރުނަމާދު ކަންނޭނގިދާނެ ވަގުތު ނަގައިލެވިދާނެތީއެވެ. އަދި ބޮޑުކުރަހަ އެކަނި ޢިބާދަތްކުރުމާއި ދިރާސާކުރުމާއި މާތްالله

ރުއްސުންލެއްވި أبو برزة الأسلمي ގެ ހަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އިޝާނަމާދު ފަސްކުރެއްވުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ލޯބިކުރައްވައެވެ. އަދި އެނަމާދުގެ ކުރިން ނިދުމަކާއި އެނަމާދުގެ ފަހުން (ފައިދާއެއް ނެތް) ވާހަކަދެއްކުމަކަށް އެކަލޭގެފާނު ނުރުއްސަވައެވެ."(1)

ދެންފަހެ ފައިދާހުރި ވާހަކަދެއްކުމަކީ މަޝްއޫރާކުރުން ދަންނަވަމެވެ. ފަދަ އެކަންތައް މަޞްލަޙަތުގެން ނުވެއެވެ. އަދިޔާއްޓަ! ބައެއްވާހަކަތަކުން ސަވާބުވެސްލިބެއެވެ. މިސާލަކަށް ދީނީވާހަކަދެއްކުމާއި، ދިރިއުޅުމުގެ މުޖުތަމަޢުގެ ކަންކަމާއި މުސްލިމުންގެ ކަންތައްތަކާއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނުގެ ހަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ބައެއް ރޭރޭ އިޝާނަމާދަށްފަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަބޫބަކުރުގެފާނާއެކީ މުސްލިމުންގެ ކަންތައްތަކާ ބެހޭގޮތުން ވާހަކަފުޅުދައްކަވައެވެ. އަދި އަހުރެންވެސް އެބޭކަލުންނާއެކީ ވެއެވެ."(2)

ފަތިސްނަމާދު ވަގުތު

ފަތިސްނަމާދު ވަގުތު ފެށެނީ ފަޖުރުއްޞާދިޤުގެ އަލިކަން ފާޅުވާ ވަގުތުންނެވެ. އަދި އިރުއަރަންދެން އެވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރު ބިން ޢާޞްގެ ހަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "وَقْتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ"(3)

މާނައީ: "ފަތިސްނަމާދު ވަގުތަކީ ފަޖުރުގެ އަލިކަން ފާޅުވީއްސުރެ އިރުއަރައިފުމަށް ދާންދެނެވެ."

އަނދިރިކަންހުރިއިރު ފަތިސްނަމާދުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އަލިވަންދެން ނަމާދު ދިގުކުރުންވެސް މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެގޮތަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަރުމާކުރުން ސާބިތުވާތީއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ހަދީޘެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. " رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދު އަނދިރީގައި ކުރައްވާކަމުގައި ވިއެވެ."(4) އަދި މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާ ބިން ޒައިދުގެ ހަދީޘް

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه أحمد والترمذي وحسّنه وصحّحه الألباني.

(3) رواه مسلم.

(4) رواه البخاري ومسلم.

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. "أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلأَجْرِ"(1) މާނައީ: "ފިތިރުބައިވުރުން އަލިގައި ފަތިސްނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެގޮތް އަޖުރުގެގޮތުން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ." މިދެ حديث ފުޅު ޖަމުއުކުރައްވާ އިލްމުވެރިން ޝަރަހަކުރައްވާފައިވާ ނަސީޙަތަކީ އަނދިރީގައި ފަތިސްނަމާދު ފަށައި އަލިގައި ނިންމުމެވެ. އެބަހީ ނަމާދުގައި ދިގުކޮށް ކިޔަވައި ނަމާދު ދިގުކުރުމެވެ.

ދަންނައެވެ. ފަތިސްނަމާދު ފިޔަވައި އެހެންކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ވަގުތު އެނަމާދުގެ ސަވާބިރިވަގުތާއެކު އަށް އެނަމާދުގެ ވަގުތާހަމައަށް ދެމިގެންވެއެވެ. ދެން ފަތިސްނަމާދުގެ ވަގުތު ދެމިގެންވާނީ އިރުއަރުމާހަމައަށެވެ. އަދި މެންދުރުނަމާދާ ހަމައަށް އެވަގުތު ދެމިގެންވާނެކަމަށް ހުރިހާ އިލްމުވެރިން އިޖުމާއުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ.

ފަހެ އިރުއަރުމުގެ ކުރިން ފަތިސްނަމާދުގެ އެއްރަކުއަތް ލިބިއްޖެމީހާއަށްވެސް ފަތިސްނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. ހުރިހާ ނަމާދެއްވެސް ހަމަމިފަދައިންނެވެ. އެބަހީ އެނަމާދެއްގެ ވަގުތު ނިމުމުގެ ކުރިން އެނަމާދުން އެއްރަކުއަތް ލިބުނުމަކުންވެސް އެނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ"(2) މާނައީ: "ނަމާދުން އެއްރަކުއަތްލިބިއްޖެމީހާ ދަންނައެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ."

ނަމާދުގެ ވަގުތުފާއިތުވެގެން އެނަމާދު ނުކުރެވިއްޖެނަމަ އުޒުރަކާނުލާ ބެލޭ ކަންތައްތައް

އެއީ ނިދުމާއި ހަނދާންނެތުމެވެ. ފަހެ ނަމާދުނުކޮށް ނިދިއްޖެނަމަ ހޭލާ އިރަށް އެނަމާދުކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އެއީ އޭނާގެ ނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. އެއީ ކޮންމެ ވަގުތެއްކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. އަދި ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ ހަނދާންވާ އިރަށް އެނަމާދުކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އެއީ އޭނާގެ ނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. އެއީ ކޮންމެ ވަގުތެއްކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة.

حديث ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ صَلاَةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދެއް ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ ނުވަތަ ނަމާދެއްނުކޮށް ނިދިއްޖެނަމަ ފަހެ ހަނދާންވާ ހިނދު އެނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ." އަދި މާތް الله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا لاَ كَفَّارَةَ لَهَا إِلاَّ ذَٰلِكَ"[2] މާނައީ: "ނަމާދެއް ހަނދާންނެތިއްޖެމީހާ ފަހެ އެނަމާދު ހަނދާންވާ ހިނދު އެނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ. އެކަމުން އިސްވެ ކައްފާރާއެއް އެކަށައެއް ނުވެއެވެ."

ނަމާދުކުރުން ނަހީކުރެވިގެންވާ ވަގުތުތައް

ފަތިސްނަމާދުކުރުމަށްފަހު އިރުއަރައިފުމަށްދާންދެން ދެމެދުގައި ނަމާދެއްކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އަދި އިރު އަރާ ހިނދު ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އެއީ ތީރެއްގެ މިންވަރަށް އިރުއަރައިފުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި އިރު މެދުޖަހާ ހިނދު ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އެއީ އިރު މެދުން ފިޔަވައިފުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި ޢަޞްރުނަމާދުކުރުމަށްފަހު އިރުއޮއްސިއްޖައުމަށް ދާންދެން ދެމެދުގައި ނަމާދެއްކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. މާތް الله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ"[3] މާނައީ: "ފަތިސްނަމާދަށްފަހު އިރުއަރައި މަތިވެއްޖައުމަށް ދާންދެން އެއްވެސް ނަމާދެއްނުވެއެވެ. އަދި ޢަޞްރުނަމާދަށްފަހު އިރުއޮއްސިއްޖައުމަށް ދާންދެން އެއްވެސް ނަމާދެއްނުވެއެވެ." އަދި މާތް الله ރުއްސުންލެއްވި ޢަމްރު ބުން ޢަބަސާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ الله ގެ ނަބިއްޔާއެވެ! ނަމާދާ ބެހޭގޮތުން އަހުރެންނަށް ޚަބަރުދެއްވަބައްލަވާށެވެ! އެކަލޭގެފާނު حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "ފަތިސްނަމާދުކުރާށެވެ. ދެން އިރުއަރައި މަތިވެއްޖައުމަށް ދާންދެން ނަމާދުކުރުމުން އެއްކިބާވެގެން ހުންނާށެވެ.

(1) رواه النّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه البخاري ومسلم.

އެހެނީހަމަކަށަވަރުން އިހުމާލަކީ ޝަރުޢީ ޢުޛުރެއްގެ ދަރަޖައިގައި ނުންނެވެ. އަދި އެވަގުތު ގާތްކޮށް އިރަށް ސަލާމް ދަނީއެވެ. ދެން ނަމާދުކުރުމެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެހަމަ ދަނީ މަޢާނީގެ ނަމާދުގެ ބާރުގެ ވަގުތު އަންނަނިވި ދަންނަވާލެވެ. އެ އިހުމާލެއް ހުރިވަގުތު ނަމާދު ނުކުރާ އެއްވެސް ހާލަތެއް ނުވާނެއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެއްވެސް ނިދާ ކަލާއިރު ވަގުތު އެހެން ހިނދަކު އުދުސް ފަހެ ކަވާލެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެހަމަ ދަނީ މަޢާނީގެ ބާރުގެ ވަގުތު ދަރަޖައިގައި ނުންނެވެ. ހިނދު ދަން ނަމާދުކުރާވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެހަމަ ދަނީ މަޢާނީގެ ނަމާދުގެ ބާރުގެ ވަގުތު އެއްވެސް ހާލަތެއް ނުވާނެއެވެ. އެއީ ވަގުތު ނަމާދުތަކުގެ ޙާލަތު އިހުމާލުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމެވެ. ދަން ނަމާދުކުރުމަކީ އިހުމާލުވެގެން ނުނިކުމެވެ. އެހެނީހަމަކަށަވަރުން އިހުމާލަކީ ޝަރުޢީ ޢުޛުރެއްގެ ދަރަޖައިގައި ނުންނެވެ. އަދި އެވަގުތު ގާތްވުން އިރަށް ސަލާމް ދަނީއެވެ."(1)

ބާރުވެފައިވާ ވަގުތުތަކުގައި ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވާކަން ދަލީލުތައް

ވަގުތުގެ ނަމާދު އެހެން ނަމާދުގެ ވަގުތުތަކުގައި ބާރުއިވެއްދުމަށް ކުރިމަތިވެއްޖެނަމަ ކުރިއަށް ބަރުއިހެއްދުމުގެ ކާރިއްޖެ ސަބަބުން އިތުރުގައި ދަޢުވާ ކުރިއްޖެ ނަމާދު ވަގުތުތަކުގައި ކުރުމެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަންނަނިވި حديث ބަޔާންވެއެވެ. "إِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ صَلاَةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކޮޅެއް ނަމާދެއް ހަނދާންނައްތާލައިފިނަމަ ނުވަތަ ނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ނިދައިފިނަމަ ފަހެ ހަނދާންވާހިނދު އެނަމާދު ކުރާހުށިކަމެވެ." އަދި ސަބަބެއްގެ ކަންތައްތަކުގެ ނަމާދުތައް ވަގުތުތަކުގައި ކުރުމެވެ. މިސާލަކަށް ތަޙިއްޔަތުލްމަސްޖިދުގެ ދެރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރުމެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަންނަނިވި حديث ބަޔާންވެއެވެ. "إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކޮޅެއް މިސްކިތަށް ވަދެއްޖެނަމަ ފަހެ އޭނާ ދެރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރުމަށް ދާންދެން އިށީނުމާއެވެ." އަދި އެއްބަސްވެވަޑައިގެން ނުވާ މިސްކިތްތަކަށް ވަދެއްޖެނަމަ ތަޙިއްޔަތުގެ ނަމާދު ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ ސުންނަތް ޖާގައިގެ ބަދަލުގައި ދެރަކުޢަތް ސުންނަތްކުރުމާއި ފަހެ މިފަދައިގައި ޙާޟިރުވެގެން ނުވާ މިއްޔެވެ.

ފަރުޟުނަމާދަށް އިޤާމަތް ގޮވުމުން ސުންނަތްނަމާދުކުރުން ހުއްޓާލަންވާނެއެވެ.

އަދި ސުންނަތްނަމާދު ކުރަމުންދަނިކޮށް އިޤާމަތްގޮވައިފިނަމަ އޭނާއަށް ޖާއިޒުނޫ ސުންނަތްނަމާދު ދޫކޮށްލަމަށް ފަރުޟުނަމާދަށް ބައިވެރިވާށެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވާފަދަ އަޅުކަމާއިގެ ކިބައިން ރުޅިވެރިވެ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه النّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(3) رواه البخاري ومسلم.

حديث ފުރުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةُ"(1) މާނައީ: "ނަމާދަށް ޤާމަތްދޭ ހިނދު ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި އެހެންނަމާދެއްނުވެއެވެ."

"الأَذَان" ބަންގި

الأَذَان ގެ ލުޣަވީ މާނައަކީ އިއުލާނެވެ. ނަމަވެސް އިއުލާންކުރުމެވެ. މާތްاللهގެ އަންނަނިވި ވަޙީބަސްފުޅުގައި أَذَان ގެ ލަފުޒު ވަނީ މިމާނައިގައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ.

﴿ وَأَذَانٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلنَّاسِ يَوْمَ ٱلْحَجِّ ٱلْأَكْبَرِ أَنَّ ٱللَّهَ بَرِىٓءٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُۥ ۚ ﴾

(التوبة: ٣) މާނައީ: "މިއީ ނަޙުރުގެދުވަހު (ބޮޑުޙައްޖުގެ ދިހަވަނަދުވަހު) اللهއާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ފަރާތުން މީސްތަކުންނަށާ އިއުލާނެކެވެ. ހަމަކަށަވަރުން اللهވަނީ މުޝްރިކުންގެ ކިބައިން ބަރީއަވެވޮޑިގެންނެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ރަސޫލާވެސް ބަރީއަވެވަޑައިގެންނެވެ."

ދީނުގައި الأَذَان ގެ ޝަރުޢީމާނައަކީ ޚާއްޞަލަފުޒުތަކަކުން ނަމާދުވަގުތު ޙާޟިރުވެއްޖެކަމަށް އިއުލާނުކުރުމެވެ. ނަމަވެސް ނަމާދުވަގުތު ވަދެއްޖެކަމަށް ކުރާ އިއުލާނެވެ. އެއަށް ބަންގިއެވެ.

ބަންގިއަކީ އިސްލާމްދީނުގެ ޝިޢާރުތަކެވެ. މަދުވެގެން ފަރުޟު ކިފާޔަތެއް ކަމުގައިވާ ޝަރުޢީ ޢަމަލެކެވެ. ރަށެއް ނުވަތަ ބިމެއްގެ މީހުން ބަންގިދިނުން ދޫކޮށްފިނަމަ، އެބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަކުރުމަށް ބަންގީގެ ފަރުވާ ހޯދަންވާނެއެވެ. އަދި ބަންގީ ސުންނަތްތަކަކީ ވިދާޅުވެފައިވާ ކަންތައްތަކެވެ. ބަންގިދިނުމުގެ ފަޟީލަތުގައި ކަމާބެހޭ ޙަދީޘްތައް ވާރިދުވެފައިވާ ކަމަށް ބަލާއިރު، ކަނޑައެޅިގެން ފަހުގެ ބަންގިދޭ ފަރާތަށް ވާޖިބުވެއްޖެކަމެވެ. މާތްالله ރަޙްމަތް ލައްވާނެ ބޮޑު ފަޟީލަތްތަކެއް ހުރެއެވެ. އެކަމާ ގުޅޭ ޙަދީޘްތަކެއް ވާރިދުވެފައިވެއެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

حديث ފުރުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ"(2) މާނައީ: "ނަމާދުވަގުތު ޙާޟިރުވީ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބަންގިދޭށެވެ.

(1) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(ނަމާދަށް) ބަންގިދިނުމަކީ އަދި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެންމެބޮޑުމީހާ ތިޔަބައިމީހުންގެ އިމާމަކަށްވާހުރިކަމުގެވެ."

އިމާމް އިބްނު ޤުދާމާ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "އިމާމް އަޙްމަދު ބުން އަބޫޙަނީފާއާ، އިމާމް މާލިކާއި، އިމާމް ޝާފިޢީ - رحمهم الله- ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ބަންގިދިނުމަކީ ވާޖިބުކަމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މާލިކު ބުން ހުވައިރިޘާއަށް އާދެވޭ އެކުވެރިންނަށް އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ހުރި އެކަލޭގެފާނާއި، ހަމަހަމަކުރުމާއިންނާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަށްބާރުބަލަހައްޓަން އެކަމުގެ އިމާމުކަން ކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކަމުގެ އިމާމުކަމަށް ކުރިމަތިލައްވައިގެން ދިޔަ އެކަމުގެ އިމާމުކަން ހަމަ ވާޖިބުވެގެން ވެއެވެ."(1)

ބަންގީގެ މާތްކަން

ބަންގީއާއި ބަންގިދޭމީހުންގެ މާތްކަމާބެހޭގޮތުން ވަރަށްގިނަ حديث ތަކެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އަންނަނިވި ބަސްތަކެއް ހިމެނިގެންވެއެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلاَّ أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاَسْتَهَمُوا"(2) މާނައީ: "ބަންގީއާއި ފުރަތަމަ ސަފުގައި ހުރި ސަވާބާއި ހެޔޮކަން މީސްތަކުންނަށް އެނގޭނަމަ ދެން އެކަމަށް ކުރުވަން ޖެހިއްޖެނަމަ (އެކަމަށް ކުރުކުރުހާލަތި) އެބައިމީހުން ކުރުއަޅުވާހުށިއްޖެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ބަރާއު ބުން ޢާޒިބުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ وَالْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَّ صَوْتِهِ وَيُصَدِّقُهُ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ رَطْبٍ وَيَابِسٍ وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ފުރަތަމަ ސަފަށް މާތްالله

---

(1) المغني لابن قدامة.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي.

(3) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

ރަޙުމަތްތެރިއަކަށްވެއެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙުމަތްލެއްވުމަށް އެދި ދުޢާކުރައްވަތެވެ. އަދި ބަންގިގޮވާމީހާއަށް އޭނާގެ އަޑު ފެތުރިގެން ދާ ހިސާބެއްގެ މިންވަރަކަށް ފާފަފުއްސެވޭއެވެ. އަދި އޭނާގެ އަޑުއަހާ ކޮންމެއެއްޗަކީ އެއީ ތެތްއެއްޗެއްވިޔަސް ހިކިއެއްޗެއްވިޔަސް އޭނާ ޝަހާދަތުދޭއެވެ. (އެބަހީ އޭނާއަށް ޝަހާދަތްދޭނެކަމަށް ހެކިދޭއެވެ.) އަދި އޭނާއާއިއެކު ނަމާދުކުރާ އެންމެންގެ އަޖުރު އޭނާއަށް ލިބެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލައްވި أبو الدَّرْداء ގެ ރިޟާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއިވިމެވެ. "مَا مِنْ ثَلاَثَةٍ فِي قَرْيَةٍ لاَ يُؤَذَّنُ وَلاَ تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلاَةُ إِلاَّ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ"(1) މާނައީ: "ރަށެއްގައި ތިންމީހުން ހުރެ، ބަންގިނުގޮވި އަދި އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ނަމާދު ޤާއިމުނުކުރެވިއްޖެނަމަ އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ޝައިޠާނާ ވެރިވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލައްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިޟާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "الإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الأَئِمَّةَ وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ"(2) މާނައީ: "އިމާމުމީހާއަކީ (މައުމޫމުންގެ) ޒިންމާދާރުމީހާއެވެ. އަދި ބަންގިގޮވާމީހާއަކީ (ވަގުތަށް ބަންގިގޮވުމުގެ) އަމާނާތް ބަލަހައްޓާމީހާއެވެ. އޭ ރަޙްމަތްތެރިވަންތަ ރަސްކަލާނގެ! އިމާމުންނަށް ރުޝްދު ދެއްވާނދޭވެ! އަދި ބަންގިދޭމީހުންނަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ!"

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލައްވި عُقْبَة بن عامر ގެ ރިޟާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއިވިމެވެ. "يَعْجَبُ رَبُّكَ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ فِي رَأْسِ شَظِيَّةِ الْجَبَلِ يُؤَذِّنُ بالصَّلاَةِ وَيُصَلِّي فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي هَذَا يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلاَةَ يَخَافُ مِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِي وَأَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ"(3) މާނައީ: "ފަރުބަދައިން ބޮލެއްގައި ބަކަރި ހިއްޕަހައްޓާ ހުރެން މީހާގެ ރިޟާއިން ތިބާގެ ރަސްކަލާނގެ އުފާވެވޮޑިގަންނަވައެވެ. އޭނާ ނަމާދަށް ބަންގިދެއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރެއެވެ. ފަހެ ޢިއްޒަތްވަންތަ الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ތިޔަބައިމީހުން މިއަޅާއަށް ނިކަންބަލާށެވެ. އޭނާ (ނަމާދަށް) ބަންގިދެއެވެ. އަދި

(1) رواه أحمد وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

ނަމާދު ޤާއިމުކުރެއެވެ. ތިމަންﷲއަށް ބިރުވެތިވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންﷲގެ އަޅާއަށް ތިމަންﷲ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވައިފީމެވެ. އަދި އޭނާ ސުވަރުގެ ވަންނަވައިދީފީމެވެ."

ބަންގި ޝަރުޢުކުރެއްވުން ސަބަބާއި ޝަރުޢުވިގޮތް

ބަންގި ޝަރުޢުކުރެއްވުނީ ހިޖުރައިން ފުރަތަމަ އަހަރުގައެވެ. ފަހެ ބަންގި ޝަރުޢުކުރެއްވުން ސަބަބާއި ބަންގި ޝަރުޢުވިގޮތާއި ބަޔާންކުރާ ވާރިދުވެގެންވާ ބަސްފުޅުތައް ދަންނައެވެ.

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މުސްލިމުން ޖަމާވެ ނަމާދުވަގުތައް ދިންވަރުކޮށް އުޅެއެވެ. އަދި އެކަކުވެސް އާމުގައި ނަމާދަށް ބަންގިގޮވައެއް ނުކީއެވެ. ދެން އެއްދުވަހަކު މުސްލިމުން ޖަމާވެ އެކަލޭގެފާނުމެން ވާހަކަދައްކައިފިއެވެ. އެއްބަޔަކު ބުނިއެވެ. ނަޞާރާއިންގެ ޖަރަސްފަދަ ޖަރަސްބެއް ހަދަމާހިނގާށެވެ. އަދި އަނެއްބަޔަކު ބުނިއެވެ. އަދިޔާއެއްތަ! ޔަހޫދީންގެ ސޫރުފަދަ ސޫރެއް ހަދަމާހިނގާށެވެ. ފަހެ ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދަށް ބަންގިދޭން މީހަކު ތިޔަބައިމީހުން ފޮނުވައިނުލަނީ ކީއްވެތޯއެވެ! ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އޭ ބިލާލެވެ! ތެދުވެ ނަމާދަށް ބަންގިދޭށެވެ."(1)

އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި عبد الله بن زيد بن عبد ربّه ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަޞާރާއިންނާ އެއްގޮތްކުރެއްވުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަރާހިއްޔަތްކުރައްވާ ނަމަވެސް، މީސްތަކުން ނަމާދަށް ޖަމާކުރެއްވުމަށްޓަކައި ޖަރަސްޖެހުމަށް ހެދުމަށް އަމުރުކުރެއްވި ވަގުތު އަހުރެން ނިދާފައި ހުއްޓައި އަހުރެންނަށް ހުވަފެނުން ޖަރަސްބެއް ހިފައިގެން އަހުރެންގެ ގާތަށް މީހަކު އައީއެވެ. ފަހެ އަހުރެން އޭނާއަށް ދަންނަވައިލީމެވެ. އޭ اللهގެ އަޅާއެވެ! ތިޔަ ޖަރަސް ވިއްކާނެހެއްޔެވެ؟ އޭނާ ދަންނަވައިލިއެވެ. އެއިން ތިބާ ކުރަނީކީއްތޯއެވެ؟ އަހުރެން ދަންނަވައިލީން ނަމާދަށް ގޮވާނީއެވެ. އޭނާ ދަންނަވައިލިއެވެ. އެއަށްވުރެ ހެޔޮގޮތެއް ބުނެދީފާނަންތޯއެވެ؟ އަހުރެން ދަންނަވައިލީމެވެ. އާއެކެވެ. އޭނާ ދަންނަވައިލިއެވެ. ތިބާ މިފަދައިން ކިޔާށެވެ. اللهُ أَكْبَرُ

(1) رواه أحمد والبخاري.

اللهُ أَكْبَرُ (އެންމެ ބޮޑީ اللّٰه އެވެ. އެންމެ ބޮޑީ اللّٰه އެވެ.) اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ (އެންމެ ބޮޑީ اللّٰه އެވެ. އެންމެ ބޮޑީ اللّٰه އެވެ.) أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ (اللّٰه މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވާކަމަށް ހެކިވެރިވަމެވެ. اللّٰه މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވާކަމަށް ހެކިވެރިވަމެވެ.) أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ (ހަމަކަށަވަރުން މުޙައްމަދުގެފާނީ اللّٰهގެ ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވެރިވަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މުޙައްމަދުގެފާނީ اللّٰهގެ ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވެރިވަމެވެ.) حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ (ނަމާދަށް އަވަސްވެގެންނާށެވެ. ނަމާދަށް އަވަސްވެގެންނާށެވެ.) حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ (ކާމިޔާބު ހޯދުމަށް އަވަސްވެގެންނާށެވެ. ކާމިޔާބު ހޯދުމަށް އަވަސްވެގެންނާށެވެ.) اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ (އެންމެ ބޮޑީ اللّٰه އެވެ. އެންމެ ބޮޑީ اللّٰه އެވެ.) لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ (اللّٰه މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ.) ދެން އިޤާމަތު ހިނގައްޖެއެވެ. ގާނިހިބުމަކާއެންމެ އަޑުން އައިސް ދަންނަވައިދިނެވެ. އަދި މިއީ ނަމާދަށް ތަކްބީރުކިޔަމަ މިފަދައިން ބުނެއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ،[1] اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ" ދެންފަހު ހެނދުނުގެ ރަސޫލާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް އައިސް އަޑުއިއްވީ ފަތިސް ނަމާދުގެ ވަގުތު ބިލާލު ޙަދީޘް ފަދައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ފަހު އެކަމާއި ގުޅޭ حديث ފުރިހަމައިން ރިވާވެއެވެ. "اللّٰه ތަޢާލާ ރަޙްމަތްލެއްވުމާ އެކު ޙަދީޘް ރަސޫލާގެ ވާހަކަ ދެއްކެވީ ބިލާލުގެ ޙައްޤުގައި ރިވާވެގެން މިޝްކާތުލް ފަދައިން ރަސޫލާ ދަންނަވައިލާށެވެ. ދެން ބިލާލު ރިވާވެގެން ބިލާލުގެ އަޑުން އެކަން ދަންނަވާލިއެވެ. އަދި ރަސޫލާ އަޑު އިއްވީ ބިލާލުގެ ޙަޤީގަތް ގޮތަށް ފަތިސް ނަމާދަށް ބުނާ ގޮވުމެވެ." ދެން ރަސޫލާ ބިލާލާއި ހެނދުނުގެ ވަގުތު ރަސޫލާއަށް އަޑު އިއްވެވިއެވެ. އަދި ރިވާވެގެން ބިލާލުގެ އަޑުން ފަތިސް ނަމާދުގެ ޙަދީޘް ބަޔާންކޮށްދެއެވެ. ހަމަ ރަސޫލާ ބިލާލުގެ ވާހަކަ އަޑު ނުއިއްވާ ރިވާވެގެން ފަތިސް ނަމާދުގެ ރަސޫލާ ރިވާކުރެއްވީ ދެ ފަހަރު ރަސޫލާ ބިލާލުގެ ފަހުން އަޅުކަމެކެވެ. ތަކްބީރު ރަސޫލާގެ ޙަދީޘް ބިލާލުގެ ވާހަކަ ހުރިގޮތް ފެންނަ ކަމެއް ކަމުގައި ރަސޫލާ ނަމާދުގެ ޙަދީޘް ރިވާވެއެވެ. ފަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރިހަމައިން ރިވާވެއެވެ. "فَلِلَّهِ الْحَمْدُ" "ފަހު ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް اللّٰهއަށެވެ."[2]

---

(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދު ޤާއިމުވެއްޖެއެވެ."

(2) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وابن خزيمة والترمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

ބަންގީގެ ކަލިމައްތައް

ބަންގީގެ ތިންކަލިމައްތަކެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެތިންކަލިމައްތައް ތިރީގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- الله أكبر ހަތަރުފަހަރު. أشهد أن لا إله إلا الله ދެފަހަރު. أشهد أن محمدا رسول الله ދެފަހަރު. حي على الصلاة ދެފަހަރު. حي على الفلاح ދެފަހަރު. الله أكبر ދެފަހަރު. لا إله إلا الله އެއްފަހަރު. ޖުމްލަ ފަނަރަކަލިމައެވެ. އެއީ ރިވާޔަތަ، عبد الله بن زيد بن عبد ربّه ރިވާކުރެއްވި حديث ފުރުގައިވާ ފަދައިންނެވެ.

2- الله أكبر ހަތަރުފަހަރުކިޔުމަށްފަހު، ދެޝަހާދަތުން ކޮންމެ ޝަހާދަތެއް ދެފަހަރު އަޑުމަޑުކޮށް ކިޔާނީއެވެ. ދެން އަޑުން ދެޝަހާދަތުން ކޮންމެ ޝަހާދަތެއް ދެފަހަރު އަޑުބޮޑުކޮށް ކިޔާނީއެވެ. ދެން حي على الصلاة ދެފަހަރު. حي على الفلاح ދެފަހަރު. الله أكبر ދެފަހަރު. لا إله إلا الله އެއްފަހަރު ކިޔާނީއެވެ. ޖުމްލަ ނަވާރަކަލިމައެވެ. މިއީ މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫ މަޙްޛޫރާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތެވެ.(1)

3- الله أكبر ދެފަހަރު. أشهد أن لا إله إلا الله ދެފަހަރު. أشهد أن محمدا رسول الله ދެފަހަރު. އަޑުމަޑުކޮށް أشهد أن لا إله إلا الله ދެފަހަރު. أشهد أن محمدا رسول الله ދެފަހަރު. حي على الصلاة ދެފަހަރު. حي على الفلاح ދެފަހަރު. الله أكبر ދެފަހަރު. لا إله إلا الله އެއްފަހަރު. ޖުމްލަ ސަތާރަކަލިމައެވެ. މިއީވެސް މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫ މަޙްޛޫރާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތެވެ.(2) ވަރަ ބަންގީގެ މިތިންކަލިމައްތައް ޞައްޙަކޮށް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ދެންފަހު ފަތިސްނަމާދުގެ ބަންގީގައިނަމަ حيّ على الفلاح ދެފަހަރުކިޔުމަށްފަހު الصّلاة خيرٌ من النّوم (ނިދުމަށްވުރެ ނަމާދު ހެޔޮވެގެންވެއެވެ.) ދެފަހަރުކިޔުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫ މަޙްޛޫރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! ބަންގީދޭނުގެގޮތް އަހުރެންނަށް އުނގަންނައިދެއްވާށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަބޫ މަޙްޛޫރާއަށް އުނގަންނައިދެއްވިއެވެ. އަދި حديث ފުރުގެކުރެއްވިއެވެ. ފަތިސްނަމާދުގެ ބަންގީގައިނަމަ މިފަދައިން

(1) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه والتّرمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(2) رواه مسلم.

ވިދާޅުވެއެވެ. "اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ"[1] ފަހެ މިކަލިމަ ފަތިސްނަމާދުގެ ބަންގިނޫން އެހެންނަމާދުތަކުގެ ބަންގީގައި ކިޔުން ބިދުޢަތެއްކަމުގައިވެއެވެ.

ޤާމަތުގެ ކަލިމަތައް

ޤާމަތުގެ ތިންކަލިމަތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަލިމަތައް ތިރީގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- اللهُ أَكْبَرُ ހަތަރުފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. ޙަނަފީން ސަލަފުންނަކީވެސް ގެންގުޅުއްވިއެވެ. މިއީ ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުގައި އަބޫ މަޙްޛޫރާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތެވެ.[2]

2- اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ އެއްފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ އެއްފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ އެއްފަހަރު. قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. ޙަނަފީން އާއްމުކޮށް ގެންގުޅުއްވިއެވެ. މިއީ ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުގައި عبد الله بن زيد بن عبد ربّه އަށް ހުވަފެނުން ދެއްކެވި ގޮތެވެ.[3] އަދި އެއީ ބިލާލު ހުވަފެނުން ދެއްކެވިކަމުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިދާޅުވި حديث ގެ ބަޔާންކުރެއްވި ގޮތެވެ.

3- اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ އެއްފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ އެއްފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ އެއްފަހަރު. قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ އެއްފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. ދިހަ ކަލިމައިގައިވެއެވެ. މިއީ އިމާމު މާލިކު– رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ.[4] ސަވާބަކީ އެކަކުގެ ޤާމަތު ކިޔުމަށް ވުރެ ދެމީހުންގެ ކިޔުމަށް ވުރެ ޤާމަތު ކިޔާނީ ބަންގި ގޮވާ މީހާއެވެ. އެކަކުގެ ޤާމަތު ކިޔުމަށް ވުރެ ދެމީހުންގެ ކިޔުމަކީ މަކްރޫހު ކަމެކެވެ.

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه والترّمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وابن خزيمة والترمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(4) بداية المجتهد لابن رشد.

ފަހު ފުރަތަމަގޮތާއި ދެވަނަގޮތް ސަޙީޙުވެގެންވެއެވެ. އަދި ތިންވަނަގޮތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ބަންގީގެ އަޑުއިވުމުން ކަންތައްކުރަންޖެހޭގޮތް

ބަންގީގެ އަޑުއިވާ ކޮންމެމީހަކު ބަންގިދޭމީހާކިޔާ ކަލިމަތައް އޭނާގެ ފަހަތުން ހަމައެގޮތަށް ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ އާއި حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ މިދެކަލިމަ ފިޔަވައެވެ. މިދެކަލިމައިގެ ބަދަލުގައި ކިޔާނީ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ (ގުނާހުން ދުރުވުމުގެ ބާރެއްވެސް އަދި ނުބައިކަމުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބާރެއްވެސް اللهގެ ހެޔޮއެދުމެއްނުލައި ނުވެއެވެ.) މިކަލިމައެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންލިބުމަށް އުއްމީދުކުރާ ހިތާއިން ތިޔަގޮތަށްކިޔުމުން ބޮޑުވަރުގެ ދަރުމައެއް ލިބިގެންވެއެވެ. އެކަމާއިގެ ފަޟީލަތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމެވެ. "إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ ما يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ބަންގީގެ އަޑުއިވާ ހިނދު ފަހެ ބަންގިދޭމީހާ ކިޔާގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާށެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބުމަށް ހިތުގެ އެކަމަށް ކިޔުމުން ބޮޑުވަރުގެ ދަރުމައެއް ލިބިގެންވެއެވެ. އެކަމާއިގެ ފަޟީލަތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމެވެ. "ބަންގިދޭމީހާ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކޮންމެމީހަކުވެސް اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ. ދެން أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާ ހިނދު أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާށެވެ. ދެން أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ކިޔާ ހިނދު أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ކިޔާށެވެ. ދެން حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ކިޔާ ހިނދު لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ ކިޔާށެވެ. ދެން حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ކިޔާ ހިނދު لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ ކިޔާށެވެ. ދެން اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާހިނދު اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ. ދެން لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާ ހިނދު لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާށެވެ. މިގޮތަށް ހިތުގެ އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކު ކިޔައިފިމީހާ ސުވަރުގެވަންނާނެއެވެ."[2]

ފަހު ބަންގީގެ އަޑުއިވާ ހަމަކޮންމެމީހަކު ބަންގިނިމުމުންގަވާއިދުން ބަންގިއަށް ޖަވާބުދިނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ވުޟޫކޮށްފައިވާ ކަމުގައިވިޔަސް، ޖުނުބުވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް،

---

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه مسلم.

ބައިސްވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ނިކަސްވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ބޮޑުމީހަކު ކަމުގައިވިޔަސް އަދި ކުޑަކުއްޖަކު ކަމުގައިވިޔަސްވެއެވެ. މިކަމުން އިސްތިސްނާވެގެންވާ ބަޔަކު ނަމާދުއަދާކުރަން ހުންނަހިނދާއި، ތިބޭނަގައި އިންނަހިނދާއި، އަނބިމީހާގެ ގޮތުގައި އުޅޭމީހުންގެ ކޮންމެހިނދެއްގައެވެ.

ފަހެ ޤުޢޫދުގެ ތަޝައްހުދު އިންނަހިނދާ ބަސްދީގެ އަޅުއިތުރުން ބަސްދިއަސް ތަވާބުލިބިގަތުމަށްޓަކައި ތަޝައްހުދު ކިޔުމުން ފަހު ކަމެއްގެ އިތުރަށް ބޭނުންކުރެއްވޭނެ. އަދި ފިޔަވަޅުތައް އިންނަހިނދާވެސް ހަމައެކަނި ބަސްދީގެ ވަކިކުރުމުގެ ބަސްދިނު ނަބިއްޔާ ބަސްދީގެ އަޅުއިތުރު ތަވާބުލިބިގަތުމަށްޓަކައި ބަސްދިނުގެ ސަލަވާތްކިޔާ ހުކުމް ދަރުދުވާ ސަލަވާތްކިޔާން ބޭނުންވެއެވެ.

ދެންފަހެ ބަސްދީގެ އަޅުއިތުރު ތަވާބު ހިނގާ ހުރިހާއި އަދި ބަސްދީގެ އަޅުއިތުރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ސަލަވާތްކިޔުން ލާޒިމުކަމެއްވެގެންވާ ގޮތެވެ. އެއީ މިފަދައިން ކިޔުމެވެ. "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ"(1) މާނައީ: "އޭ ހަމައެކަނި ޢިބާދަތް ކުރެވޭ ރަސްކަލާނގެ!

އިބްރާހީމްގެފާނާއި އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުފަރާތްތަކަށް މުޙައްމަދު އިބްނު عبد الله ސަލަވާތް ދެއްވާ ފަދައިން

މުޙައްމަދުގެފާނާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުފަރާތްތަކަށް މުޙައްމަދުގެފާނަށް ސަލަވާތް ދެއްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިބާރަކާތްތެރި މަތިވެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ

ހަމައެކަނި ޢިބާދަތް ކުރެވޭ ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނާއި، އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުފަރާތްތަކަށް މުޙައްމަދު

ބަރަކާތް ލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުފަރާތްތަކަށް މުޙައްމަދުގެފާނަށް

ބަރަކާތް ލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިބާރަކާތްތެރި، މަތިވެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ." ފަހެ ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރު ބިން ޢާޞް ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ރިވާކުރައްވައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ، فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ، فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاَةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا، ثُمَّ سَلُوا اللهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ، فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لاَ تَنْبَغِي إِلاَّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللهِ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ"(2) މާނައީ:

"ތިޔަބައިމީހުން ބަންގިވިއުމުން ބަންގިގޮވާމީހާ ބުނާ ބަސްތަކުގެ މިސާލު ކިޔާށެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ސަލަވާތް ކިޔާށެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ސަލަވާތް ކިޔާ ކޮންމެ މީހަކަށް ހަމަކަށަވަރުން

---

(1) رواه البخاري.

(2) رواه مسلم.

ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް އެއްފަހަރު ޞަލަވާތްކިޔައިފިމީހަކަށް الله ދިހަފަހަރު ރަޙްމަތްލައްވާނެއެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ވަސީލަތް ދެއްވުމަށްއެދި اللهގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވާށެވެ. ފަހެ ވަސީލަތަކީ ސުވަރުގެގެ މަތީދަރަޖެވެ. اللهގެ އަޅުތަކުންގެ ތެރެއިން އެންމެއަޅަކަށް ފުންވި އެމަގާމު އެކަނިދެވޭނެއެވެ. އެއީ ތިމަންކަލޭގެފާނުކަމުގައިވުމަށް އުއްމީދުކުރައްވަމެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ވަސީލަތް ދެއްވުމަށް اللهގެ ޙަޟްރަތުން އެދިފިމީހާއަށް (ޤިޔާމަތްދުވަހު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ) ޝަފާޢަތް ޙައްޤުވާނެއެވެ."

ޞަލަވާތްކިޔުމަށްފަހު ބަންގިދުޢާކިޔުންވެސް މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ޢަބްދުﷲ ޖާބިރުގެފާނުގެ ޙަދީޘްގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ރިވާކުރައްވައެވެ. ބަންގި އަޑުއިވުމުންފަހު އަންނަނިވި ދުޢާކިޔާމީހަކަށް ޤިޔާމަތްދުވަހު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޝަފާޢަތް ޙައްޤުވާނެއެވެ. "اَللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، {إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ}" މާނައީ: "އޭ މިފުރިހަމަ ދަޢުވަތުގެ، މި ޤާއިމުވާ ނަމާދުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މުޙައްމަދުގެފާނަށް ވަސީލަތާއި ފަޟީލަތް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި އިބަﷲ އެކަލޭގެފާނަށް ވަޢުދުކުރެއްވި ޙަމްދު ލިބިގެންވާ މަޤާމަށް އެކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވާނދޭވެ! {ހަމަކަށަވަރުން އިބަﷲ ވަޢުދާ ޚިލާފުވެވޮޑިނުގަންނަވާނެއެވެ.}"(1)

ބަންގިއާއި ޤަދަޤާމަތުގެ ޙުކުމްތައް

ބަންގިއާއި ޤަދަޤާމަތުގެއިވާ ވަގުތަކީ ދުވާ ޤަބޫލުވުމަށް އެދިދާނެ ވަގުތެވެ. ފަހެ އެވަގުތުގައި ދުޢާކުރުން ފައިދާހުރިކަންތަކެކެވެ. މާތްﷲ ކުރެއްވުމުން އަނަސް ގެފާނުގެ ރިވާޔަތްވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه البخاري. އަދި ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވައި އެވަނީ الإمام بيهقي އިމާމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތެވެ. وحسّن إسناده ابن باز.

حديث ރިވާކުރައްވައެވެ. "لاَ يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الأَذَانِ وَالإِقَامَةِ"(1) މާނައީ: "ބަންގާއި އިޤާމަތާދެމެދު ކުރާދުޢާ ރައްދުނުކުރެވޭނެއެވެ."

ފަހެ ބަންގާއި އިޤާމަތާދެމެދު ދުޢާއަކީ ވަގުތުގެ ވަކިންފަދައެއް ސަބަބަ حديث އަކުން ފެންނަކަން ނެތެވެ. އެކަމަކު ގަޑިގަޑިން ވަކިވަކިން އެކުލަވާލާ حديث ތަކެއް ސާބިތުވެއެވެ. މިދަންނަވާ ކަލާމުގެ ސުންނަތްތަކާއި ބުނާ ދުޢާއަކީ ދުޢާގެ ވަގުތުގެ ވަގުތެއް ވަކިކޮށްފައިވާ ގޮތަށްވެއެވެ. ކަންތައް ނަމާދުކުރާފަހުން ޤަވާޢިދުން ކުރެވޭ ދުޢާތަކާއި ދިކުރުކުރުމަށް ވަގުތު ދިނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާ ބާރުއަޅުއްވާ ދުޢާ މަގުބޫލުވާ ވަގުތެއް ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. އެކަމަކު ރަސޫލު ޢަމަލުކުރައްވާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދިވެހިބަހުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަމަކު

حديث ރިވާކުރައްވައެވެ. "بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ – ثَلاثًا – لِمَنْ شَاءَ"(2) މާނައީ: "ކޮންމެ ބަންގާއި ޤަމާމަތާދެމެދު ނަމާދެއްވެއެވެ. (މިފަދައިން ތިން ފަހަރު ވިދާޅުވީއެވެ) އެކަމަކު އެއީ ކަމުދާ މީހަކަށެވެ."

އިމާމް ޝައުކާނީ – رحمه الله – ވިދާޅުވެއެވެ. "ޤަމާމަތުގެ ކުރީގައި ނަމާދުކުރުމަށް ކޮންމެ ބަންގާއި ޤަމާމަތާ ދެމެދު ނަމާދުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެ އެވެ. އެކަމަކު މިހެން ނިސްބަތްދެނީ ފަރުޟު ނަމާދުތަކާ ގުޅިގެންވާ ސުންނަތް ނަމާދުތަކަށް ނޫނެވެ. ނަމަވެސް ފަރުޟުގެ ކުރީގައި ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް ނުވާ ނަމާދުތައް ކުރުމަށް އިއްތިބާރު ކުރެވެއެވެ. އަދި ޖުމުޢާ ދުވަހުގެ ކުރީގެ ސުންނަތް ނަމާދާ އެއްގޮތެވެ."(3)

އެނގިގެންދާނީ ބަންގާއާ އަދި ޤަމާމަތުގެ ދެމެދު އެކަމަށް ގޮވާ މިސްކިތުގެ ކުރީގައި ރިޔާޟަތު ކުރެވޭނެއެވެ.(4) މާތްالله ތަޢާލާ ދިއްޖެހި ކުރުކޮށް ސުންނަތް ގުޅިފައިވާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މުއައްޛިނު(5) ބަންގާދެއްވުމަށް ފަހު ދެރަކުބެއް ނަމާދުކުރައްވައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާއިރު ހަމަ ޤާމަތްކޮށްފަމެވެ. އެކަމަކު ފަތުރާ ފަހަރު ކުރުކޮށް ވަދެވަޑައިގަތުމަށް ދެމުވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެކަމަކު ޤާމަތްކޮށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާތީ ފަހަރުގަނޑު ކުރުކޮށް ދެމުވަޑައިގަންނަވައެވެ."(6)

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي والتّرمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة.

(3) نيل الأوطار.

(4) ސުއާލު ދިމާވުމުން ރިޔާޟަތުގެ ބަންގާއި ޤަމާމަތާ ދެމެދު ދަންނަވާ ކަލިމަތަކާއި ވަގުތު ދެއެވެ. އަދި ފައިސާ ނަމާދުގައި ދެމުވާ ވަގުތު ދެއެވެ.

(5) މުއައްޛިނު ބަންގާދޭމީހެވެ.

(6) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي.

ބަންގިއާއި ޤަދަމާބެހޭ އިތުރު ބައެއް މަސްއަލަތައް

ބަންގި ގޮވަންޖެހޭނީ ނަމާދުގެ ވަގުތު ވަދެގެންނެވެ. އަވަސް ކޮށްގެން ގޮވުން ނުވާނެއެވެ. އަދި ފަތިސްބަންގި ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ގޮވުން ހުއްދަވެއެވެ. އެއީ ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރިން ދެބަންގި ގޮވުން ހުއްދަވާތީއެވެ. ފަތިސްނަމާދަށް އަރާ ހޭލުމަށްޓަކައި ފުރަތަމަ ބަންގި ގޮވުމަށް އެކަށީގެންވާ ގޮތެއް ހުރުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ صلّى الله عليه وسلّم ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَذِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ބިލާލު ބަންގި ގޮވަނީ ރޭގަނޑެވެ. ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބުނު އުއްމު މަކްތޫމު ބަންގިގޮވުމަށް ދާންދެން ކެއިބުއިން ކުރާށެވެ. (އެކަލޭގެފާނަކީ ލޯފަން މީހެކެވެ.)" ފަހެ ފަތިސްވެއްޖެކަމުގެ ޚަބަރު ދެވެންދެން ބަންގި ނުގޮވަނީއެވެ.

ބަންގިދޭއިރު ތަރުތީބުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ވަކިވަކިން ގޮވުމަށެވެ. އަދި ޤަދަމާ ގޮވުން އަވަސްކޮށް ގޮތަށެވެ. އެއީ ބަންގިދޭއިރު ތަރުތީބުން ގޮވުމަށް ހުރި حديث ސާބިތުވެގެންވާތީއެވެ.

ބަންގި ގޮވުމަށްފަހު މިސްކިތުގައި ހުންނަމީހާ އުޒުރެއް ނެތިގެން ނުކުމެ ނުދާންވާނެއެވެ. ބަލާ އަހަރެން ތެދުވެ ކަލޭގެ ދޮރުން މިސްކިތުން ނުކުމެ ނުދާންވާނެއެވެ. ފަހެ އަބޫހުރައިރާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا كُنْتُمْ فِي الْمَسْجِدِ فَنُودِيَ بِالصَّلاَةِ فَلاَ يَخْرُجْ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُصَلِّيَ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން މިސްކިތުގައި ހުއްޓާ ނަމާދަށް ބަންގިގޮވައިފިނަމަ ފަހެ ނަމާދު ކުރުމަށް ދާންދެން ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް މީހަކު (މިސްކިތުން) ނުނިކުންނާށެވެ."

ނިދިފައިވާމީހާ ނަމާދުގެ ވަގުތު ފާއިތުވެ ދިޔަކަމަށް ވާނަމަ އެ ނަމާދަށް ބަންގިދީފައި މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ޤަޟާކޮށްގެން ދިއުމަށް އިސްކުރުމަށް ފައިބުވާ ސަބަބުން ވިދާޅުވެއްޖެ ކަމަށް ކިޔައި ފާއިތުވާނަމަ ބަންގިދީގެން ކުރާށެވެ. ދެން އެއް ނަމާދުތަކަށް ކަމަކީ ޤަދަމާ ގޮވާށެވެ. ނަމާދު ނިމުމުން މިސްކިތަށް ވަދުވުމާ އާދައް އެއް ބަންގި ދޭށެވެ. އަދި ނަމާދުތަކަށް ބަންގިދީފައި ޤަދަމާ ގޮވާށެވެ. އިމާމު ޢަބްދުﷲ މިފަދައިން ވިދާޅުވެއްވިއެވެ. ދަންނައެވެ.

---

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه أحمد.

ނަމާދުގެ އަސްލުބަންގިއަށްފަހު ބަންގިދިނުން ބަންގިދީނީ މިސްކިތުގެއިމާމު އެހެންމީހުންނަށް އުނދަގޫނުވާވަރަށް އަޑުމަތިކޮށްކިޔުން.

ފަތިސްނަމާދުގެ ފަތިސްބަންގީގައި އަދި މެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ތަކުރާރުކޮށް ކިޔުމެވެ. އެކަމުން ނަމާދަށް އެއްވެސް ފަރަޤެއްނާންނާނެއެވެ. އެއީ ނަމާދު ފަތިސްނަމާދުގެ ދެރަކުރެވޭގޮތެއްނޫނެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލުންނަށް އަނގަވައިފައިވާ ކަލިމައެވެ. "އައްޞަލާތު ޚައިރުން މިނައްނައުމް" ނަމާދަކީ ނިދުމަށްވުރެ ހެޔޮކަމެކެވެ. މިސްކިތުގެ އެއްޗެހިތަކުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިހާ ސިފައިގެ ފަހަރުގައި ދެކެވުނެވެ. ފަހެ މިސްކިތުތަކުން މިސްކިތުގެއިމާމު ނިދާއިރު ނުނިދިން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާ ވަގުތުގައި ދިޔައެވެ."(1)

ފަތިސްނަމާދު ބަންގިގެ ކުރިން ބަންގިގެ ފަހަރު އަދި ހަމަ ވަޤުތު ބަޔާނުކޮށްދިނުމާއި، އެއްފަހަރު ގޮތަށް ކިޔުމާއި، ރޯދަވެރިއަށް ހިދާޔަތާއި އަދި ނިދިއަށް ގިނަވުމުން ބަންގިގެ ފަހަރު އެއްވެސް ކަމަކާއި ތަކުރާރުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ތިއްބަވާ! ދެރަކަށްވުރެ ގޮތުން ނުނިދާ ހެދުމުގެ ބަރަކާތުގައި ވިދާ ކަންތައްތައް ކުރުމެވެ.

ބަންގިދިނުމަކީ ގޮތެއްގައި ނަމާދުކުރުމުގައި އެކަށީގެންވާ އެއްގޮތެއްގެ ކަނޑައެޅުން ބަންގިދޭމީހާ. އަދި ފަތިސްވެސް ނުދިނުމެވެ. އެހެނިހެން ކަންކަމުގެ އެކަށީގެންވާ ބަދަލުކަމެވެ. މާތްالله ރަސޫލުންނަށް އަނގަވައިދިން، ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރު، އިމާމު ޝަފިޢީ، އިމާމު އަޙްމަދު ބިން ޙަންބަލް، އިމާމު ނަސާއީ، އިމާމު ތިރުމިޛީ، އިމާމު މާލިކު – رحمهم الله– މިބޭފުޅުންގެ ރައުޔަކީ އެވެ. އެހެންނަމަވެސް ބަންގިދިނުމަކީ ބަރަކާތްތެރި ކަމެކެވެ. އަދި ތިއްބަވާ! ހަމައެކަނި ކަމެކެވެ. އެކަމަކު ކުރެވޭ ކަމަކެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ އިމާމު އަޙްމަދު– رحمهم الله– ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ.

ބަންގިދޭމީހާގެ ސިފައިގައި ހުންނަންޖެހޭ ކަންތައްތައް

1- މާތްاللهގެ ވަޙީކުރެއްވުން އެދިގެން ބަންގިދިނުން. އެބަހީ އެކަމުން ދުނިޔަވީ އެއްޗެއް އެދިގެން ނުވުމެވެ. އެއްޗެއް ހޯދާފައެއް އެކަމުގެ މައްޗަށް ނުހޯދުމެވެ. ފަހެ މާތްالله

(1) رواه البخاري.

ރުއްސުންލެއްވި ޢުޘްމާނު ބިން އަބުލްއާޞްގެ ހިޔަނިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހުރެންގެ ޤައުމުގެ އިމާމަކަށް އަހުރެން ލައްވާށެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިބާއަކީ އެބައިމީހުންގެ އިމާމެވެ. އަދި (އިމާމުކަން ކުރާއިރު) ޖަމާޢަތަށް ޔާސިރުވާ ބަލިކަމި ނިކަމެތިންނަށް ބަލާށެވެ. (އެބަޔަ ނަމާދު އެކަމި ދިގުނުކުރާށެވެ.) އަދި ބަންގިއަށް އުޖޫރަނުނަގާ މުއައްޛިނަކު ހަމަޖައްސާށެވެ."(1)

2- ދަރަދަރުތުން ޖާރިކުރުމަށް ބަންގިދިނުން. އެހެނިހެން ކަމަކަށް ގޮވުން ބަންގިއަކީ ޝަރުޢުވޭ. ޝަރުޢުކުރާއިރު ފުރަތަމަ ހިޖުރައިގެ ފުރަތަމަ އަހަރުގައެވެ. ފަހެ އެއްދުވަހަކު ޢަބްދުالله ރުއްސުންލެއްވި ޒައިދު ބިން ޢަބްދުރަބް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވެޝޫކުރައްވަން އިންނަވަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނަށް ހިނދު ސަލާމްގެ ޢަލަފާޅުކުރެއްވިއެވެ. ވިސްނުން އަމަލުކުރާނެއްގެ މަރުޙަބާ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިބާއަކީ ސަލާމުގެ ޢަލަފާޅުވިން ތިމަންކަލޭގެފާނު މަނާކުރާނެއްގެ ސަލާމަތި ޖާނަލެގެ ތިމަންނަގެ ސާޙިބު اللهއަށް ޝުކުރުވެރިވާން ތިމަންކަލޭގެފާނު ކަނޑައެޅިއްޖެއެވެ."(2)

3- ފަޖުރުއަށް ބަނގިކިޔުމުގެ ކުރީން ދީފައިވާ ބަންގިދިނުން. އިމާމު އިބްނު މުންޛިރު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. ބަންގިޔަކީ ސުބުޙަނަމާދުގެ ވަގުތު ކުރީން ބަންގިދިނުން ދޭނެތީ ފާހަގަކޮށް މިއުޒާ ފަލަހާ ފަރުވާ ބޭނުންކުރާނޭއެވެ. އަދި ބަންގިދިނުމުގެ ފަޖުރުއަށް ކުރިޔަށް ބާރުމަތުގެ ސުވާލުގެ ސުންނަތުގެ ޝަރުޢީ ހުކުމެވެ. އެހެން ޙަވާލާދީ ހުރި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި ބަންގިދިނުން ފަހުވީ ފަޖުރުއަށް ކުރިޔަށް ބަންގިދޭން ދެވިއެވެ.

4- حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ގެ ފަހުން ކާރިޔާއަށް ރުޖޫޢު ކުރުމަށް އަރިހަށް ގޮވުމެވެ. އަދި حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ގެ ފަހުން ވާތް ފަރާތަށް ރުޖޫޢު ކުރުމަށް އަރިހަށް ގޮވުމެވެ. ފަހެ ބިލާލުގެފާނު ބަންގިދޭއިރު އެގޮތަށް ކަންކުރެއްވި ހަމަ ބާރަށް ވިދާޅުވިއެވެ.(3) ދެނެނެވެ. މިގޮތަށް އަރިހަށް ނުގޮވުން ސުންނަތުގެ ގޮތް ދޫކޮށްލުމެވެ.

5- ބަންގިދޭއިރު ދެކަން ކަޅަށް ދެއިނގިލި ލުން. ޢަބްދުالله ރުއްސުންލެއްވި ބިލާލުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހެ އަހުރެންގެ ދެއިނގިލި އަހުރެންގެ ދެކަން ކަޅަށް ލީމެވެ. ދެން ބަންގިދީމެވެ."(4)

(1) رواه أبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه ابن خزيمة وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(4) رواه أبو داود وابن حبّان وصحّحه الألباني.

6- އަޛާނުގެ ކުރިން ބަންގިދިނުން. ޔަޢުނީ މާތްالله ތަޢާލާގެ ރަސޫލާގެ ސުންނަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމާބެހޭ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވާ އަޛާން އަޛާނުގެ. "ބިލާލު ރޭގަނޑު ގޮވާ ބަންގި ކާބޯތަކެތި ކޭނީ ކުރިން ބަންގިދޭ ހިނދު ޔަޢުނީ އަޛާނަށް ބަންގިދީފައި ކާބޯ ނުކުރާށެވެ. އެހެން ރަމަޟާނުމަހު ބަންގިދެވޭ ވަގުތު އަޛާނު ސަޙާބީން ޖެހޭ

އަޛާނާ ކުރިން އެބައި އެއް މަތިން ފަހުގެ އަޛާން އިންސާނުންނަށް ގައިވާނަ އެއް ކުރިން އެއްބަޔަކު ގައިވާނަ ވެލިއެއް ފަސްފަރުވާވެރިޔާ އެނގުމަށް ބަލާތީއެވެ."(1)

7- ކުރިން ދަނޑިވަޅުގެ ދުވަހަށް ހުރިބަދަލުން ޖަމާޢަތަށް ބަންގިދިނުން. އަދި ފަހަތްކޮޅުން ނަމާދުކުރާ ފަހަރު ބަންގިދިނުން. މިފަދައަށްގައި މާރިދުވެގެން އައިސްފައިވޭ ދަ حديث އެވެ. އެއް حديث ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ الإمام الترّمذي މާތްالله ރަޙްމަތްކުރައްވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. އަނެއް حديث ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ الإمام الدّارقطني މާތްالله ރަޙްމަތްކުރައްވާ އަބޫ ހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުންނެވެ. މިދަ حديث ވެސް ސަޙީޙެވެ. އެކަމަކު ބައެއް ޢަލީމުންނާ ބޮޑުބޮޑު ބައެއް ފިޤުހުވެރިން މިކަމާބެހޭ ގޮތުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދަންނަހެވެ. ބަންގިގޮވާއިރު ހަނދާނެއް ބަޔަކު ގިނައިން ދަތުރުވާ ދަމާއި އަރާމުބައަރުން ދަސްވާނޭ ބަޔަކާ ބަހުގެ ބަސްއިވާފައިވާން ބަންގިގޮވާ ހަގުރުގެ ދެރަގެއެރޭހަލާ އިސްތިޢާނަ ވިދާޅުވެއްވިއެވެ.

ނަމާދު ޝަރުޠުތަކުގެ ބަޔާން

ނަމާދުގެ ޝަރުތު އިސްލާމީގެ ޝަރުޠުތަކެވެ. ނަމާދަކީ ކޮންމެހެން އެކަށީގެން ދުނިޔޭގައި ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެކަމު ޝަރުޠު ފުރިހަމަވާ ނަމާދު ޝަރުޠު ނެތިއެއް. އެޝަރުތުތަކަކީ:

1- **ނަމާދު ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން އެނގުން.** ނަމާދުކުރަމުން ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން ޔަޤީން ކުރުމެވެ. ޔަޢުނީ ނަމާދު ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން ޔަޤީންވެއްޖެ ނަމަވެސް ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން ނެތި ގިނަ ޖެހޭނަމަ ނަމާދު ނުވެއެވެ. ޔަޢުނީ އަނގައަށް ނަމާދު ވަގުތު ވަދެއްޖެ ކަމުގެ ޔަޤީންކަމެވެ. ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން އެނގޭ ބައެއް ޢަލާމާތްތަކީ އިލްމުއްދީނުގެ ޚަބަރުދިނުމާއި، އަޛާންގޮވުމާއި

މުއައްޒިނަކު ބަންގިގޮވާ އަޑުއިވުމާއި، އިތުބާރުހިފޭ މީހަކު ޚަބަރުދިނުން ފަދަ ކަމެކެވެ. އަދި މިޒަމާނުގައި ވަގުތު ބަލާ ގަޑި ފަދަ ތަރައްޤީވެފައިވާ ވަސީލަތްތަކުން ބަލައިގެން ވެސް ޔަޤީންކުރެވިދާނެއެވެ.

2- ބޮޑުހަދަސްތަކާއި ކުޑަހަދަސްތަކުން ޠާހިރުވުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ﴾ (المائدة: ٦) މާނައީ: "އޭ އީމާންވީ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް ތެދުވާ ހިނދު ތިޔަ ތިޔަބައިމީހުންގެ މޫނުތަކާއި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަތްތައް އުނަގޮޅުތަކާހަމައަށް ދޮންނާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ބޮލުގައި ފުރޮޅާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ފައިތައް ފުއްޕިލާބޯކޮށްހަމައަށް ދޮންނާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ޖުނުބުވެރިކަމުގައި ވާނަމަ ތިޔަ ޠާހިރުވާށެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލުއްލާހުގެ ބަސްފުޅުން ސާބިތުވެއެވެ. ރަސޫލާ ބުނެދެއްވިއެވެ. ހަދީޘްގައިވެއެވެ. ރަސޫލާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަދީޘަށް ރިޢާޔަތްކޮށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުމާކުރައްވައިއެވެ. "لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ"[1] މާނައީ: "ވުޟޫއާނުލާ ނަމާދަކާއި الله އެއްވެސް ނަމާދެއް ޤަބޫލުނުކުރައްވައެވެ. އަދި ޚިޔާނާތްކޮށްގެން ސަދަޤާތެއް ޤަބޫލުނުކުރައްވައެވެ."

3- ޖިސްމާއި، ހެދުމާއި، ނަމާދުކުރާތަން ނަޖިހުން ޠާހިރުވުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرۡ﴾ (المدثر: ٤) މާނައީ: "އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ހެދުންތައް ޠާހިރުކުރައްވާށެވެ." އަދި މާތްالله ދުއްސުންގެއްލި އަނގަތަސްގެފާނުގެ ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަހަމަކޮށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުމާކުރައްވައިއެވެ. "تَنَزَّهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުޑަކަމުން ސާފުތާހިރުވާށެވެ.[3] އެހެނީ ގަބުރުގެ ޢަޛާބު ބޮޑަށް ވާނީ ކަންކަމުގެ ސަބަބުންނެވެ." އަދި މާތްالله ދުއްސުންގެއްލި ބަރަކާތްތެރިކަމާއި ހިއްވަރުގެ ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަރުވާނަތިޔާ ވަރަށްގިނައިން މަޒްހަބު[4] ބޮޑުވާ މިހާރުވެއެވެ. ތިޔަ އެކަލޭގެފާނުގެ ޚަބަރުދެއްވިއިރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ސުވާލުކުރެވުނު މިހާރު އަރުވާން ދަންނަވައިލީވެ. އޭރު އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުބަފުޅާ އަރުވާން ކަވެރިކަމުގެން ހުރިތަ އެކަލޭގެފާނާ ސުވާލުކުރަން އަރުވާންނަން

---

(1) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(2) رواه الدّارقطني وحسّنه وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(3) އެބަހީ ގަބުރު ޢަޛާބުގެ ކުޑަދިޔާކުރުމުން. އެގޮތުން އެކަންކުރުމަކީ ކަންތައްތަކުގެ ބޮޑުބައިކަމެވެ.

(4) މަޒްހަބީ ސަލަފުވެރި އެއްބަސްވެދާނެ އުފެދުނުގޮތް ޖިންސީގޮތުން އަނބިނަ ފުރުކުރައިގެ ރީތިފެނެކެވެ.

ނުކުރުނީއެވެ. ފަހެ އޭނާ ސުވާލުކުރުމުން އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަގެ ޖިންސީގުޅުން ހިންގާ ހެދުމުގައި ވެސް ނަމާދުކުރާށެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރު ބިން ސަމުރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މީހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާ ސުވާލުކުރައްވަނިކޮށް އަހަރެން އަހަރެންގެ އަނބިމީހާ ގާތުގައި އަހަރެން ހުންނަ ހެދުމުގައި ނަމާދުކުރެވިދާނެތޯ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އާއެކެވެ. އެކަމަކު ހެދުމުގައި އެއްޗެއް ފެނިއްޖެނަމަ ދޮވޭށެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު އަޢުރާބީއެއް މިސްކިތުގައި ކުޑަކަން ފުއްދައިފިއެވެ. އެކަން ދެކެ މީސްތަކުން ފާޑުކިޔަން ފެށުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އޭނާ ދޫކޮށްލާށެވެ. އަދި އޭނާ ކުޑަކަން ކުރިތަނަށް ފެންބާލްޓިއެއް އުކާށެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ފޮނުއްވިއީ ލުއިކުރުމަށެވެ. ދަތިކުރުމަށް ފޮނުވިގެން ނޫނެވެ."(3)

4- ޢައުރަ ނިވާކުރުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٍ﴾ (الأعراف: ٣١) މާނައީ: "އޭ އާދަމުގެ ދަރިކޮޅުތަކުން! ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ވަގުތެއްގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ޒީނަތްތެރިކަމުގައި ހިފައިގަންނާށެވެ. (އެބަހީ ޢައުރަނިވާވާ ހެދުން ލާށެވެ.)"

ފިރިހެނުންގެ ޢައުރަ ކަމަށްވަނީ. އޭނާގެ ދެމެދު އަދި އޭނާގެ ޢައުރަކަމުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ހަކަތަފާތު ނަމަ ކުރިމަތި އިޚްތިލާފުވެރިވެއެވެ. ކަމެއް ނެތެވެ. ދެން ފުރަގަހަށް ހުރި ޢައުރަ ދެމެދު ކަކޫއާ ދެމެދަކީ އިޚްތިލާފުވެރިވެއެވެ. ފަހެ އޭނާގެ ވަރަށް ހާލަތެއްގައި ކަމަކީ ޢައުރަތަކުގެ އިޚްތިލާފުވެރިންގެ ދެކުމަކީ އިތުރަށް ސާފުކޮށް ދިނުމަށެވެ. ބައެއް ބަސްތަކުން ވިދާޅުވެފައި އެއީ ޢައުރައެއް ނޫންކަމުގައެވެ. އެބަސްތަކުގެ ދަލީލުތައް ދެއްކޭ ޙަދީޘްތަކެއް މިސާލުކޮށް ވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޚައިބަރު ހަނގުރާމަ ދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ކަކޫ ހާމަކޮށްލެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) رواه الجماعة إلاّ مسلماً.

މާކަލޭވަދަސްފުޅުގެ ދޮންކަން ހަދުރުންނަން ފެނިއްޖައުމަން ދާނދުނުވެ."(1) އުބާކަރުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ބަޔަކަށް ކަމުގައިވާނަމަ މިސްކަކުންގެ ކުރިމަތީގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަސްފުއްސުން ކުރެއްވިހެވެ.

އަދި ބަޔަކު އިޙްތިރާމް ވިދާޅުވަނީ އެއީ ބައްޔަކަށް ކަމަށެވެ. އުބާކަރުންގެ ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި އަންނަނިވި ބަސްފުޅު ހިމެނެއެވެ. މާތްالله ރުއްސަވާފައިވާ މުޙައްމަދު ބުން ޖަޙްޝުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަޢްމަރުގެ ކައިރިން ވަޑައިގަތެވެ. އޭރު މަޢްމަރުގެ ދާމާކަލޯވަރަސް ވަނީ ކަށިފުވިފައެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަޢްމަރަށް حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އޭ މަޢްމަރެވެ! ތިބާގެ ދާމާކަލޯވަރަސް ނިވައިކުރާށެވެ. ދެން ހަމަކަށަވަރުން މާކަލޯވަރަކީ ޢައުރަތެކެވެ."(2)

ކުރީގެ ބަޔަކު ބަޔާންވެ އުޅުއްޔަ މިޔަސްއަލަޔާ އިޖްތިހާދުވެ. ދެން އެންމެ ރައްކާތެރި ގޮތަކީ އަދި އެންމެ ފުރިހަމަ ގޮތަކީ ފުރަތަމަ ބަސްފުޅަށް ނިވައިކުރުމެވެ. އެހެނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ދާމާކަލޯވަރަސް ކަށިފުވިފައިވާނީ މަދުފުރަޞަތުއްގައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޙާލަތު ޚާއްޞަ ނިވައިކުރެއްވުމެވެ.

ދެވަނައެވެ. ފިރިހެނާ އެހާގެ އައުރަތުގައި ޚާއްޞަ ކޮނޑު ދޮންކަށި ކަށިފުވިފައިވާކަން ނިވައިކުރެވެ. ފިރިހެނާ ކޮނޑު ނިވާކުރުމުގެ ނިޔަތުގައި ރަނގަޅު ހެދުމެއް ނެތުމުން ނަމާދުކުރުމެއް ނުވެއެވެ. ނަމަ: މާތްالله ރުއްސަވާފައިވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يُصَلِّ أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، لَيْسَ عَلَى مَنْكِبَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަކުވެސް އެއްފޮތިގަނޑުގައި (ހަމައެކަނި ފޮތިގަނޑުގައި) އޭނާގެ ކޮނޑުގައި އޭގެން މިންވަރެއް ނެތިހާލު ނަމާދުނުކުރާށެވެ."

ދެން އަންނަނީ ބައިތަ ދެންނެވެ. އޭނާގެ މޫނާއި ދެއަތްތިލަ ފިޔަވައި އޭނާގެ މުޅިހަށިގަނޑަކީ ބައިތަށް އައުރަތެކެވެ. ހަމަ ދެއަތުގެ ތަނބަލުން ދިމާވެ ވެއްޓެން ފެންނައިވެއެވެ. އޭނާގެ މޫނާއި ދެއަތްތިލަ ބައިތަށް ފުރާދެމު އިރުގެ ތަނބަލުގެ ދެދޮގަށް ފޫހި ތަނބަލުގެ ދެދޮގައި ވެސް އިނގިލިތަށް އެޅިދިޔައެވެ. އެއިނގިލިތަށް މިޔަފުގައި ބައިތަށް ކުޑަތަކު

(1) رواه أحمد والبخاري.

(2) رواه أحمد والحاكم والبخاري في تاريخه وعلّقه في صحيحه وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

ޢައުރަ ސަތުރުކުރުމެވެ. ފަހެ ނަމާދުގައި އަންހެން ދުވަހު ބާލިގުވާ ފިރިހެނުން ކުރިމަގުގައި ހުރިހާ ހަށިގަނޑު ނިވައިކުރަންޖެހޭނެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ حَائِضٍ إِلاَّ بِخِمَارٍ"(1) މާނައީ: "ބާލިގުވެއްޖެ އަންހެނުގެ ނަމާދު ބޮލިފޮތިގަނޑާ ނުލައި ކުރާ ނަމާދު الله ގަބޫލުނުކުރައްވާނެއެވެ."

ދެންފަހެ ނަމާދުގައި ފިރިހެނާގެ ބޮލިނިވާކުރުމާމެދު ދަންނަވަމެވެ. ހަމައެކަނި ނަމާދުގައި ބޮލިނިވައިކުރުމަށް އެއްވެސް ބާރުއަޅުއްވާފައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއްނުވެއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުންނެވީ ޢާއްމު ބޮޑު ސަހަރާ އިސްތަށިގަނޑު ނިވައިކުރައްވައިގެން ހުންނަވާކަމެވެ. އަދި އެއީ އަހަރެމެންގެ ޢާދަކާއި ވިލާވަރު ބޮޑު ސުންނަތް ފައިދާ އެކުލެވޭ ބޮލިނިވައިކުރުމެއް ކަމަށް މުޙައްމަދު ނަބިއްޔާ ސުންނަތުގެ ސަބަބުން ހިތުގެ ނަގާ ކަމެކެވެ.

5- ޤިބްލަތަށް ކުރިމަތިލުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ (البقرة: ١٤٤) މާނައީ: "ފަހެ ކަލޭގެފާނު މަސްޖިދުލްޙަރާމް ފަރާތަށް (ނަމާދުގައި) ކަލޭގެފާނުގެ މޫނު ކުރިމަތިލައްވާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ވީއެއްތާކުގައި ވީނަމަވެސް (ނަމާދުގައި) ތިޔަބައިމީހުންގެ މޫނު އެފަރާތަށް ކުރިމަތިލާށެވެ." މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާ ނަމާދަށް ތެދުވާނަމަ ފުރިހަމައަށް ވުޟޫކުރާށެވެ. ދެން ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލާށެވެ. ދެން ތަކްބީރު ކިޔާށެވެ."(2)

ވީމާ ކަޢުބާ ފެންނަމަކަން ހުރި ނަމާދުކުރާމީހުން ކުރިމަތިލާންޖެހެނީ ސީދާ ކަޢުބާއަށެވެ. އެހެން ދުރުމަކާނެއްގެ މީސްކަލުން ކުރިމަތިލާނީ ކަޢުބާއިން ފަރާތަށެވެ. އެހެން ދިމާލަކަށް ކުރިމަތިލުން ޞައްޙައެއް ނުވެއެވެ. ވީމާ އެއީ ރުކުނުތަކުގެ ތެރެއިން ރުކުނަކަށްވާތީ ދެ ކަންތައް ފިޔަވައި ނުވެއެވެ. އަދި މާތްالله އެއްވެސް ކަމަކަށް ނުކުޅެދޭނަމަ ދެން ދެ ކަންތައް ނުކުރިއަސް ވާނެއެވެ.

ދަންނަވާށެވެ. ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުން މާފުވެގެންވާ ޙާލަތްތަކެއްވެއެވެ. އެއީ:

1- ސަފަރުގައި ރާޙިލާގެ މަތީ ސުންނަތްނަމާދުކުރުމަށް ހިނގާ ވަރަ ސަފަރުގައި ރާޙިލާގެ މަތީ ސުންނަތް ނަމާދުކުރެވޭނެ ފަރާތަކަށް ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުމެއް ނެތެވެ. ދެން ސަފަރު ކުރާ މީހާ ވަޒަނުގައި ހުރެގެން ނަމާދުކުރަނީ ސަފަރުގައިވެސް ފަރާތަކަށް ދިމާވާ ފަދައިންނެވެ. ސަފަރު ގައި ނަމާދުކުރަމުން

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه ابن خزيمة والحاكم وقال التّرمذي: حديث حسن وصحّحه الألباني.

(2) رواه مسلم.

ރުކޫޢާއި ސަޖިދަކުރާނީ އިޝާރާތުގެންނެވެ. އެބަހީ ރުކޫޢަށް ދާންވުމުން ކުޑަކޮށް ބޯލަނބާނީއެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާއިރު ރުކޫޢަށްވުރެ ބޮޑަށް ބޯލަނބާނީއެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޢާމިރު ބިން ރަބީޢާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ސަވާރީގެމަތީ ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން ދުށީމެވެ. އަދި ސަވާރީ އެކަލޭގެފާނުގެން އެކިދިމަދިމާއަށް އެނބުރުނެވެ."(1)

2- ހަނގުރާމައިގެ މައިދާނުގައި ހަނގުރާމަ ގަދަވެގެންދާވަގުތު. ފަހެ ހަނގުރާމައިގެ މައިދާނުގައި ނަމާދަށް މަޝްޣޫލުވެވޭނަމަ ދުޝްމިނުން އަރައިގަންނާނެކަމުގެ ބިރު ހިފައިގެންނަމަ ސަވާރީ މަތީގައާއި، ހިނގަމުންނާއި، ދުވަމުން އޮވެގެން ހުރެވެސް ދިމާއަކަށް ނަމާދުކުރެވިދާނެއެވެ. އެއީ ފުރުޞަތުނުދޭނަމަ ކަމުގައިވިޔަސް ޤިބްލައާ ދިމާނުވިޔަސް ވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ﴾ (البقرة: ٢٣٩) މާނައީ: "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން (ދުޝްމިނުން އަރައިގަންނާނެކަމަށް) ބިރުގަންނަނަމަ ފަހެ (ނަމާދުކުރާނީ) ހިނގަމުން ނުވަތަ ސަވާރުވެގެންނެވެ."

3- ބަލިމީހާއި މަޖުބޫރުވެފައިވާމީހާ ޤުދުރަތަށް ކުރެވޭވަރަކުން ކުރިމަތިވެފައިވާ އެއްވެސް ގޮތެއް ނޯވެ ހިނދު. މާތްالله ކީރިތިވެވޮޑިގެންވާ އަޅުތަކުންގެ ކިބައިން ދަތިނުކުރައްވައެވެ. އެކަލާނގެ ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْــــتُمْ"(2) މާނައީ: "މިއަހުރެން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކަމަކަށް އަމުރުކުރައްވައިފިނަމަ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކުރެވެނިވި މިންވަރަކުން އެކަމެއްކުރާށެވެ."

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތައް ނުވަތަ ރުކުންތައް

ޝަރުޢީގޮތުން ނަމާދުގެ ޙަޤީޤަތް ވުޖޫދަށްއަންނަނީ އެނަމާދަށް ފަރުޟުތަކެއް ނުވަތަ ރުކުންތަކެއް ފުރިހަމަކުރުން ޖެހެއެވެ. އެއިން އެއްވެސް ފަރުޟެއް ނުވަތަ ރުކުނެއް އުނިވިއްޔާ ޝަރުޢީގޮތުން ނަމާދެއްގެ ޙަޤީޤަތް ނުހިފެހެއްޓޭނެއެވެ. އެފަރުޟުތަކުގެ ނަމާދުގެ ރުކުންތަކުގެ ބަޔާން ތިރީގައި އެވަނީއެވެ.

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه البخاري ومسلم.

1- **ނިޔްޔަތުގެ ޝަރުޠު.** އެބަހީ ކުރަންޖެހޭ އަޅުކަމުގެ ގަސްދުކޮށް އެކަން اللهއަށް ޚާލިޞްކުރުމެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ (البينة: ٥) މާނައީ: "އަދި اللهއަށް އަޅުކަން ޚާލިޞްކުރާހާލު އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރުމަށް ފިޔަވައި އެބައިމީހުންނަށް އަމުރުކުރެވިގެންނުވެއެވެ." އަދި މާތްالله ކުރުއްވަވާފައިވާ އުމުރުތަކުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޝަރީފުގައިވަނީ އަރުވައިދެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى"(1) މާނައީ: "ޢަމަލުތައް (ބެލެވެނީ) ވާކަންކަމަށްވާނީ ނިޔްޔަތްތަކުންނެވެ. އަދި ކޮންމެ މީހަކަށްވެސް ވާނީ އޭނާ ނިޔްޔަތްކުރި ކަމެކެވެ." އެބަހީ އޭނާ ކުރާކަންތައް اللهގެ ރިޟާމަންދާގޮތުގައި ހިތްވަރުދީފިނަމަ އޭނާ ނިޔްޔަތުގެ ޘަވާބު ލިބޭނެއެވެ.

ދަންނަވަން ނިޔަތުގެ މަގާމު ދަންނަމުއެވެ. ފަހު ނިޔަތުގެ މަގާމަކީ ހިތެވެ. އަރަބިބަހުގައި النّـيّة ގެ މާނައީ ކަމަކަށް ގަސްދުކުރުމެވެ. ނުވަތަ ކަމަކަށް އަޒުމްކުރުމެވެ. علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ނިޔަތަކީ ކަމަކަށް ގަސްދުކުރުމެވެ. އަދި ކަމަކަށް އަޒުމްކުރުމެވެ. އަދި އޭގެ މަގާމު ހިތެވެ. ދުލާއި އޭގެ ގުޅުމެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިންވެސް އަދި އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ކިބައިންވެސް ނިޔަތުގެ ބަސްތަކެއް ދުލުން ކިޔުމެއް އެއްވެސް ތަފާތު ގޮތަކަށް އައިސްފައެއްނުވެއެވެ. ފަހަ ވަސްވާސްތަކަށް ޖެހިފައިވާ ބަޔަކު ނަމާދުގެ ފެށުމުގައި ނިޔަތުގެ ބަސްތަކެއް ކިޔައި ހަދާ ބަސްތަކަކީ ޝައިޠާނާ އޭނާއަށް ޖަހާ ވަސްވާސްތަކެކެވެ. އެބަހީ ނިޔަތް ބަޔާންކުރާ މީހުން ޖެހިލިފައިވާ ބަލިތަކެކެވެ. ފަހަ އެބައިމީހުންގެ ޖާހިލުކަމެވެ. ނިޔަތް އެބައިމީހުން ބަލައިގަންނަނީ ބުނެވޭ ބަސްތަކުންނެވެ. އެބައިމީހުން ހަމަ އެކަން ދަސްކޮށްގެން ނަމާދުގެ ފެށުމަށް ނިޔަތުގެ ބަސްތައް ދުލުން ގޮވާހަދަނީ ވަސްވާސްގެ ތެރެއިން ވިސްނުންނާޅައެވެ. އަދި އެއީ ނަމާދަށް އުނިކަމެއް ގެނެސްދޭ ކަމެއްކަމުންނެވެ."(2)

ފަހަ ނަމާދަށް އަޅުކަމަކީ ޢަމަލުތަކެއް ހުރިހާ ޝަރުޠުތަކާއި އެއްގޮތަށް އަޅުކަން ކުރުމަށް ގަސްދުކުރުމެވެ. އަޅުކަމުގެ ތަރުތީބަށް ބަލައިގެން ކުރާހާ ކަމަކަށެވެ. އެބަހީ ޝަރުޢީ ތަރުތީބަށް އެއްގޮތަށް ކަމެއް އަޅުކަމުގެ ގޮތުން ކުރުމަކީ ބަލައިގަނެވޭނެ ކަމެކެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ތިޔާ

(1) رواه البخاري.

(2) إغاثة اللّهفان لابن قيّم.

ޒިޔާދަވެގެންވެއެވެ. ވީމާ މުޤުތަދީގެ ޢަސްލަކީ ޙިޔާރުވެގެންވާގޮތެވެ. އެބަހީ ސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގަތުމުން ގޮތުގެ އެއްވެސް މުޤުތަދީއެއް ޙިޔާލުއެއްނުވާނެއެވެ.

2- ހަރަންބަންކުރުމާއި ހުއްދަވުން. އެބަހީ ނަމާދު ފެށުމާއި ހަރަންބަންކަމުން ހަރަންބަންނިމުން ކިޔާތަކުބީރުވެ. މާތްالله ރައްސޮބުޙާނަހޫ ޝަރީޢަތުގެ ކިޔައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަނޑައެޅުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޤާނުވިއެވެ. "مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ"(1) މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޢުރީފިއަކީ ވުޟޫއެވެ. އަދި (ވަކިކަމެއްކުރުމުގެ ކުރިން ރަނގަޅު ކަންތައްތައް) ނަމާދުގެ ތަކުބީރު ކުރުން ޙަރާމްކަންތައްތައް ތަކުބީރެވެ. އަދި ނަމާދުން ބޭރުވުމުގެ (އެކަންތައްތައް) ޙަލާލުކުރާ ސަލާމެވެ. ނުވަތަ ނަމާދުގެ ޙުރުމަތްތެރިކަމުގެ ތަކުބީރާއި ވަކިވުމަކީ ތަކުބީރެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ޙުރުމަތްތެރިކަމުގެ ތަކުބީރުން ނިކުމުނީ ސަލާމެވެ." އަދި މާތްالله ރައްސޮބުޙާނަހޫ އަޅުކަމުގެ އަސްސަލާމުގެ ކިޔައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަތުމަށްފަހު ހިނގާ ރިވާކުރަން ސިފަވެވަޑައިގަން ޤިބުލައަށް ފުރުޤާނުވެ اَللّٰهُ أَكْبَرُ އެ ވިދާޅުވިއެވެ."(2)

3- ކުރީގެނަމާދުގެނަމަ (ފަތިސްނަމާދުގައި) ކަށަވަރުކުރުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ ﴾ (البقرة: ٢٣٨) މާނައީ: "ނަމާދުތަކަށް ޙިފާޡަތްތެރިވާށެވެ. އަދި ހުރިހާ ނަމާދުތަކުގެ ތެރެއިން ދެމެދުވާ ނަމާދަށް(3) ޙިފާޡަތްތެރިވާށެވެ. އަދި ކިޔަމަންތެރިވެގެން ނަމާދުގައި اللّٰه އަށް ތެދުވާށެވެ."

ވީމާ ކުރީގެ ނަމާދަކީ ކުރީގެނަމާދުގެ ނަމާދުތަކުގެ ތެރެއިން ދެމެދުވާ ނަމާދެވެ. މާތްالله ރައްސޮބުޙާނަހޫ ކިޔައިން ބުނެ ނަބިއްޔާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޤާނުވިއެވެ.

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه ابن ماجه وصحّحه ابن خزيمة وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) ދެމެދުވާ ނަމާދަކީ ކޮންނަމާދެއް ކަމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު އުފެދިފައެވެ. ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ ޢަޞްރުނަމާދުކަމަށެވެ. އަދި ޙަޤީޤީ ގޮތުން ވެސް އެއީ ޢަޞްރުނަމާދުކަމަށެވެ. މާތްالله ރައްސޮބުޙާނަހޫ އަޅުކަމުގެ ކިޔައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޙްޒާބު ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޤާނުވިއެވެ. "شَغَلُونَا عَنْ صَلاَةِ الْوُسْطَى، صَلاَةِ الْعَصْرِ، مَلأَ اللّٰهُ قُبُورَهُمْ وَبُيُوتَهُمْ نَاراً" (رواه أحمد ومسلم) މާނައީ: "އެމީހުން (މުޝްރިކުން) ދެމެދުވާ ނަމާދުކުރުމާއި ޢަޞްރުނަމާދުން އަހަރުމެން މަޝްޣޫލުކޮށްފިއެވެ. އެމީހުންގެ ކަބުރުތަކާއި ގެތައް الله އަލިފާނުން ފުރުއްވާނދޭވެ!"

"صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ"(1) މާނައީ: "ކޮޅަށް ހުރެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ (ކޮޅަށް ހުރުމަށް) ތިބާއަށް ކުޅަދާނަނުވާނަމަ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ (އިށީނދެގެން ހުރުމަށް) ތިބާއަށް ކުޅަދާނަނުވާނަމަ އެއްއަރިމައްޗަށް އޮށޯވެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ."

ދެން ފަހެ ސުންނަތްނަމާދު ދަންނައެވެ. ސުންނަތްނަމާދުގައި ކޮޅަށް ހުރުމަށް ކުޅަދާނަވެގެންވިޔަސް އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރުން ހުއްދައެވެ. އެކަމަކު ސަވާބުގެ ގޮތުން އެއްވަރެއްނުވާނެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިކަމަށް އަހުރެންނަށް ޚަބަރުލިބުނެވެ. "صَلاَةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا نِصْفُ الصَّلاَةِ"(2) މާނައީ: "އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާމީހާގެ ނަމާދަކީ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. އެބަހީ ޘަވާބުން ލިބޭ ކޮޅަށް ހުރެގެން ނަމާދުކުރާމީހާއަށް ލިބޭ އަޖުރުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ."

4- ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔެވުން. އެއީ ފަރުޟުނަމާދެއްވިޔަސް ސުންނަތްނަމާދެއްވިޔަސް ވެއެވެ. މިކަމާބެހޭގޮތުން ވަރަށްގިނަ ސައްޙަ ޙަދީޘްފުޅުތަކެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އަންނަނިވި ޙަދީޘްފުޅުތައް ހިމެނެއެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި عُبَادَة بن صامِت ގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ"(3) މާނައީ: "ފާތިޙާ ސޫރަތް ނުކިޔަވައިފިމީހާއަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ. އެބަހީ އޭނާގެ ނަމާދު ސައްޙައެއްނުވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تُجْزِئُ صَلاَةٌ لاَ يُقْرَأُ فِيْهَا بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ"(4) މާނައީ: "ފާތިޙާ ސޫރަތް އެނަމާދެއްގައި ނުކިޔަވާނަމާދެއް ފުދިގެންނުވެއެވެ."

(1) رواه البخاري.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه الجماعة.

(4) رواه ابن خزيمة وابن حبّان وصحّحه الألباني.

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގައި ފާތިޙާސޫރަތާއި ޤުރުއާނުން ފަސޭހަ މިންވަރަކަށް ކިޔުމަށް އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވެއެވެ."(1)

ބިސްމިއްލާހު ތިލާވަތް ކުރެއްވުން: ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ މިއީ ޙަމްދު ސޫރަތުގެ އާޔަތެއްގެ ބައެއްކަމަށް ހުރިހާ އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. ފަހެ ހުރިހާ ސޫރަތެއްގެ އާޔަތެއްކަމަށް ވުމާއި ނުވުމާމެދު އިލްމުވެރިންގެ ދެބަސްވުމެއް ވެސް ހިނގާ އޮތީހުއްޓެވެ. ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ ކޮންމެ ސޫރަތެއް ފުރަތަމައި ހުރި ސޫރަތެއްގެ އާޔަތެއްކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ އެއްވެސް ސޫރަތެއްގެ އާޔަތެއް ނޫންކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ ހަމައެކަނި ފާތިޙާ ސޫރަތުގެ އާޔަތެއްކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ މުސްޙަފުގައި އާޔަތެއްކަމަށެވެ. އެއާއެކު ބަޔާންކުރުމަށްޓަކައިވާ ބަރަކާތް ލިބިގެންވުމަށްޓަކައި ސޫރަތްތަކުގެ ވަކިކުރުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ އިލްމުވެރިން ތަރުޖީޙުކޮށްފައިވަނީ މިޤައުލެވެ. އެބަހީ އެއީ މުސްޙަފުގެ އާޔަތެއްކަމަށެވެ. އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘްފުޅުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޤުދުސީގައި ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "ތިމަންالله އާއި ތިމަންالله ގެ އަޅާއާދެމެދު ނަމާދު ދެބައިކޮށް ބަހާލައްވައިފީމެވެ. އަދި ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށް ވެސް އޭނާ އެދޭ އެއްޗެކެވެ. ފަހެ އަޅާ ﴿الْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާ ތިމަންالله އަށް ހަމްދުކުރިއެވެ. އަދި ﴿الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާ ތިމަންالله އަށް ސަނާކިޔައިފިއެވެ. އަދި ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާ ތިމަންالله މަތިވެރިކުރިއެވެ. އަދި ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. މިއީ ތިމަންالله އާ ތިމަންالله ގެ އަޅާއާ ދެމެދުގައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށް ވެސް އޭނާ އެދޭ އެއްޗެކެވެ. އަދި ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّآلِّينَ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. މިއީ ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށެވެ. އަދި ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށް ވެސް އޭނާ އެދޭ އެއްޗެކެވެ."(2)

---

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه مسلم وأصحاب السّنن.

މިބަރީތުކުރުގައި މާތްالله ތަރުޖަމާކުރައްވާފައިވާ އަލްޙަމްދުސޫރަތުން. ބިސްމިއްލާހުންނެވެ. ބިސްމިއަކީ ފާތިޙާ ސޫރަތުގެ އާޔަތަކަށްވީނަމަ މާތްالله ފުރުޤާނީވި ބިސްމިންނެވެ.

ދެންފަހެ ޖަހުރީނަމާދުތަކުގައި ބިސްމި ޖަހުރުކޮށްކިޔުއްވުމާއި ސިއްރުކޮށްކިޔުއްވުމާ ބެހޭގޮތުން ދަންނަވަމެވެ. މިމަސްއަލާގައި ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައިވާ ޚިލާފުފެނިފައެވެ. ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އަލްޙަމްދުގެ ކުރިންވެސް އަދި އަލްޙަމްދުގެ ފަހުން ކިޔާ ސޫރަތުގެ ކުރިންވެސް ސޫރަތެއްފަށާނަމަ ބިސްމި ޖަހުރުކޮށް ކިޔުއްވާނެވެ.(1) އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހަމައެކަނި އަލްޙަމްދުގެ ކުރިން ބިސްމި ޖަހުރުކޮށް ކިޔުއްވާނެވެ. އެހެން ސޫރަތްތަކުގައި ސިއްރުން ކިޔުއްވާނެވެ. އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ ހުރިހާ ތަނެއްގައި ސިއްރުންކިޔުއްވާނެއެވެ.

ދަންނަވަމެވެ. ބިސްމި ބާރަށްކިޔުއްވުމާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘް ބައެއްބަޔަކަށް ޢިލްމުވެރިން އިޖްމާޢުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ބައެއްބަޔަކު ޙަދީޘް އަނަސްގެފާނު ބިސްމި ބާރަށްނުކިޔުއްވުމުގެ ޞަރީޙް ޙަދީޘް އަނަސްގެފާނުގެ ސިލްސިލާއިން ބައެއްބަޔަކުންވެސް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ صلّى الله عليه وسلّم، وَخَلْفَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ، وَكَانُوا لاَ يَجْهَرُونَ بـِ (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ)"(2) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައާއި، އަބޫބަކުރުގެ، ޢުމަރުގެ، ޢުޘްމާނުގެ ޚިލާފަތްތަކުގެ ފަހަތުގައި އަޅުގަނޑު ނަމާދުކުރީމެވެ. އެކަލޭގެފާނުމެން ބިސްމި ބާރަށް ނުކިޔުއްވައެވެ."

علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބައެއްފަހަރު ބާރަށް ބިސްމި ކިޔުއްވާކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ގިނަފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ބިސްމި ކިޔުއްވާފައިވަނީ ސިއްރުންނެވެ."(3)

އަދި شيخ الإسلام ابن تيمية – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުއްވުން ޞަރީޙް އެއްވެސް ޞަޙީޙް ހަދީޘެއް އައިސްފައި ނުވެއެވެ. ޞަރީޙް ހަދީޘްތައް ހުރިހާ ދަންނަވާކަމުން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އިމާމު ތިރްމިޛީއާއި، އިމާމު ނަސާއީފަދަ ސުނަންގެ އެއްވެސް އަހުލުވެރިއަކު ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުއްވުން އެއްވެސް ޞަރީޙް ރިވާއެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ކިޔާށެވެ! ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުއްވުން ޞަރީޙް އައިސްފައިވާ މަޢުލޫމް ޞަރީޙްކަމަކުގައެވެ. އިމާމު ބައިހަޤީއާއި އިމާމު ދާރަޤުޠުނީ ފަދަ ބޭކަލުން

(1) ޖަހުރީ ނަމާދުތަކަކީ ބާރަށްކިޔާ ނަމާދުތަކެވެ. އަދި ޖަހުރުކޮށް ކިޔުއްވުމަކީ ބާރަށްކިޔުއްވުމެވެ.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن حبّان.

(3) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

އެބާކަރުންގެ ތަސްބީހުތަކުގައި އެބައިމީހުންގެ ރިވާކޮށްފައިވެއެވެ. އަދި މަޤްޞޫދު ބައިމީހުންނާއި
އެއްނަބަރީހީމަކާ ދެފުށު ފަރަފޫކުރަން ނުދަނެނަ ފިޤްހުވިރިން އެބައިމީހުންގެ ފޮތްތަކުގައި އެބައިމީހުންގެ
ރިވާކޮށްފައިވެއެވެ."(1)

އެއްނަކަމުން މިމަސްއަލައިގައި ރަޖިޙްކުރެވޭނީ ބިސްމި ސުއްބުނައިރުއްވެ.

والله أعلم.

ޤުރުއާނުގެ އެއްވެސް ސޫރަތެއް ހިތުދަސްނުވާނަމަ ކިޔަންޖެހޭ ޛިކުރު.

މުސްލިމަކުވެސް މަދުވެގެން އަލްފާތިޙާ ނަމާދުކުރެވޭ މިންވަރަށް ޤުރުއާން ދަސްކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އަލްފާތިޙާ ނުކިޔަވާ ނަމާދުކުރާ މީހާ ތިބެގެން ދަސްކުރަން ޤުރުއާން ދަސްކުރަން މަސައްކަތްކުރާއިރު ޤުރުއާން ދަސްކުރަން މަސައްކަތްކުރަނިވި ކިޔަވާނީ ކޮންއެއްޗެއްތޯ؟ ފަހެ އަޅަން އިސްލާމްވެވިދާ އަލްފާތިޙާ ޤުރުއާނަށް މިންވަރު ދަސްވާނެ ފުރުޞަތު ލިބިދާނެއެވެ. އަދި ޤުރުއާން ދަސްކުރަން މަސައްކަތްކުރާ ކުރުމުއްދަތުގެ ޤުރުއާން ދަސްނުވާހާ ދުވަހު ފުރުޞަތު ލިބިދާނެއެވެ. މިފަދަ މީހަކަށް ޤުރުއާނުން އެއްވެސް މިންވަރެއް އަދިކިޔުއްވުމަށް އަޅުގަނޑުމެން ސޫރަތެއް ނުކިޔަވާނަމަ ކަމެއްކުރަނީ ކިހިނެއްތޯ؟ މާތްالله ރަސޫލުބާވަތް رِفاعة بن رافع ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިހާރަށް ނަމާދުކުރަން ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. ދެން حديث ފުރިހަމަކުރެއްވިއެވެ. "إنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ، وَإِلاَّ فَاحْمَدِ اللهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ، ثُمَّ ارْكَعْ"(2) މާނައީ: " ތިބާގެ ހިތުގައި ޤުރުއާނުގެ މިންވަރެއްވާނަމަ (ނަމާދުގައި) ކިޔަވާށެވެ. އަދި އެހެންނޫނީ މިންވަރު ނުވާނަމަ اَلْحَمْدُ لِلهِ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާށެވެ. ދެން ރުކޫޢަށް ދާށެވެ."

5- **ރުކޫޢުކުރުން.** ރުކޫޢުކުރުމަކީ ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުންވާ ރުކުނެއް ރުކުނެއް ފިޔަވައިން
އިޖްމާޢުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެއީ މާތްاللهގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅަށް ބިނާކޮށެވެ. އެކަލާނގެ
ވަޙީކުރައްވާ ފައިވެއެވެ. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ (الحج: ٧٧) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރާށެވެ. އަދި ހެޔޮކަންތައް ކުރާށެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ކާމިޔާބުވުމަށްޓަކައެވެ."

ފަހެ މިހާ ކަލާމުގައި އަލްވިއަދަކުރުވާވަރަށް ވެރިކަމުގެ ދުރާލާ ދަރަކާތުގައި އަލްވިއްދަރުމުން
ރުކޫޢުގެ ވާޖިބު މިންވަރު އަދާވާނެއެވެ. އެކަމަކު ރުކޫޢު ފުރިހަމަވާނީ ޢިލްމާނީ ވެރިއެއް، ބަރަކާތި

(2) رواه أبو داود والترمذي وحسّنه والنّسائي والبيهقي وصحّحه الألباني.

ސުޖޫދުން، އަދި ބޯ ބުރަކަށްޗާ އެއްވަރުކުރުން ދެއަތުގެ އިނގިލިތައް ޤިބްލަ ދިމާކުރުމުގައި ވިއްދުމުންނެވެ. ތަނަ ރުކޫޢު ފުރިހަމަކޮށްވާގޮތަށް ނަމާދު ފުރިހަމަކުރައްވާށެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلاَتِهِ" قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلاَتِهِ قَالَ: "لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلاَ سُجُودَهَا". أَوْ قَالَ: "لاَ يُقِيمُ صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ"(1) މާނައީ: "މީސްތަކުންގެ ތެރެއިން އެންމެ ނުބައި ވައްކަމެއްކުރާމީހަކީ އޭނާގެ ނަމާދުން ވައްކަންކުރާމީހާއެވެ." އަސްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭނާގެ ނަމާދުން އޭނާ ވައްކަންކުރަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެއީ ނަމާދުގެ ރުކޫޢާއި ސަޖިދަ އޭނާ ފުރިހަމަ ނުކުރުމެވެ." ނުވަތަ "ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދައިގައި އޭނާގެ ބުރަކަށި އޭނާ ތެދުނުކުރުމެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަބޫ މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تُجْزِئُ صَلاَةٌ لاَ يُقِيمُ فِيهَا الرَّجُلُ صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ"(2) މާނައީ: "މީހާ އޭނާގެ ބުރަކަށި ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދައިގައި ސީދާނުކުރާ ނަމާދެއް ފުދިގެންނުވެއެވެ."

6- ރުކޫޢުން ތެދުވެ އިޢުތިދާލުކުރުން. އެބައި ކޮޅަށްހުރުމެވެ. ހަރަކާތްތަކުގެ ހުރުމަށް ހަމަޖެހި ކޮޅަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ އޭގެ މިންވަރަކަށް ރުކޫޢުގެ ތަނުގައި ވަގުތުކޮޅެއް ހުރުމަށް ޓަކައެވެ. އެއީ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަނަސްބިން މާލިކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިގޮތް ބަޔާންކުރައްވަމުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު ހަމަކަށަވަރުވާގޮތަށް ކޮޅަށް ހުންނަވާ ދެމިހުންނަވައެވެ. ސީދާވެވަޑައިގެންނަވައެވެ."(3) އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޢާއިޝަތުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު ރިތިކޮށް ތެދުވެ ހަމަޖެހިވަޑައިގެންނުވަނީސް ސަޖިދައަށް ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ."(4)

(1) رواه أحمد والطّبراني وابن خزيمة والحاكم وصحّحه الألباني.

(2) رواه الخمسة وصحّحه الترّمذي وصحّحه الألباني.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) رواه مسلم.

7- **ސަޖިދަކުރުން.** މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ ..... ﴾ (الحج: ٧٧) ވަނީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭ! ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާށެވެ....." އަދި ޙަދީޘްޝަރީފު ނަމާދު ގޯސްކޮށްކުރި މީހަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރާނެގޮތް ދަސްކޮށްދެއްވި ޙަދީޘްގެތެރޭގައި ވެއެވެ. "ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا"(1) ވަނީ: "ދެން ތިބާ ސަޖިދަކުރާށެވެ. އެއީ ސަޖިދައަށްގޮސް ހަމަޖެހިލައިފުމަށް ދާންދެންނެވެ. ދެން ސަޖިދައިން ތެދުވާށެވެ. އެއީ އިށީނދެ ހަމަޖެހިލައިފުމަށް ދާންދެންނެވެ."

ދަންނައެވެ. ރުކޫޢުގައާއި، އިޢުތިދާލުގައާއި، ސަޖިދާގައާއި، ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ހަމަޖެހިލުމަކީ ފަރުޟުވެގެންވާކަމެކެވެ. އެހެނީ އެއިން ކޮންމެ ރުކުނެއްގައި ހިނދުކޮޅަކު މަޑުކޮށްލުމެވެ.

ދެން ސަޖިދައިގެ ގުނަވަންތައް ދަންނައެވެ. ފަހެ ސަޖިދަކުރަންޖެހެނީ ހަތްގުނަވަނެއްގެ މައްޗަށެވެ. އެއީ (1) ނިތްކުރި ނޭފަތާއެކު. (2،3) ދެއަތްތިލަ. (4،5) ދެކަކޫ. (6،7) ދެފައިތިލަ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާއަށްވެސް އަމުރުކުރެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ: عَلَى الْجَبْهَةِ – وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ – وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَلاَ نَكْفِتَ الثِّيَابَ وَالشَّعَرَ"(2) ވަނީ: "ހަތްގުނަވަނެއްގެ މައްޗަށް ސަޖިދަކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރައްވައިފިއެވެ. އެއީ ނޭފަތާއެކު ނިތްކުރިއާއި، ދެއަތްތިލައާއި، ދެކަކޫއާއި، ދެފައިތިލައިގެ އިނގިލިތަކުގެ މައްޗަށެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި ހެދުން ބޮނޑިނުކުރުމަށާއި، އިސްތަށި ބޮނޑިނުކުރުމަށްވެސް އަމުރުކުރައްވައިފިއެވެ."

8- **ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދުގައި އިށީނުމާއި تَشَهُّدُ ކިޔުން.** ފަހެ تَشَهُّدُ ކިޔުމާއި މިންވަރަން ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދުގައި އިށީނުން ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. އަދި ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި تَشَهُّدُ ކިޔުންވެސް އެހެނީ ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދު ކިޔުންވެސް ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރަސޫލާ ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތުން ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. " تَشَهُّدُ ކިޔުން ފަރުޟުވުމުގެ ކުރީގައި އަޅުގަނޑުމެން ކިޔައިއުޅުނީމެވެ. "السَّلاَمُ عَلَى اللهِ السَّلاَمُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ"

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه البخاري ومسلم.

"اللّٰهُ ގެ މައްޗަށާއި، ޖިބްރީލާއި މީކާއީލުގެ މައްޗަށް ސަލާމްވާށިއެވެ." ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މިގޮތަށް ނުކިޔާށެވެ. އަޅަމެންނަށް! މިހެން ކިޔާށެވެ. التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ......"(1) މިބަސްފުޅުން تشهّد ކިޔުން ފަރުޟުވެގެންވާކަން ދަލީލުކުރެއެވެ.

ދެން ތަފާތު ރިވާޔަތްތަކުން تشهّد ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އެންމެ ބަރަކާތްތެރިވެގެންވާ ރަސޫލުﷲ ދަސްކޮށްދެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުން މަސްޢޫދު ރިވާކުރެއްވި تشهّد އެވެ. އެއީ "التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّــيِّبَاتُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"(2) މާނައީ: "ތަޙިއްޔާތު ބާވަތް އެންމެހާ އަޅުކަންތަކާއި، ޞަލަވާތްތަކާއި އެންމެހާ އަޅުކަންތަކާއި ރަނގަޅު ބަސްތަކާއި ހުރިހާ ރަނގަޅު ކަންތައް اللّٰه އަށެވެ. އޭ ނަބިއްޔާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްވާށި، اللّٰه ގެ ރަޙްމަތާއި، ބަރަކާތްތައްވާށިއެވެ. އަދި އަޅަމެންނަށާއި اللّٰه ގެ ޞާލިޙު އަޅުތަކުންނަށް ސަލާމްވާށިއެވެ. اللّٰه މެނުވީ އަޅުކަންކުރެވޭ ޙައްޤު އިލާހަކު ނުވާކަމަށް އަޅުގަނޑު ހެކިވަމެވެ. އަދި މުޙައްމަދުގެފާނަކީ އެކަލާނގެ އަޅާ އަދި ރަސޫލާކަމަށް އަޅުގަނޑު ހެކިވަމެވެ." ދެން އެންމެ ބަރަކާތްތެރިވެގެންވާ ރަސޫލުﷲ ދަސްކޮށްދެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢައްބާސް ރިވާކުރެއްވި تشهّد އެވެ. އެއީ "التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّــيِّبَاتُ لِلّٰهِ السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ"(3) މާނައީ: "ބަރަކާތްތެރި ތަޙިއްޔާތު ބާވަތް އެންމެހާ ނަމާދުތަކާއި ރަނގަޅު ބަސްތަކާއި ހުރިހާ ކަމެއް اللّٰه އަށެވެ. އޭ ނަބިއްޔާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްވާށި، اللّٰه ގެ ރަޙްމަތާއި، ބަރަކާތްތައްވާށިއެވެ. އަދި އަޅަމެންނަށާއި اللّٰه ގެ ޞާލިޙު އަޅުތަކުންނަށް ސަލާމްވާށިއެވެ. اللّٰه މެނުވީ އަޅުކަންކުރެވޭ ޙައްޤު އިލާހަކު ނުވާކަމަށް އަޅުގަނޑު ހެކިވަމެވެ. އަދި މުޙައްމަދުގެފާނަކީ އެކަލާނގެ ރަސޫލާކަމަށް އަޅުގަނޑު ހެކިވަމެވެ."

9- ސަލާމްދިނުން. ދެން ޖުލޫސް އިޚްތިތާމްގެ އަޚީރުގައި ސަލާމްދިނުމަކީ ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުގެ ތެރެއިން ފަރުޟެކެވެ. އެއީ އަންނަނިވި ޙަދީޘްގެ ދައްކަވާ ބަޔާނާއެވެ. ދެން ރަސޫލުﷲ ޙުކުމްކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ސަލާމްދިނުން ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. އެކަމާ ދަލީލު މިވާނީއެވެ.

(1) رواه الدّارقطني وقال : إسناده صحيح وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ"(1) މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ ވުޟޫއެވެ. އަދި (ވާހަކަދެއްކުމާއި ކެއުންބުއިންފަދަ ކަންތައްތައް) ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ކުރުން ޙަރާމްކުރައްވަނީ ތަކްބީރެވެ. އަދި ނަމާދުން ބޭރުގައި (އެކަންތައްތައް) ހަލާލުކުރައްވަނީ ސަލާމެވެ. ނުވަތަ ނަމާދުގެ ހުރުމަތްތެރިކަމުގެ ތެރެއަށް ވައްދައިދެނީ ތަކްބީރެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ހުރުމަތްތެރިކަމުގެ ތެރެއިން ނެރެދެނީ ސަލާމެވެ." އަދި ޢާމިރު ބިން ސަޢުދު އޭނާގެ ބައްޕަގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އޭނާގެ ބައްޕަ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތާއި ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވަނިކޮށް އަހުރެން ދުށީމެވެ. އަދި (ސަލާމްދެއްވިއިރު) އެކަލޭގެފާނުގެ ކޯތާފަތުގެ ދޮންކަން (މައްމުމުންނަން) ފެންނަވަރަށް އެކަލޭގެފާނު މޫނު އަނބުރުއްވައިލެއްވިއެވެ."(2)

ދެން ސަލާމުގެ ޞިފަތައް ދަންނަވަމެވެ. ދެގޮތަކަށް ސަލާމް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. މަޝްހޫރުގޮތަކީ ދެފަރާތަށްވެސް السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ މިފަދައިން ކިޔާ ސަލާމްދިނުމެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުވި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم، السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ މިފަދައިން ވިދާޅުވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތާއި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ކޯތާފަތުގެ ދޮންކަން (މައްމުމުންނަން) ފެނިއްޖައުމަށް ދާންދެނެވެ."(3)

ދެވަނަގޮތަކީ ކަނާތްފަރާތަށް السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ މިފަދައިން ކިޔާ ސަލާމްދިނުމެވެ. އަދި ވާތްފަރާތަށް السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ މިފަދައިން ކިޔާ ސަލާމްދިނުމެވެ. ފަހެ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުވި ވާއިލު ބިން ޙުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ މިފަދައިން ވިދާޅުވެ ކަނާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވިއެވެ. އަދި السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ މިފަދައިން ވިދާޅުވެ ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވިއެވެ."(4)

(1) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن ماجه.

(3) رواه الخمسة وصحّحه التّرمذي.

(4) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ދަންނަވައެވެ. ހަމައެކަނި السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ މިފަދައިން ކިޔާ ސަލާމްދިނަސް ފުދޭނެއެވެ. އެކަމަކު ފުރިހަމަވެގެންވަނީ އިސްވެދިޔަ ދެގޮތުންކޮޅު ގޮތަކަށް ސަލާމްދިނުމެވެ. ވަރަޙްމަތުالله ކުރުއްސުނެއްވި ޖާބިރު ބުން ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. „އަހުރެމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރަމުއެވެ. ފަހެ އަހުރެމެންގެ އަތްތަކުން އިޝާރާތްކޮށްގެން އަހުރެމެން ސަލާމްދެމުއެވެ. ފަހެ (އެކަލަން رسول الله صلى الله عليه وسلّمއަށް އިނގިވަޖެހިގެން) حديث ފުޅުކުރުއްވިއެވެ. „މިބައިމީހުންގެ ބާރަލި ފަހެ ކޮބައިހެއްތޯވެ؟ އެބައިމީހުން ސަލާމް އެދެނީ އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކުންނެވެ. އެގޮތަށް އެބައިމީހުން ސަލާމްދޭ އިރު އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކަކީ ހީވަނީ ނުބައިހަރުކަށި އަސްތަކުގެ ނިގޫތަކާ ހެނެވެ. އެބައިމީހުންނަކު މިހާރަކު އުނގާ ދުރަށް ދެފަރާތުގެ ފަރާތަށް ވަސްނުޖެހޭގޮތުގައި ބާލާފައި ދެން السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ މިފަދައިން ސަލާމްދިނުމުން ނުފުދޭނެހެއްތޯއެވެ؟"[1] މިޙަދީޘުން ދެފަރާތަށް ބަޔާންވެއެވެ. އެއްފަރާތަކަށް ހަމައެކަނި السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ މިވަރުން ސަލާމްދިނުމަށް ފުދޭނެކަމެވެ. އަނެއްފަރާތަކަށް ސަލާމްދޭއިރު އަތުން އިޝާރާތްކުރުމަކީ މަކުރޫހު ކަމެކެވެ.

ނަމާދުގެ ސުންނަތްތައް

ނަމާދަށް ފަރުޟުތަކެއްވީ ފަދައިން ނަމާދަށް ސުންނަތްތަކެއްވެސް ވެއެވެ. ފަހެ ނަމާދު ފުރިހަމަ ނަމާދަކަށްވާނީ އެސުންނަތްތަކާ އެކުގައެވެ. އެސުންނަތްތައް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްގެން އެވަނީއެވެ.

1- ފުރަތަމަ އުފުލުން. ހަތަރު ތަނެއްގައި ދެއަތް އުފުލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހަރަންބަސްތަކުބީރުކިޔާ ހިނދުގައާއި، ރުކޫޢަށްދާ ހިނދުގައާއި، ރުކޫޢުންތެދުވާ ހިނދުގައާއި، ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުން ތެދުވާ ހިނދުގައެވެ. ފަހެ نافع – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. „ޢަބްދުالله ބުން ޢުމަރު ރަޟިޔަالله ޢަނުހު ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު اَللهُ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވަމުން ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވަމުން ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ އޭ ވިދާޅުވަމުން ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވަމުން

(1) رواه أحمد والنّسائي.

ދެއަތްތިލަ އުފުއްލަވައެވެ. އަދި އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަންތައްކުރައްވައި ގޮތްކަމަށް އެކަށީގެން ވިދާޅުވިއެވެ."(1) ދަންނަވައެވެ. އަދި ނަމާދު ސާބިތުވެގެންވާ ހަމައެކަނި ދިހަމަތަކުގައެވެ. މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި ބަދިގެ ހުރުމުގެ ދުޢާގެންނެވެ. އެކަށީގެން ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަރުޟުނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު اَللّٰهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވަމުން ދެއަތްތިލަ ދެކޮނޑުފުށާހަމައަށް އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވަމުންވެސް އެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވައެވެ. އަދި ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވަމުންވެސް އެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވައެވެ. އަދި ނަމާދުގެ އެއްވެސް ތަކުބީރެއްގައި އިށީނދެވޮޑިގެންވައި އެކަށީގެން ދެއަތްތިލަ ނުއުފުއްލަވައެވެ. ދެން ދެރަކުޢަތުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ދެއަތްތިލަ އުފުއްލަވައެވެ."(2) ފަހެ ބައްލަ މިހެން ސާބިތުވެއްޖެ ހިނދުގައި ކޮންމެ ދެރަކުޢަތެއްގެ ތެދުވާ ހިނދު އަތްނަގާކަމަށް ފުދެއެވެ. މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި އަބޫޙުމައިދުގެ ރިވާޔަތްކުރައްވާ ވެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނު ކޮންމެ ތަކުބީރެއްގައި ދެއަތްތިލަ އުފުއްލަވައެވެ" އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ދެއަތްތިލަ އުފުއްލަވާ ދެކެން ފެނުނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާ ގޮތެވެ."(3) މިޙަދީޘް ބަޔާންކުރަނީ އެކަލޭގެފާނު ކޮންމެ ތަކުބީރެއްގައި ދެއަތްތިލަ އުފުއްލަވާކަމެވެ. އަދި އަދި ނަމާދުގެ ނިޔަތްގެ ކުރިންބޭއްވުމަށް ހަމަ ކަމުގައިވާ ކަމާއި ބޭނުންކުރެވޭނެކަމެވެ.

ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ދެއަތްތިލަ ހިފުމާ ބެހޭގޮތުން ޢިލްމުވެރިއަކު ޒާހިރުކޮށްދެއްވައި ބުނެފައެވެ. الحافظ ابن حجر – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ދެއަތްތިލަ އުފުއްލުމުގެ ޙިކުމަތަކީ ފަރުވާވެރިކަމާއި މާތްالله އަށް ބޮޑުކުރުމެވެ. އަދި އިރާދަ ބަޔަކު ބުނެފައިވެއެވެ. އިރާދަ ބޮޑުކުރުން ޝާމިލުވާގޮތަށް ބުނެވިއެވެ. ހަމައެކަނި ބަޔަކު ސަލާމަތާއި، ސުޖޫދާއި ދުޢާއާ ޢިބާދަތް ކަމުގައިވެސް ބުނެފައިވާނެއެވެ، އަދިވެސް އެކަމަކީ ބަދަލުވާކަމާއި ފަރުވާވެރިކަމާއި އިޚްލާޞްތެރިކަމާއި، ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލައި، ސުޖޫދުގެ ތަކުބީރު ވަކިކުރުމާއި ފުރިހަމަ ފެށުމާއި ހުރިހާ ކަމެއްގައި ފަރުވާވެރިވުމެވެ."(4) ފަހެ ބަޔަކު ވިދާޅުވެ އެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ދެއަތްތިލަ ހިފުމާ ބެހޭގޮތުން ހަމައެކަނި ފަރުވާވެރިކަމެއް ހުރިކަމަށް ފެނިގެންނެވެ. އެކަމުގެ

(1) رواه البخاري والنسائي وأبو داود.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصححه.

(3) أخرجه الدارقطني في العلل.

(4) سبل السّلام للصّنعاني.

ދަރިވަރިޔާ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތުގައެވެ. ވަނީ
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިގޮތަށް
އަހުރެން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނަމާދުކޮށްދެއްކުމަށް ހެއްޔެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި
އެންމެ ފުރަތަމަ ފަހަރު ފިޔަވައި އަތްފުޅު ނުއުފުއްލަވައެވެ."(1) މިރިވާޔަތް ބަޔާންކޮށްފައިވާ އިމާމުން
އިސްވެގެންވާ ޙަދީޘުގެ އިމާމުން ބުނެއެވެ. އަދިބަޔާންކުރައްވާ ކަމަށް! ބަޔާންކުރައްވާފައި ޟަޢީފުކަން ބަޔާންކުރައްވާ
ބޭފުޅުން އިމާމު عبد الله بن المبارك އާއި، އިމާމު ابن أبي حاتم އާއި، އިމާމު أحمد بن حنبل އާއި، އިމާމު أبو
داود – رحمهم الله– ފަދަ ބޭބޭކަލުންނެވެ. މިރިވާޔަތް ބަޔާންކުރުންނާއެކު ވިދާޅުވެފައެވެ. އަދި
އެހެންނޫނަސް ހަމަތެދުކަމެއް އެކަމުގެ މަޢުލޫމާތު ބަޔާންކުރުމުގެ ރިވާޔަތްތަކާ ތަފްސީލުގެ މަތިން
ދަލީލަކަށް ފުރަތަމަ ފަހަރުގައެވެ.

އެކަމަކަށްޓަކާ ޚާއްޞަ މިސާލެއް. ބޭނުންތަކުގެ ސަބަބުން އެކަމުގެ ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެއީ
ޚާއްޞަ ހަމައެކަނި، ކަންތައްތަކުގެ ހަމައެކަނި، ކަންތައްތައް ޙާލަތުގައި ހަމައެކަނެވެ. ފަދަ މާތްالله
ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى
الله عليه وسلّم ފަރުވާލައްވާ ނަމާދުކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވާއިރު ހިނދު اَللهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވުމުން
ދެއަތްފުޅު ދެކަންފުޅާ ހަމައަށް އުފުއްލަވައެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި މާލިކު ބިން
ޙުވައިރިޘުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ކަންފުޅުތައް
ހަމައަށް ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވާނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ތަކްބީރު ކިޔުއްވާއިރުންނެވެ."(3) އަދި
ހަމަ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި މާލިކު ބިން ޙުވައިރިޘުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު
ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަރަކާތްތަކުގެ ތެރޭގައި ވިދާޅުވާ ހިނދު
އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްފުޅު ދެކަންފުޅުގެ ކަންފަތުގެ ހަމައަށް އުފުއްލަވައެވެ."(4) ފަދަ އިސްވެދިޔަ މިސާލު
ބަޔާންކުރާ ޙަދީޘްތަކުން ސާބިތުވެއެވެ. އެއީ އެންމެ ޢަމަލުކުރާ ޚާއްޞަ އިސްތިސްނާގެ ޚާއްޞަ
ކަންތައްތައް ހަމައެކަނި ފަރާތަކުން ޚާއްޞަ ހަމައެކަނި އެކަންކުރުމެވެ.

ދެން އެކަމަކާއިބެހޭ ހިނގިގޮތް ހުށަހެޅުމުގައި ދަލީލު އަދި ނަގުލުކުރި ކުޅެމުން ފާހަގަ
ބަޔާންވެގެން މަސައްކަތްތަކުގެ ފަދަ ތެރެއިން މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން
ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصححه.

(3) رواه أحمد ومسلم.

(4) رواه أحمد ومسلم.

ހަރަކަތްތަކުގައި ވިދާޅުވާ ހިނދު އިނގިލިފުޅުތައް ހުޅުއްވާ ފުޅާކޮށްލައްވައެވެ."(1) އަދި އަބޫޙުމައިދު
އަމުގެ ބުރަކަށިފުޅު ނުވަތަ ގަޑިފުޅު ކާނޭ ދިމާއަށް އަދި ބޯހުއްޓުން ތިބޭލައްވަން ބޮލުފުޅުތަކުގެ
މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ވާއިލު ބުނު ހުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.
އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޅުގަނޑުގެ އަތްފުޅުގެ މައްޗަށް
އަޅުގަނޑުގެ ކޮނޑުފުޅާ އަތްގަނޑުގެ ޖަމާއަތް ދޫކޮށް އަތްފުޅު އުފުލުއްވިއެވެ."(2)

އަތްފުޅު އުފުލުން ވަގުތު. އަތްތިލަފަތް ކަންފަތާއި ސީދާވެގެންވާނެއެވެ. އެއީ ތަކުބީރުގެ
ކުރިންނާއި، ތަކުބީރު އަރާގަތުމާއި، ތަކުބީރުގެ ފަހުންނެވެ. މުސްލިމް ރަޙިމަހުﷲ ޢަބްދުﷲ ބުނު
ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އަތްފުޅުގެ ދެއަތްތިލަ ކަންފަތް ދެއަތުގެ ސީދާއަށް އުފުލުއްވައެވެ.
ދެން اَللهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވެއެވެ."(3) އަދި މުސްލިމް ރަޙިމަހުﷲ ވާއިލު ބުނު ހުޖުރުގެ ކިބައިން
ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަރަކަތްތަކުގެ ތަކުބީރާއި އަތްފުޅު އުފުލުއްވިއެވެ
ހަމަހަމަކުރުން އަތްފުޅު ދެކަފަތް ދިމާއަށް ލައްވައެވެ.(4) އަދި މުސްލިމް ރަޙިމަހުﷲ މާލިކު ބުނު
ޙުވައިރިޘުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم،
اَللهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވެ ދެން އަތްފުޅު އުފުލުއްވިއެވެ.(5) ފަހެ މިހެން އިރުވާއިރުން އެންމެ ރަނގަޅުކަމަށް
ވިދާޅުވުމެވެ ފަރުވާކަމެއް ދޭތެރޭ ދެބަސްވެއެވެ. އެބަހީ ތަކުބީރުކުރުމާ ދެކުނު އަތްތިލަވައި ތަކުބީރާއެކު
އަތްތިލަވެ. ތަކުބީރުކުރުމާ ވަރަށް އަތްތިލަފަތުގެ އިރުގަތުމާވެ ހުރިނަ ބަރަފަތެއް މައްދަރުން
އިރުމަތުކުރުމާ ކުރިން ބަރަކާތްތެރި ކުރުން އުކަވެގެންވެއެވެ. އަދި އެއީ ބަރަކާތްތަކެއްގެ.

2- **ހަރަކަތްތަކުން.** އެބަހީ ވަށްމަތީ ކަނާތް ބާއްވާލުމެވެ. ހަރަކަތްތަކުގާމެދު އަޅާލަ
ޢަސްކަރީބާރާކޮށްނުގެ ކިބައިން ވާރި ބަދިޔާ ވާރިދުވެގެންވާކަމަށް ޙިޔުމުވެރިން ވިދާޅުވާފައިވެއެވެ. ފަހެ
މާލިކު ރަޙިމަހުﷲ ސަހުލު ބުނު ސަޢުދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ.
"ނަމާދުގައި ވާތް އަތްދަނޑުމަތީ ކަނާތްބާއްވުމަށް މީސްތަކުންނަށް
އަމުރުކުރެވިގެންވެއެވެ."(6) އަދި މާލިކު ރަޙިމަހުﷲ އަބްދުﷲ ބުނު ޢަބްބާސްގެ ކިބައިން

(1) رواه الترمذي وقال حديث حسن.
(2) رواه أبو داود.
(3) رواه البخاري ومسلم.
(4) رواه أحمد وأبو داود.
(5) رواه مسلم.
(6) رواه مالك في الموطإ وأحمد والبخاري.

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުކުރެއްވިއެވެ. "إناَّ مَعْشَرَ الأَنْبِياءِ أُمِرْنَا أَنْ نُؤَخِّرَ سُحُوْرَنَا، وَنُعَجِّلَ فِطْرَنَا، وَأَنْ نُمْسِكَ بِأَيْمانِنَا عَلَى شَمَائِلِنَا فِيْ صَلاَتِنَا"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެމެންނީ ނަބީބޭކަލުންނެވެ. [illegible] [illegible] ފަސްކުރެއްވުމަށާއި، ރޯދަވީއްލުއްވުން އަވަސްކުރެއްވުމަށާއި، ނަމާދުގައި ވާތްފުޅުމަތީ ކަނާތްފުޅު ބާއްވަވަން މިވަންބޭކަލުންނަށް އަމުރުކުރެއްވިގެންވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހުންތެރިވި ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއްދުވަހަކު އެކަލޭގެފާނު ކަނާތްފުޅުގެ މައްޗަށް ވާތްފުޅުލައްވައިގެން ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވަނިކޮށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ފެނިވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފުޅު ވާތްފުޅުގެ މައްޗަށް ޖެއްސެވިއެވެ."[2]

ހަނދާންބަހައްޓަންޖެހޭ ކަން. ހަނަފީންނާއި މަޒްހަބު ޢިލްމުވެރިންގެ ގޮތުގައިވަނީ [illegible] [illegible]. އިމާމު أبو حنيفة އާއި، އިމާމު سفيان الثوري އާއި، އިމާމު إسحاق بن راهويه އާއި، އިމާމު أبو إسحاق المروزي – رحمهم الله– އާއި މިބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ބޫޅުން ތިރީގައި ބޭއްވުމެވެ. މިބޭކަލުން ގެންނަވާ ދަލީލަކީ މާތްالله ރުހުންތެރިވި ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "إنَّ مِنَ السُّـــنَّةِ فِي الصَّلاَةِ وَضْعَ الأَكُفِّ عَلَى الأَكُفِّ تَحْتَ السُّرَّةِ"[3] މާނައީ: "ނަމާދުގައި ހުރުމުގައި އަތްތިލަމަތީ އަތްތިލަ ބޭއްވުން ހިމެނެނީ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ." އިމާމު އަޙްމަދުއާއި، އިމާމު ބައިހަޤީއާއި، އިމާމު އަބޫދާވޫދު – رحمهم الله– ފަދަ ބޭފުޅުން ރިވާކުރައްވައިގެން ފަންނުވެރި ބޭބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިހަދީޘް ޟަޢީފު ކަމަށެވެ. އަދި އިމާމު ނަވަވީ – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިހަދީޘް ޟަޢީފުކަމަށް ހަދީޘުގެ ހުރިހާ ފަންނުވެރި ބޭބޭކަލުން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ.

އިމާމު ޝާފިޢީ – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވަނީ ފުއްޕާމޭ ދަށުގައި އަދި ބޫޅަށްވުރެ މަތީގައި އަތް ބަނޑުގައި ބޭއްވުމެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު – رحمه الله – ތިންރިވާޔަތް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއްރިވާޔަތް ބަނޑުގައި ބަހައްޓުމެވެ. އަނެއްރިވާޔަތް ބޫޅުން ތިރީގައި ބަހައްޓުމެވެ. އަދި ތިންވަނަ ރިވާޔަތް އިޚްތިޔާރު ކުރުމެވެ. އެބައި ދެގޮތުގެ ކޮންމެގޮތެއް ކުރުމުގެ އިޚްތިޔާރު ލިބިގެންވުމެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު ދެރިވާޔަތް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއްރިވާޔަތް ބޫޅުން ތިރީގައި ބަހައްޓުމެވެ. އަނެއްރިވާޔަތް ދެއަތް އެލުވާލައިގެން ހުރުމެވެ.

(1) رواه ابن حبّان وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود.

ދަންނަވައެވެ. ބަނޑުގައި ހަރަކާތްކުރެއްވުން އަދި ހަރަކާތްކުރެއްވުން ދޫކޮށް ދެއަތް އަޅުވާލައިގެން ހުރުމަށް ބޮޑުބަ ބަޔަކު ސުއާލުކޮށް އަދި ބޮޑުބަޔަކު ވާހަކަދައްކާފައިވާކަން އަހުލުއިލްމުން ނަގަތެވެ. މިމަސްއަލާގައި ބޮޑުބަ ބަޔަކު އިސްތިދުލާލުކުރާ ދަލީލަކީ ހަދީޘްތަކެކެވެ. ވާއިލް ބުން ޙުޖުރު ރަޟިﷲ ޢަންހުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "صَلَّيْتُ مَعَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَىٰ عَلَىٰ يَدِهِ الْيُسْرَىٰ عَلَىٰ صَدْرِهِ"[1] މާނައީ: "އަހަރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއެކުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްއަތްފުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްއަތްފުޅުގެ މަތީގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ހަނދުގައި ބެހެއްޓެވިއެވެ."

އިމާމު ޝައުކާނީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "މިމަސްއަލާގައި ވާއިލް ﷲ ޙުއްޖަތުގެ ބޮޑުކަމުގެ ގޮތުން ޙުޖުރުގެ ރިވާޔަތްކުރެއްވުމުގެ ބަރަކާތުން ސާބިތު ބަޔާންވެއެވެ. ޝާއިރު އަދި ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴾ މިއާޔަތުގެ ތަފްސީރުގައި ވާއިލް ﷲ އުފެއްދެވުމުގެ ތަފްސީރުގައި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢައްބާސް ތަފްސީރުކުރެއްވުން ވިދާޅުވި ބަސްކުރާ ދުނިޔޭގެ ފައިތިލަވެސް މިގޮތެވެ. އެފްސީރުކުރުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ﴿وَانْحَرْ ﴾ ގެ މާނައީ ކަނާތްއަތް ވާތްއަތުގެ މަތީގައި ހަނދުމަތީގައި ބެހެއްޓުމެވެ."[2] އެހެންކަމުން މިމަސްއަލާގައި ރާޖިޙުވާ ގޮތަކީ ވާތްއަތުގެ މަތީގައި ކަނާތްއަތް ބެހެއްޓުމެވެ.

3- دُعَاءُ الاِسْتِفْتَاح **ކިޔުން.** އެބަހީ ނަމާދު ފެށުމުގައި އެދި ކިޔާދުޢާއެވެ. އަދި އެއީ ކަނާތްއަތްގައި ސުންނަތެއް ވެގެން ކިޔުން ތަކުބީރު ތަކުބީރާއި ދެމެދު ކިޔާ ދުޢާއެކެވެ. ފަހެ ތަފާތު ދުޢާތައް دُعَاءُ الاِسْتِفْتَاحِ ގެ ގޮތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވާކަން އެނގިގެންވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އެންމެ ބޮޑަށް ބެހެއްޓެވި ދުޢާތައް މިތަނުގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

(1) ވާއިލް ﷲ ޙުއްޖަތުގެ ޙަދީޘުން އަބޫދާއޫދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ހުންނަވާނަމަ ހިނދު ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނީ ފަތްޙުލްބާރީގެ ކުރިން އިތުރުކަމަކު ހަރުދަށް ހުށަހަޅުއްވައެވެ. ފަހެ އަބޫހުރައިރާ ދެންނެވީއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަރަކާތްތަކާއި ކިޔަވާއިރު ވިދާޅުވާ ތަކުބީރު ހަރުދަށް ހުށަހެޅުއްވުމާ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަނީ ކޮންއެއްޗެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުރުޞަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އެގޮތުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަމެވެ. "اَللَّهُمَّ باَعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَماَ باَعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اَللَّهُمَّ نَقِّنِيْ مِنْ

(1) رواه أبو داود وابن خزيمة في صحيحه واللفظ له وصحّحه الألباني.

(2) نيل الأوطار.

خَطَايَايَ، كَماَ يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اَللَّهُمَّ اغْسلَنِيْ مِنْ خَطَايَايَ، بِالثَّلْجِ وَالْماَءِ وَالْبَرَدِ"[1]
މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އިރު އަރާ ފަރާތާއި، އިރު އޮއްސޭ ފަރާތާ ދުރުކުރު
އިބަﷲ ދުރުކު ކުރެއްވިފަދައިން ތިމަންނާއި ތިމަންނާގެ ފާފަތަކާ ދެމެދު ދުރުކުރައްވާނދޭވެ! އޭ
ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ހުދު ފޮތިން ހެދިކިލާއިން ސާފުކުރާފަދައިން ތިމަންނާގެ
ކުށްތަކުން ތިމަންނާ ސާފުކުރައްވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ސްނޯއާއި ފެނާއި
ގަނޑުފެނުން ތިމަންނާގެ ކުށްތަކުން ދޮވެދެއްވާނދޭވެ!"

(2) ޢަލީﷲ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު
ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު اَللهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވެ
ދެން މިދުޢާއިން ވިދާޅުވިއެވެ. "وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيْفاً وَماَ أَناَ مِنَ
الْمُشْرِكِيْنَ، إِنَّ صَلاَتِيْ، وَنُسُكِيْ، وَمَحْياَيَ، وَمَماَتِيْ ِللهِ رَبِّ الْعاَلَمِيْنَ، لاَ شَرِيْكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ
وَأَناَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ. اَللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لاَ إِلهَ إِلاَّ أَنْتَ. أَنْتَ رَبِّيْ وَأَناَ عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِيْ وَاعْتَرَفْتُ
بِذَنْبِيْ فَاغْفِرْ لِيْ ذُنُوْبِيْ جَمِيْعاً إِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلاَّ أَنْتَ. وَاهْدِنِيْ ِلأَحْسَنِ الأَخْلاَقِ لاَ يَهْدِيْ
ِلأَحْسَنِهاَ إِلاَّ أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّيْ سَيِّئَهاَ، لاَ يَصْرِفُ عَنِّيْ سَيِّئَهاَ إِلاَّ أَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ
كُلُّهُ بِيَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ، أَناَ بِكَ وَإِلَيْكَ، تَباَرَكْتَ وَتَعاَلَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوْبُ إِلَيْكَ"[2]
މާނައީ: "އުޑުތަކާއި ބިން ހެއްދެވި ކަލާނގެ ހަމަ ތެދު ދީނަށް ތިމަންގެ މޫނު، ބާޠިލު ދީނުތަކުން
އެއްކިބާވެގެން އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކު ކިބައިގެން ކުރިމަތިލާފީމެވެ. އަދި ތިމަންނާ މުޝްރިކުންގެ ތެރެއިން ނޫނެވެ.
ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންގެ ނަމާދާއި ތިމަންގެ ޤުރުބާނާއި ތިމަންގެ ދިރިއުޅުމާއި ތިމަންގެ މަރުވުން
ތިބޭގެންވި ހުރިހާ ޢާލަމްތަކުގެ ވެރި الله އަށެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ.
މިކަމަށް އަމުރުކުރެވިގެންވަނީ މިފަދައިންނެވެ. އަދި ތިމަންވަނީ މުސްލިމުންގެ ތެރެއިންނެވެ. އޭ
ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އިބަﷲއީ ބާދިޝާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އިބަﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަން ލިބިގެން
ބައްދަލުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އިބަﷲއީ ތިމަންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި
ތިމަންނާ އިބަﷲގެ އަޅެކެވެ. ތިމަންވަނީ ނަފްސަށް އަނިޔާވެރިވެފައެވެ. އަދި ތިމަންގެ
ފާފަތަކަށް ތިމަން އިޢުތިރާފްވެއެވެ. ފަހެ ތިމަންގެ އެންމެހާ ފާފަތައް ތިމަންނަށް
ފުއްސަވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން އިބަﷲ ފިޔަވައި ފާފަތައް ފުއްސަވާދެއްވާނެ އެހެން އެއްވެސް
ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. ރިވެތި އަޚްލާޤަށް ތިމަންނަށް މަގުދައްކަވާނދޭވެ! އިބަﷲ ފިޔަވައި އެފަދަ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأصحاب السّنن إلاّ التّرمذي.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي.

ރިވެތި އަޚްލާޤަކަށް މަގުދައްކާށް އެދެން އެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި ނުބައި އަޚްލާޤު މިއަޅުގެ ކިބައިން ދުރުކޮށްދެއްވާށްދޭވެ! އިބަﷲ ފިޔަވައި އެހެން ނުބައި އަޚްލާޤެއް މިއަޅުގެ ކިބައިން ދުރުކޮށްދެވޭނެ އެހެން ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. މިއަޅާ އިބަﷲގެ ގޮވައިލުންތަކަށް ޖަވާބުދޭމެވެ. އަދި އިބަﷲގެ ގޮވައިލުންތަކަށް އިޖާބަދެމެވެ. އަދި އެންމެހާ ހެޔޮކަމެއްވެސް އިބަﷲގެ ދެއަތްޕުޅުގައެވެ. އަދި ނުބައި އެއްވެސްކަމެއް އިބަﷲގެ ޙަޟްރަތަށް ނިސްބަތްވެގެން ނުވެއެވެ. މިއަޅާގެ ދިރިހުރުންވަނީ އިބަﷲގެ ބާރުފުޅާއިގެންނެވެ. އަދި އެނބުރި ރުޖޫޢަކުރާނީވެސް އިބަﷲގެ ޙަޟްރަތަށެވެ. އިބަﷲ މާތްވެ މަތިވެރިވެވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި އިބަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދި ދަންނަވަމެވެ. އަދި މިއަޅާ އިބަﷲގެ ޙަޟްރަތަށް ތައުބާވަމެވެ."

(3) މާތްﷲ ރުއްސެވިގެންވާ އުމަރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަރަންބަންދެކިއުއްވާރު އެކަލޭގެފާނު މިދުޢާ ވިދާޅުވެއްވަމުއެވެ. "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ"[1] މާނައީ: "އިބަﷲގެ ހަމްދުފުޅާއެކު ތަސްބީޙަ ކިޔަމެވެ! ނަ ހަމްދުބާރަކާތްވަންތަވެގެންވާ ނަންފުޅަކީ! އިބަﷲއަށް އެންމެ ބޮޑު ޝަރަފުވަންތަ މަތިވެރިކަން ލިބިގެންވެއެވެ. އިބަﷲގެ ނަންފުޅު ބާރަކާތްތެރިވެގެންވާ ނަންފުޅެވެ! އަދި އިބަﷲގެ މާތްކަމުގެ ޝަރަފުވެރިކަމާއެވެ! އަދި އިބަﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުމަށް ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދު ފައްޓަވާ ހިނދު މިދުޢާވިދާޅުވެއްވިއެވެ."[2] އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވިގެންވާ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރައްވާއިރު ހަރަކާތްތެރިވެވަޑައިގަތުމުން ވިދާޅުވެ މިދުޢާ ވިދާޅުވެއްވިއެވެ."[3]

(4) މާތްﷲ ރުއްސެވިގެންވާ އަބޫސަލަމާ ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ޢާއިޝާގެފާނާ ސުވާލުކުރީމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރޭގަނޑު ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަތުމުން ނަމާދު ފައްޓަވަނީ ކޮންދުޢާއަކުންތޯއެވެ؟ އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑު ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަތުމުން މިދުޢާއިން ފައްޓަވައެވެ. "اَللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرَائِيلَ، وَمِيكَائِيلَ، وَإِسْرَافِيلَ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، أَنْتَ

---

(1) رواه مسلم.

(2) رواه أبو داود والترمذي والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

تَحْكُمُ بَيْنَ عِبادِكَ فِيْماَ كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ. اِهْدِنِيْ لِماَ اخْتُلِفَ فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِيْ مَنْ تَشاَءُ إِلَى صِراَطٍ مُسْتَقِيْمٍ"(1) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބެހެއްޓެވި ރަސްކަލާނގޭ! ޖިބްރީލާއި، މީކާއީލާއި، އިސްރާފީލުގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އުޑުތަކާއިބިން ނުހުރުމުގެ ތެރެއިން ހެއްދެވި ރަސްކަލާނގޭ! ފެންނަހާ ކަންތައްތަކާއި ނުފެންނަހާ ކަންތައްތައް ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގޭ! ތިޔަﷲއީ ތިޔަﷲގެ އަޅުތަކުންގެ މެދުގައި ހިނގާ ދެބަސްވުންތަކުގައި ޙުކުމް ކުރައްވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ތިޔަﷲގެ އިޛުނަފުޅާއެކު، ޙައްޤުގެ ތެރެއިން އިޚްތިލާފުވެފައިވާ ދެބަސްވެފައިވާ ކަންތައްތަކުން މިއަޅާއަށް ހިދާޔަތްދެއްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲ އެދިވޮޑިގެންނެވި މީހަކަށް ސީދާވެގެންވާ މަގަށް ހިދާޔަތް ދައްކަވަދެއްވެއެވެ."

(5) މާތްﷲ ރުއްސުންވެރިވުމެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތަހައްޖުދުކުރައްވަން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ހަމަކަށަވަރުން ފަށަމުން ވިދާޅުވެ މިދުޢާ ވިދާޅުވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُوْرُ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ، [وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ] [وَلَكَ الْحَمْدُ لَكَ مُلْكُ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ] [وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ مَلِكُ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ] [وَلَكَ الْحَمْدُ] [أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَقَوْلُكَ الْحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ الْحَقُّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّوْنَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ] [اَللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خاَصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حاَكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِيْ ماَ قَدَّمْتُ، وَماَ أَخَّرْتُ، وَماَ أَسْرَرْتُ، وَماَ أَعْلَنْتُ] [أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ] [أَنْتَ إِلَهِيْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ]"(2) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބެހެއްޓެވި ރަސްކަލާނގޭ! އެންމެހާ ޙަމްދުތަޢުރީފް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި ތިޔަﷲއަށެވެ. ތިޔަﷲއީ އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އަދި އެތަންތަނުގައިވާ ވާހާ ބައެއްގެ ނޫރެވެ. އަދި އެންމެހާ ޙަމްދުތަޢުރީފް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި ތިޔަﷲއަށެވެ. ތިޔަﷲއީ އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އަދި އެތަންތަނުގައިވާ ވާހާ ބައެއްގެ ބެލެހެއްޓެވުން ކުރައްވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެންމެހާ ޙަމްދުތަޢުރީފް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި ތިޔަﷲއަށެވެ. ތިޔަﷲއީ އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އަދި އެތަންތަނުގައިވާ ވާހާ ބައެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެންމެހާ ޙަމްދުތަޢުރީފް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި ތިޔަﷲއަށެވެ. ތިޔަﷲއީ، ބިމުގެ ވެރިކަން ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެންމެހާ ޙަމްދުތަޢުރީފް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި ތިޔަﷲއަށެވެ.

---

(1) رواه مسلم وأصحاب السّنن.

(2) رواه الجماعة.

ތިބާﷲއީ އުޑުތަކާއި ބިމުގެ ކަލާނގެއެވެ. އަދި އެތަންތާ ހުރިހާ އެއްޗެއްގެ ވެސް ކަލާނގެއެވެ. އަދި ތިބާﷲއަށް ހަމްދެވެ. ތިބާﷲއީ އުޑުތަކާއި ބިމުގެ ނޫރެވެ. އަދި ތިބާﷲގެ ވާހަކަފުޅު ހަގީގަތެވެ. އަދި ތިބާﷲއާ ބައްދަލުވުން ހަގީގަތެވެ. އަދި ސުވަރުގެ ހަގީގަތެވެ. އަދި ނަރަކަ ހަގީގަތެވެ. އަދި ނަބިއްޔުން ހަގީގަތެވެ. އަދި މުހައްމަދު ސައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ހަގީގަތެވެ. އަދި ގިޔާމަތް ހަގީގަތެވެ. އޭ ﷲ! ތިބާﷲއަށް ކިޔަމަންތެރިވީމެވެ. އަދި ތިބާﷲއަށް އީމާންވީމެވެ. އަދި ތިބާﷲއަށް ތަވައްކަލްވީމެވެ. އަދި ތިބާﷲއަށް ރުޖޫޢަވީމެވެ. އަދި ތިބާﷲގެ ސަބަބުން ދެކޮޅުހެދީމެވެ. (ދީނުގެ ދުޝްމަނުންނާ) އަދި ތިބާﷲއަށް ޙުކުމަށް ދިޔައީމެވެ. ފަހެ، ކުރީގައި ކުރި ކަންތަކާއި، ފަހުން ކުރާ ކަންތައްތަކާއި، ސިއްރުން ކުރި ކަންތަކާއި، ފާޅުގައި ކުރި ކަންތައްތަކަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ! ތިބާﷲއީ ކުރިއަށް ލައްވާ ކަލާނގެއެވެ. އަދި ތިބާﷲއީ ފަހަތަށް ލައްވާ ކަލާނގެއެވެ. (އެބަހީ މަތިވެރިކުރައްވާ ކަލާނގެއާއި ދަށްކުރައްވާ ކަލާނގެއެވެ) ތިބާﷲ މެނުވީ އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އަދި ތިބާﷲ މެނުވީ ފަރުވާލެއް ނުވެއެވެ. ތިބާﷲ މެނުވީ ކަމަކާއި ހައްދަވާ ބާރެއް ނުވެއެވެ. ތިބާ ﷲ ތިހިރާހަކަށް ހަމްދުކުރާނީ ނުވެއެވެ."

ފަހެ މިބާވަތުގެ ދުޢާއެއް ތަކުން ހިޔާރުކޮށް ކިޔުން އެއީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި އެވާހަކަ ނަޤުލުކުރެވިފައިވާ ޙަދީޘްތައް ގިނައެވެ. އަދި އެއްވެސް ހާލެއްގައި މިބާވަތުގެ ދުޢާތަކުން ކިޔުމަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔުއްވި ދުޢާއެވެ.

4- أَعُوْذُ...ކިޔުން. އެއީ ދުޢާއުލް އިސްތިފްތާހު ކިޔުމަށްފަހު ކިޔަންޖެހޭ ކަމެކެވެ. ފަހެ ކޮންމެ ރަކްޢަތެއްގައި ފާތިހާ ކިޔުމުގެ ކުރިން أَعُوْذُ...ކިޔުއްވާނެއެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ فَإِذَا قَرَأۡتَ ٱلۡقُرۡءَانَ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴾ (النحل: ٩٨) މާނައީ: "ފަހެ ތިބާ ޤުރުއާން ކިޔަވާނަމަ "أَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ" ކިޔާށެވެ. މާނައީ: "ރަޖުމުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިވުމަށް اللهގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ." މިއީ ޤުރުއާނުގެ ޢިބާރާތް. ނުވަތަ "أَعُوْذُ بِاللهِ السَّمِيْعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ"[1] މިގޮތަށް ކިޔުމެވެ. މާނައީ: "ރަޖުމުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ، އަޑުއައްސަވާ ކަލާނގެ، ދެނެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެ اللهގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަން

---

(1) رواه أبو داود والترمذي وصحّحه الألباني.

ދަންނަވަމެވެ." އަދި މިންވަރަކަށްވި "أَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ، مِنْ هَمْزِهِ، وَنَفْخِهِ، وَنَفْثِهِ"[(1)] މިފަދައިން ކިޔުއްވެވެ. މާނައީ: "ރަޖީމުވެގެން ދުރުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިންނާއި އޭނާގެ ކަންޖުމުންނާއި (އެބުނީ އޭނާގެ ވަސްވާސްތަކުންނާއި)، އޭނާގެ އަނގަޔިން ފުމުމުންނާއި (އެބުނީ އޭނާގެ ކިބުރުވެރިކަމުންނާއި)، އޭނާގެ ކުޑުޖެހުމުން (އެބުނީ އޭނާގެ ސިޙުރުވެރިކަމުން) ރައްކާތެރި ކުރެއްވުމަށް الله ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ."

މި أَعُوْذُ...ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި އެކަނިޔެވެ.

5- ބިސްމިކިޔުން. އިސްތިޢާޛާއިން ފަހުގަ މިފަދައިން ބިސްމިލާ ބޯޑުކޮށްނުން އިމާމުވެރިންގެ ގޮތުގައި ވަނީ ހަތަރު ހުރިތަނެވެ. ބައެއް އިމާމުވެރިން ދުނިޔޭގައި އެކަނިކަމާ ގުޅިގެން ބިސްމިއަކީ ބައްޕާ ސޫރަތް ފިޔަވައި ހުރިހާ ސޫރަތެއްގެ އާޔަތެކެވެ. މިޤައުލުންގެ އަރިހުގައި ބިސްމިކިޔުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. މި ބައިތުގެ އިމާމުވެރިން ގޮތަށް ކިޔާކަމެއްވާ ފަހަތުގައި ބިސްމިއަކީ ފާތިޙާއިގެ އާޔަތެއްކަމުގައެވެ. އެއާއެކު ބަލާއިރު ބައެއް ސޫރަތެއްގެ ސޫރަތެއްކަމުގައި ވަކިކުރެވެއެވެ. މި ބިސްމިކިޔުން ބިސްމިއަކީ ފާތިޙާގެ ފަރާތުން ބިސްމިކިޔުން ސުންނަތެކެވެ. އެއީ ޖަހުރުކޮށް ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައި ވިޔަސް އަދި ސިއްރުން ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައި ވިޔަސް ފަދައެވެ.

6- ފާތިޙާކިޔުން. އެބައި ސުންނަތުގެ ފަހުން ކިޔަވައި ނިމުމުން ހިނދު ފާތިޙާ ކިޔުއްވެވެ. އެއީ ވަރަށް މުހިއްމު ކަމެއްގައި ވިޔަސް އިމާމުއް ކަމެއްގައި ވިޔަސް އެކަކަށް ވިޔަސް ނަމާދުގެ ރުކުނެއްކަމުގައި ވިޔަސް ފަދައެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި ފާތިޙާ ކިޔުން އަޅުގަނޑުމެން ވާޖިބުވެއެވެ. އަދި ސުންނަތް ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި ފާތިޙާ ކިޔުން ސުންނަތެކެވެ. ރަސޫލުﷲ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ފާތިޙާ ކިޔުއްވާއިރު އާޔަތެއް ވަކިވަކިން ކިޔަވާ ހުއްޓައި ހުއްޓައެވެ. އެކަށީގެން މިފަދައިން ރަސޫލުﷲ ޞަލްّى الله عليه وسلّم "

﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّآلِّينَ﴾ (الفاتحة: ٧) މިފަދައިން ކިޔަވައިފިމާއި އެކަށީގެން އަޅުގަނޑުގެ ދަންނަވައިލައްވައި ހުރިހާ ފަދައެކު ފާތިޙާ ނިމޭއިރު އަޅު އަށްލައިން ހުއްޓުވެ."[(2)]

މި މަޢުލޫމާތަށް ފާތިޙާއަކީ ވާޖިބުކަމެއް އިސްލާމްގެ ޙުކުމްތަކެވެ. އަދި އެއްކަމަކީ ފާތިޙާ ނުކިޔާ ނަމާދެއް ނުވާނެއެވެ. މަޢުލޫމާތު ފާތިޙާކިޔުން ފަރުޟު ވާޖިބު އާ... ކިޔައި މަސްއޫލު ދަރާވާނެއެވެ. ރަސޫލުﷲ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް އަޅުގަނޑުމެންނަށް ކިޔަވައި ދެއްވައިފައިވެއެވެ. އެކަށީގެން

(1) رواه أبو داود وابن ماجه والدّارقطني وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَالَ الإِمَامُ ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّآلِّينَ﴾ فَقُولُوا: آمِينَ، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلاَئِكَةِ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[1] މާނައީ: "އިމާމުވިޔާ ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّآلِّينَ﴾ ކިޔާނިމުނީމާ ތިޔަ ބައިމީހުން އާމީން ކިޔާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެމީހެއްގެ އާމީން މަލާއިކަތުންގެ އާމީނާ ދިމާވެއްޖެނަމަ ދަންނައެވެ. ފަހެ އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ (ކުޑަ) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވަޑައިގެންނެވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ: آمِينَ، وَقَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ فِي السَّمَاءِ آمِينَ، فَوَافَقَتْ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އާމީން ކިޔާ ހިނދު މަލާއިކަތުންވެސް އުޑުގައި އާމީން ވިދާޅުވެއެވެ. ފަހެ ދެއާމީން ދިމާވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ (ކުޑަ) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވަޑައިގެންނެވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أَمَّنَ الإِمَامُ فَأَمِّنُوا، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلاَئِكَةِ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[3] މާނައީ: "އިމާމުވިޔާ އާމީން ކިޔުމުން ތިޔަބައިމީހުންވެސް އާމީން ކިޔާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެމީހެއްގެ އާމީން މަލާއިކަތުންގެ އާމީނާ ދިމާވެއްޖެނަމަ ދަންނައެވެ. ފަހެ އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ (ކުޑަ) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ."

ފަހެ އާމީންކިޔުމަކީ އަޑު ދަމާލާލައި ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އާމީންގެ މާނައަކީ "އިލާހީ ޤަބޫލުކުރައްވާނދޭވެ!" އެއީ ހަމަކަށަވަރުން ފާތިޙާސޫރަތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ.

7- ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްފަހު ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ކިޔުން.

ފަހެ ފަތިސްނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައްޔާއި، ހުކުރުނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައްޔާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައްޔާއި، އަޞްރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައްޔާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައްޔާއި، އިޝާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައްޔާއި، ސުންނަތްނަމާދުތަކުގެ ހުރިހާ ރަކުޢަތްތަކުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްފަހު ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވަޑައިގެންނެވި އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި

(1) رواه البخاري. (2) رواه البخاري. (3) رواه البخاري.

ސޫރަތުލްކާފިރޫނާއި ޤުލްހުއަހަދު ދެސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ފަހުދުރަކުޢަތުގައި ހަމައެކަނި ސޫރަތުލްކާފިރޫނާ ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު (ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި) ބައެއް އާޔަތް އަލްބަޤަރާސޫރަތުން އިވޭދޮށުން ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ދެވަނަރަކުޢަތުގައިނަމަ ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ފަހިސްނަމާދުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނު އާލުޢިމްރާން ކަސްޓަރުކުރެއްވިއެވެ."(1)

ފަތިސް އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވާ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުންނަށް ރިޢާޔަތްކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އެބަހީ ހުރިހާ ނަމާދެއްގައި ކިޔަވުން ދިގުނުކުރުމެވެ. އެހެންނަމަވެސް ހަމަހަމަކުރަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބައެއްފަހަރު ނަމާދުގައި ކިޔަވާފުޅު ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ކުރުކުރައްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގައި ކިޔަވާފުޅުވަން ހުންނަވަނީ މިސްކިތުން ކުޑަކުއްޖަކު ރޮއުން އިވިއްޖެނަމަ ނަމާދު ކުރުކުރައްވައެވެ. ތަމިސަނާދުމިޔާ އާދައްކަށްކުރައްވައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވާފުޅު ދިގުކުރެއްވި ނަމާދެވެ. މާތްالله ކުރެއްވުންތެރިއޭ އަނަރުސޭގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަހެނަމާދުގައި ކުރުކުރު ދުސްތޫރަކީ ކިޔަވައިދެއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދު ނިމުމުން އަބްދުއްބަލާކާހުން ދަންނަވައިދިނެވެ. ނަމާދު ކުރުކުރެއްވީ ކީއްވެގެންބާއެވެ؟ އާ اللّٰهގެ ރަސޫލާއެވެ! އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ.

"ކުޅިކަލްޖަކު ރޮއެ އިވިއްޖެއިގެން އެކުއްޖާގެ މަންމަ އަހުރުވެންނާކު ނަމާދުހުރިކަން ދިމަސްކަށްވާނެ ގެނައުހުގެ އެއިވިޖެއިގެން ދިމަސްކަމުން. އަހުލްކަމުގެ ނިކުމެ. އަހުރު އަމަލުކަމުން ދިމަސްކަށްތެރިކަން ފިވެ. ރުއިއްތަކުރަމުން ތުހަށްކުރެއްވީމެވެ."(2) އަދިވެސް މާތްالله ކުރެއްވުންތެރިއޭ އަނަސްގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވައިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ނަމާދު ދިގުކުރުމުގެ ނިޔަތުގައި މިނަމާދަށް ތެދުވަމެވެ. ފަހެ ކުޅިކަލްޖަކު ރޮއެ ރޮވާ ދިމަސްކަށްވާނެ އިވިއްޖެއިގެންނެވެ. ދެން ދިމަސްކަށްވާނެ ނަމާދު ކުރުކުރަމުން ލަމެވެ. (އެބަހީ ކިޔުން ކުރުކުރަމުން ލަމެވެ.) އެއީ އެކުއްޖާ ރޮއެއިވުމުން އެކުއްޖާގެ މަންމަގެ ހިތަށް ކުރާނެ އަސަރު ދިމަސްކަށްވާ އަހުރުވާކަން ނިކުމެއެވެ."(3)

"ޢަމްރުބްނުޙާރިސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސުބްޙުގައި ފަތިސްވާ ހިނދު ހަވީރުކަލުގައި އަސްރުގެ ނަމަދުވިއެވެ. އަދި ބަޔަކު ބުނެއެވެ ދެރަކުޢަތުގައި ބައްސަވައިވިއެވެ. އަދި ބަޔަކު ދެވަނަރަކުޢަތުގައި، ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔުމަ އާދައްކަށް

(1) رواه البخاري ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد بسند صحيح.

(3) رواه البخاري ومسلم.

ތަކުރާރުކުރުއްވުމާއެކު ސޫރަތް ނިންމަވައެވެ. އަދި ބަޔެއްފަހަރު އެއްރަކުޢަތުގައި ދެސޫރަތް ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަ ސޫރަތް ވިދާޅުވެއެވެ. ފަހެ ކުރުސޫރަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވަރުގެ ސޫރަތްތައް އެކަލޭގެފާނު އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. "ފަހެ ރަޙްމާނުސޫރަތާއި، ނަޖުމުސޫރަތާއި، ޤަމަރުސޫރަތާއި، ޙާއްޤާސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ޠޫރުސޫރަތާއި، ޛާރިޔާތުސޫރަތާއި، ވާޤިޢާސޫރަތާއި، ޤަލަމުސޫރަތާއި، މަޢާރިޖުސޫރަތާއި، ނާޒިޢާތުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މުޠައްފިފީންސޫރަތާއި، ޢަބަސަސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މުއްދައްޘިރުސޫރަތާއި، މުއްޒައްމިލުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ދަހުރުސޫރަތާއި، ޤިޔާމަތުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ނަބައުސޫރަތާއި، މުރުސަލާތުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ދުޚާނުސޫރަތާއި، ތަކްވީރުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ."(1) "އަދި ދިގުސޫރަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެއްސޫރަތެއް އެކަލޭގެފާނު ރޭނަމާދުގެ އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. ފަހެ ބަޤަރާސޫރަތާއި، އާލުޢިމްރާންސޫރަތާއި، ނިސާސޫރަތާއި ޤިޔާމު (ތަހައްޖުދު) ދިނުމުގެ ނަމާދުގައެވެ."(2)

ފަހެ ފަތިސްނަމާދުގެ ފުރަތަމަރަކުޢަތުގައާއި، ޢަޞްރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަރަކުޢަތުގައާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދުގެ ދެވަނަރަކުޢަތުގައާއި، އިޝާނަމާދުގެ ދެވަނަރަކުޢަތުގައާއި، ޒުހުރުނަމާދުގައާއި، ޢަޞްރުނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައިވިދާޅުވީ ސިއްރުންނެވެ. "ފަހެ ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގެ ރަކުޢަތްތަކުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަން އަޅުގަނޑުމެން ދެނެގަނެވުނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ތުނބުޅި ހެލުމުގެ ސަބަބުންނެވެ."(3) ނުވަތަ "ބަޔެއް ފަހަރު އާޔަތެއް އަޅުގަނޑުމެންނަށް އިއްވަވައިދެއްވާ ވަރަށް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވުމުންނެވެ."(4) "އަދި ހުކުރުނަމާދުގައާއި، ޢީދުނަމާދުގައާއި، އިސްތިސްޤާނަމާދުގައާއި، ކުސޫފުނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ."(5) "އަދި ދަންވަރުގައި ބަޔެއްފަހަރު އަޑުގަދަކޮށް އަދި ބަޔެއްފަހަރު ސިއްރުން ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ."(6)

ފަހެ ބާރަށްފޮޅުވައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުތަކުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވުން ބިނާކުރައްވާފައިވަނީ ޙާލަތާއި ބޭނުންފުޅާ ގުޅިގެން ވެއެވެ. ބަޔެއްފަހަރު

---

(1) رواه البخاري ومسلم. (2) رواه مسلم والطحاوي. (3) رواه البخاري وأبو داود.
(4) رواه البخاري ومسلم. (5) رواه البخاري ومسلم وأبو داود. (6) رواه البخاري ومسلم.

ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ކުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު މެދުމިންވަރު އިޢުތިދާލުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ތިރީގައި މިބަޔާންކުރެވޭ އަޙާދީޘްތަކުން ނަމާދުތަކުގައި ކިޔަވައިދެއްވި ގޮތުގެ ނަމޫނާއެވެ.

ފަޖުރުނަމާދުގައި: "ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ޙުޖުރާތުސޫރަތާ ނަބައުސޫރަތާ ދެމެދުގެ ސޫރަތްތައް ފަޖުރުނަމާދުގައި ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. ފަހެ ވާޤިޢާސޫރަތާއި އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތައް ދެރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(1) އަދި "ޖުމްޢާދުވަހުގައި އެކަލޭގެފާނު ފަޖުރުނަމާދުގައި ޖުމްޢާސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(2) އަދި "ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ތަކްވީރުސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(3) އަދި "ބައެއްފަހަރު ޒިލްޒާލުގެ ސޫރަތްތައް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. މިސާލަކަށް ތަކްވީރުސޫރަތް ކިޔަވައިދިނެވެ."(4) އަދި "އެއްފަހަރަކު ދަތުރުފަތުރުގައިވެސް މުޢައްވިޛަތައިސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(5) އަދި "އެއްފަހަރަކު ދަތުރުފަތުރުގައި ފަލަޤުސޫރަތާއި ނާސްސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(6) އަދި "ރޫމުސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިކަމުގައި ވިއެވެ."(7) އަދި "ބައެއްފަހަރު ޔާސީންސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވުމުގައި ވިއެވެ."(8) އަދި "އެއްފަހަރަކު މައްކާގައި އެކަލޭގެފާނު ފަޖުރުނަމާދުކުރައްވި ހިނދު މުއުމިނޫންސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވަން ފެއްޓެވިއެވެ. ފަހެ މޫސާގެފާނާއި ހާރޫނުގެފާނުގެ ވާހަކައާހަމައަށް ކެއްސުމެއްޖެހިގަތް ހިނދު އެކަލޭގެފާނަށް ކެއްސުމެއް އައިސްފިއެވެ. ދެން ރުކޫޢަށް ވަޑައިގެންފިއެވެ."(9) އަދި "ބައެއްފަހަރު ޞާއްފާތްސޫރަތް ކިޔަވައި ނަމާދުކުރައްވައެވެ."(10) އަދި "ހުކުރުދުވަހުގެ ފަޖުރުނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސަޖްދަސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ދަހްރުސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވާ ކަމުގައިވެއެވެ."(11) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ފަޖުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ދެވަނަރަކުޢަތަށްވުރެ ދިގުކުރައްވައެވެ.(12)

ޒުހުރުނަމާދުގައި: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޒުހުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްފަހު ދެސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވައެވެ. އަދި ދެވަނަރަކުޢަތަށްވުރެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ދިގުކުރައްވައެވެ."(13) އަދި "ބައެއްފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ޒުހުރުނަމާދު ވަރަށް

(1) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه مسلم والتّرمذي.

(4) رواه مسلم وأبو داود.

(5) رواه أبو داود والبيهقي وصحّحه الألباني.

(6) رواه أبو داود وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

(7) رواه أحمد والنّسائي والبزّار وصحّحه الألباني.

(8) رواه أحمد بسند صحيح.

(9) رواه البخاري ومسلم.

(10) رواه أحمد وأبو يعلى وصحّحه الألباني.

(11) رواه البخاري ومسلم.

(12) رواه البخاري ومسلم.

(13) رواه البخاري ومسلم.

ދިގުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދަށް ޤަމަތްދިނުމަށްފަހު މީހަކު ބަޤީޢަށް(1) ގޮސް ޤަޟާޙާޖާތް ފުއްދުމަށްފަހު ގެއަށްގޮސް ވުޟޫކޮށްގެން އަންނައިރުވެސް އެކަލާނގެ ހުންނަވަނީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައެވެ."(2) އަދި "އަސްޙާބުބޭކަލުން ހީކުރައްވަތެވެ. އެކަލާނގެ މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ދިގުކުރެއްވުމުގެ މަޤްޞަދަކީ ގިނަ މީސްތަކުންނަށް ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ލިބުމެވެ."(3) އަދި "އެކަލާނގެ މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުން ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާގެ އިތުރަށް ތިރީސް އާޔަތުގެ މިންވަރަށް އެބަހީ ސަޖްދަސޫރަތުގެ މިންވަރަށް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ."(4) އަދި ބައެއްފަހަރު "ބުރޫޖުސޫރަތާއި، ޠާރިޤުސޫރަތާއި، ލައިލުސޫރަތާއި އަދި އެފަދަ އެހެންސޫރަތްތައް ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ."(5) އަދި "ބައެއްފަހަރު އެކަލާނގެ އިންޝިޤާޤުސޫރަތް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ."(6) ފަހެ "އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށް މެންދުރުނަމާދާއި ހަވީރުނަމާދުގައި އެކަލާނގެ ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަން އެނގިވަޑައިގަންނަވަނީ އެކަލާނގެ ތުނބުޅިފުޅުގެ ހަރަކާތުންނެވެ."(7) ފަހެ މެންދުރުނަމާދުގެ ފަހުރަކުޢަތްތަކުގައިވެސް ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްފަހު ބައެއްފަހަރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ "މެންދުރުނަމާދުގެ ފަހުރަކުޢަތްތައް ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިހާ މިންވަރަށް އެބަހީ ފަނަރަ އާޔަތުގެ މިންވަރަށް އެކަލާނގެ ކުރުކޮށް ކުރައްވައެވެ."(8) އަދި "ބައެއްފަހަރު ފަހުރަކުޢަތްތަކުގައި ހަމައެކަނި ސޫރަތުލްފާތިޙާ އެކަލާނގެ ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ."(9) އަދި "(ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި) އަލްޙަމްދުސޫރަތާއި އާޚިރުސޫރަތުން އެކަލާނގެ ކިޔަވައިދެއްވައި އަސްޙާބުބޭކަލުން އަޑުއިއްސަވައެވެ."(10)

އަސްރުނަމާދުގައި: އަސްރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި ފަނަރައާޔަތުގެ މިންވަރަށް އެކަލާނގެ ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިގެ މިންވަރެވެ. އަދި ފަހުރަކުޢަތްތައް ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިގެ މިންވަރަށް ކުރުކުރައްވާކަމުގައިވިއެވެ.(11) ފަހެ އަސްރުނަމާދުގެ ފަހުރަކުޢަތްތަކުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާގެ އިތުރަށް އެހެންސޫރަތެއް އެކަލާނގެ ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަން ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ.

---

(1) ބަޤީޢަކީ މަސްޖިދުއްނަބަވީގެ އިރުމަތީދިމާލުން ހުންނަ ބިމެކެވެ. އޭރު އެބިމުގެ އެއްބައިގައި ވަނީ ޤަބުރުސްތާނެކެވެ. އަދި މިހާރު މުޅި އެބިމަކީ ޤަބުރުސްތާނެކެވެ.

(2) رواه مسلم والبخاري في (جزء القراءة).

(3) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد ومسلم.

(5) رواه أبو داود والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(6) رواه ابن خزيمة في صحيحه.

(7) رواه البخاري وأبو داود.

(8) رواه أحمد ومسلم.

(9) رواه البخاري ومسلم.

(10) رواه ابن خزيمة في صحيحه.

(11) رواه أحمد ومسلم.

މަޣްރިބުނަމާދުގައި: "ބައެއް ފަހަރު ކުރުދިގު ސޫރަތްތަކުން ދިގު ސޫރަތްތައް އެކަލޭގެފާނު

މަޣްރިބުނަމާދުގައި ކިޔަވައިދެއްވާފައިވާކަމުގައިވެއެވެ."(1) ފަހެ "އަޢްރާފް ސޫރަތުން އެކަލޭގެފާނުގެ

ފަހަރެއްގައި ނަމާދުކުރައްވައިގެން އެއިން ބަދަލުކުރެއްވުމަށް މިސްކީނުން ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތިބި

ދެކެއްޓުމުން ޤިރާއަތް ފަތްޙުކުރައްވައިން ފަރާތުގެއެވެ. އެބަހި އޭރު އަދި އެއަރިއަޔާކަން ހުރެއެވެ."(2) އަދި

"އެއްފަހަރު ދެމެދުގެއްގައި މަޣްރިބުނަމާދުގެ ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުއްޠީން ކިޔަވައި

ވިދާޅުވިއެވެ."(3) އަދި "ބައެއް ފަހަރު ޑުބުސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވާފައިވެއެވެ."(4) އަދި ބައެއް ފަހަރު

މުރުސަލާތު ސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވާފައިވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކުރުކުރައްވި އެންމެ ފަހު

މަޣްރިބުނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި ވިދާޅުވީ މުރުސަލާތު ސޫރަތެވެ."(5) އަދި "ބައެއް ފަހަރު

ވަރަށް ދިގު ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެފައިވާކަމުގައި ވެއެވެ. ފަހެ ދެރަކުޢަތުގައި އަޢްރާފު ސޫރަތް

ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ."(6) ފަހެ ޤިރާއަތަ ރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހަމައެކަނި ސޫރަތުލް އަންފާލެވެ.

ޢިޝާނަމާދުގައި: ފަހެ "ޢިޝާނަމާދުގައި ނަމަދު ސޫރަތް ސޫރަތުއް ޝަމްސް

ސޫރަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވެއެވެ."(7) "ބައެއް ފަހަރު ޝަމްސް ސޫރަތާއި

އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތައް ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވެއެވެ."(8) އަދި "ބައެއް ފަހަރު އިންޝިޤާޤް ސޫރަތް

ކިޔަވައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި މިއާވަތްގެ ސަޖިދަ ކުރައްވާ ފަހަރުވެއެވެ."(9) އަދި "އެއްފަހަރު

ދަތުރުފުޅެއްގައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުއްތީން ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ."(10) އަދި ޢިޝާނަމާދު

ދިގުކުރުމުން ވަނީ މަނާކުރައްވާފައެވެ. މުޢާޛު ﷺ ރުއްސޫންގެއްވި މުޤްތަދީގެ އެކަލޭގެފާނުގެ

އަވަހަށް ދިޔުންތަކެއްގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވައިދެއްވި ބަޤަރާ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވަން ފެއްޓެވިއެވެ.

ނަމާދު ދިގުވެގެން ދިރިދިއައިސްނަ ޢަމާއްކުން މީހަކު ނަމާދު ދޫކޮށްލައި ވަކިން ނަމާދުކޮށްފިއެވެ.

ދެންފަހެ ނަމާދުނިމުން ހިނދު މުޢާޛުގެފާނަށް އެހަބަރު ލިބިވަޑައިގަތުމުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އެއީ

މުނާފިޤެކެވެ. އޭނާއަށް އެއަޑުއިވިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަރިހަށް ގޮސް އެވާހަކަ

ދަންނަވައިފިއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މުޢާޛުގެފާނަށް حديث ފުރުކުރައްވައިއެވެ. "އޭ

މުޢާޛެވެ! ކަލޭގެފާނަކީ ފިތުނަވެރިއެއް ހެއްދެވުމެވެ؟ ފަހެ ކަލޭގެފާނު އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވާ ހިނދު

ޝަމްސް ސޫރަތާއި، ސޫރަތުލް ޢަޢްލާއި، ޢަލަޤު ސޫރަތާއި، ލައިލު ސޫރަތާއި، ފަދަ ސޫރަތްތައް

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد بسند صحيح.

(4) رواه البخاري ومسلم.

(5) رواه البخاري ومسلم.

(6) رواه البخاري.

(7) صفة صلاة النبي للألباني.

(8) رواه أحمد والترمذي وحسنه وصحّحه الألباني.

(9) رواه البخاري ومسلم.

(10) رواه البخاري ومسلم.

ވިދާޅުވެއެވެ. އެހެނިހެން ކަލަންތަކުން ކަނޑައެޅިގެން ތަފާތުކުރެވޭ ގޮތުގައި މުސްލިމުންނާއި، ބަލިކަށިވެރިންނާއި، ބާރުކުޑަމީހުން ނަމާދުކުރާތީއެވެ."(1) ފަހެ އިސްލާމްދީނުގެ ވަނީ ދުރުސްކޮށްދޭގޮތުގައި އަސާސީއުޞޫލު ވިދާޅުވެވަޑައިގަތީ ސުންނަތުގެ ގޮތުގައި ރަނގަޅަށް ސުންނަތެވެ. ފަހެ މިބައިންގެ ތިލާވަތްކުރައްވާގޮތަށް ވިދާޅުވެވަޑައިގަތީ ސުންނަތުގެ ހަމައެކަނި ކިޔަވައިދެއްވާ ގޮތުގައި ބައިއެއްގެ ތިލާވަތުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.

ނަމާދުގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުން ޚާއްޞަކޮށް علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ.

"رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައި ވިދާޅުވާއިރު އަޑު ދެމިގެން ގެންގޮސްދިނުމެވެ. އަދި ޝަރުޢު އާޔަތްތަކަށް ވަގުފުކުރައްވާއެވެ. އަދި ވަގުފުކުރައްވާއިރު ދިނުމާއި ގެންގޮސްދިނުމެވެ."(2) ފަހެ ޤުރުއާން ރީތިއަޑުން، ރީތިކޮށްގެން، ނަގާފައި ތަޖުވީދުކުރުމަކީ އަދި ތަރުތީބުގެ މަގުން ކިޔަވާފައި ސުންނަތެއް ކަމުގައި ވާނެއެވެ. މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި ވަރަށް ބޮޑު ޘަވާބު ލިބޭނެ ކިޔަވައިދިނުމެވެ. އެކަމަށް ހެކިވެވަޑައިގަތީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޑުތަކުން ޤުރުއާން ޒީނަތްތެރިކުރާށެވެ." އަދި މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި އަޑުރީތިކޮށްގެން ކިޔަވައިދިނުމަކީ ހިތްވަރުދޭނެކަމެކެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ"(4) މާނައީ: "ރީތިކޮށް ޤުރުއާން ނުކިޔަވާ މީހާ ފަހެ އަހަރެމެންގެ ބައެއްކަމުގައި ނުވެއެވެ." އަދި މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި ތަޖުވީދުގައި ކިޔަވައިދިނުމަކީ ހިތްވަރުދޭނެކަމެކެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِنَّ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ الَّذِي إِذَا سَمِعْتُمُوهُ يَقْرَأُ حَسِبْتُمُوهُ يَخْشَى اللّٰهَ"(5) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އެންމެ ރީތިއަޑުން ޤުރުއާން ކިޔަވާމީހުންނަކީ ކިޔަވާއިރު ޤުރުއާން ކިޔަވާ ވާހަކަ އަޑުއަހާލުމުން އެމީހަކު اللهއަށް ބިރުވެތިވާކަމަށް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހީވާމީހާ، ހީވާނޭ ހިތުގައިވެސްވެއެވެ." އަދި މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި އަޑުރީތިކޮށްގެން ކިޔަވައިދިނުމަކީ ހިތްވަރުދޭނެކަމެކެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "مَا أَذِنَ اللّٰهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ لِنَبِيٍّ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ"(6) މާނައީ: "الله تعالى،

---

(1) رواه البخاري ومسلم والنّسائي.

(2) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

(3) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

(4) رواه أحمد والبخاري وأبو داود.

(5) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

(6) رواه البخاري ومسلم.

އެކަލޭނގެ ނަބިއްޔާ ރުކޫގައި ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވިކަމުން ސަޖުދުވެރިކަމުގައި
އަޅުސަވައިވޮޑިގެންނެވީ ޤުރުއާން ކިޔެވުމަކީ މަނާކަމެއް ކަމުގައި ސަޖުދުވެރިކަމުގައި އަޅުސަވައިވޮޑިގެންނެވީމެވެ."

ޤުރުއާން ކަޔޮއްވުމުންދާ ހިނދު ދުސްތޫރުކުރެވޭނީ ކަންތައްތައް. ފަހެ ޤުރުއާން
ކިޔަވާލާހާއި ޤުރުއާން ކަޔައްވާފަހަރު ނަމާދުގައި ވިޔަސް ބޭނުމެއް ރަޙްމަތުގެ
އާޔަތެއް ކިޔުމުން ހިނދު اللّٰهُ ފަޟްލުވެރިވެވަޑައިގަތުމަށް އެދުން ދުސްތޫރުކުރެވޭގޮތުވެ. ނަމާދުގައި
ނަމަ އެދޭނީ ރަޙްމަތްދޭނެވެ. މިސާލަކަށް اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ (އޭ ހެޔޮލަފާ
ޖަލާލުހުގެ ވެރިކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން އިބަ اللّٰهُ ފަޟްލުވެރިކަމަށްދުން ދުޢާކުރަމުންދިޔަ މިއަދު
އިބަ اللّٰهُ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ.) އަދި ޢަޛާބުގެ އާޔަތެއް ކިޔުމުން ހިނދު ނަރަކައިގެ ޢަޛާބުން
ދިނަގާތުވަނީ އެދުން ދުސްތޫރުކުރެވޭގޮތުވެ. މިސާލަކަށް اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوْذُ بِكَ مِنَ النَّارِ (އޭ
ހެޔޮލަފާ ޖަލާލުހުގެ ވެރިކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން ނަރަކައިން ރައްކާތެރިކަމާމަށް އެދި
އިބަ اللّٰهُ ޙަޟްރަތުން މިއަދު ދަންނަވަމެވެ.) މާތްاللّٰه ރައްސުލުވާއިލި ޙުޛައިފާ ބުނު ހަމާންގެ
ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެމެން ދަރުސްމަދުގައި رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم އާއި އެކުގައި އިސްތިހާރުވީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޤަރާސޫރަތް ފަށައްވައިފިއެވެ. އަހުރެން
ހިތްއޮށިއެވެ. ސަތޭކަޔާއަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިޔަ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ.
އެކަމަކު ރުކޫޢަށް ވަޑައިނުގަތެވެ. ފަހެ ބަޤަރާސޫރަތް ނިންމަވައި އާލުޢިމްރާނުސޫރަތް
ފެށްޓަވައިފިއެވެ. އަދި އާލުޢިމްރާނުސޫރަތް ނިސާސޫރަތް ނިންމަވައި ފެށްޓަވައިފިއެވެ. އަދި ކިޔަވައި
ވިދާޅުވަމުން ދިޔައީ ހަމަޖެހިލައްވާ ގޮތަށެވެ. އަދި ތަސްބީޙުގެ އާޔަތެއް
ކިޔަވައިވިދާޅުވާ ހިނދު ތަސްބީޙުކުރައްވައެވެ. އަދި ސުވާލުކުރާ އާޔަތެއް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ހިނދު
އެކަމަށް އެދިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ޢަޛާބުގެ އާޔަތެއް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ހިނދު ރައްކާތެރިކަމަށް
އެދިވަޑައިގަންނަވައެވެ."(1)

ޢިމާމުމީހާއަށް ތަބާވުން. ފަހެ ޢިމާމުމީހާ އެނގޭ ކަމެއްގައި ތިބެންޖެހޭނީ ޤުރުއާން
އެންމެބޮޑަށް ދަންނަ މީހެކެވެ. ޢިމާމުމީހާއަށް ނަބަވީ ޤުރުއާން ކިޔަވާލުމަށް ތިޔަވާ ނުވަތަ
ހަދީޘްތަކުގެ ހުޅުވާލެވޭގޮތް ދަންނަ މީހާއަށް ޢިމާމަށް ކިޔަވައިދޭނެ ތިބެންޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ މާތްاللّٰه
ރައްސުލުވާއިލި އަބޫމަސްޢޫދު ޢުޤްބާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.
އެއްފަހަރު ނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައިވިދާޅުވިއްޔާ އެކަލޭގެފާނަށް
ޢިއްޒަތްދީގެން. ދުން ނަމާދު ނިމުމުން އަސްލަފުބޮޅުވަރުން ތިމާއަށް ކުރިމަތިވީ ކަމާ އުޅެބޭ

---

(1) رواه مسلم.

ބުނު ކަލޭބަލާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރުމެންނާ އެކު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށްތޯއެވެ؟ އުބާދާ ވިދާޅުވިއެވެ. އާދޭހެ! އެކަލޭގެފާނު ބަރާބަރަށް ފުރާޅުކުރައްވައިއެވެ. ދެން ތަޙުއްދަދުގެ ކިޔަވާދެންތޯއެވެ؟"[1]

އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުގައި މައުމޫމުން ކިޔެވުން. ދަންނައެވެ. ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔެވުމަކީ ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުގެ ތެރެއިން ފަރުޟެކެވެ. ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުތަކާއި ރަކްޢަތްތަކުގައި އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުގައި މައުމޫމުންވެސް ސޫރަތުލްފާތިޙާ ސިއްރުން ކިޔަވާ ފަރުޟުވެގެންވާކަން އިލްމުވެރިން ވަނީ އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައެވެ. އަދި އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވާ ރަކްޢަތްތަކުގައި އެބަހީ ފަޖުރުނަމާދުގެ ދެރަކްޢަތުގައި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކްޢަތުގައި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކްޢަތުގައި، ޖުމުޢަނަމާދުގެ ދެރަކްޢަތުގައި، ޢީދުނަމާދުގެ ދެރަކްޢަތުގައި، ކުސޫފުނަމާދުގެ ދެރަކްޢަތުގައި އިމާމުމީހާ ފަހަރެއް ސޫރަތުލްފާތިޙާ ފިޔަވައި އެހެން ސޫރަތެއް ކިޔެވުން މަނާވެގެންވާކަމަށް އިލްމުވެރިންވަނީ އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ދެންފަހު މިރަކްޢަތްތަކުގައި އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުން ނުވަތަ އިމާމުމީހާއަށްފަހު ފަހުން މައުމޫމުން ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔަވާތޯ އިލްމުވެރިން ވަނީ އިޚްތިލާފުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ ސޫރަތުލްފާތިޙާވެސް ކިޔެވުން މަނާވެގެންވާކަމަށެވެ. އެބަސްބުނާ ދަލީލަކީ މާތްاللهގެ އަންނަނިވި ވަޙީބަސްފުޅެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ (الأعراف: ٢٠٤) މާނައީ: "އަދި ޤުރުއާން ކިޔެވޭ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން ކަންލައި އަހާށެވެ. އަދި ހަނުހުރި ތިބޭށެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ރަޙްމަތް ލިބިވަޑައިގަތުމަށްޓަކައެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއާއި ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުމާކުރައްވައިއެވެ. "مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ"[2] މާނައީ: "އިމާމެއްގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރާމީހާ ދަންނައެވެ. ފަހެ އިމާމުގެ ކިޔެވުން އެއީ އޭނާގެ ކިޔެވުމެވެ."

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހުރިހާ ޖަހުރުކޮށްގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔެވުން ފަރުޟުވެގެންވާކަމަށެވެ. އެބަހީ އިމާމާ އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވާ ރަކްޢަތްތަކުގައިވެސް މައުމޫމުން ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔެވުން ފަރުޟުވެގެންވާކަމަށެވެ. އެކަމަކު މައުމޫމުން ކިޔަވާނީ ސިއްރުންނެވެ. މިބަސްދެކުންގެ ދަލީލުތަކަކީ ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔެވުމަކީ ނަމާދުގެ ރުކުނެއްކަމަށް ބަޔާންކޮށްދިނުމުގެ ދަލީލުތަކެވެ. އަދި އިބާރާތަށް ގެންނަވާފައިވާ މާތްالله ރަސޫލާގެ އުބާދާގެ ބުނު

(1) رواه أبو داود وابن حبّان والطّبراني وصحّحه الألباني.

(2) رواه ابن أبي شيبة والدّارقطني وحسّنه الألباني.

ޖާބިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދު ކުރެއްވިއިރު އެކަލޭގެފާނަށް ކިޔަވައިދިނުމަށް ވަރަށް އުނދަގޫވެއްޖެއެވެ. ފަހެ ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން އަސްހާބުބޭކަލުންނާ ކުރިމަތިލައްވާ ބަރިޔޮރުކުރުކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން އިމާމާގެ ފަހަތުގައި ކިޔަވަނީ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އުނދަގޫވާއިރުގައިތޯއެވެ." ދެން އަސްހާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިދިނެވެ. އާދޭހޭ! ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަރިޔޮރުކުރުކުރެއްވިއެވެ. "ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ފިޔަވައި އެހެން ސޫރަތެއް ނުކިޔަވާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ނުކިޔަވައިފިމީހާގެ ނަމާދެއްނުވެއެވެ."(1) ދެން މަސްއަލަކަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުން ގެންގުޅުއްވާ ޤާރިޢަތާއި ބަރިޔާން މިބޭކަލުން ދެއްވާފުޅުއިވާ ތަފްޞީލު: ފަހެ އާރިއުގައި މަސްއޫލުކުރާއި އެވަސް ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުން ކުރުއާން ކިޔުމެވެ. އަދި ބަރިޔާގައި އެވަސް ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު އިމާމުމީހާ ކިޔަވާކިޔުން މަޢްމޫމުންނަށްވެސް ފުރިހަމަވާ ވަގުތަށެވެ. ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ފުރިހަމަވާ ވަގުތަށް ނުހުރެވެ. ފަހެ ތަޖްވީދުގައި ފެންނަނީ މިފަދައެވެ. އަދި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔެވުން ފަރުޟުވެގެންވާކަން އައިސްފައިވާ ތަޤްރީރެއް ދިނަވާފައި ވަޔާގަދަކުރަންޏެވެ. ދެންފަހެ މަޢްމޫމުން ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވާނީ އިމާމުމީހާ ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވައިނިމު އަށެއް ސަކްތާ ފުރުސަ ދުވުދެއެވެ. (އެކަމަކު އެދުވުދުގައި އިމާމުމީހާ ވަގުތު ދިނުން ލާޒިމެއްނޫނެވެ.) އިމާމުމީހާ އެދުވުދުގައި ވަގުތު ނުދެއްވާނަމަ ވަގުތީ މަޢްމޫމުން ކިޔަވާނީ އިމާމުމީހާއާ އެކުއެވެ. އެކަމަކު އިމާމުމީހާއަށްވުރެ އިސްނުވާގޮތަށެވެ.

8- ނަމާދުގެ އެއްބަރަހަލާއިން އަނެއްބަރަހަލާއަށް ބަދަލުވާ ހިނދުކިޔާ

ތަކުބީރުތަކާއި ކިޔުން. އެބަހީ ރުކޫޢަށްދާ ހިނދުގައާއި، ސަޖިދައަށްދާ ހިނދުގައާއި، ސަޖިދައިން ތެދުވާހިނދު اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމެވެ. ފަހެ ރުކޫޢުން ތެދުވާއިރުން ކިޔާނީ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އެވެ. ފަހެ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮންމެ ތިރިވުމަކާއި މަތިވުމަކާއި، ކޮންމެ ތެދުވުމަކާއި އިށީނދެވަޑައިގަތުމަކާއި، ކޮންމެ ހިނގުތެދުވުމަކާއި ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއްވިއެވެ."(2) އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުގައި ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތަކުބީރު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން ރުކޫޢު ކުރައްވައިގަންނަވާ ހިނދު ތަކުބީރު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ބަރަކާތްހުރި

(1) رواه أحمد والبخاري في جزء القراءة وأبو داود والتّرمذي.

(2) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

ތެދުކޮށްލައްވަމުން سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ކޮށްޓަނުންނަވާ ހާލު ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވުމުގެ ކުރިން رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ސަޖިދައަށް ތިރިވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު اللهُ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ސަޖިދައިން އިސްތަށިފުޅު އުފުއްލަވާ ހިނދު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ދެސަޖިދަކުރައްވާ ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތަކުބީރު ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ނަމާދުން އެކަލޭގެފާނު އަވަދިވެވަޑައިގަންނަވަންދެން އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރައްވައެވެ. ދެން އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދުނިޔެ ދޫކޮށްލެއްވިއްޔާ ވަޑައިގެންނެވުމުން ނަމާދު ކުރައްވަނީ ފަހުމަރުހަލާގައި މިގޮތަށެވެ.”(1)

9- ރުކޫޢުގެ ސަރިއަދުތައް. އެބަހީ ރުކޫޢުގެ ވާޖިބު މިންވަރު ފިޔަވައި ރުކޫޢުގައި

ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކަ ސިފަތަކެވެ. އެއީ ބުރަކަށި އުނަގަނޑާ ހަމައަށް ދިގުކޮށްލުމާއި، ބުރަކަށި ތެދުކޮށް ބޭއްވުމާއި، ބޯ ބުރަކަށްޗާ އެއްވަރަށް ހުރުމާއި، އަތުގެ އިނގިލިތައް ފަޅާލައިގެން ކަކުލުގައި ހިފެހެއްޓުމާއި، ދެ ދޮޅަށް ދިގުކޮށް ދެއަތް ދުރުކޮށް ބާއްވާ ނޫނީ ކަކުލުގައި ބާއްވާ ސިފައެވެ. ދެން މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވޮޑިގެންވާ އަބޫމަސްޢޫދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުކުރައްވައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރަކަށިފުޅު ސީދާކުރައްވައެވެ. އަދި އިސްތަށިފުޅު ނުވެސް އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ތިރިނުވެސް ކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު ދެކަކުލުގައި ބާއްވަވައެވެ.”(2) އަދި މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވޮޑިގެންވާ ޙުޒައިފާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުގައި އޮންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅު ދެކަކުލުގައި ހިފުއްޓަވައި ކާށިތަކާ ދެފުށްޓަކަށް ދުރުކޮށްލައްވައިގެން ނުވަތަ ބާއްވަވައިގެން ރުކޫޢު ކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ ދެއަތް އަރިމަތިން ތެދުކުރައްވައެވެ.)”(3)

10- ރުކޫޢުގައި ޒިކުރު ކިޔުން. ރުކޫޢުގައި ކިޔުމަށް ޝަރުޢު ޒިކުރުތައް

ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ދެން މިސާލުކަމުގައި އެއްވެސް ބަޔަކު ހުށަހެޅި ޒިކުރު ގިނަ ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ ޒިކުރުތަކެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވޮޑިގެންވާ ޙުޒައިފާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ”ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުގައި

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

(2) رواه النّسائي وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود في مراسيله.

ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "سُبْحَانَ رَبِيَ الْعَظِيْمِ" {ތިންފަހަރު ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަފަހަރު} (މާނައީ ބޮޑުވެގެންވާ މަތިވެރި اللهُ ގެ ހުސްޠާހިރުވެވޮޑިގެންވާކަމެވެ!)"(1) ދަންނަވާ "سُبْحَانَ رَبِيَ الْعَظِيْمِ وَبِحَمْدِهِ" މިގޮތަށް އައިސްފައިވާ ބައެއް ރިވާޔަތްތަކުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. "وَبِحَمْدِهِ" އިތުރުކޮށް އައިސްފައިވަނީ ހަދީސްތައް ޟަޢީފު ރިވާޔަތްތަކުގައެވެ.

އަދި މާތްالله ތަސްބީޙްކުރުމުގައި ބަޔާނުވެގެން ކިޔުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުކުރައްވާ ހިނދު މިފަދައިން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِيْ، وَبَصَرِيْ، وَمُخِّيْ، وَعَظَمِيْ، وَعَصَبِيْ، وَماَ اسْتَقَلَّ بِهِ قَدَمِي"(2) މާނައީ: "އޭ ހެއްދެވި ވެރި ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާ ތިބާއަށް ރުކޫޢު ކުރީމެވެ. އަދި މިއަޅާ ތިބާއަށް އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި މިއަޅާ ތިބާއަށް ބޯލަނބާ ކިޔަމަން ވެއްޖައީމެވެ. މިއަޅާގެ އިވުމާއި، މިއަޅާގެ ފެނުމާއި، މިއަޅާގެ ސިކުނޑިއާއި، މިއަޅާގެ ކަށިތަކާއި، އަދި މިއަޅާގެ ނާރުތަކާއި، އަދި މިއަޅާގެ ފައިމަތީ އުފުލޭ އެއްޗެހި (އެބައި ޖިސްމު) ވެސް ތިބާ ރަސްކަލާނގެއަށް މަޑުމޮޅިވެ ޚުޝޫޢުވެއްޖެއެވެ."

އަދި މާތްالله ތަސްބީޙްކުރުމުގައި ޖާއިޒުވާ ގޮތުގެ ބައެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ޢާއިޝާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުގައި ސަޖިދާގައި މިފަދައިން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبُّوْحٌ، قُدُّوْسٌ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوْحِ"(3) މާނައީ: "މަލާއިކަތުންގެ ރޫޙާ އުސް ސިފަތަކުން ހުސްތާހިރުވެގެންވެއެވެ. ރޫޙާ ޖިބްރީލުގެ ހުސްޠާހިރުވީ ވޮޑިގެންވެއެވެ. މަލާއިކަތުންނާއި، ޖިބްރީލުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ."

އަދި މާތްالله ތަސްބީޙްކުރުމުގައި ބުނުމަށް ދެން ގޮތްތަކުގެ ބައެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްރެއަކު އަހުރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއެކީ ނަމާދުކުރުމަށް ތެދުވެވަޑައިގެންފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޤަރާސޫރަތް ކިޔަވާފައި ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި މިފަދައިން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبْحَانَ ذِيْ الْجَبَرُوْتِ، وَالْمَلَكُوْتِ، وَالْكِبْرِيَاءِ، وَالْعَظَمَةِ"(4) މާނައީ: "ގަދަފަދަކަމާއި، ވެރިކަމާއި، ބޮޑުކަމާއި، މަތިވެރިކަމުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވެވޮޑިގެންވާކަމެވެ!"

(1) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي والبيهقي وابن حبّان.

(3) رواه مسلم وأبو داود.

(4) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وصحّحه الألباني.

އަދި މާތްالله ރަސޫލުންގެ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލަނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަރަށްގިނައިން ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި މިފަދައިން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي"(1) މާނައީ: "އިޔާالله ގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަ ކަލާނގެވެ! އޭ ހަމްދާއި ތަޢުރީފުކުރުމާއި ތަސްބީހަކުރަމެވެ! އޭ އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެވެ! އަދި ހުރިހާ ހަމްދުތަކާއިއެކުގައި ތިބާالله އަށް ލިބިގެންވެއެވެ. އޭ ހަމްދުކުރެވޭ ތަޢުރީފުކުރުމާއި ތަސްބީހަކުރަމެވެ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވައިދެއްވާނދޭވެ!"

ދަންނައެވެ. ރުކޫޢުގައި ޤުރުއާން ކިޔުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލުންގެ ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ޤުރުއާން ކިޔުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޅުގަނޑަށް ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރަސޫލުންގެ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَلاَ وَإِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا، فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ، وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ، فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ"(3) މާނައީ: "ދަންނާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް މާތްالله ވަނީ ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ޤުރުއާން ކިޔުމަށް ވިދާޅުވުން ނަހީކުރައްވާފައެވެ. ފަހެ ރުކޫޢު ދަންނައެވެ. ފަހެ އެބާވަތުގައި ތިޔަބައިމީހުން الله މާތްކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަ ދަންނައެވެ. ފަހެ އެބާވަތުގައި ތިޔަބައިމީހުން ދުޢާކުރުމުގައި ހިތްވަރުކުރާށެވެ. ފަހެ (ސަޖިދާގައި ތިޔަބައިމީހުން ކުރާދުޢާ) ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޖާބަދެއްވުން އެކަށީގެންވެއެވެ."

11- ރުކޫޢުން ތެދުވެވުމުންނާއި އިޢުތިދާލުގައި ކިޔުންތަކުން.

ރުކޫޢުން ތެދުވުމުން އިމާމުވިޔާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މައުމޫމުވިޔާއަށް ދެގޮތަކަށް ކިޔުން ހުއްދައެވެ. އެއީ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ނުވަތަ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ކިޔުމެވެ. ނުވަތަ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔުމެވެ. ނުވަތަ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔުމެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލުންގެ އަނަސް ބިން މާލިކުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَالَ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه مسلم.

سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިމާމު ލެއްވުނީ އޭނާއާ އިޤްތިދާކުރުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ، އޭނާ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންވެސް اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢުކުރާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންވެސް ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި އޭނާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކުރާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންވެސް ސަޖިދަކުރާށެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގައިވެސް މިފަދައިންނެވެ. "وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ"(2) މާނައީ: "އަދި އޭނާ (އިމާމު) سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ." އަދި ހަމަ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވެސް މިފަދައިންނެވެ. "إِذَا قَالَ الْإِمَامُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ"(3) މާނައީ: "އަދި އިމާމު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ."

ދެން އިޢުތިދާލުގައި އިމާމުވެސް މައުމޫމުންވެސް އަންނަނިވި ޛިކުރުތައްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވަން ހިނދު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވެ މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. " رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا، وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ"(4) މާނައީ: "އޭ އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާކޯ! ޝުކުރާއި، ޘަނާއި، އުޑުތަކުގައިވާ އެއްޗެއްކަމާއި އަދި އެއަށްފަހުވެސް އިބަالله އިރާދަކުރެއްވި އެއްޗެއް ފުރިގެން އިބަالله އަށް ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވެއެވެ."

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން އަބީއައުފާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (އިޢުތިދާލުގައި) މިދުޢާ ވިދާޅުވާކަމުގައިވެއެވެ. "اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاءِ وَمِلْءَ الأَرْضِ، وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ"(5) މާނައީ: "އޭ އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާކޯ! ޙަމްދާއި، ޘަނާއި، އަދި އެއަށްފަހުވެސް އިބަالله އިރާދަކުރެއްވި އެއްޗެއް ފުރިގެން އިބަالله އަށް ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވެއެވެ. އޭ

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد والبخاري والنّسائي والبيهقي وابن حبّان.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(4) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي.

(5) رواه أحمد ومسلم.

ހައްދަވާބޫޖެނުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ސްނޯއާއި، ގަނޑުފެނާއި، ފިނިފެނުން މިއަޅާ ޠާހިރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޫޖެނުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ނަޖިހުން ހުދުހެދުން ސާފުކުރެވޭ ފަދައިން ކުށްތަކާއި ފާފަތަކުން މިއަޅާ ޠާހިރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ!"

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم، سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވެ ދެން މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. " اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ، وَمِلْءَ ماَ شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدِهِ. أَهْلَ الثَّناَءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ ماَ قَالَ الْعَبْدُ، وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ، اَللَّهُمَّ لاَ ماَنِعَ لِماَ أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِماَ مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ" މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބޫޖެނުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އަދި އެއަށްފަހު އިރާދަކުރައްވާ ތިބާރަކަالله އެއްޗެހި ފުރިގެންވާ ތިބާރަކަاللهއަށް ހަމްދު ވާޖިބުވެއެވެ. އޭ ޘަނާއާއި މަތިވެރިކަމުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަޅާ ބުނާ ބަސްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހައްޤުވެގެންވާ ބަހަކީ މިއީއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެން ހުރިހާ ތިބާރަކަاللهގެ އަޅުންނެވެ. އޭ ހައްދަވާބޫޖެނުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ތިބާރަކަالله ދެއްވާ އެއްޗެއް މަނާކުރާނެ ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި ތިބާރަކަالله މަނާކުރައްވާ އެއްޗެއް ދެވޭނެ ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ދަރަޖައެއްގެ ވެރިއަކަށް ތިބާރަކަالله ހުށަހަޅުއްވާ ދަރަޖަ ހުށަހެޅުއްވުމުން ތިބާރަކަاللهގެ އަރިހުގައި ރައްކާތެރިވުމަކަށް އޭނާގެ އެ ދަރަޖަ ނުރައްކާތެރިވެއެވެ. (ހަމައެކަނި ތިބާރަކަالله އަރިހުގައި އޭނާގެ ފައިދާއަށް ނުކުތީ ދީނުގެ ޢަމަލުތަކެވެ.)"

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ހުޒައިފާގެ ބަސް ރިވާވާގެ ބިފައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއްދުވަހު އެކަލޭގެފާނު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއެކު ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ހުންނެވިވަރަކަށް ތެދުވެވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "لِرَبِّيَ الْحَمْدُ لِرَبِّيَ الْحَمْدُ"[1] މާނައީ: "ހަމައެކަނި ތިމަން ބޭކަލުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދު ވާޖިބުވެއެވެ. ހަމައެކަނި ތިމަން ބޭކަލުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދު ވާޖިބުވެއެވެ."

12- ސަޖިދައަށް ދިއުމުގެ ކައިފިއްޔަތާއި ސަޖިދައިން ދެފައިތިލައަށް ސުވަޔާ

ހަމަޖެހޭ ގޮތުގައި ބޯހިޔާވައިގެ ކައިފިއްޔަތު: ސަޖިދައަށް ދިއުމުގެ ދާއިރާ ކައިފިއްޔަތަކީ ވާޖިބުވާގޮތުން އަޅާ ޖަހައިގެންނެވެ. އެއީ ކުރިޔަށްދާ އަދި ބައްޕަހުދާ، ބިން އަތުގައިހަރު އަތުގައިހަރު ބިން

ކަކޫޖެއްސުމުގެ. ފަހެ ޢިލްމުވެރިން ވަނީ އެންމެރަނގަޅު ގޮތް ރާޖިޙުކުރައްވާފައި އިޚްތިޔާރުކުރު ވަޑައިގެންފައެވެ. ފަހެ މިމަސްއަލަ ބިނާވެގެންވަނީ ދަލީލުތަކުގެ މައްޗަށެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ވާއިލު ބިން ޙުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްޕުޅުގެ ކުރިން ދެކަކޫފުޅު ޖެއްސަވަނިކޮށް އަދި ތެދުވެވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަކޫފުޅުގެ ކުރިން ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވަނިކޮށް އަހުރެން ދެކިއްޖެމެވެ."(1)

މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، وَلْيَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ސަޖިދައަށްދާ ހިނދު ޖަމަލު ބޯކޮޅުޖަހާ ފަދައިން ސަޖިދައަށް ނުދާނުވާށެވެ. އަދި އޭނާގެ ދެކަކޫޖެއްސުމުގެ ކުރިން ދެއަތް ޖައްސާނުވާށެވެ."

ދަންނައެވެ. މިދެބަޔަކީވެސް ސަލަފު ފުޤަހާއުންބަޔަ ދެބަޔަކީއެއް ނޫނެވެ. ފަހެ އިމާމު إبراهيم النّخعي އާއި، އިމާމު سفيان الثّوري އާއި، އިމާމު إسحاق بن راهويه އާއި، علاّمة ابن القيّم – رحمهم الله– ފަދަ ބޭބޭކަލުންނަކީ ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވަނީ ފުރަތަމަ ގޮތެވެ. އަދި ފަހުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން އެގޮތް ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވާ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި سماحة الشّيخ عبد العزيز بن عبد الله بن باز އާއި الشّيخ محمّد بن صالح العثيمين – رحمهما الله– ހިމެނިވަޑައިގަނެއެވެ.

އަދި އިމާމު مالك އާއި، އިމާމު أوزاعي އާއި، އިމާމު ابن حزم އާއި، الحافظ ابن حجر – رحمهم الله– ފަދަ ބޭބޭކަލުންނަކީ ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވަނީ ދެވަނަގޮތެވެ. އަދި ފަހުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން އެގޮތް ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވާ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި އިމާމު محمّد بن علي الشّوكاني އާއި علاّمة الشّيخ محمّد ناصر الدّين الألباني – رحمهما الله– ހިމެނިވަޑައިގަނެއެވެ.

ފަހެ ޢިލްމުވެރިން ބުނެދީފައިވާ ފަދައިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަސްފުޅަކާ އެކަލޭގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅަކާ ތަޢާރުޟުވެއްޖެނަމަ އިސްކަންދެވޭނީ ބަސްފުޅަށެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ވާއިލު ބިން ޙުޖުރު ރިވާކުރައްވާފައި އެވަނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޢަމަލުފުޅެވެ. އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރައްވާފައި އެވަނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަސްފުޅެވެ. އަދި އޭގެ އިތުރުން މިގޮތް ރާޖިޙުކުރުމަށް އިތުރު ބައިނާ

(1) رواه أصحاب السّنن.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنسائي.

ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއް ޝައިޚު އަލްބާނީ އެކަށައަޅުއްވާ "صفة صلاة النّبي" ނަމް ފޮތުގައި ނަގުލުކުރައްވާ ސަތޭކަބަހަކަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެބަހީކަމަ "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަކުރައްވާ ހިނދު ދެއަތްތިލަފަތް ވަކިކޮށް ތިރިއަށް ލައްވާފައި ކުރައްވައިފި (އެބަހީ ދެއަތްތިލަފަތް ދުރުކުރައްވައެވެ.) އަދި ދެއަތްތިލަފަތް ފޮތިކަރުވައިލެއްވެއެވެ. ފަހަތުގެ ކުރިމަތިކުރައްވައެވެ."

ދެންފަހު ސަޖިދައިން ދެފައިތިލަފަތް ނަގަވާ ހަމަޖެހިގެން ތިއްބަވައިގެން ގަތުލާދޭ ތަނަށް ނިކަތްކުރައްވައެވެ. ފަހު ވިޔަހަކަށް ކޮޅުމުޅި ބޭނުންކުރައްވައެވެ. ފަހަތުގައި ގޮއްވެ ކަކުލު ނުވަތަ މަގުލުގައި އެކަށައަޅުއްވާ ބިޔަވައިގައިވާ ބަރާގޮތުގައި ތިއްބެވުމުގެ ވާހަކައެވެ. ވިހެން ބަރާ ގޮއްވެ އަތް މަހަބަތްގައި ބިންމަތީގައި ވިޔަހަކަށް އަޅާ ބަރާގޮތުގައި ތިއްބެވުމެވެ.

ފަހު މާތްالله ރަސޫލާއިޔާ ކުރިކޮށްޗެވި ބައްދަވާ ހިސާބުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަށައަޅުއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައިން ތިއްބަވަނީ ދެއަތުގެ އިނގިލިތަށްވަނީ ހުރިކަމަށް ތަލުތަކަށް ބިންމަތީގައި އޮތުމުގެ ހަމަޖެހިގެންވެއެވެ."(1)

އަދި މާތްالله ރަސޫލާއިޔާ ކުރިކޮށް ބައްދަވާ ހިސާބުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަށައަޅުއްވާ މިސްކިޔުކުރާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާއިރު ދެކަކުލުގެ ދުވަސްތަކުގެ ތިއްބެވުމުގެ ހިސާބުގައި ބިންމަތީގައި އޮތުމަކީ ޖަހައްވައެވެ."(2)

އަދި ޝައިޚު އަލްބާނީ އެކަށައަޅުއްވާ "صفة صلاة النّبي" ނަމް ފޮތުގައި އަދިހާހާމާއި ބިނަހީމަށް ރައްޔަތުގެ ރިވާކަމެއް ދެކުނަވައި ބައްބަހަކަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއިވާކަމުގައިވެއެވެ. "މާތްالله ރަސޫލާއިޔާ ހަރުދަﷲ ބުނު ހަމަހަ ސަޖިދައިން ދެފައިގެ ދިގުލަމުގެ ހިސާބު ގޮތަށްކުރައްވާ އަތްތަށް ކަތިލުވައި (އެބަހީ އިނގިލިތަށް ފަހަތުވައި) ބިމާއި އަތުގެ ބިންމަތީގައި ދެފައިގެ ހިސާބު ކުރައްވައިވެއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިފަދަ ކަތިލުވައިކަށް ދަތުރު ކަލުބުން ދާލިދުވެ."(3)

ދެންފަހު މިހަކަށައެވެ. ވަކަށްދޭނެ އިޒުތިކާޑަކުން ރޭބިހުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވާ ކަމެއް ކުރިމަތިކުރުމަށް އެހެންނިމިކަން ކަލުބަން ބައްދަވައި ހިޔުބަކުރެއްވި. އަދި ކަމެއް ހުރިމަތިކުރުމަށް އެހެންނިމިކަން ބިންމަތީގައި އަތުގެ އިނގިލިތަށް ހިޔުބަކުރެއްވި.

(1) رواه أبو داود.

(2) رواه البخاري.

(3) غريب الحديث لإبراهيم الحربي.

13- ސަޖިދައިގެ ހައިއަތް. އެބަހީ ސަޖިދައިގެ ވާޖިބު މިންވަރު ފިޔަވައި ސަޖިދާގައި ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކާ ސިފަތަކެވެ. ފަހެ ސަޖިދަޖަހާ ހާލަތުގައި ނިތްކުރިއާއި އަދި ދެއަތްތިލަ ކަކުލާއި ޖެއްސުން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ދެފައިތަކުގެ އިނގިލިތައް ދުރުކުރަންޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާނާއި ވާއިލު ބުނު ޙުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތްކުރިފުޅު ދެއަތްތިލަފުޅުގެ ދެމެދުގައިވާގޮތަށް ޖެއްސެވިއެވެ. އަދި ދެއަރިކަށިފުޅާ ދުރުކުރައްވައެވެ."(1)

އަދި މާތްالله ރަސޫލާނާއި އަބޫޙުމައިދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ނޭފަތްފުޅާއި ނިތްކުރިފުޅު ބިންމަތީގައި ތަންގަނޑު ޖެއްސެވިއެވެ. އަދި ދެއަރިކަށިފުޅާ ދުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ދެއަތްތިލަފުޅު ދެކަނދުރާ ދިމާލުގައި ބާއްވަވައެވެ."(2)

ފަހެ ސަޖިދާގައި އަތްތިލަތައް ބޭއްވުމަށް ދެގޮތެއް ހުރެއެވެ. ނުވަތަ ދެކަނދުރާ ހަމައަށެވެ. މިދަރަޖަ އިސްތިޙާބު ދަރަޖައަށް އެވަސް ބާރާތްވެރިވެއެވެ. ފަހެ އިތުރުވެރިން ދަރަޖައް ބަދަލުކުރައްވާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަތްތިލަ ބޭއްވުން އެކަށީގެންވާ އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅު ކަންފަތުފުޅާ ހަމައަށްވާގޮތަށް ކަނދުރާ ހަމައިގައެވެ. އެކަމަށް ދަރަޖައަކަށްވެސް އިތުރުކުރެވޭނެއެވެ.

އަދި ސަޖިދާގައި އަތުގެ އިނގިލިތައް ބަރާބަރުކޮށް ހުއްޓުވާލުމެވެ. އަދި އެއްއިނގިލިއާ އަނެއްއިނގިލި ޖެހޭގޮތަށް ކައިރިކޮށްލުމެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާނާއި ވާއިލު ބުނު ޙުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުން ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އަތްފުޅުގެ އިނގިލިފުޅުތައް ފާޅުކުރައްވައެވެ. އަދި ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އިނގިލިފުޅުތައް ޖޯޑުކޮށްލައްވައެވެ."(3)

އަދި ސަޖިދާގައި އަތުގެ އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅުތައް ޤިބްލައާ ދިމާކުރާނެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާނާއި އަބޫޙުމައިދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އަތްފުޅު ކޮޅުބައްލަވައިގެން (އެބަހީ އަތްދަނޑު ބިންމަތީގައި ނުބައްލަވައި) އަދި އިނގިލިފުޅުތައް

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه ابن خزيمة والتّرمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(3) رواه الحاكم وابن حبّان وصحّحه الألباني.

ނުމަދުއްވައި އަތްމިލަފުޅު ޖެއްސަވައެވެ. އަދި ފައިފުޅުގެ އިނގިލިފުޅުތައް ޤިބްލައާ ދިމާކޮށް ބަހައްޓަވައެވެ."(1)

އަދި ދެއަތްކަށި ދެފުށްގަނޑުން ބަހައްޓަވަނީ އަރިކަރިން ދުރުކޮށް ބިންމަތީގައި ނުޖެހޭވަރަށް އުފުއްލަވައިލައްވައެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާ ބަރާއު ބިން ޢާޒިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ"(2) މާނައީ: "ތިބާ ސަޖިދަކުރާނަމަ ހިނދު ތިބާގެ ދެއަތްތިލަ (ބިންމަތީގައި) ބާއްވާށެވެ. އަދި ތިބާގެ ދެއަތްކަށި އުފުއްލާށެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާ އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلاَ يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރުމުގައި ސީދާވާށެވެ. (އެބަހީ ބޭނުކަނދި ތެދުކުރާށެވެ.) އަދި ކުއްތާ ފަތުރާގޮތަށް ކޮންމެ ފަރާތެއް ތިޔަބައިމީހުންގެ ތިޔަބައިމީހުންގެ އަތްދަނޑި ފަތުރައިނުލާށެވެ."

އަދި ސަޖިދަކުރުމުގައި ހުންނަވަނީ ބަނޑާއި މާކުލުވާ ފިއްސަވައިގެންނެވެ. އަދި ދެފައިތިލަފަތް ފިއްސަވައިގެންނެވެ. ދެފައި ބަހައްޓަވަނީ ޖެހޭގޮތަށް ދެފައިތިލަ ހަމަހަމައަށެވެ. އެއަށްފަހު ބޯ ފެށިގެންނެވެ. ހަމަ މާތްالله ރަސޫލާ އަބޫޙުމައިދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވެޑިގެންނެވީ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެފައިތިލަފަތުގެ ދެމެދު ދުރުކޮށްފައިވައެވެ. އަދި ބަނޑު ފުޅުގެ އެއްވެސް ބައެއް ދެފައިތިލަފުޅުގައި ނުޖެހޭގޮތަށެވެ."(4)

އަދި ސަޖިދަގައި ދެފައިތިލަ ބަހައްޓަވަނީ ޖެހޭގޮތަށް ބިންމަތީގައި ވިއްދައިލައްވައެވެ. އަދި އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅުތަކުން ބިންޖެހޭގޮތަށް ޤިބްލައަށެވެ. މާތްالله ރަސޫލާގެ އާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެން ދެކެފީމެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ވީއްލާފައިވާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެއްލިވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނު އަތްފުޅު ބަހައްޓައްވާފައިވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ފައިތިލަފުޅުގައެވެ. އެހިނދު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ފައިވަޑައިގަތީ އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه البخاري.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) رواه أبو داود.

ސަޖިދައަށް އޮންނަވަނީކޮށެވެ. ދުޢާކުރުމަށް ޤަބޫލުވުމަށް ގާތްވެއެވެ. އަދި އިނގިލިތުރުމުގެ ކަންތައް ޤަބޫލުކުރައްވާނެއެވެ."(1)

14- ސަޖިދާގައި އޮންނަންޖެހޭ މިންވަރާއި ސަޖިދާގައި ކިޔަންޖެހޭ ޛިކުރު.

އިސްވެބަޔާންވެދިޔަ ފަދައިން ސަޖިދާގައި ފަރުޟުވެގެންވާ މިންވަރަކީ ހިނދުކޮޅެކެވެ. އިތުރުވެދާނެ ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެއީ ތަސްބީޙަކެއް ކިޔާހާއި ހިނދުކޮޅެވެ. އަދި އިމާމުވެސް ނަވަދުވަރަށްވުރެ މަދުވެގެން ތިންފަހަރު ތަސްބީޙަ ކިޔާވަރަށް ސަޖިދަ ދިގުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަށީގެން ނަމާދުކުރާމީހާ ސަޖިދަ ދިގުކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. ފަހެ އިމާމު ترمذي - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިތުރުވުރެން ގާތް މުސްތަޙައްބުކަމެއްވާ ނީ ތިންފަހަރު ތަސްބީޙަ ކިޔާ ދަރަޖައިން ސަޖިދަ ކުރުކުރުމެވެ." އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެކަށީގެން ނަމާދުކުރާމީހާ ތަސްބީޙަކިޔާތީވެ. އަދި އެކަން ތަސްބީޙަކިޔުން އިތުރުކުރެވޭކަމާ ތަޢުލީމުކުރެވޭތޯ. އަދި އިމާމުގެ ނަމާދުކުރާމީހާ ވަޒަންކުރަން އޮންނަކުރުދެމުންގެ ނަމާދުކުރައްވާ މަރުހަބާކަމެވެ." ފަހެ ނަބިއްޔާ ޞައްލައްﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. އެކަށީގެން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޞަތުވިއެވެ. "أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ"(2) މާނައީ: "އަޅާ އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއާ އެންމެ ކުއްލިންވާ ވަގުތަކީ އޭނާ ސަޖިދާގައި އޮންނަ ވަގުތެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން (ސަޖިދާގައި) ދުޢާކުރުން ގިނަކުރާށެވެ."

ދެންފަހެ ސަޖިދާގައި ކިޔަންޖެހޭ ދުޢާތަކާއި ޛިކުރުތައް ތަންތަނެވެ. ފަހެ ތަސްބީޙު ދުޢާތަކާއި ޛިކުރުތައް ވިދާޅުވެދޭން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އެންމެ ސާބިތު ދުޢާތަކާއި ޛިކުރުތައް ތިރީގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

ޞައްލައްﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ހުރިހާ ނިޔައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަށީގެން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަކުރައްވާ ހިނދު ވިދާޅުވެއެވެ. "سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى"(3) މާނައީ: "މަތިވެރި ރަސްކަލާނގެ ޠާހިރުކުރައްވައެވެ." ފަހެ މިޙަދީޘް ނަސާއީ، ނާޅާ ސުނަން سنن أبي داود ގައާއި، سنن الترمذي

(1) رواه البيهقي وابن خزيمة في صحيحه والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(3) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

ގައާއި، سنن ابن ماجه ގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ފަހެ މިޛިކުރުގެ ފަހަތަށް وَبِحَمْدِهِ އިތުރުކުރުމަށް އެއްވެސް ޞައްޙަ ރިވާޔަތެއްގައި އައިސްފައެއްނުވެއެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިދުޢާކުރެއްވުން ގިނަކުރައްވައެވެ. "سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ"[1] މާނައީ: ''ތިބާاللهގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަ ކަލާއެވެ! އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ! އޭ އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަދި ހުރިހާ ޙަމްދުތަޢުރީފެއް ތިބާاللهއަށް ލިބިވޮޑިގެންވެއެވެ. އޭ އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަހަރެންނަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!''

މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبُّوْحٌ، قُدُّوْسٌ، رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوْحِ"[2] މާނައީ: ''އެކަލާނގެ ހުރިހާ އުނި ސިފަތަކަކުން ހުސްޠާހިރުވެވޮޑިގެންވެއެވެ. ހުރިހާ ޢައިބަކުން ހުސްޠާހިރުވެ މާތްވެގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެއީ މަލާއިކަތުންނާއި، ޖިބްރީލުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ.''

މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަކުރައްވާ ހިނދު ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ خَلَقَهُ، وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخالِقِيْنَ"[3] މާނައީ: ''އޭ އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާ ތިބާاللهއަށް ސަޖިދަކޮށްފީމެވެ. އަދި މިއަޅާ ތިބާاللهއަށް އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި މިއަޅާ ތިބާاللهއަށް ބޯލަނބައި ކިޔަމަންވެއްޖައީމެވެ. މިއަޅާގެ މޫނު ހައްދަވާ އެމޫނު ޞޫރަކުރައްވާ ކުރައްވާ އަޑުއަހާ އިވުމާއި، ފެނުން ހުޅުއްވާ ދެއްވި ފަރާތަށް މިއަޅާގެ މޫނު ސަޖިދަކޮށްފީމެވެ. اللهގެ މަތިވެރި ކަލާއެވެ! އެކަލާނގެ އެންމެ ރިވެތިކޮށް ހައްދަވާ ކަލާނގެއެވެ.''

މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޢައުފު ބުން މާލިކުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދާގައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبْحَانَ ذِيْ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(3) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

الْجَبَرُوْتِ، وَالْمَلَكُوْتِ، وَالْكِبْرِيَاءِ، وَالْعَظَمَةِ"[1] މާނައީ: "ގަދަފަދަކަމާއި، ވެރިކަމާއި، ބޮޑުކަމާއި، މަތިވެރިކަމުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ!"

މާތްالله ސުޖޫދުގައި އެދުންތެރިކަމާގެ ކިޔުއްވުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަކުރައްވައި ވިދާޅުވާކަމަށްދެއްވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ وَجِلَّهُ، وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، وَعَلاَنِيَتَهُ وَسِرَّهُ"[2] މާނައީ: "އޭ ހަމައެކަނި ޢިބާދަތްކުރެވޭ ރަސްކަލާނގެ! މިއަދާ ހުރިހާ ފާފަތަކެއް ފާފަތަކާ ކުޑަބޮޑު! އޭގެ ކުރީގެ ފާފަތަކާއި ބޮޑުތަކާ ފާފަތަކެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ފާފައި އެންމެ ފަހުގެ ފާފައެވެ. ފާޅުގައިވާ ފާފައި ސިއްރުވެ ވަންހަނާ ވެގެންވާ ފާފައެވެ."

މާތްالله ހުއްސުރުދުގައި ބާރިސަލާމްގެ ކިޔުއްވުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. އައިޝާ ވިދާޅުވިއެވެ. މިއަންނަ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެއްލިވަޑައިގަތުމުން އަޅުގަނޑު ބާއްޖެއް ފަހެއްހާރެ އަޅުގަނޑު ފާހަގަކުރެވުނެވެ. މިވަރާ އަޅުގަނޑު (ފަތުރާ އަތްޖެހި ރާސް) ތިރިވަޅުއިގައި އަޅުގަނޑު ފަހިކުރުފާޅުވިއެވެ. ފަސް އަޅުގަނޑު މުންނާ މިސްކިތުގައި ސަޖިދަކުރައްވާ. އަދި ދެފައިސް ފުރޮ ހުރި ވިހަރަފައިފަތްވެ. އަދި ވިދާޅުވަމުން ދިޔައެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوْبَتِكَ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِيْ ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَىٰ نَفْسِكَ"[3] "އޭ ހަމައެކަނި ޢިބާދަތްކުރެވޭ ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ކަލޭގެ ރުހުމަށްޓަކައި ސުވާލުކުރަމެވެ. ފަރުވާތެރިކަމާ ކަލޭގެ ގޯބުމާށް ބަދަލުދެއްވޭ ފާރާއްތަކަށް ދޯދަނަވޯ. އަދި ކަލޭގެ ޢާފިޔަތުގެ ސަލާމަތުގެ ދެއްވިފަރަގިނަ ކަލޭގެ ބަދަލުދެއްވޭ ފާރާއްތަކަށް ދޯދަނަވޯ. އަދި ކަލޭގެ ޙަޟްރަތުންވާ ނުރުހުމަތުން ނުވަތަ عذاب ނޫ ބަދަލުދެއްވޭ ފާރާއްތަކަށް ދޯދަނަވޯ އަދި ކަލޭގެ ހަޟްރަތަށް ދަންނަވަމެވެ. ކަލޭގެއަށް ދަންނަވަންޖެހޭ ތަޢުރީފާއި ޘަނާ މިއަޅާއަށް ހަދަދުކޮށް ނުނިމޭނެއެވެ. ކަލޭގެ ކަލޭގެ އަމިއްލަ ޒާތުފުޅަށް ޘަނާ ވަދާޅުވެވަޑައިގަތް ޘަނާ ހުރިހާވަރުގެ ބޮޑުކަމެވެ."

(1) رواه أبو داود والنسائي وأحمد وصحّحه الألباني. މިޙަދީޘް ސަޙީޙްކުރައްވައި އަލްއަލްބާނީ ރިވާކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. ސުނަން ނަސާއީގައި سنن النّسائي ގައެވެ. سنن أبي داود އާއި مسند أحمد ގައި ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައި މިޙަދީޘް ދެފުޅުގައި އަލްއަލްބާނީ ރިވާކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وابن حبّان والبيهقي.

(3) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

15- ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނުމާއި އިންނަންޖެހޭގޮތް އަދި އެމަޤާމުގައި ދުޢާކުރުން.

ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނދު މަޖުބޫރުކަމުގައިވާ މުސްތަޙައްބުވުމުގެންނާ ކަމެކެވެ. ދެންފަހެ ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނުމަށް ދެގޮތެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ފުރަތަމަގޮތަކީ ދެފައި ކަކުފުޅުގެން ފަންބައި ކަނާތްފައިގެ އިނގިލިތަކުގެ ބޮޑުތަން ޤިބުލައަށް ވާގޮތަށް ވާތްފައިގެ ކުޅަބާތަކަށް ބަހައްޓައިގެން އިށީނުން. މިގޮތަށް އިށީނުމަށް ކިޔަނީ އިފްތިރާޝަން އިށީނުމެވެ. ދެވަނަގޮތަކީ ދެފައި ކަކުފުޅުގެން ފަންބައި ދެފައިގެ އިނގިލިތަކުގެ ބޮޑުތަން ޤިބުލައަށް ވާގޮތަށް ވިއްދައި ދެފުންނާބުގެ މައްޗަށް ބޭއްވުން. މިގޮތަށް އިށީނުމަށް ބަސްބަހުގައި ކިޔަނީ "الإِقْعَاء" އެވެ.

އަދި މާތްالله ރުހިވެވަޑައިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "(رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ކޮންމެ އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުއްވާފައި އެބަހުށަހަޅާނެއެވެ (އެބަލި ކަނާތްފައިގެ އިނގިލިތައް) އަދި ވާތްފައި ބިމުގައި ފަތުރުއްވައި ކަނާތްފައި ކޮޅަށް ވިއްދަވާ ބަހައްޓަވައެވެ.[1]" އަދި މާތްالله ރުހިވެވަޑައިގެންވާ އިބްނު ޢުމަރުގެފާނު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާ ގޮތް ބަޔާންކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދެން އެކަލޭގެފާނު ކަނާތްފައި ކޮޅަށް ވިއްދަވައި ވާތްފައި ބިމުގައި ފަތުރުއްވައިގެން އިށީނދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ކޮންމެ ހަޑުލެއް ވެސް އެއްގަމުގެ ތަނަށް ދެވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނު ސުޖޫދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ދެވަނަ ސަޖިދަ ކުރައްވަން ފަށަނީ ވަގުތު ނޫނެވެ.[2]"

طاووس – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. (ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި) ދެފުންނާބުގެ މައްޗަށް ބޭއްވުން އިސްލާމްދީނުގެ ސުންނަތެއް ކަމުގައި މާތްالله ރުހިވެވަޑައިގެންވާ އިބްނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއީ ސުންނަތެއް ކަމުގައި ވިދާޅުވިއެވެ.[3]" އަދި މާތްالله ރުހިވެވަޑައިގެންވާ އިބްނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އަހަރެމެން ބަލާއިރު އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(3) رواه مسلم.

ފުރަތަމަ ސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އިށީނދެވަޑައިގެން ބިމުގައި އިސްނަވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1)

ދެން ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ކިޔުއްވަން ދުޢާއެއް ޙަދީޘްތަކުގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުގެ ޙުޛައިފާ ބިން ޔަމާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "رَبِّ اغْفِرِ لِيْ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ"(2) މާނައީ: "އޭ ރައްބުވާ ޒާތްކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އޭ ރައްބުވާ ޒާތްކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ!"

ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ، وَارْحَمْنِيْ، وَاهْدِنِيْ، وَاجْبُرْنِيْ، وَعَافِنِيْ، وَارْزُقْنِيْ، وَارْفَعْنِيْ"(3) މާނައީ: "އޭ ރައްބުވާ ޒާތްކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ރަޙްމަތް ލައްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާއަށް ހިދާޔަތް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ އުނިކަންތައް ފުރިހަމަކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ފުރިހަމަ عافية ދެއްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާއަށް ރިޒުޤު ދެއްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާ މަތިވެރި ކުރައްވާނދޭވެ."

16- **ޖަލްސަތުލް އިސްތިރާޙާ.** އެއީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގެ ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވެ ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ ވަގުތުކޮޅެވެ. އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގެ ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވެ ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ ވަގުތުކޮޅެވެ. ދެން މާލިކު ބިން ޙުވައިރިޘުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ނުވަތަ

(1) رواه البيهقي.

(2) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ތިންވަނަރަކުޢަތުގައިވާ ހިނދު ދެވަނަސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގެން އިށީނދު ހަމަޖެހިވަޑައިގަތުމަށް ފަހުން ދެވަނަރަކުޢަތަށް ނުވަތަ ހަތަރުވަނަރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ."(1) މިކަމުގެ ޙުކުމާމެދު ޢިލްމުވެރިންވަނީ އިޚްތިލާފުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ މުސްތަޙައްބުކަމެއްކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމެއް ނޫންކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ މުސްކުޅިވެ ގައިބޮޑު ބަލިވެފައިވާމީހާއަށް މުސްތަޙައްބެވެ. އަދި އެހެންނޫންމީހުންނަށް މުސްތަޙައްބުވެގެންނުވެއެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެއީ މުސްތަޙައްބުކަމެއްކަމަށެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު ދެގޮތަކަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އެކަށީގެންވާ ކިބައިންވެސް މަޝްހޫރުވެފައިވާ އެއީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމަށެވެ. ބަސްތަކުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ އެއީ މުސްތަޙައްބުކަމެއް ނޫންކަމަށެވެ. الشّيخ محمّد بن صالح العثيمين – رحمه الله– ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަހުރެންދެކޭގޮތުގައި މިމަސްއަލާގައި ވަނީ ތިންގޮތެކެވެ. ފުރަތަމަ ގޮތަކީ އެކަމަކީ ބޭނުންތެރިކަމާ މީހުންނަށް (އެބައި ގައިބޮޑު ބަލިވެފައިވާމީހުންނަށް) އެކަން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. މިކަމުގެ އެއްވެސް ހުއްޖަތެއް ނުވޭ. ދެވަނަގޮތަކީ މުޠުލަގުކޮށް (އެބައި އެއްވެސް ކަމެއްގެ ނެތި) ޝަރުޢުވެގެންވުމެވެ. މިގޮތް ތާޢީދުކޮށްދޭ ދަލީލެއްނެތެވެ. އަދި ތިންވަނަ ގޮތަކީ އެއްގޮތަކަށްވެސް އެކަން ޝަރުޢުވެގެން ނުވުމެވެ. މިގޮތް އަހުރެން ދެކޭގޮތުގައި ޞައްޙަވެގެންވާއެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ބަޔާންކުރައްވާ އެބަހުރު ސާބިތުވެގެންވާއެވެ. ދެން ސުވާލު އުފެދިގެންވަނީ އެކަން ސާބިތުވެގެންވަނީ ބޭނުންތެރިކަމާ ހިއްޕިމީހުންނަށްތޯ؟ ނުވަތަ އެންމެހާމީހުންނަށްތޯ؟ އަހުރެންދެކެނީ ރާޖިޙުކޮށް އެކަމަށް ބޭނުންތެރިކަމާ ހިއްޕިމީހުންނަށް (އެބައި ބަލިކަށިމީހުންނަށް) އެކަން ސާބިތުވެގެންވާކަމަށެވެ."(2)

17- ތަޝައްހުދަށް އިށީނދެވަޑައިގަތުން. އެބައި ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށާއި ފަހު އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިގަތުން.

(1) رواه الجماعة إلا مسلما وابن ماجه.

(2) "صفة صلاة النّبي صلّى الله عليه وسلّم" للعثيمين.

އިލްތިފާތުކޮށްލުން. އެއީ ފުރަތަމަ އައްޗެހިއްޔާތަން އިންނަވާނުވެ. އަދި ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިންނަގޮތުން މެނުވީ. އެއީ ދެފަޔަ ކަކުލުދިމާލަށް ވަށްބައި ކަނޑޫވައިގެ އިސްތިރިހަކުދިކޮށް ބޮޑުވައްތަރު ގޮތަށް ތިއްބައި ވޭތޮއްލައިގެ ކުޅަނދުވަރުކަށް ބޮލަވާ އިނުމެވެ. ދެން މިގޮތަށް އިންނައިރު އަތްޕާއްވަން ޖެހޭގޮތް ދަންނަމަވެ. ފަހެ މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވުމީ ޢާއިޝާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތަޝައްހުދުގައި އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ވާތްފައިތިލަ ކަކުލުމަތީ ބާއްވަވައެވެ. އަދި ކަނާތް އަތްޕުޅު ކަނާތް ކަކުލުމަތީ ބާއްވަވައެވެ. އަދި ކަނާތް ބޮޑުވައި އިނގިލީގެ ބައިތަކާ ޝަހާދަތް އިނގިލިތަކުގެ ބޮޑުވައި ޖެހިގެންވާ ޝަހާދަތް އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."[1] އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. "ޝަހާދަތް އިނގިލިން ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ އިނގިލިތައް ހަމްދުކޮށް ޝަހާދަތް އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."[2] ޝަހާދަތް އިނގިލި ބޭނުންކުރަންޖެހޭ އަދި އެހެންގޮތްތަކެއްވެސް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވުމީ ވާއިލު ބިން ޙުޖްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތް އަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތް ފައިތިލަމަތީ އަދި ވާތް ކަކުލުމަތީ ބާއްވަވައެވެ. އަދި ކަނާތް އުނގަނޑުމަތީގައި ކަނާތް ކަކުލުމަތީ ބާއްވަވައެވެ. ދެން ކަނާތް އިނގިލިތަކުގެ ތެރެއިން ދެ އިނގިލި ހަމްދުކޮށް ބޮޑުއިނގިލިން ވަށްބައި ހަދައިގެން ޝަހާދަތް އިނގިލިން ތިންގޮތަކަށް އިޝާރާތްކުރައްވައެވެ. އަދި ޝަހާދަތް އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރައްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ޝަހާދަތް އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރައްވަމުން ދުޢާކުރައްވާކަން އަހުރެން ދުށީމެވެ."[3]

ފަހެ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައި ޝަހާދަތް އިނގިލިން އިޝާރާތްކުރަންޖެހެނީ ހަމައެކަނި "إلاَّ اللهُ" ކިޔާއިރުއެވެ. އަދި ޙަނަފީ މަޛްހަބުގައި އިޝާރާތްކުރަންޖެހެނީ ހަމައެކަނި "لاَ" ކިޔާއިރުއެވެ. ދެން އިނގިލި އުފުލާލުމަށްފަހު ބާއްލާނެއެވެ. އަދި މާލިކީ މަޛްހަބުގައި އިޝާރާތްކުރަންޖެހެނީ

(1) رواه مسلم.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه أحمد.

ކަނާތްފަރާތުގައި ވާތްފަރާތުގައެވެ. އަދި އެއީ ސަލާމްދިނުމާ ހަމައަށް ދާންދެނެވެ. އަދި ހަނދާން ވަޖަހުގައި އިސްތިރާޙަތުކުރަންޖެހެނީ الله ގެ ނަންފުޅުގަނޑު ކޮންމެ ހިނދެއްގައެވެ.

ދަންނައެވެ. މިހައްދުވަކަށް އެއްވެސް ދަލީލެއްގެ މައްސަލަ ބިނާކޮށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ބައްދުތަކެއް ނެތެވެ. ތަޢުލީމުދީމުގެ މަޖާލްތަކަށް ސުންނަތުން ސާބިތުވާ މަޖާލްތަކަށް އެކަށީގެންވެއެވެ. އެއީ ކުޑަވަރަކަށް ނުވާގޮތަކަށް އަދި އިސްތިރާޙަތުކުރުމުގެ ބޭނުންވާވަރަށް އިސްތިރާޙަތުކުރުމެވެ.

ތަވައްރުކުކޮށް އިނުން. އެބައި ފަހުއަށް ތަޝައްހުދަށް އިންނަންވީގޮތެވެ. އެއީ ކަކުލުފައިގެ އިސްފިލާތަކުގެ ވެއްޓެކުން ވާތްފައި ވިއްދައި ވާތްފައިގެ ކަކުލުވާތް ކަކުލުފައިގެ ދަށުން ނެރެ ވާތް ފުނޑުދިރިޔަށް މައްކަތް ބޮޑަށް އިށީނުމެވެ. ޔަޢުނީ ވާތް ކަކުލުފައި ބިންމަތީގައި ބަހައްޓާ އިށީނުމެވެ. އަބޫ ޙުމައިދު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިގޮތް ބަޔާންކުރައްވަމުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ކަކުލުފައިމަތީގައި ވިއްދައިފައި ވާތްފައިމަތީގައި ވާޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ފަހުއައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ވާތްފައިމަތީގައި އިސްކޮށްލައްވައި ކަކުލުފައިމަތީގައި ވިއްދައިފައި އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފައިމަތީގައި ވާޑައިގަންނަވައެވެ."(1)

18- ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުން އިށީނުން. ފަހެ ޖަލްސަތުލްއިސްތިރާޙަތުން

ދެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުން އިށީނުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އެބަސްފުޅުގެ ދަލީލަކީ މާލިކް ބިން ޙުވައިރިޘް ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ބަޔާންކުރި ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއްފަހަރު ދެންދުށީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުން އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާ ކަމުގެ ތެރެއިން ނުކުމެވަޑައިގަންނަވާކަމެވެ. ދެން ނަމާދު ފުރަތަމަ ކުރައްވާ ރަކްޢަތުގެ ދެސަޖިދަކުރައްވާ ނިމުނު ހިނދު ސަލާމްދެއްވިއެވެ. ކޮންމެ ރަކްޢަތެއްގައި ތަކުބީރު ކިޔަވައި الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެއެވެ. އެއީ ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކުގައި

(1) رواه البخاري.

މިސްތަކުންވެސް ދެނެގަތުން ކިޔުއްވައެވެ. ފަހެ އެއީ (ދެނެގަތުން ކިޔުއްވުމާއި) އަނގަތާފުޅުން ފުރަތަމަ
ރަކްޢަތުގައި އިސްތިއުފާޙު ކިޔުއްވައި ހަމަކުރައްވަ ފިޔަވަ މަސްހުޅުލައްވައެވެ."(1)

ދަންނައެވެ. ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ތަސްބީހުގެ އިތުރުން އެއްޗެހި ކިޔުއްވަން
ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި
ބަރަހަނާކިޔުއްވުންވެސް އަދި އޭގެފަހުގައި ދުޢާކުރެއްވުންވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން
ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަންކުރެއްވުން މުސްތަޙައްބުކަމުގައި ބުނުއްވާފައިވާ ދަލީލު ނަންގަވާފައި
އެވަނީ ޖައްމު ނަމަސްތަކުންނެވެ. (އެއްވެސް ބަޔަކު ނަމަސްކަންނުނުވެ.) ހަމަކަނަލަފުން
ފަރުމައްޓަޅުއްޖަހާން އެނަމަސްތަކަށް ގޮއިދުވެގެންވާކަން ބަޔަކަށްވެގެންވެއެވެ."(2)

19- ފަތިސްނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މަސްހަބު

ބަރަހަނާކިޔުއްވުން. ފަހެ ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިން ދުޢާކުރައްވަންނާ ގޮތުގައި ފަތިސްނަމާދުގައި
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މަސްހަބު ބަރަހަނާކިޔުއްވުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މިގޮތަށް
ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި އިމާމު مالك އާއި، އިމާމު أبو حنيفة އާއި، އިމާމު سفيان الثّوري އާއި،
އިމާމު الأوزاعي – رحمهم الله– ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އިމާމު الشافعي – رحمه الله – ވިދާޅުވަނީ
ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށެވެ. އިމާމު ޝަވްކާނީ – رحمه الله – ބަރަހަނާކިޔުއްވުން ވާޖިބުކަމަށް ވިދާޅުވާ
ބޭކަލުން ގެންނަވާފައިވާ ދަލީލުތަކާއި އިންސާފުކުރައްވަމުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ބަރަހަނާކިޔުއްވުން
ވާޖިބުކަމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ މަދްހަބަށް ދަލީލުކުރާ އެއްވެސް ދަލީލެއް ސާބިތުވެގެންނުވެއެވެ.
ފަހެ ނަމާދު ގެސްތާކުރުމިހާރަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވި ދަސްކޮށްދެއްވި އިރު
އެކަށޭގެންގެ މަސްހަބު ބަރަހަނާކިޔުއްވުމަށް ވިދާޅުވެފައިނުވާތީ އެއް އެކަށޭގެންނެއް ދަސްކޮށްދެއްވި
ގޮތުން ނަމާދުކޮށްދެއްވަން އެނގޭ ނަމާދު ފުރިހަމަވުމުގެ ކަމަށް ވިދާޅުވެފައި ދަލީލުވާތީ
ބަރަހަނާކިޔުއްވުން މުސްތަޙައްބުވާނީ މަސްހަބެވެ."(3)

(1) رواه الجماعة.

(2) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

(3) نيل الأوطار.

ދެންފަހެ ސަލަވާތުގެ ޢިބާރާތް ތަފާތުތަފާތުގޮތުން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އެންމެ ސައްޙަކަންބޮޑު ތިން ޢިބާރާތެއް މިތަނުގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

"اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ، كَماَ صَلَّيْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيْمَ، إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ، اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ كَماَ بَارَكْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيْمَ، إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ"[1] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާފުޅުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ޢިބްރާހީމްގެފާނާއި ޢިބްރާހީމްގެފާނުގެ ޢާއިލާގެ މައްޗަށް ތިޔަﷲ ސަލަވާތް ލެއްވި ގޮތައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ ޢާއިލާގެ މައްޗަށް ސަލަވާތް ލައްވާދެއްވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲ ހުރިހާ ޙަމްދުވެރިކަމާއި، ހުރިހާ މާތްކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ ހައްދަވާފުޅުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ޢިބްރާހީމްގެފާނާއި، ޢިބްރާހީމްގެފާނުގެ ޢާއިލާގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވިގޮތައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ ޢާއިލާގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލައްވާދެއްވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲ ހުރިހާ ޙަމްދުތަކާއި، ހުރިހާ މާތްކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ"[2] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާފުޅުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ޢިބްރާހީމްގެފާނުގެ ޢާއިލާގެ މައްޗަށް ތިޔަﷲ ސަލަވާތްލެއްވިގޮތައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުންނާއި، އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިފަސްކޮޅުގެ މައްޗަށް ސަލަވާތްލައްވާދެއްވާށެވެ! އަދި ޢިބްރާހީމްގެފާނުގެ ޢާއިލާގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވިގޮތައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުންނާއި އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިފަސްކޮޅުގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލައްވާދެއްވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲ އެންމެހާ ޙަމްދުވެރިކަމާއި އެންމެހާ މާތްކަމެއްލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

(1) رواه البخاري.

(2) رواه البخاري.

"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ"[1] މާނައީ:

"އޭ ހަމްދާއި ތަޢުރީފުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުފުޅުގެ މައްޗަށް ރަޙްމަތާއި ސަލަވާތް ލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުފުޅުގެ މައްޗަށް ސަލަވާތް ލައްވާނދޭވެ! އަދި ޢާލަމުގައި އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުފުޅުގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުފުޅުގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން އިބަރާﷲ ހުރިހާ ޙަމްދަކާއި، ހުރިހާ މަތިވެރިކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

20- ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދުޢާކުރުން. ފަހު

ސަލަވާތަށްފަހު ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ދުނިޔޭގެ އާޚިރަތުގެ ހެޔޮ އެދޭ ކޮންމެ ދުޢާއެއް ކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އެކަމަކު ދުޢާކުރާނީ ހަދީޘްގައި އައިސްފައިވާ ދުޢާތަކުންނެވެ. ފަހު ރަސޫލުﷲ ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދަށް ދަސްކޮށްދެއްވީ އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުމުގެ ފަހުން، ބަޔަކު ޒިކުރުކުރައްވާތީއެވެ. "ދެން ބޭނުން ދުޢާއެއް އިޚްތިޔާރުކުރާށެވެ."[2] އެކަމަކު ސުންނަތުން ސާބިތުވެގެންވާ ދުޢާތަކުން ދުޢާކުރުން ރަނގަޅުވެގެންވެއެވެ. އެގޮތުގައިވާ ބައެއް ދުޢާ ބަޔާންކޮށްލަމެވެ.

މާތްﷲ ޢާއިޝާގެކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންކުރު މީހަކު ފަހު އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔައި ނިމުމުން ހަތަރު ކަމަކުން މާތް ﷲގެ ރައްކާތެރިކަން އެދޭށެވެ. ބުނާނީ މިގޮތަށެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيْحِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوْذُ بِكِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ. اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنَ

---

(1) رواه مسلم.

(2) رواه مسلم.

الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ"(1) މާނައީ: "އޭ ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންނާ ކަށްވަޅުގެ ޢަޛާބުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމުން އެދި މާތްﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި މަސީހުއްދައްޖާލުގެ ފިތުނައިން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމުން އެދި މާތްﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ދިރިހުރުމާއި މަރުވުމުގެ ފިތުނައިން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމުން އެދި މާތްﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ފާފަކުރުމުންނާއި ދަރަނިވެރިވުމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމުން އެދި މާތްﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ."

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވަމުން ހުރެވޮޑިގެންނަވާ ހިނދު ތަޝައްހުދު ވިދާޅުވުމާއި ސަލާމް ދެއްވުމާ ދެމެދު އެންމެ ފަހުން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ مَا قَدَّمْتُ، وَماَ أَخَّرْتُ، وَماَ أَسْرَرْتُ، وَماَ أَعْلَنْتُ، وَماَ أَسْرَفْتُ، وَماَ أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّيْ. أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ"(2) "އޭ ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ތިމަންނަން ތިމަންނާގެ އިސްވެދިޔަހައި ފާފަތަކާއި ފަސްވެކުރިހައި ފާފަތައް ފުއްސަވާދެއްވާނދޭވެ! އަދި ތިމަންނާ ސިއްރުން ކުރިހައި ފާފަތަކާއި ފާޅުގައި ކުރިހައި ފާފަތައް ފުއްސަވާދެއްވާނދޭވެ! އަދި ތިމަންނާ ހައްދުފަހަނައަޅައިގެން ކޮށްފައިވާ ފާފަތައް ފުއްސަވާދެއްވާނދޭވެ! އަދި އެއީ ފާފަތަކެއްކަން ތިމަންނާއަށްވުރެ ބޮޑަށް މާތްﷲ ދެނެވޮޑިގެންވާ ފާފަތަކެއް ތިމަންނާއަށް ފުއްސަވާދެއްވާނދޭވެ! (ހުރިހާކަމެއް ކުރިޔަށް ލެއްވުމާއި ފަސްކުރެއްވުން) އިސްކުރައްވާ ފަރާތަކީ މާތްﷲއެވެ. އަދި ފަސްކުރައްވާ ފަރާތަކީވެސް މާތްﷲއެވެ. މާތްﷲ ފިޔަވާ އަޅުކަން ލިބުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ."

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަބޫބަކުރުގެފާނު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ދަންނަވިއެވެ. ނަމާދުގައި އަޅުގަނޑު ކިޔާނެ ދުޢާއެއް އަޅުގަނޑަށް އުނގަންނައިދެއްވާށެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޖަވާބުދެއްވަމުން ވިދާޅުވިއެވެ. ވިދާޅުވާށެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ ظُلْماً كَثِيْرًا، وَلاَ يَغْفِرُ

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه مسلم.

الذُّنُوْبَ إِلاَّ أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِيْ مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِيْ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ"(1) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާވަނީ މިއަޅާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް ގިނަގިނައިން އަނިޔާވެރިވެމުން އަނިޔާވެރިވެފައިވަމެވެ. އަދި ތިޔަ الله ފިޔަވައި ފާފަތައްފުއްސަވާނެ އެހެންއެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ ތިޔަ اللهގެ ހަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުމުން މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް އޯގާތެރިވެވޮޑިގެންނަވާންދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަ اللهއީ ފާފަފުއްސަވާ އޯގާވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

މާތް الله ރުއްސެވުމަށްޓަކައި މިފަދަ ބަސް އަސްލަހައި ކިޔައިން ދިވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އޭރުމިހާރު ނަމާދު ނިންމައި އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުމެވެ. އަދި އޭނާ އެވަގުތު ކިޔަމުންދިޔައެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ يَا أَللهُ بِأَنَّكَ الْوَاحِدُ الأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِيْ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، أَنْ تَغْفِرَ لِيْ ذُنُوْبِيْ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ"(2) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އޭ الله! ތިޔަ اللهއީ އެކަލާނގެ ބައިވަރު އަދި ދެވަނަ ނެތް އަދި އެކަލާނގެ އެއްކަލާ އެހެންއެއްވެސް ފަރާތެއްނުވާ، އެއްކަލާނގެއާ، އެހެން ފަރާތްތަކުގެ ހާޖަތްތަކަށް ބޭނުންވާ ފަރާތެއްނުވާ، އެކަލާނގެ އެހެން ފަރާތެއް ކުރިމަތިލާ ބޭނުމެއްނުވާ، އެކަލާނގެ އެހެން ފަރާތެއްގެ ކަނބަލުން ބޭނުންވާ ފަރާތެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ތިޔަ اللهގެ ހަޟްރަތުން މިއަދު ދުޢާކުރަނީ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވުމަށް އެދި ދަންނަވަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަ اللهއީ ގިނަގިނައިން ފާފަފުއްސަވާ އޯގާވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ." ފަހެ އޭނާ މިދުޢާކުރި އަޑުއިވިވަޑައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ފާފަފުއްސަވައިފިއެވެ." މިގޮތަށް ތިންފަހަރު އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ.

މާތް الله ރުއްސެވުމަށްޓަކައި ބަރަކާތް ބަސް ޖާނިބުގެ ކިޔައިން ދިވެގެންވެއެވެ. އެއްދުވަހަކު އެކަލޭގެފާނު ވަހަކަ ކުރެއްވީ ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ. ވައްދުމުން އެކަމާ އިންސާނުގެ ދޮންނިވިއެވެ. ދުޢާއި ސަލާމް އަހުރުން ފެށިގަތުން ކުރަންހެއްދެވީ؟ އެބައިމީހުން

ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެވެ. ފުރިހަމަކުރައްވައިދިނުމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ދަންނަވައެވެ.
ނަމާދުގައި އަހުރެން ދުޢާއެއްކޮށްދީފާނެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވެސް އެދުޢާކުރައްވާ
ކަމުގައިވިއެވެ. އެއީ "اَللَّهُمَّ بِعِلْمِكَ الْغَيْبَ وَقُدْرَتِكَ عَلَىٰ الْخَلْقِ أَحْيِنِيْ ماَ عَلِمْتَ الْحَيَاةَ خَيْرًا لِيْ وَتَوَفَّنِيْ إِذَا عَلِمْتَ الْوَفَاةَ خَيْرًا لِيْ، اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، وَأَسْأَلُكَ كَلِمَةَ الْحَقِّ فِيْ الرِّضاَ وَالْغَضَبِ، وَأَسْأَلُكَ الْقَصْدَ فِي الْغِنَىٰ وَالْفَقْرِ، وَأَسْأَلُكَ نَعِيْماً لاَ يَنْفَدُ، وَأَسْأَلُكَ قُرَّةَ عَيْنٍ لاَ تَنْقَطِعُ، وَأَسْأَلُكَ الرِّضاَ بَعْدَ الْقَضاَءِ، وَأَسْأَلُكَ بَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَأَسْأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ إِلَىٰ وَجْهِكَ وَالشَّوْقَ إِلَىٰ لِقَائِكَ فِيْ غَيْرِ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ وَلاَ فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ، اَللَّهُمَّ زَيِّنَّا بِزِيْنَةِ الْإِيْمَانِ وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِيْنَ"(1) "އޭ ހައްދަވާތޮތުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އިޔާﷲ ތިބާގެ ދެނެވޮޑިގެން ވާކަމުންނާއި، ޣައިބުކަންތައްތަކުގެ ވަސްކަން ކަލޭގެފާނުގެ ހެޔޮދިޔުމެއް ދެނެވޮޑިގެން ވާކަމުން (ހިޔާތާ އިޔާﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ) ހިޔާތާ ދިރިހުރުން ހިޔާތައް ހެޔޮކަމެއް ދެނެވޮޑިގެންވާކަމުން އިޔާﷲ ދެނެވޮޑިގެންވާހިދު ހިޔާތުގައި ހިފަހައްޓަވާނދޭވެ! އަދި މަރުވުން ހިޔާތާއް ހެޔޮކަމެއް ދެނެވޮޑިގެންވާކަމުން އިޔާﷲ ދެނެވޮޑިގެންވާހިދު ހިޔާތުގެ މަރުގައި ނިޔާކުރައްވާނދޭވެ! ހައްދަވާތޮތުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ!
ހަމަކަށަވަރުން ހިޔާތާއި ޣައިބުގައާއި ހާމަކަމުގައި އިޔާﷲއަށް ބިރުވެތިވާ ހިތްކަށަވަރެއް ދެއްވުމަށް އެދި އިޔާﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ރުޅިގައާއި ރުހުމުގައި ޙައްޤުބަސްބުނުމުގެ ނިޢް
ޢަމަލުގެ ދެއްވުމަށް އެދި އިޔާﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި މުއްސަނދި ކަމުގައާއި
ފަޤީރުކަމުގައި މެދުމިނުގަނޑު ދެއްވުމަށް އެދި އިޔާﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި
ނިމުނުދާނެ ނިޢުމަތްތަކެއް ދެއްވުމަށް އެދި އިޔާﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި
މެދުކެނޑުމެއްނެތް ލޮލުގެ ފިނިކަން (ހިތްހަމަޖެހުމެއް) ދެއްވުމަށް އެދި އިޔާﷲގެ
ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ޤަޟާ ކަނޑައެޅުއްވުމަށްފަހު (މިންވަރުގެ) ރުހުން ދެއްވުމަށް
އެދި އިޔާﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި މަރުވުމަށް ފަހު އަރާމު ދިރިއުޅުމެއް ދެއްވުމަށް އެދި
އިޔާﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ގެއްލުންދީނިވި ބަލާމުސީބާތާއި، މަގުފުރެދޭ ކަހަލަ ފިތުނައާ
ނުލައި އިޔާﷲގެ ދީދާރުކުރުމުގެ ބޭނުންތަކާއި، އިޔާﷲއާ ބައްދަލުވުމުގެ ޝަޢުޤުވެރިކަން

---
(1) رواه النسائي وأحمد وصحّحه الألباني.

ދެއްވުމަށް އެދި އިބާاللهގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމުވެ. އޭ ހައްދަވާބޮޑު ކަރުއްވި ރަސްކަލާނގެ! އިލާހުކަމުގެ ޗިނހޮޅި އަޒަމަތް ޗިނހޮޅި ކަރަމްވާންތަ! އަދި ތެދުވެރިކަމާ ބަރަކާ ކަމުގައްޔާއި، ތެދުވެ ދީބެނުމާ ބަރަކާ ކަމުގައި އަޒަމަތް ވަންމާރިނދޫ!"

މާތްالله ޙަރްސޫލުއްވި އަނަސްގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލާގެ ވާން ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު އަހުރަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު އިނީނދު އިނީމެވެ. އޭރު މީހަކު ނަމާދުކުރަމުން ދިޔައެވެ. އަދި އޭނާގެ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ދުޢާގައި މިވަރަށް ހިތަކުން ދިޔައެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيْكَ لَكَ، الْمَنَّانُ، يَا بَدِيْعَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ، يَا حَيُّ يَا قَـــيُّوْمُ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَأَعُوْذُ بِكَ مِنَ النَّارِ"[1] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބޮޑު ކަރުއްވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ އިބާاللهގެ ޙަޟްރަތުން މިބަސްފުޅުތައް ދެއްވުމަށް އެދި ދަންނަވަމުވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެންމެހާ ޙަމްދާއި ތަޢުރީފުވެސް ލިބޫބާގެންވަނީ އިބާاللهއަށެވެ. އިބާالله ފިރަވައި އަޅުކަންވެވުން ބައްޓެވޭގެންވާ އެހެން އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އިބާاللهއީ އެއްކަލާނގެ ވަންތަ އިލާހެވެ. އިބާاللهއަށް ޝަރީކު ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. އިބާاللهއީ ގިނަގިނައިން ނިޢުމަތްތަކުގެ ދެވޭ ގެންވާ ފަރާތެވެ. އޭ އުޑުތަކާއި ބިން ހެއްދެވި ތެދުއީން އެންމެ ފުރިހަމަ ހައްދެވި ރަސްކަލާނގެ! އޭ ޝަރަފުވެރިކަމާއި މަތިވެރިކަމުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! އޭ ދިރިހުރިތޭ ގެންވާ އެންމެހާ ކަންކަމެއް ހިންގަވާ ގެއިދެވޭ ގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ސުވަރުގެ ދެއްވުމަށް އެދި އިބާاللهގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމުވެ. އަދި ނަރަކައިން ސަލާމަތް ކޮށްދެއްވުމަށް އެދި އިބާاللهގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމުވެ." ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށް حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އޭނާ ދުޢާ އުޅުއްވި ކޮންއެއްޗެއްކަން ދެނެވޮޑިގެންތޯ؟ އަސްޙާބުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އެންމެ ރަނގަޅަށް ދެނެވޮޑިގެންވަނީ اللهއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އޭނާ ދުޢާކޮށްފައިވަނީ اللهގެ އިސްމުލް އަޢްޒަމް ފުރަތަމަކޮށްފައެވެ. ދެން އެއިސްމުގެ ވަސީލަތުން ދުޢާކުރުމުން ޤަބޫލުކުރައްވައެވެ. އަދި ސުވާލުކުރުމުން ދެއްވައެވެ. އެއީ الله އަށް ދުޢާކުރުމުގައި "الاسْمُ الأَعْظَم" (اللهގެ އެންމެ މާތް އިސްމުފުޅު) ގެ ވަސީލަތުން ދުޢާކުރުމެވެ.

---

(1) رواه أهل السنن وصحّحه الألباني.

ދުޢާކޮށްދިނަމަ އެކަލާނގެ އިޖާބަކުރައްވާނެއެވެ. އަދި އޭގެ ޝަރުޠުތައް ހަމަވެގެން އެއްޗެއް އެދިދިނަމަ އެކަލާނގެ ދެއްވާނެއެވެ."

މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވާ ސަޢުދު ބިން އަބީ ވައްޤާޞްގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކުޑަކުދިންނަށް ކިޔަވައިދޭފަދައިން ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުތަކުގެ ފަހުން ކިޔުއްވާ ކަލިމަތަށް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمْرِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ"[1] މާނައީ: "އޭ ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް ލައިގެންވާ ކަލާނގެ! ހަދަކަންކަމުން މިއަށް ބަޚީލުކަމުން ކަލޭގެފާނުގެ ޙަޟްރަތުން އަޅުގަނޑު ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ. އަދި މިއަށް ބިރުގަންނަކަމުން ކަލޭގެފާނުގެ ޙަޟްރަތުން އަޅުގަނޑު ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ. އަދި އެންމެ ދުވަސްވީ އުމުރާ ހަމައަށް (މިސްކީންކަމާއި މިއަށް ބަރުވެރިކަން ލިބޭ ހުރިހާ ހާލަކަށް) މިއަށް ގެނައުމުން ކަލޭގެފާނުގެ ޙަޟްރަތުން އަޅުގަނޑު ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ. އަދި ދުނިޔޭގެ ފިތުނަތަކާއި، ޤަބުރުގެ ޢަޒާބުން ކަލޭގެފާނުގެ ޙަޟްރަތުން އަޅުގަނޑު ރައްކާތެރިކަން އެދެމެވެ."

21- ސަލާމްދިނުމަށްފަހު ޛިކުރުކުރުން. ފަރު ސަލާމްދިނުމަށް ފަހުގައި ކިޔުން އެންމެ ބޮޑަށް ޛިކުރުކުރުމަކީ ސުންނަތެކެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވާ ޘައުބާންގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތިންފަހަރު "أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ" (މާނައީ اللّٰهُ ގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުން އެދިލައްވަމެވެ.) ވިދާޅުވެ ދެން ވިދާޅުވެއެވެ. "اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ، وَمِنْكَ السَّلاَمُ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ" "އޭ ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް ލައިގެންވާ ކަލާނގެ! އިބަ ހީالله ސަލާމަތްތެރި ކަލާނގެއެވެ. އަދި ސަލާމަތްކަން ލިބެނީ

[1] رواه أحمد والبخاري والنّسائي.

ޢިއްޒަތާއި ބަރަކާތްތެރިވެވޮޑިގެންފިއެވެ. އޭ ޝަރަފުވެރިކަމާއި ކަރާމާތުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! ޢިބާالله ވަޙީ ޝަރަފުވެރިވެވޮޑިގެންވެއެވެ."(1)

ރަޟިޔަالله ޢަންހު މުޢާޛު ބިން ޖަބަލްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޅުގަނޑުގެ އަތުގައި ހިފައިގަނެ حديث ކުރުއްވަމުން ވިދާޅުވިއެވެ. "އޭ މުޢާޛެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޯގެފާނު ތިބާދެކެ ލޯބިވެވެ." ދެން މުޢާޛުގެފާނު ދަންނަވާލިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ބައްޕައާއި މަންމަ ކަލޭގެފާނުގެ މަތިން ފިދާވާނީއެވެ. އަޅުގަނޑުވެސް ކަލޭގެފާނު ދެކެ ލޯބިވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރުއްވަމުން ވިދާޅުވިއެވެ. "ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން ތިޔަ ދުޢާ ކިޔުމަށް ދޫކޮށްނުލާށެވެ. މިކަލޭގެފާނު ތިބާއަށް ވަޞިއްޔަތްކުރައްވަމެވެ. "اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ"(2) "އޭ ހަމަކަށަވަރުން ޚާއްޞަކޮށް ރަސްކަލާނގެ! ޢިބާالله ހިތުން ޝުކުރުކުރުމާއި، ޢިބާالله ރަނގަޅު ޢިބާދަތުގެ މައްޗަށް އަޅުގަނޑަށް އެހީތެރިވެދެއްވާނދޭވެ!"

ރަޟިޔަالله ޢަންހު މުޣީރާ ބިން ޝުޢުބާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮންމެ ފަރުޟު ނަމާދެއްގެ ފަހުން ވިދާޅުވަނީ މިއެވެ. "لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ، اَللَّهُمَّ لاَ مانِعَ لِماَ أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِماَ مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ"(3) "الله މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް ބައިވެރިއެއް ނުވެއެވެ. މުޅި ވެރިކަމާއި ޙަމްދު އެކަލާނގެއަށް ޚާއްޞަވެގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެ ކޮންމެ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ބާރުވެރިވެވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެއަށް ޙަމްދާއި މުޅި ވެރިކަމެއް ލިބިގެންވެއެވެ. އޭ ހަމަކަށަވަރުން ރަސްކަލާނގެ! ޢިބާالله ދެއްވާ އެއްޗެއް މަނާކުރެވޭނެ ބަޔަކު ނުވެއެވެ. އަދި ޢިބާالله މަނާކުރައްވާ އެއްޗެއް ދެވޭނެ ބަޔަކު ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް މުއްސަނދިއަކަށް ނުވަތަ ބާރުވެރިއަކަށް ނަފާއެއް ނުވާނެއެވެ.

(1) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن خزيمة والحاكم وقال: صحيح على شرط الشيخين.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ޤަދަރުވެރިކަން ނުވަތަ ނަސީބުވެރިކަން ތިޔަރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން އެއްވެސް ފައިދާއެއް ނުކޮށްދޭނެއެވެ. (ހަމައެކަނި ފައިދާވާނީ އެއްޗަކީ ޞާލިޙުޢަމަލުތަކެވެ.)"

މާތްﷲ ރުއްސެވުންވެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޒުބައިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަލާމްދެއްވާ ހިނދު ނަމާދުގެ ފަހުން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ. لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ، لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُوْنَ"[1] "ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަވެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކުނުވެއެވެ. ހުރިހާ ވެރިކަމާއި ހުރިހާ ޙަމްދާއި ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ކުޅަދުންވަންތަވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ހެޔޮކަންތައްކުރުމުގެ ބާރެއް އަދި ނުބައިކަމަކުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބާރެއްވެސް ﷲގެ ހަޟްރަތުން މެނުވީ ނުވެއެވެ. ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވެއެވެ. އަދި އަހަރެން އެކަލާނގެއަށް މެނުވީ އަޅުކަމެއްނުކުރަމެވެ. ނިޢުމަތާއި، ފަޟުލާއި، ރިވެތިސަނާ ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށެވެ. ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވެއެވެ. އަދި ކާފިރުން އެމީހުން ނުރުހުނުކަމުގައިވިޔަސް އަޅުކަމުގައި އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަމާއި ދީން ޚާލިޞްކޮށްދެމުންނެވެ."

މާތްﷲ ރުއްސެވުންވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "{سُبْحَانَ اللهِ} {ﷲގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ!} ތިރީސްތިންފަހަރު، {الْحَمْدُ لِلّٰهِ} {އެންމެހާ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ﷲއަށެވެ.} ތިރީސްތިންފަހަރު، {اللهُ أَكْبَرُ} {އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ.} ތިރީސްތިންފަހަރު، އަދި ސަތޭކަ ހަމަކުރަން {لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ} {ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތައެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. ހުރިހާ ވެރިކަމާއި ހުރިހާ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ޤުދުރަތްވަންތަވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ.} ދިހަފަހަރު ކިޔައިފިމީހާއަށް ވާނީ އޭނާގެ ކުރިމަތިން ހަތަރު އަޅުން މިނިވަންކުރިކަމުގައެވެ. އެއީ އިސްމާޢީލުގެ ދަރިކޮޅުގެ މީހުންގެ ތެރެއިން ހަތަރު މީހަކު މިނިވަންކުރިކަމުގައި ވާނެއެވެ."(1)

މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބުނު ޣަނަމްގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މަޣްރިބުނަމާދާއި ފަތިސްނަމާދުން އަވަދިވެ އެނބުރިލުމުގެ ކުރިން އަދި ފައިދަމާލުމުގެ ކުރިން "لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِيْ وَيُمِيْتُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ" "الله މެނުވީ އަޅުކަންކުރުމަށް ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތައެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. ހުރިހާ ވެރިކަމާއި ހުރިހާ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އެކަލާނގެ ދިރުއްވައެވެ. އަދި މަރުއްވައެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ޤުދުރަތްވަންތަވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ." މިފަދައިން ދިހަފަހަރު ކިޔައިފިމީހާއަށް ކޮންމެ ފަހަރަކަށް ދިހަ ހެޔޮޢަމަލު ލިޔުއްވާނެއެވެ. އަދި ދިހަ ފާފަ ފުހެލައްވާނެއެވެ. އަދި ދިހަ ދަރަޖަ މަތިވެރިކުރައްވާނެއެވެ. އަދި އެއީ ހުރިހާ ނުރުހެވޭ ކަމަކުން ރައްކާތެރިކަމެކެވެ. އަދި ދުރުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަމެކެވެ. އަދި ޝިރުކު ފިޔަވައި އެހެން ފާފައަކަށް އޭނާ ހަލާކު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އޭނާއަށްވުރެ ރަނގަޅު ބަސްތަކެއް ކިޔައިފި މީހަކު މެނުވީ އަމަލުގެ ގޮތުން އޭނާއަކީ މީސްތަކުންގެ ތެރެއިން އެންމެ މާތް މީހާއެވެ. އަދި އޭނާގެ ކުރިން ކިޔައިފިމީހާ ހަމައެކަނި އޭނާއަށްވުރެ ރަނގަޅު ކަމެއް އެކަމަކު ކުރެވޭނީ އޭނާއަށްވުރެ އިތުރަށް ކިޔައިފިމީހާއެވެ.(2)

މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫ އުމާމާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ކޮންމެ ނަމާދަކަށްފަހު އާޔަތުލްކުރްސިއް ކިޔައިފިމީހާ ދަނޑިވަޅުން ސުވަރުގެއަށް ވަނުމަށް އޭނާގެ ހުރަހަކަށްވާނީ މަރުވުމެވެ."(3)

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

(2) رواه الترمذي وأحمد وحسّنه الألباني.

(3) رواه النسائي في عمل اليوم واللّيلة وابن السنّي وصحّحه الألباني.

ދެން އާޔަތުލްކުރްސިއްޔި ﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ لَا تَأۡخُذُهُۥ سِنَةٞ وَلَا نَوۡمٞۚ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ مَن ذَا ٱلَّذِي يَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيۡءٖ مِّنۡ عِلۡمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرۡسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ﴾ (البقرة: ٢٥٥) "اللّٰهއީ އެކަލާނގެ ފިޔަވައި ހައްޤުގައި އަޅުކަންވުން ހައްޤުވާ އެއްވެސް އިލާހަކުނުވާ ހަމައެކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއީ ދިރިހުރިވޮޑިގެންވާ އަބަދަށް ޤާއިމުވެވޮޑިގެންވާ ހަމައެކަލާނގެއެވެ. ތޮއްޖެހުމާއި ނިދިން އެކަލާނގެއަށް ނިސްބަތްވެގެންނުވެއެވެ. އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ވާހައިއެއްޗެއް ވެސް އެކަލާނގެއަށެވެ. ޝަފާޢަތްތެރިވުމަކީ އެކަލާނގެ އިޒުނަދެއްވާމީހަކަށް ޝަފާޢަތްތެރިވެވޭނީ ކާކަށްތޯއެވެ؟ އެކަލާނގެ ކުރިމަތީގައި ވާހައިކަމެއް އަދި ފަހަތުގައި ވާހައިކަމެއް (އެބަހީ އިސްވެދިޔަކަމާއި ކުރިއަށް ވާނޭކަމެއް) އެކަލާނގެ ދަންނަވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އިލްމުފުޅުގެ ތެރެއިން އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ މިންވަރެއް ފިޔަވައި އެބައިމީހުންނަކަށް ނުހަނގުރާނެއެވެ. އެކަލާނގެ ކުރްސިއްޔު (އެކަލާނގެ ފައިތިލަ އަޅުއްވާ ތަނެއް) އުޑުތަކާއި ބިމަށްވުރެ ފުޅާވެގެންވެއެވެ. އަދި އުޑުތަކާއި ބިން ރައްކާތެރިކުރައްވާ ކަމުގައި އެކަލާނގެއަކަށް އެއްވެސް ވަރުބަލިކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ މަތިވެރިވެ މާތްވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ."

މާތްالله ރައްސޫލުއްލާހު ދެއްކެވީ ބޭނުން ކުރުމުގެ ހަގީގަތް ކިޔަވާދެއްވިއެވެ. އެކަލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން އިޚްލާޞް، ފަލަޤު، ނާސް މިސޫރަތްތައް ކިޔުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހަރެން އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."(1)

﴿ قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ۝ ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ ۝ لَمۡ يَلِدۡ وَلَمۡ يُولَدۡ ۝ وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدُۢ ﴾ (الإخلاص: ١ – ٤) "(އޭ ރަސޫލާ) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއީ اللّٰهއެވެ. الله އެއްކައުވަންތަވެއެވެ. اللّٰهއީ ފުދިވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއަކަށް ދަރިކަލުން ނުވެއެވެ. އަދި ބަފައިކަލުން ނުވެވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެއާ އެއްވަރު އެހެން އެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ."

﴿ قُلۡ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلۡفَلَقِ ۝ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ۝ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝ وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّٰثَٰتِ فِي ٱلۡعُقَدِ ۝ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴾ (الفلق: ١ – ٥) "(އޭ

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنسائي وصحّحه الألباني.

މުޙައްމަދުގެފާނެވެ!) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ހެނދުނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ރައްކާތެރިކަމުން، އެކަލާނގެ ހެއްދެވި ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ އަނދިރިކަން ފެތުރިވަނިކޮށް އެރޭގަނޑުގެ އަނދިރިކަމުގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި (ގޮށްޗަށް ޖަހައި ފު) ގޮށްޗަކަށް ފުމޭ އަންހެނުންގެ (އެބަހީ ސިޙުރުވެރިންގެ) ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި ހަސަދަވެރިޔާ ހަސަދަވެރިވާހިނދު އޭނާގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ."

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ۞ مَلِكِ ٱلنَّاسِ ۞ إِلَٰهِ ٱلنَّاسِ ۞ مِن شَرِّ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ ۞ ٱلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ ۞ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ﴾ (الناس: ١ – ٦)

"(އޭ މުޙައްމަދުގެފާނެވެ!) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ޖިންނިންނާއި އިންސާނުންގެ ތެރެއިން މީސްތަކުންގެ ހިތްތަކަށް ވަސްވާސްލައިދޭ (ﷲގެ ޛިކުރުކުރެވޭހިނދު) ފަހަތަށް އަނބުރިދާ ވަސްވާސްގެވެރި ޝައިޠާނާގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް މީސްތަކުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ރަސްކަމުން އެދިދަންނަވަމެވެ. އެކަލާނގެއީ މީސްތަކުންގެ ބަޔާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. މީސްތަކުންގެ އިލާހެވެ."

މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި އުއްމުސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުން ސަލާމްދެއްވުމާ ހިނދު ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ عِلْماً نافِعاً، وَرِزْقاً طَيِّباً، وَعَمَلاً مُتَقَبَّلاً"(1) "އޭ ރަސްކަލާނގެ! ތިމަންކަލޯ ދަންނަވަމެވެ، އިބާﷲގެ ބަރަކާތުން ފައިދާހުރި ޢިލްމަކާއި، ޙަލާލު ދެމެހިއްޓޭ ރިޒުޤަކާއި، ޤަބޫލުކުރައްވާ ޢަމަލެއް އެދިދަންނަވަމެވެ."

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކާއި ސުންނަތްތަކާއި ނަމާދުގެ ބަރަކާތްތަކުގެ ތަރުތީބުން ނަމާދުކުރާނެގޮތް

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކާއި ސުންނަތްތަކާއި ވާޖިބުތަކާއި ތަކްބީރުތައް ބާރުތަކާއި ހިނގައްޖެއެވެ. ދެން މިއަށްފަހުގެ ދަރުސް ބަޔާންކުރާނީ އިޖްމާލީކޮށް ނަމާދުގެ ބަރަކާތްތައް ތަފްޞީލުން އަޅުގަނޑުމެން ދަސްކުރަމާހިނގާށެވެ. ނަމާދުގެ ބަރަކާތްތަކުގެ ތަފްޞީލު

(1) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް އިޖްމާޢުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަހެ ތިރީގައި އެވާ ތަރުތީބުން ނަމާދުކުރާހިނދުކަމެވެ.

1- ނަމާދުކުރުމަށް ގަސްދުކުރާ ތަންގައި ފުރެތަށް ކުރިމަތިލައި ކޮޅަށްހުރުން.

2- ކުރަން ގަސްދުކުރާނަމާދަކަށް ނިޔަތްގަތުން.

3- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދެއަތްތިލައިގެ ބޮޑުފުށް ކުރިމަތިލާގޮތަށް ދެއަތްތިލަ ދެކޮނޑާ ހަމައަށް ނުވަތަ ދެކަންފަތުގެ ފަތްތާ ހަމައަށް އުފުލުން.

4- ވާތްމަތީ ކަނާތް ބާއްވައި މާމަތީގައި ހަރަންބަނދުން. ވާތްއަތުމަތީ ކަނާތްއަތަ ބޭއްވުން ނުވަތަ ވާތު ކުޅަނބުމަތީ ކަނާތު ކުޅަނބު ޖެހެއްސައި ކަނާތުން ވާތު އަތްދަނޑުގައި ހިފެހެއްޓުން ނުވަތަ ވާތު އުޅަނބޮށްޓާ ހަމައަށް ކަނާތްއަތަ އަތުގެފަތަށް ވާތު އަތްދަނޑުމަތީ ކަނާތު އަތްދަނޑު ބޭއްވުން. މިދެންގޮތުގެ ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެއްގޮތް ރަނގަޅުގޮތް ކަމަށް އިޖްމާޢުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިންގަޑު އެއްފަހަރަކާ ޖަމާކުރުމެވެ. އެއީ ކަނާތްއަތުގެ ބޮޑުފުށް ގެން ވާތު ކުޅަނބުމަތީ ޖަހާގޮތަށް ބޮޑުގައި ހިފުހައްޓައިގެން ހުރުމެވެ. ކުރުން ކަނާތުގެ އެއްބައި ވާތުގެ މަތީގައެވެ. އެއްބައި އޮންނާނީ ވާތު ކުޅަނބު މަތީގައެވެ. އަދި އެއްބައި އޮންނާނީ ވާތު އުޅަނބޮށް މަތީގައެވެ.

5- ދުޢާއުލްއިސްތިފްތާޙް ކިޔުން. ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ނަމާދުފެށުމުގައި ދުޢާތައް ވަނީ ބައްލަވާފައެވެ. އެދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން ކޮންމެ ދުޢާއެއް ކިޔަސް ހަމަރަނގަޅެވެ.

6- أَعُوْذُ އާއި ބިސްމި ކިޔުމަށްފަހު ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުން. މައުމޫމު ކަމުގައިވާނަމަ ޖަހުރީ ނަމާދުތަކުގައި ކިޔާނީ ސިއްރުންނެވެ.

7- ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ކިޔުން. އެއީ ފަރުޟު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައެވެ. ބައެއް ފަހަރު ތިންވަނަ ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތްތަކުގައި ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ.

8- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދެއަތް އުފުލައި ރުކޫޢަށްދިއުން. ދެއަތް އުފުލާނީ ފުރަތަމަ ފަދަ ހަމައަށް ދޮށިމަތިން. ރުކޫޢުގައި ކަލިއްޔާއި ބޯހާމަ ހިނގައްޖެއެވެ.

9- ރުކޫޢުގައި ޠުމަޢުނީނާކުރުން. ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ނަމާދުގައި ބައްލަވާ ހިނގައްޖެއެވެ. ރުކޫޢުގައި ފުޢާނަލިޔުމުގައި ބައްލަވާކަމެވެ.

10- سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔުމާއެކު ރުކޫޢުން ތެދުވެ ދެއަތް އުފުލުން. ދެއަތް އުފުލާނީ ހަމަ ކުރިން އުފުލިގޮތަށެވެ.

11- **އިޢުތިދާލަށް ތެދުވުން.** އިޢުތިދާލަކީ ރުކުނެއް ކަމުގައި ގޮތުގައި ޢިލްމުވެރިން ވަނީ އިޚްތިލާފުވެފައެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެއީ ރުކުނެއްކަމުގައެވެ. ބެލެއްވުމެވެ. އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އިޢުތިދާލަކީ ރުކުނެއް ނޫން ކަމަށެވެ. ހުކުމަކެވެ. އެއްވެސް ކަމަކީ ސުންނަތް ދަލީލްތައް އަރައިސްކުރެއް ނުވެއެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން އިސްތިދުލާލު ކުރައްވާފައިވަނީ އިޢުތިދާލުގައި ސިޔާދަވުމަށް އަމުރުކުރެއްވި ޙަދީޘާ ނަބީކަރީމްގެ ސުންނަތުގެ ދަލީލުންނެވެ. އަދި އިޢުތިދާލުގައި ހަރަކާތްކުރެއްވުމުގެ ވާހަކަ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ޢިލްމުވެރިން ރސول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުގައި ކުރެއްވި ހިނދު ކަމަކާ ހަމަހަމަ ގޮތަކަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. ހަމައެއާއެކު ބަސްބުނެއްވުމެއް ކަމަކަށް ކުރެއްވިއެވެ. ޔަނި އިޢުތިދާލުގައި އެއް ކުރުކުރުއްވާށެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ކުރުމުގައިވެސް އަޅާ ކުރުކުރެއްވުމެވެ. ބަލާއްވާފައިވެސް އަހާފާނެ ކިޔާނެވެ. ފަރުދުގައި މާތުދުއްޕާގައި ބޭއްވުމެވެ. ސަޖިދާގައި ބޭއްވުމެވެ. ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައާއި އަތާޔިޔާއްޔިކުރާކަމަށް ކުރީކަމަށް ބޭއްވުމެވެ. ޔަނި އަޅާ އެއްވެސް ތެރެއިން ނަބާއްވާ ކަންކަމެއްކެވެ. އެއްޗެހި ވިދާޅުވެ ދެއްކެވުން އިޢުތިދާލުގައި އަޅާ އުޅުއްވައިފުލުވުން އެއްވެސް ހަމަޖެހިލައްވައިގެން ނަމާދުކުރުމަށް ހަމައަށް ޙަދީޘުގައިވެއެވެ. މާތްﷲ ޙަޟްރަތުން މާތްﷲ ޙަޟްރަތުގައި ފުރިހަމަ ރޭކު ޝުކުރަށް[1] މާތްﷲ ޙަޟްރަތުގައި ސުވާލު ރޭކު ސަލާމަތް[2] ދިމާއިރުން ހަމަޖެހިލުން އިޢުތިދާލުގައި މުހިއްމުގައި އެއްބާރުލުމެވެ.

12- **އިޢުތިދާލުގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.** ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ އެގާރަވަނަ ނަމްބަރުގައި ޠުމަޢުނީނަތު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

13- اللهُ أَكْبَرُ **ކިޔުމާއެކު ސަޖިދަށް ދިއުން.** ސަޖިދަށް ދާންޖެހޭ ގޮތާއި ސަޖިދާގައި ހުންނަންޖެހޭ ކައިފިއްޔާތު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

14- **ސަޖިދާގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.** ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ސާދަވަނަ ނަމްބަރުގައި ޠުމަޢުނީނަތު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ޔަނި ސަޖިދާގައި ޒިކުރާން ކިޔުމުގައި ބަރާބަރުކަމެވެ.

15- اللهُ أَكْبَرُ **ކިޔުމާއެކު ސަޖިދައިން ތެދުވުން.**

16- **ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނުން.** ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނަންޖެހޭ ކައިފިއްޔާތު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

17- **ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.** ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ފަނަރަވަނަ ނަމްބަރުގައި ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

---

(1) رواه النّسائي بإسناد صحيح.

(2) رواه البخاري.

19- اللّٰهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދުވަނަ ސަޖިދައަށް ދިޔުން. ދުވަނަސަޖިދާގައިވެސް ކަންތައްކުރާނީ ހަމަ ފުރަތަމަ ސަޖިދާގައިވެސް ކަންތައްކުރި ގޮތަށެވެ.

20- اللّٰهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދުވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވުން.

21- ގައިބާރު ދެރަވެހުރެއްނަމަ ދުވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ކުޑަހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ މަޑުކޮށްލުން.

22- ދުވަނަރަކުޢަތް ތެދުވެ ހަރަކާތްކުރުން. ތެދުވަންޖެހޭ ގޮތުގެ ކައިފިއްޔަތު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ދުވަނަ ރަކުޢަތް ހަރަކާތްކުރަނީ ހަމަ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ކުރެވުނުހެންނެވެ.

23- ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށް ކަންތައްކުރުން. ދުވަނަ ރަކުޢަތުގައި ކަންތައްކުރާނީ ހަމަ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށެވެ. އެކަމަކު ސޫރަތުލްފާތިޙާގެ ކުރިން أَعُوْذُ ކިޔާނަކަށްނުޖެހެއެވެ. أَعُوْذُ ކިޔާނީ ހަމައެކަނި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައެވެ.

24- ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުން. އެބަހީ ދުވަނަރަކުޢަތުގެ ދުވަނަ ސަޖިދައިން اللّٰهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ތެދުވެ ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނީމެވެ. އެއީ އިފުތިރާޝަށް އިށީނުމެވެ. ކައިފިއްޔަތު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

25- ތަޝައްހުދު ކިޔުން. ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދުގެ އަސްލަކީ ނަމާދުބަހައިގައި ތަޝައްހުދު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ދުވަނަ ރަކުޢަތުގެ ނަމާދުއިން ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައި އެކަނި ކިޔާނީ އައްތަޙިއްޔާތެވެ. އިފުތިރާޝަށް އިނދެ ތަޝައްހުދު ކިޔުމަށްފަހު ސަލަވާތް ކިޔާކަށް ނުޖެހެއެވެ.

26- اللّٰهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ތިންވަނަ ރަކުޢަތަށްޓަކައި އަތް އުފުލައި ހަރަކާތްކުރުން. އަތް އުފުލާނީ ހަމަކުރިންވެސް އަތް އުފުލި ގޮތަށެވެ.

27- ބިސްމިއްލާހި ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުން. ތިންވަނަ ރަކުޢަތާއި ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތުގެ ޤިރާޢަތުގައި ކިޔާނީ ހަމައެކަނި ސޫރަތުލްފާތިޙާއެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތާއި ޢިޝާ މެންދުރު ނަމާދުގެ ފަހުދެރަކުޢަތާއި ބައެއްފަހަރު ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު އެހެން ސޫރަތެއް ކިޔަވައިދިނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

28- ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށް ކަންތައްކުރުން.

29- اللّٰهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދުވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވެ ގައިބާރު ދެރަވެހުރެއްނަމަ ކުޑަހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ މަޑުކޮށްލުން. ތިންރަކުޢަތް ނަމާދެއްނަމަ ފަހު އައްތަޙިއްޔާތަށް އިންނާނީއެވެ.

30- ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތް ތެދުވެ ހަރަކާތްކުރުން. ހަތަރުވަނަ ރަކުޢަތް ތެދުވެ ހަރަކާތްކުރަނީ އިރު ހަމަ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ކުރެވުނުހެންނެވެ.

31- ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށް ކަންތައްކުރުން.

32- ދެން އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުން. އެބަހީ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގެ ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވެ ތަވައްރުކަށް އިށީނުމެވެ. ކުރިއްސުރެ ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

33- ތަޝައްހުދުކިޔުން.

34- ތަޝައްހުދަށްފަހުން ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން. ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ނަވާރަވަނަ ނަންބަރުގައި ޞަލަވާތް ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

35- ޞަލަވާތަށްފަހު ދުޢާކުރުން. ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ވިހިވަނަ ނަންބަރުގައި ދުޢާތައް ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

36- ސަލާމްދިނުން. ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުގެ ނުވަވަނަ ނަންބަރުގައި ސަލާމުގެ ތަފްޞީލު ސަލާމްދޭންޖެހޭ ގޮތް ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

ދެން ކުރުގޮތަކަށް މިބަޔާންކުރެވުނީ ނަމާދުކުރާ ގޮތުގެ ޚުލާޞާއެވެ.

ދަންނައެވެ. ނަމާދުގެ ހަރަކާތްތަކުގައި ފިރިހެނުންނާ އަންހެނުން ހަމަހަމައެވެ. އެއްވެސް ތަފާތެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ.

ސުންނަތް ނަމާދު

ދެން އިސްލާމްދީނުގައި ފަރުޟުނަމާދުތަކުގެ އިތުރަށް ސުންނަތްނަމާދުތަކެއްވެސް ޝަރުޢުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ފަރުޟުނަމާދުގެ ރުކުންތަކާއި ސުންނަތްތައް ފުރިހަމަނުވުމުގެ ސަބަބުން އުނިވާ އުނިވުން ފޫބެއްދުމާއި އާޚިރަތުގައި މީހާގެ ދަރަޖަތައް މަތިވެރިކުރުމަށްޓަކައެވެ. ދެން މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلاَةُ، يَقُولُ رَبُّنَا عَزَّ وَجَلَّ لِمَلاَئِكَتِهِ، وَهُوَ أَعْلَمُ: انْظُرُوا فِي صَلاَةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا؟ فَإِنْ كَانَتْ تَامَّةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَّةً، وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئاً قَالَ: انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ؟ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ: أَتِمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ، ثُمَّ تُؤْخَذُ الأَعْمَالُ عَلَى ذَلِكُمْ"(1)

(1) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ޤިޔާމަތްދުވަހު އިންސާނުގެ ފުރަތަމަ ހިސާބުކުރެވޭނީ ނަމާދެވެ. މާތްالله، އެކަލާނގެ ދަރުމަވަންތަ މަލާއިކަތުންނަށް ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. ތިމަންاللهގެ އަޅާގެ ނަމާދަށް، އެނަމާދު ފުރިހަމަކުރެއްވިތޯ ނުވަތަ އުނިކުރެއްވިތޯ ބަލައިލާށެވެ. ފަހެ ފުރިހަމަކޮށްވާނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ލިޔުއްވޭނެއެވެ. އަދި ނަމާދުން މިންވަރެއް އުނިވެގެންވާނަމަ އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. ތިމަންاللهގެ އަޅާއަށް ސުންނަތް ނަމާދެއްވޭތޯ ބަލައިލާށެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ސުންނަތް ނަމާދެއްވާނަމަ الله ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. ތިމަންاللهގެ އަޅާއަށް، އޭނާގެ ފަރުޟު އޭނާގެ ސުންނަތުން ފުރިހަމަކޮށްދެއްވާށެވެ. ދެން އެހެނިހެން ޢަމަލުތަކުގެ ހިސާބުވެސް ކުރިއަށްދާނީ އެގޮތުގެ މަތިންނެވެ. (އެބަހީ ފަރުޟުތަކުގައި ސުންނަތުން ޖަބުރުވެގެން ފުރިހަމަވުމެވެ. އަދި ފަރުޟު ޢަމަލުން ބަދަލުވުމެވެ. މިގޮތަށެވެ.)"

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގަންނަވާ ރަބީޢާ ބިން ކަޢުބު އަލްއަސްލަމީގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑު ބައެއް ރޭރޭ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު ހޭދަކުރީމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ވުޟޫކުރެއްވުމަށް ފެން ގެންގޮސްދިނުމާއި އަދިވެސް އެކަލޭގެފާނުގެ އެހެނިހެން ބޭނުންތައް ފުއްދައިދިނުމަށެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑަށް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. މިމަންޒިލްކަމަށް ބަދަލެއް ސުވާލު އެދުމަށެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު ދަންނަވައިފީމެވެ. ސުވަރުގޭގައި ކަލޭގެފާނާ އެކުވުމަށް އެދުނީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އޭގެން ނޫނީ އެހެން ކަމެއްތޯއެވެ؟ އަޅުގަނޑު ދަންނަވައިފީމެވެ. ހަމަ އެކަމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ"(1) މާނައީ: "ފަހެ ތިބާގެ ނަފްސާ ޖިހާދުކުރުން (އެބަހީ ތިބާގެ ނަފްސު އިސްލާޙުކުރުމުގެ މަސައްކަތް) ގިނަ ސަޖިދަކުރުމުން މިކަމުގައި ތިބާ އެހީވާށެވެ."

ސުންނަތް ނަމާދު މިސްކިތަށްވުރެ ގޭގައިކުރުމެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގަންނަވާ ޖާބިރުގެފާނު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلاَةَ فِي مَسْجِدِهِ، فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيباً مِنْ صَلاَتِهِ، فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلاَتِهِ خَيْراً"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތުގައި ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށްފި ހިނދު އޭނާގެ ގެއަށް ނަމާދުން

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه أحمد ومسلم.

ހިއްސާއެއް ހަވާލުކުރާށެވެ. (އެބަހީ ނަމާދުގެ ބައިތަކުން ސުންނަތް ގޭގައި ކުރުމުގެކަމެވެ.) އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ ގޭގައި ކުރާނަމާދުން މާތްالله އޭނާގެ ގޭގައި ބަރަކާތްލައްވައެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންތެރިވުއްވި ޢަބްދުالله ބުން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޭތަކަށް ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކުން ހިއްސާއެއް ހަދާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތައް ކަށްވަޅުތަކަކަށް ނުހަދާށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންތެރިވުއްވި ޒައިދު ބުން ޘާބިތުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "صَلاَةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهِ فِى مَسْجِدِي هَذَا إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ"[2] މާނައީ: "ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި މީހާ އޭނާގެ ގޭގައި ކުރާނަމާދު މިމަސްކިތަށްވުރެ މިމިސްކިތުގައި އެހާ ކުރާނަމާދަށްވުރެ މާތްވެގެންވެއެވެ."

ފަހެ ސުންނަތް ނަމާދުގައި ކިޔަވާކިޔެވުން ވާޖިބުއްދުންނެވެ. ކުޅަދާނަވެގެންވާ އިރުވެސް އިށީނދެ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެއެވެ. އަދި ރަކުޢަތުގެ އެއްބައި ކޮޅަށް ހުރެގެން ފުރިހަމަކުރުމާއި އަނެއްބައި އިށީނދެ އިށީނދެގެން ފުރިހަމަކުރިޔަސް މައްސަލައެއްނެތެވެ. އަދި އިށީނދެގެން ކިޔަވައި ރުކޫޢަށް ތެދުވެގެން ދޮށް ރުކޫޢަށް ދިޔަޔަސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ. ފަހެ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރުމުގެ އެއްވެސް ގޮތަކަށް ވަކިކޮށްފައެއް ނުވެއެވެ. ޢަލްޤަމާ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ޢާއިޝާގެފާނަށް ދަންނަވައިފީމެވެ. އިށީނދެ އިށީނދެވަޑައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކުރައްވާ ދެރަކުޢަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ކަންތައްކުރެއްވީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟ އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އެކަލޭގެފާނު ދެރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ. ފަހެ ރުކޫޢުކުރައްވަން ބޭނުންފުޅުވާއިރު ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން ރުކޫޢުކުރައްވާ ވަޑައިގަންނަވައެވެ."[3] އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސެވުންތެރިވުއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރޭނަމާދުގެ އެއްވެސް ރަކުޢަތެއްގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިށީނދެ އިށީނދެގެން ކިޔަވައި ވިދާޅުވިތަން މިކަހަލަ ދުވަހަކުވެސް ދެކިފައެއް ނުވަމެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު މުސްކުޅިފުޅުވެވަޑައިގަތުމަށް ފެށުނީއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު

---

(1) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

(2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي واللّفظ لأبي داود.

(3) رواه مسلم.

އުކާލާގޮތުން އިށީނދެ އިންނަވައިގެން ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ދެން ގުރުއާން ވަޑައިގަންނަވަން ބާކީ ސާޅީސް ނުވަތަ ތިރީސް އާޔަތުން ވުރެން ތެދުވެވަޑައިގެން ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ދެން ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ."(1)

ސުންނަތް ނަމާދުތައް ބެހިގެންވާ ބައިތައް

އެއީ މުއައްކަދު ސުންނަތާއި މުތްލަގު ސުންނަތެވެ. މުއައްކަދު ސުންނަތަކީ އެއްވެސް ވަގުތެއްގައި ދޫކޮށްލެވިގެން ނުވާ ސުންނަތެވެ. އެބައި ޖާއިޒު ސުންނަތެވެ. އެސުންނަތްތަކަކީ ބިނާވެގެންވާ އެސުންނަތްތަކުގެ ރަކުޢަތްތަކާއި ނިޔަތްގެން ކުރައްވާ ނަމާދުތަކެވެ. ދެ ރަކުޢަތްގެ ކުރިން ދެ ރަކުޢަތާއި ފަހުން ދެ ރަކުޢަތެވެ. އަދި ހަތަރު ރަކުޢަތުގެ ނަމާދުގެ ހަތަރު ރަކުޢަތެވެ. އިމާމު ނަވަވީ - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ޖުމުޢާ ރަކުޢަތްގެ ކުރިން ނިޔަތްކުރެވޭ ސުންނަތް ނަމާދަށް ފަހަރެއް ނުވާނެ. މެންދުރު ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކެވެ. އަދި ދެ ރަކުޢަތުން ނަމާދު މިން ރަކުޢަތުން ނަމާދު ސަލާމް ރަކުޢަތުގެ ސުންނަތުގެ ސުންނަތެއް މިންވަރަށް ދައްކަވާފައިވެއެވެ. އަދި ޢަލީ ރަކުޢަތެއް ދެ ރަކުޢަތުގެ ނަމާދު ސަލާމްދިނުން ކުރެއްވިކަމަށް ރިވާވެއެވެ. ނަމާދު ބައްޕަލެވެ. އަދި އިމާމު ނަވަވީ "الإملاء" ގައި މިކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ."(2) ފަހެ އަބޫދާވޫދު ބޭފުޅު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އުކާލާގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ.

އެސުންނަތްތަކަކީ މާތްالله ރަސޫލާއަށް ގާތްވުމަށް އަޅުކަމެއް ކުރުމުގެ ކުރިން ރަކުޢަތްގެ ނަމާދުތަކެވެ. ނަމާދުގެ ނިޔަތުން ކުރެވޭ ކަމެކެވެ. ފަހެ ސަލާމް ދިނުމުން އަބޫދާވޫދު ދައްކަވާފައިވެއެވެ. ކުރަށްގެން މިހާ ސަލާމް ދޭތެރޭ ހިނގާ ރަކުޢަތްތަކުގެ ނުވަތަ އެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ކުރަށްގެންނެވެ އަދި ފަހުމަތީގައި ނުވާނެތޯ؟ އަދި ދުޢާކުރު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ނަމާދުގެ ނިޔަތުގައި ވިހާސް ހަމަކަށަވަރުން الله ދެއްވާނޭ ގެނައްސަވައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑުގެ ޘައުބާނީ އަށްވުރެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުކޮށްލެއްވިއެވެ. އަޅުގަނޑު އަޑުއެހީމެވެ. މިހެން ވިދާޅުވި އަދި ދުޢާ ހިނގައިފުރައްވައިން ގުޅުވިފައެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑުގެ ޘައުބާނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުކޮށްލެއްވިއެވެ. އަޅުގަނޑު އަޑުއެހީމެވެ. "مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْجُدُ ِللهِ سَجْدَةً إِلاَّ رَفَعَهُ اللهُ بِهَا دَرَجَةً،

(1) رواه أحمد وأصحاب السّنن.

(2) المجموع.

وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً"(1) މާނައީ: "އެއްވެސް އަޅަކު اللّٰهއަށްޓަކައި އެންމެ ސަޖިދައެއްވެސް، އެސަޖިދައިގެ ސަބަބުން الله އޭނާގެ ދަރަޖައެއް މަތިވެރިކުރައްވާ އަދި އޭގެ ސަބަބުން އޭނާގެ ފާފައެއް ފުއްސަވާ ދޫކޮށް ދެއްވާނެއެވެ."

ދަންނަވާ މުއައްކަދު ސުންނަތަކީ އަސްސުންނަތްތަކުގައި ވެއްދިވާ އެކުލެވިގެންވާ ސުންނަތެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކާއި ވިތުރު ނަމާދުތަކާއި ތަރާވީޙާ ސުންނަތްތަކެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެ ތަފްސީލު ބަޔާންކޮށްދެމެވެ.

ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް: ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަކީ ފަރުޟުނަމާދުތަކުގެ އިސްފަހުން ކުރެވޭ ސުންނަތްތަކެވެ. އެއީ ސާދަރަކުޢަތެވެ. ނުވަތަ ބާރަރަކުޢަތެވެ. ނުވަތަ ދިހަރަކުޢަތެވެ.

ސާދަރަކުޢަތް: އެއީ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ދެރަކުޢަތާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރި ހަތަރުރަކުޢަތާއި، ފަހު ހަތަރުރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތެވެ.

ބާރަރަކުޢަތް: އެއީ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ދެރަކުޢަތާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރި ހަތަރުރަކުޢަތާއި، ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތެވެ.

ދިހަރަކުޢަތް: އެއީ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ދެރަކުޢަތާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރި ދެރަކުޢަތާއި، ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތެވެ. ތަން އެންމެ ތާކީދުވެގެންވާ އަދަދަކީ ދިހަރަކުޢަތެވެ. އެހެނިހެން ސުންނަތްތަކަކީ ތާކީދުވެގެން ނުވާ ސުންނަތްތަކެވެ.

ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތް

އެބަހީ ފަތިސްނަމާދަށް ބަންގިގޮވުމުން ފަރުޟު ނަމާދާ ދެމެދު ކުރާ ދެރަކުޢަތެވެ. ތަން އެއީ ވަރަށް ތާކީދުވެގެންވާ ދެރަކުޢަތެވެ. އަދިވެސް! ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ މާތް ސުންނަތެވެ. އަދި އެއީ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެންމެ ސަމާލުކަންދެއްވި ސުންނަތެވެ. ދަތުރުފުޅުތަކުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނު އެސުންނަތް

(1) رواه أحمد والبيهقي.

ދޫނުކުރައްވައެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާމެންގެފާނު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތް ވަރަށް ލުއިކޮށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަދާކޮށް ސުންނަތް ނަމާދުކުރައްވަނީ ފާތިޙާއެއް ކިޔުއްވައިގަންނަވައިފިތޯ ހިތަށްއެރެއެވެ."(1)

އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާމެންގެފާނު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا"(2) މާނައީ: "ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތް ދުނިޔެއާއި ދުނިޔޭގައި ވާހައި އެއްޗަކަށްވުރެ ހެޔޮވެއެވެ."

އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާމެންގެފާނު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތަށް އެކަލޭގެފާނު އަވަސްވެވަޑައިގަންނަވާ ވަރަށްވުރެ ނަފިލުނަމާދަކަށް ބޭނުން އަވަސްވެވަޑައިގަންނަވާ ވަރަކަށް އެކަލޭގެފާނު އަވަސްވެވަޑައިގަންނަވާކަށް މިވެސްނުވެއެވެ. ދެކިވަޑައިގެންނެވުމެއް ނުކުރައްވައެވެ."(3)

ފަހު ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތާއި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔުއްވައި ވިދާޅުވިއެވެ."(4)

އަދި ބައެއްފަހަރު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ﴾ (البقرة: ١٣٦) މިއާޔަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَآءٍۭ بَيْنَنَا

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد ومسلم والترّمذي والنّسائي.

(3) رواه أحمد ومسلم.

(4) رواه مسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِۦ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقُولُوا۟ ٱشْهَدُوا۟ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ (آل عمران: ٦٤) މިއާޔަތް ކިޔުއްވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައި ބަޤަރާ ސޫރަތުގެ ﴿ قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا ﴾ މިއާޔަތާއި އާލުޢިމްރާން ސޫރަތުގެ ﴿ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَآءٍۭ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ މިއާޔަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ."(1)

އަދި ބައެއްފަހަރު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿ قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴾ (البقرة: ١٣٦) މިއާޔަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ (آل عمران: ٥٢) މިއާޔަތް ކިޔުއްވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿ قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا ﴾ މިއާޔަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ މިއާޔަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ."(2)

ފަހެ ގޭގައި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތްނަމާދު ކުރުމަށްފަހު އަރިމަތިން ކަނާތް އަރިމައްޗަށް އޮށޯވެލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތް ކޮށްލައްވާ ނިމުނީމާ އެކަލޭގެފާނު ކަނާތް އަރިމަތުގައި ވައްކަން އޮށޯވެލައްވައެވެ."(3)

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه مسلم وأبو داود.

(3) رواه الجماعة.

ނަމާދުކުރުން މަނާ ވަގުތުތަކުގެ ތެރޭގައި ފަތިސްނަމާދަށްފަހު އިރުއަރާ ދެމެދު އެއްނޫނަސް ވަގުތު ހިމެނެއެވެ. ފަހެ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތް ފާއިތުވެއްޖެނަމަ ފަތިސްނަމާދުގެ ފަހުން އެސުންނަތްކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޤައިސް ބިން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނަށް ފަތިސްނަމާދުން ވަޢިލަވުމެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް މިސްކިތަކުން ވަޑައިގެންނެވުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތުގައި އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދުކުރައްވަމުން ދިޔައެވެ. އަދި ފަރުޟު އޭތި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތް ނުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ފަރުޟު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު ފަތިސްނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިސުންނަތް އަދާކުރައްވަމުން ގޮސްފަރުޟު ފަރުޟު ފަހުން ގޮތް ވަޑައިގަންނަވައިފިއެވެ. އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ކައިރިން ވަޑައިގެންނެވުމުން حديث ފުރުކުރައްވައިފިއެވެ. "އެއީ ކޮންނަމާދެއް ހެއްދެވީ؟" ފަހެ ފަރުޟު އެކަލޭގެފާނަށް ހަބަރުދެއްވުމުން އެކަލޭގެފާނު އެއްޗެއް ވިދާޅުނުވެއެވެ."(1)

އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ އިރު ސުންނަތް ފާއިތުވެއްޖެނަމަ އިރުއަރުމަށް ފަހު ކުރަން މަޢުކޫފުކޮށް ހަމަ އެންމެ ރަނގަޅެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. حديث ފުރުކުރައްވައިފިއެވެ. "مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَي الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُصَلِّهِمَا"(2) މާނައީ: "ފަތިސްނަމާދުގެ އިރު ސުންނަތް އިރުއަރައިފުމަށް ދާންދެން ނުކޮށް ހުރެއްޖެމީހާ ފަހެ (އިރުއަރުމަށް ފަހު) އެދެރަކުޢަތް ކުރާހުރިކަމެވެ."

އަދި އިރުއަރާ ފަހުން ކޮށްލުމާ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިސުންނަތް ކުރުމާ ފަތިސްނަމާދުގެ އިރު ސުންނަތް ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އިމްރާން ބުނު ޙުޞައިނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އެއްފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަތުރުކުރެއް ނިންމަވާ ވަޑައިގަންނަވާފައިވާ ރޭގަނޑު ތަށްޓެއްގައި މަޑުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ހުޅަގު ބާދިނުކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި ފަތިސްނަމާދަކާ އެއްވެސް ބާކީވެކާނެ ހަމަލިބުއްވެމުންވެ. ދެން ހުރި ފަތިސްނަމާދުގެ ހާޟިރުވެ ހުރި ވިއްސަމޮސްމާ އިރުގަޑިވެއްދެނިކޮށް ކަމުދިޔައެވެ. ދެން އިރު ކުދިކޮށް ބޭރުކާލެއް އިރުއަރާފައި ބާކީވާނެ ދަރާއިޓެއްގެ ޖެހުމަށް ނޮސް އެއްހަތިހާކުއްކާ ދަމުހުރުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މުއައްޒިނަށް ބަންގިދެއްވުމަށް އަމުރުކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ

(1) رواه أحمد وابن خزيمة وابن حبّان وأصحاب السّنن إلاّ النّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه البيهقي وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

ބަންގިދެއްވުމުން ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތްކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ޤަމަތްދެއްވައި ފަތިސްނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ."(1)

މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތާއި ފަހު ސުންނަތް

މެންދުރުނަމާދުގެ އިސްފަސްކޮށް އަށްރަކުޢަތް ވާކަމަށާއި، ހަރަކުޢަތް ވާކަމަށާއި، ހަތަރުރަކުޢަތް ވާކަމަށް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެ ބަޔާން ތިރީގައި އެވަނީއެވެ.

އަށްރަކުޢަތް: މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އުއްމު ޙަބީބާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ صَلَّى أَرْبَعاً قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعاً بَعْدَهَا حَرَّم اللهُ لَحْمَهُ عَلَى النَّارِ"(2) މާނައީ: "މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތާއި އަދި ފަހުން ހަތަރުރަކުޢަތާއި ކޮށްފިޔާ ދަންނަށެވެ. މާތްالله އޭނާގެ މަސް ނަރަކައަށް ޙަރާމްކުރައްވައިފިއެވެ."

ހަރަކުޢަތް: ޢަބްދުالله ބިން ޝަޤީޤު– رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ނަމާދުތަކާ ބެހޭގޮތުން އަހުރެން ޢާއިޝާގެފާނާ ސުވާލުކުރީމެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތް އަދި ފަހުން ދެރަކުޢަތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(3)

ހަތަރުރަކުޢަތް: މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ދިހަރަކުޢަތް އަހުރެން ދަސްކޮށްގަތީމެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތާއި، ފަހުން ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގޭތެރޭގައި ކުރައްވާ ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގޭތެރޭގައި ކުރައްވާ ދެރަކުޢަތާއި، އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ."(4)

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(2) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد ومسلم وغيرهما.

(4) رواه البخاري.

ފަހެ ވުޟޫނުކުރާމީހާގެ އިރު ސުންނަތުގެ ހަމަޖެހިލައްވައި ވަރަށްމާތްވެގެންވާ ހަމަޖެހިލައްވައިގެ. މާތްﷲ ޖައްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާ އަންސާރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނު ވުޟޫނުކުރައްވާގޮތް ކިޔާދޭން ހަމަޖެހިލައްވައިކަމެއްކަމާ ކަމުގައިވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ދުވަސްވަރުން ހަމަކަށަވަރުން ދުވަސްވަރުވެސް. ކަލޭގެފާނު ތިޔަ ސުންނަތުގައި އަބަ ދުވުންނަވަމުއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ދުވަސްވަރުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلى الله عليه وسلم އަކަށްކަށްވަނީ ވުޟޫނުކުރައްވައިނުލާ އަރުވަން ދުވަހުވެގެން. ދުވަސް އަރުވަން އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ހަދިޔާދިނުމަށްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އެއީ އުޅޭގެ ދުށްކުރުމަށް ހުވާ ވަގުތުކަމެވެ. ފަހެ އެޓުކުރުމުގަކަން މިހަނަކަށް ގޮތެއް އުޅެމުންދިޔަ ބާވިޔަށްހަމަކަށް އޮޅޭގޮތުގަން މިހަނަކަށްވާގޮތުން ފާބިކުރައްވަމެވެ."(1)

ވުޟޫނުކުރައްވާގެ އިނުސުންނަތްގައި ފަހެ ސުންނަތް ތާއީލީވުމުގައި ދަންނަވައެވެ. ފަހެ رسول الله صلى الله عليه وسلم އެދުސުންނަތް ދޮސްކުރުމުވަކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ޖައްސުންދެއްވި ތާއިޝާތުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلى الله عليه وسلم އަށް ވުޟޫނުކުރައްވާގެ ކުރިން ހަމަޖެހިލައްވައި ނުކުރުމުގައިޖެހޭ ވުޟޫނުކުރައްވާގެ ފަހުން ކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(2) އަދި މާތްﷲ ޖައްސުންދެއްވި އެއުރު ސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله صلى الله عليه وسلم ވުޟޫނުކުރައްވާދު ކުރައްވައިފިއެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަތުގައި މުދާތަކެއް ގެންވިއެވެ. ދުން އުޅުމަށްސަރުކާރެއް ބޮޑުސުވެގެންކުރި އުޅުމުގެއް ދުވަހު ދުން ކިބައިގެނުއްވުމެވެ. އެއީ މުއައްދުން ވަގުތިގެން ހަލާލުކުރުމާވާގޮތް ބޮޑުގޮތުގައިވިޔަސް ދުން. ދުން ހަލާލުކުރުމާދޭ ކުރުއްވައި ތިލަކަސްގެ ހަމަހަމަކަށް ވަގުތިގެންވިއެވެ. އަދި އެދުވަހަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަބަކަބަށް ހަލާކުކަމުގެ ހަލާކުގައި އެކަލޭގެފާނު ހަދާކުރައްވާ ދުވަހެވެ. ދުން އެކަލޭގެފާނު ވަރަށްއުޅުއްވައި ދުރާކުރައްވައިވަރުއްވައިވިއެވެ. ދުން ހަލާކުކަމަށް ދަރުކަމަށްވަވިވެއްވެ. އެއީ ކަންދުރާކުރައްވައިއްވަނީ؟ ދާ اللہ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އުދުރާކުރައްވައިވިއްވަވެވެ ކަލޭގެފާނު ހަމަކު ހަމަކުރިއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުރުކުރައްވިއެވެ. "ދޫނުކުރާ. ހަމަ ދަރުކަށް! އުރުކުރައްވައި ވުޟޫނުކުރައްވާގެ ފަހުން ހިލަނުކަލޭގެފާނު އަވަދުވެސް ކުރައްވާ ދުރާކުރައްވައިވެ. ފަހެ އުފާކަމް ބޭއްސެވުން ހިލަނުކަލޭގެފާނު ހަސްދުފުރައިގެވެ. އެއީ މުއައްދުން ވަގުތިގެން

---

(1) رواه أحمد وسنده جيّد.

(2) رواه الترمذي وحسّنه الألباني.

ޢަޞްރުނަމާދަން ބަންގިދެއްވައިފުމަން ހަނދާނުވެ. ފަދަ އެދެރަކުޢަތް ދޫކޮށްނުލައްވާ ހިމަނާވަޑައިގަތުމަށް
ނުކުރުއްސެވީއެވެ."(1)

މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތް

އެބަހީ މަޣްރިބުނަމާދަން ފަހު ކުރެވޭ ދެރަކުޢަތެވެ. ފަހު މިދެރަކުޢަތް ގޭގައި ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި މަޙްމޫދު ބިން ލަބީދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު ބަނީ ޢަބްދުލްއަޝްހަލުގެމިސްކިތަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާތަން ވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާއެކު މަޣްރިބުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހު ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވި ހިނދު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ارْكَعُوا هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فِي بُيُوتِكُمْ"(2) މާނައީ: "މިދެރަކުޢަތް (އެބަހީ މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތް) ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތެރޭގައި ކުރާށެވެ."

ފަހު މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައާއި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައި ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ އާއި ﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ކިޔަސޫރަތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނިކޮށް އަޑުއިވުނު އަދަދުތަކެއް ނުގުނެވޭނެއެވެ."(3)

---

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنّسائي.

(3) رواه الترمذي وابن ماجه وحسّنه الألباني.

ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތް

އެބަހީ ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން ކުރާ ދެރަކުޢަތެވެ. ހަމަ މިދެރަކުޢަތްވެސް ގޭގައި އަދާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ދިހަރަކުޢަތް އަހުރެން ދަސްކޮށްގަތީމެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތާއި، ފަހުން ދެރަކުޢަތާއި، މަގްރިބުނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި ދެރަކުޢަތާއި، އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ."(1)

ފަހު އެބަޔާންވީ ދިހަ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކެވެ. ބައެއް ދިހަ މިންއަދަދުން ކޮންމެ އަދަދެއް އިތުރުކޮށް ރިވާވެފައި ވާއިރު މެންދުރުގެ ކުރީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރެއްވުމަށް ބުނެވިފައި ވެއެވެ. އެހެނީ ސަބަބަކީ ބަސްފުޅުގެ ތެރެއިން ސުންނަތެވެ. ބާރަ އިތުރުވެގެން ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެ އަދަދު ބާރަރަކުޢަތަށް ކަމަށް ވާނީ ރިވާވެގެންނެވެ. ފަހު މާތްﷲ ރުއްސުންވެވޭ އުއްމު ޙަބީބާ ބިންތު އަބީ ސުފްޔާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޙަދީޘްގެ ތެރެއިން ވިދާޅުވި ބަސްފުޅެއް ހިމެނެއެވެ. "مَنْ صَلَّى اثْنَتَي عَشْرَةَ رَكْعَةً فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، بُنِيَ لَهُ بِهِنَّ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ"(2) މާނައީ: "ދުވާލާ ރޭގައި (ރަވާތިބު) ބާރަރަކުޢަތް ކުރާ މީހާއަށް ސުވަރުގޭގައި ގެއެއް ބިނާކުރައްވާނެއެވެ."

ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެން ނުވާ ސުންނަތްތައް

ފަހު ބަޔާންވެގެން އެދިރަހި ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންނުވާ ސުންނަތްތަކެވެ. އަދި ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންނުވާ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރޭގައި ވެއެވެ. އެބަހީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްރުނަމާދުގެ ކުރިން ދާއިމުކުރެއްވި ހަތަރުރަކުޢަތާއި ނުވާ

---

(1) رواه البخاري.

(2) رواه مسلم والترمذي والنّسائي.

ސުންނަތްތަކެވެ. އެއީ ޢަޞްރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތާއި، ނުވަތަ ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ. މިރަކުޢަތް ތަކަކީ ނަމާދުކުރާމީހާގެ އިޚްތިޔާރަށް ދޫކޮށްލެވިފައިވާ ރަކުޢަތްތަކެކެވެ. އެބައީ އޭނާ ކުރަން އެދޭނަމަ ކުރާނެވެ. އަދި ކުރަން ނޭދޭނަމަ ނުކުރިޔަސް އެންމެ ރަނގަޅެވެ. އެރަކުޢަތްތަކުގެ ތަރުތީބު ތިރީގައި މިބަޔާންކުރެވުނީއެވެ.

ޢަޞްރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތް ނުވަތަ ދެރަކުޢަތް: މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "رَحِمَ اللهُ امْرَءاً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعاً"(1) މާނައީ: "ޢަޞްރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތް ކޮށްފިމީހާއަށް الله ރަޙްމަތްލައްވާށިއެވެ!" އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޒުބައިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ماَ مِنْ صَلاَةٍ مَفْرُوْضَةٍ إلاَّ وَبَيْنَ يَدَيْهاَ رَكْعَتاَنِ"(2) މާނައީ: "އެނަމާދެއްގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް ނުވާ އެއްވެސް ފަރުޟުނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

މަޣްރިބުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް: މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން މުޣައްފަލުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ" ثُمَّ قَالَ: "صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ" ثُمَّ قَالَ عِنْدَ الثَّالِثَةِ: "لِمَنْ شاَءَ" كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً.(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން މަޣްރިބުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތްކުރާށެވެ." ދެންވެސް حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން މަޣްރިބުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތްކުރާށެވެ." ދެން ތިންވަނަފަހަރު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އެކަންކުރަން އެދޭ މީހަކަށެވެ." އެއީ މީސްތަކުން އެކަންކުރުން ސުންނަތަކަށް ހަދައިގަތުމަށް އެކަމަށް ނުރުހިވަޑައިގެންނެވެ.

ޢިޝާނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް: މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން މުޣައްފަލުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ، بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ" ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ:

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وحسّنه وابن حبّان وصحّحه، وصحّحه ابن خزيمة.

(2) رواه ابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والبخاري وأبو داود.

"لِمَنْ شَاءَ"[1] މާނައީ: "ކޮންމެ ބަންގިއަކާއި ޤަމަތަކާ ދެމެދު ނަމާދެއްވެއެވެ. ކޮންމެ ބަންގިއަކާއި ޤަމަތަކާ ދެމެދު ނަމާދެއްވެއެވެ." ތިންވަނަފަހަރު حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "އެކަން ކުރަން އެދޭ މީހަކަށެވެ."

ދަންނައެވެ. ފަރުޟުނަމާދުން ސަލާމްދިނުމާއެކު ތެދުވެ ހިނގަންދެއްގައި ސުންނަތްކުރަން ފެށުން މަޢުރޫފުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ ފަރުޟުނަމާދު ނިމުމާއެކު ވަގުތުން ސުންނަތްކުރަން ބޭނުންވެއްޖެމީހާ އެހެންމީހަކާ ވާހަކަދައްކައިލާށެވެ. ނުވަތަ ހުރިތަން ދޫން އެހެންތަނަކަށް ބަދަލުވެ ގޮސް ސުންނަތްކުރާށެވެ. ފަހެ މުޢާވިޔާ ރަޟިﷲ ޢަންހުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެމެންނަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަނީ އެގޮތަށް އަމުރުކުރައްވާފައެވެ. އެބަހީ ވާހަކަދައްކައިލުމަކުން ނުވަތަ މިސްކިތުން ނިކުމެދިއުމަކުން ގުޅިގެން އެހެންނަމާދެއް ނުކުރުމަށެވެ. އެއީ އެއްނަމާދާ އަނެއްނަމާދާ ވަކިކުރުމަށްޓަކައެވެ."[2] އަދި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޖުމުޢާނަމާދުން ސަލާމްދެއްވި ހިނދު ގެޔަށް ތެދުވެ ސުންނަތްކުރަން ފަށައިފިއެވެ. ފަހެ ޢުމަރުގެފާނު ދަންނަވައިފިއެވެ. އިޝާރާތްކޮށްފިއެވެ. ފަހެ ރަމަކަނަވަރުން އަރުތިޔާތަބޭން ރަތާކުވެމުވެ ސަލަބަބަކާރިވާ އެކަމިތުރުނުގެ ނަމާދުވަކާ ދުވަހުގައި ވަކިކުރެއްވުމެވެ. ފަހެ (އެހިނދު) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "ޢުމަރު ކަންތައްކުރި ގޮތަކަށެވެ."[3]

ވިތުރި

الوتر ގެ ޙަރުފީމާނައަކީ އެކެކެވެ. ނުވަތަ އޮނަރިދިއެވެ.

އަދި الوتر ގެ ޝަރުޢީމާނައަކީ ރޭގަނޑު ޢިޝާނަމާދަށް ފަހުގައި އޮނަރިދިއަށް ކުރާ ސުންނަތްނަމާދެކެވެ.

---

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه مسلم وأبو داود.

(3) رواه أحمد بسند صحيح.

ވިތުރިއަކީ ސުންނަތްތަކުން ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތް ނަމާދުކަމެވެ. ދެން އެނަމާދުކުރުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބާރުއަޅުއްވާފައިވެއެވެ. ދެން މާތްالله ރުހުންދެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ފަރުޟުނަމާދު ފަދައިން ވިތުރި ވާޖިބުވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރިކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޢަލީގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރުއްވިއެވެ. "يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ أَوْتِرُوا فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ"(1) މާނައީ: "އޭ ޤުރުއާނުގެ އަހުލުވެރިންނޯވެ! ތިޔަބައިމީހުން ވިތުރިކުރާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން މާތްاللهއީ ވިތުރެވެ. (އެކަކީ އެއްކައުވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ.) އެކަލާނގެ ވިތުރިއަށް ލޯބިވެވޮޑިގެންވެއެވެ."

ވިތުރިގެ ވަގުތު: ވިތުރިގެވަގުތަކީ ޢިޝާނަމާދުން ފަހުއްސުރެ ފަޖުރު ކެނޑިފާޅުވާ ވަންދެނެވެ. ދެން މާތްالله ރުހުންދެއްވި އަބޫ ބަޞްރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރުއްވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ زَادَكُمْ صَلاَةً وَهِيَ الْوِتْرُ، فَصَلُّوهَا فِيمَا بَيْنَ صَلاَةِ الْعِشَاءِ إِلَى صَلاَةِ الْفَجْرِ"(2) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން الله ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނަމާދެއް އިތުރުކޮށްދެއްވައިފިއެވެ. އަދި އެއީ ވިތުރެވެ. ދެން ޢިޝާނަމާދާ ފަތިސްނަމާދާ ދެމެދުގައި ތިޔަބައިމީހުން އެނަމާދުކުރާށެވެ."

ދަންނައެވެ. ވިތުރިކުރުން އެންމެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގެ ވަގުތެވެ. އެހެނީ އެވަގުތު ކުރިން ވިތުރުކުރުމަށް ކިބައިން މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ ނިދުމުގެ ކުރިން ވިތުރުކުރުމެވެ. މާތްالله ރުހުންދެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރުއްވިއެވެ. "مَنْ خَافَ أَنْ لاَ يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ، وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ، فَإِنَّ صَلاَةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ، وَذَلِكَ أَفْضَلُ"(3) މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ތެދުނުވެވިދާނެކަމަށް ބިރުގަންނަމީހާ ދެން ރޭގަނޑުގެ ފުރަތަމަބައިގައި ވިތުރިކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ތެދުވެވިދާނެކަމަށް އުއްމީދުކުރާމީހާ ދެން ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ވިތުރިކުރާހުށިކަމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ކުރާ ނަމާދަކީ މަލާއިކަތުން ހާޟިރުވާނެއެވެ. އަދި އެންމެ މާތްވެގެންވަނީ އެއީއެވެ. (އެބަހީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ވިތުރިކުރުމެވެ.)" އަދިވެސް

---

(1) رواه أحمد وأصحاب السّنن والحاكم وصحّحه، وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد بإسناد صحيح وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(3) رواه أحمد ومسلم والترمذي وابن ماجه.

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަބޫބަކުރުގެފާނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ކަލޭގެފާނު ވިތުރި ކުރައްވަނީ ކޮންވަގުތެއްގައިތޯ؟" އަބޫބަކުރުގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. އިޝާނަމާދަށް ފަހު ރޭގަނޑުގެ ފުރަތަމަ ބައިގައެވެ. ދެން ޢުމަރުގެފާނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ކަލޭގެފާނު ވިތުރި ކުރައްވަނީ ކޮންވަގުތެއްގައިތޯ؟" ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައެވެ. ދެން حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އޭ އަބޫބަކުރެވެ! ކަލޭގެފާނު ދަންނަވަމެވެ. ފަހެ ކަލޭގެފާނު އިޙްތިޔާޠުގައި ހިއްޕަވައިފިއެވެ. އަދި އޭ ޢުމަރެވެ! ކަލޭގެފާނު ދަންނަވަމެވެ. ފަހެ ކަލޭގެފާނު ޤުއްވަތުގައި ހިއްޕަވައިފިއެވެ."(1)

ވިތުރީގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ އަދަދު: އިމާމު ތިރުމިޛީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ.

"ވިތުރީގެ ތޭރަރަކުޢަތާއި، އެގާރަރަކުޢަތާއި، ނުވަރަކުޢަތާއި، ހަތްރަކުޢަތާއި، ފަސްރަކުޢަތާއި، ތިންރަކުޢަތާއި އަދި އެއްރަކުޢަތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ." އަދި އިމާމު އިސްޙާޤު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތޭރަރަކުޢަތުން ވިތުރިކުރެއްވިކަމަށް ބުނެވޭ މާނައަކީ ވިތުރާއެކު ރޭގަނޑު ތަހައްޖުދު ނަމާދުގެ ތޭރަރަކުޢަތްކަމުގައި ވަނީކަމެވެ. އެއީ ރޭގަނޑު ވިތުރާ ނިސްބަތްކުރެވިފައެވެ. ފަހެ ވިތުރި އޮވެނީ ދަމުނަމާދާ ނިސްބަތްކޮށްގެނެވެ."

ފަހެ ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދިނުމުގައި އަދުން އެއްރަކުޢަތުން ސަލާމްދިނުމަށް ވިތުރި ކުރުމާއި، ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދިނުމުގައި ސަލާމްދިނުމަށް ވިތުރި ކުރުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ފަސްރަކުޢަތުގައި އެއްކޮށް ސަލާމްދިނުމަށް ވިތުރި ކުރުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ފަސްރަކުޢަތުގައި ހަމައެކަނި ފަހު ރަކުޢަތުގައި އިށީނދެ ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދިނުމަށް ވިތުރި ކުރުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަތަރު ރަކުޢަތުން ސަލާމްދިނުމަށް ވިތުރި ކުރުމާއި އެއްކޮށް ސަލާމްދިނުމަށް ވިތުރި ކުރުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަތްރަކުޢަތުންނާއި ފަސްރަކުޢަތުން ވިތުރިކުރެއްވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ވިތުރި ކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެރަކުޢަތްތަކުގެ މެދުގައި ސަލާމަކުން ނުވަތަ ވާހަކައަކުން ވަކި ނުކުރައްވައެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަމުނަމާދުގައި ތޭރަރަކުޢަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. އޭގެތެރެއިން ފަސްރަކުޢަތުން ވިތުރިކުރެއްވިއެވެ. އެއްވެސް ރަކުޢަތެއްގައި ނީނދެ އިށީނދެ

(1) رواه أحمد وأبو داود والحاكم وصحّحه على شرط مسلم وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والنّسائي وابن ماجه بسند جيّد وصحّحه الألباني.

ވަޑައިގަންނަވައެވެ."(1) އަދިވެސް އެކަލަންގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތަހައްޖުދުގައި ނުވަރަކްޢަތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަށްވަނަރަކްޢަތުގައި މެނުވީ އިށީނދެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. ދެން اللهއަށް ޛިކުރުކުރައްވައި އެކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކުރައްވައި އަދި އެކަލާނގެއަށް ދުޢާކުރައްވައި ސަލާމްނުދެއްވައި ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން ނުވަވަނަރަކުޢަތްކުރައްވައި އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިގެން ދެން ޛިކުރުކުރައްވައި އިވޭވަރަށް ސަލާމްދެއްވައެވެ. ދެން އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ދެރަކުޢަތްކުރައްވައެވެ. ދެން ޖުމުލަ އެގާރަރަކުޢަތްތަކެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު މުސްކުޅިވުމުން ގައިމަސް ބޮޑުވެވަޑައިގެން ހަތް ރަކުޢަތުން ވިތުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ހަވަނަރަކުޢަތުގައި ދެރަކުޢަތްތަކުގައި ކަސްރަކުޢަތްކުރައްވާ ހަނދު ކިޔުންވެސް ކަސްރަކުޢަތްކުރައްވާ ގޮތަށެވެ. (އެބަހީ އިށީނދެވަޑައިނުގަންނަވައިގެން ސަލާމްދެއްވައެވެ.) އަދި އެކަލަންގެ ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު މުސްކުޅިވެ ގައިބޮޑުވެވަޑައިގެން ހަތްރަކުޢަތުން ވިތުރުކުރައްވައެވެ. ހަވަނަރަކުޢަތުގައި ހަތްވަނަރަކުޢަތުގައި މެނުވީ އިށީނދެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި ހަތްވަނަރަކުޢަތުގައި މެނުވީ ސަލާމްއެއްނުދެއްވައެވެ. އަދި އެކަލަންގެ ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ހަތްރަކުޢަތުން ވިތުރުކުރައްވައެވެ. އެއްފަހަރު ފަސްރަކުޢަތުގައި މެނުވީ އިށީނދެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ.(2) ދެން މިޔަނާ ބަސްކޮޅުތަކެއް ސަލާމު އަދި ސަލާމްދެއްވުމުގައި ސާބިތުވެގެންވާ ބަސްކޮޅުތަކެވެ. އެންމެ ރަނގަޅީ ފިޔަވައި މިބަސްކޮޅުތަކާ ތަޢާރުޟުވާ ނަސްޚުވާ ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. ދެން އެތައްބައިބަސް ރަނގަޅުވެފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުގައި އެއް ފުރިހަމަ މަސައްލައެއް ކަމަށް ސަލަފުން ބައެއް ބުނެފައިވެއެވެ. ބަސްކޮޅުތަކާ ބެހޭ ބޮޑުވެރި މާނައެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ނަމާދަކީ ދެދެރަކުޢަތުން މިހެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ސުވާލުކުރިއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ދެއްކެވިއެވެ.

"صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً، تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى"(3)

މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ ނަމާދަކީ ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުންނެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ފަތިސްވެދާނެކަމަށް ބިރުގަންނަނަމަ އެއްރަކުޢަތެއް ކުރާހުށިކަމެވެ. އެ ރަކުޢަތް ކުރިންކޮށްފައިވާ ރަކުޢަތްތައް ވިތުރަކަށް ހަދައިދޭނެއެވެ." މިބަޔާންކުރެވުނު ޙަދީޘްތަކުގައިވާ ރޭގަނޑު

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) أخرجه الجماعة.

(3) رواه الجماعة.

ދެރަކުޢަތުން ކިޔަމަންދެ ބައިވަރު ރަކުޢަތްތަކުވެސް ކުރެވިދާނެއެވެ. ފަހެ މިބަސްފުޅުވިދާޅުވި ފަރާތަކީ ހަމަ އިސްވެދިޔަ ބަޔަކަށް ވިތުރި ނަމާދު ދެއްވާފައި ކުރައްވާ ފަރާތެވެ. އެކަމާދޭ ފުރާ ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދީ ދެއްވާފައި ކުރައްވާ ސުންނަތެކެވެ. އެހެންކަމުން އެކަމާދޭ ފުރާ ތިންރަކުޢަތުން ވިތުރު ކުރުމަކީ ﷲ އަށް ގާތްވެވޭ ފަރާތެއް ކަމުގައިވާ އެކަމާދޭ ފުރާ ނުވަތަ ކުރުން ވެސް ވެއެވެ. އަދި އެންމެ ދަށް ދެރަކުޢަތުގެ ފަހުން އެކަރަކުޢަތް ކުރެވޭ ފުރާ އެކަމާދޭ ފުރާވެސް ކަމާއި އެއް ރަކުޢަތް ކޮށްފައި އަމަލުކުރާ ރަކުޢަތުގެ ސަލާމްދީ ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދީ ޚާއްޞަ ކުރާ ފަރާތެއް ވިތުރު ކުރުމަކީ ފަރާތެއް ދެއްކުމަކީ ސުންނަތެވެ. އެކަމާދޭ ފުރާ ޖެހިން ދެރަކުޢަތުގެ ސުންނަތުން ގުޅިގެން ސަލާމްދީ އިންސާނާ އެކަމާދޭ ފުރާ ދެރަކުޢަތުގެ ސުންނަތްތެރިޔާ ކަމެވެ. އަދި ރަޟިޔަﷲ އެންމެ ޙަޤީގީ ރަކުޢަތެއް ނެތި އިންސާނާ އެކަމުގެ އަދަދު ތިރީގައި ދިވެހި އަދަދުތަކެވެ.

ވިތުރީގައި ކިޔެވުން: ވިތުރީގައި ސޫރަތްތަކާއި ފާތިޙާ ފަހު ޤުރުއާނުގެ ކޮންމެ ސޫރަތެއް ކިޔެވިދާނެ ސުންނަތެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަބްދުﷲ ބްނު ޢައްބާސްގެ ސުންނަތުން ވިދާޅުވިއެވެ.

"ޤުރުއާނުގައި ދަޢުވަތްތެރިވިޔަ އެއްވެސް މިންވަރެއް ނެތެވެ. ފަހެ ރިޒާ (ޤުރުއާނުގެ) ބޭނުން ހިސާބުން ވިތުރީގައި ކިޔެވިދާނެވެ. (އެބަހީ ވިތުރީގައި ޤުރުއާނުން ބޭނުން ހިސާބަށް ކިޔެވިދާނެވެ.)" އެކަމަކު

ތިންރަކުޢަތްކުރާނަމަ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ (الأعلى) ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތް އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔެވުން ސުންނަތްތެރިކަމެކެވެ. ނަމަވެސް ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ މިތިންސޫރަތް ކިޔެވުން ސުންނަތްތެރިކަމެކެވެ. ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ވިދާޅުވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުގައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ."(1) އަދި ޢަބްދުﷲ ބްނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރީގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ އަދި

(1) رواه أبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه والحاكم وصحّحه الألباني.

ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ ކިޔަވައި ވިތުރުކުރާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1)

އަދި ވިތުރީގެ ފަހުން އެކަކުގޮތުން އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ދެރަކުޢަތް ދެރަކުޢަތުގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ޒިލްޒާލް ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ކާފިރޫން ސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމަށް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ނަމަ މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޚިދުމަތްކުރި އަބޫ އުމާމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުކުރައްވާފައި ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ދެރަކުޢަތުގައި ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ ٱلْأَرْضُ﴾ (الزلزلة) ސޫރަތާއި އަދި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ."(2)

ވިތުރީގައި ޤުނޫތުކިޔުން: ވިތުރީގެ ފަހުރަކުޢަތުގައި ރުކޫޢުގެ ކުރިން ނުވަތަ ރުކޫޢުގެ ފަހުން ޤުނޫތުކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަން ވަކި ރަމަޟާނުމަހުގެ ފަހު ފަނަރަރޭއަކަށްކަން ޚާއްޞަވެގެންނުވެއެވެ. މާތްالله ރަސޫލާގެ ދަރިކޮއްކޮ ޙަސަނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ވިތުރީގައި ކިޔުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހުރެންނަށް ކިޔުމަށްޓަކައި ބަސްތަކެއް ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. އެއީ "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ، وَعافِنِيْ فِيْمَنْ عافَيْتَ، وَتَوَلَّنِيْ فِيْمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبارِكْ لِيْ فِيْماَ أَعْطَيْتَ، وَقِنِيْ شَرَّ ماَ قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِيْ وَلاَ يُقْضَىٰ عَلَيْكَ، إِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، [وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عادَيْتَ]، تَبارَكْتَ رَبَّناَ وَتَعالَيْتَ"(3) މާނައީ: "އޭ ހުރިހާކަމެއްގެ ރަސްކަލާނގެ! އޭالله ހިދާޔަތްދެއްވާފައިވާ މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި މިއަޅާގެފާނަށްވެސް ހިދާޔަތްދެއްވާނދޭވެ! އަދި އޭالله ޢާފިޔަތު ދެއްވާފައިވާ މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި މިއަޅާގެފާނަށްވެސް ޢާފިޔަތު ދެއްވާނދޭވެ! އަދި އޭالله ބަލަހައްޓަވާ ވެރިކަމުގައި މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި މިއަޅާގެފާނަށްވެސް ބަލަހައްޓަވާނދޭވެ! އަދި އޭالله ދެއްވި ތަކެތީގައި މިއަޅާގެފާނަށް ބަރަކާތް ލައްވާނދޭވެ! އަދި އޭالله ނިންމަވާ ކަމެއްގެ ނުބައިކަމުން މިއަޅާ ސަލާމަތްކުރައްވާނދޭވެ! ހަމަ އޭالله ކަލޭގެފާނު ނިންމަވަމުއެވެ. އަދި އޭاللهގެ ކަލޭގެފާނާ ޚިލާފަށް އެއްވެސް ކަމަކަށް ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ނިންމޭކަމެއް ނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އޭالله ބަލަހައްޓަވާ ވެރިކަން ދެއްވާ މީހަކު

---

(1) رواه أحمد والترّمذي والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي.

(2) رواه أحمد وابن حبّان بسند صحيح، وذكره الألباني في صفة صلاة النبيّ.

(3) أخرجه أهل السنن وأحمد والدارمي والحاكم والبيهقي ބުރާޤު ތިރުމިޛީގައި އެވަނީ ބަރަކާތާ ދިމާލަށްވާ ރިވާޔަތެވެ. وصحّحه الألباني.

ނިކަމެތިންނާމެދުހުރުމެވެ. [އަދި އިބަﷲ ދުޝްމިނުންވެދޭގެންދިޔަ މިހާރު އިސްލާމްދީނާއެކުހުރުމެވެ.] އަޅުގަނޑު ވިރިހަސްކަލާނގެ! އިބަﷲގެ ޚަލީފާކަމާއި އަރަދަރިކަމާއެވެ!"

ވިތުރުގެ ޙުކުމާ މެދު ދީނުގެ އިމާމުންގެ ބަސްތައް: ޢުލަމާއު އިޚްތިލާފުވެއްޖެ ވިތުރާ ގޮތުގައި މުޖުތަހިދުން ވިތުރުގައި ޙުކުމްކުރެއްވީ ސުންނަތެއްކަމުގައެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ، އިމާމު މާލިކު – رحمهم الله– ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ފުޤަހާއުގެ ފަރަޟުވެފައި ނޫނެކަމެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު – رحمه الله– ވިދާޅުވެފައިވަނީ އަރަބުގެ އެނިޔަނުން މައްސަލައިގައި ފަރަޟުވެފައި ނޫނެއްކަމެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ – رحمهما الله– ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހަމައެކަނި ޙަނަފީ މަޛްހަބުގެ ފުޤަހާއުން ފަރަޟުވެފައިވަނީ ނޫނެވެ. އަދި އިމާމު އަބޫޙަނީފާ – رحمه الله– ވިދާޅުވެފައިވަނީ ވިތުރަކީ ވާޖިބުކަމެއް ކަމުގައި ހިފެހެއްޓެވީ ކަމެވެ.[(1)]

ދަންނަށެވެ. މާތްﷲ ރަސޫލުންގެ ކިބައިން ޙަދީޘްގެ ބަސްތަކާއި ދެ ރިވާޔަތް ނުގެނޭ ވިތުރަކީ ފަރުޟެއް ކަމަށެއް ނުވާކަމެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ – رحمه الله– "ވިތުރަކީ ސުންނަތް ކަމުގައި ވާއިރު ވިތުރު ދޫކޮށްލާ މީހަކީ ނުބައި މީހެކެވެ." އަދި އެ މީހެއްގެ ޝަހާދަތް ޤަބޫލުކުރުން ނުޖެހޭ މީހެކެވެ. އެ ޙަދީޘަކީ ސަބަބަކީ ވިތުރު ދޫކޮށްލުމަކީ ޞައްޙަ ޙަދީޘްތަކުން ސާބިތުވެފައިވާ ސުންނަތެއްކަން ފެންނަ ކަމުގައިވާތީއެވެ.

ވިތުރުގެ ވަގުތު: ވިތުރުގެ ވަގުތަކީ ޢިޝާ ނަމާދާއި ފަޖުރު އެރުމާ ދެމެދުގައެވެ. އަދި ވިތުރު ކުރާ ވަގުތާއި ދެމެދު އެކަމެއް ވިތުރު ވަގުތެވެ. އެއީ ޢިޝާ ނަމާދު ކުރުމަށްފަހު ފަޖުރު އެރުމާ ހަމައަށް ވިތުރު ކުރެވޭ ވަގުތެވެ. އިމާމު ނަވަވީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. ފަޖުރު އެރުމާ ހަމައަށް ވިތުރު ކުރުން ދެމިގެންވާކަމަށް ޢުލަމާއު އިއްތިފާޤުވެއްޖެއެވެ. "ފަޖުރު އެރުމުގެ ކުރިން ވިތުރު ކުރާށެވެ."[(2)] އަދި ފަޖުރު އެރުމަށްފަހު ވިތުރު ނުކުރާށެވެ. އިމާމު އަބޫދާވޫދު – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވަނީ މާތްﷲ ރަސޫލުންގެ ސުންނަތާއި ޚިލާފުވާ ގޮތަށް ފަޖުރު އެރުމަށްފަހު ވިތުރު ކުރުމަކީ ކަމެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި، ޞަޙާބީންނާއި، ތާބިޢީންގެ ދުވަސްވަރު ވިތުރު ކުރުމުގެ ވަގުތަކީ ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުން ފަޖުރު އެރުމާ ހަމައަށެވެ. އަދި އެވަގުތުގައި ވިތުރު ކުރުމަކީ ސުންނަތެވެ.

(1) نيل الأوطار مختصراً.

(2) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

ޝުކުރުގެ ކުރިން ފުރުޞަތުދެއްވާ ފަޟްލުވެރިކަމެވެ. އަދި ގިނަގުނަ ނިޢުމަތްތަކުން ޢާފިޔަތު ލިބިގަތުމެވެ."(1)

އަދި ޤުނޫތުގައި އަތްއުފުލުން ޢިލްމުވެރިން މުސްތަޙައްބުކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ޤުނޫތުކިޔުއްވައި ނިމިގެން މޫނުގައި އަތްފިރުމުން ޢިލްމުވެރިން ތަނަވަސްކޮށްފައެވެ. އިމާމް ބައިހަޤީ -رحمه الله- ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެއްވެސް އަޅުގަނޑުމެންގެ ސަލަފުން އެކަމުގެ ހަދީޘެއް ނުވެއެވެ. އެއީ ޤުނޫތުގައި އަތްއުފުލުމާއި މޫނުގައި ނުފިރުމުވެ."

ވިތުރިކޮށް އަވަދިވެގެން ދުޢާކުރުން: ވިތުރިކޮށް އަވަދިވެގެން އަންނަނިވި ޒިކުރާއި ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުކަމުގައިވެއެވެ. "سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ" މިލަފުޒުން ތިންފަހަރު ކިޔާނެއެވެ. އަދި ތިންވަނަފަހަރު އަޑުގަދަކޮށް ދިގުކޮށްލައި ކިޔާނެއެވެ. ދާރަޤުޠުނީ: "ރޫޙާއި މަލާއިކަތުންގެ ރަސްކަލާނގެ ކީރިތިވެގެންވާ ރަސްކަލާނގެ ތަސްބީޙަ ކުރަމެވެ!" [رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوْحِ] [އިތުރުވެގެންވާ ބަހާއި ކަންކަމުގެ ޢައިބުތަކުން ތަސްބީޙަ ކުރަމެވެ.](2)

އެއްރޭ ދެފަހަރު ވިތުރުކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ. ޢަލީ ބިން ޠަލްޤުގެ ޙަދީޘުގައި ވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ނިމެރުމުގެ ގޮތަށް ރައްކާނޫނީ ރަސޫލާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޙަދީޘުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. "لاَ وِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ"(3) މާނައީ: "އެއްރޭގައި ދެ ވިތުރެއް ނުވެއެވެ." އަދި ޢަލީ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ. ރަސޫލާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަދީޘުގެ ލަފްޒަކީ: "اجْعَلُوا آخِرَ صَلاَتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً"(4) މާނައީ: "ރޭގަނޑު ކުރާ ނަމާދުތަކުގެ ފަހުން ވިތުރު ހައްދަވާ." ނަމަވެސް ރޭގަނޑުގެ ފުރަތަމަ ބައިގައި ވިތުރުކޮށްފައި ނިދުމަށްފަހު ތަހައްޖުދަށް ތެދުވާނަމަ ކިހިނެއް ކުރާނީ؟ ރޭގަނޑުގެ ފަހުން ނަމާދުކުރާއިރު ވިތުރުނުކޮށް ވިތުރުކުރިއަށްފަހު ކުރާ ނަމާދުތައް ކިހިނެއް ހެދޭނެތޯ؟ އަދި ޖަމާޢަތުގައި ވިތުރުކޮށްގެން ވިތުރުކުރުމާއި ނަމާދު ހުރިހާ ދެތަނުގެ ދުވަސްތަކުގައި ކިހިނެއްތޯ؟ ދެން އިތުރު ބަހެއް ވިދާޅުވިއެވެ ހެދޭނެގޮތަކީ އެއްގޮތަށް ކަމަށް. އަދި އެގޮތަށް

---

(1) ذكره العراقي وقال: إسناده جيد.

(2) رواه النسائي والدارقطني وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي والتّرمذي وحسّنه وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

ކުރިންކޮށްފައިވާ ވިތުރި ބާތިލުނުވާނެކަމަށެވެ. އަދި އޭނާ ފަތިސްވަންދެން ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން ކުރަމުން ދިޔައެވެ. މިގޮތަށް ވިދާޅުވާ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢައްމާރު ބުން ޔާސިރާއި، ރާފިޢު ބުން ޚަދީޖާއި، ޢާއިޛު ބުން ޢަމްރާއި، އަބޫހުރައިރާއާއި، ޢާއިޝާގެފާނު ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ތާބިޢީންނާއި ތަބާވީ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި ސަޢީދު ބުން އަލްމުސައްޔަބާއި، އަލްޤާސިމާއި، ޝަޢުބީއާއި، އިބްރާހީމް އައްނަޚަޢީއާއި، ސަޢީދު ބުން ޖުބައިރާއި، މަކްޙޫލާއި، ހަސަނުލްބަޞަރީ ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުކުރެއްވުމަށްފަހު އަވަދިވަޑައިގެން އިށީނދެ އިށީނދެވަޑައި ދެރަކުޢަތްކުރައްވާ ކަމަށް ޢާއިޝާގެފާނު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ. (އެރިވާޔަތް އިސްވެ ހިނގައްޖެއެވެ.) ފަހެ ތަޙައްޖުދުގެ ގޮތުން ގޮތަކަށްވެސް ވިއެވެ.

އަދި އިމާމުގެފާނާއި ޢަބްދުﷲ ބުން އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ގޮތުގައި އެއާ ކުރިންކޮށްފައިވާ ވިތުރި ބާތިލުކޮށްގެން އެއާއެކު އެއްރަކުޢަތް ގުޅުވައެވެ. ބާތިލުކޮށްގެން ގޮތަކަށް އެއްރަކުޢަތް ބަދަލުވާނެއެވެ. ދެން އެބޭކަލުން ވިތުރުވަނީ އޭރުން ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން ކުރަމުންގޮސް ފަހުން އެއްރަކުޢަތް އެއި ވިތުރުކުރުމުގައި އެއާ ބެހޭގޮތުން. މިބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ ޢުމަރުގެ އަސަރު ފަހުނަމާދުކުރުމުގައި ވިތުރި ހުރުމަކަށް އެހެންގޮތަކަށް ހަދައިގެނެވެ.

ވިތުރި ޤަޟާކުރުން: ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ވިތުރި ނުކުރެވި ހުރެއްޖެހިއްޔާއަށް ވިތުރި ޤަޟާކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވާކަން ޖުމްހޫރުޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއީ އަންނަނިވި ދަލީލުތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށެވެ. މާތްﷲ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أَصْبَحَ أَحَدُكُمْ وَلَمْ يُوتِرْ فَلْيُوتِرْ"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ވިތުރިނުކޮށް ހެނދުނުކޮށްފިނަމަ (އެބަހީ ފަތިސްވެއްޖެނަމަ) ފަހެ އޭނާ ވިތުރުކުރާހުށިކަމެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫ ސަޢީދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّهِ إِذَا ذَكَرَهُ"(2) މާނައީ: "ވިތުރިނުކޮށް ނިދައްޖެމީހާ ނުވަތަ ވިތުރުކުރަން ހަނދާންނެތިއްޖެމީހާ ފަހެ އޭނާ ހަނދާންވާ ހިނދު ވިތުރުކުރާހުށިކަމެވެ."

---

(1) رواه البيهقي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين ووافقه الذهبي.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ދެން ވިތުރި ޤުނޫތުކުރާނެ ވަގުތު ދަންނަވައެވެ. ފަހެ ޢިލްމުވެރިންވަނީ އެވަގުތާމެދު އިޚްތިލާފުވެފައެވެ. އިމާމު އަޙްމަދާއި ވިދާޅުވެފައިވަނީ ނަމާދު ރުކޫޢުން މަސާލެވިގެންވާ ވަގުތުތަކެއް ނޫން ކޮންމެ ވަގުތެއްވެސް މައްސަލައެއްނެތް ކަމުގައެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ރުކޫޢުގެ ދެފުށުގެ ކޮންމެ ވަގުތެއްވެސް މައްސަލައެއްނެތް ކަމުގައެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކާއި އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ ފަތިސްނަމާދުގެ ޤިރާއަތާއި ރުކޫޢާ ދެމެދު ޤުނޫތުކުރުމަށެވެ. އެންމެ ރަނގަޅުގޮތް ކަމަށް އެކަށީގެންވަނީ މިގޮތެވެ.

ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކުރުން

މުސްލިމުންނަށް މުޞީބާތެއްޖެހޭ ހިނދު ނުވަތަ ބޮޑުކާރިޘާއެއްޖެހޭ ހިނދު ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި އަޑުހަރުކޮށް ޤުނޫތުކިޔުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބްދުالله ބުން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތެއްގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم، އެއްމަސްދުވަސް ވަންދެން ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުރަކްޢަތުގައި سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވެ ޤަބީލާތަކަކަށް ބަދުދުޢާކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ބަނީ ސުލައިމްގެ ޤަބީލާތަކަކަށެވެ. އެއީ ރިޢުލާއި، ޛަކްވާނާއި، ޢުޞައްޔާއިން ޤަބީލާތަކަށެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ތިބިއުރެން (އަސްޙާބުބޭކަލުން) އާމީން ވިދާޅުވިއެވެ."[(1)] ޚައްޠާބީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. ޤުނޫތުގެ ޙުކުމަކީ މިއެވެ. އަދި މާތްالله ރަސޫލާ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ރިވާޔަތްކުރެވިފައިވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަދުދުޢާކުރައްވާން އެދިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ނުވަތަ ބަރަކާތްލެއްވުމަށް ދުޢާކުރައްވަން އެދިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ރުކޫޢަށްފަހު ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއެވެ. ފަހެ ބައެއްފަހަރަށް އެކަލޭގެފާނު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އޭ ވިދާޅުވެ، ދެން ވިދާޅުވެއެވެ. "اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ، وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ، وَعَيَّاشَ بْنَ أَبِى رَبِيعَةَ، وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، وَاجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ"[(2)] "އޭ ރަސްކަލާނގޭވެ! ސަލާމަތްކުރައްވާށި! ވަލީދު ބުން ވަލީދާއި، ސަލަމާ ބުން ހިޝާމާއި، ޢައްޔާޝް ބުން އަބީ ރަބީޢާއާއި އަދި މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން ބަލިކަށި ނިކަމެތިވެފައިވާ (މުސްތަޟްޢަފުންގެ

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة إلاّ الترمذي.

އަޒުދަރުން) ސަލާމަތްކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އޭ ހަމްދަރުވާތު ކުރުމުގައި ތަސްބީހާއި! މުސައްދު ތަބަދާރާގެ ވަޅުތަކުން އިބްނުﷲގެ ހިއްޖުވުން ވަރުގަދަކަންތަކުރެއްވާނދޭވެ! އަދި ޚުސޫސުގެ ވާނގެ ތަރުދުގެ ބިރުންނަށް ޢަރުނަވަރު ތަދުބަޖެހެމުއް އެބައިބިރުންނަށް ޖަހުސަވާނދޭވެ!"

ވިތުރު ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ކިޔުން

ހަމައެކަނި ވިތްރުނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ ޝަރުޢުވެގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. ބަލާނަމަ ދިޔަފަހަރަކުން މުސްލިމުންނަށް މުޞީބާތެއްޖެހުން ހިނދު ވިތްރުނަމާދުގައާއި އަދި އެހެންނަމާދުތަކުގައި ޤުނޫތުކިޔުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ޢުމަރުބުހާރީ ރިވާވެވިވެސް ޙަދީޘްތަކުގެ ރިވާޔަތް މިއެވެ. އަބޫ ހާރީރާ އަލްޙަސަނު ބިން ޢަލީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އަހުރުގެ ބާބުން ތަރުބިޔަތުކޮށްދެއްވިއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ތަނުގެއަށް ހުރިހާ ބާވަތެއް ކިޔާ ރަސޫލުﷲ صلّى الله عليه وسلّم ފަހަރުގެ މަތިވެރިކަމުގައި، އަބުބަކުރުގެ ފަރާތުން، އުމަރުގެ ފަރާތުން، އިބްނު މަސްޢޫދުގެ ފަރާތުން ފަހަރުގެ މަތިވެރިކަމުގައި އަދި މިރަށުގައި އެބަހީ ކާފަރުގައި އަލީގެ ފަރާތުން ފަހަރުގެ މަތިވެރިކަމުގައި ގޮތުގަނޑެއް ކަމަށް ފަސޭހަކުރުމަށްޓަކައި ބަސްތަކާއި ނަމާދުކުރުމަށްވެސްވެއެވެ. ފަހެ އެބަސްކަމުން (ވިތުރު ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމަށްވެސްވެއެވެ؟ ބަސްތަކާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަރިފުޅާއެވެ. އެއީ ބިދުޢައެކެވެ."[1]

ފަހެ ގިނައިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީ ވިތުރު ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ސުންނަތްތެރިކަމާއި އަސާސީ ޝަރުޢުވެގެންވާކަމެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވި ވިތުރުގައި ޤުނޫތު ކިޔުއްވި ޤުނޫތު ނަބިއްޔާއެވެ. "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ" މި ޤުނޫތު ވިތުރުގައި ކިޔުމުގެ ބަސްތަކާގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އުނގަންނަވައިދެއްވި ޤުނޫތެއްކަން ބަޔާނުކޮށްދޭ ބަލާނަމަ ހިނގައެއްޖެއެވެ.

ފަހެ ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ ގިނައިލްމުވެރިން ދުރުވަޖެހިގެންނަވާ ގޮތުގައި ވިތުރުނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ ސުންނަތްތެކެވެ. އިމާމު ނަވަވީ "އަލްމަޖްމޫޢު" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޤުނޫތުކިޔުމަކީ އަހުލުމުގެ މަޛްހަބެވެ. މިބަސްކުރުމުގެ ދަލީލަކީ މާލިކުﷲ ބިން މަސްޢޫދުއެވެ އަނަސްގެ ފަރާތުގެ ރިވާވިއެވެ ރިވާއަތްކެވެ. "އެކަކާގެ ފަރާ ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ވިތުރު ނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤުނޫތު ވިދާޅުވިއްޔެވެ؟ އަނަސްގެ ފަރާ ވިދާޅުވިއެވެ. އާއެކެވެ. ދެން ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ރުކޫޢުގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުންތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. ރުކޫޢުގެ ފަހުންނެވެ."[2] ފަހެ މިރިވާޔަތް

(1) رواه أحمد والتّرمذي وصحّحه والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

ދަންނަވައެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ އަނަސްގެފާނާ ސުވާލުކުރެވުނީ ޤުނޫތުކިޔުމާ ބެހޭގޮތުންނެވެ. އާއެކެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤުނޫތުކިޔުއްވިއެވެ. ދެން ސުވާލުކުރެވުނީ ޤުނޫތު ކިޔުއްވިތޯއެވެ؟ އާއެކެވެ. އަނަސްގެފާނު ފަސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުއްވިއެވެ. ރުކޫޢުގެކުރިން ރުކޫޢުގެފަހުން ހިމެނެއެވެ. އަދި އެނގޭނެހަކާ އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެއްމަސްދުވަސް ވަންދެން ޤުނޫތުކިޔުއްވިއެވެ. ދެން ޤުނޫތު ކިޔުއްވުން ދޫކޮށްލެއްވިއެވެ."(1) ދެން އެބަޔަކުން ގެންނަވާ ފަދައިވާ ދަލީލަކީ ހަމަ ޢަބްދުالله ބުރައިސްލަމީ އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތެވެ. އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދުނިޔެ ދޫކޮށްލައްވައި ވަޑައިގެންނެވުމަށް ދާންދެން ފަޖުރުނަމާދުގައި ޤުނޫތު ކިޔުއްވުން ދެމިހުރިއެވެ."(2) ފަހެ މިރިވާޔަތް ދަންނަވައެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ މިރިވާޔަތަށް ސަމާލުކަމަށް ދެން އަނަސްގެފާނު އަމާޒުވެވަޑައިގެންނެވުމަށް ދާންދެން ޤުނޫތުކިޔުއްވި ކަމުގައި ވާނަމަ އަނަސްގެފާނުގެ ހަމައެކަނި މިފަދައިން ކަލާމުކުރެއްވީ ސުވާލުކުރެއްވި ކަމެކެވެ؟ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެން އެންމެ ފަހުވަޑައިގެންނެވި އަބަދުވެސް ކިޔުއްވި އެއްޗެއް ކުރީގައި ތަކުރާރު ނުކުރައްވައެވެ. އަދި އަނަސްގެފާނުގެ ސުންނަތަށް އެންމެ ދަރިވަޑައިގެން ތިބި ޞަޙާބީން އަބަދުވެސް ނޫނެވެ. އަދި ހުރި އަނަސްގެފާނުވެސް ފަޖުރުނަމާދުގައި ޤުނޫތު ކިޔުއްވުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދެން އަބަދުވެސް ދެމިހުރިކަމަށްވެސް ދެއްކުމެއްނެތެވެ. އެބަހީ "كَانَ يَقْنُتُ" މިލަފުޒު ދަލީލުކުރަނީ އަނަސްގެފާނު ޤުނޫތު ކިޔުއްވުމުގައި ދެމިހުރުއްވި ކަމަށެވެ. ދަންނަވައެވެ. މަސައްކަތްކުރާ ގައި އަނަސްގެފާނު ޤުނޫތުކިޔުއްވިކަމަށް ވާހަކަދެކެވޭ ރިވާޔަތެއްގައިވެސް "كَانَ يَقْنُتُ" މިލަފުޒެވެ. ދެން މަސައްކަތްކުރާ ބައެއްގެ ބަސްނޫން ކިޔާތީއެވެ؟ އަދި ފަޖުރުނަމާދުގައި އަނަސްގެފާނު ޤުނޫތުކިޔުއްވިކަމަށް ވާހަކަދެކެވޭ ރިވާޔަތެއްގައިވެސް "كَانَ يَقْنُتُ" މިލަފުޒެވެ. ދެން ފަޖުރުނަމާދުގައި ދާއިމީގޮތުގައި ޤުނޫތު ކިޔުއްވިއެއްތޯއެވެ؟ އަދި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ބާރުއަޅާކަން ގެންގުޅުއްވިކަމުގައި މިރަސް އަނަސްގެފާނު އަމާޒުވެވަޑައިގެންނެވުމަށް ދާންދެން "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ" މިދުޢާވެސް އަދި ޤުނޫތު ނަމަޒުގައިވެސް ކިޔުއްވިކަމަކަށް ދަލީލެއްނުކުރައްވައެވެ. އަދިކިޔައްވާ! ހަމަޖެހިގެން ވިދާޅުވެވަޑައިގެން އަނަސްގެފާނު ހިޔާލީދުވު ދަލީލުކުރައްވިކަމަކަށް ސާބިތުވާކަމަށެވެ. އެހީ ދުޢާކުރައްވާފައި اللهއަށް

(1) رواه أحمد.

(2) رواه أحمد والبزّار والدّارقطني والبيهقي والحاكم.

ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިންނެވެ. މިގޮތް ޤުނޫތުގެ މާނައެވެ. ފަހު އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވުމުގެ ބަސްތަކުން
ދަންދަން މިގޮތަށް ކަންތައްކުރެއްވިކަމަށް މާނަކުރެވިފައި އެއީ ރަނގަޅުވާނެއެވެ.

ދެންދަންނަންވާނެއެވެ. ވިތުރުނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުއްވާފައި މިގޮތަށް ކިޔަވައިދެއްވި ދުޢާއަކީ އެބަހީ
"اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ" މިދުޢާއަކީ އެއްގޮތަކަށްވެސް ވިތުރުނަމާދުގެ ޤުނޫތުގައި އަދި ވިތުރި
ލިޔަމައި އެހެންނަމާދުތަކުގެ ޤުނޫތުގައިވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔުއްވިކަމަށް ސާބިތުވާ
ދުޢާއެއް ނޫނެވެ. އަދިކިޔައްވަ! ވިތުރުނަމާދުގައިވެސް އަދި އެހެންނަމާދުތަކުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނު
ޤުނޫތުކިޔުއްވި ދުވަސްކޮޅު ކިޔުއްވާފައިވާ ޤުނޫތަކީ ޤުނޫތުނާޒިލާއެވެ. އެޤުނޫތުގެ ބައެއް ދިގުބަސް
ބައެއްވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ދެންފަހު މިއުޅެވެސް މުސްލިމުންނަށް މުޞީބާތެއްޖެހިއްޖެނަމަ ޤުނޫތުނާޒިލާ
ކިޔުން ސުންނަތެއްވެއްޖެއެވެ. ވީމާ ވިތުރުނަމާދުގައި އެކަންޖެހިއްޖެއެވެ. އަދިކިޔައްވަ! ހުރިހާ
ނަމާދެއްގައިވެސް ކިޔުން ސުންނަތެއްވެއެވެ.

ތަހައްޖުދު ނަމާދު

އެބަހީ ދަރުނަމާދެވެ. ދަރުނަމާދަކީ ވަރަށްމާތްވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. ފަރުވާ
ފަސްނަމާދު ފިޔަވައި ދެންވާ އެންމެ މާތްނަމާދެވެ. އަނަމާދަކީ ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ އާދަކުރެވެ.
ކީރިތިޤުރުއާނާއި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތުގައި އަނަމާދުގެ މާތްކަމާބެހޭގޮތުން
ވަރަށްގިނަ ނަސްބުތަށް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. މާﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَمِنَ
ٱلَّيۡلِ فَتَهَجَّدۡ بِهِۦ نَافِلَةٗ لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبۡعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامٗا مَّحۡمُودٗا ﴾ (الإسراء: ٧٩) މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ
ބައެއްގައި ކަލޭގެފާނު އެދުރުއްސާގެ ޖަގުހައިން ތަހައްޖުދު ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ. އެއީ
ކަލޭގެފާނަށް އިތުރު ކުރެއްވުމެވެ. (ނުވަތަ ކަލޭގެފާނުގެ ދަރަޖަ މަތިވެރި ކުރެއްވުމަށް
ކަލޭގެފާނަށް އިތުރު ނަމާދެކެވެ.) ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަލޭގެފާނު މަގާމުމަޙްމޫދަށް
ފޮނުއްވުން ކައިރިވެގެންވެއެވެ." މިއާޔަތުގައި މާﷲ އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ތަހައްޖުދު ނަމާދު
ކުރެއްވުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައި ވިސްނަވައިސް އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅު ހިރާޖު މުސްތަޙިއްބުން
ބެއްދުވެގެންވެއެވެ.

އަދި ދަމުނަމާދަށް ތެދުވާ މީހުންނަކީ މާތްاللهގެ ތަޢުރީފުލިބޭ އެކަލާނގެ ސުވަރުގެ ބަގީޗާތަކުގައި އުޅޭނެ އަހުލުވެރިންނެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ۞ ءَاخِذِينَ مَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ ۞ كَانُوا۟ قَلِيلًا مِّنَ ٱلَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ۞ وَبِٱلْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾ (الذاريات: ١٥ – ١٨) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތަޤުވާވެރިން ވާހުރީ ސުވަރުގެ ބަގީޗާތަކާއި ފެންފަސްތަކުގައެވެ. އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ އެބައިމީހުންނަށް ދެއްވި ނިޢުމަތްތައް ހިފައިގެންނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެބައިމީހުން ކުރީގައި (ދުނިޔޭގައި) ހެޔޮކަންތައް ކުރާ މީހުން ވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ މަދު ބައިކުޑަ ދުވަސް ނިދާބައެވެ. ރޭގަނޑު ފަހުބައިތަކުގައި ފާފަފުއްސެވުން اللهއަށް އެދި ދަންނަވާ ބައެއް ކަމުގައި އެބައިމީހުން ވިއެވެ."

އަދި ދަމުނަމާދުކުރާ މީހުންނަށް މާތްالله ސަނާ ވަޙީކުރައްވާ އަދި އެކަލާނގެ ޚާއްޞަ ބައްޕާދަނޑުގައި އެބައިމީހުން ޝާމިލުކުރައްވާ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައެވެ. ﴿ وَٱلَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَٰمًا ﴾ (الفرقان: ٦٤) މާނައީ: "އަދި އެއުރެންނީ (ތަރުޙީމްވާ ބާރު އަޅުތަކުންނީ) އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރާ ހާލު އަދި ދަމާދެކުރާ ހާލު ރޭގަނޑު ހޭދަކުރާ މީހުންނެވެ."

އަދި ދަމުނަމާދުކުރާ މީހުންނަކީ މާތްاللهގެ އާޔަތްތަކަށް އީމާންވާބައެއް ކަމުގައި އެކަލާނގެ ޚާއްޞަކޮށްދެއްވިއެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައެވެ. ﴿ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِهَا خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَسَبَّحُوا۟ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ ۞ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ۞ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴾ (السجدة: ١٥ – ١٧) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންاللهގެ އާޔަތްތަކަށް އީމާންވާނީ އެއުރެންނަށް އެއާޔަތްތަކުން ހަނދާންކޮށްދެވިއްޖެނަމަ ސަޖިދައަށް ވެޓޭ މީހުންނެވެ. އަދި އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކުރުމާއެކު ތަސްބީޙަކިޔާ މީހުންނެވެ. އަދި އެއުރެން ބޮޑާނުވެއެވެ. އެއުރެންގެ ފާރަތައް ނިދާތަންތަނުން ދުރުވެއެވެ. (އެބަހީ ރޭ ނަމާދުކުރުމަށް ތެދުވެއެވެ.) އެއުރެން ބިރުވެރިކަމާއި ތަމަޢުގައި ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ދުޢާކުރެއެވެ. އެއުރެންނަށް ތިމަންރަސްކަލާނގެ ދެއްވި ރިޒުގުން ޚަރަދުކުރެއެވެ. އަދި އެއުރެން ކުރިއްޔާ ޢަމަލުތަކުގެ ޖަޒާއެއްގެ ގޮތުން، ލޮލަށް ފިނިކަން ދޭ އެއްޗެހިން އެއުރެންނަށް ސިއްރުކުރެވިފައިވާ އެއްޗެއް އެއްވެސް ނަފްސަކަށް ނޭނގޭނެއެވެ."

އަދި މިވަނީ އެއުރެންނަށް ދެއްވާ ޘަވާބެވެ. އެހެނީ އެއުރެން ސިއްރުކުރިއެވެ. ފަހެ އެއުރެންނަށް ދިނުމަށް

ޤުރުބަވެވިފައިވާ، ތާވަލު ފިހިކަންތެރިވި ނިޢުމަތްތައް ހަމަ އެއްވެސް ނަފްސާނީ ހާސްކަމެއް ނައްތާލައިދެއެވެ. އަދި (އިންސާނުންގެ ފާފަތައް) ފިލުވައިދޭ (ދުނިޔޭގައި) އެއްޗެއް ކުރިމަތިވާ ވަގުތުގައި ދަތިކަމުގައި ފުއްސެވުމެވެ."

އަދި ދަންނަމާދުކުރުމާ މީހުންނާ ދަންނަމާދުނުކުރާ މީހުން اللهގެ ބަސްފުޅުގައި ހަމަހަމަނުވާކަން އެކަލާނގެ ވަޙީގައިވާ އަންގަވާފައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައެވެ. ﴿ أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيۡلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحۡذَرُ ٱلۡأٓخِرَةَ وَيَرۡجُواْ رَحۡمَةَ رَبِّهِۦۗ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلَّذِينَ يَعۡلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴾ (الزمر: ٩) މާނައީ: "އެއްކަލަޔަކު ރޭގަނޑުގެ ވަގުތުތަކުގައި اللهގެ ރަޙްމަތަށް އެދި ކަލޭގެފާނު ދަންނަމާދުކުރާ މީހަކާއި ސަޖިދަކުރާ ހާލަތުގައި ތެދުވެގެން ކިޔަވާ މީހާ اللهއަށް ޢިބާދަތްކުރާ މީހުން އަދި ކިޔަވާ ދަރުސްތަކުން މިއޭ ހަމަ ހަމަ ކަމެއްތޯ؟ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ.) ކާފިރުވެފައިވާ މީހުން ދެކޭކަމަށް އެންގެވީ ކަލާމުގައެވެ. ނުބައި މީހުންނާ (ޢިލްމުވެރިންނާ) ދަނޭ މީހުން (ޢިލްމުނުވެރިން) ހަމަހަމަވާނެތޯ؟ (ނުވާނެއެވެ.) ނަސޭހަތް ލިބޭނީ ހަމައެކަނި ވިސްނުންތެރިން ބުއްދިވެރިންނެވެ."

ވީމާ ބައްޕަފުޅު އެބިލަރީ ދަންނަމާދުކުރުމުގެ މާތްކަމާ ބެހޭގޮތުން ކިޔައިދިނުމަށް ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން ބަހުރުވާއަށް ބައްލަވާ ސުންނަތުން ސާބިތުވާ ބައެއް ޙަދީޘްތަކެވެ. ތިރީގައި އެއީ ބަލައެވެ. ބައެއް ސާބިތުވާ ޙަދީޘް ނަމޫނާއަކަށް ދެއްކިދެއްވާނަމެވެ.

މާތްالله ޢަބްދުއްސަލާމުގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުالله ބުނެ ސަލާމްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

މަދީނާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޑައިގެންނެވި ހިނދު މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނު ވަކިވައިލިއެވެ. އަދި ހަމަނުގެން ބަލައިލުމެއް ބެއިދިޔަމުން ޢަރަބިކަމާ ތިމާވެ. ފަހު ހަމަނުގެން

އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ފުރަތަމަ ވަޙީފުޅުގެ މުބާރަކުގައި ހަމަނުގެން ކުރެއްވި ހިތްޕާވެގެން އެވެ. ފަހު އެކަލޭގެފާނު ބަސްފުޅުގެ ތެރެއިން ހަމަނުގެން އެވެ. "يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلَامَ، وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ، وَصِلُوا الأَرْحَامَ، وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ، تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ"(1)

މާނައީ: "އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ސަލާމް ފެތުރުއްވާށެވެ. އަދި ކާބޯތަކެތި ކާންދިނުމަށެވެ. އަދި މީސްތަކުން ނިދާފައިވާ ރޭގަނޑުގެ ވަގުތު ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި މީސްތަކުން ނިދާފައިވާ ހާލު ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާށެވެ. (ދަންނަމާދުކުރާށެވެ.) އޭރުން ސަލާމަތްކަމާއެކު ސުވަރުގެ ތިޔަބައިމީހުން ވަންނާނެއެވެ."

(1) رواه أحمد والتّرمذي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫ އުމާމަތުލްބާހިލީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ، فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَهُوَ قُرْبَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ، وَمَكْفَرَةٌ لِلسَّيِّئَاتِ، وَمَنْهَاةٌ لِلإِثْمِ"(1) މާނައީ: "ރޭގަނޑުނަމާދުކުރުން ތިޔަބައިމީހުން ސަލަފުސާލިޙުންގެ ޢާދަކަމެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެއީ (ރޭގަނޑުނަމާދުކުރުމަކީ) ތިޔަބައިމީހުންގެ ކަލޭގެ ސަބަބުންގެ އާދަކަމެވެ. އަދި އެއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ފާފަތަކަށް ކައްފާރާއެއް ކަމެއްވެ. އަދި އެއީ ފާފަތަކުން ދުރުކުރުވާ ކަމެކެވެ. އަދި ފާފަވެރިން މަނާކުރާ ކަމެކެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިކަން އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ. "أَفْضَلُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْمَفْرُوضَةِ صَلاَةٌ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ، وَأَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الَّذِي تَدْعُونَهُ الْمُحَرَّمَ"(2) މާނައީ: "ފަރުޟުނަމާދުތަކަށްފަހު އެންމެމާތް ނަމާދަކީ ރޭގަނޑުގެ ބޭކަމުގައި ކުރާ ނަމާދެވެ. (އެބަހީ ރޭގަނޑުނަމާދެވެ.) އަދި ރަމަޟާންމަހަށްފަހު އެންމެމާތް ރޯދައަކީ الله ގެ މަސްކަމުގެ ރޯދައެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން މުޙައްރަމްމަހަށް ކިޔާ މަހެވެ."

މާތްالله އެދެބޭކަލުންނަށް ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީއާއި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنِ اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّيَا رَكْعَتَيْنِ جَمِيعًا، كُتِبَا مِنَ الذَّاكِرِينَ اللهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ"(3) މާނައީ: "ރޭގަނޑު ހޭލައި އަދި އަނބިމީހާ ހޭލުއްވައި ދެމީހުން ދެރަކުޢަތުގެ ނަމާދު ކޮށްފިނަމަ اللهއަށް ގިނަގިނައިން ޛިކުރުކުރާ ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންގެ ތެރޭގައި ދެމީހުންގެ ނަން ލިޔުއްވޭނެއެވެ. (އެބަހީ ޤުރްއާނުގެ ސޫރަތުލްއަޙްޒާބުގައި ބާވައިލެއްވި ޛިކުރުކުރާމީހުންގެ ތެރެއިން މާތްالله އެދެމީހުން ލިޔުއްވާނެއެވެ.)

ރޭގަނޑުނަމާދުކުރުން އާސާންވާނޭ ސަބަބުތަކާއި ކުރަންޖެހޭ އަދަބުތައް: ފަހެ

ރޭގަނޑުނަމާދުކުރުން އާސާންވާނޭ ސަބަބުތަކާއި އަންނަނިވި އަދަބުތައް ހުރެން އެނގިގެންވެއެވެ.

ނިދަން އޮށޯވެލުމުގައި ރޭގަނޑުނަމާދު ކުރުމަށް ނިޔަތްގަތުން. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫދަރްދާއުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله

(1) رواه الترمذي وابن خزيمة والحاكم وصحّحه على شرط البخاري وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(3) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَتَى فِرَاشَهُ وَهُوَ يَنْوِي أَنْ يَقُومَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ، فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ حَتَّى أَصْبَحَ، كُتِبَ لَهُ مَا نَوَى، وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلّ"[1] މާނައީ: "ރޭގަނޑު ތެދުވެ ދަމުނަމާދުކުރުމަށް ނިޔަތްގަނެގެން ބާރު ތަންމަތިގައި އޮށޯވެ، ދެން ފަތިސްވެއްޖެއްމަތިން ދާންދުން ނުކުތުވި ނިދިފައިއޮތްޖެހުމާ ދަންނަވައެވެ. އޭނާ ނިޔަތްގަތް ކަމެއް އޭނާއަށްލިޔެ ދެއްވާނެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ނިދި ވާނީ މާތްاللهގެ ހަޟްރަތުން އޭނާއަށް ސަދަގާތެއްކަމަށެވެ."

ދަމުނަމާދަށް ތެދުވާ ހިނދު ތިލާވަތު ނިދިދިލުގައި އަދި ދަތުރުކުރުމުގައިވާ އާޔަތްތައް ކިޔުން. ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۝ ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَٰطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ۝ رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ۝ رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ۝ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ۝ فَٱسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّى لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّنۢ بَعْضٍ ۖ فَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ وَأُخْرِجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَأُوذُوا۟ فِى سَبِيلِى وَقَٰتَلُوا۟ وَقُتِلُوا۟ لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ثَوَابًا مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسْنُ ٱلثَّوَابِ ۝ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى ٱلْبِلَٰدِ ۝ مَتَٰعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ۝ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ۝ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ۝ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱصْبِرُوا۟ وَصَابِرُوا۟ وَرَابِطُوا۟ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾[2] (آل عمران: ١٩٠ - ٢٠٠) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އުޑުތަކާއި ބިން

(1) رواه النّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

ހެއްދެވުމުގެއްޓާއި، އަދި ޙާދިޘާ ތަފާތުވުމުގައި ބެއްދުވެރިންނަށް ހުރި ހުކުމަކާއި ވެއެވެ. އެއުރުންނީ ޗަވަން ދިޔަގެންނާއި އިރިއިލު ދިޔަގެންނާއި އަރިމަތްކަމަށް އާރްވެދިޔަގެން މާތްﷲ ހަނދުމަކޮށް އަދި އުޖަލައި ބިން ހެއްދެވުމާމެދު ފިލުވާލާ މިހުންނެވެ. (އެއުރުން ދަންނަވާލެވެ.) އޭ އަހަރެން ހެއްދެވިއްޖެހުރުމެވި ރަސްކަލާނގެ! ޔާﷲ މިތަކުރި ހެއްދެވުމާއިވަނީ ބާކިހިއްކޮށްއަށް ނުރުވެ. ޔާﷲ ހުސްޓުރިކުރަނޑު ވެއްދެނުވެއެވެ. ފަހެ ނަހަހަކާއި ބަޔާބުން އަހަރެން ދިނުނަވާނާދަވެ! އޭ އަހަރެން ހެއްދެވިއްޖެހުރުމެވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަލަވަރުން ޔާﷲ ނަހަހަކާއިން ވެއްދެނުވައިދު މިހާ ފަހަރު ޔާﷲ އުމިއާ ނިކަލުމި ކުހަރުވައިދިޔަން ކަހަވަހުވެ. އަދި އަނިއާވެރިންނަން މަދަދެއް ދެއްކެވެ. ފަހެ އަހަރެން އެއްވެސް ފޮނުއްވާ ނުވެއްޖެ. އޭ އަހަރެން ހެއްދެވިއްޖެހުރުމެވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަލަވަރުން އިމާންވުމަށް ގާވިޔަތާ ބާކަވަރު (ޙައްޤު ރަސޫލަބަ) ޝިހާބުއްދީނުގެ ވިރު ރަސޫލާނުގެއަން އިމާންވާނޭ ގާވިޔަތާ އަޅު އަހަރެން އުމިދުއެވެ. ފަން އަހަރެން އިމާންވުމުއެވެ. އޭ އަހަރެން ހެއްދެވިއްޖެހުރުމެވި ރަސްކަލާނގެ! އަހަރެންނަށް ހަމަހަމަ ގާގުޅައް ފޮއްސަވާތުއްވާނާދަވެ! އަދި އަހަރެންގެ ކިބައިން ނިޝާނު އަހަރެމެންގެ ކަންތައްކޮށް ދުރުކޮށްދުއްވާނާދަވެ! އަދި ހައްޙަޟު މިހުންނާ އެހެގައި އަހަރެން ކަހުގެންނަވާނާދަވެ! އޭ އަހަރެން ހެއްދެވިއްޖެހުރުމެވި ރަސްކަލާނގެ! ޔާﷲގެ ރަސޫލުންގެ ދުށުގެ ކަމިން އަހަރެންނަން ވަޒަދުކުރުއްވި އެއްޓެއް އަހަރެންނަން ދުއްވާނާދަވެ! އަދި ޤިޔާމަތް ދުވަހުގައި އަހަރެން ނިކަލުމި ނުކުރައްވާނާދަވެ! ހަމަކަލަވަރުން ޔާﷲ ވަޢުދު ޚިލާފުވާ ނުވެ ގެންނަވަމުއެވެ. ފަން އެއުރުންގެ ވިރު ރަސޫލާނުގެ އެއުރުންނަން (އެއުރުންގެ) ދުޢާ އިޖާބަކުރުއްވިއެވެ. ޝިހާބުއްދީނުގެ ތެރެއިން ޚިދުހަށްވިތަސް އަންހަށްވިތަސް ބަހަދުކުރާ ދިޔައިގެ ހަމަކަލަވަރުން މިތަން ﷲ ގެއްލުނު ނުކުރައްވާނަމެވެ. ޝިހާބުއްދީނުގެ އެއްބަޔަކީ އަނެއްބަޔާއެވެ ތެރެއިން ބަހަލުވެ. ފަހެ ހިޖުރަކުރި އަދި ގެދަރުން ނެރުނު އަދި މިތަން ﷲ ގެ މަގުގައި އުނދަގޫކޮށް ތަރި އަދި ހަނގުރާމަކުރި ޝަހީދުވި މީހުންގެ ކިބައިން އެއުރުންގެ ކުށްތަކަށް ހަމަކަލަވަރުން މިތަން ﷲ ދުރުކުރައްވާ ހުރިވެ. އަދި އެތަންތަނުގެ ދަށުން ކޯރުތަކުގެ ހަމަކަލަވަރުން މިތަން ﷲ އެއުރުން ވައްދަވާހުރިވެ. އެއީ ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ސަވާބެއްގެ ގޮތުންނެވެ. ކާފިރުވި މީސްތަކުން ބަނދަރުތަކުގައި އެނގުމެ މިގޮތަށް އެއުގެ އެއުން ކަލާގެ ހުދުވިއްޖެ ކެރިއަށް ނުދޫކޮށްނާދެވެ. (އެދޭހުން އެއުގެ އެއުން) އެއީ ވަގުތީ ކުޑަކުޑަ އުފާވެރިކަމެކެވެ. ދެން އެބައިމީހުންގެ ނިޔުނަވާ ތަނަކީ ނަރަކައެވެ. އެ ތަނުމަތީގެ ހުރި ނުބައިތަނަވެއެވެ! އެކަމަކު އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ތަޤުވާވެރިވި މީސްތަކުންނަށް އެތަންތަނުގެ ދަށުން ކޯރުތަކުގެ ދިޔައިގެ އެތަނެއް ސަވާބެއްގެ ގޮތުން

ވެއެވެ. އެތަނުގައި އެއުޅުން ދެމިތިބޭނެއެވެ. އެއީ الله ގެ ބަރަކާތްތަކާ ދުރުވާންތަކާއިއެއްގެ ގޮތުންނެވެ. الله ގެ ބަރަކާތްތަކުގައިވާ ތަކެތި ގެނެސްދޭ ވިސްނުމަށް ވާ ގެންގުޅެން ވެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން އަކްލުލިބިގަތުމާ ބާވަތިލެއްވުން الله އަރާއި، މިތަކެތިން ބަލައިލުމުން ގޮތްތަކެއްވާ ދުޢާއަކާއި، އަދި ތިބޭނެ ބަލައިލުމުން ގޮތްތަކެއްވާ ގެންގުޅާއި، އިންސާފުން، الله އަށް ނިކަމެތިވެގެންވާ ބާރު އިލާންވާ ވެގެންވެއެވެ. ތިބޭނެ الله ގެ އާޚިރަތައް ކުޑަކުޑަ އަދަކަށް ވިއްކާލައް ނުވަތަ ތިބޭނެއެވެ ބޭނުންވާ ކަންކަމާ ވަރުގަދަވާނެ ކާމިޔާބަށް އެވެ. ހަމަކަށަވަރުން الله އީ ބިސްމާ ބޮޑުވުމުގައި އަތްސަފްވުމުގެ ބަރަކާތްތަކާއި ކަރަށްދަވަރު ނަމަކަށް ވާނެއެވެ. ދެ އިމާންވެއްޖެ ވިސްނުމަކަށްވެ! މިތަކެތިން ކަމުކުރާނެވެ. އަދި ދުނިޔެއިން ކުރިމަތިލައި ހަނދުމަކުރާއިރު ކަމުކުރާނެވެ. އަދި ދުނިޔެއިން ހަނދުމަކުރާއިރު އަލްވާދާނަކަން ތަޢާރުފްވާނެވެ. އަދި މިތަކެތިން الله އަށް ތަޤްވާވެރިވާނެވެ. އެއީ މިތަކެތިން ކާމިޔާބުވާނެއެވެ."

ކުރުކުރު ދެރަކުޢަތުން ތަހައްޖުދު ފެށުން. ދެން އެއަށްފަހު ކުރާ ރަކުޢަތްތައް

ބޭނުންވަރަކަށް ދިގުކުރާށެވެ. އަދި ދިގުކުރުވަރަކަށް ސަލާމް އިސްރާފުނުވާށެވެ. މާތްالله ރުޟާވަންތަވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދާކުރެއްވުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَتِحْ صَلاَتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ"[(1)]

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރު މިހާރު ރޭގަނޑު (ތަހައްޖުދަށް) ތެދުވާ ހިނދު ފަހެ އޭނާގެ ނަމާދު ލުއިލުއި ދެރަކުޢަތުން ފެށިގަންނާށެވެ."

ތަހައްޖުދަށް އަނބިދަރިން ހޭލުވުން. މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދާކުރެއްވުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "رَحِمَ اللهُ رَجُلاً قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ، فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ، رَحِمَ اللهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ وَأَيْقَظَتْ زَوْجَهَا، فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ"[(2)]

މާނައީ: "އެފިރިހެނަކަށް الله ރަޙްމަތްލައްވާށިއެވެ! އޭނާ ރޭގަނޑު ތެދުވެ ނަމާދުކުރެއެވެ. އަދި އޭނާގެ އަނބިމީހާ ހޭލުއްވައެވެ. ފަހެ ނުކުތުމަށް އިންކާރުކުރިއްޔާ އޭނާގެ މޫނުމައްޗަށް ފެން ވިއްޔަވައިލައެވެ. އަދި الله އެއަންހެނަކަށް ރަޙްމަތްލައްވާށިއެވެ! އޭނާ ރޭގަނޑު ތެދުވެ ނަމާދުކުރެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ފިރިމީހާ ހޭލުއްވައެވެ. ފަހެ ނުކުތުމަށް އިންކާރުކުރިއްޔާ އޭނާގެ

---

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ދޫނިމާއްކަނު ދެން ވިހުރުވައިލެއްވިއެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއާމެދު ޢަލީގެފާނުގެ ކައިރިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްރެއަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނާއި ފާޠިމާގެފާނުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަ ދެމަފިރިކަނބަލުން ނަމާދު ނުކުރައްވަންހެއްޔެވެ؟" ޢަލީގެފާނު ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހަރެމެންގެ ފުރާނަތައް ވަނީ اللهގެ އަތްޕުޅުގައެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވައިފިނަމަ އަހަރެމެން ހޭއްލަވާނެއެވެ. ދެން އަހުރެން އެހެން ދެންނެވި ހިނދު ނުކުއްސަވައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަމުން ވަޑައިގެންނެވެ. ﴿وَكَانَ ٱلْإِنسَـٰنُ أَكْثَرَ شَىْءٍ جَدَلًا﴾ (الكهف: ٥٤) "އަދި ހުރިހާ އެއްޗަކަށްވުރެ ބޮޑަށް ޖަދަލުކުރާ ފަރާތެއް ކަމުގައި އިންސާނާވިއެވެ."(1)

ވަރުބާޖެހުން ފެނިއްޖެނަމަ ނަމާދު ދޫކޮށްލުން. އަދި ނިދިފިލަންދެން މަޑުކޮށްލުމެވެ.

ނުވަތަ ނިދައިލުމެވެ. ދެން މާތްالله ރަސޫލާއާމެދު އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْتَعْجَمَ الْقُرْآنُ عَلَى لِسَانِهِ فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ދަންވަރާއަށް ތެދުވާ ހިނދު ވަކި އެމީހާގެ ދުލުގައި ޤުރުއާން އޮޅިއްޖެނަމަ ނުނިކެން ވީވަރަ ވެއްޖެނަމަ (ނަމާދު ދޫކޮށްލައި) އޮށޯވެ ނިދާށެވެ."

އާދައަކީ ކުޑަޔަސްވެސްމާ މިންވަރަކީ ދަރުމައަށް ކުރުމާއި ދެމިހުރުމެވެ. އެބަހީ އެއްދަރުމައެއް މަތީ ދެމިހުރުމާ އަބަދަކަށް ކުރުމެވެ. އެއީ ތަކުރާރު ކުރުމެވެ. ވިވަރުބަލި ކުރެވޭވަރަކަށް ކުރަން އެކަމަކު އަދާކުރަން ދިމާވާ ކަމަކީ ނިޔަތްގަނޑު ރަނގަޅު ކަމެކެވެ. އަދި މާތްالله ރަސޫލާއާމެދު ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކައިރިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَا أَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا مِنَ الأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ، فَإِنَّ اللهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا، وَإِنَّ أَحَبَّ الأَعْمَالِ إِلَى اللهِ مَا دَامَ وَإِنْ قَلَّ"(3) މާނައީ: "އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކުރެވޭވަރަކަށް ދަރުމަކަންތައް ކުރާށެވެ. އެހެނީ ކަލަކުރުވާނެ ތިޔަބައިމީހުން ފޫހިވަންދެން الله ފޫހިނުވާނެތެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން اللهގެ ހަޒުރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވެވޭ ދަރުމައަކީ އެއީ ކުޑަކަމުން ނަމަވެސް ދެމިހުންނަ ދަރުމައެވެ.

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي. އިމާމް ނަސާއީ – رحمه الله – އާއިޝާގެ މަސްނަދުއައްވާފައިވާ މިލަފުޒުން ނަގާފައެވެ. "އިންސާނާގެ ރިވާވެގެންވާ އެންމެ ޢިލްމުވެރިޔާ ޖަދަލުކުރުމެވެ."

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وابن ماجه.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

އެއީ ކިތަންމެ މަދުވިނަމަވެސް ދެއެވެ." އަދި ރަސޫލުﷲ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހިވަސައްލަމް ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރަށް
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَا عَبْدَ اللهِ، لاَ تَكُنْ مِثْلَ فُلاَنٍ، كَانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ"(1) މާނައީ: "އޭ ޢަބްދުﷲ އެވެ! މިވެނި މީހަކު ފަދައިން ނުވާށެވެ. އޭނާ ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ދެން ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރުން ދޫކޮށްލައްވައެވެ."

ރޭގަނޑު ނަމާދުގެ ވަގުތު: ފަހު ޢިޝާނަމާދުން ފެށިގެން ފަތިސްވެއްޖައުމަށް ދާންދެން އެއީ ރޭގަނޑު ނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. އެކަމަކު ކޮންމެވެސް މިންވަރަކަށް ނިދާލައި ދެން ތެދުވެ ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރުން އަފްޟަލްވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އާދަކުރެއްވުމެވެ. ފަހު ޢާއިޝާﷲ ޢަންހާއިވެ އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވަނިކޮށް އަޅުގަނޑުމެން ދެކެން ބޭނުންވާ ކަމަކު ނިދިއްސައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވަނިކޮށް އަޅުގަނޑުމެން ދެކެން ބޭނުންވުމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ނިދިކުރައްވާފައި އޮންނަވަނިކޮށް އަޅުގަނޑުމެން ދެކެން ބޭނުންވާ ކަމަކު ނިދިއްސައި އެކަލޭގެފާނު ނިދިކުރައްވާފައި އޮންނަވަނިކޮށް އަޅުގަނޑުމެން ދެކެން ބޭނުންވުމެވެ."(2) އެބަހީ އެކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑު އެތައް ފަހަރަކު ނިދިކުރައްވައެވެ. އަދި އެތައް ފަހަރަކު ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވައެވެ.

ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރުން އެންމެ ފުރިހަމަ ވަގުތު: ފަހު އެއީ ރޭގަނޑުގެ ފަހު ތިންބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ކުރުމެވެ. އަބޫހުރައިރާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرُ فَيَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ"(3) މާނައީ: "އަޅުގަނޑުމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކޮންމެ ރެއަކު ރޭގަނޑުގެ ފަހު ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ހުރިހާއިރު (އެކަލާނގެ ޖަލާލާއި ޢަޒަމަތަށް ލައިގުވާ ގޮތުގައި) ދުނިޔޭގެ އުޑަށް (އެންމެ ކައިރި އުޑަށް) ފައިބައިވަޑައިގެންނެވެއެވެ. ދެން ވަޙީކުރައްވައެވެ. މިމީހާ ﷲ އަށް ދުޢާކުރާނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ ފަހު އޭނާއަށް އިޖާބަދެއްވާނަމެވެ. މިމީހާ ﷲ އަށް އެދޭނީ އަދި ދަންނަވާނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ އޭނާއަށް ދެއްވާނަމެވެ. މިމީހާ ﷲ އަށް ފާފަފުއްސެވުން އަދި ދަންނަވާނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ އޭނާއަށް ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާނަމެވެ." އަދި ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ވިދާޅުވި ގޮތުގައި އަބޫބަކުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي وابن ماجه.

(2) رواه أحمد والبخاري والنّسائي.

(3) رواه الجماعة.

حديث ޝަރީފުގައިވަނީ އަހުރެން އަޑުއިވިއެވެ. "أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ الآخِرِ، فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللهَ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ"[1] މާނައީ: "ﷲ، އަޅާއާ އެންމެ ކައިރިވެވޮޑިގެންވާ ވަގުތަކީ ރޭގެ ފަހުބައިގެ ވަގުތެވެ. ފަހެ، އެ ވަގުތުގައި ﷲއަށް ޛިކުރުކުރާމީހުންގެ ތެރެއިން ވުމަށް ތިބާއަށް ކުޅަދާނަވެއްޖެނަމަ ފަހެ، ވާންވާނެއެވެ." އަދި މާތްﷲ ގެ ރަސޫލާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރު ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޝަރީފުގައިވެއެވެ. "أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ، كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا، وَأَحَبُّ الصَّلاَةِ إِلَى اللهِ صَلاَةُ دَاوُدَ، كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ"[2] މާނައީ: "ﷲގެ ހަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވެވޮޑިގެންވާ ރޯދައަކީ ދާއޫދުގެފާނުގެ ރޯދައެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެއްދުވަހު ރޯދަހިފައްވައި އަނެއްދުވަހު ރޯދަވީއްލަވާ ކަމުގައިވިއެވެ. (އެބަހީ ދުވަހުދުވަހުން އެއްދުވަހު ރޯދަހިފައިނުހިފާ ކަމުގައިވިއެވެ.) އަދި ﷲގެ ހަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވެވޮޑިގެންވާ ނަމާދަކީ ދާއޫދުގެފާނުގެ ނަމާދެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރޭގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ނިދިކުރައްވައެވެ. އަދި ތިންބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ޤިޔާމުކުރައްވައެވެ. (ނަމާދުކުރައްވައެވެ.) އަދި ހަބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ނިދިކުރައްވައެވެ."

ރޭނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދު: ވިތުރުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދުގެ މައްސަލައިގެ ދަށުން ވިދާޅުވެދީ ބަޔާންކުރެވިފައި ހިނގައްޖެއެވެ. އެހެނިހެން ވަގުތުތަކުގައިވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުގެ އެންމެ ގިނަ ޢަދަދަކީ ކުރިން ހިނގައިދިޔަ ފަދައިން ރަކުޢަތްތަކާ ހަމަ ރޭނަމާދެވެ. އެކަލޭގެފާނު ތޭރަ ރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށް ކުރެއްވިކަމަށް އަދި އިތުރުކުރެއްވިކަން ވިދާޅުވާ ޚަބަރެއް އިސްލާމްގެ ފޮތްތަކުގައި ވިތުރުގެ އެންމެ ރަކުޢަތުގެ ރޭނަމާދު ކުރައްވައި ފާހަގަވެއެވެ.

ރޭނަމާދު ޤަޟާކުރުން: މާތްﷲ ރަސޫލާގެ އަނބިކަނބަލުންގެ ތެރެއިން ޢާއިޝާ ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު ކުރެއްވުމަށް ނިދި ނުވަތަ އެހެން ބަލިކަމެއްގެ ސަބަބުން އެކަލޭގެފާނަށް ރޭނަމާދު ކުރެއްވުމުގެ ފުރުޞަތު ނުލިބިއްޖެ ހިނދެއްގައި ދުވާލު ބާރަރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ."[3] އަދި މާތްﷲ ރަސޫލާގެ ޢުމަރުގެފާނު ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޝަރީފުގައިވެއެވެ. "مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ

(1) رواه الترمذي والنّسائي وابن خزيمة والبيهقي والحاكم وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة إلاّ التّرمذي.

(3) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ"[1] މާނައީ: "އެމީހަކު ރޭގަނޑު އާދަކުރާ ކިޔަވުންތަކާއި ނަމާދު ނުވަތަ ފަތިހު އާދަކުރާ ކިޔަވުންތައް މެންދުރު ފުރަތަމަކޮށްލައިގެން ނިދުމުގެ ކުރިން ކިޔަވައިފިނަމަ ފަހެ ރޭގަނޑު ކިޔަވާފައިވާ ގޮތަށް ލިޔެވޭނެއެވެ." ފަހެ ފަތިސްނަމާދާއި ދެމެދު އޭނާ މަސައްކަތު ވާނަމަ ކުރަން އަންނަނިވި ހިނދެއް ލިޔުނީ ފަތިސްވީމާއެވެ.

ރަމަޟާންމަހުގެ ޤިޔާމު (ތަރާވީޙްނަމާދު)

ފަހެ ތަރާވީޙްނަމާދަކީ ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންނަށް ސުންނަތްވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ.
ރަމަޟާންމަހުގެ ކޮންމެ ރެޔަކު އިޝާނަމާދުން ފަހުގައި ފަތިސްވުމާ ދެމެދު ދެރަކުޢަތުން
ދެރަކުޢަތުން އަދާކުރާ ނަމާދެކެވެ. އަދި އެއީ ވަރަށްމާތް ނަމާދެކެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގަތުމަށްޓަކައި ކުރަހަން ބޭނުންވާ ގޮތްވެއެވެ. އެކަމަށްގޮވާލުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަނީ ފުރުޞަތުދެއްވިއެވެ. حديث ގައި "مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[2] މާނައީ: "އީމާންވެގެން ސަވާބަށް އެދި ރަމަޟާންމަހު ޤިޔާމުކޮށްފިމީހާ ދަންނައެވެ. އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ ކުށްފާފަތައް ފުއްސަވައިދެވޭނެއެވެ." ފަހެ "ތަރާވީޙް" މިލަފުޒަކީ ފުލުހިއްޔުމުގެ ރިހުގެ ތެރޭގައި މަސްއޫލުވެފައިވާ ނަމޫނާ. އަސްލުބަހުގެ ޖަމާޢަތުގައި މިނަމާދުގެ ނަންތަކަ ހަމަ ތަރާވީދުގެ ނަންތަކެވެ. އިތުރުނަމަކީ ހަމައެކަނި ރަމަޟާންމަހުގެ ޤިޔާމްވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޖަމާޢަތުގައި އަދި އަޅުކަމުގެ ފަރުން ޖަމާޢަތުގައި އިޝާނަމާދުގެ ފަހުން މިސްކިތުތަކުގައި އެކުއެއްމާގެ ފަހުން ބުރޯޙެއްގައި މިނަމާދު ކުރުމަށް ފަރުވާވެއެވެ. އެޖަމާޢަތުގައި އަސްލުބަހުގެ ފަހުން އަނަމާދުކުރުއްވާ ފަހެވުން ހަމައެކަނި ކުރެއްވީ ފަހެ ކުރިޔަށް ޖަމާޢަތަކަށްދިއައެވެ. ފަހެ ޖަމާޢަތުގައި މިނަމާދުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހުދު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަނަމާދަން ޖަމާޢަތާ ހެޔޮދެކޭވިއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑި ނުދެއްވުން ބިރުން ބަސްފުޅުގެ ލަފައިން ހިފާވެގެންވެއެވެ. އެކަކޮށްގެން ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަމަޟާންމަހުގެ ތަރާވީޙް ވިތުރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކުގައި އަހުރެމެން ރޭގަނޑުގެ ތިރީސްއިރުކަ އެއްބައިކާ ހަމައަށް ޤިޔާމުކުރީމެވެ. އަދި ފަންސަވީސް ވިތުރު ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުގަ އެއްބައިކާ ހަމައަށް އަހުރެމެން ޤިޔާމުކުރީމެވެ. އަދި

[1] رواه الجماعة إلاّ البخاري.

[2] رواه الجماعة.

ހަމަވީސް ވިޔޫލު ފަޖުރުލުވުމުގެ ކުރިން ހުރިހާކަމެއްގައި ކަމަކީ އަނބުރާލުން ބިރުގަނޑެވެ."(1) ދަށް ޖިނާޔަތް

އެކަލޭގެފާނު ޖަމާޢަތާ ހެއްދެވިކަން އެވަނީ ސާބިތުވެފައެވެ. އަދި ކޮންމެ ދުވަހަކު އެކަލޭގެފާނު

ޖަމާޢަތާ ނުހެއްދެވި ސަބަބު އެކަލޭގެފާނުވަނީ ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. އެއީ މުއްދަތަކަށް އެނަމާދު

ފުރުސަތުދާނެއް އަކަމާ ބިރުފުޅުނުވުމެވެ. ވަޒީފާވަޙީއްވާ ޖަމާޢަތަކަށް ވުޖޫދުވުމަށް މުސްލިމުން

އަޑުކަމަކަށް ދަރިވެރިވުމާއި ނަމަށް މާތްالله ފުރުސަތުކުރައްވާން އަކަށްގަނޑުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެ

އަނަމާދު ފުރުސަތުކުރައްވާމާދަ އެއްމަތިގެ މިސްކިތަށް އަނަމާދު ބަޔާބަކަށް އަދާކުރުމުން

ނުކުޅެދިގެން ފާރިތުވާ އެކަމާ އެކަލޭގެފާނު ބެހުރުމާރިޔާއެވެ. ކުރިގެ އެއްމަތިކަށްބޮލުވާ އެކަނބަލުން

އެހެރަކުން ދިމާވެފައެވެ.

އަދި ޖަމާޢަތުގައި މިނަމާދުކުރުމުން މުސްލިމަށް ބޭނުންވާ ކަމުގެ އަންގާދިނިވާ رسول

الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަމުގެ މައްސަލަ ފެނިވަޑައިގަންނަވާ އިރުޝާދުކުރެއްވެވެ. ދަށް މާތްالله

ރުއްސަނިފައިވި އަބުހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

ރަސޫލާނާމުގެ ރުއްޔަގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށް ނުކުމެވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު

މިސްކިތުން މިސްކިތުގެ ކަނޑައިގައި ނަމާދުކުރަން ތިއްބެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

حديث ކުރުއްވިއެވެ. "މިއީ ކޮންބައެއްހެއްދެވެ؟" އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. މިބައިމީހުންނަކީ

ޤަބުރާން ދަރުސްދޫން ބައިކަލަންތާއި އެބައިމީހުންނަން ދެބައިދު ބަޔާބު ނަމާދުކުރައްވާތަން އެބައިމީހުންނަން ފެނުމުން

އެކަލޭގެފާނާ އެބައިމީހުން އިޝާރާތުވިއެވެ. ދަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވިއެވެ.

"އެބައިމީހުން ރަނގަޅަން ކަންތައްކޮށްފިއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން އެކަންތައްކުރައްވާ ޔަޤީނަ

ހޯދުގަންނަވާފައެވެ!"(2)

ދަންފަހު ދިގުނަމާދުގެ ފަހުން އެއްމިނާޒުގެ ފަހަތުގައި އެއްޖަމާޢަތެއްގައި

މިސްކިތުން އަނަމާދުކުރުމަށް ހަމަޖެއްސުވި އުމަރުގެ ފާނަވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ހިތްފާކުރުގެ

ދުވަސްވަރުއެވެ. ބައްދުއްބަރުމާނު ދެން ބައްދުލްހާޒިރުގެ ރިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު

ވިދާޅުވިއެވެ. ރަމަޟާންމަހުގެ ރޭތަކުން ރުއްޔަގައި އުމަރުގެ ފާނާއެކު އަހުރެން މިސްކިތަށް

ވަދެއްޖައީމެވެ. އެހެދު މިސްކިތުން ވަކިވަކިން ނަމާދުކުރަން ތިއްބެވެ. ބައެއްމީހުން އެކަނިމީހާއެވެ.

އަދި ބައެއްމީހުން ކުދިކުދި ޖަމާޢަތްތަކުގައެވެ. ދަށް އުމަރުގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިބައިމީހުން

އެއްމިނާޒުގެ ފަހަތަށް ޖަމާޢަތުން އެއީ އެންމެ ރަނގަޅުވާނެ ކަމުގައި އަހުރެން ދެކެމެވެ." ދަން

(1) رواه ابن أبي شيبة وأحمد والنّسائي والحاكم وصحّحه الألباني.

(2) رواه أبو داود والبيهقي وصحّحه الألباني.

އުބައްދު ބުޑު ކަޅުބުގެ ފަހަތުފުށަން މިސްކިތުން ޢަމާލުކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހަ އަބުދުއްރަޙްމާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އެހެންނަމަވެސް އަނެއްކާވެސް އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންފިއެވެ. އޭނާ މިސްކިތުން ބުނަމުންގެ ތަނުގެ ފަހަތުގައި (އެއްޗެހިތައް ބަހައްޓާފައި) ނަމާދުކުރައްވަނީއެވެ. ފަހަ ހުދަކުރުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދިޔަ ކަލޭ ހަނދާނަށް ޖަހަ ނަމާދުކުރާށެވެ! އަދި މިޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިވާށެވެ (ކުރަނީގެ ފަހުބައިގައި ތަކުބީރުގެ ފަހުން ނަމާދުކުރާ ބަޔަކު) ނިޔާފަތެއްގައި މިޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުންނަށްވެސް އަދި މާނައެއް ނުވެއެވެ."(1)

ތަކުބީރަތުލް އިޙްރާމް ހިފުން: ފަހަ ރަސޫލާގެ ބަސްފުޅުތަކުން ދެނެގަނެ ހިފުމަށެވެ.
އެކަމަކު ރަސޫލާގެ ފިޔަވަޅުތަކުގެ ހިއްސާއެއް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަސޫލާކަން
ކަމެއްގައިވެސް ދިނުމާއެކު ހިފަހައި ވިދާޅުވިއެވެ. މާތްالله ރުހެވޮޑިގެންވާ މީހުން ބުނު ސުނައްނަތުގެ
ހިތެއް ނިޔަތްކުރުމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ
ފައިސާފު ދުވަހެއްގެ ދުވަހެއް ދާންދެން ދަރުމަވެރިކަމެއް ނިޔާމުކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު
ދެންނެވުމެވެ. ކަލޭގެފާނަށް ހިސާބުދަރަޖަ ގާތްކަމާއި ފަސްވެ ކުރިމަތިލާއްވިކަމަށް ގާތްކަމަށް الله
ފުރިހަމަވަނީ ފަހަރެއްގައި ބޭކަލުންނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙدیث ފުރާކުރުމެވެ. "(اللهއަކްބަރު) ސުކުރުކުރާ
މަޢުނާކުރެއްވި ތިމަންކަލޭގެފާނު ނުވާންނިޔާނެއްވެ؟"(2) އަދި ރަސޫލާގެފާނުގެ ތިރީގާ رسول الله صلّى
الله عليه وسلّم ޢަމާރުތަކާއި ދުނިޔަވީކަމަށް މާތްالله ރުހެވޮޑިގެންވާ ނުކުރާނެ ބުނު ބަސްފުޅު ހިތާމަކުރުމާ ފުރިހަމަ
ހިތްޕަވަން އެކަލޭގެފާނުގެ ހިތަކަށް ވިދާޅުވުން އަންނަނިވި ކަމެއްކަމުން. ފުރަތަމަ ކުރީގައި އިސްލާމްގެ
ފަހުން ފުށުޖެހިގެން ކުރީގެ ދީނަށް ޢަމަލުކުރާ ބައެއް ތިބެނީއެވެ. ދުވަސް ކުރީގައި ކުރީގެ
ދީނަށް ބައެއް ތިބެނީއެވެ. އަދި ދީނަށް ކުރީގައި ފަހުން ކަމެއް ހުރެއެވެ. އަދި
ތަކުބީރު ހިފަސާފުކުރުމުގެ ތަކުބީރުގައި ތަކުބީރު ބަލައިގަން ހިފުމަށް ހުއްޓިގެން ނަގާލަދަން
ވަރަށް ގިނައިރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަހަ މާތްالله ރުހެވޮޑިގެންވާ ނިޔާމުގެ ފާހަގަ ހިތަކަށް
ހިތާވެސް. "އެކަމަނާގެ އުރާމުކަށް ގަޑީގެ ދެކެވޭ ތަކުބީރު ބަސްފުޅު ހިތާވިދާޅުވި
ބަލާ (ތަކުބީރުގައި) އެކަމަނާއަށް ހިފާ ކަންކަން ހުއްޓުވަވެއެވެ."(3) ފަހަ ތަކުބީރުގައި ތަކުބީރު
ހިސާބުކުރުން ދުސްތޫރު ބޭނުންގެ ކަމަށް ވަރަށްގިނަ އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

---

(1) رواه البخاري وابن خزيمة والبيهقي.

(2) رواه الجماعة إلاّ أبا داود.

(3) رواه البخاري تعليقاً.

ތަރާވީޙުނަމާދުގެ ރަކްޢަތްތަކުގެ އަދަދު: ފަހެ އެކިޢަދަދެއްގައި ތަރާވީޙުނަމާދުގެ ރަކްޢަތްތަކުގެ އަދަދު ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. "އިބްނު އިސްޙާޤު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ތޭވީސްރަކްޢަތެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ބުނު ނަޞްރު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކާވީސްރަކްޢަތެވެ. އަދި ދާވޫދު ބުނު ޤައިސް ވިދާޅުވިއެވެ. އަބާނު ބުނު ޢުޘްމާނާއި ޢުމަރު ބުނު ޢަބްދުލް ޢަޒީޒުގެ ޒަމާނުގައި މީސްތަކުން މަދީނާގައި ތިރީސްހަރަކްޢަތް ކުރަމުން ދުށީމެވެ. އެއީ ވިތުރުގެ ތިންރަކްޢަތާއި އެކުގައެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެމެން މަދީނާގައި ކުރުނު ސުންނަތަކީ ތިރީސްނުވަރަކްޢަތެވެ. އަދި އާނު މަރާގެ މިސްކިތުގައި ތިރީސްއެއްރަކްޢަތެވެ. އަދި މިމަސްއަލައާއިމެދު ހާދަ އެކިބަސްތަކެއް އުފެދިފައިވެއެވެ. ހަށާ ހަތާރަ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ތިރީސްހަތަރު ރަކްޢަތެވެ. ސަޢީދު ބުނު ޖުބައިރު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ސައުވީސް ރަކްޢަތެވެ. ވިހިރަކްޢަތެވެ. އިބްނު އަބީ ޝައިބާ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ވިހިރަކްޢަތެވެ. ވިތުރާއެކު ސާދަރަކްޢަތެވެ. ހަތަރު ރަކްޢަތް ތިއްބެވެ. އެއީ ތަރާވީޙުގެ ޙިސާބުން ހަތަރު ޖަލްސާއެވެ. ރަކްޢަތް ދެކުނެވެ. އަދި ހަތަރު ރަކްޢަތް ހަނދާނުން ޖަލްސާއެވެ."(1)

އަދި އިމާމު ސުޔޫޠީ ރަޙިމަހުﷲ، އިމާމު އަބޫބަކުރުގެ، އިބްނު ޢަބްދުﷲ ބުނު މުޙައްމަދު، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި މިބަސްތަކުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ވިހިރަކްޢަތްކަމަށެވެ. މިބަސްތަކުގެ ތެރޭގައިވާ މަސްއަލައާއި މިސްކިތުން ހަތަރުކުރިކަން ފަހުން ޝަރީޢަތުގެ ކުރީގައި ދެކޭއެވެ. އަދި މާތްﷲ ރަސޫލާ ﷺ އަށް ޢަބްދުﷲ ބުނު އަޙްމަދު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެކަކީ ވިހިރަކްޢަތް ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަމަޟާންމަހުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިހިރަކްޢަތާއި ވިތުރާ ކުރައްވައިފިއެވެ."(2) މިއީ ޟަޢީފު ރިވާޔަތެކެވެ. އަދި ވިޔަފާރި ކުރާ ގޮތުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ސަޙީޙު ރިވާޔަތުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މާތްﷲ ރަސޫލާ އިމާމު ޢަބްދުﷲ ބުނު އުމަރުގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަކީ ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ނަމާދަކީ ދެދެރަކްޢަތެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ދެއްވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ. "صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً، تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى"(3) މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ ނަމާދަކީ ދެދެރަކްޢަތުން ކުރަންވާނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް މީހަކު ފަތިހަށް ވެދާނެކަމަށް ބިރުގަންނަމަ އެއްރަކްޢަތް ކުރާށެވެ. އެރަކްޢަތް އޭނާ ކުރި ނަމާދުތަކަށް ވިތުރު ކޮށްދޭނެއެވެ."

(1) نيل الأوطار مختصراً.

(2) رواه ابن أبي شيبة وقال الألباني ضعيف جدّاً.

(3) رواه الجماعة.

ފަހެ މިބަޔާންކުރެވުނީ ތަރާވީޙުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކާއި އެބޭކަލުން ގެންނަވާފައިވާ ބައެއްދަލީލުތަކެވެ. ދެން މިމަސްއަލާގައި އެންމެރާޖިޙުވެގެންވާ ގޮތަކީ ފަހެ ކޮބައިހެއްތޯ؟

ޝައްކެއްނެތެވެ. އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެނަމާދުކުރެއްވި ގޮތެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުން ޝަޤީޤު ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ކިބައިން ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަމަޟާންމަހުގައިވެސް އަދި އެހެންމަހުގައިވެސް ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު އެގާރަރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރުކޮށްނުދެއްވައެވެ."(1) އަދި ޢަބްދުﷲ ގެދަރިކަލުން ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހަރެމެންނާއެކު އަށްރަކުޢަތްކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ވިތުރުކުރައްވައިފިއެވެ."(2) އެބަހީ ވިތުރުގެ ތިންރަކުޢަތެވެ. ފަހެ އެއީ އެގާރަރަކުޢަތެވެ. އަދި ޢަބްދުﷲ ރިވާކުރައްވާ ޒައިދު ބުން ޚާލިދު އަލްޖުހަނީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިރޭ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާގޮތް އަހަރެން ބަލައިލާނަމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ކުރުކުރު ދެރަކުޢަތްކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ދިގުދިގު ދެރަކުޢަތްކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން އަނެއްކާވެސް ދެރަކުޢަތްކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތް ކުރިންކުރެއްވި ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން އަނެއްކާވެސް ދެރަކުޢަތްކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތް ކުރިންކުރެއްވި ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން އަނެއްކާވެސް ދެރަކުޢަތްކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތް ކުރިންކުރެއްވި ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން އަނެއްކާވެސް ދެރަކުޢަތްކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތް ކުރިންކުރެއްވި ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން ވިތުރުކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ އެއީ ތޭރަރަކުޢަތެވެ."(3) އެބަހީ ތަހައްޖުދުގެ ތެރެން އެކަލޭގެފާނުކުރައްވާ ކުރުކުރު ދެރަކުޢަތާއި ދިގުދިގުދެރަކުޢަތާއި ކުރުކުރުދެރަކުޢަތްތަކެވެ.

ފަހެ އެބައިން ދިރި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަރާބަރުވެސް ނުކުރެއްވިކަމުގައި ނިސްބަތްކުރެވޭ ނަމަވެސް. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަސްފުޅުގެ ސުންނަތުން އެގާރަރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރުކުރެވިދާނެކަން އެކަލޭގެފާނުކުރެއްވި ނަމާދަށްވުރެ އިތުރުކުރައްވާކަން ސާބިތުވެފައިވެއެވެ. ރިވާވެގެންވާ ސުންނަތަށްތަބާވުމާއި، އިސްލާމީ ސަފުގެ އެއްބައިވަންތަކަމާއި، ކޮށްނަމަވެސް ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދިޔަ ބަދަލުކުރާކަށް

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه الطّبراني وابن خزيمة وابن حبّان في صحيحيهما وحسّنه الألباني.

(3) رواه مالك ومسلم وأبو داود.

ރަކުއަތް ލާޒިމުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އިތުރުވެރިންގެ އަރިހުގައި އެކަކާގެ ފާޑަށް އެނަމާދުތަކުގައި ވަކިއަދަދަކަށް ރަކުއަތް ލާޒިމުކުރައްވާފައިވާކަން އެއީ އެއަށްވުރެ އިތުރުކުރުން ހުއްދަވެގެންނުވާ، ޚިލާފުކުރަނިވި ދަރިވަރުނެވެ. ތަރާވީޙްނަމާދުވެސް ހަމައެފަދައެވެ. އެނަމާދަކީވެސް ވަކިއަދަދަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަކުއަތް ލާޒިމުކުރައްވާފައިވާ ނަމާދެކެވެ. އެހެންކަމުން އެނަމާދަށްވެސް އިތުރުކުރުން ހުއްދައެއްނުވާނެއެވެ. އަދި ތަރާވީޙްނަމާދަކީ ނަމާދުކުރާމީހާ ހިތުހުރި އަދަދަކަށް ރަކުއަތްތަކުރަން ކުރެވިދާނެ ސުންނަތްނަމާދުތަކުގެ ތެރެއިން ހިތުން ނަމާދުކޮށްލުމެވެ. އަދި ކިޔެއްވާ! އޭގެ ގަދަރުވެގެންވާ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ޤާއިމުކުރައްވާ އަދާކުރުމާއެކު އެނަމާދަކީ ފަރުޟުނަމާދާ ވައްތަރު ނަމާދެކެވެ."(1)

ދަންނައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަމަޟާނުގެ ނަމާދުގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވިފަހަރު އެއްފަހަރު މިހާރަށް ކިޔަވައިދެއްވާ ކުރަމުންގެންގޮސްފައެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެނބުރި ކުރަމުން އެކަލޭގެފާނު ރަކުއަތްތަކުއްވި އަދަދާ އެއްގޮތަށްކުރުން، އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ އުސްވަތާ ހެޔޮލުމަކުން އައުލާދަށް ދޭށެވެ.

ސުބުޙާނަމާދު

ސުބުޙާނަމާދަކީ ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންވާ ވަރަށްމާތް ނަމާދެކެވެ. އެނަމާދުގެ މާތްކަމާ ބެހޭގޮތުން ވަރަށްގިނަ ނަސްބުތަކެއް ވާރިދުވެގެންއައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އަންނަނިވި ނަސްބުތަކެއް ހިމެނެއެވެ.

މާތްالله ދެއްވުންތެރިވި އަބޫޒަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމެވެ. "يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلاَمَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِئُ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى"(2)

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކޮންމެ މީހެއްގެ ހަށިގަނޑުގެ ކޮންމެ ޖޯޑެއްގެ ބަދަލުގައި ސަދަޤާތެއްކުރުން ކޮންމެ ދުވަހަކު ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. (އެބައި ދުވާލަކު ތިންސަތޭކަ ފަސްދޮޅަސް ޖޯޑުގެ ބަދަލުގައި ކޮންމެ ދުވަހަކު

(1) "صلاة التراويح" للألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ.) ފަހެ ކޮންމެ ތަސްބީޙައަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަޙްމީދަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަހްލީލަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަކްބީރަކީ[1] ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ހެޔޮކަންތަކަށް ކުރާ ކޮންމެ އަމުރަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ނުބައިކަންތަކުންކުރާ ކޮންމެ ނަހީއަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި އޭނާ ކުރާ ޟުޙާނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތް އެހެރިހާ ކަމަކުން ފުދިގެންދެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ނުޢައިމް ބުން ހައްމާރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ތުރުކުރެއްވިއެވެ. الله تعالى ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "يَا ابْنَ آدَمَ لاَ تَعْجِزْ عَنْ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ أَكْفِكَ آخِرَهُ"[2] މާނައީ: "އޭ އާދަމުގެ ދަރިކަލުންނޭވެ! ދުވަހުގެ ކުރީގަޑީގައި ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރުމުން ތިބާ ނުކުޅެދިގެންނުވާށެވެ. އޭރުން ދުވަހުގެ ފަހުކޮޅުގައި ތިމަންالله ތިބާއަށް ފުދިވޮޑިގެންނަވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ލޮބުވެތި ޙަބީބުމުޚްތާރާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޅުގަނޑަށް ތިންކަމަކާ ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވިއެވެ. "އެއީ ކޮންމެމަހަކު ތިންދުވަހުރޯދަހިފުމާއި، ޟުޙާނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތްކުރުމާއި އަދި ނިދުމުގެ ކުރިން ވިތުރުކުރުމެވެ."[3]

ޟުޙާނަމާދުގެ ވަގުތު: ޟުޙާނަމާދުގެ ވަގުތަކީ އިރު ބޮންމިއަކަށް އެރިއްސުރެ އިރު މެދުތެރެއިން ޒަވާލުވަންދެނެވެ. ފަހެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ވަގުތަކީ އިރުގެ ހޫނުކަން ގަދަވާ ވަގުތެވެ. މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޒައިދު ބުން އަރްޤަމްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ތުރުކުރެއްވިއެވެ. "صَلاَةُ الأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ"[4] މާނައީ: "ތައުބާވެރިންގެ ނަމާދުވަނީ (އެބަހީ ޟުޙާނަމާދުވަނީ) ޖަމަލުގެ ކުދި އަނދައިލާ ހިނދުގައެވެ." އެބަހީ އިރުގެ ހޫނުކަން ގަދަވާ ހިނދުގައެވެ.

ޟުޙާނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދު: ޟުޙާނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ މަދުވެސް ދެރަކުޢަތެވެ. އަދި ގިނަވެގެން ބާރަރަކުޢަތެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ގިނަވެގެން އަށްރަކުޢަތެވެ. ފަހެ ދެރަކުޢަތާއި ހަތަރުރަކުޢަތާ އިސްވެދިޔަ ޙަދީޘްތަކުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަރަކުޢަތުވެސް އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާފައިވާކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله

---

(1) ތަސްބީޙައަކީ سُبْحَانَ الله ކިޔުމެވެ. އަދި ތަޙްމީދަކީ الْحَمْدُ لِله ކިޔުމެވެ. އަދި ތަހްލީލަކީ لاَإِلَهَ إِلاَّ الله ކިޔުމެވެ. އަދި ތަކްބީރަކީ الله أَكْبَرُ ކިޔުމެވެ.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن حبّان والطّبراني في الكبير والبيهقي وصحّحه الألباني.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) رواه أحمد ومسلم.

ރުކޫޢުން ތެދުވުމުގައި އަނގަސްދީގެންވާ ބިޔަހުން ރުކޫޢުގެ ދިގުމިނުގެ ހުރުއްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

"ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެސަޖިދާ ދެމެދުގައި ރަބްބިގްފިރްލީ ރަބްބިގްފިރްލީ ކިޔުއްވައެވެ."(1)

އަދި އެކަލޭގެފާނު އަށްރަކްޢަތުގެ ނަމާދުގައި ސަޖިދަކުރެއްވުމަށް ފައްތަވާލެއްވުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ

ޤަދަރުވެރި އިބްނު މަސްޢޫދު ސަޖިދަތަކުގެ ދެމެދުގައި ތިބެއްވެ. ޢަބްދުالله ބުރައިދާ

އެއްމެދުގެ ބިޔަހުން ރުކޫޢުގެ ދިގުމިނުގެ ހުރުއްވައެވެ. އެކަމަކާ ވިދާޅުވިއެވެ. މައިގަ ފަޤީހު ދިވެހި އަރުވާން

رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޢަމަލަށް ޢަމަލުކުރެވޭ. ފަހު އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގައި

ފަރާތުން ދުޢާ ކިޔަނީ. އަދި ރަކްޢަތަކުން ތިބެން ނިކުމެވަޑައިގަތުމަށް ފެނިވަޑައިގެން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން

އަދުބުން ސަލާމް ލިބުމުގެ ބަރަކާތުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކޮބާތޯއެވެ؟ އަދުބުން ދެންނެވިއެވެ.

އެއްމެނަގައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އެކަމުން އަވަސްވެވޮޑިގެން ސަލާމްކޮށް ޝަރުޢީގޮތް ދެމެދުކުރެވިއްޖެ

އަށްރަކުޢަތު ޢަމަލުކުރެވިއްޖެއެވެ."(2) ފަހު ވާޖިބުވާ ޢަމަލުތަކެއް އަނގަސްދީގެން رسول الله صلّى الله عليه

وسلّم ގެ ބިޔަހުން ރިވާކުރެއްވި ފަރުވާ ބަސްފުޅު ހަދީޘްތަކުގެ ބަރަކާތުން ވިއެވެ. އަދި ދިނަވިލުގައި އެއްވެސް

ބަރަކާތް ނުވާކަމަށް ބަޔާންވާ ބަސްފުޅުތަކަށް ދަލީލީ މާތްالله ޢަބްދުސްސަލާމް ޙާފިޡުގެ ބަސްފުޅެއް ބިޔަހުން

ރިވާވެގެން ރިވާކުރެވެއެވެ. އެކަމަކާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަތަކުގެ

ދެމެދުގައި ރަބްބިގްފިރްލީ ކިޔުއްވައެވެ. އަދި الله ގެ ރަޙްމަތް އެދި ކިޔުއްވައެވެ."(3)

ފަހު މުސްލިމުން ފަރުވާ ދުޢާ ކުރައްވައެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަޔަކު

އަޅުގަނޑުމެންނަށް ދަސްކޮށްދެއްވި ދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން ދުޢާކުރެއްވުމެވެ.

އިސްތިޚާރާ ނަމާދު

އިސްތިޚާރާގެ މާނައަކީ الله ގެ ހެޔޮކަމަށް އެދުމެވެ. ފަހު މިކަމު

ކުރަން ބޭނުންވާ ކަމެއްގައި ހެޔޮގޮތް ނިންމުމުގެ ކުރިން އަދި އެކަމަށް ހެޔޮ ފަރާތެއް

ކަމެއްކަމެއް ނުވާކަމަށް ގެއްލުން ބޭނުންނުވާ ކަމެއްކަން ހުށަހަޅަން އެދުމެވެ ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމަށް

އިސްތިޚާރާކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މިސާލަކަށް ވިޔަފާރިއެއް ފަށަން ނުވަތަ ހިނގުމު

(1) رواه الترمذي في الشمائل وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(3) رواه أحمد ومسلم.

އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. ކާވެނިކުރަން ގަސްތުކުރާ ހިނދު އިންނަން އުޅޭ ކުއްޖާ އިޚްތިޔާރުކުރުމަށްޓަކައި އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. ފަހެ ކަނޑައެޅިގެން ހުށަހަޅައްކަން އުނދަގޫ ކަންތައްތަކަށް އިސްތިޚާރާކުރާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް މައިންބަފައިންނަށް އިޙްސާންތެރިވުމަށް އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. އަދި މާތްالله އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް ކުރުމަށް އިސްތިޚާރާކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް ނަމާދުކުރުމަށް އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ.

ދެންފަހެ އިސްތިޚާރާކުރާގޮތަކީ ކުރިން ދެންނެވިފަދަ ކަމެއް ކުރުމަށް ގަސްތުކުރާ ހިނދު ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި ދެރަކުޢަތް ނަމާދެއްކުރާނީއެވެ. ފަހެ އެދެރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރާނީ ހަމަ އެހެންނަމާދުތަކެއްވެސް ކުރާގޮތަށެވެ. އަދި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްފަހު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ކާފިރޫނާއި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް އިޚްލާޞް ކިޔަވާނީއެވެ. ދެން ދެރަކުޢަތަށްފަހު އަސަރިވެގެން ދުޢާކުރާނީއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގަންނަވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޤުރުއާނުގެ ސޫރަތެއް އުނގަންނައިދެއްވާ ފަދައިން ހުރިހާ ކަމެއްގައި (އެބަހީ ހުރިހާ ދެންނެވިފަދަ ކަންތައްތަކުގައި) އިސްތިޚާރާކުރުން އުނގަންނައިދެއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ކަމެއްކުރުމަށް ގަސްތުކުރާ ހިނދު ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި ދެރަކުޢަތް ނަމާދެއް ކުރާށެވެ. ދެން މިފަދައިން ދުޢާކުރާށެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْتَخِيْرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيْمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ، وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوْبِ، اَللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ (ކުރަންއޮތް ކަމެއްގެ ނަންކިޔާށެވެ. ނުވަތަ އެކަން ހިތުގައި ހިފާށެވެ.) خَيْرٌ لِيْ فِيْ دِيْنِي وَمَعَاشِيْ وَعَاقِبَةُ أَمْرِيْ فَاقْدُرْهُ لِيْ وَيَسِّرْهُ لِيْ ثُمَّ بَارِكْ لِيْ فِيْهِ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ (ކުރަންއޮތް ކަމެއްގެ ނަންކިޔާށެވެ. ނުވަތަ އެކަން ހިތުގައި ހިފާށެވެ.) شَرٌّ لِيْ فِيْ دِيْنِي وَمَعَاشِيْ وَعَاقِبَةُ أَمْرِيْ فَاصْرِفْهُ عَنِّيْ وَاصْرِفْنِيْ عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِيْ بِهِ"[(1)] މާނައީ: "އޭ ހަމަ އެކަނި ބާރުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ، ތިޔަاللهގެ ޢިލްމުފުޅުގެ ޒަރީޢާއިން ތިޔަاللهގެ ހަޟްރަތުން ހެޔޮކަމަކަށް އެދެމެވެ. އަދި ތިޔަاللهގެ ޤުދުރަތުފުޅުގެ ޒަރީޢާއިން ތިޔަاللهގެ ހަޟްރަތުން ކުޅަދާނަކަން ދެއްވުމަށް އެދިދަންނަވަމެވެ. އަދި ތިޔަاللهގެ މާތް ފަޟުލުވަންތަކަމުން ދެއްވުމަށް އެދިދަންނަވަމެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަالله ކުޅަދާނަ ކުޅަދުންވަންތަވެއެވެ. އަދި މިއަޅާ ނުކުޅެދެންވެއެވެ. އަދި ތިޔަالله ދެނެވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި މިއަޅާ ނުދަންނަމެވެ. އަދި ތިޔަاللهއީ ޣައިބުގައިވާ ހުރިހާކަމެއް ދަނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ

---

(1) رواه الجماعة إلاّ مسلماً.

ހަމްދުވާބުކުރުއްވި ތަސްބަކާތު! ހަމަކަށަވަރުން މިކަމަކީ...... މިއަދާގެ ނިޔާއި، މިއަދާގެ ދިރިއުޅުމާއި، މިއަދާގެ ކަންތައްތަކާއި ނަފްސާނީ ޤުރުބާނުގެ މިއަދާގެ ހުރިހާކަމެއްގައި އިބަﷲ ދުނިޔޭގެ ރަސްކަލާނގެ ތިޔަ އެކަނިކަމެވެ މިއަދާއެވެ މިންވަރުކުރެއްވި ރަސްކަލޭ! އަދި އެކަނިކަމެވެ މިއަދާއެވެ ޓަރުޝީރުކުރެއްވި ރަސްކަލޭ! ދުލުން އެކަލޭގެ މިއަދާއެވެ ބަޔަކަށްދެއްވި ރަސްކަލޭ! އަދި ހަމަކަށަވަރުން މިކަމަކީ...... މިއަދާގެ ނިޔާއި، މިއަދާގެ ދިރިއުޅުމާއި، މިއަދާގެ ކަންތައްތަކާއި ނަފްސާނީ ޤުރުބާނު މިއަދާއެވެ ނުބައިކަމުން އެކަލޭގެ އިބަﷲ ދުނިޔޭގެ ރަސްކަލާނގެ ތިޔަ މިއަދާގެ ކިބައިން އެކަނިކަމެވެ ދުރުކުރައްވާ ރަސްކަލޭ! އަދި އެކަނިކަލުން މިއަދާ ދުރުކުރައްވާ ރަސްކަލޭ! އަދި ހުރަކަށްކަމެވެ މިއަދާއެވެ މިންވަރުކުރައްވާ ރަސްކަލޭ! އަހީ ކަންތައްތަކުގައި ވިސްނަވާފާ ފުއްޖެ. އަދި އެކަލޭން މިއަދާ ޓުރުޝަވާނަތޯ!"

ފަހު ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި ސުންނަތް ނަމާދުތަކުންވެސް މިނަމާދު ޙާޞިލުވާނެއެވެ. މިސާލަކަށް ތަހިއްޔާތުލްމަސްޖިދު ވަސްވީޤުގެ ދުރަކުނުއްޔާއި، ސުންނަތް ނަމާދުގެ ދުހަނަމާދާއި، ވިތުރުނަމާދު ދުރަކުނުއްޔާ ފަދަ ސުންނަތް ނަމާދުތަކެވެ. އެކަމަކު އެއްވެސް ރަސޫލާ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމް ނަމާދުތަކުން ބަޔަކު ނުވަތަ އެއްވެސް ޓަކަތެއްގައި އިސްތިޚާރާކުރުމުގެ ދުރަކުނުއްޔާކުރުމެވެ. ފަހު ﷲގެ ރަސޫލާގެ އިސްތިޚާރާކުރުން އަދި ހުރިހާ ކަމެއްގައި ޓަކަތަކާ ﷲ އިސްތިޚާރާކުރައްވާ ނަބަވީ ބުރުވުތަކުން ނަގާނެއެވެ.

ތަސްބީހަނަމާދު

ދަންނައެވެ. ތަސްބީހަނަމާދާ ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެގެންއައިސްފައިވާ ހުރިހާ ރިވާޔަތް ޟަޢީފެވެ. އެހެންނަމަވެސް މިނަމާދު މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމަށް ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އިމާމް ނަވަވީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަސްބީހަނަމާދު މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމަށް ޤާޟީޙުސައިނާއި ބަޣަވީއާއި މުތަވައްލީއާއި ރޫޔާނީ ވިދާޅުވެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެނަމާދާ ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ ހަދީސް ޟަޢީފެވެ. އަދި އެނަމާދުގައި އަސްލުނަމާދުގެ ނިޒާމް ބަދަލުވެފައިވާ ނަމާދެކެވެ. އެހެންކަމުން ޞައްޙަ ހަދީސްތައް ނެތި އެނަމާދު ނުކުރުން އެދެވިގެންވެއެވެ. އަދި ޞައްޙަ ހަދީސްތައް އައިސްފައި ނުވާމާނައެވެ."[1] އަދި އިމާމް ތިރުމިޒީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "އެނަމާދާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ގިނަހަދީސްތަކެއް ޞައްޙަކަށް

(1) المجموع.

ނޫންވެ." އަދި ޢުޤައިލީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަސްބީޙަނަމާދާ ބެހޭގޮތުން އެއްވެސް ޙަދީޘެއް ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އަބޫބަކުރު ބިނުލްޢަރަބީ - رحمه الله - އާއި އަދިވެސް އެހެން ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ތަސްބީޙަނަމާދާ ބެހޭގޮތުން ޞައްޙަ ޙަދީޘެއްވެސް އަދި ޙަސަން ޙަދީޘެއްވެސް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ."(1) އަދި ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިމާމު އަޙްމަދާއި އަދި މަޝްހޫރު ޞަޙާބީން ތަސްބީޙަނަމާދު މަކްރޫހުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި އެނަމާދު މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމަށް ރަސޫލުﷲ ގެން [illegible] [illegible] އެއްވެސް އިމާމަކު ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ. ހަމަ އިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އިމާމު މާލިކާއި، އިމާމު ޝާފިޢީ އެއްގޮތަކަށްވެސް އެނަމާދު މުސްތަޙައްބުކަމުގައި ދެކިވަޑައިގެންނުވެއެވެ."(2)

އަދި ޝައިޚު އިބްނު ބާޒު - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ތަސްބީޙަނަމާދަކީ ބިދުޢަތެއް. [illegible] [illegible] [illegible]. އަދި އިބްނު ޖައުޒީވެސް އެއީ މައުޟޫޢު ޙަދީޘެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ."(3)

ހަމަ ޝައިޚު އަލްބާނީ - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިބާބުގައި އައިސްފައިވާ ހުރިހާ ރިވާޔަތެއް [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އައިސްފައިވާ [illegible] [illegible]. އަދި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނުވެއެވެ." ހަމަ [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] ޢަބްދުﷲ ގެން އިބްނު ޢައްބާސްގެ [illegible] ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢައްބާސް ގެން ޢަބްދުލްމުއްޠަލިބަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވިއެވެ. "يَا عَبَّاسُ يَا عَمَّاهُ، أَلاَ أُعْطِيكَ، أَلاَ أَمْنَحُكَ، أَلاَ أَحْبُوكَ، أَلاَ أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ، سِرَّهُ وَعَلاَنِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ: أَنْ تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً. فَإِذَا فَرَغْتَ مِنْ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنْ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَهْوِي سَاجِدًا فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنْ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْرًا. فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ

(1) المجموع.

(2) "الفتاوى الكبرى" لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(3) مجموع فتاوى ابن باز.

رَكْعَةٍ، تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ. إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً"(1) މާނައީ: "އޭ ޢައްބާސްގެފާނެވެ! އޭ ބޭބޭފުޅާއެވެ! މާތްވެގެންވާ ދިނަ ސިފައެއް ނުވަތަ ދިނަ ކަމެއް ކަލޭގެފާނަށް ހިމަނަކަލޭގެފާނު ޙާސިލުކޮށްދޭނެގޮތް ދަންނަވާލަމުންނެވެ؟ އެއީ އެކަމެއް ކަލޭގެފާނު ކުރައްވައިފިނަމަ ކަލޭގެފާނުގެ ފާފަތައް الله ފުއްސަވައިދެއްވާނެކަމެކެވެ. އެއީ އެންމެ ފުރަތަމަ ފާފައާއި އެންމެ ފަހުގެ ފާފައެވެ. އިސްވެ ކުރިވެފައިވާ ފާފައާއި އަލަށް ކުރެވޭ ފާފައެވެ. އޮޅިގެން ކުރެވުނު ފާފައާއި ގަސްތުގައި ކުރިފާފައެވެ. ކުޑަ ފާފައާއި ބޮޑެތި ފާފައެވެ. ސިއްރުން ކުރި ފާފައާއި ފާޅުގައި ކުރި ފާފައެވެ. މާތްވެގެންވާ ދިނަ ކަމެކެވެ. އެއީ ކަލޭގެފާނު ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރައްވާފުޅެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއާއި ސޫރަތެއް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާނެވެ. ފަހެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔެވުމުން ނިމިވަޑައިގެންނެވުމުން ކޮޅަށް ހުރެ سُبْحَانَ الله، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ މިކަލިމަތައް ފަނަރަފަހަރު ވިދާޅުވާނެވެ. ދެން ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާނެވެ. ފަހެ ރުކޫޢުގައި ހުންނަވާ ދެރު އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާނެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން (އިޢުތިދާލުގައި ހުންނަވައި) އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާނެވެ. ދެން ސަޖިދަކުރައްވައި ވަޑައިގަންނަވާނެވެ. ފަހެ ސަޖިދާގައި އޮންނަވާ ދެރު އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާނެވެ. ދެން ސަޖިދައިން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން (ދެސަޖިދާ ދެމެދުގައި އިށީނދެވަޑައި) އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާނެވެ. ދެން ދެވަނަސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާނެވެ. ފަހެ ސަޖިދާގައި އޮންނަވާ ދެރު އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާނެވެ. ދެން ސަޖިދައިން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާނެވެ. އެހެންވާހިރު ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ހަތްދިހަފަސްފަހަރެވެ. ހަތަރު ރަކުޢަތުގައިވެސް އެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވާނެވެ. ކޮންމެ ދުވަހަކު މިނަމާދު ކުރެއްވުން ކަލޭގެފާނަށް ކުޅަދާނަވެވެންވާނަމަ ކޮންމެ ދުވަހަކު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެ ދުވަހަކު ނުކުރެއްވިއްޔާ ހަފްތާއަކު އެއްފަހަރު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ހަފްތާއަކު އެއްފަހަރު ނުކުރެއްވިއްޔާ މަހަކު އެއްފަހަރު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ މަހަކު އެއްފަހަރު ނުކުރެއްވިއްޔާ އަހަރަކު އެއްފަހަރު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ އަހަރަކު އެއްފަހަރު ނުކުރެއްވިއްޔާ އުމުރުން އެއްފަހަރު ކުރައްވާށެވެ."

(1) رواه أبو داود وابن ماجه وابن خزيمة والطّبراني، وقال الألباني صحيح لغيره، وقال ابن الجوزي وابن باز حديث موضوع.

ޙާޖަތުނަމާދު

ފަހެ މިނަމާދަކީ އެއްވެސް ނަމާދެއް ވާޖިބުވެގެން އަދާކުރާއެއް ނޫނެވެ. މިނަމާދަކީ އިޚްތިޔާރީން މިފަދަކަމި ވާޖިބުވެގެން އަދާކުރާއިރާ ބަދަލުވެފައިވާ ޤަބޫލުކުރި އެހެރަކަމުން ދެއްވާފައިވާ ނަމާދެކެވެ. ޙާޖަތުގެ މާނައަކީ ބޭނުންތެރިކަމެވެ. ފަހެ މާތްاللهގެ ޙަޟްރަތަށް ކަމަކަށް އެދި ދުޢާކުރަންބޭނުންވާ ހާލަތު ކޮންމެ ދުޢާކުރުމަކަށް ޙާޖަތުނަމާދު ކިޔަނީއެވެ. އަސްލަކީ އިސްތިޚާރަނަމާދުކުރާފަދައިން ޙާޖަތުނަމާދުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ބައެއްބަޔަކު ދުޢާކުރުމަށް ޙާޖަތުނަމާދުކުރާއިރު ނަމާދުކުރަންވާނެއެވެ.

މާތްالله ރަސޫލާ ﷺ ގެ ބަސްފުޅު ރިވާވެގެން ވާގޮތަށެވެ.

އުޘްމާނު ބިން ޙުނައިފުގެ ކިބައިން ރިވާވެއެވެ. އެއްދުވަހަކު ލޯފަން މީހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަޟްރަތަށް އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުގެ ލޯތަށް ފެންނަން الله އަޅުގަނޑަށް ދުޢާކޮށްދެއްވާށެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "ކަލޭ ދުޢާކޮށްދިނުން ބޭނުންތަ؟"[1] އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުގެ ލޯތަށް ފެންނަން ދުޢާގެ ސަބަބުން އަޅުގަނޑަށް ވަރަށް އުނދަގޫވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "ފަހެ ދާށެވެ. ވުޟޫ ކުރާށެވެ. ދެން ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ދެން ކިޔާށެވެ." "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ، يَا مُحَمَّدُ، إِنِّي أَتَوَجَّهُ إِلَى رَبِّي بِكَ أَنْ يَكْشِفَ لِي عَنْ بَصَرِيْ، اَللَّهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ وَشَفِّعْنِي فِي نَفْسِي"[2]

މާނައީ: "އޭ ހަމައެކަނި އަޅުކަންލެވިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ތިބާރަކާތްތެރިވި ރަސްކަލާނގެއަށް އެދެމެވެ. އަދި މިއަޅާގެ ނަބިއްޔާ محمّد صلّى الله عليه وسلّم، ރަޙުމަތުގެ ނަބިއްޔާއަށް ތިބާރަކާތްތެރިވި ރަސްކަލާނގެ ކިބައިން އެދެމެވެ. އޭ މުޙައްމަދުއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑު ކަލޭގެފާނާއެކު އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކިބައިން އެދެމެވެ. އެއީ އަޅުގަނޑުގެ ލޯތަށް އަލިކޮށްދެއްވުމަށެވެ. އޭ ހަމައެކަނި އަޅުކަންލެވިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާގެ ބައްޕާގެ ޝަފާޢަތް ޤަބޫލުކުރައްވާށެވެ.

---

(1) މިގޮތަށް ޝަފާޢަތް ބޭނުންވުމަކީ ވަޒީފާއެއް އަދާކުރުމެއް ކަމުގައި ބަލައި ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ ދުޢާ ހޯދުމެވެ.

(2) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح غريب، والنسائي واللفظ له وابن ماجه وابن خزيمة في صحيحه والحاكم وقال صحيح على شرط البخاري ومسلم وصحّحه الألباني.

ޝަފާޢަތް ޤަބޫލުކުރައްވާނެތެވެ! އަދި މީނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް މީނާގެ ޝަފާޢަތްވެސް ޤަބޫލުކުރައްވާނެތެވެ!"

ތައުބާނަމާދު

ފަހެ ކުރިންވެސް ދެންނެވި ފަދައިން ތައުބާނަމާދަކީވެސް ޙާޖަތްނަމާދުފަދައެވެ. މިއީވެސް ތައުބާއާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކުގެ ބަޔާންތަކުގައި އިލްމުވެރިން ދެއްވާފައިވާ ނަމެކެވެ. ދަންނައެވެ. ތައުބާވުމަށްޓަކައި ޚާއްޞަ ނަމާދެއްކުރުމަކީ ޝަރުޢުކުރައްވާފައިވާ ސުންނަތެކެވެ. މިނަމާދަކީ ނުލަބައިވެސް ތައުބާވެވޭނެއެވެ. ފަހެ މިނަމާދަކީ ތައުބާވުމަކީ ޢިބާދަތެކެވެ. އުޅެނިވިކަމުން ކުށްފާފަތަކުން އަލުގައި ފާފަތަކުން ހިނގާ ކުށްފާފަތަކަށް އަލަށް ސިފަވާއެވެ. ތައުބާގެ ކުރިއަށް ކުށްތަކުން އިސްތިޢުފާރު ހިފިނުވަތަ الله ގެ ޙަޟްރަތަށް ކުށްތަކުގެ ކުށުން ނިކުމެ ތައުބާވެވޭނެއެވެ. އަދި އެއީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމެވެ.

ފަހެ މާތްالله ކުރައްސަވާފައިވޭ އަޅުގަނޑުމެންގެ ކިބައިން ރިވެތިކަމުން ދެކެވިގެންނެވެ. ދަލީލުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިކަމުން އަބޫބަކުރު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللهَ إِلاَّ غَفَرَ اللهُ لَهُ" ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوۡ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ لِذُنُوبِهِمۡ وَمَن يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمۡ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا فَعَلُواْ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ۞ أُوْلَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم مَّغۡفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمۡ وَجَنَّٰتٌ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ وَنِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ﴾[1] (آل عمران: ١٣٥ – ١٣٦) މާނައީ: "އެއްވެސް އަޅަކު ފާފައެއްކޮށްފިނަމަ ފަހެ ރަނގަޅަށް ވުޟޫކޮށް ދެން ތެދުވެ ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކޮށްފައި ދެން الله ގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސަވައިދެއްވުން އެދި ދަންނަވައިފިނަމަ الله އެކަލޭގެ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު މިއާޔަތް ކިޔެވެއްވިއެވެ. "އެއުރެންނަކީ (ތަޤުވާވެރިންނަކީ) އެއުރެންނަށް ނުބައިކަމެއްކޮށްފިނަމަ ނުވަތަ އެއުރެންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކަށް އަނިޔާވެރިވެއްޖެނަމަ الله ހަނދުމަކުރާ އެއުރެންގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވުމަށް އެދިދަންނަވާ މީހުންނެވެ. އަދި الله ފިޔަވައި ފާފަތައް ފުއްސަވައިދޭނީ އެހެން ކާކުތޯއެވެ؟

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ނުވެއެވެ. އަދި އެއުރެންނަށް އެނގޭ ހާލު އެއުރެންނަށް ކުރެވުނު ފާފައިގެ މަތީ އެއުރެން ދެމިހުރިބަޔެވެ. އެއުރެންނަކީ އެއުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ރަސޫލުންނަށް ކާފަރުވެރިވުމާއި އަޑުއަހާ ކިޔަމަންތެރިނުވާ ބައެކެވެ. އެބައިމީހުން ކިޔަމަންތެރިވެގެންވާ ސަވާބުތަކަށް މިންނުވެއެވެ. އެއާނގެ އެބައިމީހުން ކިޔަމަންތެރިވެގެންވާ ސަވާބު ކިރުވާނެ ނުވެއެވެ!"

ކޯތަނަމާދު

އެބަހީ އިރުކޯތާއާއި ހަނދުކޯތަނަމާދެވެ. ފަހެ މިއީ ފިރިހެނުންނަށާއި އަންހެނުންނަށް ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެނަމާދު އިރުޤުވުރިންގެ ގަޑިތަކުގައި އެއްވެސް ހިލާފެއް ނުވެއެވެ. އަދި މިނަމާދަކީ ޖަމާޢަތުގައި އަދާކުރާ ނަމާދެކެވެ. އަދި ކުސޫފު ބޮޑުވެގެންވާ ގޮތަކަށް ވީނަމަވެސް އެއީއެވެ. އެކަށީގެން ކުރުކޮށްގެން ނުވެއެވެ. އަދި މިނަމާދަށް އަޛާނެއް ނުވެއެވެ. "الصَّلاَةُ جامِعَةٌ" މިބަސް ގޮވާލައިގެން އިޢުލާނު ކުރަނީއެވެ. "މިއީ މިސްކިތަށް ޖަމާޢަތުން ނަމާދުކުރަންވީއެވެ." އެބަހީ ނަމާދު ކުރެވޭނީ ޖަމާޢަތުން އަދާކުރާ ނަމާދެއްގެ ގޮތުގައެވެ." އެބަހީ އެކަށީގެން ކުރަނީ ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމަށް ގޮވާލައިގެންނެވެ. ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކޯތާވި ހިނދު "الصَّلاَةُ جامِعَةٌ" މިބަސްގޮވާ އިޢުލާނުކުރެވުނެވެ."[1]

ފަހެ މިނަމާދަކީ ދެރަކުޢަތް ނަމާދެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ރަކުޢަތެއް ދެރުކޫޢާ ނަމާދެކެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ދެރުކޫޢު ދެސަޖިދަ ހުސްކޮށް ރުކޫޢު ދެކޮށް ދެވަނަ ރަކުޢަތުވެސް ނަމާދެކެވެ. އެއީ ދެރުކޫޢުގެ ބަދަލުގައި ހަތަރު ރުކޫޢު ކުރަނީއެވެ. އަދި ކިރާއަތް ދިގުކޮށް ސުޖޫދާއި ރުކޫޢު ދިގުކުރުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ފަހެ ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކޯތާވިއެވެ. ފަހެ ރަސޫލާ ނަމާދަށް ވަޑައިގަތެވެ. އަދި ތަކްބީރު ކިޔެވިއެވެ. الله أَكْبَرُ އެވެ. ވިދާޅުވެ

[1] رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ހަރަނބަންނަވައިފިއެވެ. ދެން މިސްކިތަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ސަފުހަދައިފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވަރަށްދިގުކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން اللهُ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ރުކޫޢަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ވަރަށްދިގުކޮށް ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. އެއަށްފަހު ޤިޔާމުކުރެއްވި ވަރަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން ބޮލުފުޅު އުފުއްލަވައިގެން سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އޭ ވިދާޅުވެ އަލުންވެސް ވަރަށްދިގުކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. އެހެނަސް ފުރަތަމަ ކިޔަވައި ވިދާޅުވި ވަރަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން اللهُ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ކުރިން ރުކޫޢުކުރެއްވި ވަރަށްވުރެ ކުރުކޮށް ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ބޮލުފުޅު އުފުއްލަވައިގެން سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އޭ ވިދާޅުވެ ދެން ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ދެވަނަރަކުޢަތުގައިވެސް ހަމައެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވައިފިއެވެ. އެއީ ހަތަރުރުކޫޢާއި ހަތަރުސަޖިދަ ފުރިހަމަކުރެއްވުމުން ގަނޑުދަނޑުވިއެވެ. (އެބަހީ ދެރަކުޢަތުގައި ހަތަރު ރުކޫޢާއި ވާގޮތަށެވެ.) އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުފުޅު ނިންމަވައި ނިކުމެވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން އިރު ފާޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން މީސްތަކުންނަށް ޚުޠުބާ ދެއްވައިފިއެވެ. ފަހެ اللّٰهُ އަށް ޙަމްދުކުރައްވައި ސަނާވިދާޅުވެ حديث ގައި ވިދާޅުވިއެވެ.

"إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَافْزَعُوا لِلصَّلاَةِ"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިރާއި ހަނދަކީ اللّٰهُ ގެ ނިޝާނުތަކުގެ ތެރެއިން ދެނިޝާނެވެ. މީހަކު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ މީހަކު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބުން[2] އެދޭތި ކަޅުވެ ހިފާކަށްނުވެއެވެ. ފަހެ މިދޭތި ކަޅުވެފައިވާތަން ފެނިއްޖެ ހިނދު ފަހެ ނަމާދަށް އަވަސްވެގަންނަވާށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިރުކޮޅު ހިފައިފިއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވަން ފެށުއްވައިފިއެވެ. އަދި ވަރަށްދިގުކޮށް ޤިޔާމުކުރައްވައިފިއެވެ. ގާތްގަނޑަކަށް ބަޤަރާސޫރަތުގެ މިންވަރަކަށެވެ. ދެން ވަރަށްދިގުކޮށް ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެން އަލުންވެސް ޤިޔާމުކުރައްވައިފިއެވެ. އެހެނަސް ފުރަތަމަ ޤިޔާމަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން އަލުން ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. އެހެނަސް ފުރަތަމަ ރުކޫޢަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ދެވަނަރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގެން ވަރަށްދިގުކޮށް ޤިޔާމުކުރައްވައިފިއެވެ. އެހެނަސް ފުރަތަމަ ޤިޔާމަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. އެހެނަސް ފުރަތަމަ ރުކޫޢަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(2) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކޮޅުހިފި ދުވަހަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އިބްރާހީމް ނިޔާވި ދުވަހެވެ. އެހެންކަމުން މީސްތަކުން ހިތަށް އަރާފައިވަނީ އެކަމަކީ މިކަލުން ނިޔާވުމުގެ ސަބަބުން ހިފި އެއްޗެއްކަމަށެވެ. އެހެންވެ އެކަލޭގެފާނު މިފަދައިން އެކަން ދޫކޮށްލައްވައިފިއެވެ.

ރުކޫޢުން ތުރުވެވަޖެއިގެން ހަދުންވެސް ހިއާދުކުރައްވައިފިއެވެ. އެކަމަކު ފަހަރެއް ފަހަރާދަންވަރު ކުރެވެ. ދެން ހަދުން ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. އެކަމަކު ފަހަރެއް ރުކޫޢުންވަރު ކުރެވެ. ދެން ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ނިކުމެވަޑައިގަތެވެ. އޭރު ކަލޭފިޔަފިއެވެ. ދެން حديث ފުރުކުރައްވިއެވެ. "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ، لاَ يَخْسفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَاذْكُرُوا اللهَ"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިރާއި ހަނދަކީ اللهގެ ނިޝާނުތަކުގެ ތެރެއިންވާ ދެނިޝާނެވެ. މީހަކު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ މީހަކު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބުން އެދެތި ކަތަށް ގްރަހަނެއް ނުޖެހެއެވެ. ފަހެ މިކަހަލަކަމެއް ފެނިއްޖެނަމަ ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށް ޛިކުރުކުރައްވާށެވެ. (ހަނދުމަކުރައްވާށެވެ.)"

އިބުން ޢަބްދުލްބައްރު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "މިދަރުބާރާއި މިބާބުގައި ބާރުވެގެންވާ އެންމެ ޞައްޙަ ދަރުބާރާއެވެ." އެބަހީ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެރުކޫޢުން ނަމާދުކުރުމެވެ. ދަންނަވާ. ނަމާދަރިވެސް ހަމަ އެހެންނަމާދުތަކެއް ފަދައިން އަދާކުރާނަމާދެކެވެ. ހަމަ އެހެންނަމާދުތަކާކަން ފަދަ ރަކުޢަތެއްގެ ގޮތުންނެވެ ސުންނަތެއްގެ ގޮތުގައި ކަންތައްތައް މިނަމާދަށްވެސް ފަދަ ސުންނަތެއްގެ ގޮތުންނެވެ. ހަމައެކަނި ފަހަރެއް ރުކޫޢުކުރައްވައިގެން ރުކޫޢު ތަކުރާރުވުމެވެ. ދެން މިބާބުގެ ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރެއިން ރުކޫޢު ބާރުވެގެންވާ ނަމަ ސުންނަތެވެ.

މާތްالله ރުއްސުވެރިވެވޮޑިގެން ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކޯޅިޖެހިފައިވެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ހަތަރުސަޖިދައިން ހަތަރުރުކޫޢު ކުރައްވައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ."(2) ހަތަރު ސަޖިދައިގެ މުރާދަކީ ދެރަކުޢަތެވެ. އެބަހީ ދެރަކުޢަތުގައި ހަތަރުރުކޫޢެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެރުކޫޢެވެ.

މާތްالله ރުއްސުވެރިވެވޮޑިގެން އިބްނުاللهބުން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިރުކޯޅިޖެހުމުން ހިނދު ހަތަރުސަޖިދައިގައި އަށްރުކޫޢުކުރައްވައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ."(3) އެބަހީ ދެރަކުޢަތުގައި އަށްރުކޫޢެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ހަތަރުރުކޫޢެވެ. ދެން މިދަރުބާރާ ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އެހެނަސް ބައެއް އިލްމުވެރިން މިދަރުބާރާ ބައްޔަށްކުރެވިގެންވާ އެއްޗެކެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ފަދައިން ބައިވަރު ބައެއް ޢިލްމުވެރިންނެވެ. (އެބަހީ ހަތަރުރުކޫޢު ބާރުވެގެންވާ ބަދަލުކުރެވިފައިނުވާ) ވިދާޅުވަނީ އެއީ ކުޑައް ކަމަށެވެ.

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(3) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

އެކަމަކު އެހަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ އިމާމު މުސްލިމު އެކަނިބޭފުޅާގެ ސަޙީޙުގައެވެ. އަދި ތިންވަނަ ހަދީޘް ސަޙާބީގެ ނަފްސަކަށް އިބުނު ޢައްބާސް ރިވާކުރައްވާ ހަދީޘެއްގައި ވިދާޅުވެފައެވެ. އެކަމަކު އެހަދީޘްކީ ވެސް އިމާމު މުސްލިމު އެކަނިބޭފުޅާގެ ސަޙީޙުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘެކެވެ. މާތް اللّٰه ރަސޫލާއަށް ރަޙްމަތާއި ސަލާމް ލައްވާށިއެވެ.

އެކަނިބޭފުޅާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކޮޅޭ ފައިވިއެވެ. އަދި ހަމަކަނޑައެޅުން އެކަނިބޭފުޅާ އުޅުއްވާ ގެއްލަކާ ހުރަހެއްގައި ތިއްބަވައިފިއެވެ. ދެން ދިގުދާއާރަކަށް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ދިގުކޮށް ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ދިގުކޮށް ހުރެވަޑައިގެން ތަސްބީޙު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން ދިގުކޮށް ސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ. ދެން ދިގުދާއާރަކަށް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ދިގުކޮށް ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ދިގުކޮށް ރުކޫޢުކޮށް ހުރެވަޑައިގެން ކުރީގެ ރަކުޢަތުގައި ކަންތައް ކުރެއްވިހެން އިންނެވި ކަމެއް އިތުރަށް ކުރައްވާ ސަލާމް ދެއްވާފައި ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ."[(1)] ދެން ޝަވްކާނީ އަކީގެންވާ – رحمه الله – ވިދާޅުވީ ސަލާމް ދީފައިވާ ހަދީޘެއްގައެވެ.

ތަންތަނެވެ. ހަނދުކޮޅޭ ނަމާދުކުރެވޭ ކަންތައް އެކުލެވިގެންވާ ގޮތެވެ.

ދެން ކޮޅޭ ނަމާދުގައި ވެއްޖެ ކަމެއް ފެންނަ ހިނދެއްގައި ތަންތަނެވެ. އިސްތިޣްފާރު ހަދާފައެއް ހުރި ކަންތަކެވެ.

ދެން ކޮޅޭ ތަސްބީޙް ކިޔުމާއި ކޮޅޭ ތަކްބީރު ކިޔުމާއި، ޞަދަޤާތް ދިނުމާއި، ދުޢާ ކުރުމާއި، އިސްތިޣްފާރު ހެދުމާއި ނަމާދު ކުރުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. މާތް اللّٰه ރަސޫލާއަށް ރަޙްމަތާއި ސަލާމް ލައްވާށިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ مِنْ آيَاتِ اللهِ، وَإِنَّهُمَا لاَ يَنْخَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا فَكَبِّرُوا وَادْعُوا اللهَ وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا"[(2)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިރާއި ހަނދަކީ اللّٰهގެ ނިޝާންތަކުގެ ތެރެއިން ދެނިޝާނެވެ. މީހަކު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ މީހަކު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބުން އެދޭތި ކައްސައެއް ނުގަނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެދޭތި ކައްސާތަން ފެނިއްޖެނަމަ ތަކުބީރު ކިޔާށެވެ. އަދި اللّٰهއަށް ދުޢާކުރާށެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި ޞަދަޤާތްދޭށެވެ."

އަދި މާތް اللّٰه ރަސޫލާއަށް ރަޙްމަތާއި ސަލާމް ލައްވާށިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "هَذِهِ الآيَاتُ الَّتِى يُرْسِلُ اللهُ لاَ

(1) رواه أحمد وأبو داود.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنْ يُخَوِّفُ اللهُ بِهِ عِبَادَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِهِ وَدُعَائِهِ وَاسْتِغْفَارِهِ"(1) މާނައީ: "މިދެ (އިރުއާއި ހަނދުއާއި) ﷲ ތަޢާލާގެ ނިޝާންތަކެކެވެ. މީހަކު މަރުވުމުގެ ސަބަބަކުން އަދި މީހަކު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބަކުން ވާކަމުގައެއް ނޫނެވެ. އަދިޔާއްމަ! އެކަމުގެ ޒަރީޢާއިން ﷲ އެކަލާނގެ އަޅުތަކުން ބިރުވެރިކުރައްވަނީއެވެ. ފަހެ އެއިން ކަމެއް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެންނަ ހިނދު އެކަލާނގެ ޒިކުރުކުރުމަށާއި، އެކަލާނގެއަށް ދުޢާކުރުމަށާއި، އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށް އިސްތިޣްފާރުކުރުމަށް އަވަސްވެގަންނާށެވެ."

އިސްތިސްޤާނަމާދު

އިސްތިސްޤާގެ ލުޣަވީ މާނައަކީ ބޭނުމަށްޓަކައި ފެނަށް އެދުމެވެ. ޝަރީޢަތުގައި އިސްތިސްޤާގެ މާނައަކީ ވާރޭވެހުމާ ގިނަދުވަސްވެ އިންސާނުންނާއި ޖަނަވާރުތަކާއި، ދަނޑުބިންތަކަށް އެކަމުގެ އަސަރުކުރާ ހިނދު ދަތިކަމުގައި ނަމާދުކޮށްގެން ﷲ ގެ ރަޙްމަތުން ވާރޭ ވެހުމަށް އެދުމެވެ. އަދި މިއީ މަޝްރޫޢު ސުންނަތެކެވެ.

ފަހެ ޤަޙުޠުވެ ހިކި ވިއްސާރަ ނުވާ ދުވަސްވަރު އިސްތިސްޤާނަމާދަކީ ޝަރުޢުކުރެއްވިގޮތަށް ނަމާދުކުރެވެއެވެ. އަދި ބާރަވެރިކަމާއި މުސްލިމުންގެ ބޭފުޅުންނާއި ކުދިން ވެސް ނަމާދުކުރެވޭނެއެވެ. އިތުރު އަބަދުވެސް ވިއްސާރަ ގެނެސްދީ އިސްތިސްޤާއަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ. އިސްތިސްޤާއަކީ ހަމައެކަނި ވާރޭ ވެހުމަށް ދުޢާކުރުމެވެ.

ދަންނައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިސްތިސްޤާއަށް ދަނޑުބިމަށް ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެބަޔަކު ވިދާޅުވި ގޮތުގައި އެކަލޭގެފާނު އަންނަނިވި ކުރިމަތީ ދުޢާކުރައްވާ ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަރިޔާ ކިބަލައި ބައިންކުރަމުއެވެ.

މާތްﷲ ރުއްސުންވެރިވުން އަބްދުﷲ ބިން ޒައިދުގެ ހަބަރެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިމަންކަލޭގެފާނު ފެނުނީ، އެއީ ތި ފުރިހަމަކުރާއިރު، ﷲއަށް ނަމާދުކުރަން ފެށުމަށް އަދި އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނިކުމެވަޑައިގެނެވެ. ފަހެ އިސްތިސްޤާގައި ކުރެއްވީ ދުޢާކުރައްވާ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި

(1) رواه البخاري ومسلم والنّسائي.

ތިޔަބައިމީހުން ޢީދުގައި ކުރާގޮތަށް ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ."(1) ފަހެ މިޙަދީޘުން ދަލީލުކުރާ ގޮތުގައި އިސްތިސްޤާނަމާދުކުރާނީ ހަމަ އީދުނަމާދުކުރާ ގޮތަށެވެ. އެބަހީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތްތަކުބީރު އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ފަސްތަކުބީރު ކިޔައިގެންނެވެ. ސަޢީދު ބިން މުސައްޔިބާއި، އުމަރު ބިން ޢަބްދުލްޢަޒީޒާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، މުޙައްމަދު ބިން ޙަސަނު އައްޝައިބާނީ -رحمهم الله- ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިގޮތަށެވެ. އަދި ޢަޖީބުވުމާ ދިމާވެ ގޮތަކަށް ބަދުރުގެ ޙަދީޘާއި އީދުނަމާދު ދުވަހު ހުރިފަރާތަކާ އާދައިގެ ބާރުދުމާއި މިނަމާދުގެ ނަމާދުވާއި ޚުޠުބާއަށް ފަހެ ރިވާ އަނބުރާއިހުރުމެވެ. ފަހެ މިބަރިޔާކުރާގައި ޚުޠުބާ ނަވާޢަތުރައި އެވަސް މިސްމަރުން ޚުޠުބާ ކުރިއަށްގެ ގޮތެވެ. ފަހެ މިނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުޠުބާދެއްވީކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ބައެއްފަރާތް ނަމާދުގެ ކުރީން ޚުޠުބާދެއްވިކަން ސާބިތުވެ ނަމާދުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ބައެއްފަރާތް ނަމާދުގެ ފަހުން ޚުޠުބާ ދެއްވިކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މިނަމާދުގައި ސުންނަތުގައިވާ ގޮތަށް ޚުޠުބާދެއްވުމާއި ނަމާދުކުރުމުގެ ތަރުތީބު ފަރާތަކުން ނުކުރެވޭނެއެވެ. އިމާމު ސަޢީދާއި ސުފްޔާނާއި އައްވަލްވެސް ބަރީޒް ނަމާދުގައި ސަލަފުންގެ ރާއްޖެއެވެ. ރަސްމީކަމެއް ރާވައިދޭންވާނެއެވެ. އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން ޒައިދު ބަޔާންކޮށްދިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުޠުބާ ދެއްވުމާއި ދުޢާކުރެއްވުމުގެ ފަހުން ނަމާދުކުރެއްވިކަމެވެ.

އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ޙަދީޘް ވާރިދުވެގެންވެއެވެ. އެނާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. މިސްމާރުމަތީގައި ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ވަޑައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘުގައި ޝަރުޢުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުޠުބާދެއްވިއެވެ.(2) ނަމާދަށް ބަރާބަރުވަން ދުޢާއާއި ޤިބުލަކަށް ވެއްޖެއެވެ. ދެން ނަމާދަށް ބަރާބަރުވެއްޖެއެވެ. ދެން ނަމާދުކުރައްވާނެ ޢާއްމުކޮށް ރަނގަޅު ފުރާވަރު ހުރެގެން ތަކުބީރުކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ އަރިހުގައި ދެކުރައްވާ ހަމަ ގިނައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ ނަމާދަށް ދަނޑިވަޅު އިސްތިޣްފާރުން ފުރަތަމަ ބަރަކާތްތެރި ކުރައްވާނެ ނަމާދުކުރައްވަމުންނެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުން ވިދާޅުވިއެވެ. ދިޔައީ ޢީދުގެ ޖަމާޢަތް ތިޔަބައިމީހުންގެ ދުޢާއަށް ޤަބޫލުކުރައްވާ ނަމާދުގައިވެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ﷲއަށް ތިޔަބައިމީހުން ދުޢާކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޖާބަދެއްވާނެކަމަށް ވަޢުދުވެވަޑައިގަތެވެ." ދެން

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي والتّرمذي وصحّحه وابن ماجه وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(2) ދުޢާއިގައި އިސްތިސްޤާއި، ކަމުގެއާއި، އިސްތިސްޤާނަމާދުގައި ނަމާދުކުރުމާއި ޚުޠުބާކުރުމުގެ ތަރުތީބާއި ވަކިވަކިން ދެވޭނެއެވެ. އަދި މިނަމާދުގެ މިސްކިތްގައި ޚުޠުބާދިނުމަށް އިމާމުގެ ޝަރުޠެއް ނުވެއެވެ.

ވިދާޅުވިއެވެ. "الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ اللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ الْغَنِيُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، أَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَلاَغًا إِلَى حِينٍ" "އެންމެހާ ހަމްދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ޢާލަމްތަކުގެ ވެރި ﷲއަށެވެ. އެކަލާނގެއީ އެކަލާނގެ ރަޙްމަތްފުޅު ދުނިޔޭގައި ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންގެ މައްޗަށް ތަނަވަސްކޮށްދެއްވާ އަދި ޤިޔާމަތްދުވަހު ހަމައެކަނި މުއްމިނުންނަށް ޚާއްޞަވެގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއީ ޤިޔާމަތްދުވަހުގެ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަފުޅުވޮޑިގެންނަވާ ގޮތަކަށް އެކަލާނގެ ކަންތައްތައް ކުރައްވައެވެ. އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގޯ! އިބަ ﷲއީ. އިބަ ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އިބަ ﷲ އީ ފުދިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ފަޤީރުންނަކީ އަޅަމެންނެވެ. އަޅަމެންގެ މައްޗަށް ވާރޭވެހެއްވަވާނދޭވެ! އަދި އަޅަމެންނަށް ވެއްސެވި ވާރޭ އަޅަމެންނަށް ބާރެއްކަމުގައާއި މުއްދަތަކަށް ފުދަލުމެއް އެއްޗެއް ކަމުގައި ލައްވާނދޭވެ!" ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައިފިއެވެ. އަދި ދެއަތްޕުޅު ކަހައްވަދުން ގެންދެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކިހިލިތަކުގެ ދޮންކަން ފެނިގެންދާންދެން އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައިފިއެވެ. ދެން މީސްތަކުންނާ ދިމާއަށް ފުރަގަސްފުޅު އަނބުރާލައްވައިފިއެވެ. އަދި އަތްޕުޅު އުފުއްލަވައިގެން ހުންނަވައި ރިދާފުޅު އަނބުރާލެއްވިއެވެ. (އެބަހީ ކަނާތްފަރާތު ކޮނޑުފުޅުގައި އޮތްބަޔާ ވާތު ކޮނޑުފުޅުގައި އަދި ވާތު ކޮނޑުފުޅުގައި އޮތްބަޔާ ކަނާތު ކޮނޑުފުޅުގައި ބަދަލުކުރައްވައިފިއެވެ.) ދެން މީސްތަކުންނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވައިފިއެވެ. އަދި މިންބަރުން ފައިބާވަޑައިގެން (މިންބަރުންނާޑެން) ދެރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ﷲ އުޑުމައްޗަކަށް ވިލާއެއް ނަގާލައްވައިފިއެވެ. ދެން ވިދުވިދާލާ ގުގުރާލައިފިއެވެ. ދެން ﷲގެ އިޛުނަފުޅުން ވާރޭވެހެން ފަށައިފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތަށް ހަމައަށް ވަޑައިގެންނެވުމުގެ ކުރިން މަގުމަތި ފެންކޯރުތައް ދުއްވައިފިއެވެ. ދެން މީސްތަކުން އަވަސްއަވަހަށް ވަންނަމުން ދިއުމުން އެކަލޭގެފާނު ފެނިވަޑައިގެން ހިނިތުން އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮނޑުދަތްފުޅުތައް ފެންނަވަރަށް ހިނިތުންވެވަޑައިގަތެވެ. ދެން ވިދާޅުވިއެވެ. "أَشْهَدُ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنِّي عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ" "ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ކުޅަދުންވަންތަވެވޮޑިގެންވާކަމާއި ތިމަންކަލޭގެފާނީ އެކަލާނގެ އަޅާކަމާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވެރިވެވަޑައިގަންނަވަމެވެ."(1)

(1) رواه أبو داود والحاكم والبيهقي وحسّنه الألباني.

ފަހެ އިސްތިސްޤާނަމާދުގައި އިމާމުމީހާ އަޑުހަރުކޮށް ކިޔެވުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޒައިދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިސްތިސްޤާނަމާދުކުރައްވަން ނިކުމެވަޑައިގަތް ދުވަހު އަހުރެން އެކަލޭގެފާނު ދުށީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނާ ދިމާއަށް ބުރަކަށި ދެއްވާ އަނބުރާލައްވައި ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލައްވައިގެން ދުޢާކުރައްވައި ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ރިދާފުޅު އަނބުރާލައްވައިފިއެވެ. ދެން ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އޭގައި އަޑުހަރު ކިޔުއްވައި ވިދާޅުވިއެވެ."(1)

ފަހެ އިސްތިސްޤާނަމާދުގައި ޚުޠުބާގެ ފަހުން ދުޢާކުރުމަށް ނިކުމެވަޑައިގަތުމުން އިމާމުމީހާއަށް މުސްތަޙައްބު ރިދާއު އަނބުރާލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ރިދާއުފުޅު އަނބުރާލުމަކީ ކަނާތު އަރިމަތި ނުވަތަ ބުރާ ނުވަތަ ތިރީގެ އަނބުރާލުންނެވެ. އޭރު ކަނާތްފަރާތް ވާތްފަރާތަށް އަދި ވާތްފަރާތް ކަނާތްފަރާތަށް ބަދަލުކޮށްލެވެ. އަދި އޭރު ރިވާވީގޮތުގައި ޖެހިލާއިރު ތަރުތީބުކޮށް ގޮތެއްގައި ނަމޫނާ ކަމެއް އަނބުރާލެވޭނެ ގޮތް ބަލާ އެގޮތަށް ކުރުން ރަނގަޅެވެ.

އިސްތިސްޤާގެ ދުޢާ ދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން ރިވާވެގެންވާ ދުޢާ މިފަދައެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ދެކެފީމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް އައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ.

"اَللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثاً مُغِيْثاً مَرِيْئاً مَرِيْعاً، نَافِعاً غَيْرَ ضَارٍّ، عَاجِلاً غَيْرَ آجِلٍ" "އޭ ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! އަޅަމެންނަށް އެހީވާ، އަޅަމެން ލިބޭނުވައި ހިތްހަމަޖެހޭ ގޮތަށް ރޯވާ، އަޅަމެންގެ ދަނޑުބިންތަކަށް އާރޯކަން ގެނެސްދޭ، އަޅަމެންނަށް ފައިދާދޭ ގެއްލުމެއްނުދޭ، ލަސްނުވާ ބަލަން އަވަހަށް ވާރޭ ދެއްވާނދޭވެ! އަޅަމެންނަށް ފޮނުއްވާނދޭވެ!"(2)

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރު ޚުޠުބާދެއްވަމުން ދަނިކޮށް މީހަކު އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! މުދަލަށް (ދަނޑުބިމާއި ނަޢަމްސޫފާއަށް) ހަލާކުވެއްޖެއެވެ.

---

(1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنسائي. ورواه مسلم ولم يذكر الجهر بالقراءة.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

އަދި ހުރިހާ ވަސީލަތެއް ކެނޑިއްޖެއެވެ. الله އަޅުގަނޑުމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވައިދެއްވުމަށް ދުޢާކުރައްވާށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ أَغِثْنَا، اَللَّهُمَّ أَغِثْنَا، اَللَّهُمَّ أَغِثْنَا" "އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަޅުގަނޑުމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަޅުގަނޑުމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަޅުގަނޑުމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ!" އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. الله ގަންދީ ބުނަމެވެ. އޭރު އުޑުމަތީ ވިލާގަނޑެއްވެސް އަދި ފުސްކޮޅެއްވެސް ފެންނާކަން ނެތެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންނާ ފަރުބަދައާ ދެމެދު އެއްވެސް ގެއެއްވެސް ކޮޅުގައި ނެތެވެ. ދެން ފަރުބަދައާ ދިމާއިން އަށް ވިލާގަނޑެއް ފާޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން އޭގެ މެދަށް އައިސް އުޑުމަތީގައި ފެތުރިގެންފިއެވެ. ދެން ވާރޭ ވެހެންފިއެވެ. ދެން الله ގަންދީ ބުނަމެވެ. އަހަރެމެން ހަފްތާއެއް ވަންދެން އިރު އަޅުގަނޑުމެން ނުދެކެމެވެ. ދެން އަނެއް ހަފްތާގެ ހުކުރުދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުތުބާ ދެއްވަމުން ހުންނަވަނިކޮށް މީހަކު އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! މުދާތައް (ދަނޑުބިމާއި ޖަނަވާރުތަކާއި) ހަލާކުވެއްޖެއެވެ. އަދި ހުރިހާ ވަސީލަތެއް ކެނޑިއްޖެއެވެ. ދެން ވާރޭ ހުއްޓުވައިދެއްވުމަށް اللهއަށް ދުޢާކުރައްވާށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا. اَللَّهُمَّ عَلَى الآكَامِ وَالظِّرَابِ، وَبُطُوْنِ الأَوْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ" "އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަޅުގަނޑުމެންގެ ވަށައިގެންވާ ތަންތަނަށް ވެއްސަވާނދޭވެ! އަދި އަޅުގަނޑުމެންގެ މައްޗަށް (މިހާރު) ނުވެއްސަވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އުސްބިންތަކާއި، ފަރުބަދަތަކާއި، ވާދީތަކުގެ މެދުތެރޭގައި ތަންތަނާއި އަދި ގަސްގަހާ ހެދޭ ތަންތަނަށް ވެއްސަވާނދޭވެ!"(1) ދެން އިސްތިސްޤާއަކީ ނަމާދުއަދާކުރުމުގެ ހުތުބާ ދެއްކެވިއަސް ފުރިހަމަކަމާއި މިބަޔާން ސާބިތުވެއެވެ. އަދި ވާރޭ ހުއްޓުވުން ކިޔާ ދުޢާވެސް މިބަޔާން އެނގިގެންދެއެވެ.

އަދި ޢަމްރު ބުން ޝުޢައިބު އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފަގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވައިފިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފަފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވާރޭ އެދުމުގައި اللهގެ ބަސްބަހުން އެދިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވުމަކީ ކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ، وَبَهَائِمَكَ، وَانْشُرْ رَحْمَتَكَ، وَأَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ" "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑު ކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! ތިޔަاللهގެ

(1) رواه البخاري ومسلم والنّسائي.

އަޑުތަކުންނަށާއި ހައިވާނުންތަކުން ފުން ދެއްވާނަށޭވެ! އަދި އިބަاللهގެ رحمة ފެތުރުއްވައިދެއްވާނދޭވެ! އަދި އިބަاللهގެ ޢަޛާބުފަދަ ކަމެއް ދުރުކުރައްވާނދޭވެ!"(1)

އިސްތިސްޤާނަމާދުގައި ޚުޠުބާގެ ފަހުން ދުޢާކުރައްވާއިރު ދެއަތްތިލަފަތުގެ ބޭރުފަރާތުން އުޑާ ދިމާއަށް އެބަޔާ މަތިކޮށް އަދި ބަނޑުފުށް ޒަމީނަށް އެބަޔާ ޖެހޭގޮތަށް ދުޢާކުރައްވާއިރު ދެއަތްތިލަ ބަދަލުކުރެއްވުން އިދިކޮޅަށް ބަދަލުކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބުކަމެއްވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިސްތިސްޤާއަށް ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްތިލަވަރުގެ ބޭރުފަރާތުން އުޑާ އިސްތިސްޤާކުރެއްވިއެވެ."(2) ފަހެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވީ ފުނޑުފުނޑުކޮށް ވިދާޅުވެއެވެ. އިމާމު الطِّيبيُّ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "މިބަސްފުޅުގެ މާނައަކީ އެކަލޭގެފާނު ކަރުދަސްކުރުގެ ދަރަނިކަމަށް ދެންނެވިއްޖެކަމާ އެކަލޭގެފާނު އަތްފުޅު އުފުއްލަވާ ވަރަށްގަދަ ޚާއްޞަކޮށް ބަދަލުކުރެއްވުމަށް އަދި އުފުއްލެވި އަދި ބަނޑުފުން މަތީގާ ހުރިއަލްވާގަތަކީ ވެއެވެ."(3)

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ

ފަހެ ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނޭ އާޔަތެއް ކިޔަވައިފިމާ ނުވަތަ އަޑުއަހައިފިމާ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ ސަޖިދައަށް ދިއުމާއި اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ ސަޖިދައިން ތެދުވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔާކަށް އަދި ސަލާމްދޭކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ރަޟިﷲ ޢަންހު އުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހުރެމެންގެ ގާތުގައި ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ. ފަހެ ސަޖިދަވަގަތާ

(1) رواه مالك في الموطإ وأبو داود وحسّنه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم والبيهقي.

(3) عون المعبود.

އަރައިހަމަވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު الله أَكْبَرُ އާ ވިދާޅުވެ ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި އަހުރެމެންވެސް ސަޖިދަކުރަމުއެވެ."(1) އަދި ޙަސަނުލްބަޞަރީ - رحمه الله - ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ސަޖިދަވާގެއް ހިމެނޭ އާޔަތެއް ތިބާ ކިޔަވައިފިނަމަ ތަކު الله أَكْبَرُ ކިޔާ ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި ތިބާ ސަޖިދައިން ތެދުވާ ހިނދު الله أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ."(2)

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ ފަޟީލަތް: ޢަބްދުﷲ ބުނުމަސްޢޫދުއާއި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ: يَا وَيْلَهُ أُمِرَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَعَصَيْتُ فَلِيَ النَّارُ"(3) މާނައީ: "އާދަމުގެ ދަރިއާ ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔަވާ ހިނދު ޝައިޠާނާ ރޮމުންރޮވުން ދުރަށްޖެހިގެންގޮއި ބުނެއެވެ. ހައިހަވާލެއްގެ ބޮޑުކަމާއެވެ! އާދަމަށް ސަޖިދަކުރުމަށް އަމުރުކުރެވުނުއިރު އޭނާ ސަޖިދަކުރިއެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ސުވަރުގެ ލިބުނެވެ. އަދި އަހުރެންނަށް ސަޖިދަކުރުމަށް އަމުރުކުރެވުނުއިރު އަހުރެން އުރެދުނީމެވެ. ފަހެ އަހުރެންނަށް ވަނީ ނަރަކައެވެ."

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ ޙުކުމް: ފަހެ ޖުމްހޫރުޢުލަމާއިން ދެކިވަޑައިގަންނަވާ

ގޮތުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމަކީ ކިޔަވާމީހާއަށްވެސް އަދި އަޑުއަހާމީހާއަށްވެސް ސުންނަތެކެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުނުމަސްޢޫދުއާއި ޢުމަރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ޖުމުޢާދުވަހަކު އެކަލޭގެފާނު މިންބަރު މަތީ ނަޙްލް ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޖިދަވާ އާޔަތަށް ހަމަވެވަޑައިގެންނެވި ހިނދު މިންބަރު މަތިން ފައިބައިވަޑައިގެން ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި މީސްތަކުންވެސް ސަޖިދަކޮށްފިއެވެ. ދެން އަނެއް ޖުމުޢާދުވަހުވެސް އެކަލޭގެފާނު މިންބަރު މަތީ ހަމަ އެސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެފައިބުނެއެވެ. އަދި ސަޖިދަވާ އާޔަތަށް ހަމަވެވަޑައިގެންނެވި ހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! އަހުރެމެން ސަޖިދަވާގޮތް ފަހަނަޅައިދަމުއެވެ. ފަހެ ސަޖިދަކޮށްފިމީހާ ރަނގަޅަށް

---

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه البيهقي.

(3) رواه أحمد ومسلم وابن ماجه.

ކަންތައްތަކުން ފިޔަވައެވެ. އަދި ސަޖިދަފުޅުކުރިމާގެ މައްޗަށް ފާފަތައްފިލުވާ ނުވާއެވެ. އަދި އެފަދަކު
އުމުރުގެ ފާނުވާސް ސަޖިދައެއް ނުކުރައްވައެވެ."(1)

ސަޖިދަވެވުމަށް: ޤުރުއާނުގައި ފަނަރަ ސަޖިދަވާ އައިސްފައިވެއެވެ. ފަހު
ސަޖިދަވެވުމަށް ހިމެނޭ އާޔަތްތައް ތިރީގައި މިބަޔާންކުރެވިއެވެ.

1- ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيُسَبِّحُونَهُۥ وَلَهُۥ يَسْجُدُونَ ۩ ﴾ (الأعراف: ٢٠٦) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި ތިއްބެވިބޭކަލުން (މަލާއިކަތުން) އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރުމުން ކިބުރުވެރިވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ކިޔުއްވައެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރައްވައެވެ."

2- ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَٰلُهُم بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْآصَالِ ۩ ﴾ (الرعد: ١٥) މާނައީ: "އަދި އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ވާހައި ބައެއް ރުހުމުގަޔާއި ނުރުހުމުގައި ހަމައެކަނި اللهއަށް ސަޖިދަކުރެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ހިޔަނިތައްވެސް ހެނދުނާއި ހަވީރު އެކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރެއެވެ."

3- ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ مِن دَآبَّةٍ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۞ يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴾ (النحل: ٤٩ – ٥٠) މާނައީ: "އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ވާހައި ދިރޭއެއްޗެއް ހަމައެކަނި اللهއަށް ސަޖިދަކުރެއެވެ. އަދި މަލާއިކަތުންވެސް ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި އެބޭކަލުން ކިބުރުވެރިވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އެބޭކަލުންގެ މަތީގައިވާ، އެބޭކަލުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް، އެބޭކަލުން ބިރުވެތިވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އެބޭކަލުންނަށް އަމުރުކުރައްވާ ކަންތައް އެބޭކަލުން ކުރައްވައެވެ."

---

(1) رواه البخاري.

4- ﴿ قُلْ ءَامِنُوا۟ بِهِۦٓ أَوْ لَا تُؤْمِنُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهِۦٓ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ۩ وَيَقُولُونَ سُبْحَٰنَ رَبِّنَآ إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ۩ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ۩ ﴾ (الإسراء: ١٠٧ – ١٠٩) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އެޤުރުއާނަށް އީމާންވިޔަސް. ނުވަތަ އީމާންނުވިޔަސް. ހަމަކަށަވަރުން އެޤުރުއާން ބާވައިލެއްވުމުގެ ކުރިން އިލްމު ދެވުނުމީހުން އެއުރެންގެ މައްޗަށް އެޤުރުއާން ކިޔެވޭ ހިނދު މޫނުމަތީގައި ސަޖިދައަށްވެއްޓިގަންނައެވެ. އަދި ބުނެއެވެ. އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ވަޢުދުފުޅު ފުރިހަމަވާނެކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި ރޮމުން މޫނުމަތިން އެއުރެން ސަޖިދައަށްވެއްޓިގަންނައެވެ. އަދި އެޤުރުއާން އެއުރެންނަށް މަޑުމައިތިރިކަން އިތުރުކޮށްދެއެވެ."

5- ﴿ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّۦنَ مِن ذُرِّيَّةِ ءَادَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْرَٰٓءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَٱجْتَبَيْنَآ ۚ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُ ٱلرَّحْمَٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ۩ ﴾ (مريم: ٥٨) މާނައީ: "އެބޭކަލުންނަކީ (ނަބިއްޔުންނަކީ) اللّٰه އެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް ނިޢުމަތްލެއްވި ބޭކަލުންނެވެ. އެބޭކަލުންވަނީ އާދަމުގެފާނުގެ ދަރިފަސްކޮޅުންނެވެ. އަދި ނޫޙުގެފާނާއެކު (ނަވުގައި) ތިމަންاللّٰه އުފުއްލެވި މީހުންގެ ނަސްލުންނެވެ. އަދި އިބްރާހީމްގެފާނާއި އިސްރާއީލުގެފާނުގެ ދަރިފަސްކޮޅުންނެވެ. އަދި ތިމަންاللّٰه އެބަޔަކަށް ހިދާޔަތްދެއްވައި ޚާއްޞަކޮށްވި ބޭކަލުންގެ ތެރެއިންނެވެ. އެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް ރަޙްމާނުގެ އާޔަތްތައް ކިޔެވޭ ހިނދު ރޮއިރޮއިގެން ބޯލަ ސަޖިދައަށް ވެއްޓިވަޑައިގަންނަވައެވެ."

6- ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسْجُدُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ وَٱلنُّجُومُ وَٱلْجِبَالُ وَٱلشَّجَرُ وَٱلدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ ۗ وَمَن يُهِنِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّكْرِمٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۩ ﴾ (الحج: ١٨) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައި ނުގަންނަވާހެއްޔެވެ؟ ހަމަކަށަވަރުން އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ވާހައި ބަހަރާއި، އިރާއި، ހަނދާއި، ތަރިތަކާއި، ފަރުބަދަތަކާއި، ގަސްގަހާގެހިއާއި، ޖަނަވާރުތަކާއި އަދި މީސްތަކުންކުރެ ގިނަބަޔަކު

اللهއަށް ސަޖިދަކުރެއެވެ. އަދި ގިނަބައެއްގެ މައްޗަށް ޢަޛާބު ޙައްޤުވެގެންވެއެވެ. އަދި الله ނިކަމެތިކުރައްވައިފިމީހާ ދަންނައެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް އިއްޒަތްދޭނެ ފަރާތެއް ނުވާނެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން الله އެދިވޮޑިގަންނަވާ ގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވައެވެ."

7- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ۩ ﴾ (الحج: ٧٧) މާނަ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްމީހުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރާށެވެ. އަދި ހެޔޮކަންތައްކުރާށެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ކާމިޔާބުވުމަށްޓަކައެވެ."

8- ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسۡجُدُواْ لِلرَّحۡمَٰنِ قَالُواْ وَمَا ٱلرَّحۡمَٰنُ أَنَسۡجُدُ لِمَا تَأۡمُرُنَا وَزَادَهُمۡ نُفُورًا ۩ ﴾ (الفرقان: ٦٠) މާނަ: "އެބައިމީހުންނަށް (މައްކާގެ މުޝްރިކުންނަށް) ތިޔަބައިމީހުން ރަޙްމާނަށް ސަޖިދަކުރާށޭ ބުނެވޭ ހިނދު އެބައިމީހުން ބުނެއެވެ. ރަޙްމާނަކީ ކޮންއެއްޗެއްހެއްޔެވެ؟ ކަލޭގެފާނު އަހުރެމެންނަށް އަމުރުކުރާ އެއްޗަކަށް އަހުރެމެން ސަޖިދަކުރާނަންހެއްޔެވެ؟ އަދި އެބައިމީހުންނަށް ނުފުރަތުވެރިކަން އިތުރުވިއެވެ."

9- ﴿ أَلَّا يَسۡجُدُواْ لِلَّهِ ٱلَّذِي يُخۡرِجُ ٱلۡخَبۡءَ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَيَعۡلَمُ مَا تُخۡفُونَ وَمَا تُعۡلِنُونَ ۞ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ ۩ ﴾ (النمل: ٢٥ – ٢٦) މާނަ: "(ހުދުހުދު ކިޔާ ދޫނި ބުންޏެވެ.) އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ފޮރުވިފައިވާ ތަކެތި ނެރުއްވާ އަދި ތިޔަބައިމީހުން ވަންހަނާކުރާ ތަކެއްޗާއި ފާޅުކުރާތަކެތި ދެނެވޮޑިގެންވާ اللهއަށް އެބައިމީހުން (ސަބާގެ އަހުލުވެރިން) ސަޖިދަނުކުރަނީ ކީއްވެހެއްޔެވެ!"

10- ﴿ إِنَّمَا يُؤۡمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُواْ بِهَا خَرُّواْ سُجَّدٗا وَسَبَّحُواْ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَهُمۡ لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ ۩ ﴾ (السجدة: ١٥) މާނަ: "ތިމަން اللهގެ އާޔަތްތަކަށް އީމާންވާނީ އެއާޔަތްތަކުން އެބައިމީހުންނަށް ހަނދާންކޮށްދެވޭ ހިނދު ސަޖިދައަށްވެޓޭ މީހުންނެވެ. އަދި

އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދުކުރަމުން ތަސްބީހަކިޔާ މީހުންނެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ބޮޑުނުވެއެވެ."

11- ﴿ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْخُلَطَآءِ لَيَبْغِى بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۩ ﴾

(ص: ٢٤) މާނައީ: "(ދާވޫދުގެފާނުގެ އަރިހަށް ބަކަރިތަކުގެ މައްސަލާގައި އިންސާފުން އެދިގެން އައިމީހުން) ދާވޫދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭނާގެ ބަކަރިތަކާ ބަކަރި އެއްކޮށްލުމައި ތިބާގެ ބަކަރި އަމިއްލަކުރުމަށް އޭނާ އެދުނު އެދުމުން ތިބާއަށް އަނިޔާވެރިވެއްޖެކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ބައިވެރިވެގެން މަސައްކަތްކުރާ ގިނަބަޔަކު އެކަކު އަނެކަކަށް އަނިޔާވެރިވެއެވެ. އެހީ އީމާންވެ ސާލިޙުޢަމަލުކުރި މީހުން ފިޔަވައެވެ. އަދި އެމީހުން ވަރަށްމަދެވެ. އަދި ދާވޫދުގެފާނަށް ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންالله އެކަލޭގެފާނު އިމްތިޙާނުކުރެއްވިކަން އެނގިވަޑައިގެންފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އިސްތިޣުފާރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ސަޖިދައަށް ވަޓައިގެން ރުކޫޢުވެ ވަޓައިގެންފިއެވެ."

12- ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ۞ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ﴾ (فصلت: ٣٧ - ٣٨) މާނައީ: " ރޭގަނޑާއި ދުވާލު އަދި އިރާއި ހަނދު ހިމެނިގެންވަނީ اللهُ ގެ ނިޝާންތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ. އިރާއި ހަނދަށް ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަނުކުރާށެވެ. އަދިރިޔާއްމަ! އެތަކެތި ހެއްދެވި ކަލާނގަށް ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރާށެވެ. އެއީ އެކަލާނގަށް ތިޔަބައިމީހުން އަޅުކަންކުރާ ކަމުގައި ވާނަމައެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން (އެކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރުމުން) ބޮޑާވެގެންފިނަމަ ދަންނާށެވެ. ފަހެ ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި ތިއްބެވި ބޭކަލުން (މަލާއިކަތުން) ރޭގައި ދުވާލު އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީޙަ ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި (އެކަންކުރެއްވުމުގައި) އެބޭކަލުން ވަރުބަލިވެއެއްނުގަންނަވައެވެ."

-13 ﴿ فَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ وَٱعْبُدُوا۟ ۩ ﴾ (النجم: ٦٢) މާނައީ: "ފަހެ ﷲއަށް ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރައްވާށެވެ. އަދި (އެކަލާނގެއަށް) އަޅުކަންކުރައްވާށެވެ."

-14 ﴿ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ ٱلْقُرْءَانُ لَا يَسْجُدُونَ ۩ ﴾ (الانشقاق: ٢١) މާނައީ: "އަދި އެބައިމީހުންގެ (މައްކާގެ މުޝްރިކުންގެ) މައްޗަށް ޤުރުއާން ކިޔެވޭ ހިނދު އެބައިމީހުން ސަޖިދައެއްނުކުރެތެވެ."

-15 ﴿ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَٱسْجُدْ وَٱقْتَرِب ۩ ﴾ (العلق: ١٩) މާނައީ: "ހަމަ އެހެންނުވާނެއެވެ. ކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް (އަބޫ ޖަހުލަށް) ކިޔަމަންތެރިވެވަޑައިނުގަންނަވާށެވެ. އަދި (ﷲއަށް) ކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާށެވެ. އަދި (އެކަލާނގެއާ) ގާތްވުމަށް ކަލޭގެފާނު ކުރިމަތިވެވަޑައިގަންނަވާށެވެ."

ފަހެ މިބާވަތުގެ ސަޖިދަފަދަ އެއާއެކުވާ މާނައެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވާ ކަންތައްތައް: ފަހެ

ޤުރުއާން ކިޔަވާމީހާއާއި އަޑުއަހާ މީހާއަށް ސަޖިދަކުރުމަކީ ޝަރުޢުވެގެންވާ ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައެކެވެ. ސަޖިދައިގެ ކަންތައް ޝަރުޢުވެގެންވާކަމަށް ވާޖިބު ނޫނެވެ. އެއީ ޖުމްހޫރުންގެ މަޒްހަބެވެ. ޙަނަފީމަޛްހަބުގެ ބައެއް އިލްމުވެރިން ވާޖިބުކަމަށް ބުނެތެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ވާޖިބު ނޫން ސުންނަތެއް ކަމުގައިވާ ދަލީލުތަކުގެ ތެރެއިން ސަޖިދަކުރެވޭ ކިޔެވުމުގައި ވިސްނުންތެރިކަމާއި ދެނެގަތުމަށް އެއްވެސް ބަޔާނެއް ނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޒައިދުގެ ކިޔެވުމަށް ފަހު ސަޖިދަ ނުކުރައްވައި ދެކުނުމުން އޭނާވެސް ސަޖިދަނުކުރެއެވެ. އަދި އޭނާއަށް ޖަވާބުދެއްވާ ފަރާތުން ސަޖިދަކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެސް ނުވެއެވެ. އަދި އެހެނީ ޖަވާބުނުދެއްވާ ވުޒޫޢުގައި ސުންނަތްކަމަށް އެބަބުނެއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާ ކަލޭގެފާނު ބުނެފައިވާނީ ސަޖިދަކުރާ ކަމުގައިވެއެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ ފަސްވަރު ގަންނަވާ ސަޖިދަހޯދާނެކެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އިމާމު ބުޚާރީ މާތްﷲ ރުއްސުން ހުއްޓަވާ ދޭށި ޢުމަރުގެ ބަސް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.

އަދި އިމާމު އިބްނު އަބީ ޝައިބާފުޅުވެސް އުނގަނޑުގެ ބަޔަކުން އެތަކެއް ރިވާޔަތްތަކުގައިވެއެވެ. ފަހެ އިމާމު ބައިހަޤީ އުނގަނޑުގެ ބަޔަކުން ރިވާޔަތްކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅު ދަންނަވަމެވެ. "އެއްވެސް މީހަކު ޖެހިގެން ހުރަސް ބާރު ގޮތުގައި ސަޖިދަކުރާނަމަ ކަލޭ އިބްނު ހަނަފީ މިހާރުވެސް ބައްދަލުކޮށް މީހަކު ތިލާވަތުގެ ސަޖިދާ ކުރެއްވުމާ ޚިލާފަށް ދެކޭ ސަޖިދަ ކުރެއްވުމެވެ. އަދި ޙަދީޘުން ޙަދީޘަށް ބަލާފައި ސަޖިދާކުރެވޭނެ ގޮތަކީ ދަންނަވަމެވެ. ހަމަ ހަމަ ހަދަން ނުވާނީ ކަމަށް އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. ބާރުވީ އިބްނު ބަސަރަ ވިދާޅުވިއެވެ. ވުޟޫއާއި ސަޖިދަކުރުން އެއީ ސަޖިދާކުރުމެއް ކަމަށްވެސް ބައްދަލުވެއެވެ. ފަހެ އިބްނު ޢުމަރު ވިދާޅުވެއެވެ. އިބްނުالله ބިން ޢުމަރާ އިބްނު ޢައްބާސް ކަމަށް ވިދާޅުވި އިމާމު ބުޚާރީ ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، އަދި އިބްނު ޢުމަރުބިން އަބްދުއްރަޙްމާން ބައެއް ރިވާޔަތްކޮށްފައިވެއެވެ. އުނގަނޑު ސަޖިދައިގެ ޢަމަލު ވިދާޅުވާ ވުޟޫ ނެތި އަދި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދާ ކުރެއްވުމެވެ. އަދި ހަމަގައިމުވެސް ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި ހިނގައިގެން ވަޑައިގަންނަވާން އިސްތިޢުނާ ސަޖިދަކުރައްވައެވެ."(1)

ދަންނަވަމެވެ. ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމަށް ވުޟޫހުރުމާއި، ޤިބުލަ ކުރިމަތިލުމާއި، ސަޖިދަކުރާއިރު ބޭއްވުމާއި، ހަދަކަށް ގެނައުމާއި ލާޒިމުނުވާ ކަމަށް އުސޫލީ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ކަށަވަރު ކުރައްވައެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދާގައި ކިޔާނީ: މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިގެންވާ ޢާއިޝާމާގެފާނުގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތިލާވަތުގެ ސަޖިދާގައި ވިދާޅުވާ ކަލިމަތަކީ "سَجَدَ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ، فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ"(2) މާނައީ: "އަހަރެންގެ މޫނު ހެއްދެވި ފަރާތަށް ސަޖިދަކުރިއެވެ، ބާރާއި ޤުދުރަތުން މިއަށް އަޑުއެހުމާއި ލޮލުގެ ފެނުން ދެއްވި ފަރާތަށް، ބޮޑުވެގެންވާ މާތްالله ބަރަކާތްތެރިވެގެންވާ ހެއްދެވުމުގެ ވެރިޔާއެވެ. ފަހެ

(1) نيل الأوطار.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنّسائي والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي وصحّحه الألباني.

اللهގެ ތަޢުރީފުކުރައްވާށެވެ! އެއީ އެންމެ ރިވެތިކޮށް ހައްދަވާ ނަލަ ޙާލަތަކާ ބަރަކާތެވެ." އަދި މިޖުލިސްގެ އިތުރުން ބުނުން ދުޢާއެއް ކިޔުން މައްސަލައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ސަޖިދައިގައި ކިޔާ ޒިކުރުކިޔުމުން މައްސަލައެއް ނުވެއެވެ.

ނަމާދުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން: ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔާ ހިނދު އިމާމުމީހާއާއި އެކަނިމީހާއަށް ނަމާދުކުރާމީހާއަށް ސަޖިދަކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވާ ނަމާދެއް ވިޔަސް އަދި ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދެއްވިޔަސް ވެއެވެ. އަދި މައުމޫމުން އިމާމާ ތަބާވާންޖެހެއެވެ. ދަލީލު: އަބޫރާފިޢު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރު އަބޫހުރައިރާގެ ފަހަތުގައި އަހަރެން ޢިޝާނަމާދުކުރީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ﴿إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنشَقَّتْ﴾ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން (ނަމާދު ނިމުމުން) އަހަރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ހޭ އަބޫހުރައިރާއެވެ! އެއީ ކޮން ސަޖިދައެއް ހެއްޔެވެ؟ ދެން އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި އަހަރެން އެސޫރަތުގެ ސަޖިދަވާތަން ސަޖިދަކުރީމެވެ. ދެން އަހަރެން އެސަޖިދަ (ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ) އެކަލޭގެފާނާ ބައްދަލުވެއްޖައުމަށް (އެބަހީ އަހަރެން މަރުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން) ކުރާނަމެވެ."(1)

ދަންނައެވެ. ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ފާއިތުވެދިޔުން އެސަޖިދަ ޤަޟާކުރާކަށް ނުޖެހެއެވެ. އަދި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނޭ އާޔަތެއް ތަކުރާރުކުރާނަމަ އެއްސަޖިދައިން ފުދޭނެއެވެ. އެބަހީ އެންމެފަހުން ކިޔަވާ ހިނދު ސަޖިދަކުރުމެވެ.

ޝުކުރުގެ ސަޖިދަ

ޖީވުމުގައި އަނިޔާއިން އުފާވެރިކަމެއް ނިޢުމަތެއް ޚަބަރު ވީމާ ނުވަތަ އެއްވެސް ކިބައިން މުސީބާތެއް ނުވަތަ ހާދިސާއެއް ފިލައިފި ވީމާ ޝުކުރުގެ ސަޖިދަކުރުމަކީ

(1) رواه البخاري ومسلم.

މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަޙްމަތްލެއްވުމާއި އަދި ބަރަކާތުގެ ދިޔައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް އުފާވެރި ކަމެއް ޤިރިވަޤައިގެންނަ ހިނދު ނުވަތަ އުފާވެރި ޒަބަރެއް ދިރިވަޤައިގެންނަ ހިނދު اللهއަށް ޝުކުރު އަދާކުރުމުގެ ގޮތުން ސަޖިދައަށް ވަޢިއްސަނަވައެވެ."(1) އަދި އިމާމު ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައެވެ. "މާތްالله ރަސޫލާ ކައުބު ބުނު މާލިކު ޒަބޫކު ހަނގުރާމައިން ވަޤިރިވަޤައިގަތުން الله އެކަލޭގެފާނަށް މާފުކުރެއްވި ޚަބަރު ލިބުމުން ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވާ ކަންތައްތަކާއި ދިލުވެރިން ވަޤައިގެންފައިވާ ހުރުދު މިސަޖިދައާއި ދުވަސްވަޤައިގެންފައިވާ ވަޤައިގެންފައިވެއެވެ. ފަހެ މިސަޖިދަކުރުމަކީ ވުޟޫކުރެވެން ޖެހޭ ކަމެއް ނޫން ކަމަށާއި އަދި ޤިބްލައާ ސަޖިދަކުރާ ކަންތައް އެއްވެސް ކަރާހިއްޔަތެއް އަރާނުވާ ވަޤުތުގައި އަދާކުރުން ނުވެއެވެ. އެއްވެސް ކަރާހިއްޔަތެއް އަރާނުވާ ވަޤުތުތަކުން ޖައިޒުވާނެކަން ދެނެގަންނަހުރި ކަމެވެ. ސަޖިދަޔާގެ ޝަރުޠުތަކުގެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމަކީ ދުނިޔެ ޝަރުޠުގެ ސަޖިދަޔާ ތިލާވަތް ސަޖިދަފަހުރު ސަޖިދަކުރެއްވިން އެއްސަޖިދައެވެ. އެކަމަށް ޝަރުޠުގެ ސަޖިދަކުރާއިރު އަދި ސަޖިދައިން ތެދުވާއިރު اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމަކީ އެއްގޮތަށް ތަކުބީރު އަދިސްކުރުން ސުންނަތެވެ. ފަހެ ކިޔަސް ވަރްސަދާއް ނިކުތެވެ. އެއީ ބަޔަކުގެ ރައްޔިތުން ކިޔުމަކީ ވިދާޅުވެފައި އެބަހުރުނެވެ. އަދި މިސަޖިދާގައި އައްޔަރުވާޖިބު ކިޔަން އަދި ސަލާމްދޭކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މިސަޖިދައް ނުޖެހޭނެވެ. އެހެންހަމަކަށަވަރުން މިސަޖިދައާއި ނަމާދުގެ ބޭނުންނި ސަޖިދައް ނުވެއެވެ.

ކުރުސަޖިދަ

ކުރުސަޖިދައަކީ ނަމާދުގައި ހަނދާންނެތުމުގެ ސަބަބުން ކުރުވާގެ ސަބަބުން ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ނުވަތަ ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުން ތިނަން ކުރުސަޖިދައެވެ. ފަހެ ނަމާދުގައި

(1) رواه أبو داود والتّرمذي وحسّنه وابن ماجه وحسّنه الألباني.

رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަނދުމަފުޅު ނެތިވަޑައިގެންނެވިކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތް ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާއިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެކަމާބެހޭ ގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي"[(1)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނަކީވެސް އިންސާނެކެވެ. ހަމަ ތިޔަބައިމީހުން ހަނދުމަނައްތާ ގޮތަށް ތިމަންކަލޭގެފާނުވެސް ހަނދުމަފުޅުނައްތަވަމެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނު ހަނދުމަފުޅުނައްތަ ހިނދެއް ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ހަނދުމަކޮށްދޭށެވެ."

ކުރުސަޖިދައަށް ޝަރުޢުވާގޮތް ބުނުމްތަކާއި ކަނޑައެޅިފައިވެއެވެ. އެބުނުމްތަކުގެ ހުކުމް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްލަމެވެ.

ކުރުސަޖިދައިގެ ކާރިޔާތްތައް: ފަހެ އެއީ ޝަރުޢީކަމެކެވެ. އެޝަރުޢީކަމަކީ ހަމަ ނަމާދުގައި ޝަރުޢީކަމަކަށް ވެފައެވެ. ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ޝަރުޢީކަމަކާއި ނުވަތަ ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުން ޝަރުޢީކަމެއްގެ ގޮތުގައި ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތް އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާއިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެކަމާބެހޭ ގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى، ثَلاَثًا أَمْ أَرْبَعًا، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ، فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ صَلاَتَهُ، وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِتْمَامًا لِأَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ"[(2)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އޭނާގެ ނަމާދުގައި ޝައްކުވެ، ކުރެވުނީ ތިންރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ހަތަރުރަކުޢަތްކަން ނޭނގިއްޖެނަމަ ފަހެ ޝައްކު ދުރުކޮށްލާށެވެ. އަދި ޔަގީންވާ އަދަދުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރާށެވެ. ދެން ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދެސަޖިދަ ކުރާށެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ފަސްރަކުޢަތް ކުރެވިއްޖެނަމަ އެދެސަޖިދަ އޭނާގެ ނަމާދަށް ރަކުޢަތެއްކަމުގައިވާނެއެވެ. އަދި އޭނާ ހަތަރު ރަކުޢަތް ފުރިހަމަކޮށް ކުރިކަމުގައިވާނަމަ އެދެސަޖިދަ ޝައިޠާނާ ނިކަމެތިކުރުމަށް ވާނެއެވެ." މިޙަދީޘުން ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ކުރުސަޖިދަކުރުން އެވަނީ ސާބިތުވެއެވެ. އަދި ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުން ކުރުސަޖިދަކުރުން ސާބިތުވެގެންވާ ރިވާޔަތް ފަހުން އަންނާނެއެވެ.

---

(1) رواه الجماعة إلاّ الترمذي.

(2) رواه أحمد ومسلم.

ފަހެ އެންމެ ޤަވިއްޔުވެގެންވާ ގޮތަކީ ސަލާމުގެ ކުރިން ކުރުސަޖިދަކުރުން ސާބިތުވެގެންވާ މަޤާމުތަކުގައި ސަލާމުގެ ކުރިން ސަޖިދަކުރުމެވެ. އަދި ސަލާމުގެ ފަހުން ކުރުސަޖިދަކުރުން ސާބިތުވެގެންވާ މަޤާމުތަކުގައި ސަލާމުގެ ފަހުން ސަޖިދަކުރުމެވެ. އަދި އެހެން މަޤާމުތަކުގައި އިޚްތިޔާރު ލިބިގެންވެއެވެ. އެބަހީ ސަލާމުގެ ކުރިން ސަޖިދަކުރުން އެދޭނަމަ ކުރިން ކުރުމެވެ. ފަހުން ކުރަން އެދޭނަމަ ފަހުން ކުރުމެވެ.

ކުރުސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ ބާވަތްތައް: ފަހެ އަންނަނިވި ބާވަތްތަކުގައި ކުރުސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވެއެވެ.

1- ނަމާދު ފުރިހަމަވުމުގެ ކުރިން ސަލާމްދީފި ހިނދު. މިސާލަކަށް ޒުހުރުނަމާދުގައި ހަތަރުރަކުޢަތުގެ ބަދަލުގައި ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކޮށް ސަލާމްދީފިނަމައެވެ. މާތްالله ރަސޫލާގެ ސުންނަތުގައި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއްފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހަރުމެންނާއެކު ޒުހުރުނަމާދު ނުވަތަ އަޞްރުނަމާދު ކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ ދެރަކުޢަތް ކުރައްވާފައި ސަލާމްދެއްވިއެވެ. ދެން މިސްކިތުގެ ކުރިމަތީގައި ހުރި ލަކުޑިގަނޑަކާ ލެނގިލައްވައި އެތަނުގައި ތިއްބެވިއެވެ. އަދި ކަނާތްއަތް ވާތްއަތުގެ މައްޗަށް ލައްވާފައި ވެއެވެ. ފަހެ ގަވާއިދުން ދެމިހުރެވިގެން ފާޅުވިއެވެ. އަދި ނަމާދު ކުރުކުރެވިއްޖެތޯ ކިޔަމުން މީސްތަކުން ބޭރަށް ނިކުމެ ދިޔައެވެ. އަދި އެ ޤައުމުގެ ތެރޭގައި އަބޫބަކުރާއި ޢުމަރު ވިއެވެ. ނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނާ ވާހަކަދެއްކުމަށް އެ ދެބޭކަލުން ބިރުގަތެވެ. އަދި މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި ޛުލްޔަދައިން ކިޔާ މީހަކު ވިއެވެ. އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނު ހަނދާންނެތިވަޑައިގެންފީތޯ؟ ނުވަތަ ނަމާދު ކުރުވެއްޖެތޯ؟ ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "މިކަމުގައި އަހަރެން ހަނދާންނެތިވެސް ނުދެއެވެ. އަދި ނަމާދު ކުރުވެސް ނުވެއެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންގެ ދިމާއަށް ބައްލަވާފައި حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ޛުލްޔަދައިން އެވިދާޅުވާ ގޮތް ކަންހިނގައިފިތޯ؟" އެބައިމީހުން ދެންނެވިއެވެ. "އާދޭހެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު ކުރިއަށް ނުކުމެވަޑައިގެން ދޫކޮށްލެއްވި ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ސަލާމްދެއްވައިފިއެވެ. ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާ ގޮތަށް ނުވަތަ އޭގެ ވުރެ ދިގުކޮށް ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ސަޖިދައިން ބޮލުފުޅު އުފުއްލަވައިފިއެވެ. ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާ ގޮތަށް ނުވަތަ އޭގެ ވުރެ ދިގުކޮށް ދެވަނަ ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ.

ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ސަޖިދައިން ތެދުވުވަޑައިގެންފިއެވެ."(1) ފަހެ މިޙަދީޘުން ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތުގައި ނަމާދުން ރަކުޢަތެއް ނުވަތަ ދެރަކުޢަތް އުނިވުމުން އަލުން ނަމާދު ނުކޮށް އުނިވިބައި ފުރިހަމަކޮށް ކުށުސަޖިދަ ކުރުމުން ފުދޭނެއެވެ. ފަހެ އެއީ އެދުވަހުގައި ވަގުތު އެހެއިދުގެންވާނަމައެވެ. ދެންފަހެ ގެއަށްގޮސް ކައިބޯއި ހުރުމަށްފަހު އެކަން އެނގިއްޖެނަމަ ރަނގަޅުގޮތަކީ އަލުން ނަމާދުކުރުމެވެ.

2- ނަމާދަށް އިތުރުވާ ހިނދު މިސާލަކަށް މެންދުރުނަމާދުގައި ފަސްރަކުޢަތް ކުރެއްވުމެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަސްރަކުޢަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވިއްޖެއެވެ. ނަމާދުގެ ރަކުޢަތް އިތުރުވީތޯއެވެ؟ ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ކިހިނެއްވީހެއްތޯއެވެ؟" ފަހެ އަސްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ފަސްރަކުޢަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވުމަށް ފަހުގައެވެ."(2) މިޙަދީޘުން ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތުގައި ހަނދާންނެތިގެން ރަކުޢަތެއް ނަމާދަށް އިތުރުކުރެވުނަސް ނަމާދެއް ބާޠިލެއްނުވާނެއެވެ.

3- ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދަށް އިށީނުން ހަނދާންނެތުނު ހިނދު ނުވަތަ ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ސުންނަތެއް ހަނދާންނެތުނު ހިނދު. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ޢަބްދުﷲ ބިން ބުޙައިނާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތަށްފަހު ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދަށް އިށީނުމެއްނުލައިގެން އެކަލޭގެފާނަށް ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން ދެސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހުގައި ސަލާމްދެއްވައިފިއެވެ."(3)

ދަންނަމައެވެ. ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދަށް މެދުނުކުރި ތެދުވެވުމުން ދަނިކޮށް ހަނދާންވާ ހިނދު ކުރުބޭބޭގެ ފާރަތަށްވުރެ ބެޖެހޭ ތެދުވެވިއްޖެނަމަ ނުއިނދެ ތެދުވެދާނީއެވެ. އަދި އެވަރަށް ނުތެދުވެވިއްޖެނަމަ ރަނގަޅަށް ތަޝައްހުދަށް އިށީނެވިއްޖެނަމަ ނުތެދުވުމެވެ. ފަހެ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު މުޣީރާ ބިން ޝުޢުބާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ فَلَمْ يَسْتَتِمَّ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ، فَإِذَا

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه الجماعة.

اسْتَتَمَّ قَائِمًا فَلاَ يَجْلِسْ وَيَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ"[1] މާނައީ: "އިމާމަކަށް ހަނދުމަނުވެ ދެރަކުޢަތުން ތެދުވާ ހިނދު ފުރިހަމައަށް ނުތެދުވެވޭނަމަ ފަހެ އިށީންނަވާނީއެވެ. އަދި ފުރިހަމައަށް ތެދުވެވިއްޖެނަމަ ފަހެ ނުއިށީންނަވާނީއެވެ. އަދި ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރައްވާނީއެވެ."

4- ނަމާދުގައި ޝައްކުވާ ހިނދު. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދު ރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިކަމަށް ވަނީއެވެ. "إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ أَوَاحِدَةً صَلَّى أَمْ ثِنْتَيْنِ فَلْيَجْعَلْهَا وَاحِدَةً، وَإِذَا لَمْ يَدْرِ ثِنْتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلاَثًا فَلْيَجْعَلْهَا ثِنْتَيْنِ، وَإِذَا لَمْ يَدْرِ أَثَلاَثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعاً فَلْيَجْعَلْهَا ثَلاَثًا، ثُمَّ يَسْجُدْ إِذَا فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ وَهُوَ جَالِسٌ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ سَجْدَتَيْنِ"[2] މާނައީ: "މީހަކަށް ނަމާދުގައި ޝައްކުވާ ހިނދު ފަހެ އޭނާއަށް ކުރެވިދާ އެއްރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ދެރަކުޢަތްކަން ނޭނގުނަމަ ފަހެ އެއްރަކުޢަތް ކަމުގައި ބަލައިގަންނާނީއެވެ. އަދި އޭނާއަށް ކުރެވިދާ ދެރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ތިންރަކުޢަތްކަން ނޭނގުނަމަ ފަހެ ދެރަކުޢަތް ކަމުގައި ބަލައިގަންނާނީއެވެ. އަދި އޭނާއަށް ކުރެވިދާ ތިންރަކުޢަތްކަން ނުވަތަ ހަތަރުރަކުޢަތްކަން ނޭނގުނަމަ ތިންރަކުޢަތް ކަމުގައި ބަލައިގަންނާނީއެވެ. ދެން އޭނާ ނަމާދުން އަވަހާރާ ހިނދު ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން އިށީނދެއިންނަ ހާލު (ކުރަހަބަދުގެ ގޮތުން) ދެސަޖިދަ ކުރައްވާނީއެވެ." ފަހެ މިބައިގެ ބަޔާނާ ގޮތުގައި ނަމާދު ކުރަމުންދާ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދާއި ބެހޭގޮތުން ޝައްކުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ވަރަށް ޔަޤީން އަނގަ މަދުޢަދަދުގެ މައްޗަށް ނަމާދު ބިނާކުރުމެވެ. ދެން ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރުމެވެ.

ފަހެ ސުންނަތަކީ ނަމާދުކޮށްދިނުމުގައި އުނިއިތުރުވެއްޖެނަމަ ސަލާމްދިނުމަށްފަހު ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރުމެވެ. ބަޔާނާ ގުޅިގެން ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރުމަކީ އިޙްތިޔާރީ ކަމެކެވެ. އެހެނިހެން ކަންކަމުގައި ސުންނަތަކީ ނަމާދުކުރާ އިނސާނުގެ ދިމާލުގައި ފެހިކަމުން ކުރިމަތިވާ ކަމެއްގެ ގޮތުގައި ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރުމެވެ. އަދި ސަލާމްގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުން ކަމެއްގެ އެދިގެން ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރުމެވެ. އަދި ބަޔާނާ ގުޅިގެން ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރުމަކީ އެހެނިހެން ކަންކަމުގައި އެހެންވެސް ކުރުމެވެ. އަދި ސަލާމްގެ ކުރިން ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރުމަކީ ފަހުން ސަހްވުގެ ސަޖިދަ ކުރުމާއި ބަހައިގެން ކުރެވޭ ކަމެވެ. އެއީ ބަޔާނާ ގުޅިގެން ނަމާދުގައި ބެހޭކަންތައް ބަހައިލުމުގެ ސަބަބުން ސާބިތުވެފައިވާ ގޮތެވެ.

(1) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ފަހު ޞާޙިބުގެ މިއަޅުކަމުގައި ފެނެއެވެ. އަދި ޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު ފަތުޙުލްބާރީގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީވެސް މިގޮތުގެ މައްޗަށެވެ.

ދެންފަހު ކުރީސަލާމަށްދާ ތަޝައްހުދު (އައްތަޙިއްޔާތު) ކިޔުމަށްފަހުގައެވެ. އެކަން ބައްބަރަދިޔަކަށް ސަލަވާތްކިޔުމުގެ ސުންނަތެވެ. ތަޝައްހުދުގައިވާ ވާޖިބުވެގެންވާ އަރިސްކުރިވާ ރިވާކުރައްވައެވެ. ޝަރީޢަތް ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ވިދާޅުވެއްވާ ސަލާމު ގޮތަށް ދޭ ރިވާތްކުރައްވައެވެ. ފަހު ސަޙާބީން ވިދާޅުވެއްވަނީ ކުރީތަޝައްހުދުގެ ތަރުތީބުން ސަލާމުގެ ކުރިން ތަޝައްހުދުގައި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއްވައެވެ. އެހެންނަމަވެސް ފަހު ރަކުޢަތާ ދެމެދު ނުކުރެއެވެ.

ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން

ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިން ދިޔަވަޑައިގެންނަވާ ގޮތުގައި ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ މުއައްކަދު ސުންނަތެކެވެ. އެބަހީ ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތެކެވެ. އެބަސްފުޅުގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި ޙަދީޘްފުޅެވެ. ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު ރަޟިﷲ ޢަންހު ބުނެދެއްވާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً"[1] މާނައީ: "ޖަމާޢަތުގައި ކުރާނަމާދު އެކަނިމާ ކުރާނަމާދަށްވުރެ ހަތްވިސްދަރަޖަ މާތްވެގެންވެއެވެ." ފަހު މިޙަދީޘްފުޅުން އެކަނިމާކޮށް ކުރާނަމާދު ބާޠިލުވެގެންނުވާ ކަމަށް ދަލީލުކުރެއެވެ. އެހެންކަމުން އެކަނިމާކޮށް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަމަށް އެބަސްފުޅުން މިޙަދީޘްފުޅުން އިސްތިދުލާލު ކުރައްވައެވެ.

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެވަނީ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމަށެވެ. އަދި މިއީ ޙަދީޘްތަކުގެ ޒާހިރުގައި ފެނެއެވެ. އިމާމު ބުޚާރީ - رحمه الله - ވެސް ދިޔަވަޑައިގެންނަވަނީ މިގޮތަށެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއްވައެވެ. "بَابُ وُجُوبِ صَلاَةِ الْجَمَاعَةِ" "ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ ވާޖިބުކަމުގެ ބާބު" ފަހު ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ - رحمه الله - ވިދާޅުވެއްވައެވެ. "ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން ދަންނައެވެ. ފަހު އެއީ ސުންނަތެއް ކަމަށް ބުނުވިފައިވެއެވެ. އަދި ވާޖިބުގެ ފަރުޟެއް ކަމަށްވެސް ބުނުވިފައިވެއެވެ. އަދި ޝަރީޢަތް ފަރުޟެއް ކަމަށްވެސް ބުނުވިފައިވެއެވެ.

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترمذي والنّسائي.

އަދި ޤުރުއާނާއި ސުންނަތް ދަލީލުކުރަނީ ޢައިނިއްޔަ ފަރުޟެއް ކަމަށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން الله ތަޢާލާ ޙައްޤުގެ ރުކޫޢުގައި (އެބަހީ ނަމާދުކުރާއިރުގެ ވަގުތުގައި) ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން އަލާންކަމުގެ ރުކޫޢުގައި ފަރުޟުވުން އަދި ގާއިމުވާކަން ދެއްކެވެ. މާތްالله ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ﴿وَٱرۡكَعُواْ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ﴾ (البقرة: ٤٣) "ރުކޫޢުކުރާ މީހުންނާ އެކުގައި ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. (އެބަހީ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާށެވެ.)" ފަހެ އެކަލާނގެ އޮވެސް ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވާތީއެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އިބްނު އުއްމި މަކްތޫމް (ލޯފަން ޞަޙާބީއެއް) އެކަލޭގެފާނު ގާގައި ނަމާދުކުރުމުގެ ހުއްދަދެއްވުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ހަޟްރަތުން އެދިވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ބަންގީގެ އަޑު އަހައްސަވަންތޯއެވެ؟" އިބްނު އުއްމި މަކްތޫމް ދެންނެވިއެވެ. އާދެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެހެންވިއްޔާ އިޖާބަދޭށެވެ. (އެބަހީ ޖަމާޢަތަށް ހާޒިރުވާށެވެ.)" އަދި އެހެންރިވާޔަތެއްގައި އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ގޭގައި މިތާ ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ހުއްދަދެއްވުމާ ކަމަކަށް މިޔަންކަލޭގެފާނު ދެކިވަޑައިގެންނުވަމެވެ." ފަހެ އިބްނު އުއްމި މަކްތޫމަށް ސަލާމް ބާކީވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް ބައްޔާމޮނުވާ ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތަކެއް ވަނީ ބާވައިލައްވާފައެވެ. (އެބަހީ ޢުޛުރުވެރިންގެ ވާހަކަ އާޔަތްތަކެވެ.) އަދި އެކަލޭގެފާނަކީ މުއައްޒިނެއްކަމާއި ބައްޔާފުޅާއި ޢުޛުރެއް ބައްޔާފުޅެވެ. އަދި މުއައްޒިނުންގެ ޢުޛުރެއް މުސާފިރުކަމާއި ފިޔަވައި އެހެނިހެން ޖަމާޢަތުން ފަހަތަށްހުރުމުގެ ނިޔަމެވެ. އެހެންކަމުން އެއްވެސް މުސްލިމަކަށް ޖަމާޢަތް ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވެގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ސަޙީޙުލްބުޚާރީގައާއި ސަޙީޙުމުސްލިމުގައާއި އަދި ސުނަނުތަކުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّلاَةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيُصَلِّيَ بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقَ مَعِي بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إِلَى قَوْمٍ لاَ يَشْهَدُونَ الصَّلاَةَ، فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ بِالنَّارِ" "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދަށް ޤަދަމުދިނުމަށް މީހަކަށް އަމުރުކުރެއްވުމަށް މިޔަންކަލޭގެފާނު ގަސްދުކުރެއްވީމެވެ. ދެން ނަމާދަށް ޤަދަމްދޭނެއެވެ. ދެން މީސްތަކުންނާގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުމަށް މީހަކަށް އަމުރުކުރެއްވުމަށް ގަސްދުކުރެއްވީމެވެ. ދެން އާނ މީސްތަކުންނާގެން ނަމާދުކުރައްވާ. ދެން ދަރުބާރުގެ ބަރަބޮޑު ގޮވާ ފިރިހެނުންގެ ގާތުގައި ނަމާދަށް ހާޒިރުނުވާ މީހުންގެ ގެތަކަށް ދިއުމަށް ގަސްދުކުރެއްވީމެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ގެތަކާ އެކު އަލިފާނުން އަންދައިލެއްވުމަށެވެ." އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. "އަންހެނުންނާއި ކުދިންނާ އެހެނެއްނޫނީ ނަމާނަމަ އަންދައިލެއްވީމުހެވެ." ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެއި ޖަމާޢަތަށް ހާޒިރުނުވާ މީހުން

އަންދަވައިލުއްވުން އެކަށޭގެ ފާސަލަ މަސާކަތީ އެގެއްގައި އަންހެނުންނާއި ގެދަރިން ތިބެން ކަމުގެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެބައިމީހުންނަށް (އަންހެނުންނާއި ގެދަރިންނަށް) ބަޔާބު ދިނުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެނިހަމަކަށަވަރުން އެބައިމީހުންނަކީ ޖަމާޢަތް ވާޖިބުވާ މީހުންނެވެ. އަދި ސަލަފުން ވިދާޅުވިއެވެ. ޤުރުއާނާއި ސުންނަތް، ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުކަމަށް ދަލީލުކުރަނީ ޢުޛުރެއް[1] ނެތް ހިނދުގައެވެ. ފަހެ ޢުޛުރެއްވާނަމަ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން މާފުވާނެއެވެ."[2]

ފަހެ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ޒަމާނުގައި އެބޭކަލުން ޖަމާޢަތަށް ވަރަށްބޮޑަށް އަހަމިއްޔަތުކަން ދެއްވާވަޑައިގަތެވެ. މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ބައެއްމީހުން ދުވިހުންގެ ޖުމުޢާދަރުނުގައި މިސްކިތަށް ގެންނެވެއެވެ. ދެން ސަލާމުގައި އެމީހުން ބޭރުކުރެއެވެ."[3]

އަންހެނުން ޖަމާޢަތަށް ޙާޟިރުވުން އަދި އެކަމަނާމެން ގޭގައި ނަމާދުކުރުން

އެކަމަނާމެންނަށް މާތްވީ ރަނގަޅުވެގެންވުން: ފަހެ އަންހެނުންނަށް މިސްކިތަށް ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި ދިއުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ހުވަނދުނުލައްވާ އަދި އެކަމަނާމެންގެ އެއްވެސް ޒީނަތް ފާޅުނުކޮށެވެ. އަދި އެކަމަނާމެންނަށް އެންމެ މާތްވީ ރަނގަޅުވެގެންވަނީ އެކަމަނާމެންގެ ގޭގައި ނަމާދުކުރުމެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَمْنَعُوا النِّسَاءَ أَنْ يَخرُجْنَ إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ"[4] މާނައީ: "އަންހެނުން މިސްކިތްތަކަށް ދިއުން ތިޔަބައިމީހުން މަނާނުކުރައްވާށެވެ. އަދި އެކަމަނާމެންގެ ގެތަކީ (އެކަމަނާމެން ނަމާދުކުރުމަށް) މާހެޔޮވެގެންވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللهِ مَسَاجِدَ اللهِ، وَلْيَخْرُجْنَ تَفِلاَتٍ"[5] މާނައީ: "اللهގެ އަންހެން އަޅުވެތިން މިސްކިތްތަކަށް ދިއުން ތިޔަބައިމީހުން މަނާނުކުރައްވާށެވެ. އަދި އެކަމަނާމެން ހުވަނދުނުލައި (ގެއިން) ނުކުންނަވާށެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

---

(1) އުޛުރުތަކުގެ ވާހަކަ ފަހުން އަންނާނެއެވެ.

(2) "مجموع الفتاوى" لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(3) رواه مسلم.

(4) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(5) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

حديث ރިވާކުރައްވައެވެ. "أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَتْ بَخُورًا فَلاَ تَشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الآخِرَةَ"[1] މާނައީ: "ކުވަސްދުރަވިއްޖެނަމަ އެއްވެސް އަންހެނަކު އަހުރެމެންނާއެކު ޢިޝާނަމާދަށް ބައިވެރިނުވާހުށިކަމެވެ." ފަހެ މިހަދީޘުގައި ޢިޝާނަމާދު އަޅުގަނޑުމެން ހުއްދަކުރައްވާފައިވާ ހާއްސަކުރުމެއްގައި ބަޔާންކޮށްފައި ވަނީ އެހެންގޮތަކުން ބައްޓަންކުރެވިފައިވާ އެއްޗެހި އަންހެނުން ޖަމާޢަތަށް ބައިވެރިވުމުގެ ސަބަބުން ނަމާދުތަކަށް ކުރެވިދާނެކަމެވެ. އަދި ދުވާލުގައި އަކަސްބަލުން ކުވަސްދުރަވިގެން މިސްކިތަށް ބައިވެރިވުން މަނާވާނެކަމެވެ. އެއީ ދުވާލު އަކަސްބަލުންގެ ސަބަބުން ފިތުނަފެތުރުން މަނާކަމެވެ.

ގާތުގައި އަދި ޖަމާޢަތާއި މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުން

މިސްކިތަކަށް ދިޔުމާއި ބެހޭގޮތުން: ފަހެ ދިނަބަހަކު ޖަމާޢަތަށް ބައިވެރިވާ އަދި ގާތުގައި މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުން މިސްކިތަކަށް ދިޔުމާއި ބެހޭގޮތެވެ. މާތްالله ތިމާގެ އަޅުތަކުނަށް ހިތަށް ދެއްވާނެ ދަރަޖަތަކެއް އެކަލާނގެ ޙަޟުރަތުން ދެއްވާނެކަމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ރިވާކުރައްވައެވެ. "إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ أَجْرًا فِي الصَّلاَةِ أَبْعَدُهُمْ إِلَيْهَا مَمْشًى"[2] މާނައީ: "މިސްކިތުން ދުރުގައި ނަމާދުގައި އަޖުރުގެ ބޮޑުވަނީ އެހެނިހެން މީހުންނަށްވުރެ އެންމެ ދުރުން ހިނގާ މީހާއެވެ." އަދި މާތްالله ތިމާގެ އަޅުތަކުނަށް ދަރަޖަ ދެއްވާނެކަމެވެ. އެކަލާނގެ ޙަޟުރަތުން ދެއްވާނެކަމެވެ. މިސްކިތާއި (ދިއުމާއި ހިނގުމުގެ) ފައިތިލަ ދަރުކަށި ފައިސާވެސް ބޮޑު މިސްކިތުން ދުރުގައި ތިބި މިސްކިތަށް ހިނގައިގެން އަންނަ ބަޔަކު ދުރުން ދިޔުމެވެ. ފަހެ އެކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ވިދާޅުވިއެވެ. حديث ރިވާކުރައްވައެވެ. "މިސްކިތާ ގާތުގައި ހުރި ދަރުމަވެރިންނާ ގާތަށް އަރައިގަތުމަށް ބޭނުންވާ ދެ ހިސާބުގެ މީހުން ބޭނުންވާ މަގެއްވެއެވެ." އެބަހީ: އޭ الله ގެ ރަސޫލާ! އަހަރެމެން އެގޮތަށް ކުރަމުއެވެ. ފަހެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައެވެ. "އޭ ބަނޫސަލިމާގެ މީހުންނޭ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ތިޔަބައިމީހުން (ހިނގާފައިވާ ފިޔަވަޅުތައް) ލިޔެވިގެން ދެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިޔަވަޅުތައް ލިޔުއްވާނެއެވެ. (މިގޮތަށް ވިދާޅުވީ ދެފަހަރު ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައެވެ.)"[3]

ފަހެ ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ބޮޑުވެރިކަން ނަމާދުގައި މީހުންގެ އަދަދުބޮޑުވާ ބޮޑުވެގެންނެވެ. މާތްالله ތިމާގެ އަޅުތަކުނަށް ބޮޑު ހެޔޮ ދަރަޖަ ދެއްވާނެކަމެވެ. އެކަލާނގެ ޙަޟުރަތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ރިވާކުރައްވައެވެ. "إِنَّ صَلاَةَ الرَّجُلِ

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه أحمد ومسلم.

مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ وَحْدَهُ، وَصَلاَتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ مَعَ الرَّجُلِ، وَمَا كَثُرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللهِ تَعَالَى"(1) މާނައީ: "ހަމަކަނިކަމުގައި ކުރާނަމާދަށްވުރެން އެކަކާއެކު ވިޔަސް ކުރާނަމާދު އެއީ އެކަނިމީހާ ކުރާނަމާދަށްވުރެ މާތްވެ ޠާހިރުވެގެންވެއެވެ. އަދި ދެމީހުންނާއެކު ކުރާނަމާދު އެއީ އެކަކާއެކު ކުރާނަމާދަށްވުރެ މާތްވެ ޠާހިރުވެގެންވެއެވެ. އަދި (މިސްކިތުގެ ޖަމާޢަތް) ގިނަވީވަރަކަށް ﷲ ތަޢާލާގެ ޙަޟްރަތުގައި ލޯބިވެރިކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ."

މިސްކިތަށް ހިނގައި ވަޤާރުވެރިކަމާއެކު ދިއުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން: ފަހެ

މިސްކިތަށް ނަމާދަށް ހިނގާ ދުވެފައި ދިޔުމަކީ މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދަށްޓަކައި ދިޔުން ނުކުތުމީހާ އެވަނީ ނަމާދުކުރާ މީހެއްގެ ޙުކުމުގައެވެ. އަދި ޙަރަކާތްތަކުގައި ވަޤާރުވެރިކަން އިޚުތިޔާރުކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންވެރިވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نُودِيَ بِالصَّلاَةِ فَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَمْشُونَ وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ"(2) މާނައީ: "ނަމާދަށް ބަންގިދެވިއްޖެ ހިނދު ފަހެ ނަމާދަށް ތިޔަބައިމީހުން ހިނގައިގެން އަންނަންވާނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަފްސުތަކަށް ވަޤާރުވެރިކަން ލާޒިމުކުރަންވާނެއެވެ." އަދިވެސް މާތްﷲ ރުއްސުންވެރިވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ تَأْتُوهَا تَسْعَوْنَ، وَأْتُوهَا تَمْشُونَ عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا"(3) މާނައީ: "ނަމާދަށް އިޤާމަތްދެވޭ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް ދުވެފައި ނާންނަންވާނެއެވެ. އަދި ހިނގާށެވެ! ވަޤާރުވެރިކަމާއެކު ހިނގާފައި އަންނަންވާނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް (ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުން) ލިބުނު މިންވަރެއް ކުރާށެވެ. އަދި (ޖަމާޢަތުން) ގެއްލުނު ބައި ފުރިހަމަކުރަންވާނެއެވެ."

އިމާމުމީހާ ނަމާދު ލުއިކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން: ފަހެ ޖަމާޢަތް

ވެގެންވާ ހިނދު އިމާމުމީހާ ކަމުގައިވާނަމަ ނަމާދު ލުއިކުރުން އެބަހީ ކުރުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ޖަމާޢަތުގެ ތެރޭގައި ބޮޑެތިމީހުންނާއި، މުސްކުޅިންނާއި، ޙާޖަތްތެރިން ތިބޭނެކަމަށް ބަލައިފައެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންވެރިވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وحسّنه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم.

(3) رواه الجماعة.

لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ مِنْهُمُ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ وَالْكَبِيرَ، وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ"[(1)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މީސްތަކުންނާގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާ ހިނދު ލުއި (ނަމާދު ކުރުކުރާށިއެވެ. އެހެނީހަމަކަށަވަރުން އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ބަލިކަށިމީހުންނާއި، ބަލިމީހުންނާއި، މުސްކުޅިންނެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އެކަނިވެރިކޮށް ނަމާދުކުރާ ހިނދު އޭނާ ބޭނުންވާވަރަކަށް ދިގުކުރާށިއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنِّي لأَدْخُلُ فِي الصَّلاَةِ وَأَنَا أُرِيدُ إِطَالَتَهَا، فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ، فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلاَتِي مِمَّا أَعْلَمُ مِنْ شِدَّةِ وَجْدِ أُمِّهِ مِنْ بُكَائِهِ"[(2)] މާނައީ: "ނަމާދު ދިގުކުރުމުގެ އެދިވަޑައިގެން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ފައްޓަވަމެވެ. ފަހެ ކުޑަކުއްޖަކު ރޮއެގެ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރުކޮށްލައްވަމެވެ. (އެބަހީ ހަލުއިން ކުރުކޮށްލައްވަމެވެ.) އެއީ އެކުއްޖާ ރޮއުމުން އެކުއްޖާގެ މަންމަގެ ހިތަށް ކުރާ އަސަރު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގަންނަވާތީއެވެ."

ފަހެ ނަމާދު ކުރުކުރުމަކީ ނަމާދުން އުނިކުރުމެއް ނޫނެވެ. އަދިޔާއްމަ! ނަމާދުގެ ޙަރަކާތްތަކާއި ފުރިހަމަކަމާއި ނަމާދުގެ ހިއްވުން ކުރުކުރުމެކެވެ. އެހެނީހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުގައި ނިސްބަތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަނީ ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. އަދި އެއީ މުސްލިމުންގެ ނަމާދުކުރުމުގައި އެކަލޭގެފާނުވެސް حديث ކުރައްވާފައެވެ.

އިމާމަށް ތަބާވުން ވާޖިބުވެގެންވުމާއި ޙަރަކާތްތަކުގައި އިމާމަށްވުރެ އިސްވުން

ޙަރާމްވެގެންވުން: ފަހެ ނަމާދުގައި އިމާމަށް ތަބާވުމަކީ ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އިމާމަށްވުރެ ކުރިން ނަމާދުގެ ޙަރަކާތްތައް ކުރުމަކީ ޙަރާމްވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَلاَ تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا أَجْمَعُونَ"[(3)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިމާމު ލައްވައިފި އޭނާއަށް އިޤްތިދާކުރުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އޭނާއާ ޚިލާފުނުވާށިއެވެ. ފަހެ އޭނާ ރުކޫޢުކުރާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން

---

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وابن ماجه.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި އޭނާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކުރާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި އޭނާ އިށީނދެއިނދެގެން ނަމާދުކުރާނަމަ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެންމެންވެސް އިށީނދެތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ." އަދި އަބޫހުރައިރާގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَلاَ تُكَبِّرُوا حَتَّى يُكَبِّرَ، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَلاَ تَرْكَعُوا حَتَّى يَرْكَعَ، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَسْجُدُوا حَتَّى يَسْجُدَ، وَإِنْ صَلَّى جَالِساً فَصَلُّوا جُلُوساً أَجْمَعُونَ"[1] މާނައީ: "އިމާމުވާކަން ކަށަވަރީ އޭނާއަށް އިޤުތިދާކުރުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ އޭނާ الله أَكْبَرُ ކިޔާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން الله أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ الله أَكْبَرُ ކިޔައިފުވަން ދާންދެން ތިޔަބައިމީހުން الله أَكْبَرُ ނުކިޔާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢުކުރާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢަށް ގޮސްފުމަކަން ދާންދެން ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢެއް ނުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކުރާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދައަށް ގޮސްފުމަކަން ދާންދެން ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދައެއް ނުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ އިށީނދެއިނދެގެން ނަމާދުކުރާނަމަ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެންމެންވެސް އިށީނދެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ބަރާއު ބުން ޢާޒިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރުމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތްފުށުގައި ނަމާދުކުރަމުއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވެ ދެން ސަޖިދައަށް ވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތްކުރުގެ ބިންމަތީގައި ޖެހިއްޖައުމަށް ދާންދެން އަހަރުމެންކުރެ އެއްވެސް ބުރަކަށި (ސަޖިދައަށް ދިއުމަށް) ލަނބައިނުލައެވެ."[2]

އަދިވެސް މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ"[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އިމާމަށްވުރެ ކުރިން އޭނާގެ ބޯ އުފުލުމުން ﷲ އޭނާގެ ބޯ ހިމާރެއްގެ

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.
(2) رواه الجماعة.
(3) رواه الجماعة.

ބޭނުން ބަދަލުކުރައްވައިފިނަމަވެސް ނުވަތަ އޭނާގެ ސުވާލު ހިމާޔަތްގެ ސުވާލަށް ބަދަލުކުރައްވައިފިން ކަމަކަށް ބިރުއްސުމެއްނުހުރެއެވެ؟"

އިމާމުވިޔާއެކު އެކަކު ހަމަވެއްޖެނަމަ ޖަމާޢަތަކަށްވުން: ޔަނީ އިމާމުވިޔާ އެކު އެންމެ ވިޔަސް ނަމާދުކުރަނިވިއްޔާ ޖަމާޢަތަކަށް ވާނެއެވެ. އަދި އޭނާ އެކު ނަމާދުކުރަނީ ކުޑަކުއްޖެއް ކަމުގައިވިޔަސް އަންހެނެއް ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ހަބަރިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެންގެ މައިމޫނާގެ ގެޔަށް ނިދީމެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުގައި ހިނގައިގަތީމެވެ އަހަރެން ވިއްޖެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތަހައްޖުދު ކުރެއްވުމަށް ތެދުވެވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަން ތެދުވެވަޑައިގަތުމުން އަހަރެންވެސް ތެދުވެއްޖީމެވެ. ފަހެ އަހަރެން އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގައި ހުއްޓުމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އަހަރެންގެ ބޮލުގައި ހިފައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތުގައި އަހަރެން ބޭއްވެވިއެވެ."[1] އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނު އަނެއްބޭފުޅަކު ނަމާދުކުރައްވަމުން އައިސްވަޑައިގެންނެވި މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ވިދާޅުވެއްވިއެވެ. "އޭނާއާއެކު ނަމާދުކުރުމުން އޭނާއަށް ޞަދަޤާތްކުރާނީ ކާކުހެއްތޯ؟" ދެން މިސްކިތުގެ ތެރެއިން މީހަކު ތެދުވެ އޭނާއާ އެކުގައި ނަމާދުކުރިއެވެ."[2] ޔަނީ މިސްކިތުގައި ޖަމާޢަތްނިމުމަށްފަހު އަނެއްކާ އަލުން ޖަމާޢަތްކުރުމެވެ ދެމީހުން ޖަމާޢަތްވެވޭނެކަން މިޙަދީޘްގައިވޭ އިމާމު އަޙްމަދުގެ، އިމާމު އިސްޙާޤުގެ، އިމާމު ތިރްމިޛީގެ މަޛްހަބަކީ އިސްތިޙުބާބުކަމާ ފެނިވޮޑިގެންވަނީއެވެ. އަދި ރަޤީބުވެވޭނޭ ދެމީހުން ޖަމާޢަތްވެސް ވެއެވެ. އަދި ބައެއް ޢާލިމުން މިސްކިތެއްގައި ޖަމާޢަތް ނިމުމަށްފަހު ދެވަނަ ޖަމާޢަތް ނުކުރުމަކީ ފެނިވޮޑިގެންވަނީއެވެ. އެޢާލިމުން ފެނިވޮޑިގެންވަނީ ނަމާދުކުރަން ޖެހޭނީ ވަކިވަކިން ކަމަށެވެ. މިފަދައިން ފެނިވޮޑިގެންވަނީ އިމާމު ސުފްޔާނުއްސައުރީ، އިމާމު މާލިކީ، އިމާމު އިބްނު މުބާރަކާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި މިޢާލިމުންނެވެ.

އިމާމުވާނީ ޤުރުއާނަށް ބޮޑުވެރިން ކުރިއަށްދިއުމެވެ: ޔަނީ އިމާމުގެ ބޮޑުވެރިޔާ އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުވާހިކުރަން ޖެހެނީ ޤުރުއާނަށް ޤުރުއާނަށް ވިސްނާ އިމާމު މިސްކިތަށް ބަދަލުވެއްޖެނަމަ އެއްޗަކާ ޤުރުއާނަށް ބޮޑުވެރިން ކުރިއަށްދިއުމެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

ސަލާމު ބުނު ސަލާމުދޭ ހިސާބުން ރަވާވެގެންވެއެވެ. އިޝާރާތްކޮށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ޞުހައިބު ބަރުކު ބުނު
ބައްޕާގެ މިސްކިތުންގެ ގޮތުގައި އުފާތުން އަރައިރުމުގެ އިސްތިޤްބާލުކުރައްވަމުންދަނިކޮށް رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم އަޅުއަހިމީހުންގެ ގޮތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ތިބިއްޖެއެވެ. ދެން
އަންޞާރުގެ ބޭކަލުން އަރިހަށް ފުރައްސާރަ އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. ދެން އަހުރެން ނަމާދަށް
ތެދުވެވަޑައިގެން ވަޑައިގެން ހުރެއްވި މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރައްވަމުން ވަޑައިގެންނެވީމުއެވެ؟ އަޅުއަހުރެ
ދަންނަވައިފިއެވެ. އެނގިއްޖެއެވެ. ދެން އަޅުއަހުރެ މިސްކިތުންގައި ނަމާދުކުރައްވަން ތިއްބަވައިފިއެވެ.
ދެން ދެން މިސްކިތުން ނަމާދުކުރައްވާހިތައް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ސަލާމު
ދެއްވައި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން މިސްކިތުން (އަޅުއަހުރެގެ ބޭކަލުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
ވަޑައިގެންނެވީ އެންމެއަރިހުގައި އަޅުގަނޑު ކުރައްވަނިކޮށް) އަޅުއަހުރެ ނަމާދުކުރެއްވި ދެންނެވީ
އެންމެ ވަޑައިގެންނެވީ ބޭކަލުންނެވެ. ދެން ދެން މިސްކިތުން އަޅުގަނޑު ކިޔަވާ ހިނދު އަޅުއަހުރެ
ކުރައްވާ އެންމެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން އެބަލާގެ ބޭކަލުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
ދެއްވައި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިޝާރާތް ކުރައްވައިގެން އަޅުއަހުރެ
ކުރައްވާ ހިނދު ވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވަމުން ދެއްވައިފިއެވެ. އެހިނދު އަޅުއަހުރެ ދެއްވާނެ އެއްޗެހި
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެބަލާގެ ބޭކަލުން ނަމާދުކުރުމުގައި ކުރައްވަނީ ކޮންކަހަލަ ގޮތެއްތޯ؟ الله
ރައްދުކުރައްވަމުން ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން އަޅުއަހުރެ ސަލާމް ދެއްވާ ދެންނެވީ ދެއްވައިގެންނެވިއެވެ. އަދި رسول الله صلّى
الله عليه وسلّم ވިދާޅުވެދެއްވައިގެން ނަމާދުކުރައްވައިގެން ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން މިސްކިތުން ދެއްވާ ކުރުގެ ގޮތަށް
حديث ފަރުމާކުރައްވައެވެ. "އޭ އަޅުއަހުރެ! ބޭކަލުން ވަޑައިގެން ނަމާދުކުރުމުގައި ހުރިހާ ކަމެއްގައި ބޭކަލުން
ކުރުކޮށްދެއްވާ ހިނދު އެބަލާ ވަޑައިގެންނެވީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟" ދެން އަޅުއަހުރެ ދެންނެވިއެވެ.
އަޅު ފުރަތަމަ ދަރިއަކު (އެބަލާ އަޅުއަހުރެއަށް) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކުރިފުރުމައިގައި
ނަމާދުކުރުމުގައި އެބަލާ ވަޑައިގެންނެވީ ދެއްވާ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (މިސްކިތުންނެވެ)
حديث ފަރުމާކުރައްވައެވެ. "ތިބަލާއިރުން އަޅުގަނޑު ކިޔަވާހިނދު ތިމަންބޭކަލުން ކުރިމަތީގައި
ކުރިއްޔާތޯއެވެ؟ ހިތުގައި ނަމާދުގައި ކުރުކުރެއްވިކަން އެބަލާ ދެނެފައި ދެން سُبْحَانَ الله ކިޔުއްވިއެވެ.
ދެން ރަނގަޅުގޮތުގައި ކަންކަން سُبْحَانَ الله ކިޔާ ހިނދު ހިތުގައި ކަންތައް އެބަލާ ބޭކަލުން އެބަލާ ދެއްވިއެވެ.
(އެބަލާ ހިނދުގައި ބޭކަލުންނެވެ.) އަދި ރަނގަޅުގޮތުގައި (ނަމާދުގައި ހިތުގައި ކުރުކުރައްވައިގެން
އަޅުގަނޑު ގެންދަވާ ކަންތައްތައް ހުއްޓާލެވޭނެއެވެ."[1]

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

އިމާމާއެކު މައުމޫމަށް ރުކޫޢަށް ލިބިވުމާމެދު: ފަހެ ޖަމާޢަތުގެއިމާމުވެރިޔާ ވިދާޅުވެފައިވަނީ އިމާމުވިހާއެކު ރުކޫޢަށްގެ ރުކޫޢު ލިބިއްޖެމީހާއަށް އެރަކުޢަތް ލިބިއްޖެކަމަށެވެ. އެބާވަތުންގެ ދަލީލަކީ މާތްالله ރަސޫލާއާއި އަޅުގަނޑުމެންގެ ނަބިއްޔާ ބަޔާންކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. އެބާވަތްގެ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئًا، وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ"(1) މާނައީ: "އަހުރެމެން ސަޖިދާގައިވާ ހާލު ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް އައިސް ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދައަށްދާށެވެ. އަދި އެރަކުޢަތެއް ގުނާނުލާށެވެ. ރަކުޢަތެއްގެ ނަމާދެއް ލިބިއްޖެމީހާ ނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. ފަހެ ރުކޫޢު ލިބިއްޖެކަމަށް ވަޒަންކުރެވެއެވެ." މިބައިގުޅުން އެއީ ބާރުދާގެތަކުގެ މައުމޫމީ ސަޖިދައަށް ދަނުވާށެވެ. އިމާމުގެ ރުކޫޢަތައް އިވާނަމަ މައުމޫމުވާގޮތް ރުކޫޢަށް ނުވެއެވެ. އަދި އިމާމުގެ ސަޖިދައަށް ވާނަމަ މައުމޫމުވާގޮތް ރުކޫޢަށް ނުވެއެވެ. އެއީ ހަނދުމަކުރަން ރުކޫޢު ލިބިވާތަކަށް ފަހެއް ފިޔަވައި ޤުރުއާން ކިޔެވިއެވެ. އެކަމަށް ހަނދުގޮތް ނުވެއްޖެއެވެ. އަދި ހަމައެކަނި ތިބެވޭނެ މިބައިގެ ޝަރުޢީ ގައިދާގައި އިމާމުވާ ރުކޫޢުން ތަކްބީރުގެ ކިޔަން ސަޖިދައަށް ރުކޫޢު ޤިރާއަތް ބަހަނދާން އެރަކުޢަތް ލިބިއްޖެއެވެ.

އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ނުކިޔާ ރުކޫޢު ލިބިއްޖެމީހާއަށް ރަކުޢަތް ލިބިއްޖެކަމަށެވެ. އިމާމު ބުޚާރީގެ ބަސްތަކުގެ ބޭރުގެ މައްސަލާގައި މިގޮތް ބުނެއެވެ. ތަރުޖަމާ ނަމާދުގެ ފާތިޙާތަކުގެ ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ދަރުން ހިސާބު ހިނގާއްޖެއެވެ. އަދި އިމާމުވީމާގެ ފަހަތުގައި މައުމޫމުން ކިޔުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ދަރުންވެސް ބައެއްގެ ހަވާލާއް ހިސާބު ހިނގާއްޖެއެވެ. މިކަމުގެ ތަފާތުތައް ވަރަށްވަރަކަށް ދެކިގެންދެއެވެ. އެ ބަޔާންކުރުގެތައް ބައެއްގެ ރުކޫޢުގެމަތިން ހުޅުވިފައި ވިދާޅުވިއެވެ. "މިތަފާތުތައް ތިބާއަށް ސާބިތުވުމަށް ފަހު ރުކޫޢު ލިބުން ބައްލަވައިލާ ފަހަރަކީ ރުކޫޢު ލިބުމުގެ މައްސަލަތަކުގެ ތިބާއަށް އެނގޭނެއެވެ. އެހެނިހެން މަސައްކަތްތަކުގެ ނަމާދަށް ކަނޑައެޅުން ތަފާތުތަކާއި ސޫރަތުލް ފާތިޙާގެ ސޫރަތާއި ހިނގުމުގެ ފާތިޙާތަކުގެ ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ބަސްތަކުގެ ތަފާތު ވެއްޖެއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. އިމާމު ބުޚާރީގެ "القِرَاءَةُ خَلْفَ الإِمَام" އެވެ ހިސާބު ފޮތުގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ ހިތުގައިން އެބާވަތްގެ ދަލީލުތަކާއި ފިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ވިދާޅުވިއެވެ. "މިސޫރަތުން ރުކޫޢުގައިވާ ބާރު ތިބާއަށް މިސޫރަތުން ބައިވެރިވުމުގެ ނަމަވެ ރުކޫޢަށް ތަކުރާރުގައި ނުވިމަނާށެވެ." އަދި ސާބިތުވާ ހަދީޘް ބަޔާންކުރާ ތަކުރާރު ބައިގުން އިމާމު ތަފްސީރު އެއްގޮތް ކިޔެވިއެވެ.

(1) رواه أبو داود وابن خزيمة والحاكم وحسّنه الألباني.

ތާބިޢީނުންނާއި ފަޤީހުންގެ މަޛްހަބެވެ. އަދި އިމާމު މުޒަނީ ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން މިމައްސަލާގައި ވަރަށް ހުށަހެޅިފައިވެއެވެ. އަދި ފުރިހަމަކޮށް ރިވާވާ ޙަދީޘްތައް ޖަމާޢަތުގެ ނަމާދު ފަރުޟު ޢައިނެއް ކަމުގެ ދަލީލުތަކެވެ. އަދި ޙަދީޘްތަކުގައިވާ ޢިބާރާތްތަކެވެ. އަދި ޝަރުޢީގައި ބާޠިލު އިބާރާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަރުޟު ކިފާޔާއެއް ކަމަށް ނުވަތަ ސުންނަތެއް ކަމަށް ބުނާ ބަސްތަކަކީ ޟަޢީފު ބަސްތަކެވެ. އަހުރެން އިޚްތިޔާރުކުރަނީ ފަރުޟު ޢައިނެއް ކަމެވެ.''(1)

ދަންނައެވެ. މިނިވަން ފިރިހެނުން ތާބިޢީނުންނާއި ފަޤީހުން ޖަމާޢަތަށް ދިޔުމުގެ ވިދާޅުވާ ބަސްތަކެވެ. އަދި ފުރިހަމަ ދަލީލެއް ނެތި ޢުޛުރެއް ނެތި ކަމެވެ. އެބަހީ ސުންނަތުގެ ޢިބާރާތް ނުވަތަ ޙަދީޘް ތަކުގައި ނުބުނެވޭ. އެއީ ފަރުޟު ޢައިނެއް ކަމުގެ ދަލީލެވެ. ފަރުޟުވެގެން ކަމަށް ވެއްޖެ ޢުޛުރު ނެތި ނުދާ މީހާ ފާފަވެރިއެވެ.

ޖަމާޢަތުން ފަރުޟު ނަމާދު ކުރުމާއި ދުރުވުމަށް ލިބޭ ޢުޛުރުތައް: ފަރު ޖަމާޢަތަށް ޙާޟިރުވުން ދޫކޮށްލުމަށް ޢުޛުރުގެ ތެރެއިން ޝަރުޢީ ގޮތުން ބަލައިގަނެވޭ ޢުޛުރުތަކެއް ވެއެވެ. އެއީ މިވަނީ ބަޔާންކޮށްލައިފައެވެ.

1- ދުށަމެރުން ފިޔަވައި ހިމެނޭ ނުވަތަ ބޮޑެތި ބިރުވެރިކަމަކުން ފާރަވެރިވުން.

މާތްالله ރަސޫލުއްލާހު ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެމެން ދަނީ ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إِلاَّ مِنْ عُذْرٍ"(2) މާނައީ: "ބަންގި އަޑު އިވި ނަމަވެސް ޙާޟިރުނުވާ މީހާގެ ނަމާދެއް ނުވެއެވެ. ޢުޛުރެއް ހުރި މީހާ ފިޔަވައި." ދެން ރަސޫލުއްލާހު ޞައްލައްލާހު ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ޢުޛުރަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ބިރާއި ބަލިކަމެވެ.

2،3- ފިނިގަދަވުމާއި ވާރޭވެހުން.

މާތްالله ރަސޫލުއްލާހު ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ދަތުރުތަކުގައި ފިނިގަދަވެ ވާރޭވެހޭ ރޭރޭގައި މުއައްޛިނަށް ބުނެއްވިއެވެ. "صَلُّوْا فِي رِحَالِكُمْ" (ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޮފިތަކުގައި ނަމާދުކުރާށެވެ.) މިފަދައިން ޢަބްދުﷲ ބުނުއްވިއެވެ.''(3) އަދި މާތްالله ރަސޫލުއްލާހުގެ ޞަޙާބީންގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

---

(1) "نيل الأوطار" مختصراً.

(2) رواه ابن ماجه والدّارقطني وابن حبّان والحاكم وصحّحه الألباني.

(3) رواه البخاري ومسلم.

އެއްފަހަރަކު އަހުރެމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއެކު ދަތުރަކު ނިކުމެއްޖައީމުއެވެ. ފަހެ ވާރޭވެހުން ފަށައިފިއެވެ. އެހިނދު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ގެގައި ނަމާދުކުރުމަށް އެދޭމީހާ ފަހެ ގެގައި ނަމާދުކުރައްވާހުށިކަމެވެ."(1)

4- **ނަމާދުވަގުތު ކާނާ ހާޒިރުވުން.** ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ عَلَى الطَّعَامِ فَلاَ يَعْجَلْ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهُ، وَإِنْ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ކެއުމުގެ މަތީގައި ވާނަމަ ފަހެ އޭނާ އޭނާގެ ބޭނުން ފުރިހަމަކުރުމަށް ދާންދެން އަވަސްނުވާހުށިކަމެވެ. އަދި ނަމާދަށް ޤާމަތްދެވުނު ކަމުގައިވިޔަސް މެއެވެ."

5- **ދިރާޖެހުންކުރު ބާޖެހޭކަން ދަންޖެހިތައް ހުރުން.** ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ޢާއިޝަތުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެހިއްސެވީމެވެ. "لاَ صَلاَةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ"(3) މާނައީ: "ކާނާ ހާޒިރުވެފައިވާ ވަގުތުގައި ދިރާޖެހިފައިވަނިކޮށް ކުރާނަމަ ވަގުތު ނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

ފަހެ މިބާވަތުގެ ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުން ފަހަނައަޅައިގެން ހުއްޓުވާ އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތުން ސާބިތު އުޒުރުތަކެވެ.

އިމާމުކަންކުރުން އެންމެ ޙައްޤުވެގެންވާމީހާ: ފަހެ އިމާމުކަންކުރުން އެންމެ ޙައްޤުވެގެންވާމީހަކީ މިސްކިތްކަންކުރާ ޤުރުއާން އެންމެ ބޮޑަށް ކިޔަވައިދޭމީހާއެވެ. ފަހެ ޤުރުއާން ކިޔަވައިދިނުމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ ޙަދީޘްތަކާއި ސުންނަތް އެންމެ ބޮޑަށް ދަންނަމީހާއެވެ. އަދި ސުންނަތް އެނގުމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ ހިޖްރަކުރުމަށް ކުރިން އެންމެ އިސްވީމީހާއެވެ. އަދި އެކަމުގައިވެސް ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ އުމުރުން ކުރީން އެންމެ ބޮޑުވީމީހާއެވެ.

ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا كَانُوا ثَلاَثَةً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَحَدُهُمْ،

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي.

(2) رواه البخاري.

(3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

وَأَحَقُّهُمْ بِالإِمَامَةِ أَقْرَؤُهُمْ"(1) މާނައީ: "އެބައިމީހުންނީ ތިންމީހުން ކަމުގައި ވާނަމަ ފަހެ އެބައިމީހުންކުރެ އެކަކު އިމާމަކަން ވާހުށިކަމެވެ. އަދި އެމީހުންކުރެ އިމާމަކަން އެންމެ ޙައްޤުވެގެންވާ މީހަކީ އެމީހުންކުރެ ޤުރުއާން އެންމެ ރިވެތިކޮށްކިޔަވާމީހާއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللهِ، فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ، فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً، فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِلْمًا، وَلاَ يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ، وَلاَ يَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ"(2) މާނައީ: "ބަޔަކުގެ އިމާމަކަން އެމީހުންކުރެ اللهގެ ފޮތް އެންމެ ރިވެތިކޮށްކިޔަވާމީހާ ކުރާހުށިކަމެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން ޤުރުއާން ރިވެތިކޮށްކިޔުމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ ފަހެ އެބައިމީހުންކުރެ ސުންނަތް އެންމެ ބޮޑަށްދަންނަމީހާ އިމާމަކަންކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި ސުންނަތް ދަސްވުމުގައި އެބައިމީހުން ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ ހިޖުރަކުރުމުގެ ގޮތުން އެންމެ އިސްވީމީހާ އިމާމަކަންކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި ހިޖުރަކުރުމުގައި އެންމެން ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ އިސްލާމްވުމުގެ ގޮތުން އެންމެ އިސްވީމީހާ އިމާމަކަންކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި މީހަކު އަނެއްމީހާގެ ވެރިކަމުގައި އޭނާގެ އިމާމަކަން ނުކުރާހުށިކަމެވެ.(3) އަދި އޭނާގެ ގޭގައި އޭނާގެ ގޮނޑިމަތީގައި އޭނާގެ ހުއްދައާއެކު މެނުވީ ނުއިށީންނާހުށިކަމެވެ."

އެބަޔަކުގެ އިމާމަކަން ޙައްޤުވެގެންވާ މީހުން: ފަހެ ބާލިޣުނުވާ ކުޑަކުއްޖާގެ އިމާމަކަން ޙައްޤުވެގެންވެއެވެ. އަދި ނާބީނާގެ އިމާމަކަންވެސް ޙައްޤުވެގެންވެއެވެ. އަދި އިށީނދެއިންނަމީހާ ކޮޅަށްހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ކޮޅަށްހުންނަމީހާ އިށީނދެއިންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، އަދި ސުންނަތް ނަމާދުކުރާމީހާ ފަރުޟު ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ފަރުޟު ނަމާދުކުރާމީހާ ސުންނަތް ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ތަޔައްމުމުކޮށްގެން ހުންނަމީހާ ވުޟޫކޮށްގެން ހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ވުޟޫކޮށްގެން ހުންނަމީހާ ތަޔައްމުމުކޮށްގެން ހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ދަތުރުވެރިޔާ މުޤީމުއެއްގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި،

(1) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن ماجه.

(3) އެބަހީ ގެއެއްގައި އެގެވެރިޔާ ހުއްޓައި އޭނާގެ ހުއްދައެއް ނުލިބި އެގޭމީހުންގެ އިމާމަކަން ނުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި އިމާމުކަމުގެ ބަސްވި އިމާމު ހުއްޓައި އޭނާގެ ހުއްދައެއް ނުލިބި އިމާމަކަން ނުކުރާހުށިކަމެވެ. އެއީ ޤުރުއާން ކިޔުމުން ބޮޑަށް ރިވެތިކޮށް ކަމުގައިވިނަމަވެސް ވެއެވެ.

މުޤީމުވީމާ ދަތުރުވެރިޔާއެއްގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، މާތްވީމާ އޭނާއަށްވުރެ ދަންވީމާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި މިހުރިހާ ގޮތެއް ޞައްޙަވާނެގޮތެވެ.

ފަހެ މާތްالله ރަސޫލުންނަށްފޮނުއްވި ދީން ސަލާމާ އަލަކަށްވާނެގެ އަމަލުގެ މިސްކީނުންނާގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އޭރު އަލަކަށްވާނެގެ އުޅުއްވީން ހަހަރު ނުވަތަ ހަތްއަހަރުވެސް. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަނދުކޮށްލައްވާ ވަޤުތީގެ ނަމާދުތަކުގައި ދަރަފަހަރުގައި މިސްކީނުންނާގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުއްވިއެވެ. އިބްނު އުއްމު މަކްތޫމް މަދީނާއަށް ވެރިކުރެއްވިއެވެ. އަދި އަލަކަށްވާނެގެ ހާޒިރުވާ ބަހަށްދެއްވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަވަހަށްވެރިކުރެއްވި އެހާސޮނަށްފެއިދިހުގެ ފަހަތުދުރުގައި އިރުއިރުދީ އިންނަވައިގެން ނަމާދުކުރުއްވިއެވެ. އަދި އިންނަވައިގެން ނަމާދުކުރުމަށް އަޅުބަލައިލާގެން ބޮޑުދުވަހުގެ ނަސްނަވައިގެން ނަމާދުކުރުއްވިއެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގުޅިގައި އިސްނަމާދުކުރުއްވަމުން އަލަކަށްވާނެގެ އަވަހުގެ މިސްކީނުންގެ ގޮތަށް ވެއިރުން އެބައިމީހުންނަށް ފިޔަވައި ނަމާދުކުރުއްވިއެވެ. ދަރަފަހަތަށް ނަޔަނިވަސް ސުންނަތް ނަމާދުކުރެވޭނެ.[1] އަދި އެއީ ހަނދުކޮށްލަނޑު ސުންނަތް ނަމާދުވެ. އަދި މިހުންނަނޑު ހިއްސާނަމާދުވެ. މާތްالله ރަސޫލުންނަށްފޮނުއްވި މިއުޅުން ހެޔޮ އަދުދަގެ ރަޙަމަތަށް ރަވާވެވެނަވައެވެ. އަލަކަށްވާނެގެ ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަހަރަށް އައިމާވެ. އެބަ އަލަކަށްވާނެގެ ހުނަހިރު މިސްކިތުގައެވެ. ފަހެ ނަމާދަށް ތަކުބީރުވިއްޖެއެވެ. ފަހެ އަލަކަށްވާނެގެ ނަމާދުކުރުއްވައިދިނުމަށް ހުރުމާއިދިހުގެވެ. އަދި އަހުރެން ނަމާދުހިނިނު ހުއްޖަހީވިހާވެ. ފަހެ އަލަކަށްވާނެގެ ނަމާދުނާއޮސް އަވަދިވެއްޖައިގެން ދަރަހަނަވައިވިއެވެ. "އަހުރެމެންނާއި ނަމާދުވާ ނަމާދުކުރައްވާތީވެ" ދަންނަވައިވިއެވެ. "އަހުރެމެނަކީ ނަމާދުކުރައްވާކަށް ނަޑަނީވެ؟" އަހުރެން ދަންނަވައިވިއެވެ. އާ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހުރެން ކައްވާގެ ބަހަށް މިޒާތަށް ނަމާދުކުރުމެވެ. ފަހެ އަލަކަށްވާނެގެ ދަންނަވައިވިއެވެ. "އެގޮތަށް ތިޔަ ހެދިޔަސް މިސްކިތަން އަވަށް ހިނދު މިސްކީނުންނާއި ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. އަދި އެއީ ސުންނަތް ނަމާދެއް ކަމުގައި ވާނެއެވެ."[2] އަދި މަތްކާ ފަތަހަވީގެ ދުވަސްވަނަގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މައްކާއަށްވަނަވަރު ދިހަވައި ހުރިހާ ނަމާދެއް ދެރަކުއަތުން ކުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި (ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވާ

1) އަލަކަށްވާނެގެ އެއްގާވާތަނުން ދުވާލަކު ދަރަފަހަރު ނަގުރުވާނީވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގުޅިގައި ހުއްޓުވާގެން ކުރުކުރުއްވި ނަމާދަކީ އަލަކަށްވާނެގެ ފަރުޟު ނަމާދުވެ. ދަން އަލަކަށްވާނެގެ އަވަހުގެ މިސްކީނުންގެ އިމާމުވި ކުރުކުރުއްވި ނަމާދަކީ އަލަކަށްވާނެގެ ވަގުތު ސުންނަތް ނަމާދުކަމެވެ. އަދި އަވަހުގެ މިހުންނަނޑު އުޅުއްވިމީހުންގެ ފަރުޟު ހިއްސާނަމާދުކަމެވެ. އެކަމުން އަނަގެން އެއްބަޔަކީ ސުންނަތް ނަމާދުގައި ކުރުވީ ފަހުގެ ފަރުޟު ފަރުޟުވާނެގެ ކުރާ ނަމާދުކުރުމަކީ ވިދިވިދިއާޅުވިނަކަތަކެވެ.

2) رواه أحمد وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

ހިނދު) حديث ފުޅުކުރައްވައެވެ. "ޔާ މައްކާގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! ތެދުވެ ހަތަރުރަކުޢަތްކޮށްލާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެމެންނީ ދަތުރުވެރިންނެވެ."

ދެންފަހެ މުޤީމުއްގެ ފަހަތުގައި ދަތުރުވެރިޔާ ނަމާދުކުރާނަމަ ކުރާނީ ހަތަރުރަކުޢަތް ފުރިހަމަކޮށެވެ. އެހެނީ އޭނާއަށް ނަމާދު ޤަސްރެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އިމާމުވީމާ އެކު ދެރަކުޢަތް ކިޔެވުން ކަމުގައިވިޔަސް ފަހުން ތެދުވެ ދެރަކުޢަތް ކިޔަވަނީއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވިއްޖެ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގާ ސުވާލުކުރެވުނެވެ. "ދަތުރުވެރިޔާ އެކަނި ކޮބައިތޯއެވެ؟ އޭނާ އެކަނިހުރިޔާ ނަމާދުކުރާ ހިނދު (ޤަސްރުކޮށް) ދެރަކުޢަތްކުރެއެވެ. އަދި މުޤީމުއްގެ ފަހަތުގައި ކުރާއިރު ހަތަރުރަކުޢަތްކުރެއެވެ. ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. ސުންނަތުގެ ގޮތަކީ އެއީއެވެ."(1)

ސަލާމްދިނުމަށްފަހު އިމާމު މައުމޫމުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިލުން:

ފަހެ ސަލާމްދިނުމަށްފަހު އިމާމު މައުމޫމުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިލުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވިއްޖެ ސަމުރާ ބިން ޖުންދުބު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ. "كَانَ النَّبِيُّ صلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلاَةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ"(2) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކޮށްލެއްވުމާ (އަވަދިވެވަޑައިގެންނަވާ) ހިނދު އަހުރެމެންނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ." އަދި އަސްވަދު އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ ޔަޒީދު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވުމުން އަނބުރާލައްވައިގެން ދިމާއަށް އެނބުރިލައްވައެވެ."(3)

ފަހެ މައުމޫމުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިލާއިރު ކަނާތްފަރާތުން އެނބުރިލުމާ ނުވަތަ ވާތްފަރާތުން އެނބުރިލުމަށް މައްސަލައެއްނެތެވެ. ދެގޮތްވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ޤުބައިސާ ބިން ހުލްބު އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހުރެމެންނަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ފަހެ (ނަމާދު ނިމުމުން) ދެފަރާތަށްވެސް އެކަލޭގެފާނު އަހުރެމެންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިލައްވައެވެ."(4)

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه أحمد والبخاري.

(3) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(4) رواه أبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

އަންހެނާ އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތުގައި އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުން: ފަހެ އަންހެނުންނަށް އަންހެނާގެ އިމާމުކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި އަންހެނާ އިމާމުކަން ކުރާއިރު ހުއްޓެހުންނާނީ ފުރަތަމަ ސަފުގެ މެދުގައެވެ. އިމާމު ބަހައިރަތީ ބައްޔަ ސަވާބަކާއެކު މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަންހެންބޭފުޅުންގެ ޢާއިޝާއާއި އުއްމުސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިފަހެވެ. "ފަހެ އަންހެންބޭފުޅުން އަންހެނުންނާ އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި ސަފުގެ މެދުގައި ހުއްޓިވަޑައިގަންނަވައެވެ." ފަހެ އަންހެންބޭފުޅުންނަށް އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތުގައި އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާއިރު އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި އަޑުގަދަކޮށް ކިޔެވުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަމަށް އިބުނުޤުދާމާ ވިދާޅުވެއެވެ. އަންހެންބޭފުޅުންނަށް އެކަށީގެންވާ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން ފިރިހެނުންގެ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމާ ބަރާބަރުވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް ނަމާދުކުރުން އެކަހަލަ ފިރިހެނުންގެ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ ކަހަލަ ނޫނެވެ. އަންހެންބޭފުޅުންނަށް ޖަމާޢަތް ވާޖިބުވެގެންނުވެއެވެ.

ފަހެ އަންހެނަކަށް ފިރިހެނުންގެ އިމާމަކަށްވެ ނަމާދުކުރުން ހުއްދަނުވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫބަކުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވަނިކޮށް އަޅުގަނޑު އަޑުއެހީމެވެ. "لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً"(1) މާނައީ: "ބައެއްގެ ކަންތައްތަކުގެ ވެރިއަކަށް އަންހެނަކު ހަދައިފި ބަޔަކު ދުވަހަކުވެސް ކާމިޔާބެއް ނުވާނެއެވެ." އަދި އެކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި އިމާމުކަންވެސް ހިމެނެއެވެ.

އިމާމުކަމާބެހޭ ތަފާތު ބައެއް މަސްއަލަތައް

އިމާމުމީހާ މައުމޫމުންނަށްވުރެ އުސްތަނެއްގައި ހުރެ އިމާމުކަންކުރުން: ފަހެ އެއީ މަކްރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫމަސްޢޫދު އަލްއަންސާރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިމާމުމީހާ މައުމޫމުންނަށްވުރެ އުސްތަނެއްގައި ހުރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަނާކުރެއްވިއެވެ."(2)

ފަހެ ބޭނުމެއްޖެހިއްޖެ ހާލަތުގައި އެގޮތް ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. މިސާލަކަށް ބަޔަކަށް ނަމާދުކުރުން ދަސްކޮށްދިނުމަށްޓަކައެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ސަހުލު ބުނު ސަޢުދުގެ ކިބައިން

(1) رواه أحمد والبخاري والتّرمذي والنّسائي.

(2) رواه أبو داود والدّارقطني وصحّحه الألباني.

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިންބަރު އެންމެފުރަތަމަ ބެހެއްޓީ ދުވަހު މިންބަރުމަތީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިރީސްދެވަޑައިގެންނެވިތާނގައި އަހުރެން ދުށީމެވެ. ދެން އޭގެ މަތީގައި ހުންނަވައި الله أَكْبَرُ ޔޭ ވިދާޅުވެ ހަރަންބަންނަވައިފިއެވެ. ދެން ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ފަހަތަށް ހިނގާފައި މިންބަރު މަތިން ފައިބާވަޑައިގެން ސަޖިދަކުރައްވައި ކައިރިއަށް ޢާއިދުވެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން އަލުން މިންބަރު މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ ނަމާދުކޮށް އަވަދިވެވަޑައިގެންނެވި ހިނދު މީސްތަކުންނާ ކުރިމަތިލައްވައި حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން މިކަންކަލޭގެފާނު މިގޮތަށް މިކަންކުރެއްވީ ތިޔަބައިމީހުން މިކަލޭގެފާނާ އިޤުތިދާކުރުމަށް އަދި މިކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާގޮތް ތިޔަބައިމީހުން ދަސްކުރުމަށްޓަކައެވެ."(1)

ދެންފަހެ މައުމޫމުން އިމާމަށްވުރެ މަތީގައި ތިބުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. ރަޟިﷲ ޢަންހު އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތުގެ މަތީގައި ހުންނަވައިގެން (ފުރާޅުމަތީގައި ހުންނަވާ) އިމާމާ އިޤުތިދާކޮށް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ."(2)

އިމާމުމީހާއި މައުމޫމުންނާ ދެމެދު ހުރަހެއްވާ ހާލު މައުމޫމުން އިމާމާ

އިޤުތިދާކުރުން: އިމާމުމީހާގެ ހަރަކާތްތައް ދެނެގަތުން އެކަށީގެންވާނަމަ ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި ފަރުދާއެއް ނުވަތަ ފާރެއްފަދަ އެއްޗެއްގެ ނިވާލުގައި އިމާމުމީހާ ވާނަމަ އޭނާގެ އަޑުއިވުމެވެ. މަގެއް ނުވަތަ ކޯރެއްފަދަ އެއްޗެއް ދެމެދުގައި ހުރަސްވެފައިވާނަމަވެސް އިމާމުމީހާ ފެނުމެވެ. ފަހެ އިމާމު ބުޚާރީ ހަސަނުލްބަޞްރީގެ ކިބައިން ނަޤުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިބާއާ އިމާމާ ދެމެދު ކޯރެއް ހުއްޓަސް އިމާމާ ނަމާދުކުރުމުން އެއްވެސް މައްސަލައެއްނުވެއެވެ." އަދި އަބޫމިޖްލަޒު ވިދާޅުވިއެވެ. "މައުމޫމުމީހާއާ އިމާމުމީހާއާ ދެމެދު މަގެއް ނުވަތަ ފާރެއްވިޔަސް ތަކުބީރުތަކުގެ އަޑު އިވޭނަމަ އިމާމުމީހާއާ އިޤުތިދާކުރާށެވެ."(3)

އިމާމުމީހާ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު އިމާމުކަމަށް އިސްކުރުން:

ފަހެ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި އިމާމުމީހާއަށް ނަމާދު ދޫކޮށްލަންޖެހިއްޖެނަމަ ބުނދު ވެއްޖެނަމަ މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު އިސްކުރުމަށްފަހު އިމާމުމީހާ ނަމާދު ދޫކުރުން އެކަށީގެންވެއެވެ. ދެން ނަމާދުގެ ބާކީބައި މިހާރު އިމާމުކަމުން އިސްކުރެވުނު މީހާ ފުރިހަމަކުރާނީއެވެ. މިސާލަކަށް އިމާމުމީހާ މައުމޫމުންނަށް ނަމާދުކުރަމުން ތިއްބާ ވުޟޫ ގެއްލުމުން ނުވަތަ ވުޟޫ ނެތްކަން ހަނދާންވެއްޖެނަމަ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(2) رواه البخاري تعليقاً.

(3) رواه البخاري.

ހަނދާންނެތިގެން ނަމާދުކުރަން ފަށައި ނަމާދުކުރުމުން ދަނިކޮށް ހަނދާންވެއްޖެނަމަ އެގޮތަށް ކަންތައްކުރާނީއެވެ. އަދި އެގޮތަށް ހެދުމަކުން އެއްވެސް މައްސަލައެއް ނަމާދަށް ބާޠިލުއެއްނުވާނެއެވެ. އަދި އިމާމު ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުވުން މިންވަރުވެސް ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. ފަހެ އުމަރުގެ ފަހަތުން ޝަހީދުވެވަޑައިގެންނެވި ބާރީތާގައި އުމަރުގެފާނު އެގޮތަށް ކަންތައްކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ފަތިސްނަމާދުގައެވެ. ''ޢަމުރުބުނު މައިމޫނު އާކިޔާގެފާނުގެ ގާތަށް ޒަންޖަބޫ ހަހަރެއިރު ހިނގުނު އެކަށޭގޮތުން ﷲ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ''ކުއްތާ އަހަރެން ޤަތުލުކޮށްފިއެވެ. ނުވަތަ ކުއްތާ އަހަރެން ކާލައިފިއެވެ.'' ދެން ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބުނު ޢައުފު އިމާމުކަމަށް އިސްކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބުނު ޢައުފު ވަރަށް ލުއިލުއިކޮށް ނަމާދު ފުރިހަމަކުރެއްވައިދެއްވިއެވެ.''(1) އަދި ނަމާދު ފުރުމުގެ ކުރިން ނުވަތަ ރުކޫޢަށް ދިޔުމުގެ ކުރިން އިމާމުމީހާއަށް އެފަދަ ޙަދަޘެއް ދިމާވެއްޖެނަމަ އަދި މައުމޫމުންނަށް އުނދަގޫނުވާނަމަ އިސްތިޚްލާފުން ނުވަތަ ދުރުން ޚަލީފާއިލުން މަޤްބޫލުކަމެއްގެން ބޭބޭ ދިނުވައި ނުވަތަ ހިނގައިގެން އަރިހަށް ނަމާދުކުރިއަށް ގެންދިޔުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. ''ފަހެ އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދަށް ފައްޓަވަން ﷲ أَكْبَرُ ވިދާޅުވަން އުޅުއްވަނިކޮށް ޖުނުބުގެ ޙާލަތުގައި އުޅުއްވާކަން ހަނދާންވިކަން ހަނދާންވެވަޑައިގެން މިޙްރާބުން މިތަނުގައި ތިބޭށޭ ވިދާޅުވެ ގެތެރެއަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން ޣުސުލުވެވަޑައިގެން އެނބުރިވަޑައިގެން އިސްތަށިފޮތިން ފެންތިކިތަކަ ބާލާ މިސްކިތަށް ވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވައިދެއްވިއެވެ.''(2)

އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުން ތަބާވުމުގެ ޙުކުމް: އެބަހީ މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު އެހެނިހެން މައުމޫމުންނަށް އިމާމުމީހާގެ ތަކުބީރުތައް ފަރުޟުކޮށްދެވިފައެވެ. ފަހެ އިމާމުމީހާގެ އަޅު ތަކުބީރުތަކުގެ މައުމޫމުން ފާހަގަކުރައްވައި ނަމާނަމަ އެކަހެރިކުރުން މުސްތަޙައްބުވާނެއެވެ. ''އެއް ފަރަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް އާޚިރުވަގުތުގެ ބަލިވެއްޖެ އިރުގެ ތަކުބީރުތަކުގެ އަޑު އިވުނުފަހުން އަބޫބަކުރުގެ ތަކުބީރުގެ މައުމޫމުން ފާޅުކުރައްވައިދެއްވިއެވެ.'' ދެން އިމާމުމީހާގެ އަޑު މިސްކިތުން ފާހަގަ އަބޫބަކުރު ތަކުބީރުގެ މައުމޫމުން ނަގައެވެ. އަދި ކިޔައްވައެވެ! މަކުރޫހަވެގެންވެއެވެ.

(1) رواه البخاري.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

ނަމާދުގައި އިމާމުވުމާއި މައުމޫމުންގެ މަޤާމު

އިމާމުވުމާއެކު އެންމެގިނަކު ނަމާދުކުރާނަމަ އިމާމުވުމާއި އާއި ހުންނަންޖެހޭ
މަޤާމު: ފަހެ އިބާރާތްތަކުގައި މައުމޫމުވިޔާ ހުންނާނީ އިމާމުވިޔާގެ ގައިގައި ޖެހިގެން އޭނާގެ ކަނާތްފަރާތުގައެވެ. އިމާމުގެ ފަހަތުކުރުވުމުން. މާތްالله ތަޢާލާ ރަސޫލުﷲ ނަބިއްޔާ ވަހީކުރެއްވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވަމުންދާއިރު ...
...ބާއްވަނިވިއެވެ. ފަހެ އަހުރެން އައިސް އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގައި ހުރެއްޖެއިމެވެ. ފަހެ
އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންގެ އަތުގައި ހިފަހައްޓަވައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތަށް އަހުރެން
ގެނެސްދެއްވިއެވެ. ދެން ޖައްބާރު ބިން ޞަޚުރު އައިސް އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގައި ހުރެއްޖެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އަހުރެމެން ދެމީހުން އެކުގައި ހިފަހައްޓަވައި ފަހަތަށް
ގެންގޮސްވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ހުއްޓެވިއެވެ."(1)

ދެންފަހެ އެއްމީހަކު އިމާމާއާ އެކުގައި ނަމާދުކުރާނަމަ އެކަލޭގެފާނުގެ ހުރުމަށް ހުންނަންޖެހޭ އިމާމުގެ
ފަހަތުގައެވެ. އަދި ފިރިހެނުން އިމާމުގެ ފަހަތުގައި މިސާލަކަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ހުރުމަށް ހުންނަންޖެހޭ
ފިރިހެނުންގެ ސަފުގެ ފަހަތުގައެވެ. ފިރިހެނުންގެ ސަފާ އަންހެނުން ނުވާނެއެވެ. މާތްالله
ރަސޫލުﷲގެ ސުންނަތުގައި ... ވާހަކަ ... ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ.
"އަންހެނުންގެ ސަފުގައި އަންހެނުންނާއި ރައްޓެހި ވާހަކަ" رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި
ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އަންހެނުންގެ މަސްޖިދު، އެންމެ ... ފިރިހެނުން އަންހެނުންގެ ފަހަތުގައެވެ."(2)

**އިމާމުވުމާއެކު ދެމީހުން ނުވަތަ ގިނަމީހުންގެ ...އެހެން އިމާމުވުމާއި
މައުމޫމުންގެ މަޤާމު:** ފަހެ އެބާރަށްގައި މައުމޫމުން ފިރިހެނުން އިމާމުވުމާގެ ފަހަތުގައެވެ.
އިސްލާމީ ދީނުގައި ... ސުންނަތުގެ ... ފާހަގަކޮށްދެއްވާއެވެ.

ދެންފަހެ އިމާމުވުމާ ދިމާގައި އެންމެ ކައިރީގައި ފިރިހެނުން ހުންނަންވާނެއެވެ.
ފަހެ ބުއްދިވެރިޔާއާއި ... ކިޔަވައިދޭ ... ބަޔަކު ... ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ.
މާތްالله ރަސޫލުﷲ ގެ ސުންނަތުގައި ... ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. ދެންފަހެ
ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلَامِ

(1) رواه مسلم وأبو داود.

(2) رواه البخاري ومسلم.

وَالنُّهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الأَسْوَاقِ"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ތަންކޮޅުބޮޑުންނަ ބުއްދިވެރިން ތިމަންކަލޯގެފާނާ ޖެހިގެން އަންނަ ގޮތަށް ތިބޭށެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ޖެހިގެންވާ މީހުންނެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ޖެހިގެންވާ މީހުންނެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ޖެހިގެންވާ މީހުންނެވެ. އަދި ބާޒާރުތަކުގެ އަޑުގަދަކަމުން ތިޔަބައިމީހުން ރައްކާތެރިވާށެވެ. (އެބަހީ މިސްކިތުގައި އަރައިރުންވާ އަޑުގަދަ ކަންކަން ނުކުރާށެވެ.)"

އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިންގެ ޞަފުތައް: ފަހެ ކުޑަކުދިން ތިބެންޖެހޭނީ ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކުގެ ފަހަތުގައެވެ. ފަހެ އުމުރުގެ ބާލިޣުނުވާ ކުދިން ސަފުގެ ފަހަތުގައި ބައިތިއްބާ ކަމުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދި އަންހެނުން ތިބެންޖެހޭނީ އެކުދިންގެ ފަހަތުގައެވެ. އެހެނީ އެންމެ ފަހަތުގައެވެ. މާތްﷲ ރަސޫލާއާބެހޭ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ދަލީލު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުމާކޮށްދެއްވިއެވެ. "خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا"[2] މާނައީ: "ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހެޔޮގޮތަކީ ސަފެވެ އެންމެ ކުރިމަތީ ސަފެވެ. އަދި އެސަފުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ނުބައިގޮތަކީ ސަފެވެ އެންމެ ފަހަތު ސަފެވެ. އަދި އަންހެނުންގެ ސަފުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހެޔޮގޮތަކީ ސަފެވެ އެންމެ ފަހަތު ސަފެވެ. އަދި އެސަފުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ނުބައިގޮތަކީ ސަފެވެ އެންމެ ކުރިމަތީ ސަފެވެ." އެހެނީ ފިރިހެނުންގެ އެންމެ ފަހަތު ސަފާ އެންމެ ކައިރިވެގެންވަނީ އަންހެނުންގެ އެންމެ ކުރިމަތީ ސަފެވެ. އެހެންކަމުން ދުރުބައިވުމުގެ ހިތްވަރަށް ސަލާމަތާ ފަސާދަވުމުން ރައްކާވެގެންވެއެވެ. އަދި ނަމާދުގައި ހުސްހުސްގޮތް އެބައިމީހުންގެ ހުސްބުޅާތެރިކަން ކުޑަވެގެންވެއެވެ.

ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެގެން ނަމާދުކުރުން: ފަހެ ސަފުގައި ޖާގަހުސްވެ ހުރެ ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެގެން ނަމާދުކުރުމުގެ ޙުކުމް ބާޠިލުވާނެއެވެ. އިމާމު އަޙްމަދުއާއި، އިމާމު އިސްޙާޤުއާއި، އިމާމު ނަޚަޢީއާއި، އިމާމު ޙައްމާދުއާއި، އިމާމު ޙަސަނު ބުނު ޞާލިޙުއާއި، އިމާމު އިބުނު އަބީ ލައިލާއާއި، އިމާމު ވަކީޢު - رحمهم الله- މިފަދައިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި ތަޙްޤީޤުކަމަށް ފެންނަނީ މިހެއްޔެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ރަސޫލާއަކީ ވާބިޞަތުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ދަލީލު ވިދާޅުވިއެވެ. "ސަފުގެ ފަހަތުގައި މިހާރު ނަމާދުކުރަނިކޮށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ދެކެވަޖެހިގަތެވެ. ވީރު އާންމުގޮތުން ނަމާދު އަދުން ކުރުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރައްވާފައެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވޮޑިގެންވި ޢަލީ ބުން ޝަރީޢާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިހެނި ސަލާމުގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރައްވަންނުމުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަން ފުރަވަޖެހިގަތެވެ. ދެން އާދެ ނަމާދު ނިމުމުން އެކަލޭގެފާނު ހުޅުވަޖެހިގެން ކުންނަވައި އާދަޔަށް حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "ތިޔާ އަޅުން ނަމާދުކުރާނެވެ. ވީ ސަލާމް ފަރުމާގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރާށެ މިއާން ނަމާދުގެ ނުވެއެވެ."(2)

އަދި އިމާމު ޙަސަނުލްބަޞްރީއާއި، އިމާމު އަޙްމަދާއި، އިމާމު އަބޫޘައުރާއި، އިމާމު ދާއޫދާއި، އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمهم الله- ވިދާޅުވެފައިވާ އާދޭގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެކަމަށެވެ. އެހެނަމަ ވަޖިބުކުރެވޭނީއާ ކަމަށް އެބަޔަކުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިބައިގެ ދަލީލުތަކަކީ ތަޝައްހުދު މާތްالله ރުއްސުންލިބިވޮޑިގެންވާ އަބްދުﷲ ބުނު މަސްޢޫދުގެ ވާހަކައެވެ. އެކަލޭގެފާނު މިސާލަކަށް ފުރުވަޖެހިގެންނުވިއިރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއްމުކޮށް ކިޔުއްވަމުންދިޔައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ސަލާމް ފުރުވަޖެހިގަތުމުގެ ކުރިން ކިޔުއްވަވާ ޖަވާބެއް. އަދި ކިޔުއްވާ ދަރުސްތަކުގައި އިރުޝާދުކުރައްވަމުން ސަލާމް ފުރުވަޖެހިގަތުމެވެ. ދެން ނަމާދު ނިމުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޅުގަނޑުމެން حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "(ނަމާދުގެ ތަޝައްހުދު ކިޔުމަކީ) މިފަދަ ގޮތުގައިވާނެއެވެ. الله އިސްކުރައްވާފައިވެއެވެ! އަދި ފުރަތަމަކަމަކަށް އެހެމެނަށް ސަލާމް ކުރައްވާހުށިއެވެ."(3) ވީމާ އެބައިގެ ވިދާޅުވެފައިވާ އަޅުގަނޑުމެންގެ ނަމާދުގައި ބަޔަކު، ސަލާމް ބުނެގެން އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރެއްވުން (އެބަހީ ކިޔުއްވުމަށް ކުރެއްވުން) އަދި އެކަލޭގެފާނަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދު އަދުން ކުރައްވަމުން އަޅުގަނޑުމެން ދަސްކޮށްދެއްވި އެކަމަ މިހާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެކަމަށެވެ.

ވީމާ ހުރި ޖަވާބުގައި މިފަދައިން ބުނެވިދާނެއެވެ. ތަޝައްހުދު ގައިމުދާނެކަމަށް ބޭނުން ވެއްޖެކަމުގެ މިނިވަންކަމަށް ސަލާމް ބުނެގައި އަދާކުރުމުގެ ނަމާދެއް ބާޠިލުވާނެއެވެ. އެކަމަކު ތަޝައްހުދު ނުވަތަ އެއްޗެއްގެ މިނިވަންކަމެއް ސަލާމް ބުނެގައި އެއްޗެއްގެ އަދާކުރެއްވުމަށް ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. ވީ މިއީ ވަރަށްގިނަ ބޭފުޅުން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ.

ދެންވީ މިހެނި މިސާލެއް ވަރަކަ ހިނދު ސަލާމުގެވަގުތާއި ކަމާ ގުޅިގެން ޙާލަތެއްގައި ފާހަގަކުރެވޭ؟ ވީ ބަޔަކު ބުނުއްވުން ވިދާޅުވެފައިވާ ފަހަރުސަލާމް ހިނގައިގެ ކަންތައްގައި މަޖުބޫރު ހިފައި ފަހަރަކު ދަރަނިކުރާތީ. އަދި ފަހަރަކު ދަރަނިކުރާތީ މިހާ އެކަމަށް އިސްލާމު

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وابن ماجه والبيهقي وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنّسائي.

ނުކުރުމަށެވެ. ދެން ސަފުން ހުސްވި ތަންކޮޅު ސަފުގައި ތިބޭމީހުން ކައިރިކައިރިއަށް ޖެހިލައި ބައްދައިލާނީއެވެ. އަދި އެގޮތަށް ބަރަކާތްތެރިކޮށްދެއްވާނެ އެބައިމީހުންގެ ނަމާދަކަށް އެއްވެސް ފަރަގެއް ނާންނާނެއެވެ. އަދި ޔާއައްލާ! އެއީ އިންސާނާއަށް އޭގެ އެންމެ ހެޔޮވަރަކަށް ކަމުގައިވެއެވެ. މިވާހަކަ ޖެހިގެން އަންނަ މައްސަލައިގައި ބައްޓަންކުރެވިފައިވާނެއެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ އެހެންމީހުންނާ އަންނަންދެން މަޑުޖެހިލައިގެން ހުރުމަށެވެ. އަދި އިމާމުމީހާ ތަކުބީރު ދެއްވުމުގެ ކުރިން މީހުން ނަމާދަށް ސަފުހަދަން ފަށާނީ އެހެންމީހުން ނަމާދަށް ސަފުހަދާ ނިމުމުންނެވެ. އަދި އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ކޮޅަށް ނަމާދު ބާޠިލުވާނެ ކަމުގެ ވާހަކަ އެބަ ފާހަގަކުރެވެއެވެ. ވީމާ ފަހެ ޖަމާޢަތުން ނަމާދަކުރުމަށް ބޭނުންވެ ފާހަގަކުރެވޭ.

ނަމާދަށް ސަފުހެދުން

ސަފުހަދަން ފަށާނީ އިމާމާ ދިމާއިންނެވެ. އަދި ދެވަނަސަފުހަދާނީ ފުރަތަމަސަފު ފުރުމުންނެވެ. އަދި ކަނާގާ ކަނާތްފަރާތަށް ބަލާ ސަފު ފުރެން ސިފަވާ ހުސްތަނެއް ހުޅުވާނުލައްވާށެވެ. އަދި ސަފުގައި އެއްވެސް ހުސްތަނެއް ނުބާއްވާށެވެ. އަދި ކަނޑިޔާއި ހުޅުވަނޑުކުރުމުގެ ސަފުހެދުމަކީ ވާޖިބުވެގެން އައިސްފައިވާ ބައެއް ނަމާދުތަކުގެ ބަޔާންކުރެވުނެވެ.

މާތްالله ރަސޫލާ ޞައްލާ އަލައިހިވަސައްލަމް ވިދާޅުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަރަކާތްތަކުގެތެރޭ ވިދާޅުވީގެ ކުރިން އަހުރެމެންނާ ކުރިމަތިލައްވައި حديث ފުރާކުރައްވައެވެ. "أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَرَاصُّوا"[(1)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ސަފުތައް ސީދާކުރާށެވެ. އަދި އެކަކުއަނެކަކާ ގުޅި ޖެހިލާށެވެ."

އަދިވެސް މާތްالله ރަސޫލާ ޞައްލާ އަލައިހިވަސައްލަމް ވިދާޅުވެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިފަދައިން ސަފުތަކަށް ގޮވައިލެއްވިއެވެ. "سَوُّوا صُفُوفَكُمْ، فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ"[(2)] މާނައީ: " ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް އެއްވަރުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ސަފު އެއްވަރުކުރުމަކީ ނަމާދު ފުރިހަމަވުމުގެ

---

(1) رواه أحمد والبخاري.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود وابن ماجه.

ތެރެއިންނެވެ." އަދި ސަޙީޙުލް ބުޚާރީގައި ޙަދީޘްގެ ލަފުޒު ވަނީ މިފަދައިންނެވެ. "فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ مِنْ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ" މާނައީ: " ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ސަފުތައް އެއްވަރުކުރުމަކީ ނަމާދު ޤާއިމުކުރުމުގެ ތެރެއިންނެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިފަދައިން ސަޙާބީންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "أَقِيمُوا الصُّفُوفَ، وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ، وَسُدُّوا الْخَلَلَ، وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ، وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް ސީދާކުރާށެވެ. އަދި ކަނދުރާތައް އެއްވަރުކުރާށެވެ. އަދި ހުސްތަންތަން ބަންދުކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚުންގެ އަތްތަކަށް މަޑުމޮޅުވާށެވެ. (އެބަހީ އެކަކު އަނެކަކަށް ކިޔަމަންވާށެވެ. ޖާގަ ދޭން ބޭނުންވާ ވަގުތު ޖާގަ ދޫކޮށްދޭށެވެ.) އަދި ޝައިޠާނާއަށް ހުސްތަންތަން ދޫނުކުރާށެވެ."

މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ނުޢުމާން ބިން ބަޝީރުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަފުތަކުގައި ހުރުމުން ސީދާކުރައްވައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ބޭފުޅުން އެކަން ދަނެވަޑައިގަތުމަށްދާނދެން އެކަލޭގެފާނު ސަފުތައް ސީދާކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެއްދުވަހަކު އެކަލޭގެފާނު ނިކުމެވަޑައިގެން ނަމާދަށް ތަކުބީރު ކިޔުއްވަން ގާތްވެވަޑައިގަތުމުން ސަފުން ކުރިއަށް ނިކުމެ ހުރި މީހަކު ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް އެއްވަރުކުރާށެވެ. ނުވަތަ الله ތިޔަބައިމީހުންގެ މޫނުތަކުގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފު ލައްވައިފާނެއެވެ. (އެބަހީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި ބައިބައިވުން ލައްވައިފާނެއެވެ.) ނުޢުމާން ބިން ބަޝީރު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އަހަރެން ފެނުނީ މީހަކު އޭނާގެ ކަނދުރާ އޭނާގެ އެކުވެރިޔާގެ ކަނދުރާއާ ކުޑަހުޅު ކުޑަހުޅާ ފައިގެ ފުރަހާ ފައިގެ ފުރަހާ ލައި އެއްވަރުކޮށްގެން އޮޅުވާލާފައި ހުރިތަނެވެ."(2)

އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ، فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ"(3) މާނައީ: "(އެންމެ ކުރީގައި

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

ތިޔަބައިމީހުން ކުރީސަފު ފުރިހަމަކުރާށެވެ. ދެން ޖެހިގެން އޮތް ސަފެވެ. ފަހެ އުނިކަމެއް ވާނަމަ ވާންޖެހޭނީ އެންމެ ފަހުސަފުގައެވެ.''

ފަހެ ސަފެއްގައި ހުރިމީހަކު ދިމާވެގެން ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފައި ސަފުން ނިކުމެގެން ގޮސްފިނަމަ ޖެހިގެންވާ ސަފުން އެދިމާގައި ހުރިމީހާ ކުރިއަށް ޖެހިލައި އެހުސްތަނަށް އަރައި ސަފު ފުރިހަމަކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ހަމައެގޮތަށް އޭނާ އެސަފަށް އަރުވުން އޭނާގެ ސަފުން އުނިވިޔަސް އެސަފު ޖެހިގެންވާ ސަފުން މީހަކު ފުރިހަމަކުރާނީއެވެ. އަދި އެންމެ ފަހުސަފާ ޖެހެންދެން އެގޮތަށް ހަމަކުރާނީއެވެ. ފަހެ އެގޮތަށް ހެދުމުން އެބައިމީހުންގެ ނަމާދަކަށް އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނާންނާނެއެވެ. އަދި ކިޔައްވަ! އެއީ އެބައިމީހުންނަށް އެއީ އެންމެ ހެޔޮކަމަކަށް ކަމުގައިވެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَا مِنْ خُطْوَةٍ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ خُطْوَةٍ مَشَاهَا الرَّجُلُ فِي فُرْجَةٍ فِي الصَّفِّ فَسَدَّهَا"(1) މާނައީ: "ސަފުގައިވާ ހުސްޖާގައެއް ބަންދުކުރުމަށްޓަކައި މީހަކު ކުރާ ފިޔަވަޅަކަށްވުރެ ބޮޑުވެގެންވާ އަޖުރެއް ހުރި ފިޔަވަޅެއް ނުވެއެވެ.'' އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللهُ، وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ"(2) މާނައީ: "ސަފެއް ގުޅުވައި ފުރިހަމަކޮށްދޭމީހާ ﷲ އެކަލާނގެ ރަޙްމަތާ އޭނާ ގުޅުވައިދެއްވާނެއެވެ. އަދި ސަފެއް ކަނޑައިލައިފިމީހާ (އެބަހީ ސަފުކަނޑާ ބައް އުނިވުމުން އެތަން ފުރިހަމަނުކޮށްފިމީހާ) ﷲ އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުން އޭނާ ދުރުކުރައްވާނެއެވެ.''

އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރު ބިން ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު (އަހުރެމެން ނަމާދަށް ސަފުހަދައިގެން ތިއްބައި) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޑައިގެން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَلاَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلاَئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا" "މަލާއިކަތުން ﷲގެ ހަޟްރަތުގައި ސަފުހަދައިތިބާ ގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައްނުހަދަނީކީއްތޯ؟" އަހުރެމެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! ﷲގެ ހަޟްރަތުގައި މަލާއިކަތުން ސަފުހަދައިތިބީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الأُوَلَ وَيَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ" "އެބައިމީހުން ފުރަތަމަ ސަފުތައް (އެބަހީ ކުރީ ސަފުތައް)

(1) رواه الطّبراني في الأوسط وحسّنه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

ފުރިހަމަކުރައްވަތެވެ. އަދި ސަފުގައި އެއްބައިކުޅަކު އަނެއްބައިކުޅެއްގެ ގައިކޮޅުގައި ޖެހިވަޑައިގެން ދެމިހުންނަވަތެވެ."(1)

ފުރަތަމަ ސަފުގެ މާތްކަމާއި ހުރިހާ ސަފުތަކެއްގެ ކަނާތްފަރާތުގެ މާތްކަން: މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلاَّ أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاَسْتَهَمُوا"(2) މާނައީ: "ބަންގިއާއި ފުރަތަމަ ސަފުގައި ހުރި ސަވާބައި ދަންނަ މީސްތަކުންނަށް އިނގޭނަމަ ދެން އެކަށްކުރުމަކުން ގުރުއަތުލުން ފިޔަވައި އިތުރުގޮތެއްނެތްނަމަ (އެކަށްކުރުމަށްޓަކައި) އެބައިމީހުން ގުރުއަތުލުމަށްވެސްޖެހޭނެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ބަރާއު ބުން ޢާޒިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ފުރަތަމަސަފުތަށް މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވައެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙްމަތްލެއްވުމަށް އެދި ދުޢާކުރައްވައެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ބައެއް އަޞްޙާބުބޭކަލުން ކުރިސަފުން ފަހަތަށްޖެހިވަޑައިގަންނަވާތީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ފެނިވަޑައިގެން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "تَقَدَّمُوا فَائْتَمُّوا بِي وَلْيَأْتَمَّ بِكُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ، لاَ يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللهُ"(4) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުރިއަށް އަރާށެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނާ ތިޔަބައިމީހުން އިޤްތިދާކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ފަހަތުގައި ތިބިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންނާ އިޤްތިދާކުރާނީކަމެވެ. ބައެއް (ކުރިސަފުން ފަހަތަށްޖެހުމުގައި ދެމިތިބޭކަމުގައިވާނަމަ الله އެބަޔަކު (އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުން) ފަހަތަށްޖައްސަވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى مَيَامِنِ الصُّفُوفِ"(5) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ސަފުތަކުގެ ކަނާތްފަރާތުގައި ތިބޭމީހުންނަށް މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވައެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙްމަތްލެއްވުމަށް އެދި ދުޢާކުރައްވައެވެ."

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي.

(3) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(5) رواه أبو داود وابن ماجه وقال الألباني شاذّ وقد صح الحديث بغير لفظ "ميامن". ولكن قد أخذ به كثير من العلماء المحققين.

ނަމާދުކުރާއިރު ކުރިމަތީގައި ސުތުރާ ބެހެއްޓުން

ސުތުރާއަކީ މީސްތަކުން ނަމާދުކުރަން ހުންނަތަނާގެ ކުރިމަތީން ހުރަސްކުރިޔަ ނުދިނުމަށާއި ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާގެ ފެނުން އެކިކިޔަކިޔާއަށް ދިޔަނުދިނުމަށްޓަކައި އެއްޗާގެ ކުރިމަތީގައި ބެހެއްޓޭ ހުރަހަކަށެވެ. ފަހެ އެއީ ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވާޖިބެއްކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެކަން އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކުން ދޭހަވާން ބަޔާންވެގެންދާނެއެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيُصَلِّ إِلَى سُتْرَةٍ وَلْيَدْنُ مِنْهَا"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުކުރާ ހިނދު ސުތުރާއަކާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭގާ ކައިރިވާހުށިކަމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ސަބުރާ ބުނު މަޢުބަދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ لِصَلاَتِهِ وَلَوْ بِسَهْمٍ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުކުރާ ހިނދު ފަހެ އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއް ބަހައްޓާހުށިކަމެވެ. އެއީ ތިރިއެއްނަމަވެސް ވެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (ޢީދުބަޔާއްދާއިރު) ޢީދުނަމާދުކުރައްވަން ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ޚާދިމަކަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިމަތީގައި ޙަރުބާއެއް ޖަހައިދޭން އަމުރުކުރައްވައެވެ. ދެން ޚާދިމު އެކަންކުރައްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އެޙަރުބާއާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުފުޅުގައިވެސް އެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވައެވެ."(3)

ބަޔާންވެދިޔަ ޙަދީޘްތަކުގައި ސުތުރާ ބެހެއްޓުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެވަނީ އަމުރުކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުކުރެއްވުން ދަލީލުކުރަނީ ވާޖިބުކަމަށެވެ.

---

(1) رواه أبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والحاكم وصحّحه على شرط مسلم ووافقه الذهبي.

(3) رواه البخاري ومسلم وأبو داود.

އެއީ އެހުރުކުރުން އެހެންހުރުކުރުމަކަށް ދުލޮޅުބަރުޅަކުގެއްކަމަކަށް އަނބުރައިލާން އެހެން ދަލީލެއް ނެތިއްޖެ ބާރަކާތްތަކެވެ. ދެން ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ފަރާތުން ބިން ޢަބްދުﷲގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަޟާއެއްގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިމަތީގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުވެއެވެ."(1) ދެން ޝައިޚު އަލްބާނީ މިޙަދީޘް ޟަޢީފުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝައުކާނީ މިޙަދީޘަށް އިސްތިދުލާލުކުރައްވާފައިވާ ދެން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެސްތިއްރާ ސުތުރާގެ ސުންނަތްތެރިކަމަށް ޖެހިގެ އަދި ޝަރުޠެއްގައި ނޫން ކަމަށް ބާރުލައްވާފައި އެކަލޭގެފާނުގެ ޢަމަލުތަކުގެ ނަމޫނާ ނުވާނެއެވެ. ދެން ސުތުރާބަހައްޓަށް ނަމާދުކުރެއްވުމަކީ ކުރިން އެކަލޭގެފާނު ސުންނަތުގައިވާ ކަމަށްވާން ސުތުރާބަހައްޓަށް އަހުރުކުރެވުން އެހެންކަމުން ނުވެއެވެ. (ސުތުރާބަހައްޓުން ވާޖިބުވެގެންނުވާކަމުން އަންބުރައިލައިފިނަމަ ފަރުޟާއަދާކުރުން ބާޠިލުވެގެން ނުވެއެވެ.

ސުތުރާގެ މިންވަރު: ދެން ފަރުޟުވިޔަސް ނަފުލުވިޔަސް ސުތުރާއަކަށް ފުދެންއެވެ.

އަދި ތިރުއްޖެހެސް ފަރުސޫޖެހެސް ފުރިގެންވާކަށް އިސްތިޤްބާލު ބަދަލުކުރުމަކަށް ބައްދަލުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެއްޗެ ކުޑަމިންވަރު ޤަދަރުގެ މަތީގައި ސަވާރުވާން ޢުލަމާއުންގެ ބަސްބަހަށްވާ ގޮތްގެ ކިރިޔާން އިންނަ ހިސާބުގެ މިންވަރެވެ. އިތުރުވެރިން ބައްޕަލަށްޖައްސަން އެއްގެ މިންބައިލުގަ ދެބައި ކަމަށްވެ. ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު ބިން ޢަބްދުﷲ ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރުގެން ނަމާދުކުރާއިރު ޖަނަވާރު އަހުރުމުންގެ ކުރިމަތިން ބޭސްއެޅެއްވެ. އެވާހަކަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ދަންނަވާލުން އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރައްވިއެވެ. "ޖަމަލުމަތީ ބައިންދާ ގޮނޑިގެ ފަހަތުގެ ތެރޭގެ މިންވަރުގެ އެއްޗެއް ތިބަހައްޓަށް ނުވާނެއެވެ. ކުރިމަތީގައި ބޭންދުމުން އެއާ ކުރިމަތިން ހިނގާނަމަ އެއްޗެއްގެ މިއްދާ ހިނގާހެން ނުވާނެއެވެ. (އެބަހީ އެއާގެ ނަމާދަކަށް އެއްޗެ އެއްވެސް ގެއްލުމެއް ނުވާނެއެވެ.)"(2)

ނަމާދުކުރާމީހާ ސުތުރާ ދެމެދުން ހުރަސްކޮށް ދިއުން: މިބާބުގައި ފުރަތަމަ ބަޔާންކުރެވުން ބަލިޔަފުޅުގެން ސުތުރާ ކައިރިވާންޖެހޭކަން ދަންގެވެ. އެބަހީ ސަޖިދަޖެހޭ މިންވަރެވެ. ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ބަލާގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه أحمد وأبو داود وضعّفه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي وابن ماجه.

ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފާރާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާ އެއްޗާ ދެމެދު ހުންނާނީ ބަކަރިއެއް ހިނގައިދެވޭ ވަރަކަށެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި ސަހުލު ބިން ސަޢުދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އެކަލޭގެފާނުގެ ސުޖޫދާ ދެމެދު ބަކަރިއަކަށް ދެވޭ މިންވަރާ ކަމުގައިވިއެވެ."(2) އިބްނުބައްޠާލް ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ސުތުރާއާ އެންމެ ކައިރިވުމަށް މިންވަރަކީ މިއެވެ.

އިމާމުމީހާއަށްވާ ސުތުރާއަކީ މައުމޫމުންނަށްވެސް ސުތުރާއެވެ:

ފަހެ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ ހިނދު އިމާމުމީހާގެ ސުތުރާ މައުމޫމުންނަށްވެސް ފުދޭނެއެވެ. އެބަހީ ކުރިސަފުގެ ދެމެދުން މީހަކު ހިނގާފައިދިޔަ ނަމަވެސް އެއްވެސް މައްސަލައެއްނުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާމީހާގެ ކުރިމަތިން ކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ. ފަހެ ސުތުރާ ސުތުރާއަކީ އިމާމުމީހާއަށް އެކަށީގެންވާ ނަމާދުކުރާ މީހާއަށެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެން ހިމާރެއްގެ މަތީގައި ސަވާރުވެގެން (އަހަރެމެން ބާލިޣުވުމާ ކައިރިވެފައެވެ) މިނާއަށް އައީމެވެ. އަދި އެއިރުގައި އަހުރެން ވަނީ ޙާލުގައިވީމެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުންނެވީ މީސްތަކުންނާއެކު ނަމާދުކުރައްވަމުންނެވެ. ފަހެ އަހުރެން ހިމާރުގައި ސަވާރުވެގެން ސަފެއްގެ ކުރިމަތިން ހިނގައިފީމެވެ. ދެން ހިމާރު ދޫކޮށްލީމެވެ. އެ ހިމާރު ކާން ފެށިއެވެ. އަދި އެކަމަކަށް އަހުރެންނަށް އެއްވެސް މީހަކު އިންކާރުނުކުރެއެވެ."(3)

ނަމާދުކުރަންހުންނަ މީހާ އާއި ސުތުރާ ދެމެދުން ހުރަސްކުރުމަކީ ޙަރާމްވެގެންވާ ކަމެކެވެ:

ފަހެ އެކަމާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން ޒާހިރުވާ ގޮތުގައި އެއީ ބޮޑެތި ފާފަތަކުގެ ތެރެއިން ހިމެނޭ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި އަބޫޖުހައިމްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ.

"لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ"(4)

މާނައީ: "ނަމާދުކުރަންހުންނަ މީހާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކުރާމީހާއަށް (އެކަމުގެ ސަބަބުން) އޮތް ގޮތް މައްޗަށް އެނގޭ ނަމަ ސާޅީސް ... ހުއްޓިލުމަކީ އޭނާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކުރުމަށްވުރެ އޭނާއަށް ހެޔޮވާނެއެވެ." ފަހެ މި ނަމާދުކުރާމީހާގެ ކުރިމަތީގައި

(1) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه الجماعة.

(4) رواه الجماعة.

ސުތުރާއެއްވާނަމައެވެ. ފަހެ އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއް ނުވާނަމަ އެއީ އޭނާގެ ފަރުވާކުޑަކަމެކެވެ.
އަދި އެބާރުތަކުގައި އޭނާގެ ކުރިޔަސްދެން ބަހާނާވެގެންނުވެއެވެ.

ނަމާދުކުރަންހުރި މީހާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކޮށްފާރުވީމާ މަނާކުރުން: ފަހެ

ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާއާ އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން ހުރަސްކޮށްފާރުވީމާ މަނާކަން ދިފާޢުކުރުމަކީ ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާއަށް ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އެވަރުންވެސް އޭނާ ހުރަސްކުރަން މަސައްކަތްތެރިވާނަމަ ކުރިއަށްވުރެ ހަރުކަށިކޮށް މަނާކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަން ކުރުމަކުން އޭނާގެ ނަމާދަކަށް އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނާންނާނެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. إذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ، فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ"[(1)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު، މީސްތަކުން އޭނާގެ ކުރިމަތިން ނިވާކުރާތަކެއްޗެއް ސުތުރާއެއް ބަހައްޓައިގެން އެހެރާއަށް ނަމާދުކުރަން ހުއްޓައި އޭނާއާ އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން މީހަކު ހުރަސްކުރަން އުޅެނަމަ ފަހެ އޭނާ އެމީހަކު މަނާކުރާހިނދެވެ. ފަހެ އޭނާ އެކަމަށް ޢިނާދުވެރިވާނަމަ (އެބަހީ އެމަނުނުވެ އޭނާ ހުރަސްކުރަން މަސައްކަތްތެރިވާނަމަ) އޭނާއާ ހަނގުރާމަކުރާހިނދެވެ. (އެބަހީ ހަރުކަށިކަމާއެކު އޭނާ މަނާކުރާހިނދެވެ.) ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އޭ ޝައިޠާނެކެވެ."

ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާއާ އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން އަންހެނަކު ނުވަތަ ޙިމާރެއް ނުވަތަ ކަޅުކުއްތާއެއް ހުރަސްކޮށްފާރުވީމާ އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވުން: ފަހެ މާތްالله

ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޛައްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَقْطَعُ صَلاَةَ الرَّجُلِ إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَآخِرَةِ الرَّحْلِ الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ وَالكَلْبُ الأَسْوَدُ"[(2)] މާނައީ: "(ނަމާދުކުރާ) މީހާގެ ކުރިމަތީގައި ސަވާރީ ދަށި ބައިންދާ ގޮނޑީގެ ފަހަތުގައިވާ ލަކުޑި ވަރަކަށް ނުހުންނަނަމަ (އޭނާގެ) ކުރިމަތިން އަންހެނާއި، ޙިމާރާއި، ކަޅުކުއްތާ ހުރަސްކުރުމުން އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ." ދެން އަބޫޛައްރު ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ކަޅުކުއްތާ ހާއްސަވީ ކީއްވެތޯއެވެ؟ އަބޫޛައްރު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެން ތިޔަސުވާލު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ކުރީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ކަޅުކުއްތާއަކީ ޝައިޠާނެކެވެ." ފަހެ މިޙަދީޘްއާގައި ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތުގައި ވިއެވެ. އެބަހީ

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

މިބަދިޢަތުގާ ތަޢާރުޟުވާ އެއްވެސް ސަވާބަކަބަދިލުވާއެއް ފުރިހަމައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އަސްލުބުރުބޫކަދުންނާއި، ތަބިޢުއްތާބިޢީންނާއި، އިމާމުންގެ ތަޤުލީދުން އެތަން ބޫކަދުކު މިޒަމާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ޤުބޫރުތައް ޒިޔާރަތްކުރުން ވިދާޅުވެފައިވާ އަސްލުއްސުންނާއި ހިމާޔަތް ހުރިހާ ބިދުޢަތްތަކެއް ނަމާދު ތަޤުލީދުވެސް ކަމަށެވެ. އެބޫކަދުންގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތެވެ ބިދުޢަތް ހުންނަ ވަކި ޤާއިދާގޮތުން ބިދުޢަތްތަކެއް ބުރުއްޔާމާވައި އާޘާރުވެވެ.

ދަންނަށެވެ. އެއީ އެކަށޭގެންގެ ބިދުޢަތުން ހުރިހާ ބިދުޢަތް ގަބޫލުކުރުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ދުރު ޤަބުރުތަކުގެ މައްޗަށް މިސްކިތު ހެދުމަކީ ސުންނަތާއި ޚިލާފުވާ ކަމެކެވެ.

ދީން އެބޫކަދުންގެ ދަލީލަކީ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުގެ ޙަދީޘެއް ސަޙީޙުކަމުގެ ގޮތުން ހުރެސް ކުރައްވާފައެވެ. އެބަދިޢަތަކީ ބާޠިލު ހިނގައްޖެއެވެ. ދަންނަށެވެ. ކުރިންވެސް ދީނުގެ ސުންނަތުގެ ތަރުތީބު އިމާމުންގެ ސުންނަތާއި ޚިލާފުވެސް ސުންނަތެވެ.

ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވާ ތަންތަން

މާތްالله މިއުއްމަތަށް ހުއްދަކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި މުޅިބިން ނަމާދުކުރުމަށް ހަމަޖެހުމެވެ. ފަހެ މިއީ އެއްގޮތެއްގެ ޚާއްޞަކަމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެބިމުގެ ބައެއް މަކާންތަކެއްގައި ސަބަބުތަކެއްގެ ސަބަބުން ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުގައި މަނާކުރެވިފައެވެ. އެމަކާންތަކަށް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްފައި އެވަނީއެވެ.

ޤަބުރުސްތާން: ފަހެ ޤަބުރުސްތާންގައި ކަނޑައެޅިގެން ޖައިޒުވައި ނުވެއެވެ. އެއްވެސް ނަމާދެއް ކުރުމަކީ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ޤުރުއާން ކީރިތިވި ޙަދީޘްތަކުގެ ރިވާޔަތަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޤާނުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "لَعَنَ اللهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ"[1] މާނައީ: "ޔަހޫދީންނާއި ނަޞާރާއިންނަށް الله ލަޢުނަތް ލައްވާފަރުމާވެވެ! އެބައިމީހުން އެބައިމީހުންގެ ނަބީބޭކަލުން ނަމާދުކުރާ ތަންތަން (މިސްކިތްތައް ކަމަށް) ހެދިއެވެ."

އަދި މާތްالله ޤުރުއާން ކީރިތިވި އަބޫސަޢީދުލް ޚުދްރީ ގެ ރިވާޔަތުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޤާނުގެ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ.

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

އަހުރެން ނަހީކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تُصَلُّوا إِلَى الْقُبُورِ وَلاَ تَجْلِسُوا عَلَيْهَا"(1) މާނައީ: "ގަބުރުތަކާ ދިމާއަށް ދިމާކޮށްގެން ނަމާދުނުކުރާށެވެ. އަދި ގަބުރުތަކުގެ މަތީގައި ނުވެސް އިށީނުންނާށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުވުންތެރިވާ ޖުންދުބު ބިން ޢަބްދުالله އަލްބަޖަލީގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަވަހާރަވެވަޑައިގަތުމުގެ ފަސްދުވަސް ކުރިން އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރައްވައިފައިވާ ޙަދީޘްގައި ނަހީކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ، أَلاَ فَلاَ تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ، إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރީގެ މީސްތަކުން އެބައިމީހުންގެ ނަބިއްޔުން ބޭކަލުންގެ ގަބުރުތަކާއި ސާލިހުންގެ ގަބުރުތައް މިސްކިތްތަކަކަށް ހަދައިގަތެވެ. ދަންނާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ގަބުރުތައް މިސްކިތްތަކަކަށް ނުހަދާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެކަން މަނާކުރައްވަމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުވުންތެރިވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ، وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކުން ހިއްސާއެއް ހަދާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތައް ގަބުރުސްތާނުތަކަކަށް ނުހަދާށެވެ."

ފަހެ މިބަސްފުޅުގައި މިކަމަށް އެކަމަށް ބަޔާންކޮށްދެއް ފާހަގަކޮށްދެވޭން އިޝާރާތްކޮށްފައެވެ. ދަންނަވައެވެ. މިބަސްފުޅުތަކުގައި ދަލީލުކުރާ ވާހަކައީ މިސްކިތްތަކުގައި ގަބުރު ވާނަމަ އެމިސްކިތްގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވާނެކަމެވެ. އަދި އެއްގޮތް ހުކުމެއް ނޫން މަނާކުރާކަ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރުމުގެ ހުއްދަވެގެން ނުވާނެކަމެވެ. ފަހެ ބައެއް އިލްމުވެރިން މަކުރޫހުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ހުއްދަކަމަށްވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މަކުރޫހުކަމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުން އެހެން ވިދާޅުވެފައިވަނީ މިބާވަތުގައި އަންނަ ނަހީތަކަށް ބަލާފައެވެ. އޭގެ ކުރިން ދެންނެވުނު "މުޅިބިން ނަމާދުކުރާތަން ގޮތުގައި الله ވަނީ ހަދާވާފައެވެ." މިބަސްފުޅުގެ ސަބަބުން އިސްތިސްނާ ބަޔާންކޮށްދޭއެވެ. އެބޭކަލުން މާނަކުރައްވާފައިވަނީ މަކުރޫހުކަމެއް ކަމަށެވެ. އަދި ހުއްދަކަމަށް ބޭކަލުން ހަމައެކަނި ހަދާފައިވަނީ މިބަސްފުޅުގައެވެ. އަދި އެހެނިހެން ބަޔާންތަކުގައި މަނާކުރެވިފައިނުވާ ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

(1) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

ދަންނަވައެވެ. އިސްވެދިޔަ ބަދިޅުގެ ތަކެތި ބިސްތާން "ޤުބުރުސްތާން" މިޔަހުގެ ތަރިކުވެރިކަމާ ބިމުގެ
ބޯޅަތަކަށްވެސް. އަދި ބިމުގެ ހުރިހާ ތަނަކަށް ސުލޫވެ. އެއީބަސްމުގައި އެތަނަކީގެ ބޯޅަތަކަށް ޤުބުރިއްޔާގެ
ބިލާދުތަކުގައި ލާޒިމުކަމުގެ ބާރެއް. ބާއްސަލާގެ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤުބު
ސަލާމުވާތަކާ ކިޔަވައިދީފައިވެ. އެންނަނވާވާފުސް އެކަށޭގެ ޤުބު ސަލާމުވާތަކާ ކިޔަވައިދީ
ނުވަތަ އެދުވަހުޔަ! އެވަގުތު ބޮޑުއޮތުގައި އެކަށޭގެ ކިޔަވައިދީފައިވެ. އަދި އެއްގޮތް
ރިވާޔަތެއްގައި އައިސްވެއްޖެއެވެ. ކިޔަވާނަށް ފިޔަވައި އެއްވުސް މަރާލުގައި އެކަށޭގެ
އެއްޗަކު ކިޔަވައިދީފައިވެ. އަދި އެއްޗިޔަކުމުގައިވާ ގޮތުގައި ބާއްމުބަރުމުގައި ޤާއިމުކުރުމުގެ
ޖަމާއަތްޖަނަވަ ހިފަހައްޓާ ޤާއިމުކުރުމުގައެވެ. ފަހު ގުޅިގެން ނަމާދުކުރުމުގެ ބަރަކާތްތަކުގެ އެއީ
ބާއްމުބަރުމުގެ އެވެ. އަދި އެބިމުން ބަޔާ ދަންތަން މަނާވާތަކުން އެއީ ޤާއިމުކުރުމުގެ އެވެ.

ފެންވަރާޖެހޭ ފާޚާނާ: އެބަހީ ފާޚާނާކޮށް ދަންދަނެވެ. އެފަދަ ދަންދަންގައި
ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވާގޮތެއް ނުވެއެވެ. ފަހު މާތްالله ރަސޫލާއަށް އަމުރުކުރެއްވި ބިޔަރުން
ރިވާވާތަކެއް އެވެ. އެކަށޭގެ ވިދާޅުވީއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޤާނުވިއެވެ.
"الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلاَّ الْمَقْبَرَةَ وَالْحَمَّامَ"(1) މާނައީ: "ގޯރިސްތާނާއި ފާޚާނާ ފިޔަވައި ބިމުގެ ހުރިހާ
މިސްކިތެވެ."

ޖަމަލުތައް: ފަހު ޖަމަލުތައްގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދަނުވެއެވެ. މާތްالله
ރަސޫލާއަށް ޖަބިރު ބުނު ސަލާމާގެ ރިވާއިން ރިވާވާކަމެވެ. އެކަށޭގެ ވިދާޅުވެއެވެ. މިހާރު
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ސުވާލުކުރިއެވެ. އަހުރަން ބަކަރިތަކުގައި ނަމާދުކުރިޔަސް
ހުރިހާތަކެވެ؟ އެކަށޭގެ حديث ފުރުޤާނުވިއެވެ. "އާނއެވެ." ދެން އައި ސުވާލުކުރީއެވެ.
އަހުރަން ޖަމަލުތަކުގައި ނަމާދުކުރިޔަސް ހުރިހާތަކެވެ؟ އެކަށޭގެ حديث ފުރުޤާނުވިއެވެ.
"ނޫނެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވާކަމެވެ. އެކަށޭގެ
ވިދާޅުވީއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޤާނުވިއެވެ. "صَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ وَلاَ
تُصَلُّوا فِي مَعَاطِنِ الإِبِلِ"(3) މާނައީ: "ބަކަރިތަކުގެ ތިބޭތަނުގައި ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި
ޖަމަލުތަކުގެ ތިބޭތަނުގައި ނަމާދުނުކުރާށެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް ބަރާއު ބުނު
އާޒިބުގެ ރިވާއިން ރިވާވާކަމެވެ. އެކަށޭގެ ވިދާޅުވީއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم.

(3) رواه أحمد والترمذي وصحّحه الألباني.

حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. لاَ تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الإِبِلِ، فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ"[(1)] މާނައީ: "ޖަމަލުތައް ބަހައްޓާ ތަނުގައި ނަމާދު ނުކުރާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން ޖަމަލަކީ ހިތްނުގެންވާ ޝައިޠާނުންގެ ތެރެއިންނެވެ."

އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޖަމަލަކީ ޝައިޠާނީ އަސަރު ހުންނަ ޖަނަވާރެކެވެ. ބައެއްފަހަރު މީހުންނަށްވެސް ގެއްލުންދެއެވެ. ފަހެ، ޖަމަލުތަކުގައި މިހެން ނަމާދުކުރަން ފަށައިފިނަމަ އެއިން ޖަމަލެއް އަނގައަށް ގެއްލިގެން ދިޔަސްވެސް އެނބުރި ގެނެސްވެއެވެ. އެކަމާ ހިތަށް އެކަމުގެ ބިރުވެރިކަމާއި ޚިޔާލުތަކާ ފިތުނަ ނަމާދުގެ ޚުޝޫޢުތެރިކަން ނެތި ހިތުން ގެއްލިގެންދެއެވެ. އަދި މިނޫނަސް ޖަމަލާބެހޭ ހަދީޘްތަކުން ބައެއް ޙަދީޘްތަކަށް އިލްމުވެރިން ދެއްކެވިފައިވެއެވެ.

ކުނިގޮނޑި، ޖަނަވާރު ކަތިލާތަނާ، ޤަބުރުސްތާނާ، މީހުން ހިނގާބިނގާއުޅޭ މަގުމަތި، ފާޚާނާ، ޖަމަލު އޮންނަ ތަނާއި ކަޢުބާގެ މަތީގައި ނަމާދުކުރުން: މާތްالله ރަސޫލާއަށް ބޭނުންކޮށްގެން ދެއްކެވި ހަދީޘްގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަތްތަނެއްގައި ނަމާދުނުކުރުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަނާކުރެއްވިއެވެ. އެއީ "الْمَزْبَلَةِ، وَالْمَجْزَرَةِ، وَالْمَقْبَرَةِ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ، وَفِي الْحَمَّامِ، وَفِي مَعَاطِنِ الإِبِلِ، وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ الله" "ކުނިގޮނޑި، ޖަނަވާރު ކަތިލާތަނާ، މަޤްބަރާ، މީސްތަކުން ހިނގާބިނގާއުޅޭ މަގު، ފެންވަރާގޯއްޗާ، ޖަމަލުތައް ބަހައްޓާތަނާ، ކަޢުބާގެ މަތި ކަމުގައެވެ."[(2)] ފަހެ މިއީ ޝައިޠާނުގެ ބޭނުމެވެ. މަޤްބަރާ، ފެންވަރާގޯއްޗާ، ޖަމަލުތައް ބަހައްޓާ ތަނުގައި ނަމާދުކުރުން މަނާކުރެއްވުމަކީ އިސްލާމްދީނަށް ޝައިޠާނީ ބިދުޢަތަކާއި ބިދުޢަތުގެ މަޢުނަ ފެތުރުމުގެ ބާބުން ނުކުމެ ހިތުގައި ޝިރުކު ހިނގާ ތަންތަނާއި ޝައިޠާނީ ބިދުޢަތުގެ އަމަލުތައް ކުރުމުގެ ފުރުޞަތު ދޭތީއެވެ. ވަކިންވަކިން އިލްމުވެރިން އެތަންތަނުގައި ނަމާދުކުރުން މަކުރޫހުކަމަށް ޚިލާފެއްނެތި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއީ ބައެއް ޝައިޠާން ނަމާދު ކަނޑައިދާނެ ތަނަކަށް ގެއްލުމެއްވާ ތަނަކަށްވާތީއެވެ. ފަހެ ނަޖިސް ބޯކޮށް ދިމާވާތަނުގައި ނަމާދުކުރުން މަނާކަމުގައި ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

ކުނިގޮނޑި ޖަނަވާރު ކަތިލާތަނާ މަޤްބަރާ ނަޖިސް ބޯވާތަނެވެ. ދެން މީސްތަކުން ހިނގާބިނގާއުޅޭ މަގުގައި ނަމާދުކުރުމަށް ފުރުޞަތު ނޭނގޭތީއެވެ. ދެން މީސްތަކުން ހިނގާބިނގާއުޅޭ ތަނުގައި ހިތް ޖަމާކުރުމަކަށް ކުރިމަތިވާނެ ކަމެއް ހުންނާނެތީއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާމީހާ މީސްތަކުން އެތަނުގެ ކުރިމަތިން ހިނގާ ދިޔުމަކީ ފާފައެކެވެ. ދެން ފެންވަރާގޯއްޗަކީ ނަޖިސްވާ ތަނެވެ. ދެން ޖަމަލުތައް ބަހައްޓާތަނުގައި ނަމާދުކުރުން މަނާކުރެއްވީ މަތީގައި ދެންނެވިހެންނެވެ. މާތްالله އަށް ދުށްކުރަން ބޭނުންވާނަމަ ނަމާދުކުރާގޮތަށް ދިމާއަށް ކުރިމަތިލުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. ފަހެ ކަޢުބާގެ މަތީގައި ދިމާއަށް ކުރިމަތިލުން ނުވެއެވެ. ކަޢުބާގެ ބަޔަކަށް ކުރިމަތިލެވޭތީ ނަމާދު ޞައްޙަވާނެއެވެ.

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه الترمذي وابن ماجه وضعّفه الألباني.

ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ނަމާދުކުރުން

ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ނަމާދުކުރުން ސައްޙަވާނެއެވެ. އެއީ ފަރުޟު ނަމާދެއް ކަމުގައި ވިޔަސް ނުވަތަ ސުންނަތް ނަމާދެއް ކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންވެވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "(މައްކާ ފަތަޙުކުރި ދުވަހު) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެފުޅަށް ވަދެވަޑައިގަތެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާ އެކުގައި އުސާމަތު ބިން ޒައިދާއި، ބިލާލު ބިން ރަބާހާއި، އުޘްމާނު ބިން ޠަލްޙާ ވަދެވަޑައިގަތެވެ. ދެން ގެފުޅުގެ ދޮރުކޮޅު ބަންދުކުރިއްވިއެވެ. ދެން އެބޭކަލުން ދޮރު ހުޅުވައިލި ހިނދު އެންމެ ފުރަތަމަ ވަން މީހަކީ އަހަރެންނެވެ. ދެން ބިލާލާ ބައްދަލުކޮށް އަހަރެން ސުވާލުކުރީމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިތޯއެވެ؟ ބިލާލު ދަންނަވައިފިއެވެ. އާނއެކެވެ. ކަނާތާ ދިމާއަށް ހުރި ދެތަނބުގެ ދެމެދުގައެވެ."[1]

މިމަސްއަލާގައި އިލްމުވެރިންގެ ދޭތެރޭގައިވަނީ ހިލާފު އުފެދިފައެވެ. ބަޔަކު މުސްލިމުގައި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސް، އުސާމަތު ބިން ޒައިދުގެ ރިވާޔަތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުނުކުރައްވާ ކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ފަހެ ޙަޤީޤަތުގައިވާނީ އެކަލޭގެފާނު ކަޢުބާގައި ނަމާދުކުރެއްވިކަމެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވިކަން ސާބިތުކުރުމުގައި އެއްވެސް އިޘްބާތްކޮށްފައިވާތީއެވެ. އެކަމަކު ނަފީކުރާމީހުންގެ ގައި އިތުރު ދޭހަވާތީއެވެ. އެއީ އުސާމަތުގެ ދިޔައިން ހަމަ ބަޔަކު މުސްލިމުގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވިކަން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

ދެން ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަކަމަށެވެ. އަދި ފަރުޟު ނަމާދުކުރުން ހުއްދަނޫން ކަމަށެވެ. އެހެނިހެނަކަށްވުރެ ﷲ އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީ ނަމާދުގައި ކަޢުބާއާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލުމަށެވެ. ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ކަޢުބާއާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލި ނުވެވޭނެއެވެ. ސުންނަތް ނަމާދު ހުއްދަކުރެވިފައިވަނީ އުޅަނދުމަތީގައި ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލުން ޝަރުޢުގައި ނުވާތީއެވެ. ދަންނާށެވެ. ކަޢުބާގެ ފުރާޅުމަތީގައި މަޤާމުގައި ބަރާބަރަށް ތަހުޤީޤުވެގެންވެއެވެ. ކަޢުބާގެ ކޮންމެ ފަރާތަކަށް ދިމާއަށް ކުރިމަތިލިޔަސް ޤިބުލައަކަށް ކުރިމަތިލައިގެންނެވެ.

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ނަމާދުގައި ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ބައެއް ކަންތައްތައް

ނަމާދުގައި ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަންތައްތަކެއްވެއެވެ. އަދި އެކަންތައްތައް ކުރުމަކުން ނަމާދަށް ބާޠިލުއެއްނުވާނެއެވެ. އަޑިޔާއްޓަ! މަކުރޫހަކަށް ނުވާނެއެވެ. ފަހެ އެކަންތައްތައް ތިރީގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- **ރޯން.** ނަމާދުގައި ރޯން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަޑިޔާއްޓަ! އެކަމުގެ މައްޗަށް މާތްالله ސޫރަތު ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُ ٱلرَّحْمَٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ۩﴾ (مريم: ٥٨) މާނައީ: "އެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް ރަޙްމާނުގެ އާޔަތްތައް ކިޔެވޭ ހިނދު ވެއްޓިވަޑައިގަތުމާ ރޮއި ސަޖިދަކުރައްވަމުއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބުން ޝިއްޚީރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ވެއްޓިވަޑައިގަތުމުގެ ސަބަބުން ތިރީގައި ފެންކެކާ ހިނދު ނިކުންނަ އަޑު ފަދައިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މޭތެރެއިން ގިސްލައްވާ އަޑުއިވެމުންދިޔައެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢާއިޝާމެންގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަބޫބަކުރަށް ވިދާޅުވެދެއްވާށޭ އާއިޝާކަމަނާގެ حديث ފުރިހަމައަށްވިދާޅުވިއެވެ. "މީސްތަކުންނަށް ނަމާދުކުރައްވާށޭ އަބޫބަކުރަށް އަމުރުކުރައްވާށެވެ." ދެން އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ތި الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އަބޫބަކުރަކީ ވަރަށް ހިތްމަޖ ބަލިކަކެވެ. ތިޔަބޭފުޅާ ކުރެއްވުމަކުން ނިކުތްތަނުގައި ބަލިކަކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ތެދުވެ ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ހިނދު ރޮއްވައެވެ."(2) އަދި ޢަބްދުالله ބުން ޝައްދާދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެން ފަހަތު ސަފުގައި ހުރެ ޢުމަރުގެފާނު ކިޔަވާ ގިސްލައްވާ އަޑު ކިޔަވައިދެއްވަމުން. އަދި ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި ވިދާޅުވީ ސޫރަތު ﴿قَالَ إِنَّمَآ أَشْكُوا۟ بَثِّى وَحُزْنِىٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ (يوسف: ٨٦) މިއާޔަތް ހަމައެކަނި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި ވިދާޅުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ގިސްލައްވާ އަޑު އިވިއްޖެއެވެ."(3)

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) أخرجه البخاري مقطوعاً ووصله سعيد بن منصور، وأخرجه ابن المنذر.

2- ބޭނުމެއް ނެތިއްޖެ ހާލަތެއްގައި ކަނާތްފަރާތާއި ވާތްފަރާތަށް ބެލުން. ފަހެ ރަސޫލުﷲ ޙާރިޘުލް އަޝްޢަރީ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާ އިރު އެކަށީގެންގެ ކަނާތްފަރާތާއި ވާތްފަރާތަށް އެކަށީގެން ބައްލަވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި އެކަށީގެން ފުރަގަހަށް އެނބުރިވަޑައިގެން ނުބައްލަވައެވެ."(1)

ފަހެ ބޭނުމެއްނެތި ބާލާ ދިފަރާތަށް ބެލުމަކީ މަކުރޫހު ކަމެކެވެ. ރަސޫލުﷲ ޢާއިޝާ މުއުމިނުންގެ މަންމަފުޅުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދުގައި ފަރާތްފަރާތަށް ބެލުމާބެހޭގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ މިކަމާ ސުވާލުކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "هُوَ اخْتِلاَسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلاَةِ الْعَبْدِ"(2) "އެއީ އަޅާގެ ނަމާދުން ޝައިޠާނާ ދަމައިގަންނަ ދަމައިގަތުމެކެވެ." ދަންނައެވެ. ބޭނުމެއްނެތި ބާލާބެލުމަކީ ހުއްދަވެގެންވާ ހަމައެކަނި މީނާ އެއްބަދަލެއް ދެންފަހު ނުބައިކަމުގެ ބާވަތުގެ ކަމެކެވެ. އަދި ނަމާދު ބާޠިލުވާކަމަށް ހުއްދަވާ ކަމެއް ނޫނެވެ.

3- ހަރުފެއް ނަމާދުކުރުމުގައި ގައިމުގެ ތަރުކާ މަރައިލުން. އެއީ ހިތަކަށް ހަރަކާތްތެރިކަން ބޭނުން ވާކަމެވެ. އަދި އެހަރަކާތަކުން ނަމާދަށް ބާތިލެއްނުވާނެއެވެ. ރަސޫލުﷲ ޢަބްދުއްސަލާމު އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "اقْتُلُوا الأَسْوَدَيْنِ فِي الصَّلاَةِ: الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ"(3) މާނައީ: "ނަމާދުގައި ކަޅުދެތަކެތި މަރާށެވެ. އެއީ ހަރުފާއި ނަމާދުކުރާތިކޮށެވެ."

4- ބޭނުމެއްނެތި ބާލާގައި ކުރިމަތީ، ފަހަތަށް، ދުލަށް ކޮށާ ހިންގުން.

މިސާލަކަށް ކުރިއަށް ހުރި ސަފުން ބޭގައެއް ހުސްވުމުން އެތަން ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައި ކުރިއަށް ހިނގައިލުމާއި، އިމާމާ ދިމާއަށްވި ފަރާތުން ސަފުން އުނިވެއްޖެނަމަ އެތަން ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައި އެނގޭ ކަނާތަށް ފަހަތަށް ނުވަތަ ވާތްފަރާތަށް ހިނގައިލުމާއި، ސަފުފުރިފުރައި ހުރުމުގެ ސަބަބުން ފަހަތުގައި އެކަހެރިކޮށް ހުންނަ މީހާ ކުރިއަށް އައިސްއިރު ދެމީހުން ހަމަހުރުމަށްޓަކައި ފަހަތަށް ހިނގައިލުން ފަދަ ހިނގައިލުންތަކެވެ. ފަހެ މިއީ ނަމާދުގައި ހުއްދަވެގެންވާ ހިނގުންތަކެއް ކަމަށް ބަލާފައިވެއެވެ. އަދި ގޮވައި ނުވަތަ ކޮޅެއްގައި ނަމާދުކުރާކަން ހުށަހަޅާ މިނަށް ދުރުގައި ޖަހައިލުމަކީ ނުބައިވާނެ ބާވަތް ހިނގާލުމުގެ ތެރޭގައި ދުރުހުރުމުގެ ބާވަތް ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

(1) رواه أحمد وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنّسائي.

(3) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

އެއީ ދޫރު ކައިރީގައި ވާނަމައެވެ. ހަރަ ދުރުކައިރިވާނަމަ ހުރުސްނަމާދުއްގައި ދުވެ ހިނގުމެވެ
ހިނގުން ކުއްލިވެގެންނުވެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާމެންގެ ކިބައިން
ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަކުބީރު ބަންދުކުރައްވައިގެން ނަބިއްޔާގައި رسول الله
صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ކުރިމަތިލައްވައެވެ. ދެން ހިމަނުއްވަނީ ތަކުބީރުގައި ޤިރާއަތުވުން
އެކަށައަޅާ (ނަމާދަށް ކުރިމަތިލާ ބަހުން) ހިންގަވާފައި ވަޅައިގެން ހިމަނުއްވަނީ ތަކުބީރު
ކުރެއްވައިދެއްވަނީއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރައްވަން ހުރެފައި ތަނަން އަޅުން ވަޅައިގެންނަވައެވެ. އަދި ޚުތުބާއި
ފެށިގެން ތަކުބީރު ހުރިހަ ކަމުގައި އެކަމަކާ ސިފަކުރައްވާ ފަޔަވައެވެ."(1)

5- ކަޅުދަށުލުނު އުޅެގެންހުރު ނަމާދުނިމުން. ފަހު މާތްﷲ ރަސޫލުންގެއް

އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޒައިނަބުގެ ދަރިކަލުނަށްއުން

އިމާމާ (2) އަހުރެމެންނައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ފަހު އެކަލޭގެފާނު ހުރުޅުން

ވަޅައިގެންނަވައިން ބައްވަވާއެވެ. އަދި ސަޖިދައިން ބޮޑުވެވަޑައިގެންނަވައިން އަލުން ނަންގަވައި

އުޅައިލައްވަވައެވެ."(3) ފަހު އެނގިދަނީ ފެޑިސްނާދުކުރައްވައި ބޭނުވެއެވެ.

6- ނަމާދުނިމުމުން ހުއްޓައި ވީހާ ސަލާމްދީފުމުން އިސްތިޣްފާރު ކިޔުމެވެ ޒިކުރުކުރުން.

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޘައުބާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

"އަހުރެމެންގެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުނިމުއްވައިގެން ހުރިހާ ކަމެއް އެކަލޭގެފާނުގެ އަނިޔާން

އަހުރެން ދަރުން އެކަލޭގެފާނަށް އަހުރެން ސަލާމް ޤަބޫލުވައިދިނެވެ. ފަހު އިސްތިޣްފާރު އެކަލޭގެފާނު

އަހުރިހަނަށް ސަލާމް ދަލާފުއްވައިދޭވެ."(4) އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ

ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރިން ބޮޑުކަން ދަންނަވައިދީފިއެވެ. "رسول

الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކޮށް ހުރެފައި ދެލިބިގެން އިރު ބިސްމިއްލާހު އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމް ބުރުވާ ހިނދުން

އެކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުނަށް ސަލާމްގެ ޢަލާމާތުއްވަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ބުނެފާ ދަންނަވައިދީވެ.

އަޅުގަނޑުގެ އިސްތިޣްފާރުނުއެވެ."(5)

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وحسّنه الألباني.

(2) ޒައިނަބުގެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަންހެން ދަރިކަލުންނެވެ. އަދި އިމާމާއަކީ އަބޫލްޢާޞް ބިން ރަބީޢާ އެކަމަނާ
ކައިވެނި ބައްޕަވައިގެން އެކަމަނާއަށް ލިބިވަޑައިގަތް ދަރިކަލުންނެވެ.

(3) رواه أحمد والنّسائي وغيرهما وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد والتّرمذي وصحّحه الألباني.

(5) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

7- **ތަސްބީޙަ ކިޔުމާއި އަތްޖެހުން.** ޔަނީ ނަމާދުގައި އިމާމުވީމައަށް ކުށެއްކުރެވޭ ހިނދު މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން ފިރިހެނުންނަށް އެކަން އެނގިއްޖެނަމަ އެބައިމީހުން ކިޔާނީ سُبْحَانَ الله އެވެ. އަދި އަންހެނުންނަށް އެކަން އެނގިއްޖެނަމަ އެކަނބަލުން ކަނާތު ބަނޑުފުޅުން ވާތުގެ ބުރަކަށިފުށުގައި ޖަހާނީއެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ސަހްލު ބުން ސަޢުދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވައިވެއެވެ. "مَنْ نَابَهُ شَيءٌ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَقُلْ سُبْحَانَ اللهِ، إِنَّمَا التَّصْفِيحُ لِلنِّسَاءِ وَالتَّسبِيحُ لِلرِّجَالِ"(1) މާނައީ: "ނަމާދުގައި ކަމެއް ދިމާވެއްޖެ މީހާ (އެބަހީ އިމާމުވީމައަށް ކުށެއްކުރެވިއްޖެކަން އެނގިއްޖެމީހާ ނުވަތަ އެހެންވެސް ކަމެއް ދިމާވެއްޖެމީހާ) ޔަނީ سُبْحَانَ الله ކިޔާނީކަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަތްޖެހުންވަނީ އަންހެނުންނަށެވެ. އަދި ތަސްބީޙަކިޔުންވަނީ ފިރިހެނުންނަށެވެ."

8- **އިމާމުވީމައަށް ފައިދިނުން.** ޔަނީ އިމާމުވީމާ ޤުރުއާން ކިޔަވަމުންދަނިކޮށް އާޔަތެއް ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ ނުވަތަ ނުބައިކޮށް މައުމޫމުން އިމާމުވީމައަށް ފައިދޭން ޖާއިޒެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު ނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައިދެއްވަމުންދަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނަށް އޮޅިވަޑައިގަތެވެ. ދެން ނަމާދު ނިމުމުން އަސްޙާބުބޭކަލުންނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވާ އުބައްޔު ބުން ކަޢުބަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެމެންނާ އެކު ނަމާދުކުރެއްވިންތޯއެވެ؟ އުބައްޔު ވިދާޅުވިއެވެ. އާދޭހެ! އެކަލޭގެފާނު ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ފައިނުދިނީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟"(2)

9- **ކިނބިހިއްލުމުން الْحَمْدُ لِلّٰهِ ކިޔުން.** މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ރިފާޢަތު ބުން ރާފިޢުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރަމުން ހުއްޓައި އަހުރެންނަށް ކިނބިހިއްލުއްޖެއެވެ. ދެން އަހުރެން ކިޔައިފީމެވެ. "الْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ مُبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى" "އަހުރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ލޯބިވެވޮޑިގަންނަވާ އަދި ރުހިވޮޑިގަންނަވާ ގޮތުގައިން ގިނަވެގެންވާ، ރީތިވެގެންވާ، ބަރަކާތްލެއްވިގެންވާ ޙަމްދުކުރުން اللهއަށް ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވެއެވެ." ދެން ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން حديث ކުރުއްވިއެވެ. "ނަމާދުގައި ވާހަކަދެއްކީ ކާކުތޯއެވެ؟" ދެން އެއްބަޔަކުވެސް އެއްޗެއް ވިދާޅުނުވިއެވެ. ދެން ދެވަނަފަހަރަށް އެކަލޭގެފާނު އެހުން

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أبو داود وابن حبّان والطّبراني وصحّحه الألباني.

حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ހަމަ އެއްބަސްކަމަކަށްވެސް އެއްޗެކޭ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން ޢިއްބަސްތަކެއްގެތެރެއިން
އެކަމަކާ ގުޅޭ حديث ރިވާކުރެއްވުމުން އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅު
އަހުރެންނަށް. ހަމަ އެކަމާގުޅޭ حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "މުބައްލިޣުގެ ޙުކުމަށް ރުޖޫޢަވެ
އެވަގުތުގައި އަޑުއިވޭހާ ގޮތަކަށް ގޮވުމެއް ވިދާޅުވެވެ. ދިރިސްއައެވެ ހަމައެކަނި އެކަމާ
ހިއްޕަވައިގެން މައްސަލަ ބަލައިގެން ބައިއެއްކުރާ ވަގުތުގައި ހުރިހާ ކަމެއް ދިހަސްކަމެއް
ދެކެވޭ ކަމަށް ދެކެވިފައެވެ."(1)

10- މުސްލިމު ބަލައިގެން ޙައްޤުން. ހަމަ ސުންނަތްކަމާދުޢާގެ ބަލަން ވާހަކަ

ދިރުކަން ޙައްޤުން ސުންނަތްކުރެވޭނެވާ ނަމާދުޢާގެ އަޅަ ފައްތަލް ނަމާދުގެ ނަމާދުޢާގެ
މުސްލިމު ބަލައިގެން ޙައްޤުން ކުރެވޭނެވާ ދެވަނަ ކުޅަދާނަ މީހެއް ނުކުތް މިއެއް
ވަކިކަމާދުގެ އިސްލާމް މުސްލިމުގެ ބަލައިގެން ޙައްޤުން ކުރެވޭނެއެވެ. ހަމަ ޢުމަރު
ކުރެއްވުމުން ޝަރުޢީ ބަލައިގެން ރަނގަޅުވެއްޖެއެވެ. "އެކަމަނާގެ ދިނުމުގެ
ދަރަޖަ ކުޅަދާނަ ބަލައިގެން ހަމަޖެހިގެންވާ އިޖުމާޢު (ޢަމަލުކުރުގައި) އެކަމަނާ
އިމާމު ކަނޑައަޅުއްވައިފައެވެ."(2) ހަމަ އިމާމު ނަމަވެ ވިދާޅުވިއެވެ. "ބައްޔަކީ މުސްލިމުގެ
ގައިގެ އިހުތިޔާރު ނަމާދު ބާޠިލުކުރާނެއެވެ."(3)

11- ނަމާދުގައި ޝައްކު ހީވުމަށް ހިނގާ ވަސްވާސް. ހަމަ ނަމާދުގައި ނަމާދުން ބޭރު
ހީވުމަށް ހަމަ ޝައިޠާނާ ދުރުވެ ހީވުމަށްކުރުވަމުން ޝައިޠާނާގެ ވަސްވާސާ ކަމެކެވެ. ހަމަ
ނަމާދުގައި މިހާރު ތަޝައްހުދުގެ ކުރިން ގެއްލިގެންދާ ކަމެކެވެ. ހަމަ ނަމާދުގެ ސަލާމް ދިނުމުގެ
ކަމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. ޢަބްدُالله ބުޚާރީ އަބޫހުރައިރާގެ
ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. އެކަމަކާގުޅޭ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަ ރަސޫލުންގެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نُودِيَ بِالصَّلاَةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لاَ يَسْمَعَ الأَذَانَ، فَإِذَا قُضِيَ الأَذَانُ أَقْبَلَ، فَإِذَا ثُوِّبَ بِهَا أَدْبَرَ فَإِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ يَقُولُ: اذْكُرْ كَذَا وَكَذَا مَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى يَظَلَّ الرَّجُلُ إِنْ يَدْرِي كَمْ صَلَّى، فَإِذَا لَمْ يَدْرِ أَحَدُكُمْ كَمْ صَلَّى ثَلاَثًا أَوْ أَرْبَعًا فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ"(4) މާނައީ: "ނަމާދަށް ބަންގިދޭ ހިނދު
ޝައިޠާނާ ފުރަގަސްދީ ވައިބޭރުކުރަމުން ދުއްވައިގަނެއެވެ. ފުރަގަސްދީ ދުވެއެވެ. އެއީ ބަންގި

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وصحّحه الألباني.
(2) رواه مالك والبخاري تعليقاً.
(3) المجموع.
(4) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

އަޑުނިވިއްޖައުމަށް ދަންނާށެވެ. ބަނޑުވަރު ބަނޑި ނިދާ ހިނދު އަވަސް އާދޭއެވެ. ވަރު ފަހަތުދޫން ވަގާ ހިނދު އަވަސް ފުރަސަތު ލިބިއްޖެ. ދަން ތަޖަމް ނިދާ ހިނދު އަވަސްވާސް އާދެއެވެ. އޭރު އިންސާނާގެ ހިތަށް ވަސްވާސް ދިޔުމަށް ދަންނާށެވެ. އެހާ ބަނޑުއެވެ. މިވެނި އެވިހިލާއި ހަނދާންކުރާށެވެ. އޭރު އޭގެ ކުރިން އެހާގެ ހިތަށް ނުވެސްއަތާ ކަންތައްތަކެވެ. (އިގާމަތް ފަށައިގަތާ ވަސްވާސް ދެއްވެ.) އޭރު މިހާރަށް އެހާއަށް ތަކުވެސް ކިތަށް ތަރުޖަމާކަން ސާނިޔާއަޖުއަމަން ދަންނާށެވެ. ފަހެ ލިޔަބައިމިހުނުތަ ކުރުވެސް އެހާއަށް މިހަކަން ލިސްތަކުތަކަން ނުވަތަ ހަމަތަ ތަކުތަކަން ސާނިޔާ ސަހުވުތަކުއަޖުނަދަ (ނަމާދު ނިމޭ ހިނދު) އިތިނިދުގެން ދުރަސަޖިދަ (ކުރުސަޖިދަ) ކުރާށެވެ." އަދި އިމާމު ބުޚާރީ މާއްޔާﷲ ތުއްސުންގެއްވި ފުމަތުގެފުރާގެ ލިބައިން ލިޔުނު ތަކުއްވާރަވައިވެއެވެ. "ލިމަންކަމާގެފުން ހަނގުތަމަދައިގެ ފަށްކަތު ތައްވަދި ނަމާދުގެ ދެބައިކަށެވެ." އަދި މާއްޔާﷲ ތުއްސުންގެއްވި ބައްމާތު ބުނު އާސިތުގެ ލިބައިން ލިޔާގެނުވައްވެ. އެކަތާގެ ފުނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކަތައްވަނިކޮށް އަޅުތުން އަޑުއެހިގެ. "إِنَّ الرَّجُلَ لَيَنْصَرِفُ وَمَا كُتِبَ لَهُ إِلاَّ عُشْرُ صَلاَتِهِ، تُسْعُهَا، ثُمُنُهَا، سُبُعُهَا، سُدُسُهَا، خُمُسُهَا، رُبُعُهَا، ثُلُثُهَا، نِصْفُهَا"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މީހާ ނަމާދުކޮށް އަވަހިވެގެން އެނބުރިދެއެވެ. އަދި އޭނާއަށްޓަކައި އޭނާގެ ނަމާދުގެ ދިހަބައިކުޅަ އެއްބައި، ނުވަބައިކުޅަ އެއްބައި، އަށްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަތްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަބައިކުޅަ އެއްބައި، ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަތަރުބައިކުޅަ އެއްބައި، ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި، ދެބައިކުޅަ އެއްބައި މެނުވީ ލިޔުއްވިގެންނުވެއެވެ." އެބައި މިހާރަށް އެހާގެ ނަމާދުގެ ސަވާބުލިބޭނީ ނަމާދުގައި އެހާ ހުށަހެޅުއްވިއިރު ހިތުވަރުއާގެ މިންވަރަކަށް ނިސްބަތުންނެވެ. އަދި މާއްޔާﷲ ތުއްސުންގެއްވި ޒައިދު ބުނު ހާލިދު އަލްޖުހަނީގެ ލިބައިން ލިޔާގެނުވައްވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކަތައްވަނިކޮށް ވިދާޅުވިއެވެ. "مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لاَ يَسْهُو فِيهِمَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[2] މާނައީ: "ރަނގަޅަށް ފުރިހަމައަށް ވުޟޫކޮށް ދެރަކުއަތް ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ގަޅުން ހަމަނޭގުން ނަމައިރިއެއް ނުވާކަމުގައިވާނަމަ (އެބައި ނަމާދުން ބޭރު އެއްވެސް ހިޔާލެއް ހިތަށް ނުގެނެސް ދުރުކުރެއްވިއްޔާ) ދެންނެވެ. އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ (ކުދި) ފާފަތައް ފުއްސެވޭނޭނެއެވެ." އަދި މާއްޔާﷲ ތުއްސުންގެއްވި އުޤުބަތު ބުނު އާމިރުގެ ލިބައިން ރިވާގެނުވައްވެ. އެކަލޭގެފުން ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑު ދަންނަވައިލީމެވެ. ޔާ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމާ އަޅުގަނޑުގެ ނަމާދާ އަދި

(1) رواه أحمد وأبو داود وابن حبّان وحسّنه الألباني.

(2) رواه أبو داود وحسّنه الألباني.

އަޅުގަނޑުގެ ކިޔެވުމާ ދެމެދަށް ޝައިޠާނާ ގެނެސްއަޅާ އަޅުގަނޑުނަށް (ވަސްވާސްދެނީ) އޭނާ ހުރަސްއަޅައެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خِنْزَبٌ، فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنْهُ وَاتْفُلْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلاثًا"(1) "އެއީ ޝައިޠާނެކެވެ. އޭނާގެ ނަމަކީ ޚިންޒަބެވެ. ދެން ތިބާއަށް އޭނާގެ އިޙްސާސްވާ ހިނދު أَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْم ކިޔާށެވެ. އަދި ވާތްފަރާތަށް ތިން ފަހަރު ތުފުގެ ކޮޅެއް ކުޅި ކުޅުކޮޅެއް ޖަހާށެވެ."

އެހެންކަމުން އިންސާނާގެ ކިބައިން އެދެވިގެންވަނީ އޭނާ ނަމާދުކުރާއިރު ހިތްހަމަޖެހުން އިހުތިރާމްތެރިވުމެވެ. އަދި އޭނާގެ ހިތާއި ދުނިޔަވީ ކަންތައް ﷲ އަށް ކުރިމަތިލުމެވެ. އަދި ޚުޝޫއާއެކު އާޔަތްތަކުގެ މާނައަށް ވިސްނައި ތަދައްބަރުކުރުމެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ރުކުންތަކުގެ ހުކުމްތަކާ ދޭތެރޭ ފިކުރުކުރުމެވެ. ނަމާދުގެ ފުރިހަމަ ސަވާބު ލިބޭނީ ކަމުގައި ބުނެވިދާނެއެވެ.

ނަމާދު މަކުރޫހުވާ ކަންތައްތައް

ދެން އިސްވެ ބަޔާންވެދިޔަ ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ސުންނަތެއް ގެއްލުވައިލުމަކީ ދެން ނަމާދު މަކުރޫހުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގައި އަންނަނިވި ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެއް ކުރުމުން މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ.

1- ނަމާދުގައި ހުންނަ އިރު ތިލަބެލުމާއި، ހެދުމާއި އޭގެ ތަކެތި ކުޅުނީމަ.

މާތްﷲ ކުރެއްސުންގެ ކުރިމަތީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އައިޝާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ނަމާދުގައި ސަމާލުކަން އިތުރު ފަރާތަކަށް ބެލުމާ ބެހޭގޮތުން އަޅުގަނޑު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ސުވާލުކުރީމެވެ. ދެން އައިޝާގެ ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. "އެއީ ނަމާދުކުރާ ހުންނަ ހިނދު ތިލަބެލުމަކީ ކަމަކީ ޝައިޠާނާ ވައްކަންކުރުމެކެވެ. ދެން އެކަން ކުރާ ފަރާތުން ނަމާދުގެ ތެރެއިން ޝައިޠާނާ އަޅުގަނޑުމެން އެކަން ކުރާށެވެ. އެއީ ސަޤާފަތުގެ ފަރާތުން އެއްވަރުގެ ކަންކަމެވެ."(2)

---

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه الجماعة.

2- ނަމާދުގައި އުނގަލް އަތްލައިގެން ހުރުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގައި އުނގަލް އަތްލައިގެންހުރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(1)

3- މައްޗަށް ބެލުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلَاةِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ"(2) މާނައީ: "ބަލަހައްޓާށެވެ! ބައެއް މީހުންގެ ބެލުންތައް އުޑާ ދިމާއަށް އުފުލުން (އެބަހީ މައްޗަށް ބެލުން) އެއްކިބާކުރާށެވެ. ނުވަތަ އެބައިމީހުންގެ ލޮލުން އަތުލެވޭނެއެވެ. (އެބަހީ ކަނުވެގެންދާނެއެވެ.)" ފަހެ މިޙަދީޘުން ބާރުވެރިކަމާއެކު ނަމާދުގައި މައްޗަށް ބެލުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ. އެހެނީ އެކަމުގެ އުނދަގޫތަކަށް ލޮލުގެ ކަންފަތްތަކުގެ އިންޒާރުވެއެވެ. އަދި އެހެން ހާލަތެއްގައި ނަމާދު ނުކުރާ ހާލަތްތަކުގައި މީހާގެ ނަޒަރު ލޮބުވެތިވެގެން ހުރުމަކީ ކަމެވެ. އަދި އިހުމާލު ކަމެވެ. އަދި އިސްލާމީ ވިދާޅުވާފައިވާ އެކަމުން ނަމާދު ބާޠިލުވާން ކަމެވެ.

4- ނަމާދުގައި ހޮޅިލުމާއި ހުޅުވާލުން އިއްޔެކަނގަ ބެލުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަމަކީ އަޅުގަނޑުމެންގެ ސަލަފުން ގެއްލާ ގޮތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަހީކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ (ނަމާދުން އެހެންވެސް ބުނެފައިވާ) حديث ފެނިވަޑައިގެންނެވެ. "މީގައި މިވާ ކަލޭގެފާނުގެ ޝައިޠާނާގެ ނަމާދުން ހޮޅިލުމަކީ ޝައިޠާނުގެ ކަމެކެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޅުގަނޑުމެންގެ(3) ގޮތަށް ދާނެއެވެ. އަދި ބަލަހައްޓައި ކަލޭގެފާނު ނާދާ ބޭނުމެއް ހިފެހެއްޓުން އެންމެ ރަނގަޅެވެ."(4) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޝައިޠާނާގެ ކަންތައް ފަސްކުރާ ފަދައިން އެހެނިހެން ތިޔަބައިމީހުން އެކަމަށް ފެނުނު ކަންތައް ހުއްޓުވާށެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަމަށްފަހު حديث ފެނިވަޑައިގެންނެވެ. "ޝައިޠާނުގެ ކަލޭގެފާނުގެ ބައިތަކުގެ ހުޅުވާލުމާއެކު ދެފަހަރު ހުއްޓާލާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ޝައިޠާނުގެ ބާރު ހީވާނެއެވެ. ނަމާދުގައި ހޮޅިލުމަކީ ޝައިޠާނުގެ ކަމަކުން އެކަމަށް ފަހުން ބައިތަކެވެ."(5)

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

(3) އަޅުގަނޑުމެންގެ ބޭރުން ބަސް ހުޅުވާލާފައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަން ހުއްޓުވާލެއްވީ ހިތާމަކުރައްވާ މިކަމުގެ ސަބަބުންނެވެ.

(4) رواه البخاري ومسلم.

(5) رواه أحمد والبخاري.

5- ނަމާދުން ސަލާމްދޭ ހިނދު އަތުން އިޝާރާތްކުރުން. ފަހެ ނަމާދުން ސަލާމްދޭ ހިނދު އަތުން އިޝާރާތްކުރުމަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަނާކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. ސަލާމްދޭ އިރު ހަމައެކަނި އަނބުރާލަނީ ބޮލެވެ. މިގޮތަކީ ނަމާދުގެ ފުރިހަމަކަމުގެ ނުވަތަ ނަމާޒުބަދަލުގައި އެއްފަރާތް ބަލާނެ ހިނގައްޖެއެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުމަށްޓަކައި ޖެހިރު ބޮޑު ސަލާމްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރަމުއެވެ. ފަހެ އަހުރެމެންގެ އަތްތަކުން އިޝާރާތްކޮށް އަހުރެމެން ސަލާމްދެމުއެވެ. ފަހެ (އެކަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް އެނގިވަޑައިގެން) حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ތިބައިމީހުންގެ ޙާލަތަށް ފަހެ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ އެބައިމީހުން ސަލާމް އެދުނީ އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކުންނެވެ. އެގޮތުން އެބައިމީހުން ސަލާމްދިނީ އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކުން ހިލަނި ނުހަނާ އަސްތަކެއްގެ ނިގޫތަކެއް ހެންނެވެ. އެއީ ދިޔަތަ ދުވާ ދުވެލިގެ ފަހަތުގަނޑުގައި ބޯވައި ދުން السَّلَامُ عَلَيْكُمْ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ މިފަދައިން ސަލާމްދިނުމުން ނުފުދޭނެހެއްޔެވެ؟"(1)

6- ކުރާ ފަރުވާތަކުން އަނގަމަތި ފޮރުވާލުމާ ސަތުރުކުރުން. މާތްالله ރުއްސެވުމަށްޓަކައި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގައި ސަދުލުކުރުމާއި އަނގަމަތި އެއްކަލުން ނިވައިކުރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(2)

އިމާމު ޚައްޠާބީ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ ބިންމަތީގައި ޖެހޭވަރަށް ހެދުން ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި އިމާމު އަބޫޢުބައިދާ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ ހެދުމުގެ ދެފަރާތުކޮޅުން އުނަގަނޑަށް ބަނދެގަނޑުގައި ހުރަސްކޮށް ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި އިބްނު އަޘީރު ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ އަތްޕުޅު ގައިގަ ބަލަހަދާ ކޮރިޔަސްޖެހިގެން ފޮތިލުމެވެ. އަދި އެބާރުތަކުން ކުރާއިރު ސަލާދުދަށް ވިލާބަޑި ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ މިހާރާ މާނައަކީ އެކަހިވެގެންވިއެވެ.

7- ކާނާ ތައްޔާރުކުރެވިފައިވާތީ ނަމާދުކުރުން. މާތްالله ރުއްސެވުމަށްޓަކައި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا وُضِعَ الْعَشَاءُ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَابْدَءُوا بِالْعَشَاءِ"(3) މާނައީ : "ރޭގަނޑުގެ ކާނާ ތައްޔާރުކުރެވި ވަގުތުގައި (އިޝާ) ނަމާދަށް ގޮވާލެވިއްޖެނަމަ ފަހެ ތިބައިމީހުން

(1) رواه أحمد والنّسائي.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه والحاكم وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد ومسلم والتّرمذي وابن ماجه.

ހަށިގަނޑުގެ ކުރުމުން ފަސޭހަވެއެވެ. (އެބަހީ އިސްތިފްރާޣު ކުރުމަށް ކާރުވެ.)" އެހެނީ ކާނާ ތައްޔާރުކޮށްފައިވާނިކޮށް ނުކައި ބަނޑުހައިހޫނުކަމާއެކު ނަމާދު ފަށައިފިނަމަ ނަމާދުގައި ކުރުމުގެ ހިޔާލު އަންނާނުކަން ކަމަށެވެ. އަދި އެކަމުގެ ސަބަބުން ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢު ބަރަކަތްކަން ގެއްލިގެންދާނެއެވެ. އަދި އަވަހަށް ކާން ދިއުމަށްޓަކައި އަވަސްކުރުމުގެ ސަބަބުން ނަމާދުގެ ބައިތައް ހަރަކާތްތައް ފުރިހަމަ ނުކުރެވުމުން އެކަށީގެންވެއެވެ. އަދި ނާފިޢު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ޢަބްދުﷲ ބުން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "އެކަލޭގެފާނަށް ކާނާ ތައްޔާރުކުރެވިފައިވަނިކޮށް ނަމާދަށް އިޤާމަތްދެވިއެވެ. ފަހެ ކެއުމުން އަވަދިވަޑައިގެންފުމަން ދަންދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދަކަށް ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި ކާންބައްލަވާން އިންނަވާ އިރު އެކަލޭގެފާނަށް އިމާމުމީހާ ކިޔަވާއަޑު އިވިވަޑައިގަންނަވައެވެ."[1]

8- ދެހާޖަތުގެ ބާރަކަށް ދެކޮޅުހެދި ނަމާދުކުރުން. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ، وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ"[2] މާނައީ: "ކާނާ ހާޟިރުވެފައިހުންނަ ވަގުތުގައި ދެހާޖަތް ނުކޮށްފައި ހުންނަ ވަގުތު ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަކުވެސް ނަމާދު ނުކުރާހުށިކަމެވެ."

9- ތޮއްޓާޖެހޭ ހުރެ ނަމާދުކުރުން. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ"[3] މާނައީ: "ނަމާދުގައި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ތޮއްޓާޖެހުން ފަށައިފިނަމަ ފަހެ ނިދިފިލައިފުމަން ދަންދެން އޭނާ ނިދާހުށިކަމެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ތޮއްޓާޖެހޭ ހުރެ ނަމާދުކުރާ ހިނދު އޭނާ ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދި ދުޢާކުރީމާ ހިތާ އޭނާގެ އަމިއްލަނަފްސަށް ބަދުދުޢާކުރުން އެކަށީގެންވެއެވެ." އަދި ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْتَعْجَمَ الْقُرْآنُ عَلَى لِسَانِهِ فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ"[4] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ދަމުނަމާދުކުރަމުން ޤުރުއާނާ ހިނދު

(1) رواه البخاري.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(3) رواه الجماعة.

(4) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وابن ماجه.

ފަދަ އޭނާގެ ދުޢާއަށް ދުމަށްކަން ބަރުވާ އާދާއަށް ކިޔައިދޭއިރުވެސް ނުކޮށްފިކަމުގައިވާނަމަ ފަދަ އޭނާ އެހެވެ ނިމުނުނިކަމެވެ."

-10 ނަމާދުކުރުމުގައި ވިސްނުމެއް ތަނަވަސް ހިތްބަލަކުރުން. އެބަޔަ ނަމާދުގެ ކުރިން ތަނަށް ހިފައި އެތަންގައި އެހެންމީހަކު ނަމާދުކުރަނިކޮށް ބުނެދެއްވިއެވެ. އަދި އެތަކާ އާދައިން ހިތްބަލަހައްޓަން ތަށްއަހަކުގައި ދުރުވަގެނެވެ. ފަދަ އިލްމުވެރިޔާ ވިހާވުން އިސްތިސްޤާވެސްކުރެއްވެ. އެހެން އިމާމުވިޔާއްނ ވިޔަތަށް ހިތްބަލަހަޓައިދޭނެ ޝަރުޢީގޮތުންވެސް. މާތްالله ކުރުއާނުގެ އާޔަތްތަކުން ބުނެ ސިފަކުރެވޭ ރިވާޔަތް ކިޔައިދިނުމަށްޓަކައެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގައި ނިކަމެތިވުމާއި، ސަޖިދަގައި ދެއަތްފަތުން ތެދުވުމާއި ބަލާއިރުގައި ޖެހޭސަވަނަ ހިތްކޮޅުވުމާއި، ޖަމާލު ބަލައިގަތުމުގެ ތަކެތި ތަން ހިތްބަލަހައްޓާގޮތުން ވިސްނުމެއް ނަމާދުކުރުމުގެ ތަން ހިތްބަލަހައްޓާ ކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(1)

ނަމާދު ބާޠިލުވާ ކަންތައްތައް

ނަމާދުކުރާމީހާ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި އަންނަނިވި ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެއްކޮށްފިނަމަ އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ.

-1 ގަސްދުގައި ކައިބޮއިގަތުން. އިމާމު އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަރުޟު ނަމާދެއްގައި ގަސްދުގައި ކައިބޮއިހަދައިފިމާ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ ނަމާދު އަލުން ކުރަންޖެހޭނެކަމަށް އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ."(2) އަދި ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި ސުންނަތް ނަމާދުވެސް ހަމައެފަދައެވެ. އެހެނީ ފަރުޟު ނަމާދު ބާޠިލުކުރާ ކަމެއް ސުންނަތް ނަމާދުވެސް ބާޠިލުކުރާނެއެވެ.

-2 ގަސްދުގައި ވާހަކަދެއްކުން. މާތްالله ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ޒައިދު ބުނު އަރްޤަމުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެމެން ނަމާދުގައި ވާހަކަ ދައްކައި އުޅުނީމުއެވެ. ނަމާދުގައި މީހާ އޭނާގެ ކައިރީގައި ހުންނަ އޭނާގެ އެކުވެރިޔާއާ ވާހަކަދައްކައެވެ. އެއީ މާތްالله މިއާޔަތް ބާވައިލައްވައިދެއްވުމާ ދާންދެނެވެ. ﴿وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ﴾ (البقرة: ٢٣٨) މާނައީ:

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

(2) الإجماع لابن المنذر.

"އަދި ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށްޓަކައި ހަނުހުރެތިބޭ ހާލު[1] ނަމާދަށް ތެދުވާށެވެ." ފަހެ ނަމާދުގައި ހަނުހުރި ތިބުމަށް އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަމުރުކުރެވުނެވެ. އަދި ވާހަކަދެއްކުމުން އަޅުގަނޑުމެން މަނާކުރެވުނެވެ."[2]

ފަހެ ވާހަކަދެއްކުން ނަހީކުރެވިގެންވާކަން ނޭނގޭ ހާލު ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެން ވާހަކަ ދެއްކިއުމަކީ އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. މުޢާވިޔަތު ބުން ހަކަމް އައްސުލަމީގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި އަޅުގަނޑު ނަމާދުކުރަމުން ހުއްޓައި މީސްތަކުންގެތެރެއިން މީހަކު ކިނބިހިއްސެއް އަޖައިފިއެވެ. ފަހެ އަޅުގަނޑު يَرْحَمُكَ الله އޭ ބުނީމެވެ. ހަމައެހެން ބުނުމާއެކު މީސްތަކުން އެބައިމީހުންގެ ލޮލުން އަޅުގަނޑަށް އިޝާރާތްކުރަން ފަށައިފިއެވެ. ފަހެ އަޅުގަނޑު ބުނީމެވެ. އަސްތާއެވެ! ތިޔަބައިމީހުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް ތިޔަބަލަނީ ކީއްވެހެއްޔެވެ؟ ފަހެ (އަޅުގަނޑު އެހެންބުނުމުން) އެބައިމީހުން އެބައިމީހުންގެ މައިކަށިވާ މަސްތަކުގެ މަތީގައި އަތުން ޖަހަން ފަށައިފިއެވެ. ދެން އަޅުގަނޑުމެންނަށް އެބައިމީހުން ހިމޭންކުރަން އުޅޭކަން އިނގުނުމުން އަޅުގަނޑު ހަނުހުރެއްޖައީމެވެ. ދެންފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުނިންމެވުމުން އަވަދިފުޅުވަޑައިގެންނެވި ހިނދު ދަންނަވަމެވެ. ފަހެ އަޅުގަނޑުގެ ބައްޕައާއި މަންމަ އެކަލޭގެފާނަށްޓަކައި ފިދާވާށެވެ. އެކަލޭގެފާނަށްވުރެ ހެޔޮ މުޢައްލިމަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިންވެސް އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހުންވެސް އަޅުގަނޑު ނުދެކެމެވެ. ފަހެ الله ގަސަމްދީ ބުނަމެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑުމެންނަށް ހަރުކަށި ބަސްފުޅެއް ވިދާޅެއްނުވެއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުގެ ގައިގައި ނުޖެހެއްސެވިއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންނަށް ދިމާއަށް ހުތުރު ބަހެއްވެސް ވިދާޅެއް ނުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑުމެންނަށް حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން މިނަމާދުގައި މީސްތަކުންގެ ވާހަކައިން އެއްވެސް މިންވަރެއް އެކަށީގެންނުވެއެވެ. އަދިރިއާއްތަ! މިނަމާދަކީ ތަސްބީހައާއި، ތަކުބީރާއި، ޤުރުއާންކިޔެވުމުގެ މައްޗަށް ބިނާވެގެންވާ އެއްޗެކެވެ."[3]

ފަހެ މުޢާވިޔަތު ބުން ހަކަމް ނަމާދުގައި ވާހަކަދެއްކުމުގެ ޙުކުމް އެކަލޭގެފާނަށް އެނގުމެ ހުރުމު ނޭނގުނީއެވެ. އެހެންކަމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނަށް ނަމާދު އަޚްލާގުތައް އުނގަންނައިދެއްވިއެވެ.

(1) ﴿ قَـٰنِتِينَ ﴾ ގެ ތިންމާނައެއް މުފައްސިރުން ކިޔައިދީފައިވެއެވެ. ފުރަތަމަ މާނައަކީ "ޠާޢަތު ތެރިވުމާ ހާލު" ދެވަނަ މާނައަކީ "ޚުޝޫޢުވެރިވާ ހާލު" އަދި ތިންވަނަ މާނައަކީ "ހަނުހުރެ ތިބޭ ހާލު" މިއެވެ.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

3- ގަސްތުގައި ގިނަހަރަކާތްތަކެއްކުރުން. އިމާމު ނަވަވީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ.

"ނަމާދުގެ ޖިންސުން ނުވާ ހަރަކާތް ގިނައިން ކޮށްފިނަމަ ނުވަތަ ނަމާދުގެ ޖިންސުން ނުވާ ގިނަހަރަކާތްތަކެއް ކޮށްފިނަމަ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. އަދި މިކަމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި އެއްވެސް ޚިލާފެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަމަކު ހަރަކާތް މަދުނަމަ ނުވަތަ އެކަކަ މަދު ހަރަކާތްތަކެއް ކޮށްފިނަމަ ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. އަދި މިކަމާމެދުވެސް ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި އެއްވެސް ޚިލާފެއް ނުވެއެވެ. އަދި ކުޑަހަރަކާތާއި ގިނަހަރަކާތުގެ ޙައްދުކަނޑައެޅުމާމެދު އެމީހުން ޚިލާފުވެގެންވެއެވެ. އަދި ޞައްޙަ ގޮތަކީ އާދަކާދައަށް ރުޖޫޢަވުމެވެ. ފަހެ މީސްތަކުން ކުޑަކަމުގައި ދެކޭ ހަރަކާތްތަކުން ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. މީސްތަކުން ކުޑަކަމުގައި ދެކޭ ހަރަކާތްތަކަކީ (ނަމާދުގެ ތެރޭގައި) ސަލާމް ރައްދުކުރުމަށް އިޝާރާތްކުރުމާއި، ފައިވާން ބާލުމާއި، ބޯވަޅުގަނޑު ނަގާ އަޅުއްވުމާއި، ލުއި ހެދުމެއް ލުމާއި ބޭލުމާއި، ކުޑަކުއްޖަކު އުފުލުމާއި، ބާއްވާލުމާއި، (ނަމާދު ކުރާމީހާގެ ކުރިމަތިން) ހިނގާ މީހަކު ދުރުކުރުމާއި، ހެދުމުގައި ކުޅު ފޮހެލުމާއި، މިބާވަތުގެ ކަންތައްތަކެވެ. އަދި މީސްތަކުން ގިނަކަމުގައި ދެކޭ ހަރަކާތްތަކަކީ ގިނަ ފިޔަވަޅުތަކެއް ޖެހުމާއި ގިނަ ހަރަކާތްތަކެއް ކުރުމެވެ. މިފަދަ ހަރަކާތްތަކުން ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ."(1)

4- ނަމާދުގެ ރުކުނެއް ނުވަތަ ޝަރުޠެއް އެއްވެސް ޢުޛުރަކާ ނުލައި ގަސްތުގައި ދޫކޮށްލުން. ފަހެ ނަމާދުގެ ރުކުނުތަކުން ރުކުނެއް ދޫކޮށްލިމީހާއަށް މިސާލަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެނބުރިގޮސް ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިބާ އަދި ނަމާދެއް ނުކުރަމުއެވެ." މިގޮތަށް ތިން ފަހަރު އޭނާއަށް އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. ދެން އޭނާ ނަމާދު ކުރަންވީގޮތް އޭނާއަށް ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި އޭނާ ނަމާދު ކުރަންވީގޮތް ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ.(2) އަދި އިބްނު ޤުދާމާ – رحمه الله –ވިދާޅުވިއެވެ. "ވުޟޫނުލާ ނަމާދުކުރިމީހާއަށް ނަމާދު ޤަޟާކުރުން ލާޒިމްވާނެއެވެ. އޭނާ ގަސްތުގައި އެކަން ކުރިޔަސް ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެން ކުރިޔަސް އެކަމުގެ ޙުކުމް އެއްގޮތެވެ. އަދި ޤިބުލައަށް ނުކުރާ ނަމާދާއި ވަގުތަށް ކުރިން ނަމާދުކުރިޔަސް

---

(1) المجموع.

(2) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

ހަމައެފަދައެވެ. އެއީ ގަސްތުގައި އެކަންކުރިކަމުގައިވިޔަސް ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެން އެކަންކުރިކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. އަދި އިޖުމާޢުކޮށް ދަންނަވަނީ ނަމަ ނަމާދު ޞައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތަކުގެތެރެއިން ޝަރުޠެއް އަލައިލީ ކޮންމެހެނަކަސް ނަމާދު އަލުން ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ."(1)

5- ބާރަށް ހީލުން. މާތްﷲ ރުޟްއަސްނުގައްދި ޖާބިރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ބާރަށް ހީލުމުން ނަމާދު ބާޠިލުވެއެވެ. އެކަމަކު މުސްކުރުން ނުބާޠިލުވެއެވެ."(2) އަދި އިމާމު އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ބާރަށް ހީލުމުން ނަމާދު ބާޠިލުވާނެކަން އިލްމުވެރިންވަނީ އިޖުމާޢުވެވަޑައިގެންފައެވެ."(3) ދެންފަހެ ނަމާދުގައި ހިނިތުންވުމުން ދެންނެވެ. އެކަމަކުން ނަމާދު ބާޠިލުއެއްނުވާނެއެވެ.

ނަމާދު ޤަޟާކުރުން

ފަހެ މިއީ އިލްމުވެރިންގެ ބަހުސް ވަރަށް ދެގޮތަކަށް ޚިލާފުގައިވާ މަސްއަލައެކެވެ. ދަންނަވައެވެ. ނިދުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެން ނަމާދެއް ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ކަޟާކުރުމަކީ ނުވަތަ ހަނދާންވުމާ އެކު އެނަމާދު ކުރަން ޖެހޭނެކަމަށް އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ފަހެ އިލްމުވެރިންގެ އިސްތިލާފުގައި މިކަމަށް ޤަޟާކުރުމާ ހުއްޓުން ކަމުގައި ވިޔަސް ބޭހޯޝުވުމުގައި އެއީ އަޑުކުރުމެވެ. އެނީ ހަމަކަށަވަރުން ނިދާފައިވާމީހާއަކީ އަރާލުމުގައި މުކައްލަފުވެއްޖެކަމެވެ. އަދި ހަނދާންނެތިގެންވާ މިހާރުވެސް އެއްގޮތުގައި މުކައްލަފުވެއްޖެކަމެވެ. މާތްﷲ ރުޟްއަސްނުގައްދި ރަސޫލުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުލުކުރުއްވިއެވެ. رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ"(4) މާނައީ: "ތިންމީހަކުގެ ޤަލަމު ގަރަންވަނީ މުލުކުރިގައެވެ. އެއީ ނިދާފައިވާމީހާ ހޭލެއްވުމަށް ދާނދެނެވެ. އަދި ކުޑަކުއްޖާ ބާލިޣުވުމަށް ދާނދެނެވެ. އަދި މޮޔައިން ސިކުނޑި ހަމަވުމަށް ދާނދެނެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުޟްއަސްނުގައްދި އަންމާރުގެ

(1) بداية المجتهد لابن رشد.

(2) رواه الدّارقطني.

(3) الإجماع لابن المنذر.

(4) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ إِنَّمَا التَّفْرِيطُ فِي الْيَقَظَةِ، فَإِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ނިދުމަކު އެއްވެސް ކުރުވާލެވޭކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޔާއަޚީ! ކުރުވާލެވޭކަމަށްވަނީ ހޭލައިހުރުމުގައެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުކުރަން ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ ނުވަތަ ނަމާދުކުރުމަށް ނިދިއްޖެނަމަ ފަހެ ހަނދާންވާ ހިނދު އެނަމާދު ކުރާހުށިކަމެވެ."

ދީން ޝަރުޢީ އުޒުރަކާ ނުލައި ނަމާދު ގަސްދުގައި އަޅާނުލައި ދޫކޮށްލުމެވެ. ފަހެ އެކަމުގެ ޙުކުމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައިވަނީ ޚިލާފުފުޅުތަކެކެވެ. ޖުމްހޫރު ޢުލަމާއުންގެ ޤަޟާކުރުމެވެ. އަދި އެކަމަކު ތަޙްޤީޤުކުރާ ނަށްބުއްގެ ބަޔަކު ބަލައިގަންނަވާފައިވާ ބަސްބަހެއްގެ ގޮތުގައި ޝަރީޢަތުގެ ދަލީލުތަކުން ފެންނަނީ ޤަޟާ ނުކުރާނެކަމެވެ. ފަހެ މިމަސްއަލާގައި "ނަމާދުގައިގެ ބުނުމާ" މިމައްސަލައިގެ ދަރުމަ ހިނގައިދިޔައީއެވެ. ފަހެ ޝަރުޢީ އުޒުރަކާ ނުލައި ނަމާދު ގަސްދުގައި އަޅާނުލައި ދޫކޮށްލައިފިމީހާ ޤަޟާކުރާކަށް ނުޖެހެއެވެ. އެކަމުގެ މައްސަލައިގައި ޝައިޚުލްއިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ.

"ނަމާދު ގަސްދުގައި އަޅައިނުލާ ދޫކޮށްލައިފި މީހެއް ނަމާދު ގަޟާކުރުން ޝަރީޢަތުގައި ނުވެއެވެ. އަދި އެކަމުގެ ކިބައިން ޤަޟާކުރުން ބަލައިގަނެވޭނެވެ. އަދި ޔާއަޚީ! އެކަމުގެ މައްސަލައިގައި ސުންނަތުން ނަމާދު ގަބޫލުކުރެވޭ. އަދި މިކަމާ ޚިލާފު ނުވާނޭ ތަޤްލީދު ކުރާނެއެވެ. އަދި ޔާއައްޚީ! ތަރުޖަމާކޮށް މިކަމާ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްނުވެއެވެ."(2) އަދި އިމާމް އިބްނު ޙަޒްމު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގެ ވަގުތުދޫކޮށްލައިފި ގަސްދުގައި ނަމާދުދޫކޮށްލާމީހާ ގަޟާނުކުރެވޭ ނަމާދާއެވެ. އަދި އެނަމާދު ގަސްދުގައި ބަޔާނުގެ އެކަމަކު ފިޔަވަޅެއްނުވާނެކަމަށް ކަނޑައެޅޭނެއެވެ. އަދި އެކަން ގަބޫލުކުރުމުގައި ސުންނަތުގެ ނަމާދުކުރުން ގަބޫލުކުރެއްވިކަމެވެ. އެއީ ގަޟާކޮށްދިނުމަށް އެކަމުގެ މިޒާން ބޮޑުކުރުމަކަށްވެ. އަދި އެކަމަ ތައުބާވާ اللّٰهގެ ބަރަކާތެއް އިސްތިޣުފާރުކުރުމާއެކުއެވެ."(3)

(1) رواه أصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

(2) "الفتاوى الكبرى" لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(3) "المحلّى" لابن حزم.

ބަލިމީހާގެ ނަމާދު

ފަހެ ބައްޔެއްގެ ސަބަބުން ކޮޅަށް ހުރުމަށް އުދަނގޫވެއްޖެމީހާ އިށީނދެއިނދެގެން ނަމާދުކުރާނެއެވެ. އަދި އިށީނދެއިނދެގެން ނަމާދުކުރުން ކުޅެދިގެންނުވާނަމަ އެއްއަރިމައްޗަށް އޮށޯވެގެން ނަމާދުކުރާނެއެވެ. އަދި އެހާލަތުގައި ރުކޫޢާއި ސަޖިދަކުރާނީ އިޝާރާތުންނެވެ. ފަހެ ރުކޫޢަށްވުރެ ބޮޑަށް ސަޖިދައަށް ޖުހިބޭނެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ قِيَٰمٗا وَقُعُودٗا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمۡۚ﴾ (النساء: ١٠٣) މާނައީ: "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ކޮޅަށް ތިބެގެންނާއި، އިށީނދެ ތިބެގެންނާއި، އަރިމައްޗަށް އޮށޯވެތިބެގެން اللهއަށް ޛިކުރުކުރާށެވެ." މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެމެން ކޮޅަށްތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އެކަމަށް ނުކުޅެދޭނަމަ އިށީނދެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އެކަމަށްވެސް ނުކުޅެދޭނަމަ އަރިމައްޗަށް އޮށޯވެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޢިމްރާނު ބުނު ޙުޞައިނު ބަވާސީރުގެ ބައްޔެއް ޖެހިވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެންގެ ފަހަރެއްގައި ދުޢާވެގެން އަހަރެން ނަމާދުކުރާނެގޮތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އަހަރެން ސުވާލުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ކޮޅަށް ހުރެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އެކަމަށް ނުކުޅެދޭނަމަ އިށީނދެއިނދެގެންނެވެ. އަދި އެކަމަށްވެސް ނުކުޅެދޭނަމަ އަރިމައްޗަށް އޮށޯވެ އޮވެގެންނެވެ."[1] އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޖާބިރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަލިމީހަކަށް ޒިޔާރަތްކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އޭނާ ބާލީހެއްގެ މަތީ ނަމާދުކުރަމުން ދިޔަތަން އެކަލޭގެފާނު ފެނިވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ބާލީސް އެއްލައިލައްވާ حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިބާއަށް ކުޅެދޭނަމަ ބިމުގައި ނަމާދުކުރާށެވެ. އެހެންނުވާނަމަ އިޝާރާތުން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި ރުކޫޢަށްވުރެ ބޮޑަށް ސަޖިދައަށް ޖުހިބޭށެވެ."[2] އަދި މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَاۚ﴾ (البقرة: ٢٨٦) މާނައީ: "الله އެއްވެސް ނަފްސަކަށް އެނަފްސަކަށް ކުޅެދޭވަރަށް މެނުވީ ތަކުލީފު ނުކުރައްވައެވެ." ދެން ފަހެ

(1) رواه الجماعة إلاّ مسلماً.

(2) رواه البيهقي وصحّح أبو حاتم وقفه.

ކުޅަދާނަވެގެންނުވުމުގެ ދުރާދަރީ ކާރިޘާތަކުގައެވެ. ނުވަތަ ކާރަން ހުރައްޓާނަމަ ބަލި
ބޭފުޅާނަކަން ބިރުގަތުމެވެ. ދެން ނަމާދުކުރުމަކަށް އިރުހަނދު އިސްލާމްދީން ދަންނަވައެވެ. ބަލިމީހާއަށް
ގާތަގަޔަކަށް އިސްލާމް ހުރިހާ ކަމަކުގައެވެ. ދުވަހު ވަރަށްގިނަ އިސްދީނުގެ އަދަބުގެ އިސްލާމް
ކަންތައްތަކެވެ. ވީމާ މާތްﷲ ރަސޫލުﷲ ޞައްލައްﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ރިޟާވަންތަވެވޮޑިގެން. އެކަމަކާ
ވާހަކައެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަމަށް ދަލީލާއެކު ވަޙީދުކޮށްދެއްވާނެ
ނަމާދުކުރައްވާން އިސްލާމްދީނާއި ރަމަޟާންމަހާ ދުވަސްވަރެއްގެ ބޭނުންވެއެވެ."[(1)] އިސްތިޤާމަތް
އިސްލާމްދީން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުން އިސްލާމްދީނުގެ ކުރިއަރާދަނީ.

ޚައުފުނަމާދު

ޚައުފުގެ ނަމާދަކީ ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައި އަދާކުރާ ގޮތެއް ވަކިނަމާދެވެ. ވީމާ
އެވަގުތުގައި އިސްލާމީ ޢަސްކަރީ އަދާކުރުމުގެ ވަގުތުގައި އަދާކުރާ ގޮތް ގޮތަށް ތަކުރާރުވެއެވެ.
އަދި އެހެންގޮތް ވަގުތުގެ ނަމާދުވާ އަދާކުރަން ދުޝްމަނުންގެ ހަމަލާއިން ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައެވެ.
އެއްބައި ކަމަކު ބިރުވެރިކަން ގޮތުގެ ވަގުތުގައި އެގޮތަށް ނަމާދުކުރުން ކުރިމަތިލެވޭނެ
ކަމަށް އިރުޝާދުކޮށް ދަލީލުވެރިއެވެ. މިގޮތަކަށް ހަމަގޮތެއް ގާނޫނީގޮތުގައި ހުރިހާ ވަގުތެއްގައި
ހިނގައިދާނެކަމުގެ ބިރުން އެގޮތަށް ނަމާދުކުރުމުގެ ވަގުތެއް. ވީމާ ޚައުފުނަމާދު ކުރުން ޤާނޫނީ ވަކިކަމެކެވެ. އަދި
މަތިވެ ނަމާދު ފުރަތަމަ. އެކަމާ މަތިވެ ނަމާދު ފުރަތަމައި ތަކުރާރު ނަމާދުކުރުމުގައި ކުރިއަށް
ދުވަހުކަމެކެވެ. އަދި ކަރުނަ ބޭނުންކުރަމުގައި ހިނގާނެ ގޮތެވެ. ވީމާ ޚައުފުނަމާދު
ޝަރުޢީކުރުމުގެ ތަކުރާރު އިސްލާމީދީނުގެ ވަޙީދުވީއެވެ. އަދި ޤުރުއާނުގައި އާޔަތަކީ
ބަޔާންކުރެވެ. މާތްﷲ ވަޙީދުކޮށްދެއްވައިފައެވެ. ﴿وَإِذَا كُنتَ فِيهِمۡ فَأَقَمۡتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَلۡتَقُمۡ طَآئِفَةٞ
مِّنۡهُم مَّعَكَ وَلۡيَأۡخُذُوٓاْ أَسۡلِحَتَهُمۡۖ فَإِذَا سَجَدُواْ فَلۡيَكُونُواْ مِن وَرَآئِكُمۡ وَلۡتَأۡتِ طَآئِفَةٌ أُخۡرَىٰ لَمۡ
يُصَلُّواْ فَلۡيُصَلُّواْ مَعَكَ وَلۡيَأۡخُذُواْ حِذۡرَهُمۡ وَأَسۡلِحَتَهُمۡۗ وَدَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡ تَغۡفُلُونَ عَنۡ أَسۡلِحَتِكُمۡ
وَأَمۡتِعَتِكُمۡ فَيَمِيلُونَ عَلَيۡكُم مَّيۡلَةٗ وَٰحِدَةٗۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ إِن كَانَ بِكُمۡ أَذٗى مِّن مَّطَرٍ أَوۡ كُنتُم

(1) رواه النّسائي وابن خزيمة وابن حبّان والبيهقي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

مَّرْضَىٰٓ أَن تَضَعُوٓاْ أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُواْ حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴾ (النساء: ١٠٢)

މާނައީ: "(ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތު) ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ހުންނަވައިފިނަމަ އެބައިމީހުންނާގެން ނަމާދު ދެއްވުމަށްޓަކައްވާނަމަ. ދެންފަހެ އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެއްޖަމާޢަތެއް މީހުން ކަލޭގެފާނާ އެކު ނަމާދަށް ތެދުވާނެވެ. އަދި އެބައިމީހުން (ނަމާދުގައިވެސް) ހަތިޔާރު ހިފައިގެން ތިބޭހުށިކަމެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން ސަޖިދަކުރުމަށްފަހު (އެބައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ފުރިހަމަކުރުމަށްފަހު) ޙިރާސްތުގެ ފަހަތުގައި ތިބޭހުށިކަމެވެ. ދެން ނަމާދުނުކުރާ ބައި އަނެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުން އައިސް ކަލޭގެފާނާ އެކު (ފުރަތަމަރަކުޢަތުގައި ބައިވެރިވެ) ނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އެބައިމީހުންވެސް ހަތިޔާރުއަޅައި ރައްކާތެރިކަމުގައި ހިފައިގެން ތިބޭހުށިކަމެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ހަތިޔާރާއި ހަނގުރާމައިގެ ތަކެތިން ޣާފިލުވާން ނަމަވާ ހިތައި، (އެކަމަށް) ކާފިރުވެރިން އެދެނެވެ. އޭރުން އެއްފަހަރާ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ދިނިބިގަހަމަލާ އެބައިމީހުންނަށް ދެވިދާނެއެވެ. (އެބަޔަށް ހަމަލާދޭން އެދެއެވެ.) އަދި ވާރޭވެހުމުގެ ސަބަބުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބަލިވެފައި ތިޔަބައިމީހުން ބަލިވެއްޖެނަމަ ނުވަތަ ތިޔަބައިމީހުން (ހަތިޔާރު އުފުލުމަށް) އުނދަގޫ ބަލިކޮށް ކަމުގައިވާނަމަ ހަތިޔާރު ބާއްވާލުމަކުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެއްވެސް ކުށެއްނުވެއެވެ. އަދި (އެހެންނަމަވެސް) ތިޔަބައިމީހުން ރައްކާތެރިކަމުގައި ހިފާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ކާފިރުންނަށް ނިކަމެތިކުރަނިވި ޢަޛާބެއް ﷲ ތައްޔާރުކުރައްވައިފިއެވެ."

ދެންފަހެ ޚައުފުނަމާދުކުރާގޮތުގެ ވާހަކަ ދަންނަވާލަމެވެ. ޙައްޤު ޙަދީޘުން ސާބިތުވާ ފަސްގޮތެއް ބަޔާންކުރަމެވެ. އެއިން ކޮންމެގޮތެއް ކުރިއަށް ފާހަގަކުރަމެވެ.

1- ދުޝްމިނުން ޤިބްލަފަރާތުގައި ނޫންކަމުގައިވާނަމަ، "ކަލޭ އިމާމުވީހާ އެކު މުސްލިމުންގެ ޖަމާޢަތުން އެއްޖަމާޢަތަކާ މީހުން އެއްކޮށްލައްވާނެއެވެ. ދެން އިމާމުވީހާ ދުވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެ ވަޤުތުގެ ނިޔަލަށް ހުންނަވާނެއެވެ. ދެން އެބައިމީހުން އަނެއްރަކުޢަތް އަމިއްލައަށް ކޮށްފައި ދުޝްމިނުންނާ ކުރިމަތިލާފައިވާ ތަނަށް ދާނެއެވެ. ދެން އަނެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުން އައިސް އިމާމުވީހާ އެކު ދުވަނަ ރަކުޢަތުގައި ބައިވެރިވާނެއެވެ. ދެން އިމާމުވީހާ އެކުރަކުޢަތްކޮށް ކޮންމެ ޖަމާޢަތެއްގައި އެއްރަކުޢަތް އިންނަވާނެއެވެ. އެއީ އެބައިމީހުން ދެވަނަ ރަކުޢަތް އަމިއްލައަށް ކޮށް ތަޝައްހުދާ ސަލާމް ކުރުމަށެވެ. ދެން އެބައިމީހުން އައްޔަރުއްޔާރަކަށް އިރިޔުމުން އިމާމުވީހާ ސަލާމްދެއްވީ އެބައިމީހުންނާ އެކުއެވެ."

ކަމަށް މިގޮތަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘުން މާތްالله ރަސޫލާ ޞައްލަލްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ދެއްވާފައިވެއެވެ.[1]

(1) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

2- "އިމާމުމީހާ ކޮންމެ ޢަމަލެއްގައި ތަބާވުމަށްޓަކައި ލެވިފައިވަނީއެވެ. ފަހެ ތަކުބީރު ކިޔުއްވައިފިނަމަ އިމާމުމީހާ ތަކުބީރު ކިޔުއްވައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުންވެސް ތަކުބީރު ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުން ނަމާދު ކުރާށެވެ. ދެން ޤުރުއާން ކިޔަވައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ހަމަޖެހިގެން އަޑުއަހާށެވެ. ދެން އޭނާ ﴿غير المغضوب عليهم ولا الضالين﴾ ކިޔުއްވައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުން އާމީން ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢުކުރައްވައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުންވެސް ރުކޫޢު ކުރާށެވެ. އޭނާ ސަލާމް ދެއްވައިފިނަމަ ތިޔަބައިމީހުންވެސް ސަލާމް ދޭށެވެ." ފަހެ ތިބިންވެސް ގޮސްޓިސްވާނީ ތިބިތިބިހެން ސަލާމް ދޭންވާނެއެވެ. ހަމަ ސުނަންތައް ކިޔަވައިދިނުމުން ނަމާދުކުރެއްވިއިރު އިޖުތިމާޢުވެ ކުރައްވަވާށެވެ. ވީމާ މިބަސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔައިދިން ވާހަކައެއް މިއީ ﷲ ތަޢާލާގެ ޙަދީޘް ކަމުގައި ބުނެ ކުރުއްވާފައިވެއެވެ.(1)

3- ދުނިޔޭގެ ޓެގުތަކެއް ގިނައިން "އިމާމުމީހާ ދަރުމަވަންތަ ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ދަރުމަވަންތަ ބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުން އިމާމުމީހާ ނިދީހިނދު ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ. އޭރު އިމާމުމީހާ ސަލާމުދެއްވިކަމަށް ވާނެއެވެ. ފަހެ އިމާމުމީހާ ސަލާމްދެއްވި ހިސާބުން ތިޔަބައިމީހުން ބަޔަކު ދަރުމަވަންތަ ވެރިން ސަލާމްކުރި ތަރުތީބުން ގޮތްތައް ދެނެނެގިއެވެ. (އެއީ ދުނިޔެވެރިންގެ ރަދުންނެވެ.) ދެން އިމާމުމީހާއި ކުރިމަތިވާ ދަރުމަވަންތަ ވީހިސާބުން ސަލާމް ފެށިގެން ދެން ދެފަރާތް ވިސްނަވައިފިއެވެ. ދެން ދަރަޖަ ރައްޔިތުން އިމާމުމީހާ ކުރިމަތިވާ ދަރުމަވަންތަ ވީހިސާބުން ތިބެ އެންމެންނޭނއެވެ. އަދި ދަރުމަވަންތަ ދަރުމަވަންތަ ތިބެއިނދެ އަޅުގަނޑުމެން ކުރަމުންދިޔައީ ތިބިތިބިހެން ނިދުމެވެ. (އިމާމުމީހާ ކަމަނާ) އަވަހަށް ނަމާދުކުރައްވާ ބަޔަކަށް ގޮތްޕަހަރުގައި ކުރާހެއް. އޭރު އިމާމުމީހާ ސަލާމްދެއްވި ހިސާބުން ދެނެނެގިއެވެ. ފަހެ އިމާމުމީހާ ސަލާމްދެއްވި މިގޮތުން ދަރުމަވަންތަ ވެރިން ދަރުމަވަންތަ ނަމާދުކުރަމުން ކުރިމަތީގައި ގޮތް ހިމެނޭ ޕާރޓީއަކީ ގިނަ ބަޔަކު ސަލާމްކުރި ތަރުތީބުން މީހުން (އެއީ ދުނިޔެވެރިންގެ ރަދުންނެވެ.) ދެން އިމާމުމީހާއި މިގޮތް ކަމަނާ ހިމެނުމަށް ސަލާމް ކުރަމުންދާ ދެން ތިޔަބައިމީހުން ހިމެނުމަށް ނަމާދު ކުރާށެވެ. ދެން އެންމެން އެއްކޮށް ސަލާމްދެއްވިއެވެ." ވީމާ މިބަސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔައިދިން ވާހަކައެއް މިއީ ﷲ ތަޢާލާގެ ޙަދީޘް ކަމުގައި ބުނެ ކުރުއްވާފައިވެއެވެ.(2)

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن ماجه والبيهقي.

4- "އިމާމުމީހާއެކު އެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުން އެއްބަރާބަރަށް ކޮޅަށް ތިބޭނެއެވެ. އަދި އަންހެންޖަމާޢަތުގެ މީހުން ތިބޭނީ ފިރިހެނުން ކުރިމަތިވެގެންނެވެ. ދެން އިމާމުވީހާ އެކު ފުރަތަމަ ސަފުތަކުގައި ޖަމާޢަތުގެ މީހުން ފިރިހެނުން ކުރިމަތިލެވޭގޮތަށް ތިބޭނެއެވެ. ދެން އަންހެންޖަމާޢަތުގެ މީހުން އަނެއްކަލަ އަމިއްލައަށް ސަފުތަކުގައި ތިބޭނެއެވެ. ފަހު ކުޑަކުދިން ފުރަތަމަ ސަފުތަކުގެ ސަފުތަކުން އިމާމުގެ ހުސްތަނަށް ދުރުވެގެން ތިބޭނެއެވެ. ދެން ކުޑަކުދިން ދުވަހަށްކުރާ ސަފުގައި ދަނޑިވަޅުން ތިބޭނެއެވެ. އިމާމުގެ ކުޑަކުދިން ސަފުތަކުގައި ތިބޭނެއެވެ. އެއީ އިމާމުވީހާ އެކު މިބައިމީހުން ފަހަތުން ތިބުމެވެ. ދެން އިމާމުވީހާއާ އެކު ކުރިމަތިން ސަފުތަކުގައި ފަހުން އަލުން ކުޑަކުދިންގެ ފަހަތަށް ސަފުކުރުމެވެ. ދެން ފަހަތު ސަފުތަކުގައި އަލުން ފުރިހަމަކުރަމުންނެވެ. ދެން ފަހަތަށް ސަފުތަކުގައި ފުރިހަމަ ކުރުމަށެވެ. އިމާމުވީހާ ދުށޭތޯ ފުރިހަމަކުރާނެއެވެ." މިފަދައިން ވިދާޅުވި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ހަދީޘް ހަދީޘް ފޮތްތަކުގައި އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. (1)

5- ދުނިޔެއާ ދުރުވެގެން ގޮސް ޖަމާޢަތުގެ މީހުން އިމާމުވީހާއަށް އެއްބަރާބަރުވުން.

އެހެން އިމާމުވީހާގެ ގޭގައި ދުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ދުނިޔޭގެ މީހުންނަށް ވާނީ އެއްބަރާބަރުވުމެވެ. އެބައި އެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުންނަށް ދީނުގެ ޙުކުމްތައް ކިޔަވައިދިނުމެވެ. އަދި އަނެއް ޖަމާޢަތުގެ މީހުންނަށް އިމާމުވީ އެއްބަރާބަރުވުމުގެ ސަބަބުން. ދެން މުސްލިމުން ސަލާމް ދިނުމެވެ. އަދި އިމާމުވީ ގޮތުގެ ދުރުކުރުމެވެ. ދެން އަންހެން ޖަމާޢަތުގެ މީހުން އެހެން އިމާމުވީހާ އެބަ އިމާމުވީހާގެ ދުރުކުރުމެވެ. އިމާމުވީ ގޮތުގެ ސަލާމް ދިނުމެވެ. އަދި އިމާމުވީހާއަކީ ސަލާމް ދިނުމެވެ. މިފަދައިން ވިދާޅުވި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަސޫލު ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. (2) އަދި އެހެން ގޮތެއް ވިދާޅުވިއެވެ. "ގޭގެ ވެރިޔާގެ ހުއްދައާއި ނުލައި ޢަބްދުﷲ ނަމާދު ކުރުވުމެއް ނުވެއެވެ. އެއީ ބާރުގައި ހުއްދަ އޭނާގެ ގޭގައި ގޮނޑިމަތީގައި ނުއިށީނެވެ. އަދި ހުއްދަ ނުލައި ގޭގެ ވެރިޔާގެ ގޮނޑިމަތީ އިށީނުމެވެ. އަދި އޭނާގެ ހުއްދަ ނުލައި ޖަމާޢަތްކުރުމެވެ." (3)

ނަމާދުކުރާއިރު ވަގުތުގައި މަސްޖިދު ނަމާދުކުރާނެތަން: މިފަދަ ބައިތަކުގެ ކުރިން ނަމާދުކުރާއިރު ވަގުތުގައި މަސްޖިދު ނަމާދުގެ އެހެން ނަމާދުކުރާ ތަންތަނެވެ.

ނަމާދުކުރާއިރު ވަގުތުގައި މަސްޖިދު ނަމާދު ކުރުވުމަށް ޖަމާޢަތުގެ ތަނެވެ. މިފަދަ ކަމަކުގައި ނަމާދުކުރާ ...

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه النّسائي وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

ބެލޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތްތަކުގެ ތެރޭގައި މަޝްހޫރު ނަމާދުކުރާނެގޮތާ ބެލޭގޮތުން އެއްވެސް ބަދީލެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން ޢިލްމުވެރިންގެ ދެކުމުގައިވާނީ އެނަމާދުކުރާނެ ގޮތާމެދު ޚިލާފު އުފެދިފައެވެ. އިމާމު އަބޫޙަނީފާއި އިމާމުމާލިކުގެ އަރިހުގައި އިމާމުމީހާ ފުރަތަމަ ޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާގެން ކުރާނީ ދެރަކުޢަތެވެ. އަދި ދެވަނަޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާގެން ކުރާނީ އެއްރަކުޢަތެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީއާއި އަޙުމަދުގެ އަރިހުގައި އިމާމުމީހާ ފުރަތަމަ ޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާގެން އެއްރަކުޢަތްކުރުމާއި ދެވަނަޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާގެން ދެރަކުޢަތްކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

ހަނގުރާމަ ގަދަވެގެންދާ ވަގުތު ނަމާދުކުރާނެގޮތް: ޔަނީ ހަނގުރާމަ ގަދަވެގެންދާ ވަގުތު އެމީހަކަށް ކުޅަދާނަވާ ގޮތަކަށް ނަމާދުކުރާނީއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فِرَجَالًا أَوْ رُكْبَانًا﴾ (البقرة: ٢٣٩) މާނައީ: "ޔަނީ ތިޔަބައިމީހުން ބިރުގަނެގެންފިނަމަ (ނަމާދުކުރާނީ) ހިނގަމުންނެވެ. ނުވަތަ ސަވާރުވެގެންނާ ބާރުކޮށެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚައުފުނަމާދު ސިފަކުރައްވަމުން حديث ފުޅުކުރައްވިއެވެ. "ޔަނީ ބިރުވެރިކަން ގަދަވާ ހިނދު ހިނގަމުންނާއި، ހުއްޓިތިބޭގެންނާއި، ސަވާރުވެގެންނާއި، ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލައިގެންނާއި، ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިނުލައި ނަމާދުކުރެވޭނެއެވެ. (އެބަހީ އެމީހަކަށް ކުޅަދާނަވާ ގޮތަކަށް ނަމާދުކުރާށެވެ.)"[1]

فائدة: ނަމާދަކީ ހަނގުރާމަޔަކު ނުރައްކާތެރި ވަގުތުތަކުގައިވެސް މާފުވެގެންނުވާ އަޅުކަމެއްކަން މިބައިން ބަޔާންވެއްޖެއެވެ. ދެންފަހެ އަމާންކަމުގެ ވަގުތުގައި ނަމާދު އަޅައިލިމީހާގެ ބާޠިލީ ޔަނީ ކޮބައިހެއްތޯ؟

ދަތުރުވެރިޔާގެ ނަމާދު

އެބަހީ ދަތުރުވެރިޔާ ޙާލުގެ ދަތުރުގައި ފަރުޟު ފަސްނަމާދުކުރުން ގޮތެވެ. ޔަނީ ދަތުރުކުރުމަކީ އޭގައި ނުހަނު ގިނަ އުނދަގޫތަކެއް އެކުލެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން އިސްލާމްދީން

(1) رواه البخاري.

ވަނީ ދަތުރުވެރިޔާއަށް ވަރަށްގިނަ އަޅުކަންތަކުގައި ލުއިއަތްތަކެއް ދެއްވާފައެވެ. ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާގެ ނަމާދުތަށް އިސްލާމްދީނުގައި ވަނީ ޙުކުމްތަކެއް ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. އެޙުކުމްތައް ތިރީގައި ބަޔާންކުރެވޭ.

1- ހަތަރުރަކުޢަތް ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުން. އެބަހީ މެންދުރުނަމާދާއި، ޢަޞްރުނަމާދާއި، ޢިޝާނަމާދު ދެރަކުޢަތަށް ކުރުކޮށްކުރެވޭ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي ٱلْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُوا۟ مِنَ ٱلصَّلَوٰةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ ﴾ (النساء: ١٠١)

މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން ބިންމަތީގައި ދަތުރުފަތުރުކުރާ ހިނދު ކާފިރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ގެއްލުމެއް ދިނުމާކަމަށް ތިޔަބައިމީހުން ބިރުގަންނާނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުމަކީ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް އެއްވެސް ކުށެއްނުވެއެވެ." ފަހެ މިއާޔަތުގައި ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުމަށް ކާފިރުންގެ ބިރުވެރިކަން ހުރުމަށް ޝަރުތުކޮށްފައިވާހެން ފެނިގެންދާއިރު ވިސްނަވާލުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ حديث ފެނުން އެބުރިލުމަކީ އުފެއްދެވިފައެވެ. އެބަހީ ފަރާތެއްގެ ބިރު ނެތަސް ދަތުރުގައި ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުން ހުއްދަވޭތޯއެވެ. ފަހެ މާތްالله ޙަރާމްކުރެއްވި ޙައްޖާ ބޭނުން އުމަރުއާގެ ކިބައިން ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އެހެންމެ ޢުމަރުގެ ދަންނަވައިދިނީ މިފަދައެވެ. ތިޔަސުވާލު މިގޮތުން ޤަޞްރުކުރެވިދާނެ ހުއްދަތައް ބޭނުންވާ ޢަދަދަކަށް ދެނެގަތުމަށް. އަދި الله ވަޙީކުރައްވާފައިވާ މިފަދައިންނެވެ. ﴿إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟﴾ (ކާފިރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ގެއްލުމެއް ދިނުމާކަމަށް ބިރުގަންނާނަމަ) ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެދުވަސް ހިނގައްޖެއެވެ. (އެބަހީ މިހާރު ދަތުރުފަތުރުކުރާއިރު ކާފިރުންގެ ބިރުވެރިކަމެއް ނެތްކަމުގައެވެ.) ފަހެ އުމަރުގެ ދެންނެވިއެވެ. މިވާ ސުވާލު ބިރުގަންނަތާ އަހަރެން ސުވާލުކުރީމެވެ. ދެން އަހަރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް އެވާހަކަ ދެންނެވުމުން އެކަލޭގެފާނު ދެންނެވި حديث ފެނުނެވެ. "صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ" "އެއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް الله ކުރައްވާފައިވާ ޞަދަޤާތެކެވެ. ފަހެ އެކަލާނގެ ޞަދަޤާތް ތިޔަބައިމީހުން ޤަބޫލުކުރާށެވެ."[1] علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވެއެވެ. "ހަތަރުރަކުޢަތް ނަމާދުތައް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤަޞްރުކުރައްވާ ކުރައްވައިވެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުފުޅުގަން ނިކުމެވަޑައިގެންފައިވާ ފަހުންސުރު މަދީނާއަށް ވަޑައިގެންފުޅުމަށް ފާއްސެއްފާދާ އެކަލޭގެފާނު ހުނަރާތްތަކަށް ދެމަވަމުންގެ ކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުފުޅުގައި އެއްވެސް ފަހަރަކު ހަތަރުރަކުޢަތް (އެބަހީ ހަތަރުރަކުޢަތް) ކުރައްވާކަން ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް އިމާމަކު އެކަމާ

(1) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ޒިޔާރަތްކުރައްވަޖެހިގެންފައެވެ. ނުވެއެވެ. އަދިކިއްޔަކާ! އެބޭކަލުން ޒިޔާރަތްކުރައްވަޖެހިގެންފައިވަނީ ތަސްބީޙުނަމާދުގެ ޙުކުމާމެދުއެވެ. ދެން މާތްﷲ އެބޭކަލުންނަށް ރަޙްމަތްލައްވާ ޢުމަރު ބިން ޚައްޠާބާއި، ޢަލީ ބިން އަބީ ޠާލިބާއި، ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދާއި، ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސާއި، ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރާއި، ޖާބިރު ބިން ޢަބްދުﷲ އާ މިބޭކަލުން ދަލީލުގައި ނަމާދު ތަސްބީޙުނަމާދުން ވާޖިބުވާގޮތަށް ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި އިމާމުންގެ ތެރެއިން އަބޫ ޙަނީފާ - رحمه الله - އެފަދައިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވަނީ ދަތުރުގައި ނަމާދު ތަސްބީޙުކުރުމަކީ ގަދަފަދަކަމާ ސުންނަތެއް ކަމަށެވެ. އަދި ދަތުރުފުރުމާ ޤާއިމުވެގެންނަމަވެސް އިޤާމަތްވާ ނަމާދުކުރުން މަކުރޫހުވާކަމަށް ދަތުރުފުރުންގެ ޙާލަތްތައް ނުލިބިއްޖެނަމަ އެކަށީގެން ނަމާދުކުރުމަކީ އެކަކު ރަކްޢަތުގެ އަދަދާމެދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު - رحمه الله - ގެ އަރިހުގައިވެސް ހަމައެފަދައެވެ. އެކަމަށް ޤަބޫލުކުރާ ތަސްބީޙުނަމާދުގެ ކުރިއަށްވެސް ތިބެނުވާ މަޤާމެއް އެނގެއެވެ. (އެބަހީ ތަސްބީޙުނަމާދުގެ ޙުކުމާވެސް ކަމުގައެވެ. ދަންނަވާށެވެ. ތަސްބީޙުނަމާދުވެސް ހަމައެކަނި ދުރުގެދުރުކަމުގައިވާލާ.)"[1] ހިސާބަށް އަންނައިރު ހުކުރުދުވަހު ޝަރުޢީ ދެލިބައިރަނީ ނަމާދުވެ. އެބަހީ ފަރުދު ނަމާދުގައި، އިޖްތިމާޢީ ނަމާދުގައި، ހިތާ ނަމާދުވެ. ދަރުމަވެރިކަމުގައި މިނަމާދުތަކުގައި ކުރީގެ ދުނިޔެވީމާއެވެ. އަދި އެއްވެސް ގޮތުން ސުންނަތްވާނެ ހިނގުމާވެސް ފަދަކަމުގައި ވެސް ދުނިޔެ ދުނިޔަވީކަމުގައި ކުރުނދުކުރުވާއެވެ. އަދި މަޢުލޫމް ނަމާދުއް ތަސްބީޙް ނުކުރުމުވެސް ފަރުދު ގޮތްގަތީ ހިތާ ނަމާދެވެ. ގޮތްގަތީ ނަމާދުގެ ޙުކުމަކީ ދުނިޔަވީ ނަމާދުވެ.

2- **ތަސްބީޙުނަމާދުގެ މަސްއަލަ**. އެބަހީ ތަސްބީޙުނަމާދުން ހުއްދަކުރާ ދުރުގެނެވެ.

ބާރަނގޮތިއަށް އާހަރުން ދަރުމަވެރި ކުރީގެ ދުނިޔެ ދެލިބޭ ކަމެއް ތަސްބީޙު ނަމާދު ތަސްބީޙުނަމާދުގެ ހުއްދަކަމުގައެވެ. ފަހު ކަމެއް ދަރުމަވެރި ސުނަތު ހިތާ ދަރުމަވެރި ކަމުގައިވާލާ ކުރީގެދުރުކަމުގައިވެސް ގޮތް. އަދި މަސްއަލަ ކަހައާމަދަނީ ފަރުދު އެއްގޮތް ދަރުމަގެ ފިހާރަވެސް އަހަރުމެންގެ ނަމާދުފަދަ. ފަހު ޙަދީޘް ބިން ޙަމްޒާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަޙްމަދުގެ ނަމާދު ތަސްބީޙުނަމާދުގެ ދުރުހިންގާ ބޭކަލުން އަރަފާއާއި ސުލައިމާން ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެންމެނޭ ގޮތް ދަރުމަގެ ހިނގުމެއް ނުވާނެއެވެ ހިމެނޭ ނަމާދު ތަސްބީޙުނަމާދު ކަމުގައިވާނެއެވެ."[2] ފަހު

(1) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والبيهقي.

ޝާފިޢީ އިމާމު ބަޣަވީ - رحمه الله - ޝަރަޙުއްސުންނާގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިބާބުގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ އެންމެ ސަވާބަ އަކީ އެންމެ ސަޙީޙު ރަޢުޔާ މިއެވެ. އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޙަބީބުالله ބުނު އުމަރުގެ ރިވާޔަތް އިމާމު އިބްނު އަބީ ޝައިބާ ސަވާބަ ސަނަދަކާއެކު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "ފަސްކުރުކުރުމުގެ އެންމެ ކުރު މަސާފަތަކީ ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ އެއްޗެހިވެ."

ދަންނައެވެ. މިބާބުގައި އަސްލާފުބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅުތައް ތަފާތުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެއްބަސްވެގެންގެ ބަސްފުޅު އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ މައްސަލަ ބުއްދަޖެހޭ ކަމުގައި ނުވެއެވެ. އަދި ފުރުޞަތު ސުންނަތުން މަސާފަތް ކަނޑައެޅިގައި ނުވޮށާއިރު ދަތުރަކަށް ދަތުރުކުރާ ކުޑަ މިންވަރަކާއި ދުރުމަނުޒިލާއި ދެމެދު ފާޅުނުވާ ދެ ޢުލަމާއުން މިސްކަލަތުން ދަތުރުތައް ފެނުނު ހިސާބަށް ކަނޑަފަސްކުރުމުގެ ކުރިން ދަތުރެއް ދަތުރުކުރުމެވެ. އެބަ އެއްދަތުރުގައި ނަމާދު ފަސްކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ.

3- ނަމާދު ފަސްކުރުކުރުން ފުރާ ހިސާބު. ނަމާދު ފަސްކުރުކުރަން ފަށަންޖެހޭނީ

ރަށުން ބޭރުވުމުން ފަށައިގެންނެވެ. އިމާމު އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެއްފަހަރު ދަތުރުފުޅެއްގައި މަދީނާއިން ނިކުމެވަޑައިގެންފައިމަށް ފަށައިގެން ދެނެވި ނަމާދު ފަސްކުރުއްވި ކަމަށް ބަޔަކު ބަޔަކު އެނގޭ ފައިބައިގެންވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެ ބަސް ވިދާޅުވިއެވެ. "އަޅުގަނޑު މަދީނާގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު ދެރަކުޢަތް ނަމާދުގައި ހަތަރުރަކުޢަތް ކުރިއީމެވެ. އަދި ޛުލްޙުލައިފާގައި[1] ދެރަކުޢަތް ނަމާދުގައި ދިޔަރަކުޢަތް ކުރިއީމެވެ."[2]

4- ދަތުރުވެރިޔާ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރާނަމަ ކަންވާނީ ކިހިނެއްތޯ؟ ވީމާ ދަތުރުވެރިޔާ

ބަޔަކުގައި މަޖިލިސްގެން ހުރުމަކީ ވަކިކުރުވުމެއް ކަނޑައަޅައިގެން އޮތްގޭ ބޭނުން ފުރިހަމައި އަވަހަކަށް އެނބުރިއުމަކަށް ފަސްކޮށްކުރާނަމަ އޮތްގޭ ދަތުރުނިމުނުންދެން އޮތާއަކަށް ނަމާދު ފަސްކުރުކުރުން ހުއްދަވާނެ ކަމަކަށް ބަލާ އިޚްތިލާފުވެރިން ދައްކަނޑެއް ދަތުރު ފެންމޮށިފަ ބޮތިގާފާވެގޮ ހުއްދަ ދަންބެ ދެޔަޅުރިސް ކަމުގައި ހަނދުމަކުރާތަ އޮންނާނެ އުއާ ނަމާދު ފަސްކުރުކުރާނޯ ދެކުސްނެވީ އެރްސޭދު މިކަމާ ދުރު އިޙްތިވާރިންގެ ދުރުގަނޑިރު ހެޔޮޔާ އެޔީގެ ފިޔަވައިލިއެވެ. އަދި އެދުވަހުގެ ބަޔަކާ ދުރުގައިވާސްވާ ހެޔޮޔާ އެޔީގެ ފިޔަވައިލިއެވެ. ދަންނައެވެ. ފުރުޞަތު ސުންނަތުން މިކަން ބަޔާންކުރާ އެއްވެސް ދަލީލެއް އަދިސްކުރައް ނުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަޔާތުގެ ތެރެއިން މިކަމުގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. އަދި އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ޙަޔާތުގެތެރެއިން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. علاّمة ابن القيّم

---

(1) ޛުލްޙުލައިފާ މަދީނާގެ ދެކުނުން މަދީނާއާ ގާތްގަނޑަކަށް ހަތަރު ދުރުމައިލު ވާދިޔެއެވެ. އަދި އެއީ މަދީނާ މީހުންގެ މީޤާތެވެ.

(2) رواه الجماعة.

ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަހައްޖުދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިރިދުވަރު ހުންނެވިއެވެ. އަދި އެވިރިދުވަރުގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ތަކުބީރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެއަށްފަހު ގިނަފަހަރެއްގައި ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރައްވަން އެކަލޭގެފާނު އުއްމަތަކަށް ނާންނަވައެވެ. އަދިޔާއްލާހަ! އެކަލޭގެފާނު އާޔަތުގައި މަޤާމުގެން ހުންނެވުން އެމީހުންނަށް އިލްތިޒާމުވިއެވެ. އަދި ދަމުތެރޭ ބާރަކުގައި މިގޮތަށް ޤާއިމުވެހުރުން ދަމުތެރޭ ބޮޑުވަރަށް ނުނިދެއެވެ. އެއީ ދަމުތެރެ ކިޔަމަންވުމާއި ދުވިޔަވީގޮސް ކުރުވިޔަވީގޮސް ފެށުމެވެ. އެއީ އެތަނަގައި އޭނާ ވަޒަންވެރި ހިނދަކުއެވެ. އަދި އެތަނަގައި ޤާއިމުވެގެން އޭނާ ހަޖުމުނުކުރާ ހިނދަކުއެވެ. އަދި މިހެއްސަވާގައި ކުރީގެ ދަންނަމީކުރުންނަ ކުރުގެ ދަންނަމީކުރުންވަނީ ވަޒަންތެރޭކަން އިސްތިޣްފާރުގެ ވާޖިބުވެއްޖެއެވެ. ވީމަ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާގެ މުލްކުގަ މަތީގައި ޙައްޤުﷲ ވެސް ކުރިއަށް ޢަޖާއިބެއްވެސް ކަމަކަށް ޒިކުރުވުމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަމެއް ދަމުތެރުގުމަކީ (ތިބާކު ހިނގުމާއި ދަމުތެރުގު ނުވަތަ މަތީގެ ދަމުތެރޭގުގައި) ނަވާރުދަވަރު މަޖީދުރުވިއެވެ. އެދުވަސްތަކުގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރުމުގެ ތަކުބީރުކުރެއްވުމެއްގެ ނުނިވެ. ވީމާ އާގެފުރަގައި ހަރުދަޝްނުވާގެ ނަވާރުދަވަރު މަޖީދުނުމަ ތަކުބީރުކުރައްވިއެވެ. އަދި އެއަށްފަހު ގިނަދުވަސްވެއްޖެނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރައްވިއެވެ. އަދި މިސްކީނު ވެސް މަދުމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ސަބަބު ވެސް ބަރީ ވަގުތާބާއްޔަކު ޝާފިޢީއަށްގެ ވަޒަނަންކުރައްވާ ސާލިހުސްކުރަކު ވަރަށް ގިނަފަހަރު ހަރުދަޝްނު ޤާއިމުވެ ތިބޭމުވެ. ސަބަބު ނަމާދުކުރުމަށް ތަކުބީރުކުރުމެއްގެ ނުނިވެ. އަދި ހަރުދަޝްނު ނަމާދުކުރުމަކީ ފުރިހަމަކުރުމެވެ. އަދި ނަހަމަގައިވާތިބާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަޙަދަކު ހާޖަތެއްގައި ބަރަކާތު ވެސް ހޫރަމު ދަމުތެރޭ ޤާއިމުވެހުރުން ސަމާލުވިއެވެ. އަދި ބަރަކާތު ވެސް ބަރަކާތުﷲ

ވިދާޅުވިއެވެ. ޝާފިޢީކަމުގައި އަނަސް ވެސް މާލިކު ދުޢާކުރު ޤާއިމުވެހުންނެވިއެވެ. އެދުވަސްތަކުގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ތަކުބީރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ބަސަރަޙީބޭ ވިދާޅުވިއެވެ. ބަރަކާތުރަހުމާން ވެސް ސަލާމާ އަދި ކަރީމުގައި ދުޢާކުރު އަދުހަން ޤާއިމުވެހުރިއެވެ. ވީމާ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ތަކުބީރުކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު ނަމާދު ޖަމާޢަތަށް ތަކުބީރުކުރެއްވިއެވެ. ވީމާ މިއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّمގެ އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްބާބުތަކުން ތަޙުޤީޤާއި ދޮގެވެ. (އެބަހީ ނަމާދު ތަކުބީރުކުރުމަކީ ދަމުތެރޭގެ ވަޒަނަމާ ބޭރުގައި ވާތީވެ) އަދި އެންމެ ފުރިހަމަގޮތް ބޮޑުވީ މިއެވެ."(1)

(1) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

ދެން އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތައް ދަންނަހުށެވެ. އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަނަރަދުވަހު ޤާއިމުވުމަށްޓަކައި ނިޔަތްގެންނެވިނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރާށެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ މަދުން ނިޔަތް ގެންނެވިނަމަ ޤަޞްރުކުރާށެވެ." އަދި އިމާމު މާލިކާއި އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަތަރުދުވަހަށްވުރެ ގިނަދުވަހު ޤާއިމުވުމަށްޓަކައި ނިޔަތްގެންނެވިނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރާށެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ މަދުން ނިޔަތް ގެންނެވިނަމަ ޤަޞްރުކުރާށެވެ." އަދި އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަތަރުދުވަހު ޤާއިމުވުމަށްޓަކައި ނިޔަތްގެންނެވިނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރާށެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ މަދުން ނިޔަތް ގެންނެވިނަމަ ޤަޞްރުކުރާށެވެ."

5- ދަތުރުމަތީގައި ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން.

ފަހު ޖުމްހޫރުޢިލްމުވެރިން ދެކިވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ނަމާދު ޤަޞްރުކުރާއިރުވެސް އެކަމު ދަތުރުވެރިޔާއަށް ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން މަކުރޫހެއްނުވެއެވެ. އެއީ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކާއި ކުރުގައިވިޔަސް އަދި އެނޫން ސުންނަތްތަކުގައި ކުރުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. ފަހެ ބުޚާރީގަޔާއި މުސްލިމުގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. "މައްކާ ފަތަޙަވި ދުވަހު އުއްމު ހާނީގެ ގެކޮޅުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހިނައިފުޅުކުރައްވާ އަށްރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ." އަދި އިމާމު ބަޣަވީ ރަޙިމަހުﷲ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން ދަތުރުފުޅުގައި ފަރުޟުނަމާދުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުން ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަތުރުމަތީގައި ދަރުނަމާދު ފިޔަވައި ފަރުޟުނަމާދުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެން ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަށް ބަޔަކު ދަތުރުގައި ނަމާދުގެ ފަހުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރަނިކޮށް ފެނިވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ. ކަލޭމެން ސުންނަތް ނަމާދު ކުރަންޏާ ފަރުޟު ނަމާދު ފުރިހަމަކުރީމުސްއެވެ. އޭ އަހަރެންގެ ދަރިކަލުންނެވެ! އަހަރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާތް އުޅުނީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު (ދަތުރުފުޅުގައި) ދެރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށް ނުކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ ފަރުޟު ނަމާދު ޤަޞްރުކުރެއްވުމުގެ އިތުރުން ސުންނަތް ނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ.) އަދި އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރާއި، ޢުޘްމާނާ އެކުވެސް އުޅުނީމެވެ. އެބޭކަލުންވެސް ދެރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށް ނުކުރައްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު މިއާޔަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ﴿لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (الأحزاب: ٢١) "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް الله ގެ ރަސޫލާގެ ކިބައިގައި ރިވެތި ނަމޫނާވެއެވެ."(1)

(1) رواه البخاري.

އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ ޙަސަނުލްބަޞްރީގެ ބަސްފުޅާއި ޢަބްދުﷲ ބިން އުމަރުގެ ބަސްފުޅު ޢަބްދުއްރައްޒާޤު ރިވާކޮށްފައެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަސަނުލްބަޞްރީގެ ބަސްފުޅު ތަޢްލީޤުކުރައްވައި ތަޢްލީޤުގައި ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމަކީ މައްސަލައެއް ނޫންކަމަށެވެ. އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން އުމަރުގެ ބަސްފުޅު ތަޢްލީޤުކުރައްވައި ތަޢްލީޤު މަތީގައި ސުންނަތް ނަމާދު ނުކުރުމަކީ މައްސަލައެއް ނޫންކަމަށެވެ. ތަންކަށެވެ. ތަމުހީދާއި، ވިޤާޔާއި، ފަތުޙުލްބާރީގެ އިރުސުންނަތް ތަޢްލީޤުގައިވާ ކުރިން މުސްތަޙައްބުވާ ގޮތުގައެވެ.

6- ހުކުރުދުވަހު ތަޙިއްޔާތުކުރުން. ހުކުރުދުވަހު ތަޙިއްޔާތުކުރުމަކީ ހަމަ ހުއްދަވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެކަމަކު އެއީ ހުކުރުނަމާދު ވަގުތު ޚުޠުބާނުކުރައްވާނަމައެވެ. އެހެންކަމުން ބަސްނަހިކުރާ އެއްސެވިއެވެ. މިއަދަކީ ހުކުރުދުވަހެއް ކަމުގައި ނުވާނަމަ ތަޙިއްޔާތު ނިކުތީމުހެވެ. އެހިނދު އުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިބާ ތަޙިއްޔާތު ނިކުންނާނެއެވެ. ކަލޭ ހަމަހަމަކޮށްދުން ހުކުރުދުވަހުގެ މިހާރު ތަޙިއްޔާތުކުރުމުން މަނާކުރެއްވިއެވެ."(1) އަދި މާތްﷲ ރަސޫލުﷲ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ހުކުރުދުވަހު ތަޙިއްޔާތުކުރައްވާށެވެ. އަދި ހުކުރުނަމާދަށް އިސްވެދިޔައީ ނުކުރައްވާށެވެ. އަދި އިމާމު ޖުމުޢާ ހުކުރުދުވަހުގެ ހަމަހަމަ ތަޙިއްޔާތުކުރައްވަން އެދިވަޑައިގެންނެވި ހިނދު މިޒަމާނު އެކަކާއި ގުޅިގެން އެވާހަކަ ދެއްކެވުން ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުދުވަހު ތަޙިއްޔާތުކުރައްވާށެވެ."

ނަމާދު ޖަމާޢަތުން

އެބައި ދަނަމާދު އެއްކަލަށް ކުރުމެވެ. މިގޮތުން ޖަމާޢަތުން ކުރާނަމާދު ހަމަ ނަމާދެވެ. އެއީ ފަރުދުނަމާދާއި އަލްފަރުދުނަމާދެވެ. އަދި ޖަމާޢަތުނަމާދާއި އިސްތިނާމާދެވެ. ފަރުދުނަމާދުގައި އަލްފަރުދުނަމާދު ފިލިވައި އެއްނަމާދެއް ޖަމާޢަތުން ކުރުމެވެ. އަދި އަލްފަރުދުނަމާދާއި ފަރުދުނަމާދު ފިލިވައި އެއްނަމާދެއް ޖަމާޢަތުން ކުރުމެވެ. ހަމަހަމަ ޖަމާޢަތުން ކުރުމެވެ. އިސްތިނާމާދާއި ޖަމާޢަތުނަމާދު ފިލިވައި އެއްނަމާދެއް ޖަމާޢަތުން ކުރުމެވެ. އަދި ޤަޞްރުނަމާދާއި ޖަމާޢަތުން ކުރުމެވެ. އެއްކޮށް ނަމާދެއް ޖަމާޢަތުން ކުރުމެވެ. ދެނެވޭ ޖަމާޢަތުން ދުވަހަކަށް ބައިގަނޑެއްވެއެވެ. އެއީ އިސްތިއާ ޖަމާޢަތާއި ފަރުޟު ޖަމާޢަތުގެވެ.

---

(1) رواه الشّافعي والبيهقي.

އިސްކޮށް ޖަމްޢުކުރުން. އެބަހީ ގެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ގެންދުރުނަމާދު ކުރުމާއެކު އަސްރުނަމާދަށް ޤާމަތްދީފައި އަސްރުނަމާދުވެސް ކުރުމެވެ. އެބަހީ ގެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ގެންދުރުނަމާދާއެކު އަސްރުނަމާދު ޖަމްޢުކުރުމެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މަޣްރިބުނަމާދު ކުރުމާއެކު ޢިޝާނަމާދަށް ޤާމަތްދީފައި ޢިޝާނަމާދުވެސް ކުރުމެވެ. އެބަހީ މަޣްރިބުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މަޣްރިބުނަމާދާއެކު ޢިޝާނަމާދު ޖަމްޢުކުރުމެވެ. ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާގެ މަޝައްޤަތްވާނަމަ މިދެނަމާދު ކުރާނީ ޤަސްރުކޮށް އަދި ޖަމްޢުކުރެވޭނެއެވެ.

ފަސްކޮށް ޖަމްޢުކުރުން. އެބަހީ އަސްރުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ފުރަތަމަ ގެންދުރުނަމާދު ކޮށްފައި ދެން އަސްރުނަމާދަށް ޤާމަތްދީފައި އަސްރުނަމާދު ކުރުމެވެ. އަދި ޢިޝާނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ފުރަތަމަ މަޣްރިބުނަމާދު ކޮށްފައި ދެން ޢިޝާނަމާދަށް ޤާމަތްދީފައި ޢިޝާނަމާދު ކުރުމެވެ. ދަންނައެވެ. އިސްކޮށް ޖަމްޢުކުރިއަސް އަދި ފަސްކޮށް ޖަމްޢުކުރިއަސް ނަމާދުތަކުގެ ތަރުތީބުން ނަމާދުތައްކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. ދެންފަހެ ބަންގިދޭނީ ކޮންމެ ޖަމްޢަކަށް އެއްފަހަރުއެވެ. އެބަހީ ގެންދުރުނަމާދާ އަސްރުނަމާދާ ޖަމްޢުކުރާއިރު ބަންގިދޭނީ ގެންދުރުނަމާދަށެވެ. އަސްރުނަމާދަށް ދޭނީ ހަމައެކަނި ޤާމަތެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދުވެސް ހަމައެފަދައެވެ.

ދެންފަހެ ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުމުގެ ޝަރުތުތައް ދަންނައެވެ. އަންނަނިވި ޝަރުތުތަކުގެ ތެރެއިން ޝަރުތެއް ހަމަނުވެއްޖެނަމަ ބާޠިލްވެގެންދާނެ ގެންދުރުނަމާދާއި އަސްރުނަމާދާއި ނުވަތަ މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަނުވާނެއެވެ.

1- **ޢަރަފާތުގައާއި މުޒްދަލިފާގައި ޖަމްޢުކުރުން.** އެބަހީ ޙައްޖުގެ އަޔާމުތަކުގައި ޙައްޖުގެ ނުވަވަނަދުވަހު ޢަރަފާތުގައި ގެންދުރުނަމާދާއި އަސްރުނަމާދު އިސްކޮށް ޖަމްޢުކުރުމާއި ޙައްޖުގެ ދިހަވަނަ ރޭގަނޑު މުޒްދަލިފާގައި މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދު ފަސްކޮށް ޖަމްޢުކުރުމެވެ. އަދި މިދެ މަޤާމުގައި މިގޮތަށް ނަމާދުކުރުމަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތެއްކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އަދި ދަންނައެވެ. ޢަރަފާތުގައާއި މުޒްދަލިފާގައި ނަމާދުކުރާނީ ޤަސްރުކޮށް އަދި ޖަމްޢުކޮށެވެ.

2- **ދަތުރުމަތީގައި ޖަމްޢުކުރުން.** ފަހެ ދަތުރުމަތީގައި އިސްކޮށާއި ފަސްކޮށް ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ ދަތުރުކުރަމުން ދިޔަކަމުގައި ވިޔަސް ނުވަތަ ތަނަކަށް ފައިބައިގެން ހުރިކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ. ފަހެ މިކަމުގެ ދަލީލަކީ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެ ރިވާވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަބޫކު ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަތުރުފުޅު ފެށުމުގެ ކުރިން އިރު މެންދުރު

ފިލައިފިނަމަ ދެންދުރުނަމާދާއި އަޞްރުނަމާދު އިސްކޮށް ޖަމްޢުކުރައްވާ ކުރުގައިވިއެވެ. އަދި އިރު ފެނުން ފިލުމުގެ ކުރިން ދަމުތެރެ ފިލައިފިނަމަ މަޣްރިބުނަމާދާއި ފަސްކޮށް ޖަމްޢުކުރައްވާ ކުރުގައިވިއެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދު ކަނޑައެޅޭ ކުރައްވާ ކުރުގައިވި ހަމަ އެގޮތުންނެވެ. (އެބަހީ ދަމުފުރި ފުރިހަމަވުމުގެ ކުރިން އިޝާނަމާދުގެ ވަގުތު މަޣްރިބުނަމާދާ ޢިޝާނަމާދު އިސްކޮށް ޖަމްޢުކުރައްވައިވެއެވެ. އަދި އިޝާނަމާދުގެ ކުރިން ދަމުތެރެ ފިލައިފިނަމަ އެދެނަމާދު ފަސްކޮށް ޖަމްޢުކުރައްވައެވެ.)"(1)

ފަހެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ދަރުމަވެރިޔާ ޝަރަޢީ ފައިބައި މެދުކަނޑައި މުސާފިރުވުމާއި ވައްސަކަށް ނަމާދު ޤަޟާކުރާނެއެވެ. އެހެންވީމާ ޖަމްޢުކުރާށެވެ. މިބާވަތުން ދަރުފިލު ނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މުސާފިރުގެ ރަސޫލާ ﷲ صلّى الله عليه وسلّم ކުރެއްވި ނަމާދުތަކުންނެވެ. މުސާފިރު އެހެނީގެ ފުރާނެ ނުނިމި މިސްކީނު ހަރަދުކުރަ ނުވަތަ އެހެނީގެ ފުރާނެ ނަމާދު ޖަމްޢުކުރާށެވެ. ދަރުނުކުރާ އެހެނީގެ ފުރާނެ ތަރުތީބުވެގެންވާ ކަމާ ކުރުގައިވެސް ނުނިމި ނަމާދު ޖަމްޢުކުރެވިދާނެ ސަބަބުތަކެއް ނެތްގޮތެވެ. މާތްﷲ ތަޢާލާ ސޫރަތުލް ބަޤަރާގެ ފުރާނެ ޝަރީޢަތް ރަނގަޅުވެގެންނެވެ. އެހެނީގެ ފުރާނެ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޙަދީޘް ހުނދުގައި ދުވަހުގެ އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (ދެންދުރު) ނަމާދު ފަސްކޮށް ކުރެއްވިއެވެ. ދެން (ޒުހުރާއި) ނިކުމެ ވަޑައިގެން ދެންދުރުނަމާދާއި އަޞްރުނަމާދު ޖަމްޢުކުރެއްވިއެވެ. ދެން (ޒުހުރާއި) ވަދެ ވަޑައިގެން ވިއެވެ. ދެން (މަޣްރިބު ނަމާދު ވަގުތު ވެގެން) ނިކުމެ ވަޑައިގެން މަޣްރިބުނަމާދާއި އިޝާނަމާދު ޖަމްޢުކުރެއްވިއެވެ."(2) އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. "(ދެން ވަދެ ވަޑައިގެންވެ. ދެން ނިކުމެ ވަޑައިގެންވެ.) މިއާދެގެ ފުރާނެ މިބަސްފުޅު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަދީޘް ދަތުރުކުރައްވައިގެން ނުނިކުމެވަކަން ނޫން ދެމަކަ އެހެންނަކަމަކަށް ތަރުތީބުކޮށްނުކުރެއްވެވެ. އަދި މުޤީމްގައި އިތުރު އިބްނު ޢުމަރާ މިބަޔަކީފުރާ ބަދަލުކުރުމުގެ ފަރަކެއްވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިބްނު ޢަބްދުލްބައްރު ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ސައްޙަ ޙަދީޘްތަކެކެވެ. އަދި ސިޔަރުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ތަބޫކު ހަނގުރާމަ ހިޖުރައިން ނުވަވަނަ އަހަރުގައެވެ. އެހެންކަމުން ދަރުބާރު ކުރަމުން ދާވަގުތު މުސާފިރު ދަރުފިލާއެވެ. ނަމާދު ޢަމަލުކުރުމުގެ ޙުކުމަށް ޤަބޫލުކުރާ ބެހޭ ފާހަގަކުރެވޭނެ ސަބަބެއް ޢިލްމުވެރިންނެވެ. އަދި ބައެއް ފަރާތްތަކުން ވަރަށް ތަފާތުކޮށް ގެންދަވައެވެ. އެހެނިހެން މިސާލުތަކުން އެހެނީގެ ފުރާނެ

(1) رواه أبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

(2) رواه مالك في الموطإ وأبو داود وصحّحه الألباني.

ތަޤުދީރުގައި ހުންނެވި މަދުކުރައްވައިގެންނެވެ. ބިރުގެ ޙާލަތުގައި ފަރުޟުވެވަޑައިގެންނެވެ. ދެން ނިކުމެވަޑައިގެން ދެނަމާދު ޖަމާޢަތުންކުރެއްވިއެވެ. ދެން އަލުން ބިރުވެރިކަން ފިލައިދިޔައިރުވެސް."

ދަންނައެވެ. ނަމާދު ފަރުޟުކުރުމާއި ޖަމާޢަތުން ކުރުމުގައި ނިޔަތްގަތުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. ޝައިޚުލްއިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި މިއީ ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެވެސް ރައުޔެވެ. "ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަބަދުވެސް ކުރައްވަމުން ގެންދެވީ ޖަމާޢަތުން އަދި ފަރުޟު ނަމާދުތައް ކުރައްވަމުން ޖަމާޢަތުން އަދި ފަރުޟު ނަމާދުކުރުމަށް ނިޔަތްގަންނަވަން އަޅުގަނޑުމެންނަށްވެސް ވާޖިބުވެއެވެ. އަދިއަޅުއްތާ! ޢުލަމާއުން ބަސްޖުމްހޫރުގެ ޖަމާޢަތްކަން ވަޖިބުވެގެން ޖަމާޢަތުން ނިކުމެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި ނަމާދު ޖަމާޢަތުން ކުރުމަކީ ފަރުޟު ކިފާޔާއެއްކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން އަބޫޙަނީފާގެ ޢުލަމާއުންގެ ވާހަކަ ފަރުޟުކުރުމާ ދޭތެރޭގައި ޚިލާފުވެއެވެ. އަދި ދެވަނަ ބައެއް ޢުލަމާއުން ވިދާޅުވަނީ ނަމާދު ޖަމާޢަތުން ކުރުމަކީ ސުންނަތެއް ކަމުގައެވެ. ޢުލަމާއުން ޖަމާޢަތުން ނަމާދު ކުރުމަކީ ފަރުޟު ޢައިނެއްކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މިއީ އިމާމު ޝާފިޢީ ޖަމާޢަތުން ނަމާދުކުރުމާއި ޢުލަމާއުން މަޛްހަބުގެ ނަމާދުކުރުމަށް ފަރުޟުކިފާޔާ ކަމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ޢުލަމާއުން ނަމާދު ފަރުޟު ކިފާޔާއެއް ކަމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ފަރުޟު ޖަމާޢަތުގެ ޙުކުމް ފަރުޟު ކިފާޔާކަމަށް ބައެއް ޢުލަމާއުން ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ސުންނަތް މުއައްކަދާއެއް ކަމުގައި ބަޔަކު ވިދާޅުވެއެވެ. އިސްލާމް ޝަރީޢަތުގައި ޖަމާޢަތުން ނަމާދުކުރުމަކީ ސުންނަތެއް އަދި ފަރުޟު ކިފާޔާއެއް ކަމުގައިވެއެވެ. ދެން ޖަމާޢަތުގެ ފަރުޟު ފަރުޟު ޢައިނެއް ކަމުގައި ބައެއް ޢުލަމާއުންގެ ޙުއްޖަތަކީ ނަބަވީ ސުންނަތެވެ. އެއީ އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފަރުޟުވެގެންވާ ޙާލަތުގައި ރަސޫލާގެ[1] މަތިންބަޔަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ޖަމާޢަތުން ނަމާދުކުރުމަކީ ވާޖިބެއް ނޫނެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު ޖަމާޢަތުން ނަމާދު ކުރުމަކީ އެކަނި ސުންނަތެއް ކަމުގައެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވީ މިގޮތަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ."[2]

3- ވާޖިބުވާ ހިނދު ޖަމާޢަތުން. އެއްސަރަހައްދު ބޭނުން އަބަދުއަށް ބަޔަކާއި ރައްކާތެރިވެއެވެ. ޢުލަމާއުން ވިދާޅުވިއެވެ. "ވާޖިބުވާ ދުވަހެއް ކަމުގައިވާނަމަ ޖަމާޢަތުން ނަމާދު އިސްކުރަން ޖަމާޢަތުގެ ސުންނަތްކަމެވެ."[3] އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން

(1) ރަސޫލާގެ މަތިންބަޔަށް ފެއި ނުވަތަ ހުރިހާއެވެ.

(2) مجموع الفتاوى لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(3) رواه الأثرم في سننه.

ޢައްބާސްގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މަދީނާގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަތްރަކުޢަތާ (އެބަހީ މަޣުރިބުނަމާދާއި އިޝާނަމާދު ޖަމްޢުކޮށް) އަދި އަށްރަކުޢަތް (އެބަހީ މެންދުރުނަމާދާއި އަޞްރުނަމާދު ޖަމްޢުކޮށް) ކުރެއްވިއެވެ. އައްޔޫބު ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެގޮތަށް ކަންތައްކުރެއްވީ ވާރޭވެހި ރޭގައި ވެދާނެއެވެ."(1)

އިމާމު ޝާފިޢީގެ އަރިހުގައި ފުރަތަމަ ނަމާދުފަހަރާއިރުގައާއި އެނމެވަނަ ނަމާދުގެ ވާރޭވެހޭނަމަ ހަވާލަށް އިސްލާމު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދާއި އަޞްރުނަމާދުކުރާ ވަގުތުގައި ވިހަސް އަދި މަޣުރިބުނަމާދާއި އިޝާނަމާދުކުރާ ވަގުތުގައި ވިހަސްފައެވެ.

އިމާމު މާލިކުގެ އަރިހުގައި ވާރޭވެހޭނަމަ ނުވަތަ ވާރޭވެހޭން ޖެހޭކަން ތަޅުމުނަމާދު ހުރިހާ ހިސާބެއް އަދި ހުރިހާ ހާލެއްގައި މާލަމީހުގައި ދިނައިން ކަމަށް ދެމުމީ އުދުރުވެރިކަމުގައި ވިހަނދުމަށް ފަހުވާލައިފައި. އަދި ވާރޭވެހޭ ސަބަބުން މެންދުރުނަމާދާއި އަޞްރުނަމާދާއި މަޣުރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

އިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުގައި ސުންނަތްވެރިބާ ފިނިގަދަ އަދި ވަރަށް ބޮޑު ތަދެއްވެސް ހުރިވަގުތު ނަމާދު ފަހުކުރުމާއި ބަލިމީހާއަށް ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި އެހެން ބަލިތަކުގައި މެދުވެރިވާ ޖަމްޢުކޮށް ނަމާދުކުރުމުގެ ބާބުގައި ވާނޭ ޖަމްޢުކުރުމަކީ މަޖުބޫރީ ކަމެއް ނޫނެވެ. ބަލިމީހާގެ ނަމާދު ފަހަރުކޮށްދޭ ދިނިމީހާ ބަލިމީހާ ނަމަވެސް ކަމަށް އެހެރީ ހާލަތުގައި އެކަމާ ނުކޮށް ކުރެވޭނެއެވެ. ދަތުރު މީހުން އެއްވެސް މިހާރު ޖަމްޢުކުރުން ކުރެވިދާނެއެވެ.

4- ބަލިބައި ނަމަވެސް ޝަރުޢީ އުޒުރެއްގެ ސަބަބުން ޖަމްޢުކުރުން. އިމާމު އަޙްމަދާއި، ފަޤީހު ޙަސަނާއި، އިމާމު ހަޒްރަތާއި، އަދި ޝާފިޢީންގެ ބައެއްގެ އިމާމު މުޙައްމަދާ މިތިބިކަމަށް އަރިހުގައި ބޭނުމުގެ ސަބަބުން ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ދާއިމީ ކަމަކަށް ނުވާނެ ބޭނުމުގެ ސަބަބުން ޖެހޭ އުޒުރުކޮށްދެވޭ ބޭނުމުގެ ސަބަބުން ޖެހޭ ބޭނުމެއް މާޙަޤްވާގެންވެއެވެ. އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަރިވެރީ ގޮތުން މިއީ ވަރަށް ވަރުގަދަ ބަސްކަމެވެ." އަދި އިމާމު އިބްނު ޙަޖަރާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވާނީ ބޭނުމެއް ވާނަމަ ކަމެއް ހިނގާ ވަކިވެ ކުރީގެ އާދަޔާކަމުގައި ބޭނުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތެއް ހަދައިނުދޭން ކަމެކެވެ."

(1) رواه البخاري.

ދަންނަވައެވެ. ޚާއިފުވާ އަންހެނުންނަށާއި، ކުޑަކުދިންނަށާއި، ކޮއްޓަ ދިރިހުރި މީހުންނަށާއި، ބަލިމީހުންނަށް ނުހެޔޮވާ މީހުންނަށާއި އަދި މިނޫންވެސް މިފަދަ އުޒުރުވެރިންނަށް ނަމާދު ޖަމާޢަތުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

5- ބޭނުމެއްޖެހިގެން ޖަމާޢަތުން. އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އިމާމުންގެ އެކަށް ބޭނުމެއްގެ އަރިހުގައި ރަނގަޅު ފާއިތުވުންތަކާއިއެކު (ބޭނުމެއްޖެހިގެން ޖަމާޢަތްތަކައި) ޖަމާޢަތުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު އެއީ އެކަންޏާ ޖަމާޢަތުން އާދައަކަށް ނުހަދާ މީހާއަށެވެ. އަދި މިއީ އިމާމު އިބްނު ސީރީނާއި، އިމާމު އަޝްހަބާއި، އިމާމު ޢަބްދުލްމާލިކާއި، އިމާމު ސުފްޔާނާއި، އިމާމު މާލިކުގެ ބަހެވެ. އަދި އިމާމު އިބްނު ޚުޒައިމާ ޝާފިޢީއާއި ޝާފިޢީ އަޞްޙާބުންގެ ބައެއް ޢާލިމުން ވަނީ މިގޮތަށް ނުކުރުން ހުއްދަކަމަށް ވިދާޅުވެފައެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ނަމާދުގައި ނަމާދު އަދި ދުވަހު ނަމާދު ނިމެނީ ކަމުގެ ސަބަބުން ނަމާދު ބާކީ ނުވާނެ ވަގުތަށް ފުރުޞަތު ނުވާނަމަ ޖަމާޢަތުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ."[1]

فائدة: "المغني" ގައި އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ދަނަވާދު އިސްތިސްޤާ ޖަމާޢަތުގެ ކުރިން އަންއަނަވާދު ވަގުތު ނުޖެހޭނެ ކަމުގެ ފިކުރެއް ވެއްޖެނަމަ އެނަވާދު އަވަހަށް ކުރަން ނުޖެހޭނެއެވެ. (މިސާލަކަށް ކުރުތައްގެ ސަބަބުން ވަގުތުކޮށްދޭ އަސްޕުރުގައި އިސްތިސްޤާ ޖަމާޢަތުން ކުރުބަޔަ އަސްޕުރު ނަމާދު ވަގުތު ޖެހެން ކުރިން ފިކުރުގައި ވެހުރި ކަމަށް ކިޔަނިވި މީހެއް ކަމަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.) އެހެނިހެން ކަމަކަށް ޓަކައި ވާނަމަ ކުރުވާލަން ހުއްދަވާނެއެވެ. އަދި ކުރުތަ ފިކުރުގައި ވެހުރީ ނަމާދު ބަޔާނުކޮށްދޭނެއެވެ. އަދި މިސާލަކަށް ޖަމާއަތުގެ ނަމާދު ނުކުރެވި ވަގުތު ނުބަލާ ގެންދިޔުމެވެ. ފަހެ ހަމައެކަނި ވެސް ކުރުވުން ނަމާދު ކުރެވިދާނެއެވެ.

---

(1) شرح النووي على مسلم.

ކަނޑުގެ އުޅަނދުފަހަރުގައި، އެއްގަމުގެ އުޅަނދުފަހަރުގައި، ޖައްވުގެ އުޅަނދުފަހަރުގައި ނަމާދުކުރުން

ނަފްލާއި، ޙައްޖާއި، ވަކިންތާޖެހިފަދަ އުޅަނދުފަހަރުގައި ކުރާނަމާދު ބޭއްޓެވޭނެއެވެ. އަދި އެފަދަ އުޅަނދުފަހަރުގައި ނަމާދުކުރާމީހަކަށް ކެތްކުރަންވާނެ ޤިބްލައަށް ނަމާދުކުރުން ހުއްޓުވައިދެވޭނެއެވެ. ފަހެ، ޖާބިރު ބުނުޢަބްދުﷲ ބުނުސުމާއީލް ބުނެދެއް ބަޔާންކޮށްދެއްވައިފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަބީގެ ނަމާދުކުރުމާ ބެހޭގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "صَلِّ فِيْهَا قَائِماً إِلاَّ أَنْ تَخَافَ الْغَرَقَ"[1] "އެތަނުގައި ތެދުވެ ނަމާދުކުރާށެވެ. ނަމަވެސް ކަނޑުގައި ގެއްލުން ނުވާނެކަމަށް ބިރުގަނެގެންނުވާނަމައެވެ."

ދަތުރުގެ ދުޢާތައް

ދަތުރުކުރާ މަގުމަތީ ދުޢާކުރުން އެދެވިގެންވާ ވަގުތެކެވެ. އަދި ދުޢާ އިޖާބަކުރެވުން އެކަށީގެންވާ ވަގުތެކެވެ. ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާ ޙައްޤުގައި ދަތުރުގެ ވަގުތުތަކުން ފައިދާ ލިބިގަންނަހިނދެވެ. ދަތުރުވެރިޔާ ދަތުރުގައި ކިޔުމަށް ޞަޙީޙު ދުޢާތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން ބައެއް ދުޢާ މިތަނުގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

ދަތުރުވެރިޔާ ގެއިން ނުކުންނަމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.
"بِسْمِ اللهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ"[2] "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوْذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ، أَوْ أُضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ، أَوْ أُزَلَّ، أَوْ أَظْلِمَ، أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ، أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ"[3] "اللّٰه ގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުން ނިކުންނަމެވެ. އަޅުގަނޑުގެ އެންމެހާ ކަންތައްތައް اللّٰهއާ ބަރޯސާވެރިވީމެވެ. އަދި އެއްވެސް ގުދުރަތެއް ކުރުމުގެ ބާރެއްވެސް އަދި ނުބައިކަމުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބާރެއްވެސް اللّٰهގެ ޙަޟްރަތުން މެނުވީ ނުވެއެވެ." "އޭ ހައްދަވައިދެއްވި ރަސްކަލާނގެ! މިއަދާ، މިހާރު ދަގުޖެހުމުގައި މިއަދާ

(1) رواه الدّارقطني والبيهقي والحاكم وصحّحه على شرط مسلم وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أبو داود و الترمذي. وصحّحه الألباني.

(3) رواه أهل السنن. وصحّحه الألباني.

މަގުފުރިގެން ދިއުމުން ނުވަތަ މިއަދާ، މީހަކު ބައްޕަމަގުން ކައްސަވައިލުމާއި މިއަދާ ބައްޕަމަގުން ކައްސާވައިގެން ދިއުމުން ނުވަތަ މިއަދާ މިހާރުގެ މައްކަން އަނިޔާވެރިވުމާއި މިއަދާގެ މައްކަން އެހެންމިހާރު އަނިޔާވެރިވުމުން ނުވަތަ މިއަދާ މިހާ ދޮޅުދު ބާއަދުބުވެރިޖެހިކަން މާލަމާލާތުކަރުމުންނައި މިއަދާއާ ދޮޅުދު އެހެންމިހާރު ބާއަދުބުވެރިޖެހިކަން މާލަމާލާތުކަރުމުން ރައްކާއުޅެރިއްކަޑައްވުމަން މިއަދާ އިބަރަސްކަލާނގެ ބަސްބަހައްޓަން އެދެމުވެ."

އަދި ސަވާރީއަށް ސަވާރުވުމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

"بِسْمِ الله الْحَمْدُ ِللهِ ﴿سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ ۝ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴾ الْحَمْدُ ِللهِ، الْحَمْدُ ِللهِ، الْحَمْدُ ِللهِ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ إِنّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِيْ، فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلاَّ أَنْتَ"[1] "ރަސޫލުﷲގެ އިސްތިޢާޛުގެ ޞަޙާބީއަކުން ސަވާބުވަގުވެ."

މާތްﷲއަށް ޙަމްދުކުރުމެވެ. ﴿މިސަވާރީ ޔާރަބަންބޮޑިކުރެއްވީ ބައިއްޔަކުޑުގައި އަޅަމެން ނުވާބާލު މިސަވާރީ އަޅަމެންނަށް ޔާރަބަންބޮޑިކޮށްދެއްވި ފަރާތުގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ! އަދި އަޅަމެން އެނބުރިއުޅެނިވީ އަޅަމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށެވެ.﴾ މާތްﷲއަށް ޙަމްދުކުރުމެވެ. މާތްﷲއަށް ޙަމްދުކުރުމެވެ. މާތްﷲއަށް ޙަމްދުކުރުމެވެ. އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ. ތިބާﷲގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ! ޔާ ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެ ނަފްސަށް ޡުލުމްކުރީމެވެ، ފަހެ ތިމަންކަލޭގެ ކުށްތައް ފުއްސަވާދެއްވާށެވެ. ފަހެ މިއަދާ ހަމަކަށަވަރުން ކުށްތައް ފުއްސަވާނީ ތިބާﷲ ފަދަ ކުރެއްވުން ފިޔަވައި ކުށްތައް ފުއްސަވާ ފަރާތެއް ނުވެއެވެ."

އަދި ތަކުބީރު ކިޔުމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ ﴿سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ ۝ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴾ اللَّهُمَّ إِناَّ نَسْأَلُكَ فِيْ سَفَرِناَ هٰذاَ الْبِرَّ وَالتَّقْوَى، وَمِنَ الْعَمَلِ ماَ تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْناَ سَفَرَناَ هٰذاَ، وَاطْوِ عَناَّ بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصاَّحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيْفَةُ فِي الأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنّي أَعُوْذُ بِكَ مِنَ وَعْثاَءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمَنْظَرِ، وَسُوْءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالأَهْلِ"[2] "އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ. ﴿މިސަވާރީ ޔާރަބަންބޮޑިކުރެއްވީ ބައިއްޔަކުޑުގައި އަޅަމެން ނުވާބާލު މިސަވާރީ އަޅަމެންނަށް ޔާރަބަންބޮޑިކޮށްދެއްވި ފަރާތުގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ! އަދި އަޅަމެން

(1) رواه أبو داود والترمذي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم.

އުނބުރި ދިއުންވަނީ އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތަށެވެ﴾. އޭ ހެއްދެވިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! މިދަތުރުގައި އަހަރެމެން މާތްﷲގެ ހަޟްރަތުން ހެވާއި ތަޤުވާވެރިކަން އަދި މާތްﷲ ރުއްސަވާ ޢަމަލެއް އެދެމެވެ. އޭ ހެއްދެވިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! މިދަތުރު އަހަރެމެންނަށް ފަސޭހަކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި ދަތުރުގެ ދިގުކަން ކުރުކުރައްވައި އަހަރެމެންނަށް ކައިރިކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އޭ ހެއްދެވިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ދަތުރުގައި އަހަރެމެންގެ އެކުވެރިޔާއީ މާތްﷲއެވެ. އަދި މިއާގެ (ގޭގެ) އަހުލުވެރިންގެ ޚަލީފާއަކީ (އެބައިމީހުންގެ ކަންތައްތައް ބަލަހައްޓަވައިދެއްވާ ފަރާތަކީ) ވެސް ހަމަ މާތްﷲއެވެ. އޭ ހެއްދެވިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ދަތުރުގެ އުނދަގޫކަމާއި، ހިތާމަކުރުވަނިވި މަންޒަރުން އަދި މުދަލާއި އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއަށް އަނބުރާ ނުބައި ބަދަލުކަން ރައްދުވެގެން އެނބުރިއައުމުން މާތްﷲގެ ހަޟްރަތުން ރައްކާތެރިވުމަށް އެދެމެވެ."

އަދި ރަށަކަށް ނުވަތަ ސަރަޙައްދަކަށް ވަންނަމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. "اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَماَ أَظْلَلْنَ، وَرَبَّ الأَرْضِيْنَ السَّبْعِ وَماَ أَقْلَلْنَ، وَرَبَّ الشَّيَاطِيْنَ وَماَ أَضْلَلْنَ، وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَماَ ذَرَيْنَ، أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ، وَخَيْرَ أَهْلِهاَ، وَخَيْرَ ماَ فِيْهاَ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّهاَ، وَشَرِّ أَهْلِهاَ، وَشَرِّ ماَ فِيْهاَ"[(1)] "އޭ ހެއްދެވިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! ހަތްއުޑާއި އޭގެ ހިޔާވަހިކަންދިން ހުރިހާއެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަދި ހަތްބިމާއި އެބިންތަކުގެ ދަށުގައި ހުރިހާއެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަދި ޝައިޠާނުންނާއި އެބައިމީހުން މަގުފުރެއްދި ހުރިހާއެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަދި ވައިތަކާއި އެވައި ވިއްސައިދި ހުރިހާއެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މިއަދު މާތްﷲގެ ހަޟްރަތުން، މިރަށާއި، މިރަށުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، މިރަށުގައި ވާ އެއްޗެއްގެ ހެވަކަން އެދެމެވެ. އަދި މިއަދު މާތްﷲގެ ހަޟްރަތުން، މިރަށާއި، މިރަށުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، މިރަށުގައި ވާ އެއްޗެއްގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ."

އަދި ދަތުރުން ނިންމާފައި ރަށަށް އެނބުރި އަންނަމުން އިސްވެދިޔަ ދުޢާގެ އިތުރުން އަންނަނިވި ޛިކުރުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. "آيِبُوْنَ، تاَئِبُوْنَ، عَابِدُوْنَ، لِرَبِّناَ حاَمِدُوْنَ"[(2)] "އަހަރެމެނީ އުނބުރިދާމީހުންނެވެ. ތައުބާވާމީހުންނެވެ. އަޅުކަންކުރާމީހުންނެވެ. ހަމައެކަނި އަހަރެމެންގެ ވެރިއިލާހަށް ހަމްދުކުރާމީހުންނެވެ."

(1) رواه الحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي.

ހުކުރުނަމާދު

ހުކުރުދުވަހުގެ މާތްކަން. ހުކުރުދުވަހުގެ މާތްކަމާ ބެހޭގޮތުން ވަރަށް ގިނަ ހަދީޘްތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންތެރިވުމާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا، وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إِلاَّ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ"[1] މާނައީ: "އިރު އަރާދުވަސްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހެޔޮދުވަހަކީ ހުކުރުދުވަހެވެ. އާދަމުގެފާނު އުފެއްދެވީ އެދުވަހުއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެއަށް ވައްދެވީ އެދުވަހުއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެއިން ނެރުއްވެވީ އެދުވަހުއެވެ. އަދި އެދުވަހުގައި މެނުވީ ޤިޔާމަތް ޤާއިމުވެގެންނުވާނެއެވެ."

ހުކުރުދުވަހު ދުޢާ ޤަބޫލުވުން. ހުކުރުދުވަހުގެ ފަހުކޮޅުގައި (އެބަހީ އެދުވަހުގެ ހަވީރުގެ ވަގުތުގައި) ދުޢާ ޤަބޫލުކުރައްވާ އެދުވަހުގެ ވަގުތެއް ދުޢާ އިޖާބަކުރެއްވުން އެކަށިގެންވާ ވަގުތެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންތެރިވުމާ ޢަބްދުالله ބުން ސަލާމްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުދުވަހުގައި ވަގުތެއްވެއެވެ. އަޅާ ނަމާދުކުރަމުން ހުރެ އޭނާ اللهއަށް ދުޢާކޮށް އެދޭ ހެޔޮކަމެއް الله އޭނާއަށް ދެއްވައިދެއްވާނެއެވެ." މިފަދައިން اللهގެ ފޮތުގައި (ތައުރާތުގައި) ވަނިކަން އަހަރެމެން ދަނެމެވެ. ޢަބްދުالله ބުން ސަލާމް ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހުރެންނަށް އިޝާރާތްކޮށް حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ނުވަތަ ބައެއް ވަގުތެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ކަލޭގެފާނު ތިޔަވިދާޅުވީ ތެދެކެވެ. ނުވަތަ ބައެއް ވަގުތެވެ. ދެން އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އެއީ ކޮންވަގުތެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެއީ އެދުވަހުގެ ވަގުތުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ފަހުވަގުތެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އެކަމަކު އެއީ ނަމާދުގެ ވަގުތެއް ނޫނެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އާދޭހެއްމަ! މުއުމިން އަޅާ ނަމާދުކޮށް ނަމާދަށް އިންތިޒާރުކުރަމުން މިސްކިތުގައި އޭނާ އިށީނދެ އިންނަހިނދަކު އޭނާ ވަނީ ނަމާދުގައެވެ."[2] އަދި މާތްالله އެދެބޭކަލުންނަށް ރުއްސުންތެރިވުމާ އަބޫސަޢީދާއި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي.

(2) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

އެދުރުބޮޑުކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إنَّ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لاَ يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهُ، وَهِيَ بَعْدَ الْعَصْرِ"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ހުކުރުދުވަހުގައި ވަގުތެއްވެއެވެ. އެވަގުތުގައި މުސްލިމުއަޅަކު މާތްاللهއަށް އެއްޗަކަށް އެދި ދަންނަވާ ހާލު އެވަގުތު އޭނާއާ ދިމާވެއްޖެނަމަ އެއެއްޗެއް އެކަލާނގެ އޭނާއަށް ދެއްވާނެއެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ ޢަޞްރުގެ ފަހުންނެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިވި ޞަޙާބީ ޖާބިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَوْمُ الْجُمُعَةِ اثْنَتَا عَشْرَةَ سَاعَةً فِيهَا سَاعَةٌ لاَ يُوجَدُ عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللهَ شَيْئًا إِلاَّ آتَاهُ إِيَّاهُ، فَالْتَمِسُوهَا آخِرَ سَاعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ"[2] މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހަކީ ބާރަވަގުތުވެއެވެ. އޭގެތެރޭގައި ވަގުތެއްވެއެވެ. އެވަގުތުގައި މުސްލިމުއަޅަކު اللهއަށް އެއްޗަކަށް އެދި ދަންނަވައިފިނަމަ އެކަލާނގެ އޭނާއަށް އެއެއްޗެއް ދެއްވާނެއެވެ. ފަހެ ޢަޞްރުގެފަހުން އެންމެ ފަހު ގަޑީގައި އެވަގުތު ހޯދާށެވެ."

ހުކުރުދުވާލުގައި ހުކުރުދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން މުސްތަޙައްބެވެ. ފަހެ ހުކުރުދުވާލުގައާއި ހުކުރުދުވަހު އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެއީ އަޢުސްބިން އަޢުސްގެ ކިޔާ ޙަދީޘެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވި އަޢުސް ބުން އަޢުސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، وَفِيهِ قُبِضَ، وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ، فَأَكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلاَةِ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ" قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ صَلاَتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرِمْتَ قَالَ: "إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ حَرَّمَ عَلَى الأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ"[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ އެންމެ މާތްދުވަސްތަކުގެ ތެރޭގައި ހުކުރުދުވަސް ހިމެނެއެވެ. آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ ހެއްދެވީ އެދުވަހުގައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވެވަޑައިގަތީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. އަދި ޞޫރަށް ފުމެލެއްވޭނީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. އަދި ހޭނެތިވުމުވެސް އެދުވަހުގައެވެ. ފަހެ (އެދުވަހުގައި) ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން ގިނަކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ޞަލަވާތްތައް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ހުށަހަޅާނެއެވެ." އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އަހަރުމެން ކިޔާ ޞަލަވާތް ކަލޭގެފާނަށް ހުށަހަޅާނީ

(1) رواه أحمد وصحّحه العراقي.

(2) رواه أبو داود والنّسائي والحاكم وصحّحه على شرط مسلم وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ކިޔަނީކީއްވެގެންތޯ؟ އާދެ ކަލޭގެފާނު ވަނީ ފަރާތުފުޅުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން اللهވަނީ ނަބީއާދަމުގެ ޖިސްމުފުޅު ފުރިހަމަކުރެއްވީ ކުރިން ބިމުން ބަރާބަރުކުރައްވާފައެވެ."

ހުކުރުދުވަހާއި ހުކުރުދުވަހުގެ ރޭ ކަހުފު ސޫރަތް ކިޔުން. ފަހެ ހުކުރުދުވަހު ނުވަތަ ހުކުރުދުވަހުގެ ރޭ ކަހުފު ސޫރަތް ކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. މާތްالله ރަސޫލާގެ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ"[1] މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު ކަހުފު ސޫރަތް ކިޔައިފިމީހާ ދަންނައެވެ. ދެހުކުރުގެ ދެމެދުގައި (އެހުކުރުން އަނެއްހުކުރަށް) އެވާ ދުވަސްކޮޅުގައި އޭނާއަށް ނޫރެއް އަލިކޮށްދޭނެއެވެ."

ހުކުރަށް ދިޔުމަށްޓަކައި ފެންވަރައި ރީތިވުން. ފަހެ ހުކުރަށް ދިޔުމަށްޓަކައި ތާހިރުވުމަށް ޣުސުލުކުރުން ފެންވަރައިފައި ދިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ހުކުރަށް ދިޔަ މީސްތަކުން ރީތި ހެދުން ލައިގެން ދިޔުމަކީ އަދި މިސްކިތްތަކުގެ ސާފުތާހިރުކަމަށް ސަމާލުވުމަކީ ހުކުރުގައި އިސްތިޢުމާލުކޮށް ދެއްކުން ކަމެކެވެ. އަންހެނުންނަށްވެސް އެކަށީގެންވާ ހުކުރަށް ދާނަމަ އެބައިމީހުން ފެންވަރައި ސާފުތާހިރުވުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އެކަމަކު އެބައިމީހުން ގޭން ނުކުންނައިރު ހުވަނދުފަރާތް ނުލައެވެ. މާތްالله ރަސޫލާގެ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأَنْ يَسْتَنَّ وَأَنْ يَمَسَّ طِيبًا إِنْ وَجَدَ"[2] މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު ފެންވެރުމަކީ، ބާލިޣުވެފައިވާ، ހުވަނދު ލިބިގެންވާނަމަ ހުވަނދުފަރާތް ބޭނުންކުރުމަކީ ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ." މިބަސްފުޅުގައި ވާޖިބުގެ މުރާދަކީ ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންވުމެވެ. އެކަން ބަޔާންކޮށްދެނީ މާތްالله ރަސޫލާގެ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އޭރު މީސްތަކުންނަކީ މަސައްކަތްތެރިންނެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ހުކުރުވަގުތު ވެރިން ހުކުރަށްދާނީ މަސައްކަތާ ގުޅިގެންނެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުންނަށް ބުނެވުނެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ފެންވަރައިގެން ހުކުރަށް އައިސްފިނަމަ ރަނގަޅުވެއްޖެތޯ؟"[3] އަދި މާތްالله ރަސޫލާގެ އިބްނު ސަލާމުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރު މަތީ ހުންނަވައި ބަޔާންކުރައްވަމުން އެކަލޭގެފާނު އިރުޝާދުވިއެވެ. "مَا عَلَى أَحَدِكُمْ إِنْ

(1) رواه البيهقي وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(3) رواه البخاري وأبو داود والنّسائي.

وَجَدَ أَنْ يَتَّخِذَ ثَوْبَيْنِ لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ سِوَى ثَوْبَي مِهْنَتِهِ"[1] "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހެއްގެ ވަށްކަން އޮތްނަމަ ކުރަމުންދާކަން ހިބެގެންވާނަމަ އެކަމާގެ މަސައްކަތު ހެދުން ފިޔަވައި ހުކުރުދުވަހު ހެދުމެއް ގެންގުޅުން އެއްވެސް މައްސަލައެއްނޫނެވެ." އަދި ރަޟީﷲ ޢަންހު ސަލްމާނުލްފާރިސީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ، وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ، أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ، فَلاَ يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الإِمَامُ، إِلاَّ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى"[2] މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު އެއްވެސް މީހަކު ފެންވަރައި، އެމީހާއަށް ކުރެވެނިވި ވަރަކަށް ޠާހިރުވެ، އެމީހާގެ ތެޔޮފަދަ ތެލުން ނުވަތަ އެމީހާގެ ގޭގައި ހުރި ހުވަނދުން ހުވަނދުލައި، ދެން ގެއިން ނުކުމެ (މިސްކިތަށްގޮސް) ދެމީހުންގެ ދެމެދު ވަކިނުކޮށް، ދެން އޭނާ މިންވަރުކުރެވިގެންވާ ވަރަކަށް (ސުންނަތް) ނަމާދުކޮށް، ދެން އިމާމު ޚުޠުބާދެއްވާއިރު ހަމަޖެހި އިށީދެ ޚުޠުބާ އަޑުއަހައިފިނަމަ އެހުކުރާއި އަނެއްހުކުރާ ހަމައަށް އޭނާގެ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ."

ވަގުތުފަސް ކުރިއަށް ހުކުރަށްދިޔުން. އަދި ޚުޠުބާގައި ހާޟިރުވުން އަވަސްވުން

ވަގުތުފަސް ކުރިއަށް އަވަހަށް ހުކުރަށް ދިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ރަޟީﷲ ޢަންހު އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً، فَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلاَئِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ"[3] މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު ޖަނާބަތުގެ ހިނައި ހިނައިގަންނަ ފަދައިން ހިނައިގެން ދެން ފުރަތަމަ ގަޑިއިރު (ﷲ ގެ ގެޔަށް) ދާމީހާއީ ޖަމަލެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ. އަދި ދެވަނަ ގަޑިއިރު ދާމީހާއީ ގެރިއެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ. އަދި ތިންވަނަ ގަޑިއިރު ދާމީހާއީ ދަޅުކޮޅިހުރި ބަކަރިއެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ. އަދި ހަތަރުވަނަ ގަޑިއިރު ދާމީހާއީ ކުކުޅެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ. އަދި ފަސްވަނަ ގަޑިއިރު ދާމީހާއީ ބިސްއެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ." ދެން އިމާމު ނިކުމެވަޑައިގަންނައިރު

---

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني. ورواه ابن ماجه وابن خزيمة عن عائشة.

(2) رواه أحمد والبخاري.

(3) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

އިލްމުވެރިންގެ ޖަމާޢަތެއްގެ އަރިހުގައި އެވަގުތުތަކަކީ ހެނދުނުގެ ވަގުތުތަކެވެ. އެބަހީ ފަޖުރުއްސުބްޙު އިރުއުދޭރުމާ ހަމައަށެވެ. އެހެންނަމަވެސް ހުކުރުދުވަހުގެ ދުވަހުގެ ހުކުރަށް ދަތުރުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމުގައި އަޞްޙާބުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކުގެ އަރިހުގައި އެވަގުތުތަކަކީ ބައިތަކަކެވެ. އެއީ އިރުމޮޅުވުމުގެ ކުރިންނާއި ހަވީރުގެ ފަތިސްވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެވަގުތުތަކަކީ އެއްވަގުތުތަކެއްގެ ބައިތަކަކެވެ. އަދި އެއީ އިރުމޮޅުވުމުން ހުކުރުދުވަހުގެ ކުރިންނެވެ. އިތުރުން ޚުޠްބާ ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަމަޖެހިގެން ވަގުތަށް ވިއެވެ. އެއްސިޔަރަކަށްވެސް އިންޒާރުކުރުމުގެ ހިނދު ހުކުރު ދުވަހުގެ އާދަކުރެވޭ ވަގުތުގައެވެ.

މީސްތަކުންގެ ކަރުތަކުން ފުންމުން. އިމާމު މުސްލިމު ވިދާޅުވެއެވެ. "ހުކުރުދުވަހު ހުކުރަށް ވަދެ މީސްތަކުންގެ ކަރުތަކުން ފުންމުން އިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ." ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބުނު ބުސްރު ރަޟިﷲ ޢަންހު ބުނެފައިވާ ބަޔާނުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހުކުރުދުވަހު ހުކުރުނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުޠުބާ ދެއްވަން ހުންނަވަނިކޮށް މީހަކު މީސްތަކުންގެ ކަރުތަކުން ފުންމަމުން އައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އޭނާއަށް حديث ކުރެއްވިއެވެ. "اجْلِسْ فَقَدْ آذَيْتَ وَآنَيْتَ"[1] "އިށީންނާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން މީސްތަކުންނަށް ތިބާ ގޯނާކޮށްފިއެވެ. އަދި ހުކުރަށް އައުން ލަސްކޮށްފީއެވެ."

ފަހެ ރަޖިކޮޅަކާ މިކަމުން އިސްތިސްނާވެގެންވެއެވެ. އަދި ކުރިގައި ހުސްތަނެއް އޮވެފައި މީސްތަކުންގެ ކަރުތަކުން ފުންމުމަށް އެހެން ގޮތެއް ނެތްނަމަ އެކަން ކުރުމަކުންވެސް މަކުރޫހެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އިމާމަށް ކުރިއަށް ދިއުމަށް މީސްތަކުންގެ ކަރުތަކުން ފުންމުން ނުހުއްޓޭނެއެވެ. އެހެނީ އިމާމު ކުރިއަށް ދިއުމަކީ ޟަރޫރީ ކަމެކެވެ. އަދި މީސްތަކުންގެ ކަރުތަކުން ފުންމުން ހުއްދަވާނެ ބަޔަކީ ކުރިމަތީގައި ހުސްތަން ހުރިހާ ހިނދުގައި ކުރިމަތީގައި އިށީނދެ ތިބި މީހުންނެވެ. އަދި ދެމީހުންގެ މެދުން ވަކިކުރުން ޙަރާމްކަމުގައި ވާކަމުގެ ދަލީލަކީ ޢައްމުކޮށް ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘްތަކެވެ. ފަހެ އެކަން ކަރާހިޔަތުގެ ކަމެއްކަމަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވާ ނަޞްޞެއް އަދި އެކަމާ ގުޅޭގޮތުން މީސްތަކުންގެ ކަރުތަކުން ފުންމުމުގެ ޙުކުމް ބަޔާންކޮށްދޭ ދަލީލެއް ނެތްކަމުގެ ސަބަބުން ހުރިހާ ޙަދީޘްތަކުގެ މިސްކިތުގެ ތެރޭގައި ސަފުތަކުގެ ދެމެދުގައި ނަމާދުކުރުމުން މީސްތަކުން ތިބޭ ތަނުން ފުންމުމާ ދެމެދުގައިވެސް ވަކިކުރުން حديث ކުރެއްވިއެވެ.

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

"ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަން ގޮސްވިފައިހުރި ބަސްނަވަތައް ކުއްލިއަކަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ހަނދުމަފުޅުވިއެވެ. ފަހެ އޭނާމި ތިމަންކަލޭގެފާނު އާދިޔާދުވަން ތިމަންކަލޭގެފާނު ހިރިވަގެއިންގެން އޭނާމި އަވަހަށް ބައިސަވައިފައިވަން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަޅުވެރިންނަން އަލްޢުލާހައްވަންވެގެން ތިމަންކަލޭގެފާނު ކޮޅުދިއްގަން ވަގޭއިގެންނެވިއެވެ."(1)

ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްނަމާދުކުރުން ސަބަބުހުރިކަމަށްވާތީވެގެންނެވެ. ފަހެ

ޝަރީޢަތުގައި މިންކަރަން އަހަރެންދެން ސުންނަތްނަމާދުކުރުން ސުންނަތްތަކެއްވާކަމެވެ. ދެންފަހެ ޝަރީޢަތުގައި މިންކަރަން އެކުމަންފަހެ ބައިއްނޭއްލަމްސީދު (މަސްޖިދު ސުންނަތްތަކް) ފިޔަވައި އެހެން ސުންނަތްތައް ކަންގެން ނުވާނެއެވެ. ފަހެ އެދުރަކުއްތަކް ހުޅަމާ ދުވަ މަގުތަކައިވެސް ކުރުވާނެއެވެ. އެއީ އެދުރަކުއްތަކް ކުރުމަން މަގުތު ނަބަނަމަސްވަތްޖެހުމަން ދެންދެންނެވެ. އެބަޔާ ހުޅަމާ ނިމެން ހިނދުކޮޅެއްހަކަން ވަތްޖެހުމަން ދެންދެންނެވެ. އާދުން އެދުރަކުއްތަކް ކުރާނެކަމެވެ. ފަހެ ނާދިޔާ މާތްﷲ ދުއްސުންމެއްވި އިބްނުޢުމަރު ބިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "އެކަލޭގެފާނު ހުކުރުގެ ކުރިން ސުންނަތް ނަމާދުކުރެއްވުން ދިގުކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި ހުކުރުނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތް ދުރަކުއްތަކް ކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވެސް މިގޮތަށް ކަންތައް ކުރައްވާ ކުރެއްވިއެވެ."(2) އަދި މާތްﷲ ދުއްސުންމެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ބިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވައިފިއެވެ. "مَنِ اغْتَسَلَ ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَصَلَّى مَا قُدِّرَ لَهُ، ثُمَّ أَنْصَتَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ خُطْبَتِهِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَعَهُ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى وَفَضْلَ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ"(3) މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު ފެންވަރައި ދެން ހުކުރަށް އައިސް އޭނާއަށް މިންވަރު ކުރެވިފައިވާ ވަރަކަށް ސުންނަތްނަމާދުކުރުމަށް، ދެން ޚަޠީބު ހުތުބާއިން ނިމެންދެން ހަޑުއަހައި ދެން އިމާމާ އެކު ނަމާދުކުރާނަމަ ހުކުރުކުރުމުގެ ދެމެދުގައި އިތުރު ތިންދުވަސް އެކުގައިވާ ކުށްފާފަތަކެއް ފުއްސަވައިދޭނެއެވެ." އަދި މާތްﷲ ދުއްސުންމެއްވި ޖާބިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުތުބާ ވިދާޅުވަމުން ހުންނަވަނިކޮށް މިސްކީނަކު ވަދެއްޖެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް حديث ކުރައްވައިފިއެވެ. "މިސްކީނު ސުންނަތް ކޮށްފިންހެއްތޯ؟" އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރައްވައިފިއެވެ. "ދެރަކުއްތަކް ކުރާށެވެ."(4) އަދިވެސް

---

(1) رواه البخاري والنّسائي.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(3) رواه مسلم.

(4) رواه الجماعة.

ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާގެ ފަރާތުން ޖާބިރުގެ ބަސްފުޅު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ وَلْيَتَجَوَّزْ فِيهِمَا"[1] މާނައީ: "އިމާމުވެރިޔާ ޚުޠުބާކުރަނިކޮށް ހުކުރު ދުވަހު ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ރަކުޢަތް ދެރަކުޢަތް ކުރިމަތިލާށެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތް ލުއިކޮށް ނަމާދުކުރާށެވެ."

މިސްކިތުގައި އިށީނދެ ތިބެނިކޮށް ނިދިޔަ މީހާ ބޭނުންވާ ތަނަކަށް ބަދަލުވުން. ފަދަ

ހުކުރުދުވަހު ހުކުރުގައި ނިވަޔާ އެންމެފަހުން ނަމާދުގެ އިންނިކުރުމުގައި މިސްކިތުގައި އިށީނދެ ތިބެ ނިދިޔަ މީހާ ބޭނުންވާ ތަނަކަށް ބަދަލުވުން ރަނގަޅު ކަމުގައި ފަހަރުވެއްޖެ ނަމަ އެމީހާ އެހެން ތަނަކަށް ބަދަލުވުމަކީ ސުންނަތެކެވެ.

އެގޮތަށް ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ إِلَى غَيْرِهِ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތުގައި އިނދެ ނިދިޔަ ނަމަ ފަހެ އެމީހާ އެއިން ތަނުން އެހެން ތަނަކަށް ބަދަލުވާށެވެ."

فائدة: ހުކުރުނަމާދުގައި ހުޠުބާ އަޑުއަހަން ހުކުރު ވަގުތުގައި ނިދިޔާގެ ބާރުވެއްޖެ ނަމަ
ފުރައްސާރަކަށް ބަލާލާ. އެހެން އެއް ހަތަރަ އަށް އިތުރުވެގެން ނިޔަތާލާހާ ހިފޭނެ
މިސްކިތުގެ ތެރޭގައި ތަނެއްގައި އިށީނދެ މަޖިލީހުން ހަތަރު ބަދަލުވުން ގެނެސްދޭ އަދި ނިދި
ހުކުރު ހަމަހަރުވާ ނިދިޔަ ހަރުވާނީ ބޭނުންވާ ވާހަކަ ފުރަތަމަ ހަމަ ލާޒިމެވެ. އެހެން ނަމަ
ހުކުރު ދުވަހު ވާގޮތް ބަދަލުވާ ހަލާކު ސުލްޠާނުން ހިތާ ވަހުއްޓަގެންނާ ޚަރަށް ކަމެއްކަމެވެ.

ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވާގޮތް

ހުކުރުނަމާދަކީ ފިރިހެނުންނަށް ޚާއްޞަ ބާއްވާކަމަށް ޓަކައި އެއްވާގެ އިސްލާމީ

އިސްކޮޅެއްހެނދުވަނީ އިޖްމާޢުއެވެ. އަދި އެއީ ދަލީލެވެ. ﷲ ތަޢާލާ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والبيهقي وصحّحه الألباني.

كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ (الجمعة: ٩) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ހުކުރުދުވަހު ހުކުރުނަމާދަށް ބަންގިދެވިއްޖެ ހިނދު ތިޔަ ތިޔަބައިމީހުން اللهގެ ޛިކުރަށް (ހުކުރުނަމާދަށް) އަވަސްވެގަންނާށެވެ. އަދި ގަނެވިއްކުން ދޫކޮށްލާށެވެ. އެގޮތް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހެޔޮވާނެއެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެނގެން އެނގޭނަމަވެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހުކުރުނަމާދަށް ހާޒިރުނުވާ ބަޔަކާ ބެހޭގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلاً يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ ثُمَّ أُحَرِّقَ عَلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجُمُعَةِ بُيُوتَهُمْ"(1) މާނައީ: "މީސްތަކުންނާއެކު ނަމާދުކުރުމަށް މީހަކަށް އަމުރުކޮށްފައި ދެން ހުކުރަށް ނުދާ ބަޔަކުގެ ގެތަކަށް ގިނިރޯކޮށްލުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ވަރަށް ބޭނުންވެއްޖެއެވެ. އެބައިމީހުންގެ ގެތައް އަންދައިލުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ގަސްދުކުރެއްވީމެވެ."

އަދި މާތްالله އެކަލޭގެފާނަށް ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާއާއި އިބްނު ޢުމަރު ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. މިންބަރުގެ ހުރަހެއްމަތީގައި ވަޑައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއިރު އެކަލޭގެފާނު ވަޙީ ކުރެއްވިއެވެ. "لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ"(2) މާނައީ: "ބައިކުޅުވުން ހުކުރު އެދުވަސް އެއްކޮށް ދޫކޮށްލައިފިއެވެ. އެހެންނޫނީ الله އެބައިމީހުންގެ ހިތްތަކުގައި ސިއްކަޖެހުއްވައި ފާނުއެވެ. ދެން އެބައިމީހުން ވާނީ ގާފިލުވެވިހުންގެ ތެރޭގައެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫލްޖަޢްދު އައްޟަމްރީގެ ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا بِهَا طَبَعَ اللهُ عَلَى قَلْبِهِ"(3) މާނައީ: "ފުރަތަމަ ތިން ހުކުރު ތުހުމަތަކުރާމީހާ ދޫކޮށްލައިފިއެވެ. الله އޭނާގެ ހިތުގައި ސިއްކަޖެހުއްވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއިރު އެކަލޭގެފާނު ވަޙީ ކުރެއްވިއެވެ. "نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، بَيْدَ أَنَّهُمْ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا، ثُمَّ هَذَا يَوْمُهُمُ الَّذِي فُرِضَ

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه مسلم ورواه أحمد والنّسائي من حديث ابن عمر وابن عباس.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

عَلَيْهِمْ فَاخْتَلَفُوا فِيهِ، فَهَدَانَا اللهُ، فَالنَّاسُ لَنَا فِيهِ تَبَعٌ، الْيَهُودُ غَدًا وَالنَّصَارَى بَعْدَ غَدٍ"[1] މާނައީ: "އަހުރެމެންނީ (ދުނިޔޭގައި) އެންމެ ފަހުގެ (އުއްމަތުގެ) މީހުންނެވެ. އެކަމަކު ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި އެންމެކުރީގައި ވާނީ މީހުންނެވެ. އެއީ އެބައިމީހުންނަން (އަހުލުކިތާބީންނަން) އަހުރެމެންގެ ކުރިން ފޮތްދެވުނު ކަމުގައިވިޔަސްވެސް ދެއެވެ. ދެން މިއަދަކީ (ހުކުރުދުވަހަކީ) އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް (އެދުވަސް ފަރުޟުކުރުން) ފަރުޟުކުރެއްވުނު ދުވަހެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން އެދުވަހާ ދޭތެ އިޚްތިލާފުވިއެވެ. ދެން الله އަހުރެމެންނަން އެދުވަސް ދެއްކެވުމުގެ ހިދާޔަތް ދެއްކެވިއެވެ. ފަހެ މީސްތަކުން ވަނީ އެދުވަހުގައި އަހުރެމެންގެ ފަހަތުގައެވެ. ޔަހޫދީން މާދަމާ ހޮނިހިރުދުވަހެވެ. އަދި ނަޞާރާއިން މާދަމާގެ އާދީއްތަދުވަހެވެ."

އެބަޔަކުގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވާ މީހުންނާއި ވާޖިބުވެގެންނުވާ މީހުން

ފަހެ މުސްލިމު، މިނިވަން، ބުއްދި ސަލާމަތްކޮށްހުރި، ބާލިޣު، ރަށުގައި ދާއިމުވެހުރި، މުސާފިރަކު ނޫންމީހަކު، ކުޑަކުދިންނަކު ނުވާ، ހުކުރުން ފަސްޖެހުން ހުއްދަކުރާ ޝަރުޢީ އެއްވެސް ޢުޛުރެއް ނެތް ކޮންމެ ފިރިހެނެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. ދެން އެބަޔަކުގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވާ މީހުން ދަންނަމެވެ.

1،2- **އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން.** މިބައިމީހުންނަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވާ ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އަންހެނުން ހުކުރުނަމާދު ކޮށްފިނަމަ އެކަނިބަކުރަން ޒުހުރުނަމާދު ކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

3- **މުސާފިރަކު ދިޔުމަށް ނުކުތުމަކީ ބަލިމީހާ.** މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރު ބުނު ޝިހާބުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلاَّ أَرْبَعَةً: عَبْدٌ مَمْلُوكٌ أَوِ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ"[2] މާނައީ: "ހުކުރުކުރުމަކީ ޖަމާޢަތުގައި ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ހުކުރުނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެހެނަސް މިހުންނަނީ: އަޅުމީހާއި، އަންހެނާއި، ކުޑަކުއްޖާއި، ބަލިމީހާއެވެ."

4- **ތަރުކުރުފިޔާ.** ފިޔާ ތަރުކުރުފިޔާ ނަރަހަށްގައި މަޛްކޫރުގެން ހުރިކަމުގައިވިޔަސް އޭނާގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެން ނުވާކަމަށް ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެހެނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ތަރުކުރުފިޔާކަނުގައި ހުކުރުނަމާދު ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދިއެއްކަލަ! އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާފައިވަނީ މަސްދުރުނަމާދުގައި ދުވެހިރަމާދު ގެބޮޑުކަނަ އަދި ޖަމާޢަތްތަށެވެ. އަދި އޭނާގެފާނަކަށް ހަތަރުހަމަވާފައިވާ ކަނބުލޭގެކަށް ކުރައްވާފައިވާ އެވެއްވެއެވެ.

5- **ވިސްނައިވަށް ދިއުމަށް އުދުރުވެރިވުމާ ވިއާ.** ޢަބްދުﷲ ބުއްސުންގެއްގި އިބްނުﷲ ޢުމަރު އިބްނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޤާނުއްވިއެވެ. "مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إِلاَّ مِنْ عُذْرٍ"[(1)] މާނައީ: "ބަންގި އަޑުއިވި ނަމާދަށް ނައިސްފިމާ ދަންނަވައެވެ. ފަހު އުޒުރެއްގެ ސަބަބުން މެނުވީ އޭނާއަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ." ފަހު އަޅުގަނޑުދަރިވެ ދަރަނިވެރިޔާ އޭނާ ގެއިންނުކުރެވޭނަމަ ދަރަނި ދިން ފަހަރެއް އޭނާ ބަނޑުހައިރާނުވެފައި ކަދުގެ ބިރުވެރިކަމަ އޭނާއަށް ހުކުރުވާޖިބުވެގެން ނުވާކަމަށް އިޖުމާޢުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި ވާރޭވެހުމާއި ފިނިގަދަވުމަށްވެސް އުދުރެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަހު އަބޫމަލީޙު އޭނާގެ ބައްޕަގެފާނުގެ ރިވާޔަތް ރިވާކުރައްވައިފިއެވެ. ބައްޕާފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޙުދައިބިއްޔާގެ ދުވަސްވަރު ހުކުރުދުވަހެއްގައި އަހުރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް ޙާޟިރުވީމެވެ. އަދި އެދުވަހުގައި ވާރޭވެހިގެންދިޔައެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށްނުނަން އެބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."[(2)] ފަހު މިބާރުނުކުރުން މިހުންނަނީ ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދިރިއްޔާތަ! އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވަނީ އެދުވަހުގެ މެންދުރުނަމާދެވެ. ދެންފަހު އެބައިމީހުންނަށް ހުކުރުނަމާދުވިހަމަ އެބައިމީހުން މެންދުރުނަމާދު ކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. ފަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އަންހެން ބޮޑުކަނބަލުން މިސްކިތަށް ޙާޟިރުވެ އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ހުކުރުނަމާދު ކުރައްވާކަމުގައި ވިއެވެ.

---

(1) رواه ابن ماجه والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين ووافقه الذهبي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ހުކުރުނަމާދުގެ ވަގުތު

އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއި، ތާބިޢީންބޭކަލުންނާއި، އިމާމުވެރިބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ގިނަބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި ހުކުރުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ މެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިރު މެދުންފިލާ ހިނދު ހުކުރުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ސަލަމާ ބިން އަކްވަޢުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު އިރު މެދުންފިލާ ހިނދު އަހުރެމެން ހުކުރުނަމާދު ކުރާކަމުގައި ވީމުއެވެ. ދެން އިރު މެދުންފިލާ ހިނދު ހުންނަ ހިޔަންޏަށް ބަލަމުން އަހުރެމެން އެނބުރި ދަމުއެވެ."(2) އަދި އިމާމު ބުޚާރީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުވަގުތަކީ އިރު މެދުންފިލާ ވަގުތެވެ." އަދި މާތްالله އެބޭކަލުންނަށް ރުއްސުންދެއްވި ޢުމަރު ބުނުލްޚައްޠާބާއި، ޢަލީ ބުން އަބީޠާލިބާއި، ނުޢުމާން ބުން ބަޝީރާއި، އަމްރު ބުން ޙުރައިޘުގެ ކިބައިންވެސް އެފަދައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި، އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރާއި، ޢުޘްމާނާއި އަދި އެބޭކަލުންގެ ފަހުން އިމާމުވެރި ބޭކަލުންވެސް ހުރިހާ ހުކުރެއް ކުރައްވާފައިވަނީ އިރުމެދުން ފިލުމަށް ފަހުގައެވެ."(3)

ފަހެ އިމާމު އަޙްމަދާއި އިސްޙާގުގެ އަރިހުގައި ހުކުރުނަމާދު ވަގުތަކީ ޢީދުނަމާދުގެ ވަގުތުން ފެށިގެން މެންދުރުނަމާދުގެ އެންމެފަހު ވަގުތާ ހަމައަށެވެ. އެބޭކަލުންގެ ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި އަންނަނިވި ބަސްފުޅުތައް ހިމެނެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު ހުކުރުނަމާދު ކުރަމުއެވެ. ދެން އަހުރެމެން ޤައިލޫލާކުރުމަށްޓަކައި(4) އެނބުރި ދަމުއެވެ."(5) އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. ދެން (ހުކުރުކޮށްގެން) އަހުރެމެން

---

(1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي والبيهقي.

(2) رواه مسلم.

(3) المجموع.

(4) ޤައިލޫލާކުރުމަކީ މެންދުރުވުމުގެ ވަގުތުކޮޅެއް ކުރިން ނިދައިލުމެވެ.

(5) رواه أحمد والبخاري.

އަހުރެމެންގެ ޢަމަލުތައް ކައިރިއަށް އައިސް އިރު މެދުންފިލާ ހިނދު ޢަމަލުތައް ހުއިރައްޖެހުއްވިއެވެ."(1) އަދި މާތްالله އެބޭކަލުންނަށް ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބުން މަސްޢޫދުގެ، ޖާބިރު ބުން ޢަބްދިاللهއާއި، ސަމުރާއި، މުޣީރާގެ ރިވާއިން އެބޭކަލުން އިސްތިދުލުން ފިޔަވަޅުގެ ކުރިން ހުކުރުކުރައްވާކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަށޭގޮތް ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފިނިގަދަވާ ހިނދު ހުކުރުނަމާދު އަވަސްކުރައްވައެވެ. އަދި ހޫނުގަދަވާ ހިނދު ހުކުރުނަމާދު ފަސްކުރައްވައެވެ."(2)

ފަހެ ބަޔާންވިދިޔަ ހުރިހާ ހަދީޘްތަކުގެތެރެ ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެހެންކަމުން އެހަދީޘްތަކުގެ ޢާއްމުކަމުން ނަތީޖާއެއް ވަކަށްދިނަ އިތުރުވެރިން މަސައްކަތްކުރާ ހުކުރުނަމާދު ފަސްކުރައްވައިފިއެވެ. އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އިރު މެދުންފިލުމުގެ ކުރިން ހުކުރުކުރުމުގެ މުޢާމަލާ އެބޭކަލުން ހުކުރު އަވަސްކުރުމުގައި މުބާލަޣާކުރުމެވެ. ބަޔަކު ދެކެއި އިރު މެދުންފިލުމުގެ ކުރިން ހުކުރުކުރުމުގެ އުސޫލެވެ." އަދި ބާޖީ އިބްނު ބަޠާލު ވިދާޅުވިއެވެ. "ބަދިޔާތެއް ބޭނުންކުރައްވާކަން ދަލީލުކުރާ ބަދިޔާތެއް ބޭނުންކުރައްވާ ބަޔަކު ޤަބޫލުކުރެވެއެވެ. ފަހެ ކަމެއްކުރެވޭ ބަޔަކުމީހުން ފާހަގަކުރެވެއެވެ އައިސްލާމުގެ ބަޔަކު އެކަމަށް ބަޔަކު ހުކުރުގެ ވަގުތު. ފަހެ މިބައިމީހުން ހުކުރުކުރާ ކުރިންދުވަހުގެ ބަޔަކު ބަޔަކުއޮތެވެ. އެހެންކަމުން މާތްالله ޤަބޫލުކުރާ ހުކުރުނަމާދު ކުރިން ހުކުރުނަމާދު ކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އިރު މެދުންފިލުމުގެ ކުރިން ހުކުރުނަމާދު ކުރަނީ ޢާއްމު ގޮތެއް ނުހުންނާނެއެވެ. ފަހެ ބަޔަކު ހުކުރުނަމާދު ކުރިން ހުކުރުވަގުތު ޖަހައިގެން ބަޔަކުމީހުން ހުކުރުނަމާދު ކުރިން ކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެއީ ހުކުރުދުވަހު އިރު މެދުންފިލުމުގެ ކުރިން ހުކުރުނަމާދު ކުރުމަކީ ހުއްދަކަމެއްކަން ސާބިތުކުރާ ހަދީޘެކެވެ." ފަހެ އިމާމު ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އިރު މެދުން ފިލުމުގެ ކުރިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުކުރެއްވިކަން ސާބިތުވާނޭ ސައްޙަ ހަދީޘެއް ނޯވެއެވެ. އިރު މެދުން ފިލުމަށްފަހުގައި ހުކުރުކުރެއްވުމެވެ. އެހެންނަމަވެސް އިރު މެދުން ފިލުމުގެ ކުރިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުކުރެއްވިކަން އޭގެ ކުރިން ހުކުރުކުރުމެކޭ ނުވެވޭނެ ސައްޙަކަމެއްނުހުއްޓެވެ."(3)

(1) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

(2) رواه البخاري.

(3) نيل الأوطار.

ހުކުރުނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ހަމަވާ ޢަދަދު

ޖަމާޢަތަކީ ހުކުރުނަމާދު ސައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތަކުގެ ތެރެއިން ޝަރުޠެއްކަމުން ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެއީ އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށެވެ. މާތްالله ޤުރްއާނުގައި ޖުމުޢާ ނަން ސޫރަތުގެ ނުވަވަނަ އާޔަތުގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ"(1) މާނައީ: "ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން ވާޖިބު ޙައްޤެކެވެ." ދެންފަހެ ހުކުރުނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ހަމަވާ ޢަދަދާ ބެހޭގޮތުން ޢިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައިވަނީ ޚިލާފުވެފައިވެއެވެ. ބައެއް ބަޔަކު ބުނަނީ ބާރަ ފިރިހެނުންނާއި ބައެއް ބަޔަކު ސާޅީސް ފިރިހެނުން ކަމުގައެވެ. އަދި އެކި ޢަދަދުތަކެއް ބުނާ ބަޔަކު ވެއެވެ. ނަމަވެސް އެއްވެސް ޢަދަދެއްގެ ވަކި ދަލީލެއް ނުވެއެވެ. ސާބިތުވާގޮތުގައި ތިން ފިރިހެނުން ވިދާޅުވެއެވެ. "ތިން ފިރިހެނުން ހުންނަ ރަށެއްގައި ހުކުރުނަމާދު އަދާނުކުރާނަމަ ޝައިޠާނާ އެމީހުންގެ މައްޗަށް ވެރިވެއެވެ. އެހެންވީމާ ތިޔަބައިމީހުން ޖަމާޢަތް ލާޒިމުކުރާށެވެ. ސާބިތުވާ ދަލީލެއް ނެތްކަމުން އެ ޢަދަދު ހަމަނުވާނަމަ ހުކުރުނަމާދު ކުރެވޭނެތޯ؟ ކަލޭ ވިދާޅުވިއެވެ. ސާބިތުވެއެވެ."(2) ވީމާ އިމާމު ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުނަމާދުގެ ޖަމާޢަތަށް ސާބިތުވާގޮތުން ހަމަވުން އެއީ ޝަރުޢީ ޖަމާޢަތް މިބަސްކުރާ ތަރުތީބުން ހުކުރުކުރެވޭނެއެވެ. ސަބަބަކީ އެއީ ހިނގާފައިވާ ހާއްސަކަމެއްވެސް ނެތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނަށް ހުކުރުނަމާދު ކުރެއްވީ ހިތްހަމަޖެހޭ ޢަދަދަކުން ކަމެކެވެ. އަދި ޖަމާޢަތާ ބެހޭ އެއްވެސް ސާބިތުވާ ދަލީލެއް ނެތް ހުކުރުނަމާދުގެ ކޮންމެ ޢަދަދަކުން ޖަމާޢަތް ހަދާކަން ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވިކަމުގައި ތިމާގެ ރައުޔުގައި ހުކުރުނަމާދުގެ ޢަދަދުކަމުގައި ބުނެވިފައިވާ ޢަދަދުތަކުން ކުރުންވެސް ހުއްދަވެއެވެ. ދެން ޢަދަދުތަކުން ހުކުރުނަމާދުގެ ސާބިތުވާ ހުކުމެއް ނެތެވެ. އަދި އެތަނުގައި ޢަދަދުތަކުގެ ބަޔާން ސާބިތުނުވެއެވެ. އިއްތިފާޤުވެއެވެ. އެއްގޮތަކަށްވެސް ސާބިތުވާގޮތެއް ހުކުރުނަމާދުގެ ޢަދަދާ ބެހޭގޮތުން މިބަސްކުރާ ތަރުތީބުން ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ހަމަޖެހޭ ޢަދަދަކުން އެއްބާރުލުމެއް ދީފައިވެއެވެ. ހިތްހަމަޖެހޭ ޖަމާޢަތް ހަދާކަމެއް ކޮށްދެކަމެވެ. ހަމަޖެހޭ ފިރިހެނުން ބޭނުން ނުކުރާކަށް ނުޖެހެއެވެ. އަދި ވިދާޅުވެއެވެ. ސާބިތުވާގޮތް

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه أبو داود وحسّنه الألباني.

މަދީނާއަށް ވަދެވަޑައިގަތުމުން ހުކުރު ނަމާދުކުރައްވަން ވަޑައިގަތް ބޭކަލުންގެ އެބަސްފުޅު މާތްﷲ ބުއްސެވުމަށްވި
ގޮތުގެ ފޮނުވި ނަސޭހަތް ކަށަވަރުކުރަމުން ގެންގޮސްފައިވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭ ވާހަކަ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރު ދުވަހު
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުތުބާދެއްވަން ކޮޅަށް ހުންނެވިއެވެ. އެހިނދު ޝާމުކަރައިން ވިޔަފާރި
ޤާފިލާއެއް އަތުވެއްޖެއެވެ. އެހެންވެ ހަމަހަމައަށް ބާރަމީހުން ފިޔަވައި މިސްކިތުގައި ތިބި ހުރިހާ
އެންމެން އެދިމާއަށް ދިޔައެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނާމެދު މާތްﷲ މިއާޔަތް
ބާވައިލެއްވިއެވެ. ﴿ وَإِذَا رَأَوۡاْ تِجَٰرَةً أَوۡ لَهۡوًا ٱنفَضُّوٓاْ إِلَيۡهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِمٗاۚ قُلۡ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ مِّنَ ٱللَّهۡوِ وَمِنَ
ٱلتِّجَٰرَةِۚ وَٱللَّهُ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴾ (الجمعة: ١١) މާނައީ: "އެއުރެންނަށް ވިޔަފާރިއެއް ނުވަތަ ކުޅިވަރެއް
ފެނުނަ ހިނދު އެއާ ދިމާއަށް ދުވެދާއެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު ކޮޅަށް ހުންނަވަނިކޮށް ދޫކޮށްލައެވެ.
ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. اللّٰهُ ގެ ޙަޟްރަތުގައިވާ ސަވާބަކީ ކުޅިވަރަށް ވުރެ ވިޔަފާރިއަށްވުރެ
މާހެޔޮކަންބޮޑުވެއެވެ. އަދި اللّٰهُ އީ ރިޒުޤު ދެއްވާ އެންމެހައި ރަޙްމަތްތެރިއެވެ."⁽¹⁾ ދެން އިމާމު ޝައުކާނީ
ވިދާޅުވިއެވެ. ދަންނާށެވެ. މިއީން އެއްވެސް ޢަދަދެއް ޝަރުޠުކުރެވުނު އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް
ދިރިހުރެއްނުވެއެވެ. ދެން ހަމަވެއްޖެނަމަ ހުކުރު ބައެއްހެދުމަކަށް ދެނެވެ. ބޭކަލުން
ދަންނައެވެ. ފަހު އެބޭކަލުން އެއްސެވިދާހާލުކުރައްވާ ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ހަމަވާއިރުދުނުވެ. އަދި
އެއަދަދުގެ މައްސަލަ އިޚްތިލާފުވެރިން ވެގެންވާ އިޖްމާޢުނުވެ. (އެބައި ދެމިހުރުމާގެ ކިބައިން ނަމާދުގެ
ޖަމާޢަތް ބައެއްބަޔަކަށްވާގޮތުން އިޚްތިލާފުވެރިންވުމަކީ އިޖްމާޢުވާކަމެއްގެ ޝަރުޠެވެ.) އަދި ހުއްބަ ޢަދަދެއް
ޝަރުޠުކުރުމުން އެއްވެސް ދަލީލަކުން ސާބިތުނުވާކަމުން އެބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަހު ހުރިހާ
ނަމާދެއްގައި ދެމީހުންގެ ކިބައިން ޖަމާޢަތް ބައެއްހަދާނެކަމެވެ. އަދި އެނަމާދުތަކާ ހުކުރު ދެމެދު
ޖަމާޢަތްގައި އެއްވެސް ފަރަގެއް ނުވެއެވެ. އަދި މިއުނި ޢަދަދުކުރުން ގެނބިވާ ހުކުރުނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް
ބައްދަލުވާކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް އައިސްފައެއް
ނުވެއެވެ. ފަހު މިޢަދަދަކާގައި ދުޢާވެއްޖެނަމާ ބަސްފުޅަކާ މިއެވެ." އިމާމު ޝައުކާނީ
ވިދާޅުވިއެވެ.⁽²⁾

(1) رواه أحمد والبخاري.

(2) نيل الأوطار.

ހުކުރުކުރުވޭ ތަން

ސަހަރުގައާއި، ކުދިރަށްރަށުގައާއި، މައިދާނުގައާއި، ސަހަރާގައާއި އަދި މިސްކިތުގައި ހުކުރުނަމާދު އަދާކުރުން ސައްޙަވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ރަށުގެ އެއްބައިކުޅަ ދިމަދިމާގައި ހުކުރުނަމާދު އަދާކުރުންވެސް ސައްޙަވެގެންވެއެވެ. ފަހެ ޢުމަރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ބަޙްރައިނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަހުލުވެރިންނަށް ބަޙްރައިނުގެ ޢުމަރުގެ ފޮނުއްވިއެވެ. އެބަހުންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެތަނެއްގައި ތިޔަބައިމީހުން ހުކުރުކުރައްވާށެވެ."[1] އަދި ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސް ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ވިދާޅުވިއެވެ. "މަސްޖިދުއްނަބަވީގައި ކުރެވުނު ހުކުރުގެ ފަހުން އިސްލާމްދީނުގައި ކުރެވުނު އެންމެފުރަތަމަ ހުކުރުކުރެވުނީ ބަޙްރައިނުގެ ޖަވާޘާގެ ރަށުން ހަރުގައިކުރި މަސްޖިދު ޢަބްދުލްޤައިސް ގައެވެ."[2] އަދި ލައިޘު ބިން ސަޢުދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ކޮންމެ ބަޔަކު ހުންނަ ތަނެއްގައި ޖަމާޢަތުގައި އަމީރެއްގެ ޤިޔާދަތުގެ ދަށުގައި ހުކުރުކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ތަނެއްގައި، ސަހަރުގެ އަހުލުސުންނަތުގެ ދިރިއުޅުމުން އަމަންޖެހިގައި ހުކުރުކުރާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ބައެއް އަސްޙާބުބޭކަލުންވެސް ވިއެވެ."[3]

ހުކުރު ޚުތުބާ

ޖުމުޢާ ދުވަހުގެ ހަވީރު ހުކުރު ޚުތުބާ ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެބޭކަލުން އިސްތިމްރާރުކޮށް އަދާކުރައްވަމުން ގެންދެވި އަންނަނިވި ދަލީލުތަކުންނެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނު ކުރުއްވި ކަންތައް ހުކުރުގައި ޚުތުބާދެއްވިއެވެ. މިއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅެވެ. އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު ބުނެ ރިވާކުރި ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه ابن أبي شيبة، وقال أحمد: إسناده جيّد.

(2) رواه البخاري وأبو داود.

(3) رواه البيهقي.

ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "صَلُّوْا كَمَا رَأَيْتُمُوْنِي أُصَلِّي"(1)
މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން އަހަރެން ނަމާދުކުރައްވާތީ ދުށްގޮތަށް ނަމާދުކުރާށެވެ." އެބަސްފުޅުގެ
މިންވަރަށް ދަލީލަކީ މާތްاللهގެ އަންނަނިވި ވަޙީބަސްފުޅެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ﴾ (الجمعة: ٩) މާނައީ: "އޭ
އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ހުކުރުދުވަހު ހުކުރަށް ބަންގިދެވިއްޖެ ހިނދު ތިޔަ الله
ހަނދުމަކުރުމަށް (ހުތުބާ އަޑުއެހުމަށާއި ހުކުރުނަމާދުކުރުމަށް) ތިޔަބައިމީހުން ހިނގައިގަންނާށެވެ."
ފަހެ މިބަޔާންކުރެވުނީ ޖުމްހޫރުޢިލްމުވެރިން ހުކުރު ހުތުބާ ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ދެންނެވިފައިވާ
ދަލީލުތަކެވެ.

ދަލީލުތަކަށް ޖަވާބުދެއްވަމުން އިމާމު ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރަކީ ފަރުޟު
ޢައިނެވެ. ހަމައެކަނި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަރަކަތުގެ ކަމުން ވާޖިބުވުމުގެ ފަހަރާ
ބާޠިލުވެއްޖެކަމަށްވެ. ދުރުން ދުވަސް ދަރިވަރު ދަރުބަސްނުވެއެވެ. އެބަސްފުޅުގެ އިބާރާތުގައި ނަމާދު އެކަލާނގެ ކަލާމު
ކުރެއްވުމަށް ބާރު ނުވާކަން ދަލީލުކުރަނީ އެކަމެވެ. އެއީ ހުކުރު ނަމާދުގެ ދަލީލެކެވެ. އަދި މިންވަރަ ދަލީލު
ދަލީލުވެއެވެ. އެއީ ދަލީލުވެގެން މާތްالله އަމުރުކުރައްވާފައި އެވަނީ އެކަލާނގެ ހަނދުމަކުރުމަށް
ހިނގައިގަންނަވާށެވެ.(2) އަދި އެއީ ހުކުރުނަމާދެވެ. އެންމެބޮޑު ވަރަކަށް ބުނެވޭ الله ހަނދުމަކުރުން
ހުކުރު ހުތުބާއާ ހުކުރުނަމާދު ދެމެދު ސާބިތުވެގެންވާކަމެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ހުކުރުނަމާދު
ވާޖިބުވެގެންވާކަން އިތުރުވެރިންވެސް އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައެވެ. އަދި ހުކުރު ހުތުބާ
ވާޖިބުވެގެންވާމެދު އެބަސްތަކުންގެ ދެމެދަކީ ވަނީ ޚިލާފު އުފެދިފައެވެ. އެހެންކަމުން ދިރާސާ ހުކުރު
ހުތުބާ ވާޖިބުކުރަކަން ނުފެދޭއެވެ. ދެން ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ ރަސޫލާގެ ސުންނާ ބޮޑަކީ އިތުރު
ހަމަހަލަބަސްތައް، އިތުރު ދަލީލު ޖެހިއްޖެ ވިދާޅުވާފައިވާ ބޮޑެވެ. އެހެނީ ހުކުރު ހުތުބާ
ފަސްކޮށްހަދާންވެއްޖެ."(3)

ހަމައެފަދައިން މިންބަރަށް އަރާ ހިނދު ސަލާމްދެއްވުމާއި، އޭނާ މިންބަރުމަތީ އިށީނދެވުން
ބަންގިދިނުމާއި، ވަޢުޡުކުރުން އޭނާއާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލުން. ފަހެ މާތްالله ޙަމްދުސަނާކުރުމާއި
ޝަހާދަތާގެ ކަލިމަ ދިވެހިގޮތަށްވެސް އަރަބިބަހުން ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى

---

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) الله ހަނދުމަކުރުމުގެ މުރާދަކީ ނަމާދުކުރުމުގެ އަކާލިތަކެވެ މިވަނީ ބަސްފުޅުން ދަލީލުކުރައްވައެވެ. ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ﴾ (طه: ١٤)
މާނައީ: "އަދި މިކަންالله ހަނދުމަކުރުމަން ނަމާދު ޤާއިމުކުރައްވާށެވެ."

(3) نيل الأوطار.

الله عليه وسلّم މިންބަރަށް އަރައިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ސަލާމްގޮވައިލައްވައެވެ."(1) އެބަހީ السَّلاَمُ عَلَيْكُم ނުވަތަ السَّلاَمُ عَلَيْكُم وَرَحْمَةُ اللهِ ނުވަތަ السَّلاَمُ عَلَيْكُم وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُه މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ސާއިބު ބުނު ޔަޒީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި، އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރުގެ ޒަމާންތަކުގައި ޖުމުޢާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ބަންގިދެވުނީ އިމާމުމީހާ މިންބަރަށް އަރާ ހިނދުގައެވެ. ދެން އުޘްމާނުގެ ޒަމާނުގައި މުސްލިމުން ގިނަވެގެންދިޔަ ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ބަންގިއެއް(2) އިތުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެބަންގި ދެވުނީ ޒައުރާގެ ހިސާބުން ތަނެއްގައެވެ. އަދި އެތަނަކީ މަދީނާގެ ބާޒާރުގައިވާ ތަނެކެވެ."(3) އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޖާބިރު ބުނު ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރުމަތީ އިށީނދެވަ ހިނދު ތެދުވެ ޚުތުބާދެއްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު މިންބަރުން ފައިބައިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތެދުވެ ދެއްވައެވެ."(4) އަދި ޖާބިރު ބުނު ޢަބްދުﷲ ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރަށް އަރައިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނު އަޞްޙާބުބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވައެވެ."(5)

ޚުތުބާގައި އޮންނަ ފުރަތަމަ މާތްاللهއަށް ޙަމްދުކުރުމާއި، ދެން އިސްތިޣުފާރުގެ ވަޢުޡާއި ޝަހާދަތް ދިނުމާއި، މުސްލިމުންނަށް ނަޞޭޙަތްތެރިވުމާއި، ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތައް ކިޔަވާދިނުން. ފަދަ

މާތްالله ރަސޫލުﷲއަށް ސަލަވާތް ކިޔުމާއި ހިތަށް ކުރުމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "الْخُطْبَةُ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَهَادَةٌ كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ"(6) މާނައީ: "ޝަހާދަތެއްނެތި ޚުތުބާ (أَشْهَدُ أَن لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللهِ) ނުވާ ޚުތުބާ

---

(1) رواه أبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި ޖުމުޢާނަމާދަށް އެންމެ ބަންގިއެއް ދެވެއެވެ. އަދި އަބޫބަކުރާއި ޢުމަރުގެ ޒަމާނުގައިވެސް ޖުމުޢާނަމާދަށް އެންމެ ބަންގިއެއް ދެވެއެވެ. ދެން އުޘްމާނުގެ ޒަމާނުގައި މުސްލިމުން ގިނަވީމާ އެކަލޭގެފާނު ބަންގިއެއް އިތުރުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ބަންގިއެވެ. އަދި އެއީ ޚުލަފާއުއްރާޝިދީނުގެ ސުންނަތެއްވާތީއެވެ. އަދި އެއީ ބައެއް މީހުން ބުނާގޮތަށް ބިދުޢައެއް ނޫނެވެ. އަދި އެއީ ޖުމުޢާނަމާދުގެ ބަންގިއެއް ނޫނެވެ. އަދި ޚިލާފަކީ ޤަބޫލުކުރަންވީ ކަމެކެވެ! އެއީ ފަރުވާކުޑަކަމުގެ ސަބަބުން މުސްލިމުން ޖުމުޢާއަށް ދަތުރުކުރުމަށް ގޮވާ އެންގުމެވެ. ބަންގިއެއްގެ ގޮތުގައެވެ.

(3) رواه البخاري وأبو داود والنّسائي.

(4) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

(5) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

(6) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

ޙާޖަތުގައި ޙިފާޒަތްކުރާ އަންގަވައިފައެވެ." އަދި ޚުޠުބާ ކިޔުމުގައި ޚުޠުބަތުލްޙާޖާއިން(1) ފެށުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ މިފަދައިން ކިޔުމެވެ. "إِنَّ الْحَمْدَ لِلهِ، نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"(2) "فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ، وَكُلَّ ضَلاَلَةٍ فِي النَّارِ"(3) ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ (آل عمران: ١٠٢) ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (النساء: ١) ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوْلًا سَدِيدًا ۝ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (الأحزاب: ٧٠ – ٧١) ދުޢާގެ މާނައީ:

"ހަމަކަށަވަރުން ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް މިލްކުވެގެންވަނީ اللهއަށެވެ. އެކަލާނގެއަށް އަހަރެމެން ތަޢުރީފުކުރަމެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ނަސްރުދެއްވުން މަދަދަށް އެދުމެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ނަސްރުދެއްވުން ފާފަފުއްސެވުން އެދުމެވެ. އަދި އަހަރެމެންގެ ނަފްސުތަކުގައިވާ ނުބައި ކަންތައްތަކުންނާއި އަހަރެމެންގެ ނުބައި ޢަމަލުތަކުން اللهގެ ރައްކާތެރިކަމަށް އެދުމެވެ. الله އެމީހަކަށް ހިދާޔަތް ދެއްކަވައިފިމާ މަގުފުރައްދާނެ އެއްވެސްފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އެމީހަކު މަގުފުރެއްދެވުމުގެ ތެރެއިން ދޫކޮށްލައްވައިފިމާ ހިދާޔަތްދެއްވާނެ އެއްވެސްފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި الله މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް ކަލާނގެއެއްނުވާކަމަށާއި، އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަކަމާއި، އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ޝަރީކަކު ނުވާކަމަށް ހެކިވެދެމެވެ. އަދި މުޙައްމަދުގެފާނީ އެކަލާނގެ އަޅާކަމާއި ރަސޫލާކަމަށްވެސް ހެކިވެދެމެވެ." "ފަހެ އެންމެ ރަނގަޅު ބަހަކީ اللهގެ ފޮތުގައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އަދި އެންމެ ރަނގަޅު ހިދާޔަތަކީ މުޙައްމަދުގެފާނު ގެންގުޅުއްވި ހިދާޔަތެވެ. އަދި ދީނުގައި އާ އެންމެނުބައި ކަންތައްތަކެވެ

(1) ޚުޠުބަތުލްޙާޖާއަކީ ނިކާޙުގެ ޚުޠުބާއާއި ޖުމުޢާ ޚުޠުބާއާއި ދެން ހުރިހާ ޚުޠުބާއެއްގައި ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ޚުޠުބާއެކެވެ. މިސާލަކަށް ދަރުސްދިނުމުގެ ފެށުމުގައި މުޙާޟަރާއެއްކުރުމުގައި، ދަރުސްދިނުމުގެ ފެށުމުގައި ވަޢުޡުކުރުމުގައި، ކައިވެނިކުރުމުގައި، އިސްލާމީ ނަމާދުގައި، ޖުމުޢާ ނަމާދުގައި، ޢީދު ނަމާދުގައެވެ. އަދިވެސް މިނޫން މިފަދަ ކަންތައްތަކުގައެވެ.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

(3) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وغيرهم.

އެދިނުގައި އަޒާންކިޔުވާ ކަންތައްތަކެވެ. އަދި އެފަދަ ކޮންމެ އާކަމަކީ ބިދުޢައެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ބިދުޢައަކީ މަގުފުރެދުމެކެވެ. އަދި ކޮންމެ މަގުފުރެދުމެއްވަނީ ނަރަކައިގައެވެ." ﴿އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށް، ތަޤުވާވެރިވުން ޙައްޤުވެގެންވާ ގޮތުގައި ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އަދި މުސްލިމުން ކަމުގައިވާ ހާލު މެނުވީ ތިޔަބައިމީހުން މަރުނުވާށެވެ.﴾ ﴿އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އެކަލާނގެއީ އެންމެ ނަފްސަކުން (އާދަމުގެފާނުގެ ޒަރިއްޔާއިން) ތިޔަބައިމީހުން ހެއްދެވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެނަފްސުން އެނަފްސުގެ އަނބިކަނބަލުން (ޙައްވާގެފާނު) ހެއްދެވީއެވެ. އެދެމަފިރިންގެ ކިބައިން ގިނަ ފިރިހެނުންނާއި ގިނަ އަންހެނުން ފެތުރުއްވީއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އެކަލާނގެ މެދުވެރިކޮށް ތިޔަބައިމީހުން އެކަކު އަނެކަކާ ސުވާލުކުރާ ކަލާނގެއެވެ. އަދި ރަޙިމުގެ ގުޅުންތައް ކަނޑާލުމުން ތިޔަބައިމީހުން ރައްކާތެރިވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފާރަވެރިވެވޮޑިގެންވާ ފަރާތުކަމުގައި الله ވޮޑިގެންވެއެވެ.﴾ ﴿އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އަދި ތެދުބަސް ބުނާށެވެ. އޭރުން އެކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ޢަމަލުތައް އިޞްލާޙުކުރައްވާނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ. އަދި اللهއަށާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ކިޔަމަންތެރިވެއްޖެމީހާ ދަންނަނީއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ބޮޑުވެގެންވާ ކާމިޔާބުކަމަކުން އޭނާ ކާމިޔާބުވެއްޖެއެވެ.﴾ އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮޅަށް ހުންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވާ ކަލޭގައިވިއެވެ. އަދި ދެޚުޠުބާގެ ދެމެދުގައި އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ޚުޠުބާގައި ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތައް ކިޔަވައިދެއްވައިވެއެވެ. އަދި މީސްތަކުންނަށް ނަޞޭހަތްދެއްވައެވެ."(1) އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުދުވަހު ޚުޠުބާ ދިގުކޮށްނުދެއްވައެވެ. އެއީހަމައެކަނި! މަދުކަލިމަތްތަކެއް ކަމުގައި މެނުވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޚުޠުބާ ނުވެއެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އުއްމު ހިޝާމް ބިންތު ޙާރިޘާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "﴿قٓ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ﴾ މިސޫރަތް އަހަރެން ދަސްކުރީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރުމަތީ ކޮންމެ ހުކުރަކު

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ޚުޠުބާދެއްވަމުން ކިޔަވައިވިދާޅުވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއަހައިގެންނެވެ."(1) އަދި ޔާމްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޔަޢުލާ ބިން އުމައްޔާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރުމަތީ ﴿وَنَادَوْا يَمَلِكُ﴾ މިއާޔަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއަހައިފީމެވެ."(2)

ކޮޅަށް ހުރެގެން ޚުޠުބާދިނުމާއި ޚުޠުބާގެ ދެމެދު ހިނދުކޮޅަކަށް އިށީނދެވުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވެއެވެ.

ޔާމްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުދުވަހު ހުކުރުނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮޅަށްހުންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވައެވެ. ދެން އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން (ދެވަނަ ޚުޠުބާދެއްވުމަށް) ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެއީ މިހެނުން ކަންތަށް ކުރެވޭގޮތަށެވެ."(3) އަދި ޔާމްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޖާބިރު ބިން ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮޅަށްހުންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. ދެން އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން އަލުން ތެދުވެވަޑައިގެން ކޮޅަށް ޚުޠުބާދެއްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން ޚުޠުބާދެއްވިކަމަށް ބުނެފިމީހާ ހަމަކަށަވަރުން ދޮގުހަދައިފިއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ގަސަމަށް ބުނަމެވެ. އެކަލޭގެފާނާއެކު ދެހާސްފަހަރަށްވުރެ ގިނައިން އަހުރެން ނަމާދުކުރީމެވެ."(4) އަދި އިމާމު އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، އިމާމު ޝަޢުބީގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވައިފިއެވެ. ޝަޢުބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި، އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރާއި، ޢުޘްމާނާއި މިއުރުގެ ޚަލީފާން ކޮޅަށްހުންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވިއެވެ. އަދި އެންމެފުރަތަމަ މިންބަރުމަތީ އިށީނދެ އިންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވީ މުޢާވިޔާއެވެ." އަދިވެސް އިބްނު އަބީ ޝައިބާގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވައިފިއެވެ. ޝަޢުބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މުޢާވިޔާއަށް އިށީނދެ އިންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ބަނޑުގެ ސަރުބީ ގިނަވީ ހިނދުއެވެ."

ދެން މިޔަވަރަށްޓަކައި ބަޔާންކުރެވުނު ބައްދާސިއްލުކުރިނބެ ވިދާޅުވެފައިވާ ޚުޠުބާދިނުމާއި ކޮޅަށްހުރުމާއި ޚުޠުބާގެ ދެމެދު އިށީނދުން ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ހަމައެކަނި ޢަމަލުކުރެއްވުން ވާޖިބުވުމުގެ ދަލީލަކަށް ނުވާނެއެވެ.

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه الجماعة.

(4) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

ނަމާދު ދިގުކޮށް ޚުޠުބާ ކުރުކުރުން. މާތްﷲ ރުއްސެވުންފުޅުވި ސަހާބީ
ޢައްމާރު ބިން ޔާސިރުގެ ހަދީސް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
حديث ކުރުއްވަމުންދާތަން އަޑުއަހާފައިވެއެވެ. "إنَّ طُولَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ، فَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْراً"[(1)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މީހާ
އޭނާގެ ނަމާދު (ޖުމުޢާނަމާދު) ދިގުކުރުމާއި އޭނާގެ ޚުޠުބާ ކުރުކުރުމަކީ އޭނާގެ ފިޤުހީޢިލްމު ފުޅާކަމުގެ
ނިޝާނެއްކަމެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދު ދިގުކުރާށެވެ. އަދި ޚުޠުބާ ކުރުކުރާށެވެ. ފަހެ
ހަމަކަށަވަރުން ބަހެއްގެ ބަޔާންކުރުމުގައި ސިޙުރުވެރިކަމެއްވެއެވެ." އެބަހީ މިސާލަކަށް ހިތްތަށް
ދަމައިގަންނަފަދަ އަސަރުގެ ބުނުމެވެ. ފަހެ ކުރު ދިގުނުކުރާ ޚުޠުބާ ކުރުކުރުން
ފިޤުހީޢިލްމު ފުޅާކަމުގެ ނިޝާނެއްކަމުގައި ޖިމުލަކޮށް ބުނެވިފައިވަނީ އިސްވެދިޔަ ސަބަބުންނެވެ. ފަހެ
ފިޤުހީޢިލްމު ފުޅާ ދީނީ މަސައްލަތައް ކުރުކުރު ބަސްތަކުން ބަޔާންކުރެވެއެވެ. އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންފުޅުވި
ޖާބިރު ބިން ސަމުރާގެ ހަދީސް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم ގެ ޖުމުޢާނަމާދު މެދުމިނުގެ ނަމާދެއް ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ޚުޠުބާވެސް
މެދުމިނުގެ ޚުޠުބާއެއް ކަމުގައިވިއެވެ."[(2)] އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންފުޅުވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ހަދީސް
ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުޠުބާދެއްވާ ހިނދު
އެކަލޭގެފާނުގެ ދެލޮލު ރަތްވެގެންދެއެވެ. އަދި އަޑު ބޮޑުވެގެންދެއެވެ. އަދި ކޯފާ
ގަދަވެގެންދެއެވެ. އެއީ ލަޝްކަރަކުން ނުރައްކާއި ހަމަ ދެކޮށްލުމަށް ހަމަޖެހިގެންދާ
އިންޒާރުދެއްވާ މީހެއްގެ ފަދައިންނެވެ."[(3)] علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم ގެ ޚުޠުބާތަކަކީ އީމާންކަމުގެ އުސޫލުތަކުގެ މުޖުމަލެކެވެ. އެއީ اللهއަށާއި،
އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުންނާއި، އެކަލާނގެ ފޮތްތަކާއި، އެކަލާނގެ ރަސޫލުންނާއި،
އާޚިރަތު ދުވަހަށް އީމާންވުމެވެ. އަދި ސުވަރުގެއާއި ނަރަކައިގެ ވާހަކަތަކުގެ މައްޗަށެވެ. އަދި
އެކަލާނގެ ބޭފުޅުން އަވްލިޔާއުންނަށް އެކަލާނގެ ތައްޔާރުކުރައްވާފައިވާ ނިޢުމަތްތަކާއި އެކަލާނގެއަށް
ނުކިޔަމަންތެރިންނަށް މިންނެއް އެކަލާނގެ ތައްޔާރުކުރައްވާފައިވާ އަޛާބާއި ޢުޤޫބާތުގެ ވާހަކަތަކުގެ
މައްޗަށެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އެ ޚުޠުބާތަކުގެ ސަބަބުން އީމާންކަމާއި، ތަޢުހީދާއި، اللهގެ މަޢުރިފަތުން
ހިތްތައް ފުރިގެންދިއުމެވެ. އެއީ މީހުންގެ ޚުޠުބާތަކެއް ނޫން ކަމުގައެވެ."[(4)]

---

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(3) رواه مسلم وابن ماجه.

(4) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

ޝަރީޢަތުމާއަށް ކަމުއްދިމާވެގެން ޤުނޫތު ދުޢާކުރެއްވުން. ހަމަ ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިއްސަލާމްގެ
އަބޫ ޙައުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤުނޫތުގައިވަން ކިޔަނަވަނިކޮށް (އެކަލޭގެފާނުގެ ގަދަރުދަރިކަމުން) ބަސްކޮޅު ބުނެދެއްވިން (ވިތުރުގެ އިރު) ހަމަ ގޮތުންކަށްގައި ދުޢާކުރައްވައިގެން ތިއްބެވިއިރު ވިއްޖެވަޔަގެން ސުނަވަދުން ހިނގާވާވަރައި ވަޢިދުކުރެވޭ. ނަމަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރުމަތީން ނަޢިބުއިވަޢިދުނަވާ ދުދަހިކުރަމުން އުރައިދުއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔުއްވުމުގައި ދުދަހިކުރަމުން ބޭނުންކުރިއެވެ. ދުން حديث ފުޅުކުރައްވިއެވެ. "اللّٰهُمَّ އެކަލާނގެ ތަރުޙީބު ދުޢާވީ ދުރުވެދާވިއެވެ. ހަމަކަނޑަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ މުދަލާއި ދަރިންނާ އިމާނީ ބޭނުންކޮށްފައިވެއެވެ. މިދުނިޔެއިން ވޭތުވެގެން ދިޔައިރު ފަހުން އަންނަ ދުވަހު ކިޔުއްވަމުން ދަރިންނަށް އެކަލޭގެފާނާ ކުރިމަތިލައިގެން ޝަރީޢަތް ދެއްވިއެވެ. ދުޢާކުރެއްވުމާ ގުޅިގެން އެކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރެއްވިއެވެ."[1] އަދި ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިއްސަލާމް އަބޫ ހުރައިރާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަޅުގަނޑު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުގައި ހިނގައްޖައީމެވެ. އެބަ އެކަލޭގެފާނު ޤުނޫތުކުރައްވަމުން ތިއްބެވިއެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު އަރިހުގައި ދެންނެވީމެވެ. އޭ اللّٰه ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމެން ދަރިކޮޅުގެ އަހުލުވެރިޔަކު ވެދާނެތޯއެވެ. ދެން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. ދުވަސް ބައެއްދުވަހު ސަލާމްކުރެއްވުމަށް އަރިހުގައި ހުރީމެވެ. ހަމަ އެކަލޭގެފާނު ޤުނޫތު ދުޢާކުރައްވަމުން އަޅުގަނޑުގެ ގަޑިތަކުގައި ވަޑައިގެންފިއެވެ. އަދި ހިތްހަމަޖެހުން ކުރިމަތިވި ގޮތަށް ފަހު ސަލާމްދެއްވަން ގަސްދުކުރަނީ އިންސާފުވަޑައިގެންފިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރަސޫލުﷲ ދުވަސްކޮޅަކަށް ދުޢާކުރެއްވި އަޅުގަނޑުމެން ދުވަސްކޮޅެއްގައި ހިތްޖެހިވަޑައިގެންފިއެވެ. ދުން އެކަލޭގެފާނު (މިންބަރު މަތިކޮޅު އަވަސް އަރައިވަޑައިގެން) ދުޢާގެ ނިންމުމްބައި ފުރިހަމަކުރައްވައިފިއެވެ."[2]

علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ބަލާފައި ޖެހިވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު ދުޢާ ޤުނޫތު ކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ބަޔަކު ސަލާމާއި ބަޔަކު ޤަބޫލުކުރެއްވިއިރު ހަމަ ޤުނޫތު ދުޢާކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެއްގޮތަކަށް ބޮޑެތި ކަންކަމުގައި ޤުނޫތު ދުޢާކުރައްވައިފިއެވެ. މިސާލަކަށް ބަރަކާތް ދެއްވުމަށް ފެންނަ ވަގުތެއްގައި ޤުނޫތު ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. ދުން އެކަލޭގެފާނު މިންބަރު މަތިކޮޅު ވަޑައިގެން ޤުނޫތު ފުރިހަމަކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

(2) رواه مسلم والنّسائي.

ޚުޠުބާދެއްވަމުންނަވާ މީސްތަކުންނަށް ބަސްފުޅުދެއްވާ ހައްދަވައެވެ. މިސާލަކަށް އޭ މުސްލިމުންނޭވެ!
އިތުރުނަގާށެވެ. އޭ މުސްލިމުންނޭވެ! މަސްޖިދު ސުލްޠާނުލްޢާލަމާއެވެ. އަދި މިންވަރާ ބާރުގެ ނިޒާމުތަ
ގެންގޮސް ވަގުތު ޚުޠުބާގެ ތެރޭގައި މީސްތަކުންނަށް ހައްދަވައެވެ. ފަހެ މީސްތަކުންގެ
ތެރެއިން ވަރަށް ކުދިން މިސާލު ތަކުގައި ޚުޠުބާގެ ތެރޭގައި އޮންނަން ސުވާލުކުރެވިދާނެ
މީސްތަކުންނަށް އަހުރުވަރުވެވެ. ވާހަކަތަކުގެ މިހާރު ސަލަފުންނާއި ޚުޠުބާގެ ތެރޭގައި
އިސްލާމީގެ ދަރުވަރުވެވެ."(1)

ޚުޠުބާއިއްވުމުގެ ހިނދު މައްސަލަ ބަހުސްކުރުމާ ވާހަކަދެއްކުން ހަރާމްކަމުގެ.

ވަގުތު ޖުމްޢަގެ ޚުޠުބާ އަޑުއަހަން ޚުޠުބާދެއްވުމާ ހިނދު ހަމައަށް މިވާ ވާހަކަދެއްކުން މަނާވެއެވެ.
އަދި ވާހަކަދެއްކުން ހަރާމްކަމެވެ. އެއީ ކުޑަކަމަކުން އަޑުއަހަން ކަމުގައިވިޔަސް އަދި
ނަޞީޙަތްކުރުން މަނާކުރުން ކަމުގައިވިޔަސްވެއެވެ. މާތްالله ރަސޫލުއްލާހު ޞައްލައްލާހު
ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ހަދީސް ކުރެއްވިއެވެ. އެކަމާއިބެހޭ ޙަދީޘް ތިރީގައި ވާނެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ.
"إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ"(2) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު
އިމާމު ޚުޠުބާދެއްވަނިކޮށް ޖުމްޢާ ދުވަހު އެކުވެރިއާ ކަލޭގެ ހަމަޖެހޭ ހިތާ ބުނުމުންވެސް
ކަލޭގެފާނު ހިތާ ބާޠިލު ވާހަކައެއް ދެއްކީއެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލުއްލާހު ޞައްލައްލާހު ބުނެ
ވަކިން ނަޞީޙަތް ކުރެއްވިއެވެ. އެކަމާއިބެހޭ ވާހަކަފުޅުވެއެވެ. ކަލޭގެފާނުގެ رسول الله صلّى الله عليه
وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "يَحْضُرُ الْجُمُعَةَ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ: رَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْغُو وَهُوَ حَظُّهُ مِنْهَا، وَرَجُلٌ
حَضَرَهَا يَدْعُو، فَهُوَ رَجُلٌ دَعَا اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِنْ شَاءَ أَعْطَاهُ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُ، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِإِنْصَاتٍ
وَسُكُوتٍ وَلَمْ يَتَخَطَّ رَقَبَةَ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُؤْذِ أَحَدًا فَهِيَ كَفَّارَةٌ إِلَى الْجُمُعَةِ الَّتِي تَلِيهَا وَزِيَادَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ،
وَذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشۡرُ أَمۡثَالِهَاۖ﴾(3) (الأنعام: ١٦٠) މާނައީ:
"ތިން ބާވަތެއްގެ މީހުން ޖުމްޢާގެ ނަމާދަށް ހާޒިރުވެއެވެ. އެކަކު ޙާޒިރުވަނީ ބާޠިލް ވާހަކަ
ދައްކަމުންނެވެ. އަދި އެއީ އޭނާގެ ނަޞީބެވެ. އަދި އަނެކަކު ހާޒިރުވަނީ ދުޢާކުރަމުންނެވެ.
ވަކި އެމީހާ اللهއަށް ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވައިފިނަމަ އޭނާއަށް
ދެއްވާނެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވައިފިނަމަ އޭނާއަށް ނުދެއްވާނެއެވެ. އަދި އަނެކަކު
ހަމަޖެހިލާފައި ހާޒިރުވެ ބާޠިލު ވާހަކަ ދެއްކުމެއް ނެތި އެހެން މީހުންގެ ކަރުމަތިން އަރާ

ގިރާއަތްކުރައްވައެވެ. އަދި އެއްވެސް [illegible] އުނދަގުލެއް ނުލުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެގޮތަށް އާދާ ކަންތައްކުރުން ވަނީ އަޝްއަރުކާ ހަމައަށް އާންގެ ފިޔަވަޅާކަން ކަމުގައިވެގެންނެވެ. އަދި އިޢުތި ތިންދުވަހުގެ ފާފަތަކަށްވެސް ކައްފާރާއަކަށްވެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. "ހެޔޮކަމެއްގެނައިމީހާ [illegible]. ފަހެ އޭނާއަށް އޭގެ ދިހަގުނަ ސަވާބު ލިބޭނެއެވެ."

ފަހެ އިމާމު ޝާފިޢީއާއި އަޙްމަދުގެ އަޙުލުގައި [illegible] އިންނަ ވާޖިބުވެގެންވާ އަދި ވަރަކަށްވެސް [illegible] ޚުޠުބާ އަޑުއެހުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އަޑުއަހާނެ ރަނގަޅު ދިމާލަކުން [illegible] ޚުޠުބާއަށް އަޑުއެހުން ފާޅުވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު އަބޫޙަނީފާއާއި އިމާމު މާލިކުގެ ކިބައިން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ސަބަބަކީ ޚުޠުބާ [illegible] [illegible] يَرْحَمُكَ الله ކިޔުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަލާމްދިނުމާއި ސަލާމް ޖަވާބުދިނުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެހެނަސް ސަލާމް ދިނުމުގެ އަދަބަކީ ސަލާމްގެ ޖަވާބުދިނުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

ޖުމުޢާނަމާދުގައި ކިޔެވުން. ފަހެ ޖުމުޢާނަމާދުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާގެ ފަހުން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްޖުމުޢާ ކިޔެވުމާއި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ٱلْمَلِكِ ٱلْقُدُّوسِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ﴾ އެބަހީ ޖުމުޢާސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ﴿إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُنَٰفِقُونَ﴾ އެބަހީ މުނާފިޤޫންސޫރަތް ނުވަތަ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ އެބަހީ އަޢްލާސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ﴿هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْغَٰشِيَةِ﴾ އެބަހީ ޣާޝިޔަސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެކަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން ސާބިތުވެފައިވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖުމުޢާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ޖުމުޢާސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި މުނާފިޤޫންސޫރަތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއިރު އަޅުގަނޑު އަޑުއިވުނެވެ."[(1)] އަދި މާތްالله ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ނުޢުމާނު ބަޝީރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޢީދުނަމާދުގައާއި ޖުމުޢާނަމާދުގައި އަޢްލާސޫރަތާއި ޣާޝިޔަސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވައިވެއެވެ."[(2)]

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ދެންފަހެ ޖުމުޢަތުސޫރަތުގެ ފަހުބައި އެބަޔީ ﴿يَآأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَوٰةِ﴾ އިން ފެށިގެން ސޫރަތުގެ ނިހާޔަތް އަދި މުނާފިޤޫންސޫރަތުގެ ފަހުބައި އެބަޔީ ﴿يَآأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَٰلُكُمْ﴾ އިން ފެށިގެން ސޫރަތުގެ ނިހާޔަތް ކިޔަވައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތަކަށް އަމަލުކުރި ކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ. އަދިކުރައްވާ! ސުންނަތަކަށް އަމަލުކުރައްވާފައިވާ ދެސޫރަތް ފުރިހަމަކޮށް ކިޔަވައިގެންނެވެ.

ޖުމުޢާނަމާދުގެ ފުރަތަމަރަކުޢަތް ނުވަތަ ފުރަތަމަރަކުޢަތުން ބައެއްކަން ވަދެވިއްޖާ ކަންތައްކުރަންޖެހޭގޮތް. ފަހެ ޖުމުޢާއިމާމާއިއެކު އަރިހުގައި ޖުމުޢާނަމާދުގެ ފުރަތަމަރަކުޢަތް ލިބިއްޖެނަމަ ޖުމުޢާނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ވާޖިބަކީ އިމާމުވެރިޔާ ސަލާމްދިނުމުން ތެދުވެ ފާއިތުވި ރަކުޢަތްކުރުމެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ فَقَدْ أَدْرَكَهَا وَلْيُضِفْ إِلَيْهَا أُخْرَى"[1] މާނައީ: "ޖުމުޢާނަމާދުން އެއްރަކުޢަތް (ފުރިހަމަރަކުޢަތެއް) ލިބިއްޖެމީހާ ދަންނާށެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ޖުމުޢާނަމާދު ލިބިއްޖެކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި އެރަކުޢަތާއެކުން އެހެން ރަކުޢަތެއް (ފާއިތުވި ރަކުޢަތް) އޭނާ އިތުރުކުރަންވާނެއެވެ." ދެންފަހެ ރަކުޢަތަށްވުރެ މަދުން ލިބިއްޖެނަމަ ދަންނާށެވެ. ޖުމުޢާނަމާދު އޭނާއަށް ފާއިތުވެއްޖެއެވެ. ދެން އޭނާ ކުރަންޖެހޭނީ ޒުހުރުނަމާދެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖުމުޢާނަމާދުން އެއްރަކުޢަތް (ފުރިހަމަ ރަކުޢަތެއް) ލިބިއްޖެމީހާ ޖުމުޢާނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. އަދި ދެރަކުޢަތް ފާއިތުވެއްޖެމީހާ ހަތަރުރަކުޢަތް (ޒުހުރުނަމާދު) ކުރަންވާނެއެވެ."[2]

ޖުމުޢާނަމާދުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން ސުންނަތްނަމާދުކުރުން. ފަހެ ޖުމުޢާނަމާދުގެ ފަހުން ހަތަރުރަކުޢަތް ނުވަތަ ދެރަކުޢަތް ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُصَلِّيًا بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعًا"[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ޖުމުޢާގެ ފަހުން ސުންނަތްނަމާދުކުރަން ބޭނުންވާމީހާ ފަހެ އޭނާ ހަތަރުރަކުޢަތް ކުރަންވާނެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

---

(1) رواه النّسائي وابن ماجه والدّارقطني وصحّحه الألباني.

(2) رواه الطّبراني وصحّحه الألباني في تمام المنّة.

(3) رواه مسلم وأبو داود والتّرمذي.

އެކަކާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުނަމާދަށްފަހު އެކަކާގެ ފަރާތުގެ ގޭގައި ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1)

ތަން ދުރަހަރީތުގެ އިތުރުވުރިން ޖަމާޢަތްތަކުވެއްޖެ. شيخ الإسلام ابن تيمية – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުނަމާދަށްފަހު މިސްކިތުގައި ސުންނަތްކުރެއްވުން ހަމަހަރުމަތެއް ކުރެއްވެ. އަދި ގޭގައި ކުރެއްވުން ދަރަޖަރުކުރެއްވެވުމެވެ."(2)

ދަރުޢަން ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްކުރުމާ ދަރަނިއެއް. شيخ الإسلام ابن تيمية – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަރަނިއެއް. ތަން އެކަކާގެ ފަރާތުން ހުކުރުނަމާދު ބަންގިއަރުވަން ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތެއް ކުރެއްވިކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ބާކަރު އެކަކާގެ ފަރާތުން ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިކަމެއް ނުފެނެއެވެ. ތަން އެކަކާގެ ފަރާތުން މިންބަރުމަތީ އިރުނދުވެއިގެމަތުން ގޮތުވ ބިލާލުގެ ފަރާތުން ބަންގިދެއްވެއެވެ. އަދި ބިލާލުގެ ފަރާތުން ބަންގިދީއުމުން އެކަކާގެ ފަރާތުން ދުޚުބާދަރުވަވައެވެ. ދަރު ބިލާލުގެ ފަރާތުން ގަމަރުދަރުވަވައެވެ. ދަރު އެކަކާގެ ފަރާތުން މިސްރަކަށްނަގަން ހުކުރުނަމާދުކުރެއްވަވެ. ތަން ބަންގިއަރުވަން ސުންނަތެއް ކުރާނެ ފުރުސަތެއް ނުވެ އެކަކާގެ އަދިއެކަ ނަމާސްތުރަރުވެއް އަދި އެއްވެސް އަސްޙާބުބާކަރަތުވެސް އެކަކާގެ ނުދާވަވެ. އަދި އެކަކާގެ ދުޚުބާދަރުވަން ވަޑައިގެންނެވުމުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތްގައިވެސް ސުންނަތެއްކުރުމިކަން އެއްވެސް ބާކަރު ނަމާދަކުރުމެ ނުވެވެ. އަދި އެކަކާގެ ބަސްފުޅުކަން އެއްވެސް ބަސްފުޅުކަމުން ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްކުރާނެ ގޮތެއް އަދި ސުންނަތެއްކަމާ މިންވަރެއް ބަޔާންކުރެއްވި ކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ރާއްޖޭ! އެކަކާގެ ބަސްފުޅުގައި ވަގުތައް މިންވަރު ކަނޑައަޅުއްވާފަ ނުވަތަ ހުކުރުދުވަހު ހުކުރަށް އަންނަމީހާއަށް ސުންނަތުގެ ގޮތުގައި މަތިއްބަރުކުރެއްވިކަމެއް. އެއީ އެކަކާގެ ބަޔާންކުރެއްވިފައިވާ ފަތިހުގެން އެވެ. "ސަލާމުއަލައިކުން ސަލާމުކުރުމަށް ހިނގާފައި ހުކުރުނަމާދަށް ދަރުއަރަ ކަންތައްކުރާ މިންވަރުވެސް މިފަދަގެ ވަގުތު ސުންނަތުގެ ވަގުތުކަމުގެ....." އަދި އަސްޙާބުބާކަރުގެ ބައެއްގެ ސަލަފުގެނބުޅުނަމު މިފަދަކުވެ. އިބާކަރުން ހުކުރުދުވަހު މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު ވަގުތަކުގައި ސުންނަތުގެއިން އިބާކަރުގެންނަން ތަޞްރަފުވަޑައިގެން ދިނުމަށް މިންވަރަކަށް ސުންނަތުކުރައްވަމުވެ. ތަން ބައެއް ބާކަރުން ދުރަކަށް ސުންނަތުކުރައްވަމުވެ. އަދި ބައެއް ބާކަރުން އަށް ރަކުޢަތްކުރައްވަމުވެ. އަދި ބައެއް ބާކަރުން

(1) رواه الجماعة.

(2) المستدرك على فتاوى ابن تيمية.جمع: ابن قاسم.

އެއަށްވުރެ މަދުންވެސް ކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތެއް ކުރުމަށް ވަގުތެއް ކަނޑައެޅިފައިނުވާ ކަމަށާއި ސުންނަތްކުރުމަށް ވަކިއަދަދެއް ކަނޑައެޅިފައިނުވާ ކަމަށް ޢުމްރުކުބިއްދުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެފަދަކަމެއް ސާބިތުވާނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަސްފުޅަކުން ނުވަތަ ޢަމަލުފުޅަކުންނެވެ. އަދި އެކަމާބެހޭގޮތުން އެއްވެސް އެއްޗެއް އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅަކުންވެސް އަދި ޢަމަލުފުޅަކުންވެސް ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ."(1)

ހުކުރުދުވަހާއި ޢީދުދުވަހާ އެއްދުވަހެއްގައި ޖަމާވުން

ފަހެ ހުކުރުދުވަހާ ޢީދުދުވަސް ދިމާވެއްޖެނަމަ ޢީދުނަމާދުކުރިމީހުންގެ ކިބައިން ހުކުރުނަމާދުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑޭނެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންގެއްލުވި ޒައިދު ބުނު އަރްޤަމުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (ހުކުރުދުވަހެއްގައި) ޢީދުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން ހުކުރުނަމާދު މާފުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ހުކުރުނަމާދުކުރަން އެދޭމީހަކު ހުކުރުނަމާދުކުރާހުށީމެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުއްސުންގެއްލުވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "قَدِ اجْتَمَعَ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا عِيدَانِ، فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މިއަދު ދެޢީދު ޖަމާވެއްޖެއެވެ. ފަހެ ހުކުރުކުރަން ބޭނުންނުވާމީހާ އޭނާ ހުކުރުނުކުރިޔަސް (އޭނާ ޢީދުނަމާދުކުރުން) އޭނާއަށް ފުދިގެންވެއެވެ. އެކަމަކު އަހުރެމެން ހުކުރުކުރާނަމެވެ."

ފަހެ ރަށްތަކުގައި ހުންނަ ފިރާއަން ހުކުރުނަމާދު ގާއިމުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހުކުރަށް ޙާޟިރުވުން އެދޭމީހަކު ޙާޟިރުވުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ޢީދުނަމާދު ނުކުރާމީހުން ހުކުރުކުރުމަށްޖެހޭނެއެވެ. އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم "އަހުރެމެން ހުކުރުކުރާނަމެވެ." މިފަދައިން ބަޔާންކުރައްވާފައިވާތީއެވެ. ފަހެ އިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުގައި ޢީދުނަމާދުކުރުން

(1) مجموع الفتاوى لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وقال الألباني صحيح بشواهده.

(3) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ބައިވެރިވުމުގެ ސަބަބުން ހުކުރުނަމާދުކުރާނަމަ ޒުހުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވެއެވެ. އެކަމަކު ބާރުލުންދެވިފައިވާ ގޮތުގައި ހުކުރުނަމާދާއި ޢީދުނަމާދު ބައިވެރިވެވޭނެއެވެ. އަދި ވާޖިބުވާނީ ޒުހުރުނަމާދުކުރުމެވެ. ވިއެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ރުއްސެވުން ލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުން ޒުބައިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ޙަޟްރަތުގައި ހުކުރުދުވަހަކާ ދިމާވުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ އެއްދުވަހެއްގައި ޖަމާވި ދެ ޢީދެވެ. ފަހެ ކަލޭ ހުކުރު (ޢީދުނަމާދުގެ) ދުވަހު ހުކުރުނަމާދު ކުރައްވާފައިވާތީއެވެ. އަދި ޙަސަންކުރާނަމަ ނަމާދުކުރަން ޢީދުނަމާދާއި ހުކުރުނަމާދު އެއްކޮށް ކުރުމެވެ."(1)

ޢީދުނަމާދު

އެއީ ޙައްޖާއި ޢީދުނަމާދާއި ފިޠުރު ޢީދުނަމާދެވެ. ފަހެ ޢީދުނަމާދަކީ ސުންނަތުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ރަކްޢަތެއް ދެރަކްޢަތެވެ. އަދި އެނަމާދަކީ ސުންނަތްކަން ގަބޫލުކުރެވޭ ނަމާދެކެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެނަމާދުގެ ކުރިއޮންނަވާ ދުވަހުނުވިނަމަ ނަމާދެކެވެ. ފަހެ އެނަމާދަކަށް ބުނުއްވާލެއްވިއެވެ. ޢީދުއްވާގެ ވިދިގެން ބައްޕަލައްވާކަމެވެ.

ޢީދުނަމާދަށް ފެންވެރުމާއި، ހުވަނދުފޮނިޖެހުމާއި، އަލުގަނޑާއި އެންމެރީތި ހެދުންލުމުން. މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޢީދުދުވަހު ފުރަތަމަ ކާއްޔަކަށް ފަހު ނަމާދަށް ތަށިކަމާ ކުރުމަށް ނުކުމެވޮޑިގަންނަވައެވެ."(2) އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ބަރާއުގެ ފުޅާ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢީދުދުވަހު އަލުގަނޑާއި ހުވަނދުގެ ރީތި އެންމެރީތި ހެދުމެއްގެ ނިޔަތުގައި، އަލުގަނޑާއި ރީތި އެންމެރީތި ހެދުންލުމުގައި، އަދި އަލުގަނޑާއި ރީތި އެންމެއަގުބޮޑު ހެދުން ގަތުމަށް ކަމުދާނެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަލުގަނޑާއި ރީތި ހެދުމެއް ލައްވައިވެއެވެ."(3) އަދި علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޢީދުދުވަހު އެކަލޭގެފާނުގެ އެންމެރީތި ހެދުން ލެއްވުމަކީ ފިލުވުންކަމެވެ. އަދި ޢީދުނަމާދަށް ހުކުރުނަމާދަށް އެކަލޭގެފާނު ރީތިކުރުމަށް ހާއްސަކުރައްވާ ފަހިވެއެވެ."

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه الطّبراني في الأوسط وصحّحه الألباني في السلسلة الصحيحة.

(3) رواه الحاكم وفيه إسحاق بن بزرج، ضعّفه الأزدي ووثّقه ابن حبّان.

ފިޠުރުޢީދުދުވަހު ޢީދުނަމާދަށް ނިކުމެވުމުގެ ކުރިން ކެއުން. ފިޠުރުޢީދުދުވަހު ޢީދުނަމާދަށް ނިކުމެވުމުގެ ކުރިން އޮނަރިކި ޢަދަދުން ކައިލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އަޟްޙާޢީދުދުވަހު ޢީދުނަމާދުގެ ފަހުން އަޟްޙިއްޔާއެއްވާނަމަ އެއިން ކެއުމަށްޓަކައި ކެއުން ލަސްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުޟާވެރިވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަދުރުކޮޅެއް ފަރިއްކުރެއްވުމަކު ނުނިކުން ފިޠުރުޢީދުދުވަހު (ޢީދުނަމާދަށް) ނިކުމެ ވަޑައިގެންނެވީއެވެ. އަދި އޮނަރިކިއްޔާ އެކަލޭގެފާނު ކަދުރުކޮ ފަރިއްކުރެއްވީއެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުޟާވެރިވި ބުރައިދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފިޠުރުޢީދުދުވަހު ކެއުމެއްކުރެއްވުމަކުން ނޫނީ (ޢީދުނަމާދަށް) ނުނިކުމެ ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އަޟްޙާޢީދުދުވަހު (ޢީދުނަމާދު) އަދާކުރުމަކުން ވަޑައިގަތުމާއި ފަރިއްކުރެއްވުމެއް ނުވެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަޟްޙިއްޔާއިން ފަރިއްކުރައްވައެވެ."(2)

މުޞައްލާއަށް ނިކުމެވުން. އެބައީ ޢީދުނަމާދު ކުޅުއްވަން ތަށްރީފުކުރެއްވިކަމާ މައިދާނަށް ނިކުމެވުމެވެ. އެންމެފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މުޞައްލާވެސް ޢީދުނަމާދު ކުޅުއްވާ މުޞައްލާގައި ފިޠުރުޢީދުގައި ތަށްރީފުކުރެއްވީއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުޟާވެރިވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢީދުދުވަހެއްގައި ވާރޭވެހިއްޖެއެވެ. އެހެންކަމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެބޭކަލުންނާއެކު މިސްކިތުގައި ޢީދުނަމާދު ކުޅުއްވީއެވެ."(3) ފަހެ މިއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ދިނީޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ މިބާވަތުގެ ގޮތަކެވެ.

އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން މުޞައްލާއަށް ނިކުމެވުން. ފަހެ އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން ޢީދުދުވަހު މުޞައްލާއަށް ނިކުމެވުމަކީ ޝަރުޢީކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި ޙައިޟުވެރި އަންހެނުންވެސް މިނިކުމެވުމުގައި ޝާމިލުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުޟާވެރިވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޙައިޟުވެރި އަންހެނުންނާއި ބިކަރުވެރި އަންހެނުންނާއި ޙިޖާބުގައި އަންހެނުން މުޞައްލާއަށް ނުކުތުމަށް އަމުރުކުރެވިގެންވީމެވެ. އަދި ޙައިޟުވެރި އަންހެނުން މުސްލިމުންގެ ދުޢާގައި އެއްބައިވެރިވުން ޝާމިލުވުމަށް ޓަކައެވެ. އަދި ޙައިޟުވެރި އަންހެނުން ނަމާދު ކުރާ ތަނުން ދުރުގައި ތިބުމަށާއި ހެޔޮކަމުގައި އަދި މުސްލިމުންގެ ދުޢާގައި އަމުރުކުރެވިގެންވީމެވެ. (އެބަހީ ހުޅުވާ

(1) رواه أحمد والبخاري.

(2) رواه أحمد والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) رواه أبو داود وابن ماجه والحاكم وضعّفه الألباني.

ހަމައެކަނި ދުރުގައި އެއްރަކުޢަތުން ވިތުރު ކޮށްލާށެވެ. ހަމައެކަނި އެއްރަކުޢަތުން ކުރިން ކޮށްފައިވާ
ނަމާދު ވިތުރު ކޮށްދޭނެއެވެ.)"(1) އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން
ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "(އަހުރެން ކުޑައިރު) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ
އެކުގައި ތަހައްޖުދު ނަމާދަށް ނުވަތަ ރޭގަނޑު ނަމާދަށް ނުކުތީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވީ
ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތަށެވެ. ދެން އެއްރަކުޢަތުން ވިތުރު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު
އެއްރަކުޢަތުން ނަމާދު ނިންމަވައި ސަލާމް ދެއްވާފައި ވިތުރު ކުރެއްވިއެވެ."(2)

ވިތުރުނަމާދުގެ ވަގުތު ޢިޝާ ނަމާދުން އެނބުރި ފަތިސް ނުވެއްޖެހެންނެވެ. ދެން ފަޖުރު
ވިތުރު ކުރުމަކީ އަދި ވިތުރުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ އެކަނި ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުންނެވެ
މުސްލިމުގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ވިތުރު ނަމާދަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރޭގަނޑުގެ ހުރިހާ ވަގުތެއްގައި
(އެކަނި ވިތުރު ކުރެއްވި ވަގުތެއް ނެތެވެ. ފަހުން ރޭގަނޑުގެ އެންމެ ފަހުކޮޅުގައި ވިތުރު ކުރައްވައިފިއެވެ.)"(3) އަދި
މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.
"رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރު ނަމާދަކީ ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ކުރަންވީ ނަމާދެކެވެ. ފަތިސް ނުވެއްޖެނަމަ
ވިތުރު ކުރުމަށް އެދިވަޑައިގަތުމުން ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ވިތުރު ކުރާށެވެ."(4)

ވިތުރުނަމާދުގެ ކިޔެވުމެވެ. ވިތުރުނަމާދުގެ ކިޔެވުމެވެ. ސޫރަތުލް ފާތިޙާގެ ފަހުން ކިޔެވުމެވެ. އުބައްޔު ބުން
ކަޢުބުގެ ފަހުން ކިޔެވުމެވެ. ދެން މާތްﷲ ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުން މަސްޢޫދުގެ
ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އެކަލޭގެފާނު ވިތުރުގައި ސޫރަތުލް އަޢުލާ ވިތުރު ކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން
ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި އެކަލޭގެފާނު ސޫރަތުލް ކާފިރޫން ކިޔަވައިވެއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله
صلّى الله عليه وسلّم ގެ ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް އިޚްލާޞް ކިޔެވުމާއެކު މުޢައްވިޛަތައިން ކިޔަވައިވެއެވެ. އަދި އޭގެ
ފަހުން ވިތުރު ކުރެއްވިއެވެ."(5)

އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "އަލްވިތުރު ނަމާދު އިސްތިޙްބާބު
މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އޭގެ އަލްވިތުރުގެ ކިބައިން ދެމެހެއްޓެވުމަށް ޙާޖަތްވާ ކަމެކެވެ. އަދި
ވިތުރުނަމާދު ފަސްކޮށް ކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އޭގެ ވިތުރު ކުރާ ވަގުތަކީ ނިދުމުގެ

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه البخاري.

(3) رواه البخاري.

(4) رواه أحمد ومسلم والترّمذي.

(5) رواه أبو داود وابن ماجه والحاكم وصحّحه على شرط البخاري ووافقه الذهبي.

އޮންނަވަގުތު ތަނަވަސްކުރުމަށްޓަކައެވެ. އަދި މިކަމާމެދު އެއްވެސް އިޚްތިލާފު ހިލާފުވެވަޑައިގެންފައިވާ ކަމަށް އަހުލުޢިލްމުން އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ."(1)

ޢީދުނަމާދަށް ބަންގިގޮވުމާއި ޤާމަތް ގޮވުމެއް ނުވެއެވެ. علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ.

"رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މުޞައްލާއަށް ވަޑައިގެންނެވާ ހިނދު ބަންގިއާއި ޤާމަތާ ނުލައި އަދި الصَّلاَةُ جَامِعَةٌ އޭ ވިދާޅުވުމެއްނެތި ނަމާދު ފައްޓަވައެވެ. އަދި ސުންނަތްވެގެންވާ ގޮތަކީވެސް އެއިން އެއްވެސްކަމެއް ނުކުރުމެވެ."(2) އަދި ވާﷲ އެދެބޭކަލުންނެވެ ދުރުސްނުދިނަސް ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސާއި ޖާބިރު ބިން ޢަބްދުﷲގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. "ފިޠުރުޢީދުނަމާދަކަށްވެސް އަދި އަޟްޙާޢީދުނަމާދަކަށްވެސް ބަންގިގޮވާ ކަމުގައި ނުވެއެވެ."(3)

ޢީދުނަމާދުގެ ތަކުބީރުތަކާއި ރަކުޢަތްކުރުން. ކުރި ޢީދުނަމާދުގައިވާ ތަކުބީރުތަކެވެ.

ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތްތަކުބީރު ޤިރާޢަތުގެ ކުރިން ތަކުބީރުކިޔުއްވާ ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ފަސްތަކުބީރު ކިޔުއްވުމެވެ. ޤިރާޢަތުގެ ކުރީގައި ތަކުބީރު ކިޔުމަށްފަހު ޤިރާޢަތް ކިޔުއްވުމެވެ. ޖާﷲ ޢަމްރު ބިން ޝުޢައިބު ބިން ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "التَّكْبِيرُ فِي الْفِطْرِ سَبْعٌ فِي الأُولَى وَخَمْسٌ فِي الآخِرَةِ، وَالْقِرَاءَةُ بَعْدَهُمَا كِلْتَيْهِمَا"(4) މާނައީ: "ފިޠުރުޢީދުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތްތަކުބީރު ކިޔުމެވެ. އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ފަސްތަކުބީރު ކިޔުމެވެ. އަދި ދެރަކުޢަތުގައިވެސް ރަކުޢަތުގައިވެސް ތަކުބީރު ކިޔުމަށްފަހު ޤިރާޢަތް ކިޔުމެވެ." އަދި ޢާﷲ ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ފިޠުރުޢީދާއި އަޟްޙާޢީދުގައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަތްތަކުބީރު ކިޔުއްވައެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ފަސްތަކުބީރު ކިޔުއްވައެވެ."(5)

ދެން ތަކުބީރުތަކުގެ ދެމެދު ކިޔާނެ ކަންތައް. އެކަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން ސާބިތުވެގެންނުވެއެވެ. އެކަމަކު އިބްނު މަސްޢޫދާއި ޢަބްދުﷲ ބިން އުމަރުގެ ކިބައިން އެދެބޭކަލުން އެކަން ކުރައްވާ ކަމަށް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދެން ދެތަކުބީރުގެ ދެމެދުގައި އަތްއުފުލުއްވުން ކަށަވަރެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން އެކަމުގައި ހަދީސެއް ޞައްޙަކޮށް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. އެކަމަކު ވާﷲ

(1) المغني لابن قدامة.
(2) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.
(3) رواه البخاري ومسلم.
(4) رواه أبو داود وحسّنه الألباني.
(5) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ޢުމަރުސުލްޠާނާއި ޢަބްދުﷲ ބުނު މަސްޢޫދު ދަރިކަލުބެގެ ދުރުދުރުގައި اللهއަށް ޙަމްދުކުރައްވާ، އެކަލާނގެއަށް ސަނާވިދާޅުވެ އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުއްވާ ކަމަށް އިމާމު ޠަބަރާނީއާއި ބައިހަޤީ ޞައްޙަ ސަނަދަކުން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ފަހެ މިތަކުބީރުތައް ކިޔުއްވާ ސުންނަތްތަކެވެ. އަދި ނިކުމެނަސް ނަމާދުގައި ތަކުބީރުކިޔުނުމާއެވެ. އިމާމު ޝަވައްކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަނދާންނެތިގެން ތަކުބީރުތައް ނިކުމެނަމަ ކުރިސަޖިދަކުރުކަން ނުޖެހޭނެއެވެ.

އިފްތިތާޙުގެ ކިޔެވުމާއި ވަގުތު ސުންނަތްތަކުރުވާގޮތް. އިފްތިތާޙުގެ ކިޔެވުން އަދި ވަގުތު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސުންނަތްކުރެއްވި ކިޔުއްވިކަން ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. މާތްالله ޢުމަރުސުލްޠާނާއި ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިފްތިތާޙަށް (އިފްތިތާޙުން) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނިކުމެވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން (އިފްތިތާޙުގެ) ދުޢާކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެދުވަހުކަލާ ކިޔެވުމެވެ. އަދި ވަގުތު އެކަލޭގެފާނު އޮޅުވާލެއް ސުންނަތްތަކާއި ނުކުރައްވަފައެވެ."[1]

އިފްތިތާޙު އެބަޔައްގެ ޞައްޙަ ބައްޔަކުގެ ސުންނަތްވާގޮތުން. ފިރިހެނުންނާއި، އަންހެނުންނާއި، ކުޑަކުދިންނާއި، ދަރުމަވެރިންނާއި، ރަށްގައި ގާއިމުވެ މިޙުރާބު ތިބިފަރާތްތަކުގެ ޞައްޙަ އިފްތިތާޙު ބައްޔަކުގެ ސުންނަތްވެއެވެ. އެއީ އެކަމާބެހޭ ކިޔަވާ ކަލިމަތްތަކުގެ ކިޔަވާ ކަލިމަތްތަކާއި ކިޔަވާ ކަލިމަތްތަކުގެ ކިޔަވާ ކަލިމަތްތަކުގެ ކިޔަވާ ކަލިމަތްތައް އެބަހީ. ފަހެ އިފްތިތާޙު ދުޢާކުރެއްވުމުގައި ދުޢާކުރައްވާ ކަލިމަތްތަކެވެ. އިމާމު ބުޚާރީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އިފްތިތާޙު ދުޢާކުރެއްވުމުގައި ދުޢާކުރައްވާ ކަލިމަތެވެ." އަދި އަންހެނުންނަކީ އިފްތިތާޙަށް ޤިޔާމަތަށް ބަސްކިޔުންތަކުގެ މިދުޢާ ކިޔަވާ އިފްތިތާޙުގެ ރަސްމީގޮތެވެ.

އިފްތިތާޙުގެ ހުކުމް. އިފްތިތާޙަށް ކިޔުމަކީ ހުކުމެއްނެތް ސުންނަތެކެވެ. އަދި ހުކުމް ދޭކަށް ނުޖެހޭނެ ސުންނަތެކެވެ. މާތްالله ޢުމަރުސުލްޠާނާއި އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަޖުރު އިމާމުވެ ކިޔަވާ އަބޫބަކުރު ކިޔަވާ ކިޔައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދުވަހެއްގައި ނިކުމެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެދުވަހު ފަރުޟު ނަމާދުގައިވެސް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން މީސްތަކުންނާ ދިމާއަށް އިސްތިޣުފާރު ކުރެއްވުމަށް ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. އަދި މީސްތަކުން ސަލާމްކުރާގައި އިރުވާލިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނަށް ނަސޭހަތްތެރިވެލެއްވިއެވެ. ވަސީލަތަށް ދުޢާކުރެއްވުމަށް ހަމަޖެހިލެއްވިއެވެ. އަދި ހަމަޖެހިގެން ވާޖިބުކުރައްވާ

(1) رواه الجماعة.

ތަކްބީރުކިޔުމަށްފަހުން އިފްތިތާޙުގެދުޢާ ކިޔުމަށްފަހުން ކަމަކަށް ނުވަތަ ސުންނަތްވާނަމަ އިފްތިތާޙުގެދުޢާއާއި ފާތިޙާއާ ދެމެދު
(ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި) އިސްތިޢާޛުކުރުމާއި ދުޢާކިޔުމެވެ."(1) އަދި މާތްالله ގެ އިސްމުފުރުޤާނުގެ ބިސްމިالله
ބުން ސިއްރުކޮށް ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އެކަމަކު ޖަހަރުކޮށް ކިޔުމަށް ބުނެވިގެން ވެއެވެ. އަދިބުނީ رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم އާއި އިމާމުން ސިއްރުކޮށް ކިޔުމެވެ. ވުމާއެކު ނަމާދުގައި ފާތިޙާގެ ކުރިން ބިސްމިالله ކިޔުން
ސުންނަތް ގޮތުން ނިސްބަތްވާ حديث ތަކުރާރުވެއެވެ. "ޤުރުއާނުގެ ބައިތަކެއް ފުރަތަމަކޮށް ފުރިހަމަ ވިޔަ ފާހަގަކުރަނީ ވީއެވެ. ވުމާ ފުރަތަމަ އަޒުހަރާން
ތިލާވަތް ކުރުމުގެ ސުންނަތެއް ހުރިކަމެވެ. އަދި ފަހުން ތިލާވަތް ކުރުމަކީ ސުންނަތެކެވެ."(2)

ވުމާ ފާތިޙާއިން ފަހު ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި އިތުރު ސޫރަތެއް ކިޔުން
ސުންނަތްކަމެވެ. އޭގެ ފަހުގައި ރިވާވެފައިވާ ގޮތަށް ކިޔުމެވެ. އިމާމު ނަމާދުގައި ފާތިޙާއަށްފަހު ސޫރަތެއް
ކިޔުމަކީ ސުންނަތްކަމާ ގުޅޭގޮތުން ބަޔާންކޮށްދެވެނީ

ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ދިގުކޮށް އިތުރު ސޫރަތް ކިޔުމާއި ބައެއް ވަގުތު ކުރުކޮށް ކިޔުމާއި
ދޭތެރޭގައި ވެސް ތަފާތުވެއެވެ. އަދި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަމަލުން
ސާބިތުވެފައިވެއެވެ. علاّمة ابن القيّم ބުނެފައިވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަހަރެއްގައި
ފާތިޙާއަށްފަހު ދިގުސޫރަތް ކިޔުއްވައި ކުރު ސޫރަތް ކިޔުއްވާ އަދި ފާތިޙާއަށްފަހު ކިޔުއްވާ
އެކަމަކު ގިނަގިނައިން ސާބިތުވެފައިވާ ގޮތަކީ ދިގުކޮށް ކިޔުއްވުމެވެ."(3)

ފާތިޙާއަށްފަހު ކިޔުއްވި ސޫރަތްތައް. ވުމާ ފާތިޙާއަށްފަހު ފަޖުރުގައި ކިޔުއްވާފައިވަނީ ﴿قٓ وَٱلۡقُرۡءَانِ
ٱلۡمَجِيدِ﴾ އާއި ދެން ހެނދުނު ނަމާދުގައި ކިޔުއްވާފައިވާ ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾ އާއި
ޖުމުޢާގައި ކިޔުއްވާ ސޫރަތް ސާބިތުވެފައިވެއެވެ. އަދި ފަޖުރުގައި ކިޔުއްވާ ﴿سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى﴾
އާއި ޢީދު ނަމާދުގައި އަދި ހެނދުނު ނަމާދުގައި ކިޔުއްވާ ﴿هَلۡ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلۡغَٰشِيَةِ﴾ އާއި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި
ކިޔުއްވުން ސާބިތުވެފައިވެއެވެ. މާތްالله ގެ އިސްމުފުރުޤާނުގެ ޢިބާރާތްތަކުން މާތްالله ގެ އިސްމުފުރުޤާނުގެ
އަޅުގަނޑު އެއްފަހަރަކު ސުވާލުކުރީމެވެ. ނަމާދުގައި ފާތިޙާއަށްފަހު ކިޔުއްވާނީ رسول الله صلّى
الله عليه وسلّم ކިޔުއްވައި ބުނެފައިވާ ސޫރަތެއް ކޮބައިތޯއެވެ؟ އަބޫވާޤިދު ބުނެފައިވެއެވެ. "ފާތިޙާއަށްފަހު
ކިޔުއްވާފައިވަނީ ﴿قٓ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ﴾ އާއި ދެން ޖުމުޢާގައި ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه أبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

﴿ ٱلْقَمَرُ ﴾ އެބަހީ ޤަމަރު ސޫރަތެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލިބި ނުޢްމާން ބިން ބަޝީރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޢީދުނަމާދުގައާއި ޖުމުޢާނަމާދުގައި ﴿ سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ﴾ އެބަހީ އަޢުލާ ސޫރަތާއި ﴿ هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْغَٰشِيَةِ ﴾ އެބަހީ ޣާޝިޔަތު ސޫރަތް ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ."(2)

ޢީދުނަމާދު ޤަޟާކުރުން. އަބޫ ޢުމައިރު ބިން އަނަސް ވިދާޅުވިއެވެ. އަންޞާރީންގެ ބައްޕަކަލުންގެ ތެރެއިން އަޞްޙާބުންގެ ބަޔަކު ބޭބޭބެއިން އަޅުގަނޑަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. "ޝައްވާލުމަހުގެ ހަނދު އަޅުގަނޑުމެންނަށް ނުފެނުނެވެ. އެހެންވެ އަނެއްދުވަހު އަޅުގަނޑުމެން ރޯދަ ހިފީމެވެ. ދުވަހުގެ ފަހުކޮޅު ކާފަލާއެއް އައެވެ. އަދި އޭގެ ކުރީދުވަހު އެބައިމީހުން ހަނދު ދުށްކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަޟްރަތުގައި އެބައިމީހުން ހެކިދިނެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނަށް ރޯދަ ދޫކޮށްލުމަށާއި އަނެއްދުވަހު ޢީދުނަމާދަށް ނިކުތުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."(3)

ފަހެ މިޙަދީޘުން ދަލީލުކުރަނީ އުޒުރެއްގެ ސަބަބުން ޢީދުނަމާދު ހުއްދަވެގެންވާނަމަ އަނެއްދުވަހު ޢީދުނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވާކަމެވެ.

ޢީދުދުވަހު ކެއިންބުއިމާއި އުފާފާޅުކުރުން. ފަހެ ޢީދުދުވަހު ހުއްދަވެގެންވާ ކުޅިވަރުތައް ކުޅުމާއި، ލަވަކިޔުމާއި، ދަފުޖެހުމާއި، އުފާފާޅުކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަންތައްތަކެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންލިބި އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަދީނާއަށް ވަޑައިގެންނެވި އިރު މަދީނާގެ އަހުލުވެރިން ކުޅިވަރުކުޅޭ ދެދުވަހެއް ހުރެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. "އެދެދުވަހަކީ ކޮބާ؟" އެބައިމީހުން ދެންނެވިއެވެ. "ޖާހިލިއްޔަ ޒަމާނުގައި އަޅުގަނޑުމެން ކުޅިވަރުކުޅޭ ދެދުވަހެވެ." ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މާތްالله ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެދެދުވަހަށްވުރެ ރަނގަޅު ދެދުވަހެއް ދެއްވައިފިއެވެ. އެއީ ލޮޅުޖެހުމުގެ ދުވަހާއި އަޟްޙާ ދުވަހެވެ."(4) އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލިބި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢީދުދުވަހު ބަޙާޝީން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަޟްރަތުގައި ކުޅިވަރުކުޅެމުން ދިޔައެވެ. ފަހެ މިކަމަނާ ފެނިވަޑައިގެންނެވުމަށް ބަލަމުން އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮނޑުމަތިން ބަލަމުން ދިޔައީމެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮނޑުމަތީގައި މިކަމަނާގެ ބޯ ބާއްވައިގެން މިކަމަނާ ކޮނޑުމަތިން ބަލަމުން މިކަމަނާ ފިލައިގަތީމެވެ. ފަހެ މިކަމަނާ އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮނޑުގައި ބޯ ބާއްވައިގެން އެބައިމީހުން

(1) رواه مسلم وأبو داود.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(4) رواه النّسائي وابن حبّان وصحّحه الألباني.

ބައްލަވަން ހުންނެވީމެވެ. ދެން މިސްކިތުގައި ކުޅުމުން އުނދަގޫ ކާބަރިކަން ވަގުތިގެންފިއެވެ."(1) އަދިވެސް އެކަމަނާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. ޢީދުދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ޙަބަޝީ މިސްކިތުގެ އަރިހުގައި ކުޅެމުން ހުރީ ދަނޑިކުޅިވަރުގެ(2) ހަނދާންކުރަމުން ކުޅެމުންނެވެ. މިއަށްބަލާ ދެން ވަޑައިގެން ކަމާ ގުޅޭގޮތުން އަޅުގަނޑު ވަޑައިގެންފިއެވެ. އަދި ހުރިހާ އަހަރެމެން ބަލަމުން ހުރީމެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު ވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން އަޅުގަނޑުގެ ބޮލުގައި ކޮޅަށް ތިބެމުން ބައްލަވައިފިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުގައި ކުޅެނިކޮށް ހުރީމެވެ؟ ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޅުގަނޑާ ކުރިމަތިވެލާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އަރިހުގައިވާ އަޅުގަނޑު ދުރުހެލިވާނެއެވެ." ދެން އަޅުގަނޑު އަޅުގަނޑުގެ ހަނދާނުގައި ވާނެއެވެ ކޮށް މިދުވަސްތަކަކީ އަޅުގަނޑުގެ ޢީދުތަކެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު ނިކުމެގެން ހިނގައްޖެއެވެ. އަދި އިބްރާހީމް ސޫދާނީން ކުޅުނީ އެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިދަންނަވާގޮތަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ކަލޭގެ ދެކޮޅަށް ވެއްޖެއެވެ؟ މިދަންނަވާ ދުވަސްތަކަކީ އަހަރެމެން ޢީދު ދުވަސްތަކެވެ. އަދި މިދުވަސްތައް މިސްކިތުގައި ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު ދުވަސްކޮޅު ކުޅުނު މިދަންނަވާގެ ކޮޅުގެ ދުވަސްކޮޅު ތިބެމުން މިދަންނަވާ ބައްލަވަން ހުންނެވީމެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު އަޅުގަނޑުގެ ހަނދާނުން ވިދާޅުވިއެވެ. ކުރިއަށް ގެންދަވާށެވެ. ދެން ބަލައިލާ ކުޅުނުކަމެއް މިދަންނަވާ ހުރިވެސް ހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ. ކުޅުނީ ގެއްތޯ؟ މިދަންނަވާ ދުވަސްތަކެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަށީގެންވާނެ ގަޑިއެވެ."(3) އަދި ﷲ ތަޢާލާ ޒިކުރުކުރުމަށް ނަސޭހަތުގެ ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ވިދާޅުވިއެވެ. "أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ"(4) މާނައީ: "އައްޔާމުއްތަޝްރީޤު (ޙައްޖު މަހުގެ 11، 12، 13 ވަނަ ދުވަސް)ތަކަކީ، ކެއުމާއި، ބުއިމާއި، ﷲ ތަޢާލާ ހަނދާން ކުރުމުގެ ދުވަސްތަކެވެ."

ޙައްޖު މަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަދުވަސް ކުރިއަށް ގެނައުމަށް ގެނައުމުގެ ހިތްވަރު މާތްކަން. މާތްﷲ

ޒިކުރުކުރުމަށް ޙައްޖުއްލާހް ބޭނުން ޙައްޖުގެ ރިވާޔަތް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ.

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(2) ދަނޑިކުޅިވަރު: ދަނޑިތަކާއި ހަތިޔާރުތަކާއި ޢާދަތެއްގައި ބަހައިލާ ދަނޑިކުޅިވަރެއްގައި ހަތިޔާރުތަކާއި ދަނޑިތަކުން ކުޅުވާ ކުޅިވަރެކެވެ. އަދި އެކުޅިވަރުގައި ދަނޑިކޮށިން ބާޒީކުރެއެވެ.

(3) رواه البخاري ومسلم وابن ماجه.

(4) رواه أحمد ومسلم.

رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهَا أَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنْ هَذِهِ الأَيَّامِ" يَعْنِى أَيَّامَ الْعَشْرِ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَلاَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: "وَلاَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلاَّ رَجُلٌ خَرَجَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فَلَمْ يَرْجِعْ مِنْ ذَلِكَ بِشَيْءٍ"(1) މާނައީ: "މިދުވަސްތަކުގައި (އެބަހީ ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަދުވަހުގައި) ކުރާ ހެޔޮ ޢަމަލަށްވުރެ އެހެން ދުވަސްތަކުގައި ކުރާ ހެޔޮ ޢަމަލެއް اللهގެ ޙަޟްރަތުގައި ލޯބިވެވޭ ޢަމަލެއް ނެތެވެ." އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! اللهގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމަށްވުރެވެސް ތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "اللهގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމަށްވުރެވެސް ހެޔޮކަން ބޮޑުވެއެވެ. އެކަމަކު ޖާނާއި މާލުން ޖިހާދުކޮށް އެއްވެސް އެއްޗަކާނުލައި އެނބުރިނުދާނަމަ މެނުވީއެވެ. (އެބަހީ ޝަހީދުވެއްޖެ ސަބަބުން اللهގެ މަގުގައި ފުރާނަ ދޫކުރިމީހާގެ އެކަމަށް ވުރެއެވެ.)"

ޢީދުދުވަހު އެކަކު އަނެކަކަށް ތަހުނިޔާދެއްވުން. ޖަވާބު ދޭން ނުވަތަ ވިދާޅުވިއެވެ.

"رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން އެއްބޭކަލަކު އަނެއްބޭކަލަކާ ބައްދަލުވާ ހިނދު "تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ" "މާތްالله އަޅުގަނޑުމެންނާއި ތިޔަބައިމީހުންގެ ކިބައިން (ހެޔޮޢަމަލުތައް) ޤަބޫލުކުރައްވާނދޭވެ!" މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(2)

ޢީދުގެ ދުވަސްތަކުގައި ތަކުބީރުކިޔުން (ޙައްޖުތަކުބީރުކިޔުން). ފިޠުރު ޢީދުގެ ދުވަސްތަކުގައި ތަކުބީރުކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ފިޠުރުޢީދު ދަންނަވައެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (البقرة: ١٨٥) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން (ރަމަޟާންމަހުގެ ދުވަސްތަކުގެ) ޢަދަދު ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތެދުމަގު ދައްކަވައިދެއްވި ކަމުގެ މައްޗަށް اللهއަށް ތަކުބީރުކިޔުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ޝުކުރުވެރިވުމަށްޓަކައެވެ." ދެން އަޟްޙާޢީދު ދަންނަވަމެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ﴾ (البقرة: ٢٠٣) މާނައީ: "އަދި ޢަދަދުކުރެވޭ ދުވަސްތަކުގައި (އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކުގައި) ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށް ޛިކުރުކުރާށެވެ. (އެބަހީ ތަކުބީރުކިޔާށެވެ.)"

ފިޠުރުޢީދުގައި ތަކުބީރުކިޔުން ނަމާދަށް ގެއިން ނިކުތުމުން އީދުނަމާދު ފެށެންދެނެވެ. އަދި އަޟްޙާޢީދުގެ ތަކުބީރުކިޔުން ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ފުރަތަމަ ދުވަހުން ފެށިގެން

(1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والترمذي وابن ماجه.

(2) ذكره الحافظ في الفتح والمنذري في الترغيب والترهيب وصحّحه الألباني.

ތޭބީއްސުރެ ޢައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ އެންމެފަހު ދުވަހުގެ (ޙައްޖުމަހުގެ ތޭރަވަނަދުވަހުގެ) ޢަޞްރުނަމާދާ ހަމައަށެވެ. ފަހެ މިކަމާބެހޭގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް ސާބިތުވެގެންނުވެއެވެ. އެކަމަކު ބައެއް އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ކިބައިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ތަކުބީރުކިޔަންޖެހޭ ވަގުތުތަކާ ދަންނަވަމެވެ. ފަހެ ތަކުބީރުކިޔާނީ ހަމައެކަނި ނަމާދަށް ފަހުގައެއްނޫނެވެ. އަދިއެހެންމެ! އަސްޙާބުބޭކަލުން ގެއަށާއި، މަގުމަތީގައާއި، ބާޒާރުގައި ތަކުބީރުކިޔުމަށްވާގޮތަށްކިޔައިދެއްވިއެވެ. އަދި އިސްލާމީ ތަކުބީރު ކިޔުން މަދުވެއްޖެނަމަ ތަކުބީރުކިޔާނެ އެއްވެސް ދަރަޖައެއް އެހިސާބުން ނުވެއެވެ.

ތަކުބީރުގެ ކަލިމަތައް ދަންނަވަމެވެ. ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ޢައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކުގައި އެކަލޭގެފާނު މިގޮތަށް ތަކުބީރު ކިޔުއްވިއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ"(1) "އަންނަނިވިގޮތަށް ކިޔުއްވިއެވެ. ..."

"اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ" ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.(2) އަދި ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު މިގޮތަށް ތަކުބީރު ކިޔުއްވިއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ كَبِيْرًا، اللهُ أَكْبَرُ كَبِيْرًا، اللهُ أَكْبَرُ وَأَجَلُّ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ"(3)

އަދި ސަލްމާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު މިގޮތަށް ތަކުބީރު ކިޔުއްވިއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ كَبِيْرًا"(4)

ފަހެ މިކަންކަމާ ބެހޭ ގޮތުން ގިނަ ރިވާޔަތްތައް ވެއެވެ. ދީނުގައި ފުޅާކަން ލިބިފައިވާ ކަމެއް ކަމުގައި ވެއެވެ.

---

(1) أخرجه ابن أبي شيبة وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

(2) رواه ابن أبي شيبة والبيهقي وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

(3) رواه ابن أبي شيبة وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

(4) قال الشوكاني أخرجه عبد الرزاق بسند صحيح.

މިސްކިތްތަކާބެހޭ ޙުކުމްތައް

މާތްالله މިއުންމަތަށް ހުއްދަކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި މުޅިބިން، ޠާހިރުކޮށްދޭ އެއްޗެއް ކަމުގައި ލެއްވުމާއި ނަމާދުކުރެވޭ ތަނެއްގެ ގޮތުގައި ލެއްވުން ހިމެނެއެވެ. ފަހެ ނަމާދުވަގުތުޖެހޭ ހިނދު މުސްލިމަކަށް ހުރިތަނެއް ޚާއްޞަ ތަނެއް އެއީ އޭނާއަށް މިސްކިތެކެވެ.(1) މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޛައްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! ބިންމަތީ އެންމެ ފުރަތަމަ ބިނާކުރެވުނީ ކޮން މިސްކިތެއްހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މަސްޖިދުލްޙަރާމެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ދެން ކޮން މިސްކިތެއްހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މަސްޖިދުލްއަޤްޞާއެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ދެމިސްކިތުގެ ބިނާކުރުމުގެ ދެމެދުގައި ކިހާ ވަގުތެއްގެ ދުރުމިނެއްހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ސާޅީސްއަހަރެވެ." ދެން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިބާ ވެފައިވާ ތަނެއްގައި ތިބާގެ މައްޗަށް ނަމާދުވަގުތު ޖެހިއްޖެނަމަ ތިބާ ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ އެއީ މިސްކިތެކެވެ."(2)

މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ މާތްކަން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢުޘްމާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވަނިކޮށް ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެހީމެވެ. "مَنْ بَنَى مَسْجِدًا يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ، بَنَى اللهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ"(3) މާނައީ: "اللهގެ ވަޖުހު ހޯދުމަށް އެދިގެން (އެބަހީ އިޚްލާޞްތެރިވެގެންނާ އެކު) މިސްކިތެއް ބިނާކުރިމީހާ ދަންނައެވެ. الله ސުވަރުގޭގައި އޭނާއަށްޓަކައި އެފަދަތަނެއް ބިނާކޮށްދެއްވާނެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުބުނު ޢަބްދުالله ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ بَنَى لِلّٰهِ مَسْجِداً وَلَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ لِبَيْضِهَا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ"(4) މާނައީ: "اللهއަށްޓަކައި މިސްކިތެއް ބިނާކުރިމީހާ އަދި (މިސްކިތަކީ ކޮތަރެއް ބިސްއަޅާވަޅުގެ ތަންކޮޅެއްހާވެސް ބިނާކުރިމީހާ ދަންނައެވެ. الله

---

(1) އެއީ ނަމާދުކުރުން ނަހީކުރެވިފައިވާ ތަންތަން ފިޔަވައެވެ. އެބާބު ބައްލަވާ ހިނގައްޖެއެވެ.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي وابن ماجه.

(4) رواه أحمد والبزّار وصحّحه الألباني.

އޭނާއަށް ސުވަރުގޭގައި ގެއެއް ބިނާކުރައްވާނެއެވެ." ޔަނީ މިދުބަރިޔާތުގެން މިސްކިތުން ނިކުތުމުގެ
މާތްކަން ބަޔާންކުރެއްވުމެވެ. އެކަމަކު ސަވާބުކަނޑުވާލަނީ އިހުމާލުކޮށްލުމުގެ ސަބަބުންނެވެ.

މިސްކިތާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލާ ހިނދު ދުޢާކުރުން. ޔަނީ މިސްކިތަށް ދިއުމަށްޓަކައި
ގެއިން ނިކުންނަ ހިނދު އެކަމަށްޓަކައި ސުންނަތުން ސާބިތުވެގެންވާ ދުޢާކިޔުން
މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އުއްމުސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ
ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެއިން ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު މިފަދައިން
ވިދާޅުވިއެވެ. "بِسْمِ اللهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ، اللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ، أَوْ أُضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ، أَوْ أُزَلَّ، أَوْ أَظْلِمَ، أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ، أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ"(1) މާނައީ: ''الله ގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުން
ނިކުންނަމެވެ. އަހުރެންގެ އެންމެހާ ކަންތައްތައް اللهއަށް ބަރޯސާކުރީމެވެ. އޭ ހަމައެކަނި ޢިބާދަތް ލިބިވޮޑިގެންވާ
ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާ މަގުފުރެދުމާއި މިއަޅާ މަގުފުރައްދައިލެވުމުން ނުވަތަ މިއަޅާ ބަރޯދުވުމުން
ކަޅުސަރިފުމާއި މިއަޅާ ބަރުދުވަރުން ކަށަސަވެލުވުމުން ނުވަތަ މިއަޅާ މިކަޅާގެ ވަރަކަށް
އަނިޔާވެރިވުމާއި މިއަޅާގެ ވަރަކަށް އެހެންމީހުން އަނިޔާވެރިވުމުން ނުވަތަ މިއަޅާ މިހެން ޖާހިލު
ކަމަކުރުމާއި މިއަޅާ ކުރިމަތީގައި އެހެންމީހުންނާއި މިއަޅާއާ ޖާހިލު ކަމަކުރުމާ
މިއަޅާ ކަލޭގެފާނުގެ ރައްކާތެރިކަމުގައި އެދެމެވެ. މިއަޅާ ރަސްކަލާނގެ ބަރަކާތުން އެދެމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު
މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِيْ قَلْبِيْ نُوْرًا وَفِيْ لِسَانِيْ نُوْرًا، وَفِيْ سَمْعِيْ نُوْرًا، وَفِيْ بَصَرِيْ نُوْرًا، وَمِنْ فَوْقِيْ نُوْرًا، وَمِنْ تَحْتِيْ نُوْرًا، وَعَنْ يَمِيْنِيْ نُوْرًا، وَعَنْ شِمَالِيْ نُوْرًا، وَمِنْ أَمَامِيْ نُوْرًا، وَمِنْ خَلْفِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ فِيْ نَفْسِيْ نُوْرًا، وَأَعْظِمْ لِيْ نُوْرًا، وَعَظِّمْ لِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ لِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْنِيْ نُوْرًا، اَللَّهُمَّ أَعْطِنِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ فِيْ عَصَبِيْ نُوْرًا، وَفِيْ لَحْمِيْ نُوْرًا، وَفِيْ دَمِيْ نُوْرًا، وَفِيْ شَعْرِيْ نُوْرًا، وَفِيْ بَشَرِيْ نُوْرًا"(2) މާނައީ: "އޭ ހަމައެކަނި ޢިބާދަތް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާގެ ހިތުގައި
ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ދުލުގައި ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ އަޑުގައި
(ކަންފަތުގައި) ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ފެނުމުގައި (ލޮލުގައި) ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި
މިއަޅާގެ މަތިން ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ތިރިން ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ

(1) رواه أهل السنن وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

ކަނާތްފަރާތުން ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ ވާތްފަރާތުން ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ ކުރިމަތިން ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ ފަހަތުން ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ ނަފްސުގައި ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާއަށް ނޫރެއް އިތުރުކުރައްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާއަށް ނޫރެއް ދެއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާއަށް ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާ ނޫރެއް ކަމުގައި ލައްވާނދޭވޫ! އޭ ހަމްދުވާ ޤުދުރަތުގެވެރި ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ނޫރު ދެއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ ނާރުގައި ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ މަހުގައި ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ ލޭގައި ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ އިސްތަށިގައި ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ! އަދި މިއަޅާގެ ހަންގައި ނޫރުއަޅުއްވާނދޭވޫ!"

މިސްކިތަށް ވަންނަވުމާއި ނިކުންނަވުމުން ދުޢާކުރުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގަންނަވަމުން މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "أَعُوذُ بِاللهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ"(1) މާނައީ: "މިއަޅާ، ޢަޡީމްވި މާތް الله ގެ ޙަޟްރަތުން އަދި އެކަލާނގެ މާތް ވަޖުހުގައި، އެކަލާނގެ އިސްވެފައިވާ ބާރު ޤުދުރަތުން ދުރުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ފާޠިމާދައިތަގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގަންނަވަމުން މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "بِسْمِ اللهِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ"(2) މާނައީ: "اللهގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުން ވަންނަމެވެ. އަދި الله ގެ ރަސޫލާގެ މައްޗަށް ސަލާމް ލިބޭށެވެ. އޭ ހަމްދުވާ ޤުދުރަތުގެވެރި ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާގެ ފާފަތައް މިއަޅާއަށް ފުއްސަވައިދެއްވާނދޭވޫ! އަދި ތިޔަاللهގެ ރަޙްމަތުގެ ދޮރުތައް މިއަޅާއަށް ހުޅުވައިދެއްވާނދޭވޫ!"

އަދި މާތްالله އެކަލޭގެފާނުންނަށް ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫޙުމައިދާއި އަބޫއުސައިދު ދެބޭކަލުންގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވައިފިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތުން ނިކުންނަ ހިނދު މިފަދައިން ބުނާހުށިކަމެވެ. "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ"(3) މާނައީ: "އޭ ހަމްދުވާ ޤުދުރަތުގެވެރި ރަސްކަލާނގެ!

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ އިބަރަސްކަލާނގެ ޙިމާޔަތުގައި ދުއްވުމަށް އެދި ދަންނަވައެވެ."
އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތުން ނިކުންނަ
އިރު اللهގެ ރަސޫލާއަށް ސަލަވާތްލެވުމަށްފަހު އަދި ދުރޫދުކިޔާށެވެ. ދެން މިގޮތަށް ކިޔާށެވެ. "اَللَّهُمَّ
اعْصِمْنِيْ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ"[1] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާވޮޑިގަންނަވާ ރަސްކަލާނގެ! ރަޙްމަތުން
ދުރުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން މިއަޅާ ސަލާމަތްކުރެއްވުން ދެއްވާނދޭވެ!"

މިސްކިތަށް ވަންނައިރު ކަނާތްފައި އިސްކުރުމާއި ނިކުންނައިރު ވާތްފައި
އިސްކުރުމަކީ އިތުރުކަން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިކަމާބެހޭ ޙަދީޘް އެއްވެސް ޞައްޙަ ގޮތުން
ނުވެއެވެ.

މިސްކިތާ ދިމާއަށް ހިނގުމާއި މިސްކިތުގައި އިންނުމުގެ މާތްކަން. މާތްالله
ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ وَرَاحَ أَعَدَّ اللهُ لَهُ نُزُلَهُ
مِنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ"[2] މާނައީ: "މިސްކިތަށް ދިޔައި އަންނަ މީހާއަށް الله ސުވަރުގޭގައި
މެހުމާންދާރިއެއް ތައްޔާރުކުރައްވާނެއެވެ. އެއީ ދިޔައި އަންނަ ކޮންމެ ފަހަރަކުއެވެ." އަދިވެސް
މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول
الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ مَشَى إِلَى بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ
لِيَقْضِيَ فَرِيضَةً مِنْ فَرَائِضِ اللهِ كَانَتْ خُطْوَتَاهُ إِحْدَاهُمَا تَحُطُّ خَطِيئَةً وَالأُخْرَى تَرْفَعُ دَرَجَةً"[3] މާނައީ:
"اللهގެ ފަރުޟުތަކުގެ ތެރެއިން ފަރުޟެއް އަދާކުރުމަށްޓަކައި ގެއިން ޠާހިރުވެގެން މިސްކިތަކަށް
ދިޔައިން ހިނގައިފިނަމަ ދަންނައެވެ. އޭނާ ދާ ކޮންމެ ދެ ފިޔަވަޅަކުން އެއް ފިޔަވަޅު (އޭނާގެ)
ފާފައެއް ފުހެލައެވެ. އަދި އަނެއް ފިޔަވަޅު (އޭނާގެ) ދަރަޖައެއް މަތިވެރިކޮށްދެއެވެ."

ތަޙިއްޔަތުލްމަސްޖިދު (މިސްކިތުގެ ސުންނަތް). މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޤަތާދާގެ
ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ"[4] މާނައީ:

(1) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.
(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم.
(3) رواه مسلم.
(4) رواه الجماعة.

"މިއަރަބިއިޔުން މީހަކު މިސްކިތަށް ވަންނަ ހިނދު ދެރަކުއްޖެއް ކާންފަދަން ގަންނަން ނުއިރިޔާނަ ހިނދުއަކަށެވެ."

އެންމެމާތް މިސްކިތްތައް. މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَصَلاَةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ"[(1)] މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިމިސްކިތުގައި (މަސްޖިދުއްނަބަވީގައި) ކުރާ އެއްނަމާދު އެހެންމިސްކިތްތަކުގައި ކުރާ އެއްހާސްނަމާދަށްވުރެ މާތްވެގެންވެއެވެ. އެއީ މަސްޖިދުލްޙަރާމް ފިޔަވައެވެ. އަދި މަސްޖިދުލްޙަރާމުގައި ކުރާ އެއްނަމާދު އެހެންމިސްކިތްތަކުގައި ކުރާ އެއްލައްކަ ނަމާދަށްވުރެ މާތްވެގެންވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِي هَذَا، وَمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ الأَقْصَى"[(2)] މާނައީ: "ތިންމިސްކިތަކަށް ފިޔަވާ (ސަވާބު ލިބުމުގެ ނިޔަތުގައި) މިއަރަބިއިޔުން ދަތުރުކުރުމެއް ނުކުރާށެވެ. އެއީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިމިސްކިތާއި (އެބަހީ މަސްޖިދުއްނަބަވީއާއި)، މަސްޖިދުލްޙަރާމާއި، މަސްޖިދުލްއަޤްޞާއެވެ."

މިސްކިތް ޒީނަތްތެރިކުރުން. މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَتَبَاهَى النَّاسُ فِي الْمَسَاجِدِ"[(3)] މާނައީ: "މިސްކިތްތަކާމެދު މީސްތަކުން އެކަކު އަނެކަކަށް ފަޚުރުވެރިވާ ދުވަހަކާ ނުލައި ޤިޔާމަތް ޤާއިމްނުވާނެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "މިސްކިތްތައް ޝާނާ އުސްކުރުމަކަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެއްވިގެންނުވެއެވެ." ޢަބްދުالله ބުން ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. "ޔަހޫދީންނާއި ނަޞާރާއިން (އެބައިމީހުންގެ ކަނީސާތައް) ޒީނަތްތެރިކުރި ފަދައިން ތިޔަބައިމީހުން މިސްކިތްތައް ޒީނަތްތެރިކުރާނެއެވެ."[(4)]

---

(1) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه الجماعة إلاّ أنّ الترمذي رواه عن أبي سعيد الخدريّ.

(3) رواه أحمد والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(4) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ވަނީ މިސްކިތްތައް ބިނާކުރުމުގެ މަޤްޞަދަކީ ނަމާދާއި ﷲ ގެ ޛިކުރުން އެތަންތަން އާބާދުކުރުމެވެ. މިސްކިތަކުން ބަލާ ހިތްހަމަޖެއްސުމަށް ޒީނަތްތެރިކުރުމެއް ނޫނެވެ. ބަޔާންވެރިޔާ ބަސްފުޅުތަކުން މިސްކިތްތައް ޒީނަތްތެރިކުރުން މަކުރޫހުވެގެންވާކަން އެނގެއެވެ. އޭގެމާނައަކީ މިސްކިތްތައް ސާފުޠާހިރުކޮށް ދޫކޮށްލުމެއް ނޫނެވެ. މިސްކިތް ސާފުޠާހިރުކޮށް ބެލެހެއްޓުމަކީ ކޮންމެހެންވެސް ކުރަންޖެހޭނެ ކަމެކެވެ. މަކުރޫހުވެގެންވަނީ ޚާއްޞަކޮށް ރަތްކުލައާއި އަގުބޮޑު ރީތިކުލަތަކުން އެތަން ޒީނަތްތެރިކުރުމެވެ. އެކަމުގެ ސަބަބަކީ ނަމާދުކުރާމީހުންގެ ޚުޝޫޢު ކަނޑައިލާތީ ގެއްލި އެބައިމީހުން ނަމާދުން ހާދިޔާވެއެވެ. ޢުމަރު ރަޟިﷲ ޢުމަރުބްނުލްޚައްޠާބު ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވަނީ މިސްކިތްތައް ބިނާކުރަން އެކަކަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. މިސްކިތްތަކުގެ ގައްޓަށް ވާނަވަތަކަށް ރަތްކުލަ ނުދެއްވާށެވެ. އަދި ރަތްކުލައިން ރީނދޫކުލައިން އެތަން ޒީނަތްތެރިކުރުމުން ފިތުނަވެރިވާނެއެވެ. އެއީ އެކަން މީސްތަކުން (ނަމާދުން) އާދިޔާކުރުވާތީއެވެ."(1)

މިސްކިތް ޒީނަތްތެރިކުރުމާއި މިސްކިތްތަކުގައި މުބާހާތްކުރުން. ރަޟިﷲ ޢަނަސްބުނުމާލިކު ޙަދީޘްކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ބަޔާންކުރައްވަނީ ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ޢަހުދުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. "މީސްތަކުން މިސްކިތްތަކުގައި މުބާހާތްކުރުމަށް ބިނާކުރުމަށްދާ ވަގުތު ނާދާހާ ޤިޔާމަތް ނުވާނެއެވެ. އަދި މިސްކިތްތަކުގެ މުބާހާތްކުރުމާއި މިސްކިތްތަކުގައި ރސول الله صلّى الله عليه وسلّم ފާޑުކިޔުއްވިއެވެ."(2)

ޤިބުލަތިން މިސްކިތް ބިނާކުރުމާއި ބެހޭ ގޮތުން. ވަނީ މިސްކިތަކީ އެބުނާގޮތް ޤަވާޢިދެވެ.
އެއްބަސްވުން ޤިބުލަތިންނާއި ނުބައިވެރިން އެކަން ބިނާކުރުމުގެ ޤަވާޢިދެއް ނުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "ޤަބުރުތަކަށް މިމިސްކިތްތަކާ ކޮޅަށް ބޭނުމެއް ނަދީކުރެއްވުމަކީ ދެކޮޅުވެރިވާ ކަންތައްތަކެކެވެ. އަދިކިޔުއްވާ! މިކަންކަމުގެ ﷲއަށް ޝުކުރުކުރައްވައި ފާޑުކިޔުއްވެވެއެވެ."(3) އަދިވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "(މިސްކިތްތަކުގައި) ދިރިހުރިމީހުންގެ ކުރެހުން ހަދައިގެންވާ ކަނޑައިނުލެވޭ ހަދަގޮތުގެ ބާރުބޮޑު ޤަބުރުތަކެއް. (އެއީ ކުޅޭތަކެއް ތަސްވީރުތަކެއް.)(4) އެއީ މިކަމުގެ

---

(1) رواه البخاري تعليقاً وابن خزيمة وصحّحه.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) رواه مسلم.

(4) އެޖާމިޢުގައި މިސްކިތްތަކުން ނަމާދުކުރުމަށް ބިނާވެފައިވާތީއެވެ. ދެއްވިއްން މިސްކިތްތަކުގެ ކުރިން އަލްޙަމްދު ދިރުމާ ޤަބުރުގައިވަނީ ހަޙަޝީ ސީދާ ބަލާމީހުން ހަދަފިއެވެ. މިޖާމިޢުގައި މިސްކިތްތަކުގައި ވަކި ދުއާއާއި ތަޞްވީރު ކުރެހުމަކީ ނުއަމަލުކުރެއްވިއެވެ. އެކަންކަމުން މިހާރު އެދުވަހުގެ ދެބައިމީހުން ހުރިހާކަމެއް ދެކޮޅުގެ ރައްޔިތުން ކުރެހުން ހެދުމާއި ބަހައްޓާ ތަޞްވީރު ދިގުމާ އެތަނުގައި ޤަބުރުގެ ރާއްޖެ ޒިކުރުވާގެ ދެބައިމީހުން އެކަން ކުރާނެއެވެ.

ގައިގައި ނުވަތަ އޭނާގެ ހެދުމުގައި އުނގުޅި އޭނާއަށް ތަކުލީފުވާނަމަ ވެއްޖެނަމަވެސް."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސުންގައްވި ތުޅުބުއްދިޔާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَكَلَ الْبَصَلَ وَالثُّومَ وَالْكُرَّاثَ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلاَئِكَةَ تَتَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ بَنُو آدَمَ"(2) މާނައީ: "ފިޔާއާއި، ލޮނުމެދާއި، ކުރާތު(3) (ލޮނުމެދުގެ ގޮތުގެ ބާޒު) ކައިފިނަމަ އަހަރެމެންގެ މިސްކިތާ ކައިރިނުވާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އާދަމުގެ ދަރިން އުނދަގޫ ލިބިގަންނަ ކަންކަމުން މަލާއިކަތުންނަށްވެސް އުނދަގޫ ލިބިގަންނާތީއެވެ."

ގެއްލިފައިވާ ތަކެތި ހޯދުމަށް މިސްކިތުގައި އިޢުލާންކުރުމާއި މިސްކިތުގައި ގަނޑުވިއްކުން

މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރަސޫލުﷲ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ سَمِعَ رَجُلاً يَنْشُدُ ضَالَّةً فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَقُلْ: لاَ رَدَّهَا اللهُ عَلَيْكَ فَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لَمْ تُبْنَ لِهَذَا"(4) މާނައީ: "މިސްކިތުގައި މީހަކު އެއްޗެއް ގެއްލިގެންގޮސް އެތަކެތި ހޯދުމަށް އިޢުލާންކުރާ އަޑުއިވިއްޖެނަމަ އޭނާއަށް ބުނާށެވެ. الله ތިބާއަށް އެއްޗެއް ރައްދުނުކުރައްވާށިއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން މިސްކިތްތައް ބިނާކުރެވިފައިވަނީ އެފަދަ ކަންތައްތަކަށް ނޫނެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރަސޫލުﷲ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا رَأَيْتُم مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لاَ أَرْبَحَ اللهُ تِجَارَتَكَ"(5) މާނައީ: "މިސްކިތުގައި ނުވަތަ ގަނޑުވިއްކާ މީހަކު ފެނިއްޖެނަމަ ތިބާ ބުނާށެވެ. ފަހެ ތިބާގެ ވިޔަފާރިގައި الله ފައިދާ ނުދެއްވާށިއެވެ."

މިސްކިތުގައި އަޑުގަދަކުރުން. މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރަން ތިބޭމީހުންނަށް

އުނދަގޫވާގޮތަށް މިސްކިތުގައި އަޑުގަދަކޮށްގެން ގިރާއަތްކިޔުން ކަރާހިއްޔަތެވެ. އަދި ތަކުރާރު ޤުރްއާންކިޔުމުގެ ކިބައިގައިވެސް މަނާވެއެވެ. ފަހެ ދީނީ އަދި ދުނިޔަވީ ދަރުސްތައްދިނުން މިކަމުން އިސްތިސްނާވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރަސޫލުﷲ އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

(1) رواه أحمد وصحّحه الألباني في تمام المنة.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترّمذي والنّسائي وابن ماجه.

(3) މިތަކެތި ކެއުން މަކުރޫހުވެގެންވަނީ ރޯކޮށް ކެއުމެވެ. ފަހެ ކައްކައިގެން ނުވަތަ ބޮވިފައިގެން ކެއުން މަކުރޫހުވެގެންނުވެއެވެ. އަދި ރޯކޮށް ކައިފިނަމަ އަނގައިން ވަސްނުދާނަމަ މިސްކިތާ ނުގާތްވުމަކީ ސުންނަތެވެ. ފަހެ ސިގަރެޓު ބޮއުންވެސް މިކަމުގެ ތެރެއަށް ވަދެއެވެ. އެހެނީ އޭގެ ވަހަކީވެސް އުނދަގޫ ހުރިވަހެކެވެ.

(4) رواه مسلم وأبو داود وابن ماجه.

(5) رواه الترمذي والدارمي وصحّحه الألباني.

މިސާލެއްގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިޢުތިކާފުގައި ހުންނެވިއެވެ. ފަހެ މިސްކިތުން އަޑުގަދަކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވާއަޑު އިވިވަޑައިގެން ފަރުދާ ނައްޓަވާލައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. ކަޑަވުރު ވާހަކަފުޅާއި حديث ވިދާޅުވިއެވެ. "أَلاَ إِنَّ كُلَّكُمْ مُنَاجٍ رَبَّهُ فَلاَ يُؤْذِيَنَّ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَلاَ يَرْفَعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކުވެސް (ނަމާދުގައި) އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއާ ސިއްރުން ވާހަކަދައްކާ މީހެކެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެކަކު އަނެކަކަށް އުނދަގޫ ނުކުރާށެވެ. އަދި އެކަކު އަނެކަކަށް ވުރެ ޤުރުއާން ކިޔެވުމުގައި އަޑު ނުގަދަކުރާށެވެ."

މިސާލެއްގައި ވާހަކަދެއްކުން. އިމާމު ނަވަވީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުއްދަވެގެންވާ ވާހަކައެއް މިސާލެއްގައި ދެއްކުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ ދުނިޔަވީ ވާހަކައެއް ކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ. އަދި އެވާހަކަތަކުގެ ސަބަބުން ހެނދުން ކަމުގައިވިޔަސް ފޮނިހިނިތުންވުމަކީވެސް ހުއްދަކަމެކެވެ." ޖާބިރު ބިން ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދު ކުރައްވާ ނިމުމުން ފަތިސްނަމާދު ކުރެއްވި ތަނުން ނުކުމެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި އިރު އަރާ ނިމުމުން ފެށިގެން ކޮޅަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އިރު އެރުމުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ޞަޙާބީން ވާހަކަދައްކަމުން ޖާހިލިއްޔަތުގެ ޒަމާނުގެ ވާހަކަތަކާ ދިމާވެ ހިނިވެރިވާނެއެވެ. އަދި ހިނިތުންވެލައްވައެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވެސް ހިނިތުންވެލައްވާނެއެވެ."(2)

މިސާލެއްގައި ކައިބޮއިތާއި ނިދުން. ޢަބްދުﷲ ބިން ޙާރިޘުލް ޒުބައިދީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ޢަބްދުﷲ ބިން ޙާރިޘުލް ޒުބައިދީ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި މިސާލެއްގައި ރޮށިއާއި މަސް ނިވާއިނަކުރީމެވެ. އަދި ޤަދީމުގޮސްވާ ކުރީމެވެ."(3) އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި މިސާލެއްގައި އަހަރެމެން ޒުވާނުން ނިދަމުން ކަމަކުރީމެވެ."(4)

މިސާލެއްގައި ޤަޟާ ދަރުވާދަޅު ދިނުން. މިސާލެއްގައި ނަމާދަށް ގޮވާލާ މިސާލެއްގައި އިސްލާމްދީނާ ހިލާފް ބަސްތަކެއް އިސްތިހާރު އަނބުރާ

(1) رواه أبو داود والنّسائي والبيهقي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم.

(3) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني. ޤަދީމުގޮސްވާކުރީ ފެންދުއްވާގެ ބޮޑުތަށިއަކުން ފަދައިން ނިވާއިގެއެވެ.

(4) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

އިނގިލިތަކުގެ ތެރެއަށް ވައްދައި ފަހައިލައިގެން އިނުން މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ކަޢުބު ބުން ޢުޖުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَلاَ يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَإِنَّهُ فِي صَلاَةٍ"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ރަނގަޅަށް ވުޟޫކޮށް ދެން ނަމާދުކުރުމުގެ ގަސްދުގައި މިސްކިތަށް ދިއުމަށް ނިކުންނަ ހިނދު ދެން އޭނާ އެއްއަތުގެ އިނގިލިތައް އަނެއްއަތުގެ އިނގިލިތަކާ ފަހައިލައިގެން ނުހުންނަހުރިކަމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ އުޅެނީ ނަމާދުގައެވެ."

މިސްކިތުގެ ދޮރުބަނދުގައި ނަމާދުކުރުން. ދެން އިމާމުމީހާއާއި އެކަނިކޮށް ނަމާދުކުރާމީހާއަށް ދޮރުބަނދުގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެކޮޅުގެ ތެރެއަށް ވަޑައިގެންނެވި ހިނދު ދޮރުބަނދުގެ ދެމެދުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ."(2) ދެންފަހެ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ އިރު މިސްކިތުގައި ޖާގަ އެންމެ ކުޑަ ވުމުން ދޮރުބަނދުގެ ދެމެދުގައި ސަފުހަދައިގެން ނަމާދުކުރުމަކީ މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެނީ މިސްކިތުގައި އެތަން ފުރިފައި ޖާގަހުރި ނޯންނަ މައްސަލައެއްނުވެއެވެ. މުޢާވިޔާ ބުން ޤުއްރާ ބައްޕާފުޅުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ބައްޕާފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި ތަނބުތަކުގެ ދެމެދުގައި ސަފުހެދުން އަހަރެމެންނަށް މަނާކުރެވިގެންވިއެވެ."(3)

މިހާހިސާބުން މިފޮތުގައި ލިޔުމަށް ގަސްދުކުރި ހިސާބަށް ލިޔެ ނިމުނީއެވެ. وَلِلّهِ الحَمْدُ وَالمِنَّة. ފަހެ ފަރުޟުނަމާދުތަކާއި ސުންނަތްތަކުން ސާބިތުވާ ޙުކުމްތައް މިފޮތުގައި ޝާމިލުކުރެވިފައިވެއެވެ. އަދި ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުގެ ދަލީލުތަކާއި އަލިގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އަދި އިޚްތިލާފުވެރިވާ މަސްއަލަތަކުގައި އިމާމުންގެ ބަސްތަކާއި ދަލީލުތައް ބުނެ އޭގެ ރާޖިޙު ޤައުލު ރަނގަޅު ބަސްކަމުގައި ބަޔާންކޮށްދީފައިވެއެވެ. އަދި މިފޮތް ވިދާޅުވި ޙަދީޘްތަކުގެ ޞައްޙަކަން ބަޔާންކޮށްދީފައިވެއެވެ. މާތްﷲ އިޚްލާޞްތެރިކަމާއި ނަމާދުތަކާއި ޢަމަލުކުރުމުގެ ތައުފީޤު ދެއްވައި ޤަބޫލުކުރައްވައި ދެއްވާށިއެވެ. އަދި ހެޔޮކަމަށް ވާގިދެއްވައި ޙަޤީޤީ ތައުފީޤުދެއްވާށިއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައި ދެއްވާށިއެވެ. ފަހެ މިއަދު މިސްކިތްތަކުން ދުރުވެ ނަމާދުކުރުމުގައި އަޅުގަނޑުމެންނަށް

(1) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

އެބައިމީހުންނާ ދިރިއުޅުއްވަމުންދާ ދަރިކޮޅުގައި ބަރަކާތް ލައްވާށެވެ. އާމީން ޔާ ރަބްބަލް ޢާލަމީން
އެބައިމީހުންގެ މަރުހަބާ ވެރިކަންކުރައްވާށެވެ. އަދި ހިތްހަމަޖެހުން ގެއްލިނުދޭ ދީނުގެ ބަރަކާތް ބަލައިދެއްވާށެ
ބުނެގަނޑެވެ. ނަމާދަކީ ދީނުގެ އަސާސެވެ. އެނަމާދު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކުރެއްވިގޮތަށް ކިޔަވައި
އުނގަންނައިދެއްވުމަށް ކުރެވުނު މަސައްކަތުގެ ދަރުމަ ވާޖިބުވެވަޑައިގަތުމާ ކަށަވަރެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު
މިއަދުގެ ދަރުސްކޮށް އުނގެނިވަޑައިގެން މިނަމާދަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަސްލުގެ ޙަދީޘްގެ
އަޞްޙާބުބޭކަލުން ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތުގެ ނަމޫނާއެވެ. ދެން އަސްލުގެ ޙަދީޘްގައި
އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަށް ހިދާޔަތްލެއްވި މަސައްކަތްތަކާ ޙަވާލުނަމޫނާއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން
މިތަޢުލީމުން ދެވޭ އަދި ދިރުން ނިސްބަތުގެ ތަރުހީބު މާތްالله ގަބޫލުކުރައްވާށި އަކަމަނގައިން ބަރަކާތް
ޝުކުރުދަންނަވަމެވެ. އަދި ތަޢުލީމީ ޙަރަކާތުގެ އަޅުގަނޑުމެން ލިބުނު ދަރުހަނގާ ގޮތުގައި
ނިކަމެތި ޙަރާ ޝާމިލުވެވަޑައިގެން އެދެމެވެ. މާތްالله ޙަޟުރަތުން އަޅުގަނޑުމެން ޝުކުރުވާ ދުޢާކުރަމެ
ކުރިޔާ ބަރަކާތް ލައްވާ ތަޢުލީމީ ގަބޫލުކުރައްވާށި! އަދި ގަބޫލުފުޅު ނަމާދު ޝުކުރުވާ ދުޢާކުރަމެ
ކުރުމުގެ ތަޢުލީމީ ގަބޫލުކުރައްވާށި! إِنَّهُ سَمِيعٌ مُجِيبٌ. وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَى عَبْدِهِ وَرَسُوْلِهِ نَبِيِّنَا
مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِيْنَ. وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ ِللهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ.

ފިހުރިސްތު